Sc^a P^a Ord. VI.
N 128
LV. a 2. f. 2.

6
17-d
108

BIBLIOTECA NAZIONALE VITTORIO EMANUELE
6
6 C
29

6-17-d-108

Digitized by Google

Digitized by Google

SYLLOGE

# ANNOTATIONUM, SCHOLIORUM, OBSERVATIONUM ET NOTARUM,

IN

# AURELII PRUDENTII CLEMENTIS OPERA:

*Singulari ſtudio collecta, digeſta ac diſpoſita*

A

M. IOHANNE WEITZIO P. L.

BIBLIOTECA ROMA VITTORIO EMANUELE

HANOVIÆ,
Typis Wechelianis apud hæredes
Joannis Aubrii.

M. DC. XIII.

[illegible]
[illegible]

# INDICVLVS INTERPRETVM.

ÆLII ANTONII NEBRISSENSIS IC. Annotationes in hymnos & Pſychomachiam.

IOHANNIS SICHARDI IC. Scholia.

ERASMI ROTERODAMI Commentariolus in duos hymnos.

IACOBI SPIEGELII IC. interpretatio in hymnum Omnium horarum.

GEORGII FABRICII CHEMNICENSIS in quoſdam hymnos expoſitio.

ADAMI SIBERI Scholidia.

IOHANNIS MVRMELLII explicatio in Romanum Martyrem.

VICTORIS GISELINI SANFORDIANI Commentarius.

GEORGII REMI IC. Notæ.

ADAMI THEODORI SIBERI Commentariolus in tres hymnos.

ANDREÆ WILKII expoſitio in quoſdam ex Apotheoſi verſus.

IOHANNIS WEITZII Notæ & obſervationes.

ISONIS MAGISTRI, vt creditur, Gloſſæ, ex Codice Caroli Widmani, & altero Iacobi Bongarſii excerptæ à M. IOHANNE WEITZIO.

* *
*

ELO-

# ELOGIA DE PRUDENTIO SVPERIVS OMISSA.

*Beda Sacerdos libro de ratione metricâ apud Putſchium in Opere Grammat. p. 2378.*

BIBLIOTECA NAZ. ... VITTORIO EM.

METRUM Jambicum ſenarium recipit Jambum locis omnibus, præter noviſſimum, ſpondeum, dactylum, & anapęſtum locis imparibus, pyrrhichium loco tantum vltimô; quô *nobiliſſimus Hiſpaniarum ſcholaſticus Aurelius Prudens Clemens* ſcripſit proœmium Pſychomachiæ, id eſt, libri, quem de virtutum vitiorumque pugnâ heroicô carmine compoſuit. Ita enim inchoat:

*Senex fidelis, prima credendi via, &c.*

## *Johan. Ludovic. Vives de Chriſtianæ feminæ inſtitut. lib. 1.*

NEque verò poetis carebit, ſi capiatur numeris. aderunt Prudentius, Arator, Proſper, Iuvencus, Paulinus, qui non multum antiquis concedant. Inveniet profectò in auctoribus lectu digniſſimis omnia acutiora, pleniora, maioris & certioris voluptatis, paſtum deniq; animi jucundiſſimum: quæ omnia tum vitæ proſint, tum animum mentemq; mirâ delectatione perfundant, &c.

## *Idem lib. 3. De tradendis Diſciplinis.*

Adjunget poetas Chriſtianos, antiquum Prudentium, &, qui ætate hac ſcripſit, Baptiſtam Mantuanum magis copioſum & facilem, quàm terſum, aut ſublimitati argumentorum reſpondentem. etſi in Prudentii carmine ſunt etiam, quæ deſideres.

Iterum-

*Iterum De ratione Studii, epiſt. I.*

Legendi & poetæ noſtræ pietatis, Prudẽtius, Proſper, Paulinus, Sedulius, Juvencus & Arator: qui, quum habeant res altiſſimas & humano generi ſalutares, nòn omninò ſunt in verbis rudes aut contemnendi. Multa habent, quibus elegantiâ & venuſtate carminis certent cum antiquis; nonnulla, quibus etiam eos vincant.

*Et epiſt. II.*

Sunt & Chriſtiani poetæ, quos jucundum fructuoſumque erit legere; velut Prudentius, Sidonius, Paulinus, Arator, Proſper, Juvencus, qui multis in locis poſſint cum quouis veterum certare, elegantiâ carminis dico. Nam rebus tantò ſunt ſuperiores, quantum bona malis præſtant, & humanis divina.

*Eraſmus Roterodam. De pueris liberaliter inſtituendis.*

IAm ſi quis Prudentium , vnum inter Chriſtianos verè facundum poetam,volet enarrare; literas etiam arcanas calleat oportet.

*Johan. Sichard. ſuprà pag. 160.*

Ingenioſiſſimus poeta.

*Et pag. 161.*

Elegantiſſimus poeta.

*Matthæus Dreſſerus in millenario V.*

AVrelius Prudentius,genere Hiſpanus, vir conſularis,natus eſt Anno Chriſti

348. Ætatis anno LVII. cæpit componere Eccleſiaſtica poemata, quæ extant, variô metrorum genere.

---

*Henric. Bebelius in Racemationibus Cap. XV.*

ECcleſiaſticos autem, Prudentium, Sedulium, Juvencum, Sidonium, Proſperum, Aratorem, Petrum de Regiâ, & ſimiles, etſi non inelegantes ſint, non tamen in omn bus imitandos eſſe volo.

---

*Zachar. Vietor Topicar. Diſſert. XI. diſquiſit. 2.*

PRudentii versûs, quia prudentiâ refertiſſimi ſunt, audiamus ex Apotheoſi.

---

*Chriſtian. Becman. in Schediaſmate Philologico.*

PRudentius ſanè poeta doctiſſimus juxtà & Chriſtianiſſimus.

*Ibidem.*

Optimus poeta.

---

*Caſpar Barthius ad Claudian. pag.175.*

PRudentius Pſychomachiâ, divino & ingenioſo poemate.

*Ibid pag.225.*

Prudentius poeta præſtantiſſimi ingenii, pietatis incomparabilis.

*Idem ad Gratii Cyneget. pag.56.*

Sic Prudentius divinô illô hymnô funebri.

*Rurſus ad Nemeſiani eclog.I. pag.191.*

Prudentius in illô divinô hymnô, quem

Divina Aura ipſi verbotim inſpirauit Cathem. X.

*Iterum ad Nemeſ. Cyneget. pag. 263.*

Prorſus ſimili modo dixit Prudentius Hamartigeniâ, divino carmine.

Videantur pluria infra in Notis pagin. 335. 336. 418. 427. 546. Goclen. 3. Analect. præfat. ad Lectorem.

## IN HANC PRVDENTII EDITIONEM IOHAN. WEITZI.

*SPes ſperata diu, ſed voto ſemper inani, (eſt.*
*Res, bene quod vertat* JOVA, *futura mihi*
*Sum ſacra viſurus* PRUDENTIS *carmina vatis,*
*Reddita,* JANE, *tuis lucidiora Notis.*
*Feſtinent operæ, certatimq; ordine ſudent;*
*Tam bene limatum nemo moretur Opus!*

NASO *Tomitanæ quæ fleverat incola terræ,*
*Romuleus reliqui quodq́; Menander habet:*
*Atq; aliorum alia hoc dono meruere beari:*
*Eſſe etiam Prudens geſtit in ære tuô.*
*Quin dicam referre mea, ut mora deſinat omnis;*
*Abſque operâ Prudens non feret iſta meâ.*
*Plurima, rem fateor, vates tibi debet amænus;*
*Sed te, nec negitas, debet Amice mihi.*

Scrib. Aureliæ ad Ligerim
Iuſtus Zinzerlingus IC.

# INDEX AUCTORUM VETERUM ET RECENTIORUM, qui in hac Scholiorum, obſervationum, Notarumque Sylloge citantur.

BIBLIOTECA ROMA VITTORIO EMANUELE

## A

ACcius, 262. 290. 296.365.739.
Accurſius, 251.252. 271.628.
Acron. 193.
Achmetes, 560.
Adamus Theodor. Siberus, 654.
Adamantius, 219.
Adolph. Scribonius, 511.
Adrianus, 745.
Ælianus, 613.662.671.694. 706.711.755.760.765.
Ælius Antonius Nebriſſenſis, 425.427.477.
Æneas Gazaus, 515. 619. 653.
Æſculapius, 383.
Æſchylus, 365.585.612.683.
Agapetus, 549.724.
Agathias, 317.
Agellius, 104.146.158.194. 208.223.227.228.229.245. 255.261.274.275.277.279. 280.286.291.293.300.399. 441.453.489.540.591.595. 634.674.714.759.761.
Albericus Gentilis, 727.
Albertus Magnus, 266. 281.292.303.662.723.
Albricus, 613.627.735.737. 740.741.
Alciatus, 190.193.284.427. 515.
Alcinous, 619.
Alcimus, 333.517.554.556. 557. 564. 565. 634. 663. 669. 674. 676. 752.760. 761.
Alcman. 225.
Aldus Manutius, 157.190. 427.

Google

# INDEX


*Algazel.* 196.
*Alexis Comicus,* 317.362.
*Alexandrides,* 367.
*Alexander ab Alexandro.* 462. 467. 491. 564. 609. 624.755.759.762.
*Alphonſus Ciaccon.* 560.
*Amatus Luſitanus,* 475.
*Ammianus Marcellinus,*231. 251.492 510.578.583.607. 609.613.618.705.708.715. 727.736.745.759.760.765
*Ambroſius,*207.231.236.239. 271.273.282.293.303.304. 324.339.374.4 :8. 430.456. 496.540.547.548.549.550. 551.552.554.555.556.557. 558.559.560.561. 562.565. 566.567.569.574.576.577. 582.583.584. 586.595.597. 602.604.605.606.609.620. 621.625.626.632. 633.634. 635.637.638.639.643.644. 646.647.648.649.650.651. 652.654.655.656.658.661. 663.664.665.667.668.669. 670.672.673.674.675.676. 677.679.721.723.735.738. 739.752.764.768.
*Amphilochius,* 549
*Anaxagoras,* 62.548.
*Anaxandrides,* 225.
*Anacreon.*706.711.725.760.
*Andreas Caſarienſis,*719.720.
*Andreas Camutianus,* 333.
*Andreas Libavius,* 511.
*Andreas Tiraquellus.* 539. 569.575.610.611.626.655. 660. 662. 663. 664. 672. 728.731.756.759.
*Andreas Gail.* 518.
*Andreas Wilkius,* 597.
*Angelus Politianus,* 194.
*Annaus Boethius,* 548.
*Annaus Cornutus.* 228.
*Antipater,* 547.
*Antonius Auguſtinus,* 515.
*Anton.Benbellona deGoudentiis,*546.592.593.594.597. 601.619.732.734.744.746. 747.7 1.764.768.
*Antonius Gallonius,* 583.590.
*Antonius monachus,*662.664
*Apollodorus,*2 .8.612.623.627 728.729.
*Appianus,* 747.759
*Apollonius* 192. 55.761.
*Apulejus* 77.108.128.211.225. 229.236.239.247.260.270 273. 291. 297.303.305.414. 510.535.573.629.636.727.
*Arator* 329.338.594.647.714. 739.750.
*Aratus* 542.615.730
*Aratus Tragicus* 365.
*Archeſtratus* 325
*Archippus* 365
*Ariſtanetus* 596.
*Ariſtagoras* 584.
*Ariſtophanes* 298.316.363.641


*Ari-*

# AVCTORVM.


*iſtides* 717
*ſtoteles* 12.18.19.27.43.65.
5.99.120.127.188.197.201.
02. 203. 204. 208. 210. 211.
24.227.230.249.260.262.
91. 292. 300. 302. 305. 315.
17.395. 472.475.509.542.
48.558.617.650.654.662.
663.686.702.705.723.730.
748.754.765.
*nobius* 517.567.568.572.
577.579.580.59.595.600.
607.608.610.611.612.613
614. 615. 616. 617. 630.
635.641. 642.643.647.
657.661.665. 728. 732.
733. 734.737.742. 748.
750.755.757.762.764.769.
*Arrianus* 752.
*ArnoldusLaurentius* 422.459
*Artemidorus* 560.614.755.
*Artephilus* 196.
*Aſconius Pedianus* 193.216.
228.268.290.325.
*Aſterius* 561.567.
*Athanaſius* 363. 364. 616.
630.631.635.641.650.681.
684.716.
*Athenaeus* 254.275.305.322.
665.541.547.726.748.765.
*Athenagoras* 367. 490. 512.
516.571.736
*Attius* 613.
*Aventinus* 592.
*Averroes* 196.292.
*Auguſtinus* 168.203.214.215.
221. 232. 257. 269. 270.
277.285.287.329 339.341
346.352.358. 360.363.365.
367.404.448.469.473.483
496.500.510.511.512.516.517
518.528.531 532.533.536.537
538.539.540.543.544. 548.
551. 552. 553.557. 558.568.
574.575.576.580.583.389.
593 594.603.605.609. 611.
612.614.615.616.617.626
630.632 635.636.639 643
645. 646 647.648.652.
656.657.668.671.672.673
674.677.685.689.696.
699.703.704.706. 713.
716 717. 720.722.725.
731.732.734.736.740.745
750.756.758.761.763.764
768.
*Auguſtinus Dathus* 193.
*Avicenna* 196.291.292.293.
662.
*Aurelius Victor* 725.
*Auſonius* 188.203.253.351.367
414.599.610. 611.660.739.
*Auſonius Popma* 640.761.


B


*BAccho* 196
*Bartolus* 628
*Baſilius Magnus* 217.438.479
540.547.549. 552.553.554.
555.556.557.558.560.562.

564.565.566.570.571.573. 576.580.588.593.594.598. 599.616.620.622.623.624. 625.626.627.630.631.633. 634.635.636.637.638.645. 646. 647. 648. 649. 651. 652.657.658.659.660.663. 667.671.672.673.681.687. 694.701.704.705.716.725. 731.738.739.752.762.764. 768.
*Baſilius, Epiſcopus,* 707.768.
*Baſilius Imperator,* 672.
*Baſilius Seleucienſis,* 536.539. 554.555.563.564.566.568. 573.575.576.613.624.625. 626. 636. 646. 647. 648. 653.654.658.677.679.685. 696.697.699.707.712.716. 748.
*Beatus Rhenanus,* 201. 215. 731.
*Beda,* 189.614.
*Benedictus Aretius,* 719.
*Bergomenſis,* 580.585.592.597. 599.606.610.612.627.635. 675.725.726.727.735.766. 767.
*Bernhardinus de Buſtis,* 695. 696.
*Bernhardus,* 508.518.553.561. 571.630.637.639.657.671. 676.682.683.708.720.752.
*Beroaldus,* 270. 273.291.303. 306.530.
*Berſmanus,* 539.
*Bilibald. Pirckhaimer.* 604.
*Bion.* 612.
*Boërius,* 627.
*Boëthius,* 189.192.193.194. 214.225.260.357.516.518. 549.557.570.573.608.622. 627.665.693.694.701.702. 705.710.717.722.724.755. 761.
*Buchananus,* 421.707.
*Bucholcerus,* 531.724.
*Budæus,* 194.221.223.251.253. 269.284.299.465.

## C

*CÆcilius,* 208.365.
*Cælius Rhodiginus,* 187. 188.193.199.204.215.225. 241.245.260.270.271.275. 277.292.593.539.540.542. 543. 610. 629. 634. 640. 642. 659. 669. 671. 756. 757.767.
*Caſar,* 257.258.283.443. 480.
*Caſar Baronius,* 570.574. 577.578.580.582.584.585. 590.591.592.593.594.595. 596.597.599.600.602.608. 614. 625. 628. 639. 643. 644.652.743.744.745. 747.770.
*Caſar Germanicus,* 726.740. 741.

*ius IC.* 244.277.293.299.
*llimachus,* 192.273.586.
588.610.612.623.716.724.
765.767.
*llistratus IC.* 666.
*ier.* 197.
*itolinus,* 413.725.
*olus Paſchalius,* 588.591.
594.596.598.599.629.631.
642. 643. 670. 684. 691.
699.703.714.720.725.733.
739.740. 757. 763. 768.
769.
*oli V.* peinliche halßge-
richts ordnung / 627.
*olus Sigonius,* 564.582.
3.
*olus Langius,* 503.
*ar Barthius,* 680.763.
*ar Bornerus,* 335.
*ar Schoppius,* 728.
*anus,* 683.
*odorus,* 217.511.578.650.
65.666.676.687.689.693.
97.738.748.
*logus Teſtium veritatis,*
4.
*naus,* 294.
, 227.235.253.296.342.
2.767.
*llus,*138.244.260.302.351.
4.414.456.550.611.730.
9.746.
*enus,* 640.
*s,* 113.232.253.305.
*Cenſorinus,*217.231.232.247.
289.614.
*Cercidas,* 721.
*Chariſius,* 194.201.
*Chriſtodorus,* 189.
*Chriſtophorſonus,* 582.
*Chriſtophorus Colerus,* 609.
742.747.755.
*Chryſippus,* 318.
*Chryſoſtomus,* 196.207.224.
226.229.242.245.271.295.
470.516.533.535.536.537.
540.543.549.554.555.556.
557.560.561.562.565.566.
567.568.569.570.571.573.
574.575.578.579.583.587.
588. 589. 590. 594. 602.
603. 604. 606. 622. 623.
625.630.631.632.635.646.
660.662.664.667.669.
671. 674. 677. 682. 687.
688.689.692.696.700.704.
705.706.716.718.719.723.
758.764.
*Cicero,* 9.70.99.111.113.118.
139.159.160.192.193.194.
195.206.207.210.212.215.
222.231.236.237.238.241.
251.252.253.257.266.268.
276. 278. 284. 286. 290.
295.296.297.302.305.349.
353.354.361.363.378.391.
395.397.405.412.419.433.
441. 445. 447. 453. 489.
510.520.539.547.548.550.

552.561.575.579.605.607
611.613.614.617.635.636
657.663.674. 683. 692.
698.700.703.705.707.
712.714.717.724.725.731
738.745. 746. 747.755.
756.760.762.764.765.
766.767.
Cinna 535
Claudianus 49.188. 208.221.
457. 493. 500. 577. 589.
591. 601. 610. 612. 613.
620.627.630. 642. 659.
666.670.696.698.731.
737. 739. 740. 762. 763.
767.
Claudius Dauſquius 564.
Claudius Minos 515
Clemens Alexandrinus 488.
512.517.551.554.562.565.
576.592.610.611.612.613
615. 616. 617. 623. 632.
633. 637. 638. 649. 650.
652. 653. 655. 657. 662.
663.672. 674. 710. 737.
738.742.748.754.755.
Clemens Papa 547.
Cleomedes 201.202
Clichtovaus 213.274.279.
289.
Codrus Vrceus 272.277.
Cointus Smyrnaus, 588.627.
659 673.684.699.764.
Columbanus, 546.566.587.
649.705.710.726.
Columella, 3. 32.153.194.205.
221.236.244.265.275.300
531.762.
Coluthus 548.610.767.
Conſtitutiones Electorales 627
Cornelius Gallus 37
Cornelius Nepos 65.697.
Cornelius Severus 660
Cornelius Tacitus 69.255.575
579.600.606.618.640.673
697.714.715.769.
Cornelius Valerius, 484.503.
Cornelius Vitellius 530
Coſmas Hieroſolymita 557
560.712.
Crates 210
Cunradus Peutingerus, 191.
193.219.288.
Cunradus Rittershuſius 551.
552.560.594.747.757.
Cuſpinianus 734
Cyprianus, 453.483.518.519.
532.550 552.554.556.560.
562.563.565.571.574.575.
576.577.580.582.585.586.
589. 590.592. 594. 597.
600. 602. 606.608.609.
610.611.617.618.620.622
625.626.630.631. 632.633
635.636.637.639.645.673
674. 675. 677. 679. 681.
682. 684. 685. 686.689.
690. 691. 693. 698. 699.
701.704.707.709.713.714
715.716.718.755.764.767
Cyrillus,

*Cyrillus*, 196.200.202.207. 243.244.248.272. 295. 296.326.489.648.
*Cyrus Prodromus*, 567.

D

*DAmaſcenus* 285.307.339 399.557.625.633. 648. 699.712.
*Damaſcius* 611
*Damaſus* 597
*Damianus Goes* 433
*Daniel Chamierus* 512
*Daniel Heinſius* 570
*David Chytraus* 719
*David Haſchelius* 516.538. 547.551.558.560 562.651 669. 679. 687.699.709. 711.718.726.
*Democritus* 201
*Demoſthenes*, 209.210.619. 659.724.
*Deſiderius Heraldus* 572.602
*Didacus Covarruvias* 627.
*Dio*, 563.592. 604.665.705. 759.
*Diodorus Siculus*, 195.562. 646.660.728.757.766. 767.
*Diogenianus* 386.
*Diogenes Laërtius*, 616.695. 739.764.
*Diomedes* 296
*Dionyſius Periegeta* 270.760. 764.766.
*Dionyſius Areopagita*, 213. 264.266.717.
*Dionyſius Halicarnaſſæus* 414 455.609.
*Dioſcorides* 562
*Diphilus* 645
*Donatus* 122.216.246.256. 272. 277. 280.290. 291. 296.303.531.
*Dracontius* 548.552.554.563 572.585.616.650.663.708 738.739.753.
*Drepanius* 729
*Drepanius Pacatus* 750

E

*EGeſippus*, 352. 606. 616. 673.683.689.694.695. 697.709.715. 720. 736. 747.
*Egnatius* 269.
*Empedocles* 202.292.649.
*Ennius*, 290.298.575.704. 714.
*Epicharmus* 550.560.754
*Epictetus* 657
*Epicurus* 201.202.208.234.
*Epiphanius* 517.572.619.635. 637.768.
*Eraſmus Roterodamus*, 187. 189.191.193.194.198.199 200.202.203.207.217.219 220. 221. 226. 228. 230. 234. 348. 349. 253. 254. 259. 263. 265. 272. 277.

280.286.287.289.297.298.
299.302.303.511.517.532.
537.540.553.556.572.623.
627.665.729.730.756.
Erycius Puteanus, 732.
Evagrius, 604.767.
Euphronius, 631.681.
Euripides, 211.414.550.552.
568.569.575.585.586.588.
609.627.654.656.660.
662.682.689.693.694.
699.712.729.750.752.
767.
Euſtathius, 188.275.534.539.
598.629.728.758.764.
766.
Euſebius, 83.156.219.231.516.
562.573.582.592.594.606.
613.739.743.747.761.
765.
Euſebius Pamphilus, 602.
604.
Eutropius, 759.

F

Fachineus, 628.
Ferrandus Diaconus,
645.
Feſtus, 109.118.144.192.196.
204.209.214.216.217.219.
227.239.241.244.246.249.
254.258.270.273.279.283.
297.299.300.301.303.304.
375.477.499.510.591.609.
611.613.614.636.642.732.
740.742.
Florentinus, 233.
Florus, 350.492.499.606.617.
644.698.703.709.759.
761.762.763.764.766.
Fortunatus, 262.330.337.342.
343.451.537.680.745.
Franciſcus Aretinus, 226.
Franciſcus Bencius, 572.
Franciſcus Floridus Sabinus,
728.
Franciſcus Hotomanus, 515.
Franciſcus Iuretus, 767.
Franciſcus Mayronis,
256.
Franciſcus Nanſius, 560.647.
707.
Franciſcus Petrarcha, 517.
Fridericus Balduinus, 651.
Fridericus Lindebroggius,
570.578.608.609.618.733.
736.758.
Frontinus, 260.759.
Fulgentius Placiades, 220.303.
464.598.610.612.613.614.
726.727.730.734.735.739.
740.767.
Fulgoſus, 716.
Funccius, 603.725.743.744.
762.

G

Galenus, 221.222.234.261.
279.292.299.300.383.
478.671.

Galeottus

*Galeottus*, 247. 440.
*Galterus de Caſtilione*, 687. 696. 697. 698. 702. 710. 753.
*Gaza*, 303.
*Gemblacenſis*, 407. 628.
*Gennadius*, 427.
*Georg. Caſſander*, 431. 434. 450.
*Georg. Erhardus*, 605. 745. 767.
*Georg. Fabricius*. 545. 569. 577. 592. 593. 594. 595. 597. 600. 603. 605. 615. 617. 623. 628. 634. 635. 641. 643. 644. 647. 650. 657. 667. 668. 695. 727. 729. 732. 742. 744. 750. 754. 758. 760. 761. 765. 766. 770.
*eorg. Remus*, 660. 717. 724. 738.
*org. Schönbornerus*, 587. 607. 608. 662. 663. 725. 763.
*rmanicus Caſar*, 612. 523.
*anius*, 600. 640. 736. 751. 58.
*ertus Cognatus*, 643. 646. 66. 691. 695. 714. 722.
*arium*, 539. 604. 666.
*chalcus Stewechius*, 17. 630. 663. 687. 713. 715. 7. 744. 762.
*Gregorius Magnus*, 576. 676 708. 709.
*Gregorius Nazianzenus*, 189. 192. 247. 353. 360. 489. 533. 546. 547. 549. 555. 556. 560. 562. 563. 572. 576. 578. 589. 593. 600. 602. 616. 619. 625. 631. 632. 633. 634. 635. 637. 646. 648. 651. 656. 657. 685. 691. 721. 724. 726. 764.
*Gregor. Nyſſenus*, 511. 515. 554. 559. 631. 636. 644. 652. 658. 672. 673. 718. 768.
*Gregor. Richterus*, 554. 597. 607. 619. 670. 724.
*Gregor. Strignitius*, 564. 624. 653.
*Gulielmus Canterus*, 607.
*Gulielmus Fornerius*, 727.
*Gulielmus Witakerus*, 512.
*Guntherus*, 624. 682. 684. 694. 695. 714.
*Gyraldus*, 427. 464. 609. 611. 613. 629. 635. 636. 730. 732. 734. 735. 736. 740. 741. 742. 747.

## H

*Hadrianus Iunius*, 488. 556. 623. 627. 642. 659. 674. 721. 727. 733. 764.

*Hammonius*, 247.
*Heliodorus*, 766.
*Henningus Rennemanus*, 652.
*Henricus Salmuth.* 645.
*Hermanus Kirchnerus*, 608.
*Hercules Ciofanus*, 761.
*Hermolaus Barbarus*, 298.
*Herodes Atticus*, 586.
*Herodianus*, 252. 306. 575. 609. 655. 665. 670.
*Herodotus*, 292. 300. 467. 494. 584. 621. 695. 705. 748. 761. 766.
*Heſiodus*, 207. 208. 266. 589. 613. 650. 654. 675. 725. 731. 752.
*Heſychius*, 552. 756.
*Hierocles*, 672.
*Hieronymus*, 115. 153. 188. 189. 191. 193. 195. 197. 198. 212. 218. 219. 228. 231. 239. 241. 244. 245. 248. 250. 254. 259. 261. 265. 266. 282. 287. 294. 341. 358. 399. 407. 414. 437. 448. 464. 531. 532. 552. 553. 555. 556. 557. 561. 562. 570. 571. 574. 580. 582. 583. 591. 593. 595. 597. 599. 601. 602. 620. 626. 628. 631. 633. 634. 635. 639. 644. 650. 655. 657. 661. 662. 663. 664. 668. 671. 672. 673. 674. 675. 678. 680. 684. 685. 691. 693. 697. 700. 708. 719. 720. 724 736. 762.
*Hieronymus Magius*, 583. 584. 727.
*Hieronymus Vida*, 511.
*Hieronymus Zanchius*, 516.
*Hilarius*, 189. 208. 329. 467. 550. 557. 594. 635.
*Himerius*, 729.
*Hippocrates*, 253. 292. 570.
*Hiſtoria Eccleſiaſtica*, 463. 489. 744.
*Hiſtoria Magdeburgica*, 585. 592. 599. 635. 734. 762. 763. 767.
*Holonius*, 512.
*Homerus*, 119. 188. 189. 191. 201. 202. 203. 210. 216. 220. 225. 302. 318. 396. 401. 404. 419. 455. 462. 548. 584. 595. 598. 610. 629. 641. 659. 674. 682. 683. 684. 685. 712. 714. 715. 746. 749.
*Horatius*, 4. 10. 11. 12. 17. 26. 29. 61. 62. 64. 65. 67. 73. 98. 99. 105. 113. 125. 130. 149. 161. 167. 195. 211. 214. 216. 221. 253. 269. 302. 316. 325. 355. 358. 359. 361. 367. 377. 384. 389. 394. 402. 405. 410. 415. 440. 465. 494. 499. 510. 515. 531. 541. 550. 554. 569. 580. 587. 610. 618. 620. 624. 627. 631. 638.

638.641. 652. 656. 689.693. 704 706.710.711.731.741. 746 751.762.765.766.
*Horapollo.* 671.709.766.
*Horologium Principum*, 670. 707.735,
*Hubertus Goltzius*, 444.
*Hyginus*, 260.362.405.598. 610.611.612.623.627.641. 728.731.733.734.737.740. 747.753. 757. 758.766. 767.
*Hyperides*, 656.

I

*Iacobus Cujacius*, 511.515. 517.584.597.611.628. 658.667.747.
*Iacobus Faber*. 219.221.240. 265.283.299.305.
*Iacobus Gretzerus*, 560.
*Iacobus Lectius*, 510.
*Iacobus Magni*, 753.
*Iacobus Meierus*, 436.477.
*Jacobus Menochius*, 628.
*Iacobus Pammelius*, 513.
*Iacobus Pontanus*, 572.642.
*Iacobus Ravardus*, 495.
*Ianus Bernartius*, 564.714. 737.768.
*Ianus Douſa*, 605.769.
*Ianus Gruterus*, 530.551.559. 645. 696. 702. 714.731. 764.
*Iaſon Cyrenæus*, 400. 625.
*Ignatius*, 279. 282.449.574. 632.686.717.
*Ioachimus Zehnerus*, 550.551. 554. 560. 565. 579. 580. 593. 602. 619. 613. 637. 657. 660.669.674.696. 714.739.
*Iobius*, 685.
*Iodocus Damhouderius*, 515. 627.
*Iodocus Aſcenſius Badius*, 219.
*Ioan. Alexander Braſſicanus*, 763.
*Iohan. Bochius*, 699.
*Iohan. Baptiſta Pius*, 194. 202.222.230.239.298.302. 718.
*Ioan. Baptiſta Egnatius*, 744.
*Iohannes Bogardus*, 453.
*Iohan. Bodinus*, 752.
*Iohan. Brodæus*, 671.
*Iohannes Calvinus*, 511.
*Iohan. Camerſ.* 222.
*Iohannes Climax.* 550.
*Iohannes Druſius*, 681.
*Iohannes Faber*, 572.
*Iohannes Gagnejus*, 436.477.
*Iohan. Grunius*, 719.
*Iohannes Hartungus*, 629.
*Ioachimus Camerarius*, 531. 572.591.
*Johan. Heidfeldius*, 681.
*Iohan. Henricus Havenreuterus*, 511.
*Iohan. Iacob. Colerus.* 511.
*Iohan. Jacob. Grynæus*, 511.
*Iohannes Kirchmanus*, 564,

570. 572. 592. 600. 601. 602. 642. 727. 729. 735. 742.
*Iohannes Lauterbachius*, 608.
*Iohan. Ludouic. Viues*, 511. 513. 531. 559.
*Iohan. Maldonatus*, 596.
*Iohannes Meurſius*, 596. 600. 629. 686. 726. 727. 728. 732. 741.
*Iohannes Murmellius*, 425. 453. 456. 457. 458.
*Iohannes Owenus*, 612.
*Iohannes Pierius*, 444.
*Iohannes Pontanus*, 248. 265. 306.
*Iohannes Saresberienſis*, 560. 579. 586. 602. 624. 644. 654. 657. 663. 665. 667. 668. 673. 677. 684. 689. 691. 694. 696. 697. 701. 704. 707. 711. 724.
*Iohannes Spinaus*, 517.
*Iohannes Stigelius*, 760.
*Iohannes Talentonius*, 549.
*Iohannes Vaſæus*, 427.
*Iohannes VVierus*, 448. 517.
*Iohannes VVouwerius*, 600. 603. 604. 629. 645. 665. 741. 742. 756.
*Iornandes*, 579.
*Ioſephus*, 188. 475. 533. 556. 580. 590. 619. 669. 673. 688. 765.
*Ioſephus Caſtalio*, 727.
*Ioſephus Scaliger*, 541. 586. 593. 626. 661. 666. 687. 761. 764. 769.
*Irenæus*, 463. 528. 654. 672. 674.
*Iſaacus Caſaubonus*, 534. 539. 601. 604. 629. 645. 665. 688. 725. 736. 745. 769. 770.
*Iſidorus Hiſpalenſis*, 530. 543. 577. 583. 586. 591. 595. 596. 599. 611. 614. 632. 635. 669. 671. 713. 723. 754. 760. 762. 767.
*Iſidorus Peluſiotes*, 562. 565. 570. 584. 594. 617. 620. 622. 623. 624. 627. 635. 638. 639. 643. 644. 646. 647. 657. 661. 668. 670. 671. 677. 680. 683. 684. 685. 689. 691. 695. 697. 698. 699. 700. 701. 704. 707. 709. 717. 718. 723. 752.
*Iſocrates*, 512. 656.
*Iulianus IC.* 235. 268.
*Iulius Cæſar Scaliger*. 461. 463. 511. 626. 692.
*Iulius Firmicus*, 610. 612. 629. 635. 693. 729. 742. 747. 748.
*Iulius Obſequens*, 615.
*Iulius Pollux*, 244. 640. 663. 269. 765.
*Iuſtinianus Imp.* 515. 627. 628. 672.

*Iuſtinus*, 621.670.702.762.
*Iuſtinus Martyr*.334.364.369. 378.386.516.551.553.557. 558.562.569.573 576.577. 578.580. 593.596. 600. 601.606. 607.608.611.613. 616.618.620.622.624.625. 627.628.630.631.632.633. 634.635.637.638.639.646. 647.655.666.667.668.669 677.691.699.715.716.719. 720.724.725.736.756.764.
*Iuſtus Lipſius*, 554. 557.575. 577.578.586.588.590.591. 592.595.598.600.604.607. 609.618.623.628.630.635. 639.643.662.664.672.687. 691.695 696.699.708.713. 715.732.733.735.741.743. 744.745.746.751.760.762. 763.767.768.769.770.
*Iuſtus Zinzerlingus*,591.602.
*Iuvenalis*, 3.10.12.19.21.28. 29.32.44.47.48.59.61.62. 63.81.86.87.88.89.92.103. 110.112.122.123.126.129.130. 134.135.137.139.142.145.202. 215.231.235.240.244.251. 252.259.360.366.367.376. 384.450.457.458.464.483. 560.607.609.611.612.613. 621.630.636.666.684.691. 704.705.708.709.746.758. 761.763.765.
*Iuvencus*, 189.267.326.351. 376.431.435.536.537. 539.552.573.574.606. 711.

L

*Lactantius*, 157.176.199. 214.217.224.226. 237.249.266.292.293. 330.346.419.456.459. 490.494.511.555.560. 565.573.580.590.591. 597.611.616.619.623. 625.633.634.635.636. 639.642.643.645.646. 648.653.657.667.670. 672.673.678.683.693. 701.705.717.718.719. 724.729.730.752.754. 756.757.758.759.764. 766.
*Lavinus Lemnius*, 511.
*Lambertus Danæus*, 516. 518.
*Lambinus*, 434.531.535.711. 767.
*Lampridius*, 284.306.630.
*Laurentius Rhodomanus*, 757.
*Leo Magnus*, 273.597.
*Leonhardus Leſſius*,547.560. 561.563.591.643.
*Leonhardus Quercetanus*, 309.
*Leonicerus*, 475.
*Lexicon Iuridicum*, 608. 663.
*Libanius*, 233.
*Licinius Imbrex*. 366.

*Livius*, 11.86.87.157.158. 221.223.244.268.296. 299.301.360.361.377. 416.443.455.457.458. 467.491.492.607.609. 636.654.694.716.729. 731.732.757.759.761. 764.767.
*Lucas Gauricus*, 543.
*Lucas Mara*, 423.
*Lucilius*, 247.271.279.290.
*Lucianus*, 108.535.607.630. 636.682.686.747.
*Lucanus*, 40.41.66.78.87. 95.108.112.118.132.228. 239.258.276.361.405. 442.467.542.575.587. 629.641.669.694.708. 715.716.766.
*Lucifer Caralitanus*, 514.
*Lucretius*, 19.104.106.194. 203.207.209.229.230. 234.235.236.237.238. 240.243.244.257.261. 266.267.302.305.311. 326.414.419.559.569. 687.695.709.732.757. 559.608.625.627.638. 641.656.659.668.755. 756.761.762.766.767.
*Ludovicus Bologninus*, 288.
*Ludovicus Strebæus*, 426.
*Lutherus*, 274.299.511. 650.
*Lyſias*, 620.

M

*Macarius*, 549.557.558. 560.570.571.572.576. 588.630.651.653.657.658. 668.670.671.672.677.678. 691.692.697.700.703.715. 721.722.764.
*Macrobius*, 68.157.195.206. 219.225.236.269.277.300. 303.305.306.317.318.493.541. 542.629.659.703.714.729. 747.
*Mamertus*, 409.568.
*Manilius*, 540.541.542.553. 573.643.649.660.661.666. 667.669.693.695.713.738. 739.756.764.
*Mantuanus*, 222.258.535.536. 538.539.
*Manuel Palaeologus*, 608.627.
*Marcellinus Comes*, 515.
*Marcellus IC.* 233.
*Marcianus Capella*, 109.194.
*Marcus Cato*, 194.
*Marcus Antonius Muretus*, 436.491.493.531. 547.560.601.638.668.751. 757.765.
*Marcus Minucius Felix*, 378. 393.396.403.414.456.490. 496.501.550.575.579.591. 607.609.611.612.613.614. 615.616.617.619.623.628. 629.630.635.636.639.725. 739.747.641.655.656.657. 719.760.765.

*Marcus*,

*Marcus Scaurus*, 489.
*Marcus Velſerus*, 514.598. 644.768.
*Marius Victorinus*, 625.
*Martialis, Chriſti diſcipulus*, 282.
*Martialis*, 3.12.15.16.32.36. 62.65.83.89.92.96.106. 202.211.247.254.275.296. 305.307.458.474.558.611. 629.710.754.
*Martianus IC.* 301.
*Martinus Chemnitius*, 591.
*Martyrologium*, 577.578.580. 585.594.595.596.597.599. 603.625.
*Marullus*, 532.
*Matthias Bergius*, 546.671. 692.706.707.
*Matthæus, Dreſſerus*, 595.
*Matthæus Schickeradius*, 750.
*Maturantius*. 257.
*Maximus monachus*, 569. 686.768.
*Maximus Tyrius*, 550.560. 570.616.619.636.643.649. 675.719.738.767.
*Melanthes*, 757.
*Melchior Neipius*, 428.429.
*Melchior Haiminsfeldius Goldaſtus*, 566.602.604. 683.707.726.768.
*Menander*, 317.394.406.509. 688.698.701.748.
*Mercurius Triſmegiſtus*, 257. 615.634.724.
*Methodius*, 623.
*Metrodorus*, 202.
*Michael Beutherus*, 594. 760.
*Michael Piccartus*, 759.
*Modeſtinus IC.* 227.578. 579.
*Moſchus*, 694.
*Moſes Ægyptius*, 196.
*Moſes Narbonenſis*, 196.
*Muſæus*, 764.

N

*Natalis Comes*, 549.560. 587.610.611.612.613. 614.623.627.725.726.727. 728.729.741.757.
*Nathan Chytræus*, 597. 599.
*Nazarius*, 609.
*Neander*, 531.534.535.543. 552.585.
*Neoptolemus Parianus*, 764.
*Neſtor*, 455.
*Nicander*, 610.
*Nicephorus*, 350.435.500.531. 575.592.628.640.
*Nicolaus Angelius*, 304.
*Nicolaus de Lyra*, 621.
*Nicolaus Reuſnerus*, 679. 762.

*Nicolaus Rigaltius* 604.614
*Nicolaus Taurellus* 511
*Nilus* 597.631.752.754.
*Nonius Marcellus* 109.189. 222.239.240.247.249.251. 252.258.262.268.269.278. 279.290.296.298.303.304. 305.440.532.550.582.713. 756.
*Nonnus* 420.491.517.531.547 548.560.563.572.598.610. 611.612.613.614.622.628. 634.647.648.707.725.726 729.747.766.

## O

*OPilius* 248.
*Oppianus* 555.600.655. 750.
*Optatus Afer* 584.
*Oracula Sibyllina* 536.555. 632.
*Origenes* 198.262.266.267. 276.277.286.341.437.594. 630.756.
*Oroſius* 396.640.646.673. 759.763.
*Orpheus* 188.191.317.366.388. 516.548.573.610.615.
*Oſiander* 585.592.599.606. 635.718.734.743.763. 767.
*Ovidius* 4.6.13.15.16.26. 35.63.68.69.73.88.89.97. 112.128.129.134.157.169. 178.194.217.221.225.236. 257.260.262.266.269.273. 276.277.294.295.303.304. 307.317.346.351.354.357. 359.361.362.263.366.368. 377.381.383.384.388.401. 405.406.418.419.455.456 457.477.490.492.493.515. 541.547.548.551.552.555. 572.573.574.575.577.586. 587.590.591.593.600.605. 606.609.610.611.612.613. 617.623.627.629.635.638. 641.644.655.658.662.664 665.667.669.670.674. 675.676.686.687.695. 703.706.714.723.730.731. 739.740.747.750.751.754. 756 757.760.762.765.

## P

*PAcuvius*, 201.245.290. 705.
*Palaphatus* 610.612.623.627 725.7·3.757.
*Palingenius* 540.542. 618.
*Panegyriſta innominatus* 646 743.757.763.
*Panyaſis Halicarnaſſaus*, 541.

*Papinius Statius* 191.226. 238.
*Parrhaſius* 201.251. 265.
*Paulinus* 189.325.326.339.343.393.400.531.536.566.623.680.700.745.
*Paulus ICtus* 290. 627.
*Paulus Diaconus*, 515,745.763.
*Paulus*, *Feſti decurtator*, 640.
*Paulus Iovius* 761
*Paulus Riccius* 265
*Paulus Silentiarius* 445.587.684.
*Pauſanias* 275.366.493.541.548. 674. 728.733. 755.766.
*Pelargus* 601.679
*Pererius* 556.561.568.573.620 651.654.738.
*Perottus* 614.640.
*Perſius* 4.8.21.48. 51.64.83.112. 133. 144.150.194.203.240.667.
*Petronius* 318.588.620.663.709.713.714.745.764.
*Petrus Bembus* 353.
*Petrus Broſſeus* 745.770.
*Petrus Comeſtor* 535
*Petrus Chryſologus* 565
*Petrus de Natalibus* 599.604
*Petrus Daniel* 629
*Petrus Crinitus* 689.713.
*Petrus Faber* 557.558 560.564 565.570.577.584.589.590.593.597 .598. 600.601.603.614.619.624.625.663.664.665. 666. 707. 714.724. 727. 737. 747. 751.761.
*Petrus Gregorius Tholozan.* 605,679.751.
*Petrus Marſus* 456
*Petrus Molinéus* 586. 595.735.
*Petrus Moſellanus* 458.459.
*Petrus Nannius* 615.
*Petrus Pithœus* 733.768.769.
*Petrus Roverius* 686. 690.698 709.
*Petrus Summontius* 309.
*Petrus Victorius* 612.728.751.759.
*Peucerus* 540.563.609.759.
*Phœſtus* 641
*Pherecydes* 241
*Philaſtrius* 614
*Philemon* 334.376.598.
*Philippus Camerarius* 591.597 608. 655. 698. 705. 724.734.
*Philippus Melanthon*, 511.
*Philippus Rubenius* 665.
*Philo*, 551.557.558.559.560.562.576.590.599.613.616.622.632.633.635.648.649.

650. 653. 654. 657. 662. 664. 665. 669. 670. 671. 673. 674. 677. 678. 679. 682. 685. 699. 701. 710. 711 715. 721. 736. 737. 738. 742 766.
*Philoſtratus*, 589. 605. 610. 671. 709. 732.
*Phocylides* 660
*Photius*, 561. 597. 611. 623. 663. 671. 672. 683. 685. 729. 731. 737.
*Photius* 744. 745
*Phornutus* 612. 726. 737.
*Phrynichus* 547.
*Picus* 188. 194. 198. 204. 207. 256. 267. 285. 290.
*Pindarus*, 405. 533. 546. 549. 551. 554. 562. 564. 577. 580. 589. 593. 601. 610. 612. 620. 627. 641. 644. 650. 655. 659. 665. 672. 675. 689. 694. 701. 719. 748. 765. 766
*Piſides* 559. 563. 567. 623. 658. 663. 664. 666. 696. 758.
*Platina* 448.
*Plato*, 18. 19. 32. 114. 148. 188. 199. 200. 201. 207. 208. 210. 211. 212. 220. 238. 262. 266 276. 293. 297. 316. 392. 464 489. 539. 548 554. 587. 636. 652. 670. 675. 698. 724. 738. 756. 765. 766.
*Plato Comicus* 365
*Plautus*, 34. 49. 62. 192. 197. 202. 209. 211. 213. 216. 220. 224. 225. 228. 238. 240. 242 244. 245. 246. 247. 249. 251. 266 270. 276. 280. 290. 294. 298. 300. 302. 303. 304. 305. 365. 387. 392. 397. 407. 433. 441. 473. 477. 552. 573 603. 612. 620. 626. 636. 675. 68. . 687. 694. 703. 704. 705. 709. 715. 721. 732. 769.
*Plinius*, 83. 144. 157. 179. 192. 194. 197. 200. 201. 202 204. 213. 216. 221. 222. 227 233. 234. 257. 260. 262. 267 271. 278. 290. 291. 294. 296 298. 300. 305. 325. 354. 367. 369. 412. 430. 433. 440. 442 443. 467. 473. 474. 475. 492. 495. 538 547. 554. 577 590. 591. 595. 596. 600. 609. 610. 611. 612. 613. 614 631. 640. 657. 662. 663. 669. 671. 723. 747. 754. 755. 756. 758. 760. 766.
*Plinius Secundus*. 17. 233. 236. 240. 274. 284. 296. 304. 510. 609. 616. 617. 618. 693. 713. 733. 735.
*Plutarchus* 206. 270. 275. 364. 491. 523. 546. 548. 552. 562. 568. 575. 588. 593. 598. 604. 608. 609. 630. 636. 640. 644. 645. 655. 659. 671. 672. 686. 692. 705.

705. 711. 713. 738. 751. 756. 759. 761. 762. 763. 765.
*Polybius* 751.759.767.
*Polydorus Virgilius* 564.609 623.
*Politianus* 692.730.769.
*Pomponius Mela*. 191.767.
*Porphyrius* 741.750.
*Porphyrius, Homeri Scholiaſtes* 412.
*Poſtellus* 531.585.
*Priapeja* 198.
*Priſcianus* 107.244.272.275. 489.531.
*Probus* 228.253.695.
*Proclus* 346.622.
*Procopius* 515.742.767.
*Propertius* 26.440.473.620. 627.641.685.728.757.
*Proſper*.330.391.393.394.580 619.638.679.765.
*Protevangelium S. Iacobi* 531. 534.535.585.
*Prudentius Amanus* 409. 647.
*Ptolemæus* 82.227.
*Publius Syrus* 577.586.672.
*Pylades* 244.
*Pythagoras* 11.201.259.699.

Q.

*Quadrigarius* 200.245.
*Quintilianus* 103. 192. 194.195.203.207.215.237. 278.284.293.294.306.456 554.
*Quintus Curtius* 225. 296. 384. 575. 669. 694.697. 702.737.758.760.

R.

*Radulphus Fornerius* 564. 586. 589. 608. 682. 734.
*Raſis* 292.
*Regius* 215.
*Reuchlinus* 209. 234. 236. 281.
*Robortellus*, 749.
*Rodolphus Agricola* 257.
*Rodolphus Goclenius* 573. 652.
*Rogerius* 196.
*Rufinus* 285.582.
*Rupertus* 431.
*Ruſticus Helpidius* 327. 535. 536.

S.

*Sabellicus* 443.
*Salluſtius* 161. 208. 224 268. 269. 278. 514. 573 587. 624. 704.706.745. 750.
*Salvianus* 509.563.646.664. 674. 688. 699. 707.749. 766.770.

*Scholiaſtes Ariſtophanis* 275. 641.761.
*Scholiaſtes Hephæſtionis* 630
*Scholiaſtes Juvenalis* 609.611. 621.629.636.666.729.730. 740.746.747.759.
*Scholiaſtes Pindari*, 641.
*Scholiaſtes Ptolemæi* 542.
*Scholiaſtes Sophoclis*, 593. 615.
*Scholiaſtes Euripidis* 756.
*Scipio Gentilis* 535.540.
*Scotus* 256
*Sebaſt. Meyer*, 719.
*Sedulius* 120. 189. 210. 211. 251. 256.267.269.326.327.328, 329.340.356.459.535.536. 537.554.566.567.573.574. 602. 633. 647. 694. 696. 737.
*Seneca* 203. 214. 215.222.227. 235.253. 257.267.273.291. 296.397.302.303.304.305.517. 549.550.551.556.569.583. 584.606.616.617.619. 620. 623.624.625.643.657.661. 663.672.686.688.689.690. 694.698.702.704.708.711. 712.714.715.724.738.752. 756.757.759.764.
*Seneca Tragicus*, 4.77.261. 266.267.368.385.401.407. 408.516.539.548.551.575. 586.587.593.598.608.610. 611.612.623.627.642.670 674. 675. 683. 689. 694. 696.708.712.714.719.723. 728.
*Serenus* 382
*Servius* 10.26.58.86.105.192. 197.221.223.226.227.230. 234.245.247.267.272. 277.290.296.304.440. 451.46 .466.491.535.539. 609.612.640.642.
*Sichardus notatur* 443
*Sidonius Apollinaris* 69.191. 225.274.335.339.346.396. 405.407.409.510.708.757 761.762.763.766.768.
*Sigfridus Saccus* 534.
*Silius Italicus* 552. 601. 675. 695.753.759.763.
*Simonides* 254
*Simplicius* 702
*Siſenna* 301
*Sipontinus* 205.217.461.493.
*Socrates* 632.666.
*Solinus* 298.538.673.761.763. 767.
*Solon* 232.290.650.
*Sophocles* 550.551.552.573. 575.587.593.633.670.674 684.697.704.707.750.
*Sozomenus* 189.734.745.
*Spartianus* 549.733.
*Speuſippus* 738
*Stapulenſis* 289
*Staſeas* 232

*Statius*, 360.411.551.564.575. 607.629.638.640.652.665. 689.703.726.727.730.731. 740.753.754.759.760.763. 766.767.
*Stobæus*, 517.518.548.570.585. 624.645.688.698.699.701. 704.719.721.725.738.
*Steſichorus*, 642.
*Strabo*, 82.316.538.541.562. 600.623.673.698.759.763. 765.766.767.
*Suetonius*, 65.231.239.248. 268.284.300.349.404.440. 492.493.502.531.608.627. 666.705.714.733.736.746. 761.763.769.
*Suidas*, 321.399.543.564.578. 604.611.623.640.642.679. 734.
*Sulpitius Severus*, 466. 480. 500.565.
*Surius*, 583
*Syneſius* 685.691.764

T

*Tabula XII.* 266.300.
*Terentius* 4.64.73.77.111 122.192.200.215.223.224. 231.241.251.258.259.260. 266.291.304.307.363.403.411 475.480.499.502.510.533. 620.666.676.687.692.699. 714.730.
*Tertullianus*, 240.330.365. 367.393.409.410.420.462. 471.509.516.517.548.551.557 570.571.572.578.580.591. 596.597.606.607.608.611. 614.615.616.617.618.623. 625.627.628.631.632.635.636 638.654.656.661.662.665. 671.672.673.674.676.677. 680.686.688.689.690.691. 698.699.700.730.736.739. 753.756.764.770.
*Theodoretus*, 519.551.553.558. 576.589.600.607.608.612. 615.616.628.630.631.632.634 635.652.656.682.705.725. 726.738.752.756.765.
*Theocritus* 546.547.600.612. 624.683.711.
*Theodolus Epiſc.* 549.556.611.
*Theodorus Alexandrinus* 624 625
*Theodorus Antiochenus* 672.
*Theodulphus Aurelianēſis*, 683
*Theodorus Pulmanus* 424. 427.447.
*Theognis* 588.
*Themiſtius* 229.249.518.559. 601.628.659.660.708.717. 724.738.
*Theophanes* 557.
*Theophilus Alexandrinus*, 399.400.634.
*Theophraſtus*, 300.638.754.
*Theophylactus* 421.437.630.
*Theſpis Tragicus* 559.
*Thomas* 232.297.435.621.
*Thucydides* 717
*Tibullus* 208.261.275.318.560 602.610.617.629.731.741.
*Timotheus Brigthus* 511.
*Toletus* 511.
*Tortellius* 217.
*Trallianus* 325.
*Trapezuntius* 243

*Trebatius* 236.
*Trebellius Pollio* 204.770.
*Turnebus* 535.543.581.595.598 609.611.612.613.626.629.630 638.642.662.666.669.713. 723.729.732.739.740.741. 745.746.747.750.751.756. 757.758.759.761.762.763. 765.767.768.769.770.
*Turpilius* 246.278.665.
*Tyrtæus* 762

V

*Vadianus* 264
*Valerius Flaccus* 627.
*Valerius Maximus* 275.378. 456.578.609.611.617.626. 636.689.694.698.704.724. 727.741.747.759.762.764 766.
*Valerius Probus* 489
*Valla* 10.168.240.257.444. 583.
*Varro* 77.127.213.215.217.227 232.233.240.246.253.265. 266.267.269.270.271.273. 276.278.290.304.409.530. 532.564.609.623.639.670. 694.697.698.706.724.735. 756.
*Vegetius* 49.235.665.713.761 762.
*Velleius Paterculus* 617.713.
*Verinus* 700
*Verrius* 265.275.
*Vibius Sequeſter* 609
*Victor Epiſcopus Pictavienſis*, 538.
*Victor Giſelinus* 508.510.758 760.
*Victorinus Afer* 399.400.
*Victorinus Maſſilienſis* 441. 465.476.558.673.674. 727.760.761.
*Vincentius* 662.668.678.679 708.717.722.
*Vincentius Contarenus* 767.
*Virgilius, penè in omnibus paginis allegatur.*
*Vitruvius* 235.237.252.
*Vlpianus* 230.233.249.251. 252.268.297.403.628.
*Volaterranus* 443.448.451. 494.671.
*Vopiſcus* 222.284.275.666. 724.745.770.

W

*Winsbekius* 602.
*Wolfgangus Heiderus*, 670.686.688.

X

*Xenophanes* 201.
*Xenophon*, 365.533.632. 665.
*Xiphilinus* 735

Z

*Zacharias Calliergus* 551.
*Zacharias Lippelous* 577 580.585.592.593.596.597. 599.602.603.606.
*Zeno* 253
*Zenodotus* 220.234.
*Zonaras* 393.640.743.
*Zoroaſter* 203.568.

# ÆLII ANTONII NEBRISSENSIS

## *ANNOTATIONES IN PRUDENTIUM*

## IN LIBRUM Καθημερινῶν.

### *Præfatio.*

VERSU I

PER *quinquennia*]Cum Poeta ageret annum ætatis ſeptimum & quinquageſimum, quod reliquum erat vitæ, dedicat rebus divinis: ita q; numerat ſtudia ſua puerilia & adoleſcentiæ, tum quòd in juvenili ætate egerit cauſas, & deinde rexerit urbes, & in palatio cum Cæſaribus ſit verſatus uſque ad ſenectutem.

1. *Fuimus jam*] Ad illud Virgilianum alludit: *Fuimus Troes.*
1. *Per decem quinquennia*]Quinquaginta annos.
2. *Septimus cardo*] i.Septima vertigo ſive revolutio ſolis.
2. *Inſuper*] i.Ultra quinquaginta.
3. *Rotat annum* ]i volvit. Virgilius:
*Atque in ſe ſua per veſtigia volvitur annus.*
4. *Inſtat terminus*]i.Mors,quæ omnium finis eſt.
5. *Et diem vicinum ſenio* ] i.Mortem quæ eſt ſenectuti proxima:
6. *Quid egimus*]q d. Nihil quod eſſet animis conducibile.
7. *Ætas prima* ] Scilicet puerilis,quæ fuit ſub pædagogis.
7. *Sub ferulis crepantibus* ] i.Sonantibus nam ferulis pædagogi in pueros ſæviunt. Martialis in diſtichò cuius lemma eſt ferula:

*Ingrata nimium pueris grataq; magiſtris,*
*Clara Prometheo munere ligna ſumus.*

Columella:
*Nec manibus mites ferulas, nec curribus aquas.*

Iuvenal.
*Et nos ergo manum ferula ſubduximus.*

8. *Mox docuit toga*]Subaudi,virilis;nam poſt togam prætextam pueri

anno ætatis octavo decimo ſumebant togam virilem: quo tempore, ut inquit Terentius, *liberior erat vivendi poteſtas*. Et Perſius: *Totaq; impune Subura permiſit ſparſiſſe oculos jam candidus umbo.*

9. *Falſa loqui* ] Blandiri ęqualibus. Nam adulationis eſt, mentiri. Perſius: *Cum blandi comites*. aut per togam intellexit vitam togatorum, qui regibus ſuis adulantur.

10. *Tum* ] i. eo tempore aut deinde.

10 *Protervitas laſciva* ] Omnia hæc ad libidinem ſpectant, *laſcivia, protervitas, petulantia, procacitas, nequitia.*

13. *Exin jurgia* ] Tempus illud deſignat, cum in foro cauſas egit.

13. *Iurgia* ] i. Litigia. Seneca in Hercule Furente: *Hic clamoſi rabioſa fori jurgia, vendens improbus iras & verba locat.*

12. *Turbidos animos* ] Non perſpicientes, juſtam an injuſtam cauſam defenderemus.

14. *Male pertinax* ] i. In malam partem, pervicax. Horatius in alia ſignificatione dixit: *Et digito malè pertinaci.*

15. *Studium vincendi* ] i. Nimia & immoderata cura vincendi cauſam turpem.

15. *Caſibus aſperis* ] Quia ſollicitus erat, ſub ancipiti ſorte vinceret ne, an vinceretur.

16. *Bis legum* ] Dicit, ſe rexiſſe urbes cum poteſtate iuris dicendi; hoc eſt, fuiſſe prætorem principis beneficio, idque bis ſibi contigiſſe.

18. *Reddidimus ius civile* ] i. Juſta petentib. per iús civile reſtituimus.

18 *Reos* ] Videtur accipere in ea ſignificatione qua recentiores accipiunt, cum ſit reus à quo in iudicio aliquid petitur juſtè ſive injuſtè.

19. *Tandem militia gradu* ] Significat, ſe perveniſſe ad præfecturam prætorii: nam poſt principem is erat ordine primus. Fuerunt autem ſub Imperatoribus præfecti prætório qui ſub regibus fuerunt Tribuni Celerum, ſub conſulibus Magiſtri Equitum.

20. *Pietas principis* ] i. Princeps piiſſimus, qui me eo dignitatis evexit.

22. *Vita volans* ] Ouidius: *Labitur occultè; fallitq; volatilis ætas.*

23. *Irrepſit ſubitò* ] Ut Virgilius ait; *non intellecta ſenectus.*

24. *Arguens* ] i. Reprehendens me.

24 *Oblitum, veteris Maſſaliæ conſulis* ] Sub hoc conſule videtur natus Prudentius.

25. *Prima dies* ] i. Natalis.

26. *Quam multas hiemes* ] i. Annos.

27. *Nix capitis* ] i. Canicies.

29. *Poſt obitum carnis* ] Quia anima non interit.

29. *Vel bona vel mala* ] Non ſimpliciter bona vel mala, quę ſunt animi: ſc. fortunæ & naturæ bona & mala dicit.

30. *Mors aboleverit* ] Quia quotidie morimur & quotidie commutamur neque aliud eſt in nobis vivere, quam morti accedere.

31. *Quis, quis es* ] i. Cum quo mihi ſermo eſt.

32. *Per-*

32. *Perdidit mundum* ] i. Omnia bona mundana; quæ, ut dixi, aut fortunæ aut naturæ ſunt.

33. *Non ſunt illa D. i* ] Quia ſola animi bona tendunt ad Deum; cætera cum vita terminantur.

33. *Cuius habeberis* ] i. In cuius poteſtate futurus es.

34. *Fine ſub ultimo* ] i. Prope mortem.

35. *Stultitiam exuat* ] i. Deponat amorem talium rerum.

36. *Si nequit meritis* ] i. Operibus juſtis, quanquam & ipſa concelebratio meritoria eſt.

37. *Continuet* ] Sc. anima laudet Deum die noctéque.

38. *Pugnet contra hereſes* ] Hæc futura eſt totius operis materia.

44. *Emicem liber* ] Illud Apoſtoli eſt: *Miſer ego homo, quis me liberabit à corpore mortis huius?* & illud, *Cupio diſſolvi & eſſe cum Chriſto.*

45. *Quo* ] i. eò quo.

45. *Lingua mobilis* ] i. Loquens talia ſive divina.

45. *Tulerit me ſono ultimo* ] i. Optaverit, me ferri aut latum iri ultimis precibus, hoc eſt, utinam inter canendum talia moriar.

---

# *Hymnus I. ad Galli cantum.*

INcipit Prudentii Cathemerinon, hoc eſt, hymnorum per horas dici, atque auſpicatur à Galli cantu, hoc eſt, à mediâ nocte, quam Varro *gallicinium* vocat. Nam mediâ nocte inclinante, gallus propè ſemper canit. Hortatur itaq; hymnographus, ut gallô canente omnes ſurgant ad canendũ Chriſto Deo: petendumque peccatorum condonationem. Dicit itaque primo, quod per gallum figuratè debemus intelligere Chriſtum: & quemadmodum ille prædicit lucem prope futuram, & tenebrarum noctis magnã partẽ abſceſſiſſe: ita Chriſtus vocat nos, ut relictis tenebris peccatorum ſurgamus ad vitam, juxta illud Apoſt. Pauli Rom. XIII. *Nox præceſſit, dies autem appropinquavit, abjicite ergo opera tenebrarum.*

Verſ. 1. *Ales nuncius diei* ] Gallus, qui nunciat diem adventare. Virg. in Moreto: *Excubitorq; diem cantu prædixerat ales.*

6. *Chriſtus* ] qui per gallum figuratur.

6. *Vocat ad vitam* ] Ad ſe; qui dixit: *Ego ſum via, veritas, & vita.* & alibi, *Ego ſum lux mundi.*

6. *Auferte, clamat, lectulos* ] clamat per gallum excitatorem.

7. *Lectulos ægros* ] In quibus ægroti ſolent jacere, neque poſſunt inde ſurgere.

7. *Sopores* ] deſides, ſcil. ab effectu, quia nimius ſomnus deſidiam & languorem parit.

8. *Jam jam proximus* ] Ego qui ſum Sol, *lux vera, qua illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum*, jam appropinquo, juxtà orietur timentibus nomen meum, Sol juſtitiæ.

9. *Poſt Solis ortum* ] dicit, perueniendum eſſe: neque expectandum, quouſque ſol oriatur, juxta illud Anarchaſis ad Miſonem: *Ante diē properas ò Miſon munus aratri. Ille refert; properat vivere nemo ſatis.* Addēda igitur eſt pars noctis laudibus divinis.

10. *Serum eſt ſpernere cubile* ] relinquere lectum poſt ortū Solis, tardi eſt & deſidioſi: & ſubaudi, culpandi, niſi partem noctis adieceris labori, id eſt, vigiliæ. nam quemadmodum ſomnus eſt *quies rerum placidiſſima*, ut dicit Ovid. ita vigilia eſt labor.

13. *Vox iſta* ] Non ſolum galli, ſed etiam cæterarum avium, quæ ſub lucem canunt.

13. *Strepunt* ] Sonant, aut ad illud reſpicit, quòd cùm gallus cantaturus eſt, alas excutiens ſtrepitum facit.

14. *Sub ipsô culmine* ] Ex Virgil. 8. Æneid.

*Et matutini volucrum ſub culmine cantus.*

16. *Figura noſtri Judicis* ] Figuratè per illam volucrum vocem intelligimus Chriſtum, qui eſt judex vivorum & mortuorum, juxta illud: *Pater omne judicium dedit Filio.*

18 *Stratis ſegnibus* ] Lectis qui faciunt nos ſegnes.

19. *Linquere quietem* ] ſomnum; ut ſuprà, laborem appellans vigiliā.

19. *Suadet nos mortales tectos tenebris* ] Involutos peccatis, & opertos.

20. *Die jam jamq;* ] citò venturo.

21. *Coruſcis flatibus* ] flammis; aut quia ſub auroram ſpirant auræ.

22. *Aurora ſparſerit cælum* ] Virgil. 4. AEneid.

*Et jam prima novo ſpargebat lumine terras*
*Tithoni croceum linquens Aurora cubile.*

23. *Exercitos* ] exercitatos.

23. *Labore* ] vigilia, ut ſuprà.

24. *Confirmet* ] præparet ſcilicet, aurora, hoc eſt, tempus matutinum.

24. *Ad ſpem luminis* ] Chriſti paulò pôſt orituri, ut nos illuminet.

25. *Hic ſomnus* ] Moraliter dicit. Per ſomnum, qui eſt mortis imago, intelligimus animæ mortē; & per tenebras noctis, intelligimus peccata, quæ ſuo tempore cogunt nos ſomno gravatos jacere & dormire.

31. *Adeſſe prope* ] pro, accedere.

32. *Ad terminos vitæ* ] uſque ad horam mortis.

33. *Somnus* ] deſidia, ſub peccato.

34. *Socordis* ] Languentis.

35. *Sepultum* ] Obrutum. Virgil. 2. AEneid.

*Invadunt urbem ſomno vinoq; ſepultam.*

36. *Sua lucis*] Cœleſtis, unde traxit originem; aut *ſua lucis*, id eſt, Chriſti.

37. *Ferunt*] Ea eſt hominum opinio, atque hodie vulgo id creditur.

40. *Sparſim timere*] qui prius agminatim incedebant. Quod videtur ſimile illi, quod Anchiſes apud Virgilium in 6. Æneid. dicit:

*Et me ſævus equis Oriens afflavit anhelis.*

41. *Inviſa vicinitas*] Reddit cauſam, cur dæmones fugiant: quia ſc. vicinitas lucis fugiat ſatellites noctis, i. Chriſtus dæmones.

43. *Rupto ſitu*] Squallore ſive torpore noctis. Unde Virg. 6. Æneid. *Per loca ſenta ſitu*, dixit.

45. *Hoc eſſe ſignum*] ſcilicet, cum gallus canit, ſcimus quod lux noſtra prope eſt.

47. *Liberi ſoporis*] ſopore liberati.

49. *Vis huius alitis*] Galli poteſtas.

53. *Fit namq;*] ſenſus & ordo eſt: Petrus, & quilibet homo fit peccator, prius quàm præco lucis, id eſt, gallus, hoc eſt, Chriſtus, illuſtret.

57. *Negator*] ſcilicet Petrus.

58. *Prolapſum ex ore nefas*] quia oblitus ſui Chriſtum negavit; unde ad cantum galli reſipuit, & ad ſe rediit.

61. *Nec tale quidquam*] ſed poſtea Petrus permanſit in fide uſque ad mortem.

62. *Lubricô lingua*] Lubricitate; quia nunquam tale verbum eſt lapſum ex ore illius.

65. *Inde eſt*] quod illo tempore, quô gallus canit, credibile eſt Chriſtum, ſpoliata morte, rediſſe ad ſuperos.

66. *Tempore quietis*] ſomni, ut ſuprà.

69. *Vigor mortis*] juxta illud Prophetæ: *Ero mors tua, ô mors.*

71. *Vis diei*] Chriſtus qui eſt dies.

72. *Noctem*] Diabolum.

73. *Jamjam*] Hortatur occaſione temporis, ut ceſſemus à peccatis, & vigilemus Chriſto.

73. *Improba quieſcant*] mala noſtra ceſſent.

74. *Et culpa furva*] nigra, tenebroſa: quia, ut diximus, per tenebras peccata intelligimus. Unde eſt illud: *Abjiciamus opera tenebrarum.*

75. *Noxa lethalis*] peccatum, quod mortem parit.

76. *Perpeſſa ſuum ſomnum*] ceſſationem à peccatis.

76. *Marceat*] torpeſcat & ceſſet.

77. *Viciſſim*] quia, ut ſomni & vigiliæ viciſſitudo eſt: ita eſſe debet peccatorum & reſurrectionis à peccato.

79. *Meta noctis clauditur*] terminus noctis finitur, hoc eſt, ſub ortum ſolis.

81. *Ciamus*] Vocemus ſive moveamus: & declinatur, cio, cis, & cieo, cies.

82. *Sobrii*] ante cibum.

83. *Intenta*] attenta. Nam qui remiſſus eſt in orando, facilè dormitat.

85. *Convolutis artubus*] omnibus membris impeditis, neque officium ſuum exercentibus.

86. *Oblivio profunda*] quoniam in profundo ſomno omnium rerum obliviſcuntur.

87. *Preſſit*] vim ſentiendi, quia omnia membra in ſomno torpent.

88. *Senſum vagantem vanis ſomniis*] ſolutum ad vana tantum phantaſmata.

89. *Sunt nempe*] comparat bona fortunæ tenebris noctis: Vera autem bona, hoc eſt, animi, comparat luci diei. Itaque illa agimus quaſi in tenebris, hæc autem in luce.

93. *Aurum, voluptas*] omnia hæc bona, opinata & falſa, quæ nos inflant in ſuperbiam, adveniente luce evaneſcunt.

96. *Fit manè*] ſi lux oriatur.

97. *Disjice*] Diſſipa. Virgil. 1. Æneid. *Et disjice corpora Ponto.*

98. *Vincula noctis* peccatorum, quibus impliciti ſumus.

99. *Peccatum vetus*] quo ſumus inveterati.

100. *Ingere lumen*] Illuſtra nos tuô lumine, hoc eſt, gratiâ & veniâ tuâ.

## II. Hymnus matutinus.

Verſ. 1. *Nox & tenebræ*] Hymnus, qualis ſuperior, *Ales diei nuncius*. Matutinum tempus eſt inter gallicinium & ortum ſolis, ex occaſione tẽporis, in quô incipiunt tenebræ evaneſcere, & lux increbeſcere, multa dicit de tenebris, hoc eſt, peccatis, & de luce, id eſt, de Chriſto. dicit igitur:

1. *O nox, ô confuſa*] quia in tenebris omnia confunduntur, ſicut in luce diſcernuntur.

3. *Lux intrat*] ſubaudi, feneſtras. Perſ. *Jam clarũ mane feneſtras intrat.*

3. *Albeſcit*] Luceſcit.

4. *Chriſtus venit*] qui eſt ſol juſtitiæ.

5. *Caligo terræ*] tenebræ, quæ fiunt Sole ab aſpectu noſtro ſubtracto terrâ interveniente; quia ſi terra non eſſet, nullæ eſſent tenebræ, quia ſol cuncta illuſtraret.

6. *Spiculô Solis*] ad fabulam alludit, quæ in Apollinem ſagittas refert propter radios, nam ſpiculum ſagitta eſt.

7. *Color redit rebus*] qui fuerat ablatus à tenebris noctis. Unde Virg.
*Et rebus nox abſtulit atra colorem.*

8. *Vultu nitentis ſideris*] Ex præſentiâ Solis.

9. *Sic noſtra*] Senſus eſt; quòd quemadmodum Sole omnia illuſtrantur, ſic noſtræ tenebræ, hoc eſt, peccatorum ſordes à Chriſtô purgantur.

10. *Pectus conſcium fraudis*] In quo fraudes latent.

11. *Retectum*] apertum Virg. *Radiisq; retexit orbem.*

12. *Palleſcat*] pro albeſcat: & alludit ad tempus matutinum, quô aurora

rora pallet. Virg. IV. Æneid. *Tithoni croceum linquens aurora cubile.*

13. *Tunc*] Cum Chriſtus, Sol juſtitiæ, ortus fuerit, qui omnia occulta reteget.

14. *Fuſcum*] Nigrum, i. turpe.

15. *Novô mane*] novâ luce; quia Deum nihil latet, cum ſit lux. Virg. 3. Georg. *Mane novo dum gramina canent.*

16. *Secreta prodita*] manifeſta.

17. *Ante lucem*] quia qui malè agit, odit lucem.

17. *Squalidô tempore*] tenebroſo, hoc eſt, inerti & inculto.

18. *Peccat impune*] quia ſine arbitris furatur, ſed non impunè niſi ad tempus; quia *nihil occultum, quod non reveletur.*

19. *Lux*] Dies.

19. *Contraria dolis*] fallere cupientibus.

24. *Fovet noctem*] amplectitur & amat, quia turpiter facta pateſcunt.

28. *Peccare conſtanter*] quia non conſtabit ſibiipſi, ſed mutabit vitæ modum.

29. *Sumtis poculis*] ſcilicet nocte heſternâ: quia pudet nos fuiſſe ebrios.

31. *Cum*] quo tempore ſc. matutinô.

31. *Libido fit temperans*] Libidinoſus continet à voluptatibus.

32. *Nugator*] qui per noctem nugas agebat & delibabat.

32. *Sapit*] ſapiens eſt & reſipiſcit.

32. *Caſtum*] Caſtè & mundè.

33. *Nunc*] tempore matutino.

33. *ſeverum*] pro ſeverè.

34. *Ludicrum*] nemo ludit.

35. *Omnes colorant vultu ſeriô*] accommodant vultum gravem & triſtem, & diſſimulant ſuas ineptias.

37. *Hac hora*] ſc. matutina.

37. *Eſt utilis*] accommodata uſui & operibus.

38. *Gerat, quod ſtudet*] adminiſtret officium ſuum.

39. *Miles*] qui verſatur in bello.

39. *Togatus*] qui exercet artes pacis. Unde eſt illud Ciceronis: *Cedant arma togæ.*

40. *Inſtitor*] mercatores, qui merces exercent.

41. *Illum forenſis gloria*] togatum, qui agit cauſas in forô.

42. *Hunc rapit claſſicum triſte*] militem: nam claſſicum eſt ſonus tubæ cum canitur ad pugnam, quod triſtitiam affert pugnaturis militibus.

43. *Hinc*] à tempore matutinô

44. *Suſpirant lucra*] quia negociantur ut lucrentur.

45. *At nos*] boni Chriſtiani & religioni dediti.

45. *lucelli ac fen.*] ut mercatores.

46. *fandique*] agendi cauſas in foro.

47. *Arte bellica*] ut milites.
49. *Purâ & ſimplici*] uni tantum rei intentâ. Juven.
*Tum femina ſimplex.* Et Horatius: *ſimplex munditiis.*
52. *Dicimus te*] Laudamus te. Horatius:
*Prima dicte mihi, ſummâ dicende Camenâ.*
53. *His quæſtibus*] Lucris; aut quæſtubus, ut vult Valla.
55. *Hæc munera*] officia. (dimus.
57. *Noſtris ſenſibus*] precibus quas mente concipimus & voce effun-
58. *Diſpice*] aſpice & circumſpice, & tuô favore proſequere. *quia*, ut inquit Servius, *aſpectus Dei ſemper favorem affert.*
59. *Illita fucis*] maculata vitiis: Legitur & *fuſcis*, id eſt, inquinata tenebris & ſic magis cohæret ſequens litera, cum dicit, *luce purgentur tuâ:* aut reſpicit ad aliam ſolis proprietatem, qui nō ſolùm illuſtrat, ſed etiam purgat.
61. *Durare*] perſeverare.
62. *Quales tincto flumine Jordanis*] aqua baptiſmi, quæ jam inde à Chriſti baptiſmate fuit conſecrata.
62. *Remotis ſordibus*] quia per baptiſma delentur peccata, h. e. originale & actuale.
65. *Nox mundi*] Peccata, quæ per noctem intelliguntur.
65. *Dehinc*] poſt baptiſma.
66. *Atris nubibus*] quæ ſubtrahunt lucem.
67. *Sideris Eoi*] Lucis matutinæ.
68. *Illumina*] abjiciendo tenebras & inferendo lucem.
69. *Tetram picem*] nigrorem peccatorum.
70. *Tingnis*] Lavas, & in candorem vertis. Juvenalis, quanquā in diverſâ ſententiâ: *Qui nigrum in candida vertunt.* Eſaiæ primo, *ſi fuerint peccata noſtra, ut coccinum, quaſi nix dealbabuntur.*
71. *Cryſtallum*] Aquam congelatam ſive lapidem; quæ alba ſunt.
71. *Ebeno*] Ex ebenô, quæ materia nigra eſt. Virg. Georg 2.
*Indus nigrum fert ebenum.*
72. *Livida*] nigra, ut ſæpe diximus.
73. *Sub nocte*] Per exemplum Jacob luctantis cum angelô probat, quod dixit, quòd per tenebras intelligamus peccatum: & per lucem, culpæ remiſſionem. nam quemadmodū legimus Geneſ. 32. Jacob rediens ex Meſopotamiâ cum veniſſet ad locum, quem ipſe vocavit Phanuel, per totam noctem luctatus eſt cùm Angelô; quod erat, quaſi Deo reſiſtere: ſed poſtea ſub auroram, h. e. luce adventante, ceſſit; quia tacta ab Angelo coxendicis nervô claudicavit, atque ita victus eſt. (ludavit.
73. *Sub nocte*] ordo eſt: Jacob, luctator audax, impar prælio angeli,
73. *caerula*] nigra; vel potius ad cœli colorem retulit.
75. *Eò uſq;*] quoad.
78. *Poplite lapſante*] labente et ſucciduô. Virg. 2. Æneid.
*Multo lapſantem ſanguine nati traxit.*

79. *Victus femur debile*] ab angelô debilitatum, & eſt Synecdoch.
80. *Vigorem culpa*] vires ſuas, quibus angelo reſiſtens peccabat.
81. *Inguen*] pro coxendice poſuit; quæ è regione inguinum eſt.
81. *Nutabat*] vacillabat & claudicabat.
82. *Pars vilior corporis.*] Horat. 1. Serm.

*Inguen ad obſcenum ſubductis uſq; facetus.*

83. *Longè ſub locô cordis*] quia inguina & partes genitales diſtāt à corde, quô viget ſapientia.
85. *Imagines*] figuræ.
86. *Obſitum tenebris*] Peccatis involutum.
88. *Vires rebelles*] quibus Deo reſiſtit.
88. *Perdere*] quia fruſtrà reſiſtit. Sed ille eſt beatior, cui membrum intemperans & inobediens, dies invenerit claudum & tabidum, id eſt, luxatum & convulſum.
93. *Tandem faceſſat*] hortatur. fugiendas eſſe tenebras, & ſequendā eſſe lucem.
93. *Faceſſat*] i recedat. nam faceſſere tum facere tum recedere ſignificat. Livius; Faceſſe hinc Tarquinias aut Corinthum.
95. *Siniſtris greſſibus*] quia via ſiniſtra in præcipitium trahit, ex ſententiâ literæ Pythagoreæ.
97. *Serenum*] animi tranquillitatem.
98. *Puros*] ſine ullâ perturbatione.
100. *Obſcurum*] tenebricoſum.
103. *Oculi lubrici*] libidinoſi, & quibus ducibus præcipitamur.
105. *Speculator*] teſtis & arbiter, quem non poſſumus quicquam celare.
111. *Quod mens concipit*] quia ſcrutans corda & renes.

## *III. Hymnus ante cibum.*

Verſ. 1. *O crucifer*] Principio invocat Chriſtum, ac proinde totam Trinitatem; hortaturque ſeipſum ad cibi parſimoniam & ſobriam cænam, quaſi ſit jejunium Eccleſiæ completurus.
1. *O crucifer*] qui tuliſti crucem ad locum Calvariæ, ubi paſſus es, & nunc fers illam quaſi victoriæ inſignia.
1. *Luciſator*] Lucis creator.
2. *Omniparens*] Omnium rerum pater: quia per Filium pater omnia creavit & ipſe per ſe cum Patre & S. Sanctô creator eſt.
2. *Verbigena*] Fuit tempus, quo non putabamus de Chriſtô poſſe dici *Verbigenam*: & reverâ ſi *Verbigena* exponatur *Verbum genitum*, rectè dicitur: ſed nos conſilium ſequebamur rationem. Nam *Verbigena* ita exponendum eſt, *Verbo genitus*: ſicut *Martigena*, Marte genitus, *Junonigena*, Junone genitus. Impropriè igitur dixit *Verbigena*, ſicut infra in hymnô natalis Chriſti dixit: *Ex ore quamlibet patris ſis ortus, & Verbo editus.* Neque enim eſt partus Verbo, ſed eſt Verbum à patre partum ſive æditũ.

5.*Ædite* ] Generate & parte. Juvenalis: *ſi bos aderet agnum.*

4.*In genitore* ] Cum genitore.

6.*Nitidô intuitu* ] ſerenô vultu.

8.*Inradia* ] inſpira, ſanctifica; ſubaudi nos.

14.*Imbuerit* ] inſpiraverit & impleverit.

15.*Fide ſanctificante* ] nobis omnia per fidem cooperantibus, quę nos ſanctificat tibi.

16.*Sapiant Deum* ] divinum habeant ſaporem, ſicut dicimus *melimela poma*, quæ ſapiunt mel.

17.*Influat in pateras* ] Inſpiret in vina, ut vinũ quoq; ſapiat Chriſtũ.

1 .*Seria* ] quæ opponuntur jocis.

18.*Ludicra* ] ludos: qui permiſſi ſunt ad ceſſationem & quietem, & denique omnia verba quæ loquimur. Nam & virtutem quandam ponit Ariſtoteles in huiuſmodi rebus in 2. & 4. Ethic.

2 .*Hic* ] id eſt, in hoc meo prandio ſive cœna; non facio, quod ſolent divites & potentes in conviviis ſumtuoſioribus, qui coronati, & unguentis delibuti diſcumbunt.

21.*Spolia roſa* ] coronæ ex roſis, quæ ad hoc afferuntur ex roſetis.

22.*Ex aromate* ] ex rebus odoratis.

23.*Sed ambroſius liquor* ] ſuccus divinus, id eſt, quod ſupra dixit, qui Deum ſapiant. Eſt namque *ambroſia*, quemadmodum Poëtæ dicunt, cibus Deorum: ſicut *nectar* illorum potus.

25.*Fuſus* ] deſcendens ex cœlo.

26.*Camena* ] ô Muſa Chriſtiana.

26. *Sperne hederas* ] quibus coronaris in deſcribendis poëmatis ſecularibus. Nam *hedera* conſecratæ ſunt Baccho, Poëtarum Deo peculiari, ſicut *laurus* Phœbo. Martial *Quid poſſunt hederæ Bacchi dare?*

28. *Sertaq;* ] ordo eſt: Tu, ô Muſa, docta texere ſerta myſtica, id eſt, coronas non laureaceas & hederaceas, ſed ex ſacris litteris contexta.

29.*Liga caput* ] corona.

29.*Strophio* ] coronâ. Virgilius in Copâ: *Et gravidum roſeo necte caput ſtrophio.* alias accipitur pro cingulô.

30.*Redimita laude Dei* ] ornata & inſtructa rebus divinis.

32.*Anima indigena ætheris* ] quæ habet cœleſtem originem. Juvenal.
*Senſum à cæleſti demiſſum traximus arce.*

34. *Recinat munera data* ] cantet beneficia à Deo accepta, quæ omnia numerat per genera; & primò volucres cœli, deinde piſces maris, poſtea terræ fructus, juxta illud Gen. 1. *Faciamus hominem ad imaginem & ſimilitudinem noſtram, & præſit piſcibus maris, & volatilibus cœli, & beſtiis univerſæ terræ.*

36.*Ipſe homini* ] quia omnia jecit ſub pedibus ejus, & hominem ſibi.

38.*Quæ polus* ] volucres cœli hoc eſt, aëris.

41.*Callidus dolus* ] quia niſi parentur inſidiæ volucribus, non poſſumus illas capere; itaq; opus eſt calliditate & dolis.

42. Ant

42. *Aut pedicis* ] Laqueis, quibus à pedibus capiantur. Virg. 1. Geor.
*Tunc laqueis captare feras & fallere viſco.* Et ibidem:
*Tunc gruibus pedicas, & retia ponere cervis.*

42. *Aut maculis* ] Retibus maculoſis. Sunt autem *maculæ* ipſa retis foramina; *mallas* Hiſpani vocant.

43. *Vimina illita* ] virgæ perunctæ.

43. *Glutine corticeô* ] viſcô, quod fit aut ex corticibus quarundam arborum, aut ex viſcô, quod innaſcitur ex ſtercore turdorum. de quo Virgil. 6. Æneid. *Quale ſolet ſilvis brumali frigore viſcum*
*Fronde virere nova, quod non ſua ſeminat arbos,*
*Et croceô fetu teretes circundare truncos.*

44. *Seriē plumigerā* ] aves quæ gregatim, & ex ſerie volāt ſicut grues.

45. *Vetant abire* ] capiunt illas.

47. *Texta ſinuoſa* ] retia ſinû; multos habentia, contexta ex cannabe aut linô. ( *mitas maris.*

47. *Greges fluctivagos* ] piſces, *qui*, ut dicit Pſalmiſta, *perambulant ſe-*

48. *Sequitur calamum* ] harundinem quâ trahitur piſcis, inquam.

49. *Acumine vulnifico* ] hamo, qui non poteſt capere piſcem niſi vulnus inferat. ( in hamo.

50. *Saucius credula ora cibo* ] quæ nimium crediderunt eſcæ latenti

51. *Opes ingenuas* ] quas decet homines ingenuos eſitare.

52. *Segetu ariſtifera* ] frumenti, quæ ſola habet ariſtas, puta ordeum, triticum, tipha, far, ſemen.

53 *Brachia vitea* ] vitium, quæ à ſimilitudine noſtrorum brachiorum *brachia* dicuntur in arboribus: quæ ex truncô dividuntur, ſicut rami ex brachiis, & germina ex ramis. Virg. 6. Æneid.
*In medio ramos annoſaq́; brachia pandit vlmus opaca ingens.*

53. *Pampineo* ] pampinis, hoc eſt, frondibus pleno. ( vite.

54 *Luxuriant palmite* ] effunduntur palmites, qui ſunt quaſi rami in

55 *Bacca alumna pacis* ] oliua, quę eſt inſigne pacis. Virg. 2. Georg.
*Et placidam paci nutritor olivam.* Et Ovid. 6. Metamorph.
*Circuit extremas oleis pacalibus oras.*

57. *Suppeditat* ] ſubminiſtrat.

58. *Abſit* ] Chriſtianos non decere eſus carnium dicit, ex ſententia Pythagoræ, qui mortalibus eſum carnium interdixit.

58. *Illa fames* ] cibi appetitus.

59. *Cadibus pecudum* ] Virgil. 2. Georg.
*Ante impia quam cæſis gens eſt epulata juvencis,*
*Aureus hanc vitam in terris Saturnus agebat.*
Et in ſacris literis legimus ante diluvium non fuiſſe uſum carnium.

63. *Oleris coma* ] folia herbarum hortenſium.

63. *Siliqua feta* ] plena. Sunt autem *ſiliqua*, folliculi illi, ſive vaginæ, in quibus legumina proveniunt.

65. *Epulas innocuas* ] quæ nulli nocēt animali, imò præſtāt, ne noceat.

66. *Mulctra*] vaſa illa lactis exceptoria, quæ & *mulctralia* dicuntur. Virgilius in Bucolicis: *Bis venit ad mulctra, binos alit vbere fetus.* Idem in 4. Georg. *Implebunt mulctralia vaccæ.*

66. *Spumea* ]ſpumantia; cum lac emungitur.

66. *Niveos latices* ] lac.

67. *Gemino vbere*]caprarum puta, & ovium, & boum: Nam quæ plurimos procreant fetûs, plures habent papillas, ut ſues.

68. *Per coagula denſa*] Effective pro condenſantia.

68. *Liquor*] lac liquidum.

69. *Coit*]ſolideſcit inſpiſſaturque.

70. *Lac tenerum*]non pingue, ſed ſubtile ſerum ſignificat: nam pingue coagulatur in caſeum.

70. *Calatho fragili* ]fiſcina, unde lac exprimitur.

71. *Mella recens*]ordo eſt, Favus, qui conſtat melle & cæra.

71. *Recens* ] cum primum eximitur ex alveo apum.

71. *Mella Cecropia* ] optima & generoſa, qualia ſunt ex Hymetto, monte Attico Celebratur autẽ *mel Atticum* apud omnes autores, maxime apud Galenum.

72. *Sudat* ] quaſi ſudorem mittit.

72. *Nectare olente*]ad thymi odorem retulit; de quo Virg. 1. Georg.
*Redolentq; thymo fragrantia mella.*

73. *Apis opifex*]mellis operatrix.

74. *Liquat hæc*]ſc. mella; ex rore cæli & floribus thymi concinnat in liquorem.

75. *Nexilis inſcia connubii* ]quæ non nectitur alteri eiuſdem ſpeciei, ut prolem generet. Neque enim apis generat more aliarum animantium ex coitu. Virg. 4. Georg.

*Illum adeo placuiſſe apibus mirabere morem,*
*Quod nec concubitu indulgent, nec corpora ſegnes*
*In Venerem ſolvunt, aut fetus nixibus edunt:*
*Verum ipſa natos foliis & ſuavibus herbis*
*Ore legunt, ipſa reges parvoſq; Quirites*
*Sufficiunt.*——

76. *Hinc quoque* ]Ultra ſuperiora, quæ diximus, ex agro proveniunt poma.

77. *Munera mitia*] poma matura. Virg. in Bucol: Sunt nobis mitia poma.

78. *Arbor tremefacta*]concuſſa.

78. *Suum onus*] ſuos fetus, quibus eſt onuſta.

79. *Gravis*]onuſta pomis.

79. *Pluvit imbre deciduo*]ad modum imbris demittit.

81. *Quæ veterum*]ſenſus eſt, quod neque Homeri aut Virgilii tuba, i. grandiloquentia, aut boatus tragicus; neque lyra, i. poetæ lyrici, poterit laudibus exæquare munera, quæ accipiamus à Deo.

81. *Flatibus*] refertur ad tubam,& *fidibus* ad lyram.

83. *Opus*] quæ operatus eſt hominis cauſâ.

86. *Te pater optime*] Ex hoc infert, ſibi omni tempore agendas eſſe gratias Deo,pro muneribus acceptis.

86. *Mane novo*] ut ſuprà,ex autoritate Virgilii.

89. *Sumere cum monet hora cibum*] Antiqui non conſueverunt ſumere cibum ante horam veſpertinam. Temporibus Salvatoris noſtri horâ nonâ diei cœnabant, ſed & in noſtrâ religione jejunantes non ſumebant cibos ante horam veſpertinam.

90. *Noſtra harmonia*] nota accentum in antepenultimâ.

91. *Quod calet*] Omnia ſua dicit autor debere laudare DEUM.

91. *halitus interior*] ſpiritus,qui attrahit,ut refrigeretur cor,& in corde caleſcit.

92. *Vena abdita*] Arteria abſcondita palpitat.

93. *pulſat*] Unde & arteriarum pulſus dicitur.

94. *caveam*] oris concavitatem. Sed *caveam* appellavit,quia aves, quæ garriunt,caveis continentur: ita & lingua garrula in caveâ eſt.

95. *Eſto mihi laus*] i.totum expletur in laudem DEI.

96. *Nos igitur*] *Igitur* hoc in locô non illativè,ſed completivè tenetur.

96. *Tua manus compoſuit nos*] plaſmavit & finxit.

97. *Caſpite madido*] terra humenti; quia terra aliàs non conſtaret. Ovid.1.Metam.

> *Quam* (terram) *ſatus Japeto miſtam fluvialibus undis,*
> *Finxit in effigiem moderantum cuncta Deorum.*

98. *Meditata*] exercens & faciens ſimilitudinem ſuam; non quòd Deus habuerint tunc effigiem humanam,ut putavit Epicurus.

99. *Ut materia*] Corpus ſic formatum.

99. *Foret rata*] quia informe cadaver jacebat.

100. *Flavit*] Gen.2. *Formavit hominem de limô terræ,& inſpiravit in faciem ejus ſpiraculum vitæ.*

100. *Ore*] ſpiritu oris ſui,intus dedit animam.

101. *Tunc*] poſtquam illum creavit. Geneſis 2. *Tulit Dominus Deus hominem,& poſuit eum in paradiſo voluptatis,ut operaretur & cuſtodiret illum.*

101. *Jubet*] ſc.creatum hominem.

102. *Frondicomis*] arboroſis. Nam *frondes* tantum ſunt arborum.

103. *Ver perpetuum*] Flores qui Veris tempore proveniunt. Martial.

> *Cum breve Sicaniæ Ver populantur apes.*

103. *Redolet*] ad flores refertur ille odor.

104. *Latex celer*] aqua celeriter fluens.

105. *Rigat prata multicolora*] propter florum varietatem in coloribus.

105. *Amne quadrifluo*] qui dividitur in quatuor illa flumina,quæ o-

riuntur ex paradiſô voluptatis, Phiſon ſcilicet, Gion, Tigris, Euphrates. Geneſ 2. *Et fluvius egrediebatur de locô voluptatis ad irrigandum paradiſum, qui inde dividitur in quatuor capita.*

106. *Famulentur*] ſerviant. Geneſ. 2. *Præcepitq; Deus homini dicens: Ex omni lignô paradiſi comede, de lignô autē ſcientiæ boni & mali ne comedas.*

110. *Medio nemore*] Geneſ. 2. *Produxit lignum vitæ in mediô paradiſi, & lignum ſcientiæ boni & mali.*

111. *Hic*] tunc.

111. *Indocile*] aut pro indoctô poſuit, hoc eſt, rudi, aut *indocile* bonarum ſcilicet artium & virtutum, quæ in feminâ non reperiuntur, teſte Ariſtotele.

112. *illicit*] blanditiis attrahit ingenium.

113. *Maleſuada*] quæ ſemper malum ſuadet. Virg. 6. Æneid. *Maleſuada fames.*

116. *Mutua*] alter alterius & mutuo, & ſubaudi, quæ corpora erat nefas noſſe; quia priuſquam comederent, non videbant verenda ſua.

117. *Poſt epulas*] poſtquam comederunt de lignô vetitô.

117. *Inoperta*] nuda.

118. *Lubricus error erubuit*] poſtquam ſunt prævaricati, per errorem erubuerunt.

119. *Tegmina*] perizomata.

121. *Conſcia culpa*] culpæ conſcii.

121. *Exigitur*] expellitur.

123. *Innuba*] Viro non ſubiecta, ſed ſocia & omnium particeps. Nam *nubere* eſt minori conditione ſe conjugi ſuo dare. Martial.

*Uxori nubere nolo meæ:*

Et ſequitur,

*Inferior matrona ſuo ſit Priſce marito,*
*Non aliter fiunt femina virq; pares.*

Ovidius quoque Metam.

*Tibi nubere Nympha volentis Votis cede Dei.*

Vides quid eſt, *Virum nubere uxori ſuæ*, hoc eſt, eſſe inferiorem & ſubiectum illi Igitur *innubam* dixit Evam, id eſt viro non ſubditā, unde ſubdit: *conjugis excipit imperium*. id eſt, ſubditur illi; unde mulieri dixit Deus: *ſub poteſtate viri eris, & ipſe dominabitur tibi.*

125. *Fœdera triſtia*] mulieri iniqua, quia fœdera æqualia eſſe debent utrique parti.

127. *Plectitur*] punitur.

128. *Colla trilinguia*] ſerpentis, qui vulgò putatur triplices habere linguas. Virg. 3. Georg.

*Linguis micat ore triſulcis.*

128. *Calce teras*] ad illud reſpicit, quod ſerpenti dixit: Ipſe conteret caput tuum.

129. *Muliebre ſolum*] terram, quam mulier calcat, ſive plantam pedis, unde ſolea dicta.

130. *Suſpicit*] obſervat & veneratur: & mulier ſuſpicit virum. In priori tamen ſignificatione eſt, pro *ſurſum aſpicere*; ut Virgilius: *Daphni quid antiquos ſignorum ſuſpicis ortus.* In ſecundo pro venerari, vt Plinius Cæcilius in Epiſtolis: *Patrem tuum ſuſpexerim magis an amaverim.*

131. *His ducibus*] autoribus.

134. *Glomerans*] miſcens & involvens.

135. *morte*] pœnâ mortis.

135. *Impia*] quæ in Deum commiſit.

136. *Ecce venit*] proſequitur hominis à morte peccati liberationem.

136. *Nova progenies*] ad illud Virgilii alludit: *Jam nova progenies cælo demittitur alto.* Vel ad illud Jerem. 31. *Creavit Dominus novum ſuper terram, femina circundabit virum.*

137. *Proditus*] à procul datus.

137. *Alter homo*] ſecundus Adam, quem Paulus vocat *novum hominem*, ad Epheſ. 5. *Induite*, inquit, *novum hominem.*

138. *Non luteus*] vetus homo: ſed non propagatus cum traduce peccati primi hominis; ideo dixit, *carens vitiis.*

141. *Sermo patris*] Verbum. Sapientiæ 18. *Dum medium ſilentium tenerent omnia, omnipotens Sermo tuus à regalibus ſedibus deſcendit.*

141. *Numine quam*] ordo eſt; quam carnem puella intemerata parit.

142. *Gravis*] gravida. Virg. in Bucol. *Non inſueta graves tentabunt pabula fœtas.*

142. *Numine rutilante*] Spiritu ſancto ſplendente: & reſpicit ad ignis naturam, in quâ Spiritus Sanctus ad diſcipulos venit.

143. *Non thalamo*] matrimonio virili.

144. *Neq; illecebris*] voluptatibus.

144. *Genialibus*] conjugalibus. Horatius: *Lectus genialis in aula eſt.* Nam *Genius* generationis erat Deus.

146. *Hoc erat illud odium vetus*] de quô Deus ad ſerpentem loquitur; *Inimicitias ponam inter te & mulierem, & ſemen illius.* (diabolus.

148. *Diſcidium digladiabile*] diſcordia, in quâ digladiati ſunt homo &

149. *Vipera cernua*] ſerpens in humum dejectus; nam illud ſignificat cernuus. unde illi dixit Deus: *ſuper pectus tuum gradieris.*

150. *Proteritur pedibus*] ſc. virginis deiparæ.

151. *Domat venena*] ſerpentis venenalis.

153. *Tractibus*] ordo eſt: Anguis concolor in viridi gramine, quia viridis eſt; unde Horatius *virides colubros* dixit: & Virg.

*Virides occultant ſpineta lacertas.*

154. *Piger*] frigidus. Virg.

*Frigidus in pratis cantando rumpitur anguis.*

*aut piger*, i. jam debilitatus. unde dicit, *revomit virus inerme.* ſc. poſt Chriſti incarnationem.

b

153. *Inexplicitis*] ſinuoſis & in ſpiras convolutis.

156. *Quæ feritas*] Omnes feræ timent invadere gregem Chriſtianum.

157. *De grege candidulo*] baptiſmate mundato. Unde & baptizati veſte candidâ induuntur: & inde *Dominica in albis* celebratur, quia eâ die Catechumeni baptizabantur.

160. *Immemor ſanguinis*] quia jam dediſcit veſci ſanguine humanô.

161. *Vice mirifica*] facta viciſſitudine contra communem naturæ curſum.

162. *Imperitat leonibus*] cum Agnus ſit præda leonum.

165. *Lapſa ſideris*] de cœlô deſcendens, hoc eſt, Chriſtus; aliàs ſpiritus ſanctus, qui in illâ ſpecie deſcendit poſt Chriſti baptiſmum, exagitans Aquilas truces, &c.

167. *Avis paſta ſanguine*] Aquila, id eſt dæmon, qui ſolet in mortales graſſari. *Per lupum* quoq; & *tigridem* æquè diabolum intelligit.

171. *Da locuples*] poſt longam phraſin redit ad propoſitum.

173. *Levent membra*] membra habent non gravata cibo, ſed levia & agilia.

175. *Stomachus gravet viſcera tenta*] q.d. Satis eſt, ipſum eſſe aliquatenus gravatum cibo, ſed non occupet alia membra. Sed propriè *ſtomachus* eſt ipſum ventris os; & ſic ſtat meliùs ſententia.

176. *Hauſtus amari*] potus qui in amaritudinem terminantur. Unde eſt illud Anacharſis Scythæ: *Tres uvas vitis fert, quarum prima voluptas, ſecunda ebrietas, tertia mæſtitia.*

178 *Exitiale*] mortiferum ipſi animæ.

180. *Jecur incolume*] per *jecur* affectus intelligit, ex Platonis opinione.

181. *Anguibus horrificis*] dæmonibus.

182. *Liba*] quæ ante Chriſti Natalem offerebant dæmonibus.

184. *Semel*] hoc eſt, morte naturali; quia, ut ait Apoſtolus, *ſtatutum eſt hominibus ſemel mori*; ſed non morte animæ.

186. *Vigor igneolus*] anima; & eſt Virg. 5. Æneid.

*Igneus eſt ollis vigor & cæleſtis origo*, oppoſitivè.

186. *Oris opus*] in quod, ut paulò antè diximus, *inſpiravit ſpiraculum vitæ.*

188. *Compoſitus*] Citatus.

189. *De ſoliô patris*] hoc etiam ex ſententiâ Ariſtotelis, qui dicit, *animas non ex traduce corporis, ſed à Deo infundi.*

190. *Liquida rationis*] puræ & ab omni contagione immunis.

191. *Viſcera mortua*] Corpus caducũ etiam reparabitur in die judicii.

194. *Priſca*] prior.

195. *Situ pulvereo*] pulvere ſqualidô & reſolutô.

196. *Credo equidem, neq; vana fides*] Virgilii eſt ex IV. Æneid.

197. *Corpora vivere*] pro, eſſe victura, ut ſuprà: *renaſcitur*, pro, renaſcetur.

197.

197. *More animæ*] ſicut anima corpori ſuperſtes vivit; & eſt Juvenal:
*Vulgi perit omne cadaver more animæ.*
quanquam in diverſâ ſententiâ.

198. *Nam modo*] Argumentum eſt Pauli Apoſtoli, ad probandum, quòd ſumus reſurrecturi quia Chriſtus primitiæ dormientiũ, reſurrexit.

198. *Deum corporeum*] Chriſtum. (eſt.

199. *De Phlegethonte*] ab inferis; quia Phlegethon inferorum fluvius

199. *Gradu facili*] non laborioſo, cum cæteris *facilis ſit deſcenſus Averni*, vt Virg. in 6. Æneid. dicit;
*Seu revocare gradum ſuperasq; evadere ad auras,*
*Hoc opus, hic labor eſt.*

201. *Eadem ſpes*] reſurgendi à mortuis ad ſuperos.

201. *Manet*] expectat; *Expecto reſurrectionem mortuorum.*

202. *Quæ redolentia*] more antiquorũ, qui odoribus aromaticis condiebant corpora.

203. *Sarcophago*] ſepulcro.

204. *Chriſtus homo redivivus*] qui ex morte rediit ad vitam. Juven.
*Ac velut exhauſta redivivus pullulet arca*
*Nummus*——

204. *Dux parilis*] mihi æqualis in naturâ humanâ, & dux meus vocat membra, &c.

205. *Ad aſtra ignea*] ſecundum Platonem & antiquos; ſed ut inquit Ariſtoteles in primô de cœlô, illa opinio adhuc vigebat ſuis temporibus.

---

## *IV. Hymnus poſt cibum.*

Continuatur hæc oda ad præcedentem. Nam ſumtô cibô reliquum eſt, ut Deo gratias agamus. Commendat itaque inprimis DEI omnipotentiam, cui omnia debemus. Deinde dicit, nos debere mũdatum habere domicilium, hoc eſt, corpus ab ingluvie & crapulâ, & animâ à peccatis, vt poſſimus fieri templum Spiritus Sancti: qui verè eſt hominis cibus. Sed pro utroq; cibô agendas eſſe gratias, probat Danielis exemplo, ex cujus hiſtoriâ moraliter aliquid infert, quod ad nos pertineat.

Verſ. 1. *Viſceribus*] interiorib. & exterioribus: nam & de carne Virg. 1. Æneid. dixit: *Tergora diripiunt coſtis & viſcera nudant.*
Et Lucr. *Viſceribus viſcus gigni ſanguenq; creari.*

2. *Lex corporis*] quod, niſi reficiatur cibô, durare non poteſt.

3 *Patri*] agendas eſſe gratias ait primum Patri, deinde Filio, tum Spiritui Sancto

6. *Subnixus*] ſedens.

6. *Solio ſupremo*] ſede, quâ nulla eſt ſuperior: quia DEI duo ſunt propria, *Maximus*, propter eminentiam, & *Optimus* propter beneficentiam.

6. *Tenet & regit ſuum ſedile ſacrum*] Cui innititur: & per *ſedile* intelligimus omnium rerum providentiam & arbitrium poteſtatemq́; quale eſt illud; *Super ſolium David ſedebit, & regni ejus non erit finis.*

5. *Cherubim & Seraphin*] In numerô plurali. Nam *Cherub* & *Seraph* ſunt ſingularis. Et poſſunt eſſe caſus accuſativi per appoſitionem: ad *ſedile ſacrum*, quaſi velit dicere, quod Cherubin & Seraphin ſunt Dei ſedile quibus tanquam ſedi innititur: poſſunt eſſe & genitivi, quia ſedile illud ex Cherubin & Seraphin conſtat.

7. *Deum Sabaoth*] exercituum, & ſcribitur per S, & non per Z, ut Aldus Manutius caſtigavit: nam *Zeta* aliud ſonat, quam *Sama*.

8. *Expers*] Infinitus & æternus; quia caret principiô & fine.

9. *Rerum conditor*] Creatiô rerum ad totam Trinitatem pertinet, ſed attribuitur Patri, quaſi Principi creationis; unde eſt in ſymbolo: *Patrem omnipotentem creatorem cœli & terræ.*

9. *Repertor orbis*] quia orbem, ut ſic dixerim, peperit. Virg. Æneid.
*Hominum rerumq; repertor.*

10. *Fons vitæ*] ad Filium pertinet hoc, ex quô per Redemtionem vita noſtra pendet. (generationem.

10. *Fluens ab arce liquidâ*] emanans à Patris celſitudine per æternam

13. *Inde*] ſubaudi, à Chriſtô.

14. *Regnat*] ſc. cum Patre & Filiô.

15. *Miſſus*] aut exponendum eſt, *miſſus* pro inſpiratus à patre & filiô; aut pertinet ad miſſionem perſonarum; quoniam pater mittit filium, & non contrà; mittit Spiritum Sanctum, & non contrà; mittit filius Spiritum Sanctum, & non contrà. Miſſus itaque fuit Spiritus Sanctus à Patre & Filio; aut in nomine Filii, ſuper centum & viginti illos, qui erant in cænaculô illo, in die Pentecoſtes. Mittitur & quotidiè in eos, qui ſunt digni.

16. *Candidus*] *Candidus*, aut ad columbæ candorem retulit, in cujus ſpecie ſuper baptizatum Chriſtum deſcendit; aut *candidus*, i. candorem in ſe habens, & nobis eundem communicans.

17. *Rident*] ornata ſunt per metaphoram; quia quæ ornata ſunt, *ridere* videntur.

17. *Vice templi*] ad ſimilitudinem templi ornati, in quô Deus peculiariter habitare creditur.

19. *Sed ſi quid*] Si S. Sanctus, qui noſtrum templum intrat mundatū & habitat, ſi ſenſit in nobis aliquod vitium innaſci, quod templum coinquinet, fugit.

20. *Dicata*] Conſecrata, & digna, in quibus habitaret: ita fugit quaſi à templô fœtidô & peccatis commaculato.

23. *Horror conſcius*] peccatum, quod facit horrorem ex turpitudine ſuâ, & peccator ipſe conſcius ſibi.

23. *Culpa*

23 *Culpa æſtuante*] non permittente peccatorem quieſcere: quia vermis ille non poteſt mori Juvenal.

*Exemplo quodcunq; malo committitur, ipſi Diſplicet autori.*

Et illud ejuſdem; *Tacita ſudant præcordia culpa.*

24. *Niger*] ille horror immundus.

24. *Repellit bonum offenſum*] S. S quem offendit ſuâ illuvie & ſpurcitiâ.

25. *Nec ſolus pudor*] non ſatis eſt, inquit, hominem eſſe caſtum, pudicum, & innocentem ad hoc, ut ſit templum Dei; ſed debet eſſe ſobrius, & à cibi nimietate temperans.

26. *perenne*] continuum.

27. *In ſinu ac receſſu cordis*] nam Cor tres habet ſinus. Unde Perſius:

*Ut mihi te quantum ſinuoſo pectore fixi.*

ſed hic *ſinum* poſuit pro interiori receſſu. Igitur exponendum, *in ſinu medii cordis*, i. *medio ſinu cordis.*

28. *Ferveat*] Ad naturam vini retulit, Perſius:

*Indomitum quod deſpumare falernum.*

29. *Sedem fidei*] Cor, in quô fides habitat. Paulus ad Roman. cap. x. *Corde creditur ad juſtitiam, ore autem confeſſio fit ad ſalutem.*

30. *Coartet*] anguſtet & conſtringat.

30. *Congeriem*] epularum repletionem.

31. *Expedita*] non impedita & occupata.

32. *Deum infuſum*] Chriſtum receptum.

33. *Hic paſtus verus*] qui dixit Joann. 6. *Caro mea eſt verè cibus, & ſanguis meus verè eſt potus.*

34. *Sed nos*] Tu, inquit, ô Chriſte, reficis nos epulis, quæ non ſolùm corpus ſed & animum reficiunt.

34. *Fovens*] recreans. (ad animum.

34. *Paratu gemino*] Cibi apparatu ad utrunq; valenti, ad membra &

36. *Confirmas Pater*] Si *Pater* ad Chriſtum referatur, nomen honoris eſt, alioqui per adoptionem fratres illius ſumus: vel ad Deum patrem apoſtrophat, vel ad totam Trinitatem.

37. *Sic olim*] affert exemplum ex hiſtoriâ Danieli, quæ ſcribitur in ipſius lib. c. 14 qui poſitus in lacu leonũ, paſtus eſt utroq; cibo ab Abacuc Prophetâ advecto per Angelum.

37. *Sic*] paſcendo corpus & animam. (*patria virtute cluis.*

37. *Præcluens poteſtas*] pollens, ut expoſuimus in Pſychomachiâ, *Qui*

38. *Rauciſonos leones*] raucô ſonô quodam rugientes.

39. *Reſovit virum*] recreavit Danielum.

39. *Dapibus illapſis*] de cœlô deſcendentibus.

40. *Execrantem numen fuſile*] ſtatuam Beli ex ære fuſili fabrefactam.

41. *Sub expolitâ materiâ æris*] quia Belus erat ex æreâ materiâ.

42. *Et putantem nefas curvare caput*] adorare numen Beli.

43. *tyrannus*] Cyrus rex.

44. *Subdiderant illum morti*] Objecerant.



BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

49. *Aſtant cominus*] quaſi miniſtri apparent Danieli.
49. *Iubas reponunt*] quas irati ſolent arrigere.
50. *Rabies*] ingenita leonibus, & tunc maximè cum ex fame laborant. Virg. Æneid. *Quos improba ventris exegit cæcos rabies.*
50. *Fame blanda*] non rabioſâ, ſed placidâ.
51. *ambit prædam*] Danielum, qui futurus erat leonibus eſca.
54. *clauſus tegiter*] per dies ſeptem: nam tamdiu fuit in lacu leonum.
54. *Victus*] alimenti.
55. *Nuntius*] Qui Græcè dicitur Angelus.
55. *Juſſus*] à Deô.
55. *Terris*] in terras. Virg. 1. Æn. *Et Libycis defixit lumina terris.*
57. *Mundo*] Cælo, per quod Angelus volans delapſus eſt: obtemperanter cedente ipſi angelo deſcendenti.
58. *Dapes memtas*] quas Abbacuc non emerat ex primis ex foro pecuniis, ſed domeſticas.
60. *Arte agreſti*] Erant autem dapes illæ pulmentum & panes, vt refert hiſtoria: in quibus cibis concinnandis non erat opus arte aliquâ.
61. *Cæſarie huius*] Abaccuc.
61. *Prehenſa manu*] ſubaudi, Angeli. nam capillo capitis Angelus illum portauit Babylonem.
65. *Senſim*] non præcipitanter.
68. *Angelus Chriſti*] prolepſis eſt; nondum enim Verbum erat Chriſtus, qui dicit vtramq; naturam, divinam & humanam.
69. *tibi*] guſtui tuo.
70. *Danielus*] ex formâ, quam diximus aliis in locis.
70. *Excitauit*] erexit.
71. *Ciboq; fortis*] refocillatus & refectus.
71. *reddidit*] geminauit.
72. *Alleluia*] Dei laudes.
73. *Sic nos*] ad propoſitum redit. *Sic*, quemadmodum Danielus fecit, qui, ſumtô cibô, Deo gratias egit.
76. *Tu nos*] Danieli hiſtoriam moraliter exponit, vel potiùs parabolicè, dicens quòd quemadmodum Danielus carcere leonum incluſus paſtus fuit ab Abaccuc Prophetâ, & liberatus tandem ab ira leonum, ita & nos liberati à poteſtate dæmonum, paſcemur cibo cæleſti.
76. *Tu*] ſubaudi, Deus.
77. *Actu mundi*] actionibus mundanis.
77. *Impotentis*] nimium potentis & ſæuientis in nos. nam *impotens* Latinis ſic accipitur. Unde & *tyranni impotentes* dicuntur & *impotentiam tyrannorum* dicimus, cum per potentiam aliquid ſæuitiæ exercent.
78. *Regis nos*] Concluſos.
78. *Repellis feram*] hoc eſt, diabolum à nobis.
79. *Quæ circumfremit*] juxta illud Apoſtoli 1. Pet. 5. *Adverſarius veſter diabolus tanquam leo rugiens circuit, quærens quem devoret.*

81. *Tunc*] ſc. cum ſic claudimur.

82. *Vexamur, premimur*] ſi quando ſumus in hujuſmodi anguſtiâ illatâ à carne, à mundo, à diabolô, qui ſunt publicè hoſtes noſtri.

84. *Fides eſt juncta*] pro, ſit adhibita, ut ſit præſens: pro futurô imperativi ſive optativi, vel pro erit.

84. *Iniquis ſupplicium*] iniquorum, qui nos ſic vexant & premunt.

85. *Ne deſit*] pro, non deficiet, præſens pro futurô, ut ſuprà Virgil. *Lac mihi non æſtate novum, non frigore deſit.* pro, deficit.

86. *Languentes ira*] debilitata virtute divina.

87. *Illapſa deſuper*] ex cœlô advenientes.

87. *Ingeruntur*] pro, ingerentur nobis.

88. *Quas*] ſc. eſcas cæleſtes.

88. *Si quis hauriendo ſitienter*] non cum faſtidiô, & quaſi deguſtet, ſed plenô ore devoraverit.

91. *Hic ſatiatus ex Sanctô Propheta*] ſicut Danielus ab Abbacuc.

92. *Virorum juſtorum*] qualis fuit Abbacuc.

93. *Qui metunt Domino*] hoc ad illud pertinet, quod Abbacuc cibos illos, quos detulit ad Danielum, meſſoribus parabat, ut ibidem legitur: hi ſunt meſſores, de quibus Apoſtolus, *qui parcè ſeminat, parcè & metit*. Et Pſalmographus; *Venientes venient cum exultatione portantes manipulos ſuos.*

96. *Pia orſa*] Verba divina, quæ nobis Deus per Prophetas denũciat, quibus nihil dulcius excogitari poteſt, dicente Prophetâ; *Quàm dulcia faucibus meis eloquia tua ſuper mel ori meo.*

97. *His ſumtis*] ſc. cibis, h. e divinis præceptis.

97. *Poteſtas inſolens*] arrogans & ſuperba: nam *inſolens* illud ſignificat, unde eſt *inſolentia*, ſuperbia.

98 *Judicet pravum*] pro pravè: nomen pro adverbiô, figura nota.

98. *Irroget*] Intentet & minetur.

99. *Leones irrpiſti*] quales erant, quibus objectus eſt Danielus.

102. *Feremus tuam crucem*] in hac confeſſione, ſi oportuerit, moriemur. Et alludit ad illud: *Si quis vult venire poſt me, abneget ſemetipſum, & tollat crucem ſuam, & ſequatur me.*

---

## *V. Hymnus. abeſt.*

## *VI. Hymnus. abeſt.*

## *VII. abeſt initium.*

Verſ. 73. *Veterũ pietas*] Mendum eſt, & neſcio an debeat legi *Vietus*, ut ſuprà, *in pectore vieto*: vel pietas interjectivè poſitũ eſt: ut apud Virg. 6. Æneid. *Heu pietas, heu priſca fides.* Quod verò dicit, *lavit*, quomodo debeat intelligi, vide. nam baptiſma Joannis non abluebat peccata: &

quod ſequitur, quòd *deſcendebat Spiritus Sanctus*, de ſolô Chriſto legitur, cum fuit baptizatus à Joanne, quòd deſcẽdit S. Sanctus in ſpecie columbæ vel potius velut columba.

78. *Vena auri recocta*] balnea igni purgata; nam ita per recoctionem aurum purgatum, fit obryzum.

79. *Lux metalli argentei*] ſplendor argenti, quia nec vena eſt aurum, nec argentum metallum: ſed eruuntur ex venâ ſive metallô.

80. *polito*] poliente.

80. *Sudum*] clarum & ſerenum; & poſitum nomen pro adverbiô, *ſudum*, pro, ſudè; ſicut pulcrum, pro pulcrè. Sic Virg. *Torvumq; repente proclamat*. Et, *ſedet, æternumq; ſedebit:* pro, torvè & æternè.

81. *Referre*] proſequitur de jejuniô Ninivitarum.

81. *Stemma*] nobilitatem & laudem ductam ab antiquitate.

82. *Proditum*] literis mandatum.

82. *Volumine fideli*] in Jonâ Propheta qui eſt ex ſacrô canone.

83. *Ut diruenda*] ordo eſt, *ut*, i. quomodo, *fulmen benigni patris*, i. ira ex bonitate Dei placata.

85. *Pepercerit incolis*] habitatoribus Ninive.

85. *Repreſſis ignibus*] aut quòd igne vaſtaturus erat urbem, aut quia hoc non legitur in prædictô libro; ſed quòd erat everſurus, exponendum potius, ut ſuprà, *ignibus* pro furore & irâ.

86. *Gens prepotens*] Lucanus: *Et felix ſic fama minus*.

87. *Fluentem nequitur*] lapſam in libidinem.

88. *Laſcivia corrupti*] ipſi corrupti per laſciviam.

88. *Solverat*] diſſolutum fecerat.

88. *Vulgò*] communiter & paſſim, ſine differentiâ perſonarum.

89. *Contumax*] rebellis.

89. *Faſtidiô brutô*] ſuperbiâ beſtiali.

91. *Tandem*] poſt multa illorum civium crimina.

91. *Cenſura indulgentia jugis*] Deus cenſor indulgentiſſimus jugiter. nam *indulgentia* proprie eſt patrum in filios mollis, & delicata educatio, ut dicit Quintilianus.

91. *Offenſa*] illorum vitiis.

92. *Motibus juſtis*] juſtâ irâ ad puniendum illos.

93. *Incendio rhompheali*] exponendũ ut ſuprà, i. enſe illô, de quô Geneſis cap. 3. *collocavit ante paradiſum voluptatis, Cherubim & flammeum gladium atq; verſatilem*. Eſt enim *rhomphea*, Græcè, Latinè gladius ſive (framea.

94. *Crepantes*] ſonoros & fragore venientes.

95. *Flammarum tonantum*] Fulminum, quæ cum erumpunt, tonant nubibus ruptis.

96. *Sed pœnitendi*] ordo eſt; *ſed terror exorabilis*, i. Deus nimis territans, qui tamen poteſt exorari, h. e. ab illô venia impetrari.

96. *Diecula pœnitendi*] in quâ pœnitentiam agerent.

99. *Suſpendit ictum*] continuit manum, neq; miſit fulmen paratum.

100.

100. *dicta*] jam lata.
100. *Subſtitit*] ceſſavit.
101. *Ultor mitis*] ſicut ſuprà, *fulmen manſuetum.*
105. *Vertit in Tharſos fugam*] videtur ſignificare, quam ſcriptura vocat Tharſis, eſſe Tharſum civitatem Ciliciæ. Septuaginta tamen, quibus aſſentitur Hieronymus, Carthaginem interpretantur.
106. *Pontibus*] quos vulgus appellat ſcalas, & omnia quæ ſequuntur patent ex lectione ipſius Prophetæ.
112. *Urna*] vas in quô jaciuntur ſortes. Virgil. 6. *Stat ductis ſortibus urna.*
114. *Beluinis*] balenæ.
116. *Præda*] Jonas, qui ita vocatus eſt, ac ſi eſſet balenæ cibus.
116. *Tranſmiſſa*] tranſglutita ſubitò.
117. *Eludit ictus*] quia non fuit dentibus læſa.
118. *Linguam*] à quâ etiam non eſt læſa; quod fecit Deus.
118. *Mordicus*] morſu ſive mordendo.
118. *Retentam*] ſi inter dentes & linguam fuiſſet retenta.
119. *Vividi*] acuti.
119. *Offam*] carnem.
120 *Tranſit*] & præterit, nulla in oris inanitate facta mora.
121. *Ternis proceſſibus*] pro tribus ſpatiis, more poëtico, poſito diſtributivo pro numerali; ut Virg. primo Æneid.

*Bina manu lato criſpans haſtilia ferro.*

123. *Per latebras*] per tubos, hoc eſt, laryngam & ventrem.
124. *Receſſus tortiles*] penetralia curva.
125. *Anhelus extis æſtuantibus*] quia cum balenæ inteſtina æſtuarent, neceſſe erat, Prophetam anhelare.
126. *Exin*] deinde.
126. *Vice tertia noctis*] cum adveniſſet nox tertia, poſtquàm fuit devoratus. *Vice* autem *noctis* dixit, quia nox & dies invicem ſibi ſuccedunt, unde illud: *Viciſſitudines noctium faciunt dies alacriores.* (ctus frangitur.
128. *Qua fluctus*] deſcriptio eſt littoris. Quà, i. eâ parte maris, qua flu-
128. *Fine murmurantis*] in termino maris, ubi fit murmur ex colliſione undarum ad ſaxa. nam in mari ſummô non fit talis fragor.
129. *Pumices ſalſos*] ſaxa cavernoſa ex ſalſedine aquæ illiſæ. Virgilius:

*Dulces latebroſô in pumice nidi.*

131. *Percito*] Veloci.
133. *Cenſor*] ſc Jonas, quaſi cenſor, id eſt, magiſter morum.
133. *Imputans*] cum reprehenſione memorans.
134. *Impendet*] inſtat & imminet ſuper vos.
136. *Apicem*] Verticem.
138. *Ruina*] urbis everſæ.
138. *Struem*] pro ſtragem.
139. *Tectus*] adumbratus.
139. *Flagellis*] *Flagella* ſunt ſummæ arborum partes dicta ab eô,

quod vento flagellantur, ut ait Servius in illud Virgilii 2. Georg.

*Néve flagella ſumma pete aut ſummâ defringe ex arbore plantas.*

139. *Germinis multinodi*] plantæ illius effuſæ in multos ramos. Sed quæ fuerit illa planta, dubium eſt. Hieronymus hederam interpretatur, alij cucurbitam fuiſſe dicunt. Hebræi, neutrum eſſe dicunt, ſed ſuffruticem, Palæſtinæ familiarem, quod kikajon apud illos dicatur.

142. *Palpitat ſupremum*] tremit ad morientium ſimilitudinem, quorum membra non moventur, ſed palpitant; & poſuit *ſupremum* nomen pro adverbiô.

147. *Chriſtum*] Deum, ut ſuprà diximus, per prolepſim.

147. *Mos edendi*] conſuetus cibus.

148. *Glaucos*] virides, quod in luctu etiam hodiè in Italiâ faciunt, ut lugentes utantur veſtibus ejus coloris, tendentis in nigrorem, & quæ ferè imitentur cupreſſos. Virg. 3. Æneid.

*Stant manibus aræ Caruleis mæſtæ vittis atraq; cupreſsô.*

151. *Pullati patres*] veſtibus nigris induti. Juvenal.

*Horrida mater, pullati proceres.*

151. *Recincta veſte*] quod etiam in ſummô luctu ſcribit Virgil. in 4. Æneid feciſſe Didonem,

*Vincla*, inquit, *in veſte recinctâ teſtatur moritura Deos.*

152. *Saccas textile*] Cilicium, quod texitur ex villis caprarum. Virg. 3. Georg. *Setas intonſaq; menta Cyniphii tondent hirci.*

154. *Velamine nigrante*] ſicut in nuptiis utebantur flammeolô.

156. *Rex ipſe*] Ninivitarum.

156. *Æſtuantem murices*] purpureas, quæ imitantur flagrantem ignem. Virg. 4. Æneid. *Tyrioq; ardebat murice lana.*

156. *Coos*] à Co inſulâ prope Rhodum; unde veſtes Coæ dictę. Ovid.

*Hinc & avaritiæ cauſas & Coa puellis*

*Veſtis, & è rubrô lucida concha mari.* Et Propertius;

*Et tenues Coâ veſte movere ſinûs.*

157. *Lanam*] veſtem precioſam.

157. *Fibula*] Zona, quâ veſtes cinguntur.

158. *Gemmas virentes*] Smaragdos.

158. *Lapillos futiles*] uniones & margaritas dicit, quæ ideo terebrantur, ut veſtibus aut tiaris inſuantur.

159. *Vinculum frontis*] coronam ex gemmis & margaritis conſtructâ. Virg. 1. Æneid. *Et duplicem gemmis auroq; coronam.*

165. *Nutrix parca*] denegans ſuccum infantibus. *(herbâ eſt.*

168. *Rorulenta*] gramina. Virg. *Cum ros in tenerâ pecori gratiſſimus*

169. *Potum*] Idem: *Nulla neq; amnem*

*Libavit quadrupes, nec graminis attigit herbam.*

170. *Vacua*] inanibus & ſine pabulô.

171. *Iram brevem*] quia *ira furor brevis eſt*, ut dicit Horat in 1. Epiſt. & Pſalmographus: *Nunquid iraſcetur per ſingulos dies.*

173. *Proſper*] proſperitatem afferens.
173. *Oraculum*] quod per Prophetam juſſit prædicari.
175. *Reatum*] cujus erant rei.
175. *Fit fautrix*] favet.
176. *Sed cur vetuſta*] quaſi dicat,cum habeamus exempla recentiora, omittamus antiqua.
177. *Pridem*] non multo tempore ante annos circiter trecentos.
177. *Gravatus artubus*] qui & itinere defatigabatur, & ſitiebat ad puteum,& eſuriebat in deſertô.
178. *Dicatô cordi*]ad hoc jejunium ſacrum dedito.
179. *Ore Prophetico*] Eſaiæ,qui dixit cap.7. *Ecce virgo concipiet & pariet filium,& vocabitur nomen ejus Emanuel.*
181. *Qui*] ſc. Emanuel.i.ſumptâ carne factus homini familiaris.
181. *Molle naturaliter*] ad molliciem & voluptatem proclive.
182. *Jugo laxo*] non *arcto*,quale eſt virtutum : ſed *laxo*,quia lata eſt via,quæ ducit ad perditionem. (ficilis.
183. *Arctâ lege virtutis*]prædicans virtutis viam,quæ arcta eſt & dif-
183. *Fecit liberum*]à ſervitute liberavit peccati.
184. *Emancipator*]aſſertor & vindex plaſmatis ſervientis. i. hominis ſub jugo peccati exiſtentis.
185. *Ante*] ſc.quàm noſtram carnem ſumeret.
186. *Loco inhoſpitali*] in deſertô.
187. *Quinis octies*]quadraginta.
188 *Vindicavit*] ſibi aſſumpſit.
188. *Gratiam*] ſuavitatem.
189. *Firmans*] confirmans & firmum faciens.
190. *Vas imbecillum*] corpus,quod eſt quaſi animi vas. unde Apoſtolus:*Scientes unuſquiſque ſuum vas poſſidere.*
190. *Imbecillum*] fragile alioquin & pronum ad voluptates, *quæ*,ut ait Ariſt.*nobis cognatæ ſunt*.
191. *Limum tabidum*] hominem ex lutô factum,atq; ex conſequenti mortalem.
193. *Explorat*] inquirit & tentat poſt tergum,cum dixit illi Chriſtus: *Vade retrò Satana.*
196. *Quiſque pro viribus*] Virg. quiſq; viri.
201. *Livor hoſtis atri*] diabolus lividus & invidus;invidet nobis,cum videt nos jejunantes.
202 *Probat*]approbat & laudat.
203. *Aram altaris*] Deum, propter quem placandum facimus ſacrificium.
205. *Limat rubiginem*]abſtergit peccati ſordes.
206. *Perfuſa*] illud quod de eleemoſyna ſcribitur: *Sicut aqua extinguit ignem,ita eleemoſyna extinguit peccatum*:de jejunio poſſe verius dici, putat autor;nihilominus tamen illam jejunio adjungit.

208. *Scabra* ] ſpinoſa & aſpera ; quæ non ſinit bonum ſemen creſcere.

209. *Vaneſcit*] intermoritur.

210. *Largitas blanda*]mite opus miſericordiæ; cujus opera adjungit jejunio.

215. *Inter potentes & egenos ducere*] putare,omnes homines naturâ eſſe æquales,atque,ut ait Juvenalis, *paribus conſtare elementis*. Non ut fœmina illa arrogans & immitis apud eundem clamat: O *demens ita ſervus homo.*

217. *Laudis rapacem*]avaram gloriæ.

218. *Cujus ſiniſtra*]ad illud ex Matth.cap 6.*Neſciat ſiniſtra tua,quid faciat dextera.*

220. *Illum feneratem*] qui dat ſimplum, ut accipiat centuplum,ex Matth.cap.19.*Omnis,qui reliquerit domum,aut fratres,aut ſorores, centuplum accipiet.*

## *VIII. Hymnus poſt jejunium.*

CAnitur poſt ſolutum jejunium,hoc eſt, poſt cœnam jejunantium. canitur hic hymnus horâ nonâ,quando jejunium ſolvitur,hoc eſt,tempore cœnæ. In quo primò dicit quantâ indulgentiâ Deus Chriſtianos tractet,quibus ſub lege aſtrictis tamen habenas laxas dat permittendo illis, ut largiori cibo jejunia ſolvant, & faciem lavent: quantô præterea nos amore proſequatur,ex eô demonſtrat, quòd relictis nonaginta novem ovibus hominem perditum quæſivit, Deoque reſtituit:pro quibus beneficiis gratias à nobis agendas eſſe dicit.

Verſ. 1. *Regimen*] pro, Rector.

3. *Frenas leniter*] ex eo quod Evangeliſta ſcribit,Matth. 11. *Jugum meum ſuave eſt,& onus meum leve.*

3. *Lege facili* ] non qualis fuit vetus, quæ jubebat ex talione pœnas luere,hoc eſt,oculum pro oculo,manum pro manu.

5. *Ipſe cum portans*] ordo eſt:cum tu ipſe maior exemplis,vel maior, id eſt,magiſter,vel potiùs major,quia omnia, quæ nobis præcepit facere, ipſe majorem in modum fecit,& ſubiit omnes labores humanos, ut nobis eſſet exemplo.

5. *Corpus impeditum* ] & quod animo potius eſt impedimento,quàm auxilio.

8. *Palpas*

8. *Palpat famulos*] blandiris illos molliter tractans. Juvenal. *Quem munere palpat charus.*

8. *Remiſſo*]non rigido,ſed molli.

9. *Nona hora*]quâ antiquiores ſoliti erant ſolvere jejunium.

10. *Partibus tribus*]ſubaudi,ex quatuor,in quas dies dividitur:quemadmodum & nox in quatuor vigilias, *prima,tertia,ſexta,nona.*

13. *Voti*] quod vovimus in obſequium.

13. *Dape vindicata*] acceptâ.

14. *Feſtum*] jejunium,ut in ſuperiori hymnô:

*Feſtumq; noſtrum rex ſerenus aſpice.*

15. *Imbuatur voluptas.*]Impleatur fames,quam evacuando ſequitur voluptas,cum ipſa dolorem potius afferat.

16. *Prona*]ad quam ſumus naturâ proni,ex Ariſto. ut diximus ſuprà.

17. *Favor magiſtri*] ita favet nobis,quod non prohibet nos veſci cibo ſufficienti.

18. *Indulgens*]molliter & delicatè nos educans;quod ſignificat *indulgere*,ut ſuprà diximus.

19. *Lactat nos*] nutrit quaſi infantes lacte.

19. *Ut obſequela*] nos illi obſequentes, mulceamus,id eſt,reficiamus membra jejuniô debilitata

21. *Addit*] ſubaudi,ad ſuperiora.

21. *Ne quis velit macerare frontem* ] Ex eo, quod ſcribitur Matth. cap.6.*Cum jejunatis,nolite fieri,ſicut hypocritæ,triſtes; exterminant enim facies ſuas,ut videantur hominibus jejunantes.* Eſt autem *exterminare*, extra terminos ponere;quod faciunt,qui ſe ultra modum macerant.

21. *Invenuſti*] turpiter:quia *venuſtum* eſt pulchrum.

24. *Comat decus vultus*]ornet faciem & exhilaret illam;ex eo,quod dixit:*Tu autem,cum jejunas,ungue caput tuum oleo,& faciem tuam lava.* vel ornet caput & pectat illud,unde caput maneat pulchrum. nam *honor* hîc pro pulchritudine ponitur;ut apud Virg. 1. Æneid.

*Et latis oculis afflarat honores.*

26. *Tingat faciem ſubducto rubore*]puta,ſuffitu cymini. Unde Hor.

*Quòd ſi pallerem caſu biberem exangue cyminum*, id eſt, quod ſanguinem extinguit,ex quo rubor conſtat.

27. *Luteus*] pallidus.

29. *Lato pudore*] rubore; quoniam,quos pudet,rubent; unde *pudor* pro rubore; & è contrariò *rubor* pro pudore. nam,ut dixit Dio,*ille eſt color virtutis.*

31. *Cernit occultum Deus*]ex eo quod ibidem ſcribitur : *Pater tuus, qui videt in abſcondito,reddet tibi.*

33. *Illa ovem*] quantus ſit amor Dei erga nos, oſtendit,quòd relictis nonaginta novem ovibus,id eſt,novem ordinibus angelorum,ad hominem deperditum profectus eſt.quæſitum ex eô,quòd ſcribitur Matth.16. *Si fuerint alicui centum oves, & erraverit una ex eis, nonne relinquit nonaginta novem?*

*Ovem morbo reſidem*] tardam & pigram, qualem Virgilius libro 3. Georg deſcribit.

> *Quàm procul aut molli ſuccedere ſæpius umbra*
> *Videris, aut ſummas carpentem ignavius herbas,*
> *Extremamq; ſequi, aut medio procumbere campo*
> *Paſcentem, & ſeræ ſolam decedere nocti:*
> *Continuo culpam ferro compeſce.*

33. *Gregiq; perditæ*] à grege abertantem.

37. *Excluſis*] fugatis.

38. *Geſtat humeros gravatus*] ovem humeros gravantem.

39. *Purgatam*] ſentibus.

39. *Ovili aprico*] Eccleſiæ aut beatorum numero.

41. *Campo virid*] paradiſo.

42. *Ubi nulla ſpina*] quæ ſc. ovium vellera, imò & cutem lædat.

42. *Vibrat*] criſpatur.

42. *Impexis lappis*] Involutis illis herbis, de quibus Virgil. Georg 1.

> *Surgit aſpera ſilva, Lappæq; tribuliq;.*

43. *Sudibus perarmat*] ſpinis erectis in modum ſudium. Juvenal.

> *Erectas in terga ſudes.*

44. *Carduus horrens*] hirtus ſpinis Virg.

> *Segniſq; horreret in arvis carduus.*

46. *Coma herbarum*] folium emittit flores.

48. *Obumbrat*] incumbit fluvio vitreo, id eſt, pellucido & tranſparenti

47. *Fluentis vivis*] mobilibus & ex aqua natura ſcaturienti, ut Virg.

> *Vivoq; ſedilia ſaxo.*

51. *Compenſant*] exæquare poſſunt.

53. *Quamlibet*] ſenſus eſt; quod quantumcumq; nos jejunio maceremus & oremus die noctuque, omnia beneficiis divinis ſunt minora.

57. *Minor cura*] omne illud, quod curamus.

59. *Frangit at cratem*] ſed (inquit) quanquam ita ſit, ſi nos ultra modum maceremus, diſſolvetur hoc figmentum.

59. *Grandior uſus laborum*] quia nimium utendo teſtaceô vaſe, aliquando frangitur: & ita corpus noſtrum, quod eſt ex luto compoſitum.

59. *Cratem*] quæ ex virgis contexitur; hîc pro figulinô opere ponitur.

62. *Humor aquoſus*] quia ventre vacuô confluunt eò humores; quare cibus eſurientibus imperatur.

65. *Laxus & liber*] ſolutus, & ut ad ſaturitatem edamus: ſed non ad ſatietatem.

66. *Neque terror ſeverus*] Deus ſeverus & terrens.

67. *Impellit nos*] cogit nos; ſubaudi, ultra modum à cibô continere.

67. *Sua poteſtas cogit quemq; velle*] ut quiſque velit ſecundum ſuam poſſibilitatem.

69. *Suffi-*

69. *Sufficit*] juxta illud Apoſtoli: *Quidquid facitis, in nomine Domini noſtri Jeſu Chriſti facite.*

74. *Hoc ſalubre*] ſc. quòd carpimus eſcas.

78. *Animum paſcat*] quia ex ſalubritate corporis ſequitur animi libera contemplatio.

---

# IX. Hymnus omni horâ.

EST carmen accommodatum, quod ad omnes horas canatur. Commemorat duplicem Chriſti ortum, æternū à Patre; & temporalem à matre: deinde miracula complura, quæ fecit, & paſſionem deſcenſumq; ad inferos: & ad cælum aſcenſionem, unde venturus eſt judex vivorum & mortuorum: tandem hortatur omnem ſexum & ætatem ad illius laudes concelebrandas.

Verſ. 1. *Da puer*] Famulum ſuum alloquitur more poëticô, jubetq; ſibi afferri muſicum inſtrumentum, ut cantet voce & chordis Chriſti miracula.

1. *Plectrum*] inſtrumentum, quo tanguntur chordæ; ſed hîc pro ipſo inſtrumento ex fidibus poſuit.

1. *Choreis fidelibus*] non Ethnicis, ſed Chriſtianis.

2. *Et melodum*] ſc. carmen: neq; enim declinatur melos melodis, ut quidam putant, ſed melos melis: ergò *carmen melodum*, id eſt, dulce, à *melis*, quod eſt mel, & *ode* cantus.

2. *Geſta inſignia*] appoſitivè.

3. *Camena*] carmen per metonymiam.

3. *Laudet lyra*] carmen lyræ applicatum.

4. *Rex ſacerdos*] David, qui fuit rex ſed ſacerdotem cur illum vocet, non video: niſi fortè quia unctus fuit, quoniam ſacerdotium cum regnô in Chriſtum convenit.

4. *Protinus*] paulò pòſt.

5. *Infulatus*] more Pontificis infulâ indutus.

5. *Voce*] cantando.

5. *Chorda*] in pſalterio decachordo, aut cithara plurium chordarum.

5. *Tympano*] inſtrumento noto.

6. *Cælo influentem*] qui è cælô influebat aſpirabaturq;.

7. *Facta & probata*] non ſolum facta, ſed etiam veris Evangeliſtarum teſtimoniis comprobata.

8. *Teſtis orbis*] imò,inquit,omnis terra, *in quam exivit ſonus Apoſtolorum*

9. *Deum proditum*] partu virginis æditum.

9. *Comminus*] prope,ad illud Baruch. 5. *In terris viſus eſt,& cum hominibus converſatus eſt.*

10. *Ex parentis corde*] quia quemadmodum ſapientia proficiſcitur ex corde,ſecundum Platonem,unde *vecordes* dicimus inſanos:ita Chriſtus, qui eſt *ſapientia patris*, per æternam generationem ortus eſt ex corde patris.

11. *Alpha & Ω cognominatus*] Apoc.1.

11. *Ipſe fons*] principium.

11. *Clauſula*] finis,in quem omnia clauduntur terminanturq;. Virg. in Buc. *Ante diem clauſo componet veſper olympo.*

13. *Ipſe juſſit*] ex Pſal. 48. *Quia ipſe dixit,& facta ſunt,ipſe mandavit & creata ſunt.*

14. *Foſſa ponti*] maris receptaculum ſive alveus.

14. *Cælum*] pro aëre poſuit;ſubdit namque: *quæq; vigent in his*: ſignificatq; tria elementa,in quibus animalia vivunt.

16. *Caduci*] mortalis.

16. *Obnoxia*] obligata.

17. *Primoplaſti*] cur non potius *protoplaſti*:ne ſit compoſitio ex latinô & Græcô.

18. *Lex noxialis*] non quod lex nocuit niſi per accidens: ſed quod ipſi peccando contra legem acceperunt nocumentum.

21. *Protulit os*] extulit faciem ex uterô virginis.

23. *Virtutis*] poteſtatis.

26. *Paginæ fideles*] quæ non poterant mentiri.

28. *Cantharis*] primum ſignum, quod fecit Jeſus in Canâ Galilææ, ex Johan. cap. 2.

28. *Falernum nobile*] generoſiſſimum ex Campania vinum, ut ſit ſpecies pro genere.

30. *Ipſe rex*] convivii princeps, hoc eſt, architriclinus. *Rex* in hac ſignificatione apud Martialem, Juvenal. & Columellam ſæpè.

31. *Membra morbis ulceroſa*] de hoc Matth. 8. *Ecce leproſus adorabat eum dicens: Domine, ſi vis, potes me mundare; & extendens Jeſus manum, tetigit eum dicens: volo, mundare.*

33. *Piamina vulnerum*] munera quæ juſſus eſt offerre ſacerdotibus.

34. *Tu perennibus tenebris*] de cæcô illo à nativitate loquitur, quem Jeſus factô lutô ex terrâ & ſputô perunxit,ſtatimq; vidit: Ex Joh. cap. 9.

35. *Nectare oris*] ſalivâ illâ divinâ;quia *nectar* potus eſt Deorum.

36. *Orbibus*] oculorum finibus.

37. *Increpas ventum furentem*] ex eô, quod ſcriptum eſt Matth. 7. quòd,dormiente Chriſto,in naviculâ,quâ vehebatur cum diſcipulis,cum ingruiſſet tempeſtas,expergefactus ab illis, in ſummô diſcrimine poſi-

tis,

ı, *imperavit ventis, & facta eſt tranquillitas magna.*

40. *Eximum veſtu ſacrata*] ex eo, quod ſcribitur Matth. 8. quòd inte Jeſu ad domum Principis Synagogæ, *mulier quadam, quæ ſanguiis fluxum patiebatur, acceſſit retrò. & tetigit fimbriam veſtimenti ejus, dibatq; intra ſe, ſi tetigero fimbriā veſtimenti ejus, ſalva ero, & ſalvata eſt.*

43. *Exitu dulcis*] de hoc miraculo Luc. 8. *Ibat*, inquit, *Jeſus in civitatem, quæ dicitur Naim, & ecce defunctus efferebatur filius unicus matris ſuæ*: & ibidem, quomodo ſuſcitatus eſt.

46. *Sole jam quarto*] quomodo Lazarum à mortuis ſuſcitavit, ex Joan. cap. 12.

47. *Vigere*] vitam & vigorem habere.

47. *Spiramine*] anima: id quod ſequitur, pro eô, quod præcedit.

48. *Halitus*] redditus, eodem modo, id eſt, anima.

49. *Ambulat per ſtagna*] ex Matth. cap. 14. *quòd, cum diſcipulorum navicula quateretur fluctibus, venit ad eos quartâ noctis vigiliâ, ambulans per ſummos fluctus.*

51. *Fatiſcit*] dehiſcit aut cedit, ſed ſuſtinet veſtigia.

52. *Suetus antro*] hoc geſtum narratur in Marc. cap. 5. quo pacto exeunte Jeſu de navi ſtatim occurrit de monumentis homo in ſpiritu immundo.

52. *In antrô buſtiali*] ſepulchro, ubi erant cineres alicujus ſepulti.

53. *Mentis impos*] quia exagitabatur à dæmone, neque quidquam ſuo arbitrio faciebat.

58. *Fertq; qualis*] quo pacto multa hominum millia ex quinque panibus & duobus piſcibus ſaturavit, ex Matth. cap. 14.

58. *Qualis ter quaternis*] duodecim cophinis: nam *quali* ſunt caniſtra ex viminibus contexta.

60. *Pereſis*] comeſtis: à per & edo.

60. *Gemellis*] pro, duobus poſuit.

61. *Tu cibus*] quia dixit tot millia ſaturaſſe &c. nunc dicit, Chriſtum eſſe verum cibum, verumq; panem; juxta illud: *Caro mea verè eſt cibus*, & illud ejuſdem: *Ego ſum panis vivus, qui de cælô deſcendit.*

62. *In ævum*] ad illud: *Qui manducat hunc panem, vivet in æternum.*

63. *Lacunam*] receptacula.

63. *Vitalia*] animi penetralia.

64. *Clauſus aurium*] de illô ſurdô intelligendum, quem Jeſus curavit, expuens tetigit linguam eius dicens: *Ephethah*. ex Marcô cap. 7.

64. *Neſcius ſonorum*] quia ſurdus ille nunquam audierat.

65. *Craſſa obſtacula*] aurium ſordes.

67. *Omnis ægritudo*] omne genus morbi.

68. *Lingua fatur*] multa miracula complectitur, ſed maximè de mutis, Marc. 8. & Lucæ 12.

68. *Silentia veterna*] pro, *inveterata* poſuit, aut pro torpore linguæ.

69. *Suum lectulum*] ut ille, de quô Marc. 2. & Johan 5.

73. *Illa prompta ad irruentes*] ad recipiendum intrantes.

73. *Tenax*] difficilis ad revertentes: juxta illud Virg. Æneid. 6.

*Facilis deſcenſus averni, ſed revocare gradum.* &c.

75. *Recalcandum*] retroëundum.

76. *Fulvâ*] coloris aurei.

78. *Sidera æthra triſtia*] propter Chriſti mortem, in quâ Sol ecclipſim paſſus eſt.

78. *Squalentis*] lugubris.

78. *Palluerunt*] in nigrorem verſa ſunt. Virg.

*Pallentes umbræ Erebi.*

79. *Refugit*] indignatus tantum ſcelus admiſſum. ut Virg. 1. Æneid.

*Nec tàm averſus equos Tyriâ Sol jungit ab urbe.*

79. *Lugubri ferrugine*] Virg. Georg. 1.

*Cum caput obſcurâ nitidum ferrugine texit.*

81. *Fertur horruiſſe*] ex eô, quòd tenebræ factæ ſunt à ſextâ horâ uſq; ad horam nonam. Et eſt imitatio Virgil. 1. Georg.

*Impiaq; æternam timuerunt ſæcula noctem.*

82. *Vocem mobilem*] quæ movetur per medium ſpacium extenditurque. quid ſi legas, *lingua mobilis*, quæ ad hoc movetur; ut de famâ Virgil. lib. 4. *Mobilitate viget, vireſq; acquirit eundo.*

83. *Trophæum paſſionis*] qualis deſcribitur à Virg. in lib. 11.

*Ingentem quercum deciſis undiq; ramis.*

84. *Frontibus notatis*] crucem, in quâ eſt altitudo, latitudo & profunditas.

86. *Unda cruoris*] ex eô, quod ſcribit Johan. cap. 19. *Unus militum lanceâ latus aperuit, & continuò exivit ſanguis & aqua.*

87. *Corona ex ſanguine eſt*] aut fortè martyrii coronam ſignificat, quia effuſio ſanguinis pro baptiſmô habetur.

88. *Vidit anguis*] ſerpens ille, qui erat callidior cunctis animantibus.

89. *Fellis peruſti*] incocti, & retulit ad diaboli invidiam.

92. *Aſtutiâ verſipelli*] tractum ab Arcadibus, qui trajectô flumine in lupos ſe transfigurabant, & rurſus ex lupis in homines: itaque pro iis ponitur, qui nunc hoc, nunc illud faciunt dicuntque, ut decipiant. Plaut. in Amphit. *Verſipellem ſe facit, quando lubet.*

93. *Forma mortalis*] homo.

94. *Ad brevem uſum*] per quadraginta horarum ſpacium.

95. *Inſueſceret*] pro, aſſuefaceret; aut pro imperſonali ponitur.

95. *Mortuos ſepultos*] peccatores, qui in peccatô erant.

95. *Redire*] ſubaudi, ad vitam.

96. *Tunc patres*] ad illud refertur, quod ſcribit Evangeliſta Matth. 27. *Et multa corpora ſanctorum, qui dormierant, ſurrexerunt.*

102. *Glutino cutis*] quia cute membra quodammodo conglutinantur continenturque.

103. *Reſolvit occaſum*] mortem diſſipavit.

105 *Cælo*

105. *Cælo*] ad cælum; ut Virgil.
*It cælo clamorq; virûm, clangorq; tubarum.*
107. *Dexter*] ad dexteram patris ſedens.
109. *Te ſenes*] omnia ad Dei laudes exhortatur.

## X. Hymnus in exequiis.

CAnitur in exſequiis mortuorum, & inprimis dicit hominem à Deo compactum ex animâ cæleſti & corpore caducô; ſed cum in morte anima diſſolvitur à corpore, quodlibet illorum ſuam repetit originem: deinde ſubjungit multa de reſurrectione, & quòd propter illam ſpem debemus mortuos ſepelire, & colere cineres eorum, quod probat exemplo Tobiæ: dicit propterea, quòd mortui ex eâ cauſâ non ſunt lugendi.

Verſ 1. *Fons igneæ*] ex opinione antiquorum dicit, qui Deum & omnia cæleſtia ignea eſſe dixerunt: Et ipſum animum ex naturâ ignis eſſe putavit Cicero 1 Tuſculan. & Virg. 6. Æneid. cum dixit,
*Igneus eſt ollis vigor & cæleſtis origo.*
2. *Duo elementa*] ſc. unum, hoc eſt, animam igneam: Et moribundum, ſc. corpus. unde Virg ibidem: *Moribundaq; membra*, dixit.
5. *Utraq;*] corpus & anima.
5. *Tua ſunt*] jure creationis.
6. *Copula*] homo ex duobus his copulatus.
8. *Spiritus & caro*] unde canit Eccleſia: *Regem, cui omnia vivunt.*
9. *Iſta*] ſc. duo elementa.
12. *Liquorem animæ*] animam ex elementô liquido & puro conſtantem, auram rapit in ſublime.
16. *Et texta diſſona*] ex contrariis elementis compoſita.
16. *Retexi*] reſolvi in ea, ex quibus *texta*, id eſt, compoſita ſunt; ut Ovidius; *Tela texta dolo.*
17. *Hanc tu Deus*] ſenſus eſt, quod Deus monſtrat nobis viam, quâ poſſumus reſurgere in vitam æternam. Nam *impii non reſurgunt in judicio*, ut vitam illam vivant: ſed potius reſurgent in mortem æternam.
19. *Iter inviolabile*] incorruptum & rectum.
21. *Ut dum*] Via, quam dixit, ut quandiu ſumus in hac vitâ mortali, cogamus partem illam irrationalem, quæ luctatur adverſus ſpiritum, obtemperare rationi; quod eſt philoſophari, hoc eſt, animum à corpore ſeparare per contemplationem
21. *Generoſa caducis*] anima immortalis cum corpore mortali.

22. *Clauſa ceu carcere*]ſecundum Platonis opinionem. Atque illud etiam ſignificat Apoſtolus,cum dicit: *Miſer ego homo,quis me liberabit à corpore mortis hujus.*

23. *Pars illa*]ſc. animus.

23. *Extet*] emineat & dominetur parti illi appetitivæ.

25. *Si terrea*] ſenſus eſt; quòd ſi ratio ſequitur appetitum,vinciturq; ab eô;uterq; deſcendet in gehennam ignis.

25. *Voluntas terrea*]appetitus irrationalis,qui corpus & terrena ſapit, quæ ponderoſa ſunt.

26. *Si ſapit luteum*] non obediens rationi.

26. *Et captat grave*] ea,quæ ſe habent ex parte carnis.

27. *Animus victus*] à parte illâ irrationali.

28. *Sequitur ſua membra*] cum alioqui ex naturâ ſuâ,quæ eſt ignea, tendere debuerit in ſublime.

29. *Ignis genus*] à quo ducit genus,ut ſuprà diximus.

30. *Contagia nigra*] ab effectu,quæ illum reddunt pice nigriorem.

31. *Viſcera hoſpita*]carnem,cujus natura eſt,deorſum tendere, quæ in cælô hoſpes erit,animus autem indigena.

35. *Spatium breve*] comparatione æternitatis.

36. *Collegia alti ſenſus*] ſocietatem animi,qui altum ſentit,& profundè intelligit.

38. *Calor ſocius*] animus, ad cujus præſentiam in corpore ſequitur calor.

40. *Geſtet habitacula*] corpus,quod eſt ſuum domicilium.

43. *In auras volucres*]quas velociter penetrabit.

44. *Priores*]quas prius habuerant.

45. *Hinc*]propter reſurrectionis ſpem.

47. *Ultimus honor*] Virg. *Et cineri ingrato ſuprema ferebat munera.*

48. *Funeris ambitus*] *Funus ambitioſum*,hoc eſt,quod honoris cauſâ paratur.

50 *Lintea*]velamina,quibus mortui involvuntur, aut quæ ſuperinjiciuntur.

51. *Myrrha*] Martial. *Et olentem funera myrram.*

51. *Sabæo*]thureô.

56. *Data ſomno*] unde ſacris litteris *mortui dormire* dicuntur; ut, *Non eſt mortua puella, ſed dormit.* Et illud: *Amicus noſter Lazarus dormit.*

60. *Sopor gelidus*]mors frigida,ab effectu. Virg 4. Æneid.

*Et cum frigida mors anima ſubduxerit artus.*

63. *Opus benignum*] unum ex ſeptem operibus miſericordiæ.

64. *Prius*] imprimis; quia opera miſericordiæ, quæ pauperibus exhibentur,ſibi imputanda Chriſtus fatetur.

66. *Gemitum dare ſub uno ſorte*] in morte alicujus ut gemamus. Juvenal. *Molliſſima corda humano generi dare ſe natura fatetur, quæ lacrimas dedit. Naturæ imperio gemimus, cum funus adultæ virginis occurrit.*

67. Cognata

67. *Cognata nobis*] Ejuſdem ſpeciei, quam omnes homines ex æquô participant.

69. *Sator Tobiæ*] Ex volumine ipſius Tobiæ, cap. 2. ubi hoc narratur.

72. *Prætulit*] quia, relicto prandio, mortuum detulit in domum, ut ſub tempus veſpertinum ſepeliret.

73. *Stantibus*] ut inferrent fercula pranſuro.

79. *Lumina r ſta ſolis*] oculos excæcatos.

80. *Illita felle*] ex piſce, ut ſcribitur ejuſdem libri cap. 11.

83. *Mordax & amara*] quale eſt fel ex quô Tobias viſum recepit.

84. *Lux nova*] quæ non poteſt accipi, niſi ex amaritudine.

86. *Cæleſtia regna*] ubi eſt illa lux inacceſſibilis.

87. *Nocte & vulnera*] ex tenebris vulnere factis, ſicut Tobias ex ſtercore hirundinis cæcatus.

92. *Ad aſtra itur doloribus*] Virg. *Diſce puer virtutem ex me veroſq; labores*: quia ſic itur ad aſtra.

94. *Redeunt melioribus annis*] in ætatem plenitudinis Chriſti, ut Apoſtolus.

96. *Fatiſcere*] quia poſt reſurrectionem non erit alia mors.

98 *Color albidus*] qui ſequitur cadavera.

99. *Venuſtior*] pulchrior

100 *Tinguet*] colorabit, unde dicti tinctores.

100. *Cute amæna*] quæ infectio faciet cutem hilarem.

101. *Senectus invida*] quæ nobis invidens citò venit, unde Gallus:

*Æmula quid ceſſas finem properare ſenectus?*

102. *Decus frontis*] pulchritudinem faciei.

103. *Macies ſicca*] ſicut è contrariô *corpulentia ſucci plena*.

104. *Succo adeſo*] conſumpto; ab ad & edendo.

105. *Morbus peſtifer*] quaſi de Deô morborum præſide, dicit, de quibus Virg. in ſexto *Pallenteſq; habitant morbi triſtiſq; ſenectus*.

107. *Reſudans ſua tormenta*] qui nos torquet & ſudare cogit.

108. *Luet inter vincula*] regnat inter nos, impediens operationes membrorum.

110. *Caro victrix*] corpora noſtra jam glorificata, & voti ſui compos, aut quæ vicit mundum.

111. *Gementem*] quaſi deum (ut dix ) more poëtico illum fingit.

113. *Quid turba*] invehitur in eos, qui mortuos lugent: quoniam videntur de reſurrectione deſperare.

114. *Clangens*] clamitans; aut ad tubatum clangorem retulit, quibus in funeribus utebantur. Virgilius:

*Inſequitur clamorq; virûm clangorq; tubarum.*

115. *Condita jura*] leges à Deô & natura benè & juſtè latas.

119. *Sua pignora*] ſuos filios.

120. *Reparatio vitæ*] quia per hanc mortem itur ad illam vitam.

121. *Sic ſemina ficta*] Johannis cap. 12. *Niſi granum frumenti cadens in terram mortuum fuerit*

124. *Meditantur*] aut imitantur, imò verò referunt.

12 . *Nunc juxta cippos*] terram alloquitur, quaſi defuncti matrem.

127. *Membra hominis*] partem minimam totius, quæ retinet tantum nomen, ut dicatur: *Hic eſt ſepultus Antonius, aut Johannes.*

127. *Sequeſtro*] ad tempus deponendo.

128. *Fragmina*] fruſta & partem.

128. *Generoſa*] quia fuit (ut ſtatim dicit) habitaculum animæ.

130. *Ab ore factoris*] qui ſpiravit in hominem ſpiraculum vitæ.

131. *Sapientia fervens*] quia ſapuit & viguit; unde & illa dicuntur *fervere*, quæ frequentantur ut Virg. 1. Æneid. *Fervet opus.* Sicut è contrario *frigere*, quæ torpeſcunt.

131. *In iſtis*] ſubaudi, membris.

132. *Principe Chriſto*] qui fuit Chriſtianus, *& in baptiſmate accepit ſalem ſapientiæ.*

133. *Tu*] ô terra.

133. *Tege depoſitum*] quod ſummâ fide reddendum eſt.

135. *Ille fictor*] Deus, hominis plaſmator. nam *fictor* dicitur, qui ex lutô format fictilia.

135. *Requiret ſua munera*] ſuum opus, in die reſurrectionis omnium hominum.

136. *Ænigmata*] figuram ad imaginem ſuam factam. quid ſi legas *ſchemata?*

137. *Tempora juſta*] quæ pater poſuit in poteſtate ſuâ.

138. *Impleat omnem ſpem*] reſurrectionem, quam ſperamus & expectamus, ut in ſymbolo canimus

139. *Patefacta*] tu, ô terra, aperta.

140. *Qualem trado*] non ſolum quantum ad qualitates, modò non ſint ad imperfectionem.

141. *Non ſi*] ſenſus eſt; quòd, etiam ſi homo dilapſus fuerit in cineres, & cinis ipſe diſſipatur, non tamen *neque capitis capillus ex eô peribit*, ut ſcribitur.

142 *Favillæ*] favillas.

143 *Cinuſculus arens*] quod proprium cineris eſt. unde & plurimum humoris bibit. Virgilius 6. Æneid.

*Poſtquam collapſi cineres & flamma quievit,*
*Relliquias vino & bibulam lavere favillam.*

144. *Menſura pugilli*] quem poſſit capere pugillus.

145. *Vaga flamina*] venti.

149. *Sed dum*] inter diem mortis & diem judicii.

152. *Animam puram*] peccatis non inquinatam.

153. *Gremio ſancti ſenis*] id eſt, in ſinu Abraham.

154. *Ubi eſt Eleazar*] Lazarus, de quô in Evangeliô: & *Eleazar* nomen

men

men eſt integrum, à quo eſt abſciſus *Lazarus*.

155. *Floribus ſeptum*] alludit ad paradiſi, hoc eſt, horti nomen.

156. *Dives*] *qui induebatur purpurâ & byſsô.*

158. *Morte*] de morte.

160. *Socium crucis*] qui etiam in cruce paſſus eſt tecum, cum illi dixiſti: *Hodie mecum eris in paradiſo.*

161. *Patet*] ex eo tempore.

167. *In ſede genitali*] unde duxit originem.

168. *Exul*] propter peccatum inde pulſa.

169. *Nos*] vivi ſc. colemus oſſa defunctorum.

170. *Violis*] quod hodie faciunt Mahumetis ſectatores.

---

# *XI. Hymnus, Octavo Calendas Januarias.*

CAnitur in die natalis Chriſti, in quo multa de utraque illius generatione, hoc eſt, æternâ & temporali, & de iis quæ contigerunt circa Chriſti natalem: quem dicit tandem eſſe venturum judicem bonorum & malorum. Nam de utroque ejus adventu Eccleſia facit mentionem eo tempore, atque addit etiam de quotidiano adventu per gratiam.

Verſ. 1. *Quid eſt*] phantaſia eſt Poëtæ, qui fingit ſe mirari, quid illud eſt quod dies, qui ante illud tempus decreſcebant, naſcente Chriſto incipiunt creſcere: ut poſſit commodiſſimè aptari, quod de illo Johannes dixit: *Oportet illum creſcere, me autem minui.* Nam Johannes natus eſt Sole peragrante cancri principium, quo die incipiunt dies decreſcere: Chriſtum verò ſatis conſtat natum Sole intrante primum punctum Capricorni, quo die incipiunt dies creſcere.

1. *Artum circulum*] tropicum Capricorni, quem Sole deſcribente relinquit ſupra horizontem minimam portionem; unde dies eſt brevis, de quô Virg. 2. Georg.

*Quid tantum Oceano properent ſe tinguere Soles hiberni.*

2. *Sol recurrens*] retrò & verſus nos currens, cum antea procurriſſet à nobis.

4. *Tramitem lucis*] facit dies longiores, & incipit indies minuere tenebras noctis.

5. *Gratiam fugacem*] diem, ab effectu; gratioſa omnia faciens, qui tunc brevis erat.

6. *Feſtina dies*] quæ brevis erat, jam properabat ad occaſum. q. d. omnia jam propè erant tenebris involuta, cum natus eſt Chriſtus.

7 *Facem*] lucem.

7. *Subductam ſenſim*] ſubtractam paullatim.

8. *Reciſa*]dies diminutâ luce,quam penè extinxerat.

11. *Priores lineas*]circulos ſive parallelos contractiores brevioresq́;.

12. *Jubar*] Sol,aut Lucifer. Virg 4. Æneid.

*It portis,jubare exorto, delecta juventus.*

13. *Puſio*]puer,naſcere.

14. *Mater caſtitas*] per emphaſim, hoc eſt,non ſolum caſta,ſed ipſa caſtitas.

15. *Parens & ipſe*] ſubaudi, qui & filius & pater matris. Nam quod legitur, *parens & Christus conjugis*,non poteſt verſus ſtare: *conjugis* verò pro æternus cum patre,à con & jugis juge compoſitum.

16. *Mediator*] Dei ſc. & hominis,qui Græcè dicitur *meſites*.

16. *Et duplex genus*] ex duplici naturâ conſtans, ſcilicet humanâ & divinâ.

17. *Ex ore*]ſignificantiùs ſuprà, *Ex corde Verbum fuiſſe genitum* dixit, quam nunc *ex ore*: ſed hæ tranſlationes in divinis recipiuntur.

18. *Et verbo aditus*]imò *Verbum æditum*,ut ſuprà dixit,*Verbigena*.

19. *In pectore*] in corde,ſicut ſuprà.

20. *Sophia*]ſapientia:& produxit penultimam cum ſit brevis.

20. *Callebas*] eras ſapiens;nam illud eſt callere.

21. *Quæ*] ſc. ſophia.

21. *Promta*] ex corde patris ædita.

21. *Condidit*]quia per illum pater omnia condidit,juxta illud Pſalm. 32. *Verbo Domini cæli firmati ſunt*.

24. *Verbum Deus*] Johan. 1. *Et Deus erat Verbum.*

25. *Ordinatis ſæculis*] mundi ſeries, ex quâ dependent ſæcula.

26. *Digeſto*]rebus in ſuô locô diſpoſitis.

27. *Fundatur ipſe*]ſc. rerum ſtatus.

27. *Artifex*]ſc.patris Verbum,ejuſdem Filius.

28. *In ſinu*]ut ſuprà,*in corde*, ſive *in pectore*,hoc eſt,in patre: juxta illud: *Neſcis,quod ego in patre,& pater in me eſt?*

29. *Annalium*] pro annorum; cum ſint *annales* hiſtoriæ per annos ſingulos digeſtæ.

33. *Nam cæca*]hæc cauſa eſt,cur venit; quia ignorabant mortales verum Dei cultum.

34. *Nenias*] res inanes,quales ſunt neniæ muliercularum.

35. *Æra*]ſtatua æreas.

38. *In jus*] in poteſtatem. Lucanus:*Juſq; datum ſceleri.*

39. *Mancipatam*] obnoxiam & ſubjectam.

43. *Impunè*]quia ultus eſt vicem humanam ſpoliando inferos,& vindicando nos à poteſtate diaboli.

44. *Fabrica patris*] homo factus ad illius imaginem.

46. *Excitato corpore*] aſcito & aſſumpto.

49. *His*

49. *Hic ille natalis*] Chriſtum alloquitur dicens: *Hic eſt ille natalis dies:* in quô pater, *Arduus creator*, i. ſummus pater, *ſpiravit te*, progenuit te. nam filius generatur, S. Sanctus ſpiratur.

51. *Et indidit limo*] immiſit in carnem humanam, ex limo compactā.

52. *Glutinans carnem ſermone*] hominem verbo conjungens. Sed illud non eſt factum die, in quô natus eſt, ſed in inſtanti conceptionis. Autor tamen alludit ad illud Pſal. 2. *Dominus dixit ad me, filius meus es tu: ego hodie genui te.*

54. *Per faſtidia*] non quòd virgini contigerint, quæ prægnantibus ſolent: de quibus dixit Virg in Bucolicis: *Matri longa decem tulerint faſtidia menſes.* ſed loquitur ex more aliarum feminarum; ſicut quod dicitur, *Enixa eſt puerpera*: & alibi, *Enixa puerpera regem*: non quòd in partu fuerit ille nixus cum doloribus, qui aliis feminis contingit: ſed quòd ſalva integritate peperit, quemadmodum & cæteræ mulieres.

55. *pudoris*] virginitatis intactæ.

56. *Creſcere honore partus*] Chriſti nati. q.d. non ſolum virginitas permanſit eadem, quæ prius, ſed etiam aucta eſt honore, quoniam virgo & mater.

57. *Quanta gaudia*] ſc. non ſolum matris, ſed omnium mortalium.

59. *Novellum ſæculum*] quia omnia renovata ſunt, juxta illud Eſ. 43. *Ecce ego nova facio omnia, & nunc orientur.* Et Virg. in Bucol.

*Totô ſurget gens aurea mundo.*

61. *Vagitus ille*] ſc. qui in reliquis mortalibus eſt auſpicium futuræ calamitatis: in Chriſtô fuit *exordium orbis vernantis*, i. renaſcentis. Plin. lib 7. in principio. Nam illud ſignificat *vernare*, quoniam *flos ætatis* Veri aſſimilatur.

64. *Veternum*] pro vetuſtatem. alioqui *veternus* eſt torpor, qui contingit hydrope laborantibus. unde Virg. Georg. 1.

*Nec torpere gravi paſſus ſua regna veterno.*

66. *Floribus*] æmulatio eſt Virgiliana in Bucol.

*At tibi prima puer nullo munuſcula cultu,*
*Florentes hederas paſſim cum baccare tellus,*
*Primaq; ridenti colocaſia fundet acantho.* Et infra:
*Ipſa tibi blandos fundent cunabula flores.*

67. *Syrtium harenas*] *Syrtes* in Aphricâ, loca ab ipsâ naturâ (ut ait Lucanus lib. 9.) ad ſterilitatem damnata, tunc factæ ſunt fertiles.

68. *Fragraſſe*] odorem ſpiraſſe, ut Virg.

*Redolentq; thymô fragrantia mella.*

70. *Senſere*] quia mollia ſunt & rigorem depoſuerunt.

72. *Obduxit herbam cotibus*] texit cotes herbis. Virg. in Bucol.

*Obducat paſcua juncô.*

75. *Sudans amomum*] ad illud Virgilii reſpicit:

*Aſſyrium vulgo naſcetur amomum.*

76. *Myricis*] & hoc ad illud:



Digitized by Google

*Pinguia corticibus ſudent electra myrica.*

80. *Mutis & ipſis credita*] quia etiam ipſa animalia muta crediderunt in præſepibus illis jacere Chriſtum Deum & hominẽ. unde ſubdit: *Adorat hæc* &c. Quòd autem dicitur, bovem & aſinum fuiſſe in præſepi alligatos, non dicit Evangeliſta: ſed ſumtum eſt ex eô, quod ſcribitur Luc. 2. quòd mater reclinavit infantem recens natum in præſepiô: & ex eô, quod legitur Eſa. 1. *Cognovit bos poſſeſſorem ſuum, & aſinus præſepe domini ſui.*

83. *Excors natio*] quæ per aſinum intelligitur & bovem.

84. *In paſtu*] quia nihil habent rationis, ſed cauſa ventris moventur.

85. *Sed cum*] Senſus eſt, quod *Pagani*, hoc eſt, Magi, qui erant Perſæ, venerunt adoraturi Chriſtum: & quadrupedes etiam cognoverunt poſſeſſorem ſuum.

89. *Sed proſapia patrum*] poſteritas Patriarcharum.

90. *Peroſa Deum præſentem*] quia in Bethlehem natus eſt, q. d. in mediâ Judæâ.

91. *Ebriam venenis*] quaſi veneficio mentem alienatam habere.

92. *Lymphatam*] furioſam, tractum à canibus rabie percitis: qui lympham, id eſt, aquam fugiunt. unde à Græcis hydrophobi vocantur, id eſt, aquam timentes.

95. *Reſedit*] remanſit, hoc eſt, ſi tota non abiiſti in inſaniam.

96. *Ducem principum*] Ex eo, quod ſuprà dixit ex autoritate Prophetæ, Matt. 5. *Ex te exiet dux, qui regat populum meum Iſrael.*

97. *Obſtetrix*] Atqui nulla legitur obſtetrix interfuiſſe in ortu Chriſti: ſed ipſa virgo ſibiipſi obſtetricata eſt.

100. *Gentibus*] aut peculiariter gentilibus, aut cunctis.

103. *Fletibus irritis*] nihil proficientibus.

105. *Bucina*] ut Apoſtolus dicit 1. Cor. 15. *Omnes quidem reſurgemus in momento, in ictu oculi, in noviſſimâ tubâ.* Et 1. Theſſ. 4. *Ipſe dominus in tubâ Dei deſcendet de cælo.*

107. *Sciſſus axis*] non quòd mundus ſolvendus eſt, ſed quod in aliam formam mutandus.

110. *Meritis*] bonis aut malis. Nam *demeritum* latinè non dicitur pro eô, quod opponitur benemerito.

114. *Senties*] non ſimpliciter, ſed cum maximô dolore.

115. *Quem*] Chriſtum.

116. *Mors hauſit & reddidit*] quia de eô dixit Propheta: *Ero mors tua, ô mors, morſus tuus inferne.* Et illud, quod Eccleſia cânit: *qui mortem noſtram moriendo deſtruxit.*

115. *Te præſule furoris*] ſubaudi, *ô Judæa* quæ per furorem Chriſtum crucifixiſti.

## XII. *Hymnus Epiphaniæ.*

Canen-

CAnendum eſt hoc carmen in feſtô Epiphaniæ. Multa in laudem ſtellæ dicit: ex quâ Magi cognovere, Chriſtum eſſe natum, & quâ duce, ut illum adorarét, in Bethlehem venerunt: quem locum laudibus effert, quod fuerit Chriſti genitale ſolum: deinde infantium occiſionem proſequitur. Et Chriſtum in Moſe dicit fuiſſe figuratum: ponitque utriuſque multas convenientias. Et tandem omnes ad Chriſti laudes hortatur indifferenter.

Verſ. 1. *Quæritis*] ſicut Magi quærebant.

4. *Signum*] ſc. ſtellam.

4. *Gloria perennis*] Chriſti, qui eſt gloria patris.

5. *Rotam*] currum.

10. *Secuta Lunam*] curſum noctis, cui Luna præeſt. nam ad hoc creata eſt, ut præeſſet nocti. & quemadmodum Luna ſequitur Solem: ita & illam ſtellæ.

13. *Arctoa ſidera*] duæ Arcti, hoc eſt, major & minor.

14. *Motibus retortis*] quia rotantur circa polum mundi.

15. *Obire nolint*] occidere: unde & *obitus ſtellarum* ſæpe pro occaſu illarum ponitur. Stellæ autem illæ ſive conſtellationes nunquam occidunt nobis: ſed quanvis non occidant, tamen per diem non videntur, ſubtrahente illas ſolis luce: & per noctem aliquando non apparent, quia ſubducuntur nubibus. Stella autem Chriſti index & per diem & per noctem ſemper lucebat.

17. *Æternum*] nomen pro adverbiô; ſed hìc non propriè ponitur, ſed pro perpetuò, dum eà fuit opus. nam poſtea in ea eſt reſoluta, ex quibus fuit compoſita elementis.

18. *nunquam mergitur*] ſicut aliæ ſtellæ.

20. *Obductam facem*] ſplendore.

21. *Triſtis cometa*] quia triſte aliquid ſemper minatur, cum apparet.

21. *Intercidat*] pereat ſive cedat.

22. *Siriô vapore*] *Sirius* ſtella eſt in ore Canis peſtilens; de quâ Virgil. 3. Æneid.

*Tunc ſteriles exurere Sirius agros.*

24. *Sub luce Dei*] ſtella, quæ Deum natum demonſtrat.

25. *Magi Perſici*] nam *Magi* & nomen eſt patriæ & nomen profeſſionis. Sunt enim *Magi* Perſarum populi, arti magicæ deditiſſimi.

28. *Vexillum*] ſignum.

30. *Cæteri globi*] quia, ut Mathematici probant, ſtellæ globoſæ ſive ſphæricæ ſunt.

31. *Lucifer pulcher*] *Quem* (ut Virgilius inquit) *Venus ante alios aſtrorum diligit ignes.*, Et Ariſtoteles 5. Ethicorum: *Neq; Lucifer neq; Heſperus ita admirabilis, ut eſt juſtitia*; quam luci pulcherrimę comparat,

36. *Lux & athra*] Idem propè ſignificant; nam *athra* ſplendor ætheris eſt. Virg. 3. Æneid. *Et lucidus athrâ Sidereâ polus.*

37. *Cernimus illuſtre*] ſtellam, quæ deſignat Deum immortalem.

40. *Et chao*] ex quô Anaxagoras dixit Deum cuncta creaſſe.

44. *Ejus ſemini*] poſteritati, cum dixit illi Deus: *In ſemine tuô benedicentur omnes gentes.*

46. *Sua germina*] ſuos nepotes.

45. *Æquanda ſtellis*] ex Gen. cap. 15. *Suſpice cælum & numera ſtellas, ſi potes; ſic erit ſemen tuum.*

47. *Primus ſator credentium*] qui primus Deo credidit.

50. *Radice Jeſſe*] ex eô, quod ſcribitur Eſaiæ cap. 11. *Egredietur virga de radice Jeſſe.*

55. *Stella ſulcum traxerat*] Virg. 2. Æneid.
*Tum longo limite ſulcus dat lucem.*

58. *Signum*] ſtella.

59. *Pronâ face*] ſplendore ſtellæ ſubmiſſô.

60. *Prodidit*] oſtendit.

64. *Aurum regium*] coronarium; & quod regibus offertur.

68. *Indolem trinam*] tria inſignia futuræ virtutis tuæ: Nam ſignum eſt *indoles* futuræ probitatis. Nam Chriſtus, homo, deus, rex, & mortalis erat.

77. *Major magnarum urbium*] maxima; ut ſit comparativum pro ſuperlativô; ex eô, quod ſcribitur Micheæ 5. Et citatur ab Euangeliſta. Matt. 2. *Tu Bethlehem Ephrata parvulus es in millibus Judâ, ex te mihi egredietur, qui ſit dominator in Iſraël.*

80 *Incorporatum cælitus*] humanatum (ut dicunt Græci) à Spiritu Sanctô.

81. *Te altrice*] te procreante.

85. *Hunc & prophetis*] ordo eſt, *Teſtator*, i Deus pater, qui teſtimonium filio perhibuit, dicens, *hic eſt filius meus dilectus*, &c.

87. *Sator*] Genitor.

87. *Jubet hunc*] Chriſtum.

88. *Adire regnum*] Juxta illud Matth ult *Mihi data eſt omnis poteſtas in calô & in terrâ.*

88. *Et cernere*] diſcernere & judicare, ex eô, quod ſcribitur Johan 5. *Pater omne judicium dedit Filio.*

86. *Prophetis teſtibus & ſignatoribus*] ad illud alludit, quod teſtes, qui adhibeantur teſtamento ſignabant illud. Juvenal.
*Me prior ille ſignabit.*——

90. *Dia*] aërea; unde & *ſub dio* & *ſub Jove* dicimus aliquid fieri, id eſt ſub aëre vel ſub cælô, & non ſub tectô

91. *Ad exitum*] occaſum, quâ parte Sol exit à nobis, hoc eſt à noſtro hemiſphæriô.

92. *Tartara & cælum*] nam eô uſque regnum Chriſti penetrat, dicente

cente Apoſt. ad Phil. ca. 2. *Ut in nomine*] *ſu omne genu flectatur cœleſtium & terreſtrium & infernorum.*

95. *Nomen Iſrael*] populum Judaicum, ut diximus ex Micheâ: *Ex te mihi egredietur, qui ſit dominator in Iſrael.*

97. *Amens Herodes*] prorumpit in exclamationem dicens: *Ego nuncio vobis, ô Iudæi.*

98. *Succeſſor*] in regnô

98. *Pellimur*] ſc ex regnô.

104. *Puſio*] puer: & ſunt caſus ſingulares pro pluralibus figuratè, uſitata etiam in ſacris litteris, ut Exod. 8. *Venit muſca graviſſima in domos.*

105. *Per Bethleem*] unde erat Chriſtus oriturus, q. d. etſi in Bethleem natus eſt, quem ego timeo mihi ſucceſſurum; tutius tamen eſt, ut omnes pueri adimantur & infra bimatum pereant.

110. *Diſtrictô mucrone*] evaginatô enſe.

111. *Nuper effuſa*] paulò ante parta.

112. *Rimatur*] quaſi per rimas eruit & extrahit.

112. *Animas novas*] nuper in corpora infuſas.

113. *Minutis artubus*] qui adeò erant parvi, ut vix eſſet locus vulneri.

116. *Iugulo*] parte colli anteriori, quà erat jugulandus.

117. *O barbarum*] ô crudele ſpectaculum.

119. *Cerebrum lacteum*] lactantium infantium.

120. *Vomit*] rejectat.

124. *Unda & halitus ſingultat*] quia loco halitus ſuccedebat aqua; ex quô neceſſe erat ſingultûs fieri.

125. *Flores*] primitiæ.

126. *In limine lucis*] introitu vitæ. Virg. lib. 6.

*Continuò auditæ voces, vagitus & ingens,*
*Infantumq; animæ flentes in limine primô.*

128. *Turbo*] tempeſtas.

131. *Palmâ & coronis*] quibus victores donabantur.

137. *Inter coævi*] Ordo eſt, Solus partus virginis integer feſellit ferrum, i. fruſtratus eſt.

138. *Interfluenta*] fluctus ſanguinis.

137. *Coævi*] ejuſdem ætatis.

141. *Sic ſtulta*] hoc figuratum fuiſſe dicit in Moſe, qui (ut ſcribitur Exodi 2.) à filiâ Pharaonis educatus eſt; cum rex præcepiſſet, quidquid maſculini ſexus natum eſſet, in flumen projici.

144. *Moſes receptor*] aſſertor vel recuperator ex Ægyptiâ ſervitute.

149. *Mens obſtetricis*] aut mater Moſis, quæ pariens ſibiipſi obſtetricata eſt; aut alicujus obſtetricis, quæ noluit prodere Pharaoni ortum pueri, ut Exod cap. 1. legitur.

149. *Mens obſtetricis ſedula*] obſtetrix ſedulæ mentis.

150. *Contumax in tyrannum*] non obediens illi, quod fuit pietatis opus.

151. *Ad ſpem gloriæ potentis*] qui ſer·abatur, ut per illum fierent Dei mirabilia.

153. *Sacerdotem*] qui res divinas tractaret,& per quem populo legem daret.alioqui Aaron peculiaris erat Dei ſacerdos.

159. *Cæſo Ægyptio*] de quo Exod.cap.2. *Vidit*, inquit, *Moſes virum Ægyptium percutientem quendam de Hebræis fratribus ſuis,quem percuſſum abſcondit in ſabulo.*

160. *Abſolvit jugo*] Expedivit ex Ægyptiâ ſervitute.

163. *Hoſte ſauciô*] diabolo victo

165. *Hic expiatam*] ſc. Moſes,qui populum per mare rubrum trajecit: per quod ſignificabatur baptiſma Chriſti, quod in dulcib. Jordanis aquis eſt poſtea conſecratum.

168. *Præferens columnam lucis*] de quâ luce Eſaiæ cap 9. *Populus,qui ambul abat in tenebris, vidit lu em magnam.* & alludit *ad columnam*, quæ præcedebat Hebræos, Exod 13.& 33.

169. *Hic præl.*] Exod.cap.17. legitur, quòd *Iſrael pugnante contra Amalech in Raphidim, cum eva et Moſes manus vincebat Iſrael: ſi autem paululum remiſiſſet, ſuperabat Amalech* quod ſignificabat Chriſtum,qui ex panſis brachiis in cruce reportaturus erat victoriam ſuis.

173. *Verior J ſus*] ſalvator,quia & alii *ſalvatores populi* dicebantur,ſicut *Joſue*, qui æquè dicebatur ſalvator ; ſed illic à ſervitute corporis, hic à ſervitute animi liberavit.

174. *Poſt longa diſpendia*] multos annos tandem peperit veram libertatem.

175 *Suis tribulibus*] quia venit ad ſalvandos, qui perierant de domô, vel qui erant ex gente ſua,ſive tribu: nã *tribules* dicuntur ex eadem tribu.

176. *Jugera prom. ſſ.*] terram promiſſionis,quod Joſue fecit,ut in librô Joſue legimus : ſed per terram promiſſionis, nos terram viventium intelligimus hoc eſt,vitam æternam.

177. *Qui ter quate*] duodecim lapides, quos Joſue juſſit poni in medô Jordanis, cum trajecit flumen, de quô Joſue cap 4 per quos deſignatur duodecim Apoſtolorum nomina.

180. *ſtemmata*, quia omnis Eccleſiæ nobilitas inde emanavit.

181. *Jure ergò*] meritò Magi intellexerunt illum eſſe regem mundi, cum viderent omnia, quæ dicta & facta ſunt per Prophetas, in illô compleri.

185. *Rex Judæorum*] Rex regum & dominus dominantium.

188. *Templi novelli*] Eccleſiæ & Synagogæ.

189. *Effraim*] Litteraturam ſequitur Græcam; cum ab Hebræis *Ephraim* dicatur. *Ephraim* & *Manaſſe* filii Ioſeph quibus Iacob portiones æquas juſſit diſtribui cum reliquis filiis ſuis : qui erant duodecim,ut legitur Gen.49.

191. *Suſpiciunt*] venerantur,ſicut è contrario deſpiciunt pro contemnunt.

193. *Quin & propago* ] non ſolum Jacob poſteritas Chriſtum colit, ſed & gentes, quæ colebant idola, ceſſerunt illi.

194 *Ritum inconditum* ] religionem falſam dæmonum propago illa deſerit.

195. *Quæcunque coxerat durum* ] metallum aliquod in effigiem idoli conflaverat in caminis fervidis.

196. *Baal* ] honorem & cultum dæmonum.

197. *Numina fumoſa* ] ſtatuas antiquas Juvenal.

*Fumoſos equitum cum dictatore magiſtros.*

202. *Judæa, Roma* ] totum orbem intelligit per has nationes.

206. *Laudate* ] Omne genus hominum ad Chriſti laudem invitat.

208. *Nemo poſthac mortuus* ] *Cui omnia vivunt*, ut canit Eccleſia.

---

## IN LIBRUM περὶ στεφάνων, id eſt, de coronis.

## HYMNUS I.

### *In honorem ſanctorum Martyrum Hemeterii & Cheledonii Calagurritanorum.*

HOs duos martyres Calagurritanos fuiſſe, ſatis conſtat ex hymnô, cujus initium eſt, *Bis novem noſter*: ubi legitur, *Calagurris ambos, quos veneramur*. Nam quòd in quadam hiſtoriâ illorum legitur, fuiſſe Legionarios, id eſt, ex Legione civitate, ex errore ortum eſt; quoniam fuerunt milites, ex quadam Imperatoriâ legione. Vocati ſunt autem Emiterius & Chaledonius, ſive, ut in recentioribus libris legimus, Hemiterius, & Cheledonius, ſive Chelidonius.

Verſ. . *Scripta ſunt cælo* ] Prima pars hujus carminis continet laudes martyrum, & loci in quo eorum corpora ſunt ſepulta, qui mirâ multorum populorum veneratione frequentatur propter miracula, quæ ibi fiunt. deinde ponit ipſorum vitam & martyrium, tum poſtea redit ad miracula.

1. *cælo* ] juxta illud Luc 10. *Nomina veſtra ſcripta ſunt in cælô.*

1. *Duorum martyrum* ] quorum non ponit nomina, ſicut neq; poſuit in hymnô duodeviginti martyrum Cæſaraugustanorum.

2. *Notis ſanguinis* ] literis ex ſanguine martyrii ſcriptis.

4. *Terra Ibera*] aut Hiſpana, quæ à Græcis dicitur *Iberia*; aut propriè *Ibera*, ubi eſt *Calaguris*, unde ſunt hi duo martyres; ut, *noſtra geſtabit Calagurris ambos, quos veneramur.*

4. *Stemmate*] Coronâ, ut in Romanô dicemus; vel, pro nobilitate poſuit.

5. *Hic locus*[ Calagurris, Celtiberorum urbs.

6. *Pudicus*] Caſtus & mundus.

6. *Hoſpes*] qui recipit; aliàs, qui recipitur.

7. *cade*] ſanguine duorum martyrum effuſo.

8. *Incola*] Calagurritani.

9. *Confrequentant*] concelebrabant.

10. *Colonus externi orbis*] peregrinus.

11. *Proditrix*] manifeſtatrix; nam *prodere* eſt procul dare in hac ſignificatione.

12. *Ambiant*] ambitioſè obſervent. ſumptum verbum ab iis, qui ſuffragatores affectantur ad obtinendos magiſtratûs.

13. *Puras preces*] honeſtas: nam tales eſſe debent, ſi volumus aliquid à Deô impetrare, ut etiam Perſius & Iuvenalis dicunt.

14. *Terſis fletibus*] Nam venerat flens, & redit lætus, lacrimis abſterſis & exſiccatis.

16. *Suffragantium*] Martyrum, qui ſunt nobis apud Deum ſuffragatores.

17. *Non ſinant*] ordo eſt, *Audiunt*, ſc preces ſupplicum, *& ſtatim ferunt preces ad Deum, ut nō ſinant inane*, i. vanum, *Murmur*, i. preces, ſubaudi, quas *fuderit ullus voce*, non altâ, ſed ſuppreſſâ, juxta illud Perſii; *Murmur humileſq; ſuſurros tollere de templis.*

19. *Ab ipsô fonte*] à Deô, quia, ut Iacobus in Canonicâ ſcribit, cap. 1. *Omne datum optimum, & omne donum perfectum, deſurſum eſt, deſcendens à patre luminum.*

20. *Quæ*] dona, ſc. à Deô profecta.

20. *Irrigant cauſas*] fovent & recreant & ſanant morbos. unde *cauſarii* dicuntur valetudinarii, ut Digeſtorum libro de re militari. *Cauſaria miſſio* eſt, quæ propter valetudinem laboribus militiæ ſolvit.

21. *Suis teſtibus*] martyribus; nam *martyr* interpretatur teſtis.

23. *Diſpendiô ſanguinis*] jacturâ & damnô mortis.

24. *Lux longior*] Vita immortalis.

24. *Rependit*] recompenſat.

26. *Membra*] Ordo eſt, Donare ferro hoſtili membra texta & compacta.

26. *Venis languidis*] ægrotantibus, quæ aliàs erant conſumenda morbis.

29. *Nobilis porta*] per quam intratur ad cæli aulam.

30. *Fonte rubro*] in ſanguinis baptiſmate, quod eſt unum de tribus, quæ dant teſtimonium in terris.

30. *De ſede cordis*] quia *ex corde exeunt cogitationes.* Matth. cap. 15.

31. *Nec rudem*] Incipit vitam martyrum narrare; nam antea, quàm militarent Chriſto, militaverant Cæſari.

32. *Ad perenne cingulum*] Nam antea erant ornati baltheo, i cingulo militari, quod erat inſigne militiæ; nunc verò ſunt ornati baltheo ſive cingulo æternitatis, quod eſt inſigne militum Chriſti.

33. *Virtus ſueta belli*] fortitudo exercitata bello ſæculari.

33. *ſacrariis*] Chriſto.

34. *Signum crucis*] pro ſignis & vexillis Cæſaris.

35. *Palliis*] velis, ſive vexillis & ſignis.

35. *Ventoſis*] quæ vento agitantur, vel potius *ventoſis*, id eſt, vanis & ſuperbis.

35. *Draconum*] quæ erant inſignia vexillorum cum aquilis; unde *ſigniferi* & *anteſignani*, tum *aquiliferi*, tum *draconarii* dicebãtur. Vegetius autor eſt lib. 1. *Quid*, inquit, *ipſi draconarii atq; ſigniferi, qui ſiniſtra manu haſtas gubernant.* Claudianus in Epithalamio: *Stent bellatrices aquilæ ſævíq; dracones.* Idem de tertio conſulatu Honorii: *Involucres tollunt aquilas, hi picta draconum colla levant.*

36. *Inſigne lignum*] ſc. crucis: quod per Chriſti paſſionem, *Draconem*, i diabolum, qui ſub ſpecie ſerpentis Evam decepit.

37. *Vile cenſent*] turpe negotium, exercere officia militaria, quæ ſubdit.

40. *Forte*] ordo eſt: ductor atrox, i crudelis princeps.

40. *Juſſerat poſteros Iſraelis*] Chriſtianos, qui in locum filiorum Iſraël ſubſtituti ſunt ex gentilibus; ideoque dixit *ſecundos*, quia primis ſucceſſerunt.

41. *Aula mundialis*] Imperii Rom. quòd erat ſæculare, ut more religionis noſtræ loquamur.

42. *Litare*] ſacrificare impropriè; nam *litare*, eſt ſacrificio impetrare.

42. *Eſſe defugas Chriſti*] perfugas ſive transfugas. Sunt autem qui ſe ad hoſtes in bellô transferunt.

43. *Peſtis ſuccincta ferro*] perſecutor armatus.

43. *Fidem liberam*] quæ facit homines liberos verâ libertate, ſicut è contrariô qui facit peccatum, ſervus eſt peccati.

44. *Illa fortis*] ſc. fides Chriſtianorum.

44. *biſulcas*] bidentatas

46. *Duris baccis*] *Bacca* quod genus ſit vinculi, non legi: fortè legendum eſt, *bojis*: eſt autem *boja* genus vinculi, tam lignea quàm ferrea. Plautus in Aſin. *Nervos, catenas, carceris numellas, pedicas, bojas.* Uſus eſt eôdem vocabulo in prologo Pſychomachiæ, dicens: *Attrita baccis colla liber erigit.*

47. *Barbaras*] Crudeles.

48. *Veritas*] religio Chriſtiana.

49. *Virtus cæſa*] fidelis cæſus.

49. *Solum triſte percuſſit*] ſc. cadens in terram, quod triſte ſpectaculum præbebat.

50. *Et ingeſta*] ſc. virtus illa.

50. *Focis*] quia multi ex martyribus uſtulati ſunt.

52. *Hic*] in perſecutione illâ.

52. *duorum*] ergô hi duo martyres fratres erant.

55. *Ad bipennem publicam*] quia conſulum & prætorum inſignia erant virgarum & ſecurium faſces.

56. *Poſt vim verberum*] poſt virgarum verbera.

56. *Crepantum*] ſonantium, cum plagas inferunt.

56. *Poſt cataſtas igneas*] cùm ſit *cataſta* carcer, ubi venales ſervi ſunt expoſiti venditioni, dicta à cataſtao, quod eſt expono; in vitâ martyrum ponitur pro quodam genere tomenti ſive vinculi, & fortè pro *igneas* legẽdum eſt, *ligneas*.

57. *Pardis*] ſunt mares in genere Pantherarum. Pardi, ſicut feminæ dicuntur variæ.

58. *Nóſne*] Verba ſunt martyrum.

58. *Chriſto*] cultui Chriſtiano geniti.

58. *Mammona*] diabolo, rebuſque mundanis. Eſt autem *mammona* linguâ Syriſcâ ſive Aramæâ pecunia ac divitiæ, quarum dominus videtur eſſe diabolus; videturq; Poëta alludere ad illud Matt. 6. *Non poteſtis Deo ſervire & Mammona.*

60. *cæleſtis ignis*] 2. Cor. 6. *quæ participatio lucis ad tenebras?*

61. *Vita capta*] fortè legendum, *cæpta*.

61. *Sub primo chirographo*] ſub militari ſacramentô, quô eramus addicti priùs Imperatori.

62. *Functa rebus Cæſaris*] officio debito Cæſari.

63. *Rependi*] reddi & reſtitui, juxta illud Matth. 22. *Reddite, quæ ſunt Cæſaris, Cæſari; & quæ Dei, Deo.*

64. *Magiſtri*] ſigniferi & draconarii.

64. *Tribuni*] ſc. militum, qui erant præfecti legionum.

64. *Abſiſtite*] diſcedite.

65. *Aureos torques*] inſignia militaria, quæ dantur pro vulneribus in præliô acceptis pro munere.

66. *ſtipendia*] dantur militibus, quia *nemo militat ſuis ſtipendiis.*

67. *Candidatus*] Veſte candidâ indutis: unde & Eccleſia canit: *Te martyrum candidatus laudat exercitus.*

71. *Rigor & chalybs flexus*] rigidum ferrum & durum, flexum in catenas & vincula.

71. *Involvit*] impedit.

72. *Gravibus circulis*] catenarum anulis.

73. *O vetuſtatis*] dicit Poëta, quod multa ſunt martyres perpeſſi, quæ ſcripta fuerunt de miraculis, quæ in eorum morte ſunt facta: ſed oblite-

rata

ſata ſunt à ſatellitibus & miniſtris, ne proderentur in ipſorum confuſionem.

73. *Oblivio obſoleta*] quæ facit res obſoleſcere,& in deſuetudinē tendere.

74. *Inviderunt nobis*] illi inviderunt nobis tantam gloriam, ideò concremaverunt ſcripta

76. *Tenacibus libellis*] ſc. memoriæ rerum geſtarum.

78. *Spargerent*] divulgarent.

79. *Subtrahunt*] quanquam cætera obſoleverunt; hoc unum miraculum,quod ſtatim ſubjungit,non potuit obliterari.

80. *Jugibus*] non conſtat,quô mortis genere ſint affecti; mortui ſunt in catenis,& nutrierunt longum capillum & barbam: reſtituimus autem ordinem verſuum,qui erant confuſi,& turbabant ſenſum.

92. *Hærens*] dubitans,an gladio percuteret,præpeditus ſtupore.

93. *Sed peregit ictum*] percuſſit,truncavitque martyres, quod eſt contrarium ei, quod ſuprà dixerat: ſed illic fortaſsè loquebatur de tormentis citra mortem,hîc verò de mortis genere.

94. *Vaſconum*] quia Calagurris in Vaſconibus Celtiberis ſita.

95. *Crudelis error*] quia per errorem hoc fecerunt: quia dicit Apoſtolus; *Si dominum gloriæ cognoviſſent nunquam illum crucifixiſſent.*

96. *Spiritus hoſtiarum*] horum martyrum animas qui ſe Deo obtulerunt hoſtias immolatas.

97. *Cerne*] ſi non credis hoc,crede ſaltem miraculis.

98. *Devorant præcordia*] torquent homines.

99. *Miſcent ſenſibus*] illos perturbando.

100. *Homo plenus hoſte ſuo*] à dæmone poſſeſſus.

100. *Siſtitur*] ponitur ante martyrum ſepulcra.

101. *Cruda lumina*] oculos torvos.

102. *Expiandus*] ſc. dæmoniacus purgandus,& liberandus à dæmonis poteſtate.

102. *Non ſuorum criminum*] quia illud crimen non eſt hominis, ſed dæmonis.

103. *Ejulatus*] ſc. dæmonum,cum torquentur virtute martyrum, ut inde exeant,cum non videatur tortor.

105. *Creſcit*] extenditur ſuſpenſus.

106. *Latronem*] dæmonem.

109. *Illæſam rapinam*] tranſlatio eſt ſumta ex lupis, qui relinquunt rapinam incruentam,& abeunt faucibus ſiccis. Virg. 2. Æneid. *Lupi ceu raptores,catuliq; relicti faucibus expectant ſiccis.*

110. *Ungue ab imó*] pedum.

111. *Confitens*] quia non poteſt diſſimulare.

112. *Corpora alba*] pallida,qualia ſunt ægrotantium. Perſius:

*Atq; albo ventre lavatur.*

113. *Horror algidus*] febrem præcedens horripilium.

113. *Detoloros artûs*] quia correptis frigore color mutatur.

114. *Tumor*] pingue illud non ſolidum, ſed inane,quô ægrotantes tument.

116. *Noſtro oppido*] Calagurri. Sed quomodo noſtro, ſi Prudentius Cæſar-auguſtanus eſt? an noſtro,i. Hiſpano,an Celtibero, ad quod Calagurris à Cæſarauguſta non multum diſtat.

117. *Soſpitant*] à morbis liberant.

118. *Hymniſta*] hymnum cantantes pro ſalute filiorum & maritorũ. Hymniſtas dixit matres,ſicut in Pſychomachiâ, *Sodomita libido*.

---

## HYMNUS II.

### *In laudem Vincentii Martyris.*

Verſ. 1. *Beate martyr*] Vincentii,qui (ut ſuperiori Ode diximus) Cæſarauguſtæ fuit ortus & Sagunti paſſus,martyrium celebrat.

1. *Proſpera*] proſperum fac. Livius lib. 8. *Quiritium victoriamq; proſperetis.*

3. *Merces ſanguinis*] Martyrii.

4. *Hic dies*] in quô paſſus eſt martyrium.

10. *Inſigni ſtola*] quæ fuit apud Romanas mulieres inſigne caſtitatis.

11. *Teſtis indomabilis*] martyr invictus.

13. *Satelles idoli*] Datianus miniſter dæmonis.

14. *Atris legibus*] duris & imperioſis.

19. *Captator*] ille ſatelles captans,ut captaret. Alludit prius,ut illum à matre abſtrahat,ludens & blandiens.

21. *Rex maximus*] Romanus Imperator.

22. *Romula*] Romana. Virg. 6. Æneid. *Romula tellus.*

23 *Omnia*] mortales omnes.

25. *Aſſiſtite*] idolis adſtate.

25. *Nazareni*] Chriſtiani.

26. *Rudem ritum*] novam religionem.

30. *Levita*] non quòd fuit ex tribu Levi Iudæus, ſed quòd ſacerdos ſacrorumque miniſter: quemadmodum & Levitæ ex tribu Levi fuerunt.

32. *Septem columnis*] ad ſeptem illos ſacramẽta miniſtrandi Levitas reſpicit: de quibus Lucas in Actib Apoſt cap. 6.

35. *Deorum mortuorum*] non immortalium, ut illi vocabant; unde *vivum* deum verum ad illorum differentiam dicimus.

37. *Lucis autorem*] quia à luce fabricam mundi inchoavit: cum dixit, *fiat lux.*

41. *Commotior*] perturbatior.

45. *Sacratum & publicum*] religioſum & profanum.

50. *Ara*] Idolum in arâ impoſitum,ad precandum.

50. *Thure & cæſpit.*] quia ex cæſpitibus & herbis congerebãt altaria.
53. *Altrinſecus*] ex alterâ parte.
54. *Age ex. re*] eja expedi.
56. *Reluctor palàm*] non diſſimulanter reſiſto.
60. *Extorque*] per tormenta extrahe à me.
60 *Si potes*] q.d. ſed non poteris.
64. *Ludus Chriſtiani*] quaſi per ludum illa experimur.
66 *Sectum brutum*] decretum beſtiale & iniquum.
67. *Condigna v ſt. is ſenſibus*] quia quales habetis deos, talem & ſapientiam.
69. *Exciſa*] puta ex ſaxis aut lignis.
70. *Recocta*] ex ære fuſili conflata.
73. *His*] ſc talibus diis, i. in illorum honorem.
77. *Spiritus*] dæmones maligni.
78. *Magiſtri*] autores.
79. *Auſpices*] qui vobis auſpicantur in ſacrificiis ventura.
80 *Vagi*] quia vagantur per aërem.
80. *Impotentes*] in malum potentes; aut quia ex ſe nihil poſſint, niſi permiſſione divinâ.
81. *Latenter*] per ſuggeſtionem alliciendo.
87. *Afforе regnum*] Iudicium ultimum dicit.
88. *Perfidis*] malis, qui à Deo deſciverunt, quemadmodum & ipſi à principiô mundi.
89. *Clamant*] puta, cum dicebant: *Jeſu Chriſte fili David, quid veniſti ante tempus torquere nos? ſcimus, qui ſis.*
92. *Divi & dæmones*] quia, in naturalibus, Angelis ſunt æquales.
95. *Obtrudite*] Claudite: purior lectio eſt, *obſtruite.*
99. *Reorum carnifices*] Carnifices martyrum illi date, & objicite.
101. *Ius pratorium*] quia Datianus prætor erat, jurique dicundo præfectus.
104. *Luſerit*] pro, illuſerit. Virg. 4. Æneid.

*Noſtris illuſerit advena regnis.*

106. *Sacra Tarp ja*] quæ coluntur in Capitolio, quæ rupes *Tarpeja* dicitur. q.d ſacra Romanorum.
112. *Divulſa membratim*] diſtracta per membra.
113. *Hiulcis ictibus*] hiantibus vulneribus.
114. *Abdita coſtarum*] quæ latent intra coſtas, hoc eſt, exta & omenta.
116. *Retectum*] apertum.
120. *intraret*] penetraret.
122. *Ceſſerat*] defecerat & victum erat.
123. *Niſus anhelos*] conatûs ex labore anhelantium.
124. *Toros*] muſculos.
126. *Nubilo*] ſine ullâ triſtitiâ, ſed lætus. *nubilum* autem & *ſerenum* tranſlationes ſunt.

129. *Quis vultus iſte*] tàm lætus in tormentis.
131. *Renidet*] ſplendet & ſerenus eſt.
131. *Provocat*] laceſſit in tormenta.
132. *tortus*] qui torquetur, eſt fortior quàm tortor.
133. *Illa vis*] ſc. tortorum, exercita in tormentis martyrum.
136. *Dolorum*] tormentorum, inferentium dolores.
137. *Alumni carceris*] aut lictores, aut carnifices, aut cuſtodes alloquitur.
138. *Mihi*] ad hoc, quod volo facere.
139 *Cohibete dexteras*] ceſſate à tormentis.
140. *Vigor*] ſc patientia martyria patiendi, aut veſtra torquendi.
141. *Ulcera ſanguine fluentia colligit*] vulnus in cicatricem coit.
144. *Reſulcans*] iterum ſcindens.
145. *Levites*] ſic græcè declinatur: nos Levita, tæ, declinamus.
146. *Tuorum canum*] tortorum.
149. *Oſtende*] illis.
152. *Rivos*] ſanguinis.
153. *Meam*] de me.
157. *Alter homo*] non hic carnalis, qui videtur; ſed ille interior, de quo Apoſtolus: *Induite novum hominem.*
162. *Hoc quod laboras*] ſc. corpus.
163. *Vas eſt*] de quô idem Apoſtolus: *Scientes unuſquiſq; ſuum vas poſſidere.*
163. *Solutum*] ſolubile.
166. *Illum*] hominem interiorem.
168. *Calcat*] vincit & ſuperat.
176. *Exſibilat*] quia dixit, *anguina verba.*
177. *Callum pectoris*] patientiam.
179. *Pulvinar noſtrum*] altaria. Nam in tẽplis pulvinaria ſternebãtur.
182. *Libros*] religionem veſtram continentes.
189. *Romphæa*] enſis.
190. *Erit vindex*] liberatrix.
191. *Veneni*] blaſphemiæ.
193. *Vides favillas*] Exemplo illum deterret, cùm ita illum conflagraturum dicit, ut Sodomorum & Gomorrhæ.
193. *Indices*] teſtes judicium facientes.
195. *Cinis*] quia totus ille locus quaſi cinere ſparſus eſt.
197. *Serpens*] quia ſuprà dixit, *anguina verba exſibilat.*
198. *Fuligo & bitumen*] aliquid ſimile iis, quæ ſunt apud Sodomam & Gomorrham, apud inferos te expectat. *Bitumen* autem ſudat Aſphaltites lacus Judeæ; unde *bitumen Judaicum* vocatur.
205. *Cunctatus diu*] deliberans quid faceret.
206. *Extrema omnium*] ſubaudi, tormentorum, ut ſcilicet quæſtio exerceatur. per tormenta namque in quæſtionibus veritas extorqueri ſolet.

209. *Mu-*

209. *Munera*] officia.

211. *Pernix*] alacris & velox.

213. *Ad palaſtram gloriæ*] ad certamen, in quô martyr reportaturus erat victoriam.

214. *Spes vincendi*] ex parte martyris, & crudelitas carnificis.

217. *Regula ſerrata*] commodius dixiſſet *lamina*, cum Virg. 1. Georg.
*Argutæ lamina ſerræ.*

218. *Dente infrequenti*] *valdè frequenti*, nam hîc *in* auget.

220. *Vivum halitum*] vaporem igneum.

226. *Excuſſus ſalis*] excuſſio; niſi forrè velis intelligere, quòd *ſalis* ſit caſus rectus.

227. *Punctis ſtridulis*] puncturis cum ſtridore erumpentibus cum micâ ſalis.

229. *Arvina*] pingue illud, quod adjacet carni, impreſſa in corpus martyris, vel in ipſum cauterium advoluta. Eſt autem *cauter* ſive *cauterium*, inſtrumentum ad urendum, à cauteriazo, quod eſt, comburo, dictum.

230. *Lavit*] tinguit; & declinatur per tertiam, lavo, lavis, lavit.

231. *Roris fumidi*] ſic enim gutta diſtillatur ex pingui.

234. *Neſcius*] non ſentiens.

235. *In altum lumina*] Ex Virg. 2. Æneid.
*Lumina, nam teneras arcebant vincula palmas.*

237. *Inde*] ſc ex tormentis.

239. *Liber*] ſine impedimentô.

240. *Animaret*] animoſiorem redderet.

241. *Ergaſtulo*] carcere; cum tamen propriè *ergaſtulum* ſit eorum, qui damnantur ad facienda opera.

243 *Anguſta*] anguſtum locum claudentia.

243. *Fornicis meſti*] teſtudinis ſubterraneæ.

244. *Strangulant*] contrahunt in ſtrictum quaſi puteum.

245. *Æterna nox*] tenebræ ſunt illic ſemper apud inferos. q. d. eſt illic locus ſubterraneus, quaſi inferorum inferi.

249. *Barathrum*] ſic appellatur apud inferos locus damnatorum.

251. *Ligno*] quem nos Hiſpani *cippum* vocamus.

252. *Divaricatus*] diſtractis quàm maximô fieri poteſt ſpatiô.

256. *Fando*] inter loquendum, in fabulis, Virg. 2. Æneid.
*Fando aliquid ſi forrè tuas pervenit ad aures.*

256. *Compertam retrò*] temporibus retrò actis.

257. *Fragmenta teſtarum*] ſcrupulos anguloſos.

258. *Hirta*] aſpera

259. *Informia*] non formata in planiciem.

261. *Spiculis*] aculeatis illis lapidibus & ſcrupulis.

263. *Subter latus inſomne*] non ſinebat martyrem dormire.

264. *Mucrone obvio*] ſtimulo latus excipiente.

257. *Belzebulis*] diaboli,qui *princeps* ſive *vir muſcarum* interpretatur. dicitur namq; Bel,& Beel,& Baal.

269. *Cæcitas*] obſcuritas:unde *cæcam noctem* Virg.dixit.

271. *Duplex morſus ſtipitis*] *cippi*,qui duobus conſtat lignis incaſtratis.

272. *Cavernis*] Cavis in quibus vinctorum crura inſortantur.

275. *luminis*] non ſolùm illius, ſed ſpiritalis etiam.

278. *Mollibus*] quæ prius fuerant aculeata.

280. *Nectar*] pro ambroſiâ poſuit: *quæ*,ut Virg.dixit,*divinum ſpirat odorem.*

283. *Auguſtior*] venerabilior.

286. *Securus tui*] quia Deus peculiarem tui curam agit.

288. *Addere*] ſis additus. nam ſecunda imperativi modi perſona eſt.

290. *Munia*] officia laborque tormenta patiendi,ſunt decurſa,id eſt, perfecta.

298. *Ævo interminô*] immortalitate.

299. *Collegam crucis*] paſſionis.

300. *Larga*] benignâ & munificâ.

301. *Vaſculum*] corpus,quod eſt quaſi animæ vagina.

304. *Liber*] expeditus.

306. *Rumpunt*] erumpunt per fores clauſas.

308. *Proditur*] oſtenditur.

310. *Obſiſſor atri liminis*] fortè legendum *carceris*.nam quomodo *limen* erat *atrum*?

311. *Cura pernox*] vigilia per totam noctem durans.

311. *Manſerat*] expectabat; hoc enim ſignificat cum accuſativo conſtructum *maneo* verbum.

315. *Cui*] carmini.

316. *concavum*] teſtudineum.

316. *Reddit*] per vocis repercuſſionem; quod maximè fit per Echo in locis concavis.

319. *Acies*] ſc.oculorum. nam per januarum rimas aſpexit,quid intra carceris barathrum fiebat.

322. *Stramenta teſtarum*] teſtas illas ſtratas.

323. *Nexibus*] vinculorum ſcilicet,& compedis.

330. *Fotibus*] fomentis,quibus recreetur,ut deinde magis ſentiat dolores in tormentis.

331. *Paſtum novum*] materiam integram ad tormenta.

334. *Turbam fidelem*] Chriſtianos putantes, quòd prætor parabat illum dimittere.

337. *Duplices ſulcos*] Erant enim *ungulæ* ad modum raſtri bidentis.

338. *Pererrat oſculis*] oſculatur.

342. *Stillante ſanguine*] ſc.martyris, ut pro amuletô utatur ad pericula morboſq; depellendos.

345. *Manceps carceris*] qui miniſterio carceris mancipatus erat.

347. *Ut fert vetuſtas*] ut fama ex antiquô tempore conſtat.
349. *Obſeratis vectibus*] clauſis januis.
351. *Advena*] extravenienti.
353. *Quietem lectuli*] quia obdormivit paululum.
355. *Æger*] dolens.
356. *Tædio morarum*] quòd tam diu moraretur in hac vitâ.
356. *Et mortis*] cupidus moriendi. Et per parentheſin interponit: *ſi mors habenda eſt*, quæ reſolvit mentem liberam à corporis carcere &c. Et pendet uſq; ad locum illum: *Ergò ut recline.*
360. *Reddit*] quaſi rem ab illô mutuo acceptam.
365. *Recline*] inclinatum.
366. *Aulæis mollibus*] pro culcitris aut pulvillis poſuit; cum ſint alioqui *aulæa*, quæ ad parietes appenduntur.
370. *Patrem*] rerum omnium parentem.
371. *Caſus fratre*] occiſus à Cain, primogenito Adam, ex Evâ uxore, de quô ſalvatoris teſtimoniô pronunciatur, *quòd fuerit juſtus.*
375. *Pari carcere*] quia Johannes Baptiſta in carcere quoque fuit obtruncatus, & ex carcere migravit ad Dominum.
376. *Vocat*] ſubaudi, ad ſe, & juxta ſe collocat.
378. *Irrita*] vana, quæ non ſunt conſecuta ſuum effectum.
380. *Efferata*] ſc. illa venena, quæ illum efferatiorem reddiderunt.
381. *Inermem dentibus*] quia draconum arma ſunt dentes.
383. *Evaſit exultans*] ſc. Vincentius.
384. *Palmam tulit*] victoriam de me.
388. *Carpendum*] dilacerandum.
389. *Extinxero*] pro extinguam; nam futurum eſt indicativi modi.
391. *Gregalis*] ejuſdem gregis, hoc eſt, Chriſtianorum.
391. *Excolat*] veneretur.
392. *Titulum*] epitaphium ſepulcro inſculpat.
395. *Tegmine*] funerali veſte.
396. *Inter carices*] paluſtres arundines minutulas.
399. *Trophæum gloriæ*] victorem glorioſum.
400. *Squalidô*] immundo.
401. *Si qua clangens*] ſubaudi alitum, i. aquilarum. nam *clangere* propriè aquilarum eſt.
403. *Trucis volucris*] corvi; quod ipſum mirum eſt, quòd corvus fugaret aquilam.
405. *Heliæ datus*] ex 3. Regum volumine petenda eſt hiſtoria, quô pactô corvus paſcebat Heliam Prophetam.
408. *Excubat*] vigilat & tuetur.
409. *Proximis*] ei loco, ubi martyris corpus jacebat.
412. *Exegit*] fugavit.
414. *Beluam*] lupum illum.
415. *Congredi tauris*] cum tauris. Virgilius 1. Æneid.

*Impar congreſſus Achilli*, id eſt, cum Achille.

416. *Plumis mollibus*] corvo.

417. *Malignum*] malignè; nomen pro adverbio.

418. *Levi volatu*] corvi leviter volantis.

421. *Quis audienti*] Ex Virg 4 Æneid.

*Quis tibi nunc Dido cernenti talia ſenſus?*

423. *Spiculis*] ſtimulis.

429. *Sed quis tyranne*] verba ſunt Poëtæ, alloquentis Datianum.

431. *Determinabit*] finiet.

432. *Modus*] finis.

433. *Nullus*] facit Datianum reſpondentem.

438. *Nunquam ignoſcit*] ſed ſemper injecta devorat.

441. *Illic*] in flumine.

442. *Incerta ludibria*] per motûs incertos. Nam & *ludere* pro moveri in aquâ Virgil. poſuit 1. Æneid

*Teretes* (inquit) *colludere plumas.*

444. *Agmina ſquamoſa*] piſces.

446. *Scabri murices*] aſperæ rupes. nam *murex* etiam inter alia hoc quoque ſignificat.

447. *Inter receſſus ſcrupeos*] ſpeluncas ſaxoſas & aſperas: unde Virg. 6. Æneid. *ſcrupea ſaxa* dicit.

449. *Ecquis*] interrogativum eſt; ſed hîc videtur ponere pro *aliquis*: quia ſubdit, *peritus pellere cumbam ſtrenuè qui queas.*

450. *Cumbam*] pro cymbam poſuit, ut *murrha* pro myrrha, ypſilon mutatum in u vocalem.

455. *Levi lembulô* ] parvo lembo, qui etiam ex cymbarum genere eſt. Virgil. 1. Georg. *Adverſo vix flumine lembum*, ubi Servius exponit *naviculam admodum brevem.*

458. *Culleus ſparteus*] fiſcus ex ſparto contextus; quanquam *culleus* ſit corium ex bove ſolidum. Sed parricidæ culleo inſuebantur, & deinde in mare dejiciebantur. fiſcinam appellavit *culleum* à ſimilitudine,

461. *Emices*] Eas remorum impulſu. Virg.

*Juvenum manus emicat ardens,*

462. *Palmula*] remi palma. Virg. 5.

*Levas feriat ſine palmula cautes.*

464. *Solum relictum*] terram, hoc eſt; ubi terra nuſquam appareat: ſed undiq; ſit aut cælum & mare.

468. *Arripit*] exſequitur.

469. *Funale textum*] fiſcum ex funibus contextum.

470. *Corpore ſuto*] intus clauſo & implicito.

471. *Emenſus*] enavigans.

472. *Excutit*] in mare dejicit.

476. *Gradiente Chriſto*] quo tempore Petrum à profundo maris liberavit.

480. *Viator gurgitis*] viam faciens per mare.

481. *Hae*

481. *Hæc virtus*] cum populum Iſraël tecum per mare rubrum tra- (jecit.
482. *Dehiſcere*] ſulcari, undis ſtantibus ex utroq; latere.
485. *Et ipſa*] ſubaudi, virtus.
487. *Quietis*] tranquillis.
488. *Pronum*] declive. nam *pronum* dicitur, quod deorſum vergit.
490. *Spuma cadens*] epitheton eſt inſeparabile : quoniam omnis ſpuma candicat
492. *Fiſcella*] propriè, quam ſuprà *culleum* dixerat.
494. *Remenſo marmore*] retrò navigato mari. Virg. 2 Æneid.

*Pelagoq; remenſo improviſi aderunt.* Idem in 7.
*Et lento luctantur marmore tonſæ.*

496. *Æſtu & flamine ſecundo*] undarum fluxu ſequente & vento: nam *æſtus maris* propriè dicitur, cum creſcit, & undas ad littora impellit.
497. *Certant ipſi*] qui merſerant martyris cadaver in pontum.
498. *Phaſelo*] quem ſuprà vocavit *cymbam* & *lembulum*. nam *Phaſelus* quoque navicula eſt. Juvenalis:

*Fictilibus ſolitum dare vela phaſelis.*

502. *Humus quieta*] ubi corpus requieſcit in ſpe reſurgendi. Sepultus namq; putabatur à Chriſtianis, qui aderant.
509. *Sanctorum*] hominum ſc. Chriſtianorum.
512. *Vita poſtera*] id eſt, ad diem judicii, quô revicturi ſunt omnes.
513. *Subactis hoſtibus*] poſtquam gentiles ceſſerunt Chriſtianis, & ſumma rerum omnium delata eſt ad nos.
515. *Altar*] ut ſuprà quoq; poſuit pro *altare*.
519. *Auram*] favorem cæleſtem: non quòd ſpirent viventis oſſa, ſed quòd integra manent, conſervata divinô munere.
521. *Sic corpus*] ſubaudi, habet ſe.
521. *Aſt ipſum*] animam illius, quæ eſt totum hominis eſſe, ut philoſophi dicunt.
523. *Cum fratribus Machabeis*] qui pro lege Domini paſſi ſunt, quemadmodum ſcribitur 2. Machab.
524. *Eſaia ſecto*] ſerrâ in duas partes diviſo; ſic enim ſcribitur diem ſuum obiiſſe.
525. *Simplex*] quia Machabei ſimplici morte necati ſunt, & Eſaias quoque: At Vincentius mille tormentorum generibus.
529. *Sector*] qui ſerrâ Eſaiam ſecuit.
529. *Quid tale*] quale in Vincentium.
533. *Machabæi Martyris*] quo pacto hæc geſta ſint, cap. 6. ſecundi voluminis Machabeorum legitur.
537. *Bis inclite*] ſcilicet in vitâ, cum patereris tormenta; & poſt mortem injectus mari.
544. *Latronem*] violentum perſecutorem.
547. *Efficax orator*] ſufficiens, qui pro nobis ores; vel potiùs, orator, id eſt, patronus, qui cauſſam noſtram coram judice defendas.

549. *Per te*] *Per* particula eſt adjurandi. Virg.
*Perq; ſi qua eſt, quæ reſtat.*
552. *Stipitem carceralem*] cippum illum ligneum.
553. *Fragmen teſteum*] lapillos illos teſtaceos.
555. *Per lectulum*] ſepulchrum dicit, in quô ſitus eſt.
560. *Imputet*] quod non poteſt ſine reprehenſione fieri.
564. *Sternimur*] projicientes nos pronos in tuum ſepulcrum.
565. *Huc illabere*] ad nos deſcende.
569. *Sic nulla jam*] *Sic* particula eſt adjurantis, ut ſuprà diximus de *per*, ut ſit ſenſus; fac, quod te rogamus; ſic nulla mora reſtet, id eſt, citò nobilis ſpiritus tuus reſumat carnem excitatam, quod fiet in die ultimi judicii.
572. *Perfunctam pari virtute*] utraque tua pars exerceat communes operationes, ut caro, quæ particeps laboris in paſſione fuit, ſit coheres gloriæ, id eſt, ſimul cum ſpiritu heres.

---

## HYMNUS III.

## *Ad honorem Divi Laurentii conſtantiſſimi Martyris.*

IN primâ carminis parte Prudentius gratulatur Romæ, quòd Laurentiô duce expulerit Deos gentilium. Deinde à Xiſto martyrium ſibi prædictum narrat, & quomodo ſpe theſaurorum Eccleſiæ præfectum urbis deluſit: & tandem igni impoſitus animam exhalavit; tùm demum iterum gratulatur urbi, & celebritatem, cùm oſſa martyris commemorat.

Verſ. 1. *Parens fanorum*] templorum Diis dicatorum fabricatrix.
4. *Ritum barbarum*] religionem Deorum falſam
5. *Reges ſuperbos*] ſenſus eſt; quòd prius ſub falsâ religione vicit orbem terrarum; nunc ſub Laurentiô vincit Deos falſos.
10. *Inſignibus*] victoriis de orbe totô partis.
10. *Urbis togatæ*] ex Virgilio,
*Romanos, rerum dominos gentemq; togatam.*
11. *Captâ feritate*] poſt barbaros domitos & captos.
13. *Viribus Coſſi*] Cornelius Coſſus tribunus militum bello cum Vejentibus habito, Tolumnium eorum regem occidit, ſpoliaque opima de eo Jovi Feretrio detulit, ſecundus poſt Romulum.

14. *Camilli*] M Furius Camillus,qui Capitolium à Gallis Senonibus obſeſſum liberavit;de quô Virg.

*Referentem ſigna Camillum.*

14. *Cæſaris*] qui ſingularem obtinuit dictaturam.

16. *Non incremento*] quia fuſo ſanguine peperit ſibi victoriam.

18. *Prodiga cruoris*] ſic Horat.

*Animæq; magnæ prodigum Paulum,ſuperante Pœnô.*

20. *Semet*] vitam præſentem, ut viveret vitam immortalem.

22. *Xiſtus*] Epiſcopus,qui martyrio præceſſit Laurentium; appellaturq; Xiſtus,non,ut vulgus ſcribit,Sixtus,literis inverſis.

24. *Sub ſtipite crucis*] ubi Xiſtus pendebat.

25. *Diſceſſu meo*] quo à te divellor per mortem.Quâ voce Poëta dicit,ſe imparem ad deſcribendam tàm grandem materiam.

36. *Retexens*] pangens & componens carmen.

37. *Primus è ſeptem viris*] ex conſuetudine primitivæ & incipientis Eccleſiæ,in quâ fuerunt electi ſeptem viri Levitæ, qui altari miniſtrarent:quorum princeps fuit Stephanus,ut legitur Actuum cap. 6.

40. *Cæteris*] aut Levitis,collegis;aut cæteris in rebus,puta martyrio.

41. *Clauſtris ſacrorum*] erat enim ædituus & ærarii ſacri cuſtos.

42. *Arcanum domus cœleſtis*] theſaurum ſecretum Eccleſiæ.

44. *Votas opes*] Et hoc more primitivæ Eccleſiæ, ex communi victitantes. omnia namq; vendebant, & ponebant ante pedes diſcipulorum.

46. *Præfectus urbis*] erat ab Imperatore urbi præpoſitus,cujuſmodi poteſtatem habent, qui hodie dicuntur *Vi-cereges.*

47. *Inſani ducis*] Imperatoris,qui talem præpoſuit.

48. *Exactor hauriet ſanguinis*] lege *exactor hauſti ſanguinis*, id eſt, qui acerbè exigebat vectigalia uſque ad effuſionem ſanguinis. Juvenal.

*Oſſa vides Regum vacuis exhauſta medullis.*

49. *Quâ vi*] repete à ſuperioribus: Et verſar,quâ vi.

52. *Cumulos*] auri & argenti.

56. *Montes monetæ*] ut vulgò dicimus *montones.*

57. *Soletis inquit*] hæc verba ſunt Præfecti, blandientis Laurentio, dum pecunias extorqueat; & eſt ſenſus:non ſumus adeò crudeles,ut vos Chriſtiani dicitis.

62. *Cenſura fervens*] cenſor iratus.

61. *Abeſt*] non ſævit.

64. *Obire*] exequi;ut,*obeo munus legationis*,id eſt,exequor.

65. *Orgiis*] ſacris;nam *Orgia* ſunt omnia ſacra,ſed Bachi præcipuè.

67. *Federis*] religionis.

70. *Sanguinem ſacrum*] non quòd Chriſtiani ſanguinem hoſtiarum funderent:ſed quòd hic ignarus religionis putat illos ita facere.

71. *Auroq;*] candelabris aureis.

73. *Fratribus*] ejuſdem religionis ſociis; ſicut diximus,factum fuiſſe in Eccleſiæ initio.

76. *Milia*] ſubaudi, multa.

77. *Addicta*] vendita, ut ſæpè in libris digeſtorum; unde eſt & titulus, *de in diem addictione*.

78. *Fœdis auctionibus*] quia ex eis liberi relinquuntur exheredes.

80. *Sanctis*] quos appellatis ſanctos.

81. *Hæc*] ſc. quæ ex diſtractione illâ bonorum rediguntur.

83. *Creditur*] à nobis Chriſtianis, cum ſit potiùs impietas.

86. *Malis præſtigiis*] artibus, quibus miſeros deludis, faciens illis apparere q non eſt: quæ ars planorum & circulatorum & pſtigiatorum eſt.

88. *nigrante*] obſcuro & tenebroſo.

89. *Uſus publicus*] quia reſpub. habet his opus.

90. *Fiſcus & ærarium*] hæc diſtant inter ſe: quoniam *Fiſcus* eſt ipſius principis; *ærarium* Reip. pecuniæ deſtinatæ.

91. *Pecunia dedita*] decreta & attributa ſtipendiis militum.

94. *Dogma veſtrum*] illud ſalvatoris refert, cum dixit: *Reddite, quæ ſunt Cæſaris Cæſari, & quæ Dei Deo.*

96. *Suum numiſma*] nummũ, in quô eſt impreſſa imago ſua. Dixerat namq; Salvator: *Cujus eſt imago hæc & circumſcriptio? dicunt ei, Cæſaris.*

100. *Deus tuus*] Dei tui imago in nullis numiſmatis eſt impreſſa.

101. *Cum venires*] ad Evangelium prædicandum.

102. *Philippos*] monetam, quam Philippus Macedonum rex & Alexãdri pater percuti juſſit. Horatius:

*Rettulit acceptos regale numiſma Philippos.*

104. *Inanis à marſupio*] vacuus; hoc enim multis in locis Salvator diſcipulis interminatur.

105. *Fidem dictorum*] facite, quod dicitis.

106. *Venditis*] divulgatis q d. venditis falſa pro veris, niſi facitis, quod prædicatis.

108. *Divites verbis*] non pecuniâ; eò modò, quo Stoici dicunt, *ſapientes divites eſſe*.

112. *Obtemperanter*] obedienter.

118. *Argenteorum ænigmatum*] lege *emblematum*, i. vaſorum emblematis inſignatorum.

119. *arcem*] ſc imperii.

120. *Nummus ſcribitur*] Cujus imago imprimitur, & titulus circumſcribitur. Juvenal. *Scripto radiat Germanicus auro.*

121. *Locupletis numinis*] Dei mei, qui locuples eſt.

126. *Paululum induciarum*] in certam diem dilationem; quaſi geſturus poſtea bellum cum præfectô, *inducias* vocat.

129. *Digeſtim*] dirigendo nummorum genera.

134. *Spem devorate*] Concipit. Plautus in Aſinariâ: *Mea dicta devorate*, i. avidè accipite. Martial *Devorat drancos.*

138. *Laudatus*] ſc à præfecto, quòd tàm benigne ſit pollicitus illos theſauros.

139.

139. *Sponſor ſui*] & ſponſor lucri, ſc quòd redditurus ipſe cum omni ſupellectile Eccleſiaſtica.

142. *Agmina infirma*] ſc. pauperum valetudinariorum.

145. *Cavatos utriſq; obtutibus*] vacuos utriſq; oculis, h.e. cæcos, quos ipſe ducebat.

148. *Nutantem gradum*] paſſum vacillante n.

149. *Claudus*] tria claudicatis genera exponit, aut fracto, aut amputato, aut breviori crure.

154. *Tabe corruptâ*] pure ex ulcere defluenti.

156. *In ulnam contrahit*] In brachiorum ambitum incurvet.

159. *Penu*] alimentis, quæ in penario ſolent adſervati; ut in Digeſtis titulo de penu legata.

161. *Recenſet*] recognoſcit.

162. *Viritim*] per ſingulos viros.

172. *Prædives in ſanctis*] ambiguè loquitur, ut præfectus putaret *in ſacrariis*, ille autem intelligebat *in pauperibus*.

176. *Structos talentis ordines*] talenta ordinibus diſtributa.

178. *Ad ſacratam januam*] ad templum.

181. *Fragor rogantum*] Clamor mendicantium.

187. *Sordida aut vilia*] q.d. hæc vaſa precioſa ſunt.

190. *Rudera effoſſa*] nã venæ auri & argenti eruderantur à metallariis. *Eruderare* autem eſt purgare; & *rudera* ipſa purgamenta, quæ ex ſcrobibus effodiuntur.

191. *metallis*] quæ vulgus appellat *mineralia*. (dienda.

192. *Pœnalis labor*] eorum ſcilicet qui damnabantur in metalla effo-

193. *Amnis turbidis*] puta in Lydiâ Hermus & Pactolus, in Hiſpaniâ Tagus & Minius. Juvenal

*Omnis arena Tagi, quodq; in mare volvitur aurum*

195. *Terrulentum*] cum eſt in balneâ: nam poſtea igni purgatur.

197. *Pudor per aurum*] Ovid 1. Metam.

*Effodiuntur opes, irritamenta malorum.*

Et Virg. 3. Æneid.

*Quid non mortalia pectora cogis Auri ſacra fames.*

200. *Intercidunt*] quia omnia corrumpuntur aurô.

201. *Venenum gloriæ*] aurum: quô vera gloria perit: aut more loquitur Chriſtianorum, qui gloriam appellant ſanctorum beatitudinem.

204. *Lux & humanum genus*] Chriſtus, qui eſt lux mundi. Johan. 8. *Homines ab eo redemti*, unde ſubdit: *Hi ſunt alumni luminis*: de quô lumine Johannes præbuit teſtimonium, Johan. cap 1.

206. *Corpus debile*] Juxta illud Apoſtoli. 2. Cor. 12. *Cum infirmor, fortior ſum*.

211. *Viciſſim*] rurſus & è diverſo.

213. *In culpam cadens*] incitans ad culpam, cum calidus eſt.

214. *Minus miniſtrat vitium*] habet non tantas vires ad peccandum.

215. *Effetus*] debilitatus & exhauſtus.

215. *Malis*] morbis.

216. *Elumbe*] quod enervat & debilitat.

217. *Optio*] electio.

219. *Fragmenta*] fracturam.

220. *Intus*] in parte animæ.

221. *Committe*] compara.

222. *Lues alternas*] alternatim ſubeuntes

225. *Noſtri*] ſubaudi, pauperes.

225. *Debiles per artus*] truncatis membris debilitati.

226. *Intus*] in animâ.

228. *Expertes laboris*] morbi & doloris.

228. *Gerunt ſenſum integri decoris*] habent mentem integram & decoram.

229. *Gentiles*] infideles.

230. *Lepra interna*] animi peſtis.

231. *Mancum*] ad modum mancorum & truncatorum; & eſt adverbium; ſicut *intonat horrendum, & ridet Sardonicum*.

235. *Debilem*] ſc. eſſe.

239. *Hydrops aquoſus*] aqua intercus.

240. *Tendit*] extendit & inflat.

240. *Veneno lucido*] Sic Horatius dixit: *Turgeſcit vitrea bilis.* Et Perſius: *ſplendida bilis.*

248. *Mendicat ſtupra*] interpellando pueros & puellas; & hujuſmodi *procaces*, à precando; & *petulantes* à petendo dicuntur.

250. *Sitim honoris æſtuans*] quodam fervore petens honores: & cōparatur ambitioſus febricitanti, luxurioſus ſpurco, avarus manco, ſuperbus hydropico, maledicus quoque comparatur hepatico, vel potiùs ſplenetico; de quo dixit Perſius, *Sed ſum petulanti ſplene cachinno.*

254. *Prodere ſilenda*] ut ad riſum moveat auditores.

254. *Prurit & ſcalpit*] Et *ſcabius* ad eos pertinet, qui non poſſunt animi ſecretum retinere, ſed dicacitate quadam laborant, ſicut qui habet ſcabiem, non poteſt ungues continere.

258. *Strumas turgidas*] ſtrumoſos comparat invidis. Eſt autem *ſtruma*, ut inquit Celſus, *tumor glanduloſus, maximè circa fauces & alas, & inguina.*

264. *Morbo regio*] Icterico, qui *aurigo* dicitur, ab auri colore; dictus *regius*, quod hujuſmodi morbo laborantes, delicatè debeant & regum more curari.

274. *Interim*] nunc in hac vitâ.

277. *Si ſuppetat facultas*] ſi detur tibi ad hoc copia.

280. *Recenſendos*] recognoſcendos.

281. *Obſitos pannis*] Terent. *Pannis annisq́ obſitus.* i. pannoſos, qui nunc ſunt purpurati.

284. *Putris*] qualis eſt in vinoſis.

287. *Cica-*

287. *Cicatrix cruda*] non conſolidata,ſed purulenta,& pure manans.
288. *Antrum tartari*] ſulphur olet.
289. *Verſâ vice*] E contrariô, quia, ut inquit Ariſtoteles, 3. Ethic. *Pœna medicina quædam ſunt, quæ per contraria fieri debent, ut qui, dum viverent, erant ornatus ſtudioſi, in morte ſint deformati.* contrarium ei, quod Virg. 6. Æneid. ſcribit:

*Quiſque ſuos patimur manes.*

295. *Ruina obruat*] ad illud ſpectat, quod ſalvator dicit Luc. 12. *Theſaurizate vobis theſauros* &c.
297. *Gemmas nobiles*] virgines dicit & continentes.
302. *Intactus anus*] poſt nuptias primas; aliàs *intacta* eſt virgo. Virg. 1. Æneid. *Cui pater intactam dederat primisq; jugarat ominibus.*
304. *Ignis ſecundi*] ſecundarum nuptiarum.
308. *Verticem*] caput. *hæc eſt illa nova Hieruſalem, deſcendens de cælo, quaſi ſponſa ornata viro ſuo*, de quâ in Apoc. cap. 21.
311. *Rem principis*] patrimonium. Horat.

*Rem quocumque modo, rem ſi poſſis rectè.*

316. *Et vivit*] q. d. & non occiditur?
317. *Furcifer*] ignominiæ cauſa ſic appellabantur ſervi.
318. *Strophas*] tergiverſationes. Utitur Martialis ſæpè, & ex noſtris Hieronymus.
318. *Cavillô mimicô*] cavillatione, quali utuntur Poëtæ comici & mimographi.
320. *Saltas fabulam*] nam erant poëmata, quæ ſaltabantur; ut Silenus Virgilianus, quem ipſe Virgilius ſaltaſſe dicit.
321. *Concinna viſa*] adeóne viſus tibi ſum idoneus, ut mihi illuderes?
324. *Acroama*] ſive *acroma*; interpretatur auditio ab *acroaoma*, audio. Nepos in vitâ Attici; *Nemo in convivio ejus aliud acroma audivit.* Suetoni' in Auguſto, *Acroamata, & hiſtriones & triviales ex Circô ludos.* Sunt ergò *acroamata* fabulæ, quæ ad delectationem narrari ſolent.
325. *Adeon'*] adeóne nos cenſores debemus eſſe faciles, ut hæc & talia patiamur?
326. *Faſcibus*] conſulibus & prætoribus, quorum inſignia ſunt *faſces*,
327. *Securim*] quæ faſcibus virgarum adjungebatur.
329. *Retundit lenitas*] clementia hebetat, ut non ſæviat in hujuſmodi deluſores.
329. *Oppetam*] moriar.
330. *Votiva*] quæ à vobis optatur.
333. *Volenti*] ſc. tibi optanti mortem.
335. *Compendioſus*] brevis.
336. *Raptim*] velociter, ſed dabo ut lentè pereas.
339. *Inextricabilis*] qui non extricabit, reſolvet animam à corpore: nam *extricare*, eſt, explicare & diſſolvere.
340. *Tepentes*] ne ſc. vapore ignis ſtranguletur.

344. *Abdita cordis*] & ſic pereat.

345. *Seneſcens*] propemodum extinctus.

347. *Temperet*] non acuat.

348. *Semuſtulatus*] ſemuſtus Lucan in 8.

*Semuſta rapit reſolutaq; nondum.*

350. *Myſteriarches*] myſteriorum & ſacrorum princeps, ſicut *myſtarches* ſacerdotum.

351. *Exemplum dabit*] ſc. cæteris ejuſdem ſectæ.

356. *Vulcanum meum*] quem ego dico eſſe meum numen, & quem (tu irrides.

360. *Tendere*] diſtendere funibus.

363. *Legifer*] Moſes. cum ſecundò legem ex monte detulit, ut legitur Exod. 32.

366. *Decolor*] degenerans.

367. *Expavit*] *videntes*, inquit, *Aaron, & filii Iſrael cornutam Moſi faciem, timuerunt propè accedere.*

371. *Ille Stephanus*] protomartyr, de quô Actor. cap. 6. *Viderunt faciem ejus, tanquam faciem angeli.* Et cap. 7. *Cum autem Stephanus eſſet plenus ſpiritu ſancto, intendens in cœlum, vidit gloriam Dei,* &c.

371. *Per imbrem ſaxeum*] cum lapidaretur.

373. *Illuminatum hoc eminus*] fortè aliter legendum eſt; eſt tamen ſenſus, quod baptizati cernebant Stephanum habentem faciem angeli: aut legendum, quod baptizati à Laurentio illuminati cernebant illum fulgore circumfuſum, eminus, id eſt, à longe.

374. *Recens piatis*] per baptiſma, in initio naſcentis Eccleſiæ, cum per baptiſma fiebant Spiritus Sancti capaces.

377. *Cæcitas impiorum*] qui torquebant Laurentium.

378. *Oblitum*] obſcuratum.

378. *Noctis ſitu*] quaſi umbrâ & tenebris, in quibus eſt *rerum ſitus*, id eſt, ſqualor.

379. *Sub nigro velamine*] ſub umbrâ.

380. *Obducta*] operta.

381. *Ægyptia plaga*] de quâ in Exod. cap. 10. *Tribus diebus in tenebris nemo vidit fratrem ſuum; ubicunq; habitabant filii Iſrael, lux erat.* ſic in Laurentii martyriô baptizati fideles videbant illum fulgentem, tortores autem nihil tale videbant, ſed quaſi nube obductum.

382. *Barbaros Ægyptios*] ut in Pſalmo: *In exitu Iſrael de Ægypto, domus Jacob de populo barbaro.*

384. *Sudo*] ſereno. Virg. 8. Æn. *Per ſudum rutilare videt.* dictum *ſudum*, id eſt, ſine humido.

385. *Qualitas diverſa odoris*] quia à Chriſtianis judicatur *nectar odoratum*, à tortoribus *nidor*, qui ex concoctis cibis evaporatur.

389. *Idem ſenſus*] ſc. odoratus.

390. *Aurà*] quia in aëre fundatur odor. (nos.

391. *Horrore vindice*] ultrice in tortores, aut oblectamine in Chriſtia-

394. *Chri-*

394. *Chriſtus ignis*] de quô Malach. 3. *Ipſe enim quaſi ignis conflans, & ſedebit conflans & emundans argentum, & purgabit filios Levi.*

395. *Complet lumine & urit*] qui tamen ſunt contrarii effectus, ex eadem causâ profecti.

399. *E cataſtâ*] ut ſuprà ex tormento.

403. *Fac periculum*] experire.

408. *Crudum ſeu aſſum*] quod utrunq; erat in Laurentio.

409. *Ludibundus*] per ludum jocumq; hæc dicebat.

412. *Urbem Romuleam*] à Romulo conditam Horat. in carmine ſeculari: *Romulæ genti date remq; prolemq;.*

413. *Numen unicum*] quia Pater & Filius & Spiritus Sanctus unus Deus ſunt.

414. *O ſplendor*] Hebr. 1. *qui cum ſit ſplendor gloriæ paternæ.*

414. *Virtus Patris*] fortitudo. Eſaiæ 64. *Et brachium Domini cui revelatum eſt.*

416. *Autor horum mœnium*] quorum Romulus dicitur eſſe conditor; quia ideò feciſti, ut Roma eſſet caput orbis ut omnes gentes obedirent unis legibus. nam quod Virg. 1. Æneid. ſcribit:

*His ego nec metas rerum, nec tempora pono:*

ad imperium Eccleſiæ potiùs, quàm ad ſæculare pertinet.

419. *Quirinali togæ*] quia Romulus poſt conſecrationem, Quirinus eſt cognominatus; & Romana gens *togata* à Virgilio dicitur; ut:

*Romanos rerum dominos gentemq; togatam.*

422. *Obſervantiam*] religionem.

423. *Ingenia*] quæ apud diverſas nationes varia ſunt, & ad diverſa ſtudia inclinata.

425. *Regnum Remi*] pro, Romuli; nam & ille particeps regni fuit.

427. *Diſſoni ritus*] diverſi mores, & homines diverſorum ſtudiorum.

427. *Idem loquuntur & ſentiunt*] quia idem credunt & confitentur, ſc. fidem Chriſtianam; vel potiùs ad linguam Latinam referendum, & ad leges Romanorum.

429. *Hoc deſtinatum*] à Deo; ut, quemadmodum omnes tenentur uno imperio, teneantur etiam unâ religione.

436. *Mens una ſacrorum*] quia cum imperio propagata eſt religio Chriſtiana.

438. *In Symbolum*] in convenientiam. nam *ſymbolum* eſt, in quô plura conveniunt.

439. *Manſueſcit orbis*] non totus, ſed Eccleſia orientalis & Græca; unde incepit religio noſtra.

440. *Caput*] Roma. Virg. *Quæ alias inter caput extulit urbes.*

441. *Advertat*] Roma videat.

441. *Abjunctas plagas*] disjunctas regiones.

442. *In unam gratiam*] amorem religionis convenire.

443. *Romulus & Numa*] per quos intelligit Romanorum principes.

445. *Error Troicus*] Romani, qui à Trojanis acceperunt religionem, hoc eſt, Veſtam & Penates, & Palladium. (Catones.

446. *Curiam Catonum*] nobilium Romanorum, quales fuerunt

447. *Occultis focis*] ignem Veſtalem, qui in abditis ſervabatur. Virg. 2. Æneid. *Æternumq; adytis effert penetralibus ignem.*

448. *Penates exules*] Virg. *Victosq; Penates.*

449. *Janum bifrontem*] Ovid. 1. Faſt.

*Jane bifrons, anni tacitè labentis origo,*
*Solus de ſuperis, qui tua terga vides.*

449. *Sterculum*] Macrobius in primô Saturnal. *Cyrenenſes mellis & fructuum repertorem Saturnū exiſtimant, hunc Romani Sterculum vocāt.*

454. *Gabriel*] rectè non eſt auſus declinare ſub hac terminatione.

456. *Cacitas Julica*] Eorum, qui ab Aſcanio Julo, Æneæ Filio, deſcendunt, à quo Julius Cæſar ducebat originem Virg.

*Julius à magnô demiſſus nomen Julô.*

461. *Vocator gentium*] ſc. Paulus, qui præ cæteris prædicator gentium (dicitur.

463. *Recludit*] aperit.

464. *Æternitatis*] cælorum & vitæ æternæ.

466. *Sororis*] Junonis, quæ Jovis dicitur & ſoror & conjunx.

470. *Exturbat*] ejicit. Ovidius 15. Metamorph. *Exturbare animas*, poſuit pro, ejicere.

472. *Factum Neronis*] qui Petrum & Paulum martyriô coronavit.

471. *Armaveras*] molitus eras, quod ceſſit in perniciem tuam.

473. *Futurum principem*] Conſtantinum intelligit, *cuius edictô*, ut inquit Hieronymus, *gentilium templa ſubverſa ſunt.*

480. *Peſſulos*] januarum repagula.

482. *Marmora*] templorum ſc. idola, id eſt, ſanctorum imagines, quia idola deorum noxia erant.

486. *Vinculi carnalis*] quô anima in corpore tenetur.

487. *Erupit*] prorupit; pro ſimplici compoſitum.

491. *Libertas viri*] Laurentii nam patres illi cum vidiſſent martyrem tantâ libertate apud urbis præfectum fuiſſe uſum, cœperunt & ipſi Chriſtum quærere.

493. *Indoles*] probitas illa martyris.

493. *Repens medullas*] illorum patrum inflammarat.

496. *Nugas priſtinas*] vanitates gentilicas.

499. *In ſacellis*] deorum gentilium.

499. *Rarior*] cum antea eſſet frequentior.

500. *Curritur*] plerique omnes currunt.

504. *Retrò torquens*] pro, retorquens. nam moriens hoſtem ſuperavit; ſic enim indies creſcebat Eccleſia.

508. *Æternum*] æternaliter; nomen pro adverbiô. Virg 6. Æneid.

*Sedet æternumq; ſedebit.*

511. *Veſta*] ignis Veſtalis Ovid.

Non

*Non aliud Veſtam, quàm vivam intellige flammam.*

511. *Lares Palladios*] templum,ubi erat Palladium.

512. *Impunè*] quia ſi negligentia virginum Veſtalium ignis extingueretur,capitale erat illis:ſed tunc impunè ille ignis extinctus eſt.

514. *Res vanas Numa*]qui religionem Romanis tradidit & ſacra.

516. *Reſultat*] reſultando concinit.

517. *Lumina ſenatus*]ex ſenatoribus illuſtriſſimi.

518. *Luperci*] ſacerdotes Panos,dei paſtorum.

518. *Flamines*]ſacerdotes collegiorum.

522. *Ex utroq; ſexu*] ex patre & matre fulgentes ſanguine.

523. *Pignora clariſſimorum liberûm*] pro, liberorum, id eſt, ipſos liberos,qui ſunt pignora parentibus.

525. *Pontifex vittatus*] qui fuit apud gentiles in ſummâ veneratione.

528. *Claudia Veſtalis*] per quam intelligit quamlibet virginem ſacerdotem ex collegiô Veſtæ. Hæc eſt illa Claudia,quæ,cùm accuſaretur pollutæ caſtitatis,purgans innocentiam ſuam,cingulo traxit navem,quæ neq; velô,neq; remis promoveri poterat.

529. *Terq; quaterq; & ſepties*] Ex Virg.1. Æneid. *O terq; quaterq; beati.* ſed *ſepties* conflatur ex ternario & quaternario ; qui numerus ex certâ quadam ratione perfectus eſt.

531. *Te*]O Laurenti.

531. *Comminus*]propè,& in eadem urbe.

533. *Propter*] propè. Virg.in Bucol.

*Propter aquæ rivum viridi procumbit in herbâ.*

537. *Nos Vaſco Iberus*]ſenſus eſt:ille dicitur felix, cui licet Romæ viſitare cineres beati Laurentii: *ſed nos*,Hiſpanos. *Iberus Vaſco*, id eſt,fluvius, qui Vaſcones alluit.

537. *Dividit*] ſeparat nos; non quòd *Iberus* appelletur *Vaſco*,cum præterfluit Cæſarauguſtam urbem,ſed quòd ortus in Vaſconibus fluit per illos,& deinde per Celtiberos.

538. *Binis Alpibus*]quod ipſe declarat;*trans Alpes Cottianas & trans Pyreneum.* Dictæ ſunt aut Cottiæ Alpes,à Coctio, Gallorum rege,qui cum Auguſto amicitiam fecit.*Coctiana* dicuntur à Corneliô Tacitô.

540. *Ninguidos*]nivoſos nam *ninguis*, pro nix, dicebant antiqui,& inde *ninguidus*,a,um. Sidonius: *Jani Numaq; ninguidos menſes.*

541. *Vix fama*] neſcitur.

543. *Urbanum ſolum*] *urbis*,quæ per excellentiam ſic dicitur.

548. *Cœlum intuemur*]ubi eſt certior ſedes martyrum.

549. *Sic*] ſc. intuentes cælum.

554. *Urbi*] Jeruſalem cæleſti,de quâ in Apocal.cap.21.

553. *Inenarrabili*] cujus opulentia narrari non poteſt.

556. *Coronam civicam*]quę dabatur illi qui civem in prælio ſervaſſet: ſed quia Laurentius multos hoc modo reduxit ad Chriſtum, meritò donatur coronâ civicâ.

559 *Roma cæleſtis*] ſicut Hieruſalem cæleſtis.
561. *Quæ ſit poteſtas*] quod in vitâ aliorum martyrum facit, & in hac facit, ut enarret hujus martyris, quemadmodum & aliorum, poteſtatem.
563. *Quiritum gaudia*] conſequentium petita.
567. *Litantur*] pro litant, hoc eſt, impetrant quod poſcunt.
569. *Adſies*] antiquum, pro adſis.
570. *Alumnos urbicos*] tuos cives.
571. *Lactante ſinu*] more matrum, quæ filios lactant.
578. *Quem exaudiat*] quia peccatores Deus non exaudit. Joh. cap. 9.
580. *Medelam*] peccatorum veniam.
582. *Reum Chriſti*] quem Chriſtus poteſt accuſare peccatorum. Cicero pro Milone: *Reus Milonis lege Plotiâ fuit Clodius.*
583. *Servientem corpori*] dum eſt in hoc ſæculo.

## HYMNUS VII.

CElebrat Poeta patriam ſuam, narrando duodeviginti martyres, & Vincentium & Encraten, duoſque Confeſſores Gajum & Crementium ejuſdem civitatis indigenas.

Verſ. 1. *Bis novem*] duodeviginti.
1. *Noſter populus*] quia, ut in Prudentii vitâ diximus, Cæſarauguſtanus fuit.
4. *Res tanta*] tanto preciô æſtimanda.
6. *Mundi ruinam*] quippe tantâ ſanctorum præſentiâ eſt munita:
7. *Sinu*] tranſlatio ſumta ab iis, qui plenos muneribus ſinûs offerunt.
10. *Nube rubente*] ad illud reſpicit, quod ſcribit Evangeliſta; *Videbitis filium hominis venientem in nubibus cæli.*
11. *Libram juſtam*] juſtitiam, quæ libræ omnia adæquanti convenit.
13. *Excitata caput*] habens caput excitatum, perinde ac ſi civitas ſit una quædam perſona.
15. *Omnis civitas*] quia omnes venturi ſunt ad judicium.
15. *Dona precioſa*] martyres indigenas: & quod dixit in genere, explicat per partes.
17. *Aphra Carthago*] ad differentiam Carthaginis Spartariæ ſive novæ, quæ eſt in Hiſpaniâ.
18. *Cypriane*] qui fuit Carthaginenſis, & ſolam hanc poſuit ex urbibus peregrinis, cùm reliquæ omnes ſint in Hiſpaniâ.
19. *Corduba*] civitas Beticæ nobiliſſima.
19. *Aciſclum*] cujus feſtum Eccleſia celebrat 15. Kalend. Decembris.

19 *Zoëllum*

19. *Zoëllum*] hujus quoque feſtum celebrat 5. Kalend. Julii: ſed nomine paululum immutato *Zoilum* pro *Zoëllo* nuncupans, cum alioqui *Zoilus* nomen ſit magis celebre.

20. *Tres coronas*] alios tres martyres, quorum nomina non ſunt mihi comperta.

21. *Tribus gemmis*] Augurio & Eulogio & Fructuoſo, de quibus peculiarem odam paulò pòſt cantaturus eſt.

23. *Tarraco*] civitas Hiſpaniæ citerioris.

23. *Cui*] Tarraconi.

23. *Fructuoſus*] qui fuit Tarraconenſis Epiſcopus.

23. *Intexit*] pro intexuit, aut intexet.

24. *Vinclum ſutile*] coronam contextam.

25. *Hoc nomen gemma*] opinor legendum eſſe, *nova gemma*.

25. *Strophio*] coronæ. Virg in Copâ *Necte caput ſtrophio*.

26. *Lapides gemelli*] Augurius & Eulogius, qui fuerunt Levitæ Fructuoſi.

27. *Splendor parilis*] quia ambo erant ejuſdem ordinis.

29. *Felicis*] quo nomine & alii quoq; martyres fuerunt.

30. *Gerunda*] civitas quæ Hiſpaniæ citerioris conventus Tarraconenſis, ubi *Concilium* fuit celebre, quod *Gerundenſe* dicitur.

31. *Ambos*] Emeterium & Chaledonium; de quibus ſuprà ſcripſit Oden.

33. *Barcinon*] civitas etiam ejuſdem Provinciæ, Colonia Romanorum, Faventia cognominata.

34. *Narbo*] à quâ dicta eſt *Provincia Narbonenſis*. nunc eſt Narbona.

38. *Urbs*] Emerita, quæ eſt caput Luſitanię, hęc eſt civitas Metropolis.

38. *Puella adorata*] Eulaliæ, quam omnes venerantur.

40. *Ad aram ipſam*] quaſi munus offerendum Chriſto ad aram.

41. *Sanguinem Juſti*] Complutum, civitas eſt Tarraconenſis provinciæ fortaſsè Alcala, quia id omnes opinantur; & eſt ordo, juvabit ferre ſanguinem Juſti & Paſtoris appoſitivè.

42. *Ferculum*] donum ſive vaſculum in quo fertur donum. nam utrunq; ſignificat *ferculum*.

45. *Tingis*] civitas Mauritaniæ Bochi; quæ quondam fuit Hiſpaniæ contributa; quanquàm terminis Hiſpaniæ non contineatur.

45. *Caſſianum*] Tingitanus hic non videtur eſſe is, de quo paulò pòſt exponetur martyrium; & per appoſitionem ad Caſſianum ſubdit, *monumenta*,

46. *Feſta regum Maſſylûm*] pro, Maſſylorum, qui ſunt populi in eo tractu. Virg. 4. Æneid. *Maſſylique ruunt equites*.

47. *Qui cinis*] non cinis, ſed ille, cujus erat cinis, id eſt, Caſſianus.

49. *Pauca*] ſubaudi, civitates, placebunt ſingulis aut duobus, & aliquæ quinq; teſtibus, id eſt, martyribus. nam *martyr* teſtis interpretatur.

51. *Pignora hoſtiarum*] talibus hoſtiis quæ ſunt pignora quædam ad propiciandum Deum.

55. *Revincta oleis*] quia oleis abundat,quæ ſunt pacis inſignia. Virg. 2.Georg. *Et pinguem pacis nutritor olivam.* Ideò ſubdit, *honori pacis.*

59. *Pietate*] religione.

61. *Parens orbis Pœni*] Carthago,civitas Aphricæ Metropolis.

62. *In ſolio*] q.d. in arce dominationis,in quâ multi martyres paſſi ſunt.

65. *Sacer ſanguis*] ſc. martyrum.

66. *Excluſit*] ex omnibus portis,qui erant intra urbem.

66. *Invidorum*] quia dæmonum propria eſt *invidia.*

67. *Nigras tenebras*] offucias,quas dæmones objiciunt hominibus.

69. *Umbrarum*] larvarum & hujuſmodi phantaſmatum.

70. *Peſtis*] ſc. dæmonum.

70. *Populum*] ſc. Cæſarauguſtanum.

73. *Patriam martyrum*] ubi martyres nimiâ fertilitate proveniunt.

74. *Debitam ſacris coronis*] ad hoc generatã,ut martyres procrearet.

75. *Nobilitatis togatæ*] martyrum, qui erant *togâ candidâ* induti. unde canit Eccleſia: *Te martyrum candidatus laudat exercitus.*

77. *Vincenti*] qui Cæſarauguſtanus fuit, & tamen Sagunti martyrium paſſus, ut paulò poſt dicturus eſt.

78. *Clerus*] Clericorum ordo,ex quo fuit Vincentius & Valerius.

79. *Infulata*] quia fuerunt ejuſdem urbis.

81. *Sævus*] quòd in Chriſtianorum perſecutionibus, quæ fuerant uſq; in illa tempora, Cæſatauguſtæ plus quàm alibi uſquam ſævitum eſt.

83. *In iſtud templum*] in Chriſtianos,qui templum Dei ſunt,ut inquit Apoſtolus: *An neſcitis,quòd templum Dei eſtis?*

85. *Noſtrûm*] noſtrorum martyrum.

88. *Grandine*] perſecutione.

89. *Peregrè necatus*] Sagunti non longè à Valentiâ; nunc eſt *Monujedro.*

91. *Rore ſanguinis*] fortè ptopterea dicit,quòd ibi didicit,quo pacto deberet eſſe martyr,cum videret cives ſuos martyrium pati.

93. *Hoc colunt cives*] ſc. quòd ibi natus es,& inſtitutus ad fidem. poteſt etiam legi, *hunc*, ſcil. martyrem, neque minori laude cenſendi ſunt, quam ſi etiam illius oſſa haberent.

99. *Prope litus*] quia Saguntus, ut Livius ſcribit, non diſtat à mari plus,quàm mille paſſus.

99. *Altæ*] antiquæ. namq; condita eſt à Zacynthis,qui cum Hercule in Hiſpaniam venerunt.

101. *Noſtra palæſtra*] Chriſtiana militia

102. *Olivo fidei*] quemadmodum paleſtritæ oleo ſe perungebant: & alludit ad oleum chriſmaq; baptiſmatis.

104. *Hoſtem*] perſecutorem nominis Chriſtiani.

106. *Palmas*

106. *Palmas*] Victorias decem & octo martyrum.
107. *Eadem laude*] quâ ſc. illi cucurrerunt.
109. *Encrate*] virgo & martyr quoq; ex eadem urbe, quæ nunc corruptè dicitur *Engratia*. Interpretatur namq; *Encrate* temperata.
110. *oſſa*] monimenta.
110. *Quibus*] virtutibus, quâ fortitudine.
111. *violenta*] quia viribus id feciſti, ut illud ex Euangelio: *Regnum cælorum vim patitur, & violenti rapiunt illud.*
112. *Dedecoraſti*] quia victoria tua fuit mundi hujus ignominia.
113. *Martyrũ nulli*] quia illi aſſecuti ſunt coronam martyrii per mortem; hæc verò paſſa eſt omnia tormentorum genera, & tamẽ ſupervixit, fuitq; ſibi ipſi ſuperſtes.
117. *Retexis*] enarras, ut in hymno martyrum, *Quæ vox quæ poterit lingua retexere.* Aliàs *retexere* eſt, quod textum eſt, infectum reddere.
118. *Recentans*] renovans, quaſi velit dicere, exulcerans quod jam in cicatricem coierat.
119. *Sulcos*] laniatûs in ſulcorum morem.
124. *Sub corde*] è cujus regione ſunt papillæ.
125. *Minus precium*] non multi æſtimandum. *precium* namque aliquando pœnam ſignificat, ut Terentius:

*Ego precium pro ſtultitia fero.*

Et Virgil. 8. Æneid. *Rem magnam preciumq; moræ.*
127. *Concitam*] citam & velociter venientem. Ovid.

*Morſq; minus pœna, quàm mora mortis habet.*

129. *Longum*] nomen pro adverbio, i. longo tempore.
132. *Humor tabidus*] ſanguis corruptus.
135. *Martyr*] vocativus eſt.
135. *Plena pœna*] quia nihil defuit ad martyrii meritum.
137. *Vidimus*] ſi adfuiſſemus poteramus videre. Virg 1. Georg.

*Et ſtudio incaſſum videas geſtire lavanti.*

Neque enim per tempora licuit Prudentio id videre.
138. *Ungulis preſſis*] in ipſa thoracis penetralia impreſſis.
139. *Mors pallens*] Ab effectu. Virg. in 4. Æneid.

*Et pallida morte futura.*

139 *tuorum*] ſubaudi, membrorum.
141. *Fruendum*] quo gloriaretur. (jugiter.
143. *Juge viventis*] immortalis; & eſt nomen pro adverbio, *juge*, pro
145. *Ergo*] Cæſarauguſtam patriam ſuam hortatur ad canendas duodeviginti martyrum laudes, quos enumerat; præter quatuor Saturninos.
145. *Dives terſenis*] nam & cum genitivo, & cum ſeptimo caſu conſtruitur *dives*. Horat. *Dives agris, dives poſitis in fœnore nummis.*
146. *Optato & Luperco*] & aliis, qui ſequuntur.
147. *Tibimet*] non tantum ad illorum laudem, ſed etiam ad tuam, quæ ex illis tibi quoq; accedit.



Digitized by Google

157. *Eventi*] vocativus eſt ab eo, quod Eventius.

162. *Nomen extolli*] pro, nomina celebrari.

163. *Renuente metro*] quia ſyllabæ quædam illorum nominum repugnabant legi carminis Sapphici.

165. *Carminis leges*] ſenſus eſt, quod nihil refert illorum nomina ſcribi noſtro verſu, quia nomina illorum ſcripta ſunt in cælo. Luc. cap. 10.

165. *Aureorum nominum*] aureis literis ſcribendorum.

168. *Non eſt rudis*] nova, quia ſemper celebrabuntur.

169. *Plenus artis modus*] ſatis eſt, quòd illorum nomina ſint nota Chriſto.

171. *Cæli liber*] de quo in Apocal. Johannis.

174. *Angelus*] qui eſt cujuſq; hominis cuſtos.

176. *Jure ſepulchri*] quia in illa ſepulti ſunt; ideò peculiarem gerunt illius tutelam.

177. *Ad antiquum numerum*] ſc. decem & octo memoratorum.

178. *Puella viva*] quæ poſt martyrii tormenta fuit ſuperſtes.

179. *Mors Vincenti*] quem diximus ortum Cæſarauguſtæ; paſſum verò Sagunti.

179. *Sanguis*] natale ſolum & origo honoris; ut potiùs honor martyrii cedat patriæ, quàm loco, ubi paſſus eſt.

181. *Additis Gajô & Crementio*] hi duo confeſſores fuerunt, qui ſine ſanguine martyrii conſecuti ſunt parem illis gloriam.

186. *Latronum*] perſecutorum; ſed de his nihil adhuc legi, neq; nunc id agimus, ut excutiamus monimenta vetuſtatis, ſed ut aditum quendam ad hæc opera Grammaticis aperiamus.

187. *Saporem*] portionem quandam martyrii citra ſanguinem.

190. *Lapſibus noſtris*] peccatis, in quæ labimur.

191. *Creatrix*] ſc. Cæſarauguſta martyrum genetrix.

193. *Nos piô fletu*] Senſus & ordo eſt: *Date*, i. eja agite, ſe & cæteros hortans hoc dicit: *perluamus lacrimis ſulcos marmorum*, i. epitaphiorum ſulcatas literas.

194. *Spes operta*] Cineres. juxta illud; *Caro mea requieſcet in ſpe*; ſubaudi, *reſurgendi*.

196. *Vincla*] peccata, quibus devinctus & impeditus teneor.

199. *Animas & artûs*] ipſos martyres à mortuis reſurgentes in die univerſalis judicii.

---

## HYMNUS IX.

## *In laudem Eulaliæ Virginis.*

PRincipio commendat illam à nobilitate patriæ, deinde à nobilitate generis, & quòd ab ineunte ætate dedit ſpecimen

mẽ futuræ religionis; deinde proſequitur ordine beatæ martyris paſſionem, tum demum proſequitur miracula, quæ in morte illius viſa ſunt, & celebritatem omnium ad ejus tumulum.

Verſ. 2. *Indole mortis*] virtute; id, quod præcedit, pro eo, quod ſequitur: nam indoles virtutem præcedit.

4. *Cujus ab ubere*] fertilitate. Virg. 1. Æneid.

*Potens armis atq; ubere glebæ.*

6. *Occiduo*] Occidenti Soli. nam Emerita non multum diſtat à *ſacro promontorio*, quæ eſt totius Europæ locus maximè omnium occidentalis.

11. *Curriculis tribus atq; novem*] Solis duodecim revolutionibus, h. e. duodecim annis.

12. *Attigerat quatuor hiemes*] duodecim annos; accipiendo partem annorum pro totô anno.

13. *Pyrâ crepitante*] lignorum ſtrue incensâ. *crepitat* autem *ignis*, cum ligna comburũtur, quod ajunt, ut inquit Ariſtoteles, *Veſtam ridere*; & notat quô mortis genere paſſa eſt martyrium.

14. *Aſpera*] in ſe ipſam talia perpetrando.

15. *Dulce ſibi*] rem dulcem. Virg.

*Dulce ſatis humor.*

16. *Indicium*] indolem, ut ſuprà dixit.

17. *Ad ſolium patris*] ad regnum cæleſte, in quô Dei ſedes eſt.

18. *Dicata toro*] ſubaudi, fore; id eſt, dederat indicium ſe nemini nuptum ire.

19. *Crepundia*] diximus, fuiſſe crepitacula, quæ puſionibus & puellis dantur ad cohibendos fletûs, & in quibus ludunt.

20. *Puſiola*] puellula; nam *puſio* parvus eſt puer.

21. *Succina*] quæ Græcè dicuntur *electra*, vulgò *ambar*, gummi arborum notiſſimum.

21. *Flere roſas*] cum fletu abjicere, cum aliæ ſoleant flere, ut dentur.

22. *Fulva*] aurea, à colore.

24. *Moribus teneris*] juxta illud Sapientiæ 2. *cani hominis, ſapientia illius.*

25. *Furiata lues*] perſecutio in Chriſtianos.

28. *Cruenta*] Cruorem minitans, niſi ſacrificent thura & jecora deis

33. *Parat frangere*] Ordo eſt, & rude pectus, & ferox ingeniô, parat frangere, i. ſuperare.

33. *Bella turbida*] perturbationem aliis afferentia, id eſt, parabat ſe martyrio patiendo, ſed hoc volebant parentes prohibere occultandò illam in agro.

Digitized by Google

35. *Arma virûm*] pro, virorum, i. inſtrumenta, quæ ſæviant in ipſam.
39. *Fera puella*] efferata amore martyrii.
41. *Quietis*] pacis & tranquillitatis.
42. *Mora degeneri*] quia videbatur ſibi degenerare, ſi non rueret in martyrium.
44. *Septa clauſtra*] domus ſepimenta, quibus erat clauſa.
46. *Ingreditur*] vadit.
47. *Per loca ſenta ſitu*] loca ſpinoſa & inculta. Virgilii eſt in ſexto Æneid.
49. *Sileat*] ſit noctis ſilentium. Virgil.

*Per amica ſilentia noctis.*

51. *Sic habuit*] ex Exod. cap. 13. *Dominus*, inquit, *præcedebat filios Iſraël, ad oſtendendam viam; per diem in columnâ nubis, & per noctem in columnâ ignis.*
51. *Patrum*] filiorum Iſraël.
55. *Intereunte chao*] diſſipatis tenebris.
57. *diem*] diei lucem.
59. *Regna Canopica*] Ægyptia; nam *Canopus* civitas eſt Ægypti, quæ nunc *Damiata* dicitur: ſed per *regna Canopica* intelligit regna mundi hujus, quæ martyr fugiebat, ut Hebrei Ægyptia.
61. *Gradu pervigili*] quia totam noctem vigilaverat.
63. *Plaga Eoa*] regio Orientalis.
63. *Pandat polum*] cælum aperiat Sol oriens. Virg.

*Panditur intereà domus omnipotentis Olympi.*

64. *tribunal*] ubi erat judex.
65. *faſcibus*] lictoribus; qui faſces præferebant magiſtratibus.
67. *Perdere animas*] ſc. veſtras, præcipitando illas ad inferos.
68. *Malè prodiga ſui*] quia male impenditis mortem.
69. *raſilibus*] viſcera veſtra radentibus.
72. *Chriſticolûm*] Chriſticolarum.
76. *Iſis, Apollo*] qui ſunt ex magnis & conſentientibus Deis.
77. *Maximianus*] Qui particeps imperii cum Diocletiano fuit, anno ſalutis circiter trecenteſimo, quo tempore perſecutio valida in Chriſtianos fuit.
82. *Cliens lapidum*] cultor idolorum. Nam *cliens* à colendo dicitur.
83. *Proſtituat*] verbum turpe, ſumtum ab illis, qui ſe proſtituunt libidini publicæ; & in ſacris literis verbum eſt frequens *machari*, de iis, qui idola colunt.
85. *Generoſa*] qualem me profiteor.
85. *Quatit*] perſequitur.
86. *Dux bonus*] per ironiam eſt legendum.
87. *Sanguine innocuo*] martyrum.
88. *piis*] religioſis.
88. *Inhians*] ſumtum à pullis hirundinis, qui cibis inhiant, id eſt, avi-

dè

dè cupiunt. Seneca Herc. Fur.

*Nullo ſine beatus componit opes gazis inhians.*

90. *Fidem*] fideles Chriſtianos.

92. *Coacta*] Compoſita & compacta.

93. *Rem fragilem*] corpus citò frangibile.

98. *Obrue*] onera vel lacera.

99. *Sentiat*] nunc cum dolore; eſt hic ſenſus. Terent.

*Sentiet, qui vir ſiem.*

103. *Nequitiam*] peccatum ſive malum.

104. *metas*] colligas; unde *meſſores* dicti.

105. *Genialis honor*] nuptiæ; unde *lectus genialis in aulâ eſt*, apud Horatium. Eſt enim *genius* generationis Deus.

106. *Domus*] parentum familia.

108. *Nobilitas*] aut parentum, aut omnium nobilium.

121. *Pompa thori*] thalami, jam tibi parati ad nuptias.

122. *Senum*] patris & matris.

123. *Debilitas*] hoc tuô factô temerariô crucias.

124. *Miniſteria*] pro, miniſtris; ſicut *ſervitia* pro ſervis. Apulejus: *Tunc me velut quandam victimam publicè miniſteria perducunt.*

126. *Ferire, laniabere*] Synecdoche, per verbum paſſivum.

129. *Ululanda tuis*] more feminarum, quæ in fletu ululant. Virg.

*Et femineo ululatu.*

130. *Flues in cineres*] cremaberis.

131. *hæc*] tanta mala, quæ tibi ſunt parata.

132. *Eminulis digitis*] eminentibus & ſummis. Varro de re ruſt. de canibus: *Spina neq; eminula, neq; curva.* Et eſt ſenſus, pœna gravis aberit à te, ſi ſummis digitis velis tangere modicum ſalis & exiguum thuris, ad ſacrificandum, ſc. diis.

132. *Salis*] propter molam, quæ ſale ſpargebatur. Virg.

*Et ſalſæ fruges, & circum tempora vittæ.*

139. *Impoſitam molam*] quæ erat parata ad ſacrificium.

140. *Proſubigit*] proculcat. Virg. 3. Georg.

*Et pede proſubigit terram.*

141. *Pectora juncea*] pulchrè deducta & compoſita. Terent. Eunuch.

*Reddunt curaturâ junceas.*

145. *notas*] ſigna, quæ faciebant ungulæ.

146. *Scriberis*] alluſit ad *notas*, quæ aliquando ſignificant literas; ideò dicit, *O Domine tu ſcriberis mihi*, id eſt, in me.

147. *Hos apices*] qui literis imponi conſueuerunt, in literis præſertim Hebræis & Græcis.

148. *Notant*] per notas repræſentant.

149. *Sacrum nomen*] Chriſtum.

150. *Sanguinis eliciti*] Ex vulneribus meis expreſſi. Lucanus in 9.

*Virus & elicitum.*

155. *recalente*] recentante ſanguinem. Virg. 3. Georg.

*Lavit ater corpore ſanguis.*

156. *Ultima carnificina*] Ignis, quod fuit ultimum tormentum.

157. *Laceratio*] ut antehac.

158. *Cratetenus*] quæ non penetrabat niſi uſque ad coſtas, quæ ſunt quaſi quædam *crates* ipſius corporis.

161. *Crinis odorus*] non tunc, ſed qui ſolebat odoribus ſuffiri. Virg.

*Ambroſiæq; coma divinum vertice odorem ſpiravere.*

161. *In jugulos*] in partem colli anteriorem.

162. *Involitans humeris*] in humeros: & eſt ſenſus, quòd virgo dedit capillos in faciem & humeros, ut abſconderet pudorem ſuum, cum moreretur.

165. *Tegmine*] capillis.

166. *Flamma crepans*] Virg. 1. Georg.

*Atq; levem ſtipulam crepitantibus urere flammis.*

166. *Volat in faciem*] quia capilli ſunt igne correpti.

167. *Vegetata*] nutrita.

168. *apicem*] ſc. capitis. Virg. 2. Æneid.

*Funderal umen apex.*

171. *repens*] pro, repente; ſicut recens pro recenter.

175. *Lacteolus*] Candidus.

179 *Flatus*] ſpiritus.

180. *Templa celſa*] cælum, quod propriè *templum* dicitur; nam hæc noſtra in terrâ per tranſlationem dicuntur templa.

182. *Meare*] volare.

184. *Sua geſta*] cæde, quam virgini fecerat.

185. *Lictor*] qui præferebat prætoris inſignia.

189. *Sub axe gelido*] ſub cælo; pars pro toto; ut, *Intonuere poli:* nam *polus* & *axis* partes ſunt cæli.

190. *Vice pallioli linteoli*] ad ſimilitudinem pallii lintei.

191. *Cedat amor*] ſenſus eſt, quod exequiæ virginis hujus magis honorificæ ſunt, quam eorum qui in funere deflentur.

196. *Emerita*] colonia Romanorum in provinciâ Luſitaniæ Vectoniæ; nam *Vectones* populi ſunt Luſitaniæ, de quibus Lucan. lib. 4. *Vectoneſq; leves.*

198. *Amnis Ana*] fluvius, qui dividit Beticam à Luſitaniâ, & inde nobilis.

200. *Gurgite viridante*] propter arbores aut herbas adjacentes ripis, quod illius fluminis eſt proprium.

201. *Hic ubi*] ordo eſt: Hic humus veneranda, propter virginis martyrium.

201. *perſpicuô*] pellucenti & ſplendidô.

202. *luminat*] illuſtrat.

202. *Atria alma*] templa.

105. *Servat in ſinu*] gremio reliquias & cineres ſacros.

206. *Superrutilant*] de laquearibus. ordo eſt, *deſuper rutilant.*

208. *Saxa cæſa*] ſecta in pavimenta vermiculata, variata arte muſivâ, qualia nunc Emeritæ multa conſpiciuntur.

214. *Roſulenta*] plena roſis: nam erant in pavimento lapillis formatæ roſæ & violæ, & hujuſmodi flores.

216. *Carpite*] hoc ad laudem picturæ pertinet, quòd flores picti erant quàm ſimillimi veris; quare invitat ad carpendos illos.

218. *Genialis hiems*] ex Virg. 2. Georg.

*Invitat genialis hiems,*

id eſt, voluptuoſa, ex eo, quod tunc omnes vacant ocio: vel potius disjungendus locus à ſuperiori, invitatq; ad carpendos flores, quos ſpargunt in templo Divæ Eulaliæ; & tunc ſequitur, *non caret his hiems*; quia Emeritæ in tali ſitu cæli eſt, qui propter aëris clementiam per mediam hiemem flores parturit. Ideò dicit, *glacies tepens*, id eſt, hiems tepida & clemens.

220. *Cumulet*] Impleat caniſtra.

221. *Comantibus*] florentibus.

224. *Pede dactylico*] Cujuſmodi eſt præſens ode.

225. *Vilia*] parvi æſtimanda.

225. *Feſta*] feſto virginis convenientia.

227. *Altar*] altare, ſicut cochlear & cochleare declinatur.

230. *Propiciata*] propitia & benevola facta.

---

## HYMNUS X.

## *Beatiſſimorum martyrum Fructuoſi Epiſcopi Eccleſiæ Tarraconenſis, & Augurii & Eulogii diaconi.*

Verſ. 1. *Felix Tarraco Fruct.*] Hi tres martyres ex Tarracone fuerant, Tarraconenſis provinciæ civitate Metropoli; ſed Fructuoſus Epiſcopus, reliqui duo Levitæ.

2. *Veſtris ignibus*] quia ex incendio migrarunt ad dominum.

5. *Arcem Iberam*] Tarraconem, urbem Hiſpanam.

7. *Ardens*] ex igni conflagrans.

8. *Eulogius*] ex igni quoq;.

11. *Ad tantum decus*] ſc. ad ignis martyrium.

13. *Præſidis juſſu*] Æmiliani, qui reddebat jus.

17. *Carnifex paſtus ſanguine*] quia ejus officium eſt excarnificare.

20. *Eundo*] inter eundum, i. dum eunt.

21. *Calore*] amore.

28. *Specus reorum*] carcerem.

29. *Myſticum lavacrum*] quia illic baptizabant venientes.

30. *Et purgamen aquæ*] quia baptiſma pertinet ad animarum purgationem.

30. *Stupent tenebræ*] mirabilibus, quæ ibi fiebant.

33. *Ter geminos fratres*] Ego neſcio, an fuerint *tergemini*, id eſt, eodem partu nati; ſed fortè appellat illos *tergeminos*, i. *in Chriſto fratres*, per baptiſma regenerationis.

33. *Cataſtæ*] ipſa tormenta, cum ipſi potiùs illa timere debent.

34. *Imminebat*] erat tormentorum autor.

38. *Novum commenti genus*] novam ſectam & commenticiam.

39. *Lucos*] arbores alicui Deo conſecratas: qui mos gentibus frequēs erat: ut etiam in ſacris literis ſæpè legimus.

40. *Anile dogma*] vetularum religionem.

41. *Gallieni*] Imperatoris Rom. anno CCLXIV. poſt Chriſti natalē.

43. *Hæc fanti*] Æmiliano loquenti.

44. *Principem dierum*] potiùs legendum eſſe, *deorum*; ſed nihil muto.

46. *Profatum*] progenitum.

47. *Gregis paſtor*] quia Epiſcopus erat, ut diximus.

48. *Jam fuiſti*] non es nunc, ſed fuiſti olim.

53. *Libandum poculum*] quod ſolet fieri iis, qui trahuntur ad mortis pœnam, quemadmodum & Salvatori noſtro eſt oblatum.

55. *Nona hora*] quâ jejunantes ſoliti erant cibum ſumere, h. e. tertia poſt meridiem.

57. *Meum ſacrum*] ſc. jejunium; *reſolvet*, i. violabit.

60. *Sitim peregit*] protraxit: quanquam dixiſſet, *ſitio*.

61. *Rotundâ caveâ*] amphitheatrū definit, in quô gladiatores concurrebant, & ferarum venationes repræſentabantur, & multi martyres excarnificati ſunt.

64. *Spectacula cruenta*] ſc. gladiatorum.

66. *Voluptas fremit*] ſpectatorum faventium alterutri ex gladiatoribus.

67. *Niger*] fumidus ex fuligine.

69. *Facibus ſupremis*] quia conſtructâ pyrâ ſive lignorum ſtrue, tandem faces ſubdebantur.

70. *Qui dum ſolvit*] ex carcere.

72. *Fracto antro*] corpore, ꝙ eſt animi carcer, in quô detinetur invitus.

73. *Sodales*] amici martyrum; unus ex ſodalibus illis.

75. *Pronus*] pedibus advolutis.

77. *Faceſſite*] diſcedite.

78. *Obſequela*] miniſterium.

78. *Gravet*] graviorem & moleſtiorem faciat.

79. *reſolvam*] excalciabo.

80. *Vinclis*] calceis, qui ſunt quaſi pedum vincula.

86. *Velut Moyſes*] Exod. 3.

88. *Sacram cremationem*] rubum, qui incenſus non cremabatur.
89. *Aſtare Deo*] accedere ad Deum.
90. *Veſtigia pura*] calceis nudata. Sic Juvenalis;
*Obſervant ubi feſta merô pede ſabbata reges.*
91. *calce merô*] nudo; ut Juvenalis dixit, *merô pede*.
92. *Spiritus*] Angelus quiſpiam.
92. *Et ſerit loquelam*] aëre verberatô, profert verba.
95. *Tenui punčto*] brevi momento.
96. *Rapit vitam*] non aufert vitam, ſed reddit reſtituitq;.
99. *Fugiet*] quia per hos ignes fugient ignes æternos gehennæ.
101. *Minantur*] cùm è diverſo ignes ſoleant cremandis minari.
103. *Nexus*] vincula.
106. *Pœna*] vinculum manuum.
107. *In morem crucis*] expanſas eorum more, qui juſſu Nabuchodonoſor immiſſi ſunt in fornacem ignis ardentis.
112. *Illis pepercit*] quia illæſi ex fornace ſunt egreſſi. Hi verò paſſi ſunt pro Chriſti nomine: atq; ex igni conſecuti ſunt coronam.
115. *Ardor vaporus*] vapor ardens.
116. *Advolaret*] ut ſe velociùs adureret.
120. *Miſſos*] ſolutos & expeditos.
120. *Sibiq; reddi*] reſtitui ſibiipſis: quia, dum anima eſt in corpore, non eſt ſui juris. Ergo cùm evadit ex corpore, reſtituitur ſibiipſi.
121. *Satelles*] unus ex miniſtris præſidis.
124. *herili*] domini ſui.
125. *Notam ſceleris*] Crimen & infamiam patris, hoc eſt, ipſos martyres.
126. *Forum*] amphitheatrum, ubi ſunt concremati.
127. *Virginitas*] filia præſidis, virgo.
128. *Per ſudum*] per ſerenum. Virg.
*Per ſudum rutilare vident.*
130. *Favillæ*] cineres.
131. *Perfuſa mero*] nam mortuorum cineres vinô conſueverunt ſpargi. Virg. 6. Æneid.
*Relliquias vino & bibulas lavere favillas.*
138. *Diſcretis ſepulchris*] in diverſis locis diſtributæ.
141. *Mixtim*] quod in ſepulchrorum monumentis ſæpè legimus: *mixtis cineribus.*
143. *Noſtra urbis*] non quòd Tarraco ſit patria Prudentii, ſed noſtram vocat, quia Hiſpanus.
144. *Eminens cunčtis*] quippe à quâ eſt cognominata *provincia Tarraconenſis.*
147. *Terrarum Pyrenearum*] adjacentium montibus Pyreneis.
149. *Anicla*] per ſyncopen, pro, anicula; ſicut *periclum* & *ſæclum*, pro periculum & ſæculum.

152. *Mixtis modis*] cantibus modulatis.
153. *Paribus*] in martyrio.
153. *Camenas*] hymnos ut ſit metonymia, cum ponimus Deum præſidem pro re, cujus eſt præſes
154. *In arce*] in urbe
155. *Marmur litoris*] reſultans ex hymnorum concentu.
156 *Freta feriata*] maria die feſtum agentia Nam *feria* ſunt dies feſti.
159. *Tegens ab igni*] in die, ſc. judicii protegens te.
162. *Revolvens*] repetens & memorans.
162. *Endeca ſyll.*] quia hi verſus phaleutici ſunt undecim ſyllabarum.

## HYMNUS XI.

### *Quirini martyris & Epiſcopi Eccleſiæ Siſcianæ.*

Verſ. 1. *Inſignem meriti*] Fuit hic martyr ex Siſciâ, urbe Pannoniæ ſuperioris, ut ſcribit Ptolemæus & Strabo l. 7.

1. *Inſignem*] ordo eſt; Mœnia urbis Siſciæ fovent complexu patrio Quirinum, inſignem meriti virum.

4. *ſibi conceſſum*] ipſi urbi

7. *Illyricos ſinus*] qui præerat Illyriæ, quæ eſt contermina Pannoniæ, & eſt ſumtum ex Virg. 1. Æneid. *Illyricos penetrare ſinus.*

10. *Per exitum*] per mortem.

15. *Abluit*] quia in aquâ extinctus aſſecutus eſt, quod alii martyres ſanguinis effuſione: ideò ſubdis, *nil refert vitreo æquore*, &c.

20. *Fluctu quolibet uvida*] vel fluminis vel ſanguinis.

21. *Summo pontis*] Incipit narrare, quô pacto geſtum eſt hoc.

21. *Summo pontis*] à ſummitate pontis ardui.

23 *In præceps*] in præcipitium.

28. *Nec patitur mergi ſibi*] ut in ſe mergatur.

31. *E ſolo*] Ex ripâ fluminis.

34. *Sinuamina riparum*] ripas ſinuoſas & obliquas.

37. *Suo exemplo trepidos*] timentes, ne ipſi quoq; eodem modo traherentur ad mortem.

46. *Fluitantibus vadis*] currente flumine.

47. *Terga amnis*] ſuperficies fluminis.

48. *Nec ſubſtrata profunditas*] flumen profundum ſubjectum.

50. *Dehiſcere*] aperiri & cedere.

57. *Gloria inſolita*] quia non eſt novum, quòd ſupra æquora ambulaveris, quodq; Jordanem converteris retrorſum.

65. *Subjeciſſe ſalis ſolo*] feciſſe mare ſtabile, in quô poſſet ingredi quaſi in ſolô.

66. *Jordanem quoque novimus*] de quô lege volumen Joſue.

73. *Suſpendar*] ſuſpenſus trahar.

75. *ſcopulum*] lapidem collo appenſum.

76. *Plenus titulus*] gloria.

77. *prodita*] manifeſtata.

78. *Quam gentilis ſuper habet*] ſtupet & miratur.

---

## HYMNUS XIV.

### *Romani Martyris ſupplicium.*

ROmani Antiocheni Monachi, qui ſub Diocletiano paſſus eſt, judice Aſclepiade, martyrium proſequitur: infrà tamen dicit, ſub Galeriô; ſed nimirum perſecutio Chriſtianorum, quæ ſub Diocletiano cœpit, ad Galerii principatum uſque duravit. Cujus favorem ad dicendum implorat, cum ipſe abſciſâ linguâ ſit locutus.

Verſ. 1. *Adſertor fortis*] teſtis, & illius fidei defenſor. nam *adſerere* eſt in libertatem vindicare, & prohibere, ne cui libero ſervitus indicatur.

2. *fautor*] mihi favens.

2. *Oris elinguis*] qui loqui neſcio tuas laudes.

3. *Comptum*] Ornatum & elegans.

4. *Mira laudum*] miras laudes, vel miracula, propter quæ laudandus es.

5. *Mutos eloqui fecit*] expertus es, cùm tibi fuit abſciſa lingua.

6. *Plectrum palati*] linguam, quâ in loquendo utimur, quaſi plectrô in muſicis inſtrumentis. Perſius: *Fidis plectrum linguæ.*

Et Plinius *plectra linguæ* dixit *palati & ſanctum*, ad quæ loca linguâ illiſa format voces.

7. *Silentium*] quia nihilominus abſciſa linguâ Chriſtum confitebatur; ut in ejus vita ex Euſebiô legimus.

9. *Vox teſtis veritatis*] unde Martial de Elinguato:

*neſcis tu, populum, quod tacet ille, loqui.*

Et de Cicerone idem:

*Incipient omnes pro Cicerone loqui,*

etiamſi illi ſit caput avulſum.

11. *Harens lingua debili* ] juxta illud Pſalm.21. *Lingua mea adhæſit faucibus.* & Pſalm.26. *Adhæreat lingua mea faucibus meis.*

12. *Modis abſonis*] verſibus abſurdis & malè ſonantibus.

13. *Superno rore*] divinâ gratiâ, mihi à tuô Chriſtô obtentâ.

14. *Lacte ſpiritali*] non corporeo qui cibus eſt corporis.

15. *Vox rauca*] vertetur in tinnulam & ſonoram.

15. *Laxabit*] extendet,quod erat contractum & impeditum.

17. *Præcepta*] Matth cap.10. *Cum tradent vos,nolite cogitare,quomodo aut quid loquamini.*

17. *Ipſum Meſſiam*] Chriſtum,qui dicitur Hebraicè *Meſſias.*

18. *Nolite providenter quærere verba*] non provideatis & præmeditemini,quid ſit loquendum.

18. *Sacramentum meum* ] legem, quam ego primùm vobis revelavi.

20. *Ego ſuggeram*] Subminiſtrabo.

20. *Imparatis*] impræmeditatis.

21. *Sed mea lingua potens facundia Chriſto* ] per Chriſtum ; *mea lingua* caſus nominandi eſt : ut non poſſit legi *Chriſtus* , ut omnes Codices habent.

23. *Ipſe* ] Chriſtus explicabit, quos tumultus dæmon moverit in ſupremo ſpiritu,id eſt,cum martyr moreretur, aut dum ipſe dæmon vinceretur à martyre ; quia dicit, *dum domatur :* & quod ſubdit, *dæmon* , dico *peſtis pejor in noviſſimo furore*;quod magis declarat per ſimilitudinem anguis vulnerati.

28. *Quaſſando* ] haſtile labefactando ; ſed quò magis haſtile quaſſat, eò profundiùs vulnus ſedet.

30. *Nec ſentit*] legendum ſic : *Et non ſentit pericula morſuum* , id eſt, morſus , alioqui periculoſos , eſſe caſſos, i. inanes ; quia inaniter mordet haſtile.

31. *Galerius*] qui Cæſar creatus, cum Conſtantiô imperium totius orbis partitus eſt, ita ut Gallias, Italiam, & Aphricam Conſtantius : Illyricum & Aſiam Galerius obtineret.

34. *In omnem mundum* ] qui tunc erat ſub ditione Romanorum.

35. *Ille ſerpens*] diabolus.

36. *Ore regio*] per os principis.

36. *Dictat*] ut notarii ſcribant edictum. Edictum autem erat, *ut, qui mallet vivere,negaret Chriſtum.*

37. *Qui exiens de ſepulcris* ] Matth.cap.8. & Marc.5. hoc,quo pacto geſtum eſt,narratur.

42. *Mandat ire & raptare* ] rapere de Eccleſiâ & de ſacrariis.

44. *Plebem*] Chriſtianam.

51 *Præcurrit index* ] Ipſe nunciat futuram peſtem,& munit animos Chriſtianorum.

61. mi-

61. *miles*] Milites Virg.
*Uterumq; armato milite complent.*
61. *Ad ſubſellia*] ad tribunal Aſclepiadis.
64. *Opponere jugulos*] offerre; ſubaudi *refert.*
67. *Fax*] inflammator & incenſor.
70. *Manus in tergum*] Ut vinciretur Virg.
*Juvenem poſt terga revinctum.*
71. *Amor coronæ*] ipſe, qui cupiebat ſubire martyrium.
72. *Artem lictoris*] facit, quod lictor debuit facere.
73. *Ungulis biſulcis*] bifidis aut forcipatis, quod genus tormenti crebrò in martyribus legitur.
74. *Irrumpit altum limen*] Judicis prætorium ingreditur.
74. *Praconibus*] qui pleriq; carnifices ipſi ſunt.
76. *Ob ora*] ante faciem judicis.
77. *Infame monſtrum*] ignominioſè martyrem alloquitur judex.
77. *Vilis*] parvi precii homo.
77. *Inteſtabilis*] infamis; quippe qui vel ex hoc facto non habes jus teſtandi.
78. *Ventilator*] tranquillitatis urbis & civium commotor, & concitator tumultus.
80. *Legibus*] ſubaudi, imperatoriis.
81. *Quidd im populare*] indoctum & ſtolidum, & quale populus ſapit, & non quale ſapientes.
82. *Frequentia illitterata*] Chriſtianum vulgus imperitum.
82. *Credidit*] ſubaudi, te prædicante.
83. *Autumant*] dicunt.
84. *Cum gigantes*] quia nihil aliud eſt voluntati deorum reſiſtere, niſi gigantum more divis bellum movere.
85. *victi obruantur*] ſicut gigantes fulminati ſunt à Jove, qui fulminibus montes dejecit, per quos volebant in cælum aſcendere.
88. *Quos*] ſc. cives.
88. *Profanos*] à te profanatos & factos reos ſæculi impiati, i. religionis falſæ inductæ à te.
89. *Te magiſtro*] artifice tantorum malorum.
94. *Quæ mox futura*] ſubaudi, ſunt in diſcipulos tuos.
94. *Exitium*] mortem.
97. *Amplector*] Volo & amo.
99. *Si me conſulis*] ſi mihi credis.
102. *Domum ſanctam*] Eccleſiam.
106. *Factus noſter*] Chriſtianus
110. *Uncis vinculisq; creſcere*] quod undiq; diſtraherentur, & ſic membra extenderentur.
112. *Venuſta proſapia*] honeſtâ ex familiâ & benè de civibus meritâ;

neq; licere talem virum ita puniri.

114. *Noxialem ſtipitem*] æculeum.

115. *Pœna plebeja*] quâ plebej plectuntur.

116. *Tundatur terga*] ſynecdoche per verbum paſſivum.

117. *Plumbo*] plumbatis.

117. *Extuberet*] turgeſcat contuſionibus.

118. *Perſona quæq;*] cujuſcunq; conditionis ſit.

118. *Plectitur*] plecti debet.

119. *Magniq; refert*] differentia magna eſt.

120. *Gradu*] conditione & ſtatu.

120. *Forma*] genus unumquodq; reorum datur tormentis, ſed diverſorum generum.

122. *Erectus*] Ex tormentis, quibus erat incurvatus.

123. *Infit*] incipit loqui.

124. *Abſit*] non eſt vera nobilitas, quæ provenit ex parentibus, aut quæ legibus humanis definitur, ſed generoſa ſecta Chriſti nobilitat viros.

127. *Textu ſtemmatis*] ſi ſeriem avorum recenſere velis.

128. *Ab ore patris*] quando primum hominem creavit inſpirando in eum ſpiraculum vitæ; cui qui non obedit, ille ignobilis: & hæc eſt veræ nobilitatis origo: ſed accedit, inquit, huic nobilitati decus inſigne, ſi quis mortem oppetat in teſtimonium veræ religionis.

132. *magiſtratus venis*] ut tu nunc veniſti.

133. *nominis*] ſc. Chriſti.

134. *Signent*] inſignem reddant.

135. *Vim dolorum*] vulnerum copiam.

136. *Perverſè benignus*] malè utens benignitate inani, quam nolo erga me exerceas.

138. *Ut ſim nobilis*] verâ nobilitate, quæ ex præclarè geſtis comparatur.

139. *Ampliatus*] honoratus Unde *amplitudo* pro honore.

139. *His ſucceſſibus*] ad vota venientibus felicitatibus.

142. *Curſim*] citò; quia annui ſint magiſtratus; imò etſi per vitam durent, breves tamen ſunt.

143. *Faſces, ſecures*] inſignia conſulum & prætorum.

143. *Prætexta*] Inſignia erant triumphantium.

143. *Sella*] curulis, quæ Ædilium erat; unde Ædiles Curules dicti. Livius lib. 2. *Triumphantes*, inquit, *togâ prætextâ & tunicâ palmatâ & togâ pictâ & coronâ triumphali laureaq; honoratos fuiſſe*. Juvenal.

*Prætexta & trabea, faſces, lectica, tribunal.*

Erat autem *trabea regum* ex purpurâ & albô: *augurum* ex croco & purpura: *deorum* ex purpurâ tantum, ut notat Servius.

144. *Tribunal*] unde reddunt judicia à prætoribus maximis.

144.

144. *Lictor*] qui præferebat inſignia Conſulum, & erant XII. ſicut & faſces & ſecures.

145. *Tumetis*] ſuperbitis.

145. *Detumeſcitis*] cum defuncti eſtis magiſtratu.

146. *Cum conſulatum initis*] incipitis conſulatus officia exercere.

146. *Ut vernæ ſolent*] quia illud potiùs ſervorum officium eſt, quàm liberorum.

147. *Paſcitis pullos farre*] per pullarios. quia nihil magnum inchoabant, priuſquam pullos conſulerent, ex tripudiiſque captarent auſpicia.

148. *Aquila ex eburnâ*] Triumphantes nanque, ut ſcribit Livius lib. 3. Scipionem eburneum præferebant, extante in ſummitate Aquilâ ex eadem materiâ: de quâ Juvenal.

*Da nunc & volucrem, ſceptro quæ ſurgit eburno.*

150. *Oſſe beluæ*] ebore, ex cujus materiâ erat ſceptrum & Aquila.

150. *alitis*] Aquilæ.

151. *Jam ſi ſub aris*] ordo eſt, quid ego exiſtimem eſſe projectius, i. abjectius & vilius vobis: ſi jaceatis proni & adorantes ad pedes ſigillorum & ſtatuarum ſub aris, ſiti infra quercum ſectilem, i. ſtatuam factam ex quernâ materiâ.

154 *Nudare plantas*] hoc in ſacris Cybeles, matris deorum, fiebat: & eſt ordo: Ego ſcio *proceres togatos*, i. principes Romanos, *nudare plantas*, i. incedere nudis pedibus; *In ſacris matris Ideæ*, i. Cybeles, magnæ Deorum matris.

154. *Ante carpentum*] currum, in quô, præcedente pompâ, ejus ſimulacrum per mediam urbem vehitur.

156. *Lapis nigellus*] ſtatua ex nigrô lapide.

157. *Muliebris oris*] femineæ ſimilitudinis.

157. *argento*] capſulâ argenteâ.

156. *Evehendus eſſedo*] curru per mediam urbem.

157. *Sedet*] in cathedrâ, impoſita currui.

158. *Ad lavacrum*]. nam ſtatua Cybeles ad Almonem fluvium deferebatur. Lucanus 1.

*Et lotam parvam revocant Almone Cybelen.*

161. *Illa pompâ*] de quâ ſtatim dicturus ſum.

161. *Cum curritis Luperci*] Lupercalia exercetis, quæ erant ſacra Panos Lycei, & per *Lupercos* ſacerdotes fiebant; unde *Lupercalia* dicta.

163. *Quem*] ex vobis non rear viliſſimum ſervulorum, q. d in eo eſtis viliores ſervis.

164. *Nudus* ] nam Luperci menſe Februatio nudi per urbem diſcurrebant, ut ſcribit Ovidius 2. Faſt.

165. *pulſet puellas* ] hircinâ pelle Nam vulgò perſuaſum erat, ſi puellæ à Lupercô in manu pulſarentur, mox poſſe fecundas fieri. Ovidius:

*Nupta quid expectas, non tu pollentibus herbis*
*Nec prece, nec magnô carmine mater eris:*
*Excipe fecunda patienter vulnera dextra,*
*Jam ſocer optatum nomen habebit avi.*

Juvenal. quoque:

*Nec prodeſt agili palmas præbere Luperco.*

165. *Verbere ludicrô* ] pulſatione per ludum.

167. *Summum caput ſæculi* ] mundi hujus princeps.

168. *Age præfecte* ] ô Aſclepiades, ſub quo judice cauſam meam oro.

168. *Myſteria veſtra* ] ſacra vana.

170. *quid ſordium* ] ſordidos deos.

171. *Vultuoſus* ] vultu mirabundus.

172. *Supinus* ] ſuperbus. Juvenal.

*Et multum referens de Mæcenate ſupino.*

172. *Rigens* ] rigidus, aſper, & durus.

175. *Ratione* ] argumentationibus, non viribus à furore procedentibus.

176. *Patris & Chriſti* ] quem dixit ſuprà ſuum eſſe patrem, h. e. creatorem, & à quô eſt nobilitas.

180. *Stuprorum* ] quia ſic multi deorum ſecundum vos procreati ſunt, ut Bachus à Jove ex Semele, Hercules ab eodem & ex Alcmenâ.

181. *Nubunt puellæ* ] Proſerpina Plutoni, Hebe Herculi.

181. *Luduntur* ] ut Europâ Agenoris, ab Jove, & Ægina ab eodem.

182. *Amaſionum* ] deorum amatorum illarum.

183. *fervent* ] frequentantur. Virg. 1. Æneid.

*Fervet opus.*——

183. *Furta mæchorum* ] ut Mars, qui Venerem Vulcani adulteravit, & Jupiter Alcmenam Amphitruonis.

184. *Fallit maritus* ] Jupiter, relictâ uxore, Nymphas comprimens.

184. *Uxor* ] Juno, Caliſto & Semelen, & alias complures.

185. *Adulteros* ] propter Martem dicit: Fuit à Vulcano retibus implicitus, ut in 3. Metam. Ovid.

187. *Ceſpes*

187. *Ceſpes fumet*] nam ex ceſpitibus fiebant aræ,in quibus erat ſacrificandum. Juvenal.

*Qua feſtus promiſſa Deis animalia ceſpes expectat.*

188. *Delphos*] ubi colitur Apollo ad radices montis Parnaſſi.

189. *Ephebi palæſtrici*] Hiacinthi pueri,quem in ludo diſci per errorem Phœbus occidit;de quo multa Ovidius in 10. Metam.

190. *Effeminavit*] ſtupravit.

190. *Licentiâ gymnadis*] in ludo gymnaſticô, id eſt, in diſci ludô, in quô multa licenter talis committuntur.

191. *Impuratus*] impurus & turpis deus.

192. *Dicavit*] conſecravit mercede ſtupri.

192. *Succubam*] concubinum ſive cynædum florulentum, id eſt, in florem ſui nominis converſum.

193. *Conductus*] ſc. ab Admeto Pheræo rege, cui Phœbus paſtoricium famulatum exhibuit. Virg. 3. Georg. *Paſtor ab Amphryſo.*

194. *Furem paſſus*] ſc. Mercurium, qui furtô abduxit illi boves,de quô Ovid. 2 Metam.

195. *Perdidit tela*] à Mercuriô ſubducta. Horat.

*Viduus pharetrâ riſit Apollo.*

196. *Lucum pineum Cybeles*] Idam ſylvam,ſive Dyndima,ſive Berecynthum,ſive Cybelem,montes Phrygiæ dicit,qui pinis abundant,quæ arbores Cybelæ ſacræ ſunt. Martialis de nucibus pineis:

*Poma ſumus Cybeles,procul hinc diſcede viator.*

197. *Puer gallus*] Atys,qui per furorem ſeipſum caſtravit.

197. *Ob libidinem*] quia deprehenſus fuit à Cybele in nymphâ Sagaritide.

198. *Triſte vulnus*] quo ſibi abſcidit genitalia.

198. *Per dedecus ſectum*] per virilia abſciſa;quod dedecus eſt in viris.

200. *Matri*] ſubaudi,deorum.

200. *Per multa ſacra*] quia in ſacris deorum plorabatur à Gallis, ſacerdotibus illius.

203. *Julia minaci*] ſc. legis,quæ punit mœchos;de qua Juvenal. *Ubi nunc lex Julia?* dormit. & Martialis ſæpè.

203. *Minacis*] quæ pœnas minatur.

204. *Victus*] convictus in judiciô.

204. *Luet & Scatiniam*] non ſolùm Juliam, ſed & *Scatiniam*, quæ punit Pathicos & Pædicones. Lex *Scatinia* dicta eſt à C. Scatiniô,quia eâ damnatus eſt,quòd ſtuprum adoleſcenti,Marcelli filio,intulerit.

205. *Te cognitore*] etiam te judice.

206. *Aureorum temporum*] Saturnum,ſub quo fuit ætas aurea.

207. *Quem fugacem*] quia Jovem filium fugit, ab illô pulſus regnô.

208. *Latuiſſe*] in Latiô, unde *Latium* dicta *terra latente deo*, ut ſcribit Ovidius.

210. *Occulendi*] occultandi illum.

211. *Diſſidentium*] qui dii ipſi inter ſe diſcordes ſunt, & tales inducuntur ab Homerô cæteriſq; Poëtis.

212. *Virtus Martis*] fortis Mars, quia bellorum deus.

213. *Lemnius Vulcane*] qui colitur in Lemnô inſulâ, cujus eſt rivalis, quia maritus Veneris.

215. *Herculem*] quia Junonis privignus ex Alcmena pellice natus.

216. *Dices, licenter*] quod Poëtæ habent hanc fingendi licentiam; ad quod Romanus reſpondet; quòd & ipſe judex cum Poëtis id credit, id ſpectat & comprobat & colit.

219. *Piaculum*] piaculum, quod committitur in legendo talia.

220. *Plauditur*] cum plauſu auditur & recipitur.

221. *Cygnus*] fabula, quâ fingitur, quòd Jupiter in ſpecie cycni adulteravit Ledam, Tyndarei uxorem, atque ita genuit Helenam & Pollucem.

222. *Lydius*] hiſtrio, qui eam fabulam agit. Ovid.

*Lydius æquatam ter pede pulſat humum.*

223. *Summus Pontifex*] judex & cenſor religionis.

224. *Nec diluis negando*] non purgas & levas, ſed potiùs aſſentiens videris confiteri.

226. *Sacrate tu*] ô maxime ſacerdos.

226. *Per cachinnos*] in nimios riſus.

227. *Maritum Alcmenæ*] Amphytruonem, cum ſc. agitur fabula Plauti de hac re.

228. *Meretrix ſcænica*] aut ipſa Venus plangens Adonim, aut meretrix Venerem repræſentans.

228. *Vulneratum*] ab aprô, ut ſcribitur 10. Metam.

230. *Sanctæ Cypridis*] Veneris, quam tu *ſanctam* dicis: quam tamen ſacras in lupanari.

231. *Signis*] ſtatuis.

231. *Patet veritas*] quia deſignant crimina deorum.

*Sigillum*] ſtatua parvæ Aquilæ, quæ fuit adminiſtra raptus Ganymedis.

233. *Affixum Jovi*] quod Jovi apponitur.

234. *Armiger velox*] qui gerit Jovis arma, i. fulmina: unde *armiger Jovis* dicitur.

235. *Leno*] qui Catamitum Jovi raptum ex Idâ ſilvâ detulit.

236. *Ceres*] dum quærit filiam Proſerpinam, raptam à Plutone.

236. *Recincta veſte*] Imò *præcincta*, dum quærit filiam. Nam *recincta* eſt ſoluta; ut apud Virg. 4. Æneid.

*Unum exuta pedem vinclis in veſte recincta.*

237. *Si nemo Deorum*] quia ergò aliquis rapuit, ideò quærit; quam mater quærens prætendit facem accenſam.

239. *Tyrinthium*] Herculem, à Tyrinthô urbe cognominatum.

239. *Rotantem fuſos*] cum ſervivit Iolæ, Euryti regis filiæ, vel potiùs Omphialidis reginæ.

240. *Fiſtu-*

240. *Fiſtularum præſides*] propter Pana dicit fiſtularum inventorem, Virgil.

*Pan primus calamos cerâ conjungere plures inſtituit.*

245. *In algis vilibus*]habitantes in paludibus,more ranarum.

247. *Quidquam tale*]quale nunc diximus.

248. *Deriſus movet pulmonem*] Ex Juvenale:

*Perpetuò riſu ſermonem agitare ſolebat Democritus,*

251. *Vanitatis myſtica*] falſæ religionis.

254 *Deos Latinos*]puta Romulum, Herſiliam, Floram.

254. *Deos Ægyptios*] quos hîc commemorat.

255. *Quîs*]pro,quibus,Roma ſacrificat.

255. *Canopus*] Ægypti civitas.

256 *Comprecare ſimiam*]Cercopithecum ſimiam caudatam.Juvenal.

*Effigies ſacri jubet aurea Cercopitheci.*

257. *Aſpis Æſculapii*] ſerpens, ſub cujus effigie colitur Æſculapius deus.

258. *Crocodilus,Ibis,caris*] hæc numina putantur ab Ægyptiis.Juvenal. *Crocodilon adorat pars hac, illa pavet ſaturam ſerpentibus Ibin.* Et ibidem: *Oppida tota Canem venerantur.*

259. *Porris.* Juvenal.

*Porrum & cepe nefas violare & frangere morſu.*

260. *Acerbum cepe*]quia movet lacrimas.

260. *Mordax allium*] quia vim habet mordicandi.

261. *Lares fuliginoſi*] fuligine obſcuri;quia illis ſacrificatur ex rebus fumum exhalantibus.

262. *Reſpuuntur*] à quibuſdam.

262. *Conſecrata*] ab Ægyptiis.

263. *Aut unde major*]q.d.æquè utraque numina ſunt contemnenda.

264. *Quàm nata in hortis*]Juvenal.

*O ſanctas gentes, quibus hac naſcuntur in hortis numina.*

266. *Forma ſculptilis*] imago Dei fabrefacta.

267. *Imprecabor*] quaſi tanti mali autoribus.

269. *Myronis & Polycleti*] ſtatuariorum inter Græcos celebrium.

270. *Veſtrûm cælitum*] qui à vobis putantur veri.

271. *Rigentem barbam*] quia ex ære factam: nam quod Horat. dixit.

*Et molles imitabitur are capillos* : ad artis laudem pertinet; ideò ſubdit, *leniter defluentem flectens coronam.*

275. *Pectus hydris*]ad ægida retulit,in quâ erat caput Meduſæ hydris exaſperatum,

277. *Fulmen æris*]ex ære fabricatum.

278. *Sibilantis Gorgona*]Meduſæ,quam diximus ægidi Minervæ inſitam,habereq; hydros.

279. *Ephebum*]Bachum.

279. *Triumphos Indicos*]unde victor rediit.

280. *Thyrſo*] quô furorem incutit, cum volet.

281. *Molle*] muliebriter; nomen pro adverbiô.

284. *Maſſa fuſilis*] æs fuſile.

284. *Liquore criſpo*] ære liquidô criſpos ducens capillos.

285. *Clavam*] aut *clavâ*.

286. *Jam quis terror*] q d. timent, quod minimè eſt timendum.

287. *Expreſſerit politè*] à ſuperioribus intelligendum eſt; *ars*, ſicut ſuperiùs, *circumligat, limat, aſperat, interit.*

288. *Retortis*] tranſverſis.

288. *Ora*] faciem.

289. *Delitantis*] ſacrificantis: impropriè id, quod præcedit, pro eô, quod ſequi debet: cum ſit *litare*, ſacrificiô impetrare.

290. *Minas*] videtur minari ſtatua lapidea.

291. *Ipſum Mentorem*] ſtatuarium nobiliſſimum atque cælatorem egregium. Juvenal.

*Rara ſine Mentore menſa.* Martial.
*Mentoris hæc manus eſt, an Polyclete tua?*

292. *Phidias*] de quô Juvenal. *Phidiacum vivebat ebur.*

293. *Fabri deorum*] cauſa, cur debeant ſacrari.

294. *Inſtitiſſent ſegniùs*] non fuiſſent tam ingenioſi & diligentes, non eſſet Jupiter ullus, qui coleretur.

297. *Tanta obſonia*] liba, quæ obtuliſti *Manibus Diis.*

299. *Quos trulla*] qui conflati ſunt ex vaſis æneis fractis.

300. *Liquata*] conflata.

300. *Contulerunt*] in unum conflata fuerunt; materia, unde fierent.

301. *Vulgaribus fatuis*] vulgo imperito.

302. *Lana diſcolor in ſtipite*] præſtigias circulatoris alicuius ſignificat ex colorum mutatione.

303. *Falſus circulator*] qui fallit homines imperitos.

304. *Sanctum eſt*] venerandum adorandumq;.

305. *Edentularum*] vetularum, quæ hujuſmodi nenias cantitant.

307. *Perpenſa*] examinata.

307. *Recta*] qui habetis rectam vivendi rationem.

308. *mortalia*] humana.

309. *Quô jure conſtent*] quo homines obtemperare debent Deo vero omniumq; rerum creatori, non factitiis deis. (colitis.

309 *Quanta majeſtas*] non Dei fictiles & contemnendi, quales vos

312. *Non clauditur*] non comprehenditur.

314. *Viſibus noſtris*] *quia Deum nemo vidit unquam.* Johan. 1.

315. *Extrà & intùs*] omnem mundi machinam implet: & quod extra eſt, hoc totum eſt inane, & adhuc redundat. (æternitate.

316. *Intemporalis*] quia ejus duratio non menſuratur tempore, ſed

317. *Obtinet eſſe & fuiſſe*] quia in Deo *eſſe* & *fuiſſe* & *futurum eſſe* omnia ſimul ſunt; unde *æternitas* definitur *interminabilis vita tota ſimul & perfecta poſſeſſio.*

318. *Lux ipſe vera*] Pater lux lucem filium genuit;unde in ſymbolo: *Deum de Deo,lumen de lumine* confitentes canimus.

319. *Effudit*] ex ſe genuit æternâ generatione.

320. *Fulgor*] ad Hebræos cap.1. *Qui cum ſit ſplendor patris, & figura ſubſtantia ejus.*

320. *Vis una*] eadem eſt poteſtas Patris & Filii.

324. *Natura ſimplex*] quanquam ſit lux ex luce, & ſplendor ex lumine,non tamen eſt duplex lux,& duplex natura,ſed una tantùm.

325. *Una virtus*] una poteſtas.

325. *Solum*] terram.

326. *Vim*] magnitudinem maris.

327. *Globos*] ſphæras, vel potius ipſos ſtellarum globos,i. Solem & Lunam.

327. *Præſides dierum*] ad illud Geneſ. *Luminare majus,quod præeſſet diei,& minus,quod nocti.*

329. *Septentriones*] duas Arctos dicit.

329. *Heſperos*] *Luciferum*,qui idem pro diverſitate ortus & occaſus *heſperus* eſt.

331. *Montium convallia*] convalles inter montes poſitas.

333. *Subjugales* ] quæ dicuntur *jumenta* à jungendo,hoc eſt,quibus aramus & vehimus onera.

335. *Vernant*] florent.

335. *Odori*] gratiâ odoris.

335. *Eſui*] gratiâ pomorum edendorum.

336. *Labore & arte*] arte laborioſâ.

336. *Molitus*] ædificans.

337. *Juſſione*] verbô.

338. *Mandavit eſſe*] ex Pſal *Ipſe dixit & facta ſunt,ipſe mandavit,& creata ſunt.*

341. *Cognoſtis ipſum*] dixi,unde illum cognoſcere debeatis.

342. *Ritum colendi*] quomodo coli debeat.

342. *Quale genus templi*] quod illi extruendum eſt, ut ritè colatur.

343. *Donaria*] munera & ſacrificia.

345. *Nectar*] vinum,quod offerri debeat.

346. *Ædem vivam*] templum non manu factum , juxta illud Apoſtoli: *Neſcitis quia membra veſtra templum ſunt Spiritus Sancti,qui in vobis eſt.* Et alibi: *Vos enim eſtis templum Dei.*

347. *Serenam*] non obſcuram,ſed luce claram rationis.

347. *Senſualem*] quæ habet vires ſentiendi & intelligendi.

347. *Flabilem*] ſpiritualem:quid ſi legas,*ſtabilem?*

348 *Incapacem poſſe ſolui*] quod exponit,*non deſtructilem*, juxta illud ad Epheſ. 2. *in quo omnis ædificatio conſtructa creſcit in templum Dei ſanctum.*

349. *Venuſtam*] pulchritudine verâ, i.honoſtatis.

349. *Præeminentem*] faſtigiatam in cælum more templi manu ædificati.

350. *Illitam*] depictam variis coloribus.

351. *Sacerdos*] ille-ipſe, cujus anima templum Dei eſt: qui ſeipſum per jejunia & orationes & innocentiam Deo ſacrificium offert.

352. *Virgo fides*] quia religionis fundamentum eſt fides, & per eam intrandum eſt.

353. *Innexa crines*] coronata.

353. *Vinculis regalibus*] coronâ regiâ.

354. *Victimas candidatas*] quemadmodum boves & oves candidæ ſolebant offerri; &, quæ ſint illæ victimæ, oſtendit.

356. *Frontis pudorem*] quia *verecundia eſt color virtutis*, ut dixit Diogenes.

357. *Quietem pacis*] de quâ pace Angeli canunt: *Et in terra pax, hominibus bona voluntas.*

358. *Regulam ſcientiæ*] ſcientiam, per quam actûs noſtros regamus.

359. *Parcitatem ſobriam*] quæ faciat nos ſobrios.

360. *Spem non jacentem*] ſed quæ erigat nos ad cæleſtia ſperanda.

360. *Largam manum*] liberalem in mendicos & pauperes.

361. *Amænus vapor*] ſicut ex hoſtiis aſcendebat fumus ad Deum.

363. *Madentes*] ſparſas.

363. *Aromatum Perſicorum*] quia ex Perſiâ & Arabiâ odores proveniunt nobis.

364. *Sublatus inde*] ſc. ex templô viri boni & juſti.

365. *Dulce proſperatum*] illud ſacrificium proſperè cumulatum & oblatum.

365. *Delectat Deum*] eſt Deo acceptum.

366. *Hanc diſciplinam*] quam ego modo propoſui.

366. *Infenſus*] iratus & prohibens.

367. *Probatum*] probè & ſanctè.

368. *Vigorem mentis*] divina contemplari.

369. *Acumen igneus*] vim intelligendi igneam, quæ ex cælô traxit originem. Virg.

*Igneus eſt ollis vigor, & cæleſtis origo.*

370. *Prudentia*] partis intellectivæ.

371. *Merſa limo*] terreſtribus involuta.

372. *Carnulenta*] carni & non ſpiritui ſubjecta.

373. *Spiſſus*] frequens & creber, aut nubiloſus & tenebroſus, ut ſtatim ſubdit.

374. *Amicum terris*] quod amat terreſtria.

374. *Cadaveri*] corpori & rebus corporeis.

375. *Subjecta*] terreſtria & infima, nunquam ſuperna & cæleſtia.

376. *Furorne ſummus*] q d furor eſt maximus

378. *Terrulenter*] quaſi terreſtria, quia divina aliter quæruntur.

381. *Deaſciato*] aſcia ſive dolabrâ dolato.

381. *Scripta ſaxa*] aras alicui Deo inſcriptas, & maximè Cereri ſive Bonæ deæ,quibus porco ſacrificabatur.

383. *Aras*] deos,quibus ſunt aræ dedicatæ.

385. *Morticinas deorum*] qui fuerunt mortales & repete à ſuperioribus, *ſemper furor eſt,idolothito manducare.*

387. *Fortibus & liberis*] Chriſtianis,

389. *Aſſerentibus*] confitentibus.

390. *Subjacet*] vincitur,contemniturq;.

392. *Subdolam*] latenter doloſam.

393. *Stomachatus altó felle*] iratus & tamen iram altè comprimens.

393. *Dum ſilet longum* ] dum longum ſilentium martyri accommodat.

394. *Bilem*] cholera,in quâ eſt iræ ſedes.

395. *Vomit*] in exclamationem prorumpit.

398. *In medio foro*] ubi ego præſum

399. *Et perorat*] non ſolùm oratione utitur, ſed etiam peroratione in quâ moventur affectus , ut perſuadeatur auditoribus, quod in oratione dictum eſt.

400. *Impiò*] ſacrilego.

401. *O fas piorum*] heu pietas & fas, id eſt, quod per religionem licet

401. *O ſtatus priſci moris*] ô priſca fides.

403. *Noſtra ſæcla*] homines noſtri ſæculi carpunt inventa regum Pompiliorum,i. Numæ Pompilii,qui religionem in urbem Romanam primus induxit,& aliorum,qui ſimiles Pompilio Numæ fuerunt.

404. *Sophiſtas*] qui verſutis argumentationibus tollunt religionem noſtram.

407. *Poſt mille conſules*] mille annos; quoniam anni à conſulibus denominabantur:unde Lucan. *Annum à conſule nomen habentem.*

408. *Ab urbe Romá*] ſubaudi,condita; non quòd ſemper à conſulibus res fuerit adminiſtrata;quoniam ex mille annis,qui fuerunt à condita urbe ad tempora Romani Martyris,Roma ſub Regibus fuit per ducentos quinquaginta annos.

408. *Neſtora*] heroum tempora,ex quibus noſtra religio habuit ortum.

409. *Quicquid novellum*] hoc novum eſt,atque , ex conſequenti, odium affert ſecum.

410. *Pyrrham*] quæ fuit uxor Deucalionis,ſub quo fuit diluvium.

411. *Veſter Deus*] dormiebátne,aut quid tunc faciebat?

412. *Puer Mavortius*] Martis filius.

413. *Arcem ſepticollem*] Romam,quæ ſeptem montes complectitur, *Capitolinum,Exquilinum, Aventinum,Viminalem,Palatinum, Cælium majorem, Cælium minorem* ; unde Romæ *ſacra Septimontialia* fiebant.

414. *Auſpicatò*] optimis auſpiciis ſub Romulo condita,qui duodecim vultures in ejus fundatione vidit.

415. *Jovi Statori*] qui in pugnâ conſertâ cum Sabinis turpem fugam militum Romuli ſtitit,id eſt,ſtare fecit;unde *Juppiter Stator* dictus.

41?. *Delubra placanda*] dii.qui in delubris coluntur.

418. *Fauſtus procinctus*] felix exercitus ſive belli expeditio.

4?8. *Secundet gloriam*] fortunet principis noſtri victoriam.

42?. *Frenet*] regat. Virgil.

*Gentes frenare ſuperbas.*

422. *Pro principali vitâ*] pro principis incolumitate.

423. *Hoſtem publicum*] læſæ majeſtatis reum.

425. *Spreviſſe templa*] religionem violaſſe & contempſiſſe juſſa principis,qui religionem ſuam obſervare præcepit.

428. *Fidele*] ſub Chriſti fide.

429. *Renaſcantur lymphis*] baptizentur.

430. *Paracletum*] Spiritum Sanctum,qui in baptizatos deſcendit.

431. *Idolorum caliginem*] contrariam luci,quæ deus eſt.

432. *Illud lumen*] ipſum deum,quo ſperamus nos fruituros.

433. *Obtutibus ſucculentis*] oculis & viſu quæ in humore conſiſtunt.

434. *Feneſtras corporales*] oculos.

436. *Craſſum*] non ſpirituale,ſed carneum.

437. *Res caduca*] oculus,qui corrumpendus eſt,non poteſt videre,niſi quod corrumpendum eſt,vel immutandum.

438. *Liquor animæ*] puritas ſive claritas.

439. *Natura fervens*] animus igneus,ut ſæpè dictum eſt.

441. *Hoc lumen*] ſc. divinum.

442. *Fieri meus*] Chriſtianus ordine,cujus ego ſum.

445. *Scelus*] impietatem.

446. *Statis*] ceſſatis ab ultione.

447. *Vindices*] punitrices.

448. *Sulcis*] ſulcando & rumpendo viſcera.

449. *Rimamini*] per rimas excluditis.

452. *Viri penſilis*] in æculeô pendentis.

4?2. *Hulcô*] ab effectu,quod hiare facit vulnera.

453. *Tractim*] per tractûs,hoc eſt,trahendo ungulas & reſtim.

453. *Longa*] in longum porrecta.

454. *Obliqua rectus*] ita ut vulnera ex tranſverſô in vulnera incurſent.

455. *Albet*] quia oſſa alba ſunt.

45?. *Nitendo*] dum nituntur infligendo vulnera.

460. *Quicquid lancinamur*] in quô laceramur.

460. *Non dolet*] Martial.

*Vulnus,quod fieri non dolet,inquit.*

464. *Heu gemenda*] verba ſunt Romani de iis,qui concurrebant ad ſpectaculum,qui potiùs miſerandi erant,quàm is,qui pendebat.

465. *Noſtra*

465. *Noſtra ſortis*] noſtrorum tormentorum timent exemplum.

467. *Cataſtâ*]vinculis ſive compedibus.

468. *Splendor*]ut ſuprà dixit,ex Epiſt ad Heb. *Qui cum ſit ſplendor Patris & figura ſubſtantia ejus.*

469. *Particeps noſter*]homo, cujuſmodi nos ſumus.

470. *Perpetem*] non hanc brevi duraturam, ſcilicet corporis, ſed (animæ.

471. *Non occidit*] quæ immortalis eſt.

472. *Diſpares caſus*] quod ſtatim declarat,quo modo *diſpares.*

476. *Mercis qualitas*]quæ merx ſit precioſior,curandum eſt.

476. *Quanam*] ſc merx.

477. *Perpetu ſubſtantia*]animæ immortalis.

479. *Caſura*] quæ alioqui ſunt corrumpenda ſuapte naturâ.

480. *Inſtar*]ſc. mors,quæ fuit conſumenda.

481. *Nec diſtat*] non refert.

481. *Fidicula*]tormenti genus per chordas,ſive quòd eô fides extorqueatur,ſive ab ipſis fidibus dictum.

483. *Armet morbos*] qui longè magis excruciant aliquando quàm tormenta.

485. *Pleureſis*]pro *pleuritis*,id eſt,dolor lateris.

487. *Atrô felle*]melancholiâ,quæ *fel atrum* interpretatur.

488. *Ignis obductus*] febris cutem inflammans ab omni corporis parte.

489. *Papulas*] cutis exulcerationes cum rubore. Virg 3. Georg.

*Ardentes papulæ atq; immundus olentia ſudor membra ſequebatur.*

490. *Cauteribus*]ferramentis chirurgicis,quibus inurunt corpora.

492. *Revelluntur*] luxantur dislocanturq;.

493. *Crepantibus*] perinde ac ſi rumpantur.

494. *Oſſa dividi*] rumpi & frangi illorum opinione,quaſi podagrâ & arthreſi.hanc vulgus indoctum *arteticam* vocant, id eſt, morbum articularem.

497. *Medentium*] Chirurgorum.

498. *Laniena*]carnificina.

498. *Hippocratica*]quia Hippocrates vinciri jubet illos,qui ſecandi ſunt.

499. *Vivum ſiſcus*] caro. Virg. I. Æneid. *Et viſcera nudant.* Unde *viſceratio* dicta, cum carnes diſtribuebantur viritim.

500. *Scapella tingit*] madefacit ferramentum illud, quo ſcalpitur caro.

500. *Putredo*]pars putrida. Ovid. I. Metam.

*Sed immedicabile vulnus*
*Enſe reſcindendum eſt, ne pars ſincera trahatur.*

501. *Putate*]perinde eſt,me à carnificibus laniari,ac ſi chirurgi deberent inurere & ſecare partes corporis mei læſas.

502. *Salubriter*] ſalutis comparandæ gratiâ.

503. *Non eſt*] eſſe non debet:
504. *Artûs tabidos*] membra putrida.
505. *Rebus vitidis*] animæ. (lat. 5.
506. *Quanta corruptela*] quia *caro concupiſcit adverſus ſpiritum.* Ga-
508. *Sordet*] peſtes animæ notat, quæ ex parte carnis oriuntur.
508. *Sordet*] ad avaritiam referri poteſt; quoniam *ſordes* pro avaritiâ ſæpè legimus. Horat.

*Sepulcrum ſine ſordibus exſtrue.*

508. *Tumeſcit*] hoc ad ſuperbiam.
508. *Liquitur*] defluit in delicias.
508. *Fatet*] ſi legas *gaudet*, quatuor animi perturbationes tangit.
510. *Livores*] invidiam.
511. *Regeſtum*] congeſtum & coadunatum.
511. *Carni*] voluptatibus corporeis.
512. *Illuſa veſtis*] picta & auro intertexta. Virgil 2 Georg. *Illuſasque auro veſtes*, i. in quibus artifex quaſi ludens aliquid varietate colorum pinxit.
512. *Bombix*] pro, veſtes bombicinæ.
514. *Arvinam fovet*] pinguitudinem creat carnis: nam illud pingue dicitur *arvina.*
516. *Tantis malis*] q.d. his morbis carnis.
517. *Fomitem*] materiam peccandi, i. corpus.
518. *Situ*] ſquallore & illuvio ac ſordibus carnis reſciſſis.
519. *Libera ab omni dolore*] quæ afferunt animæ dolorem, hoc eſt, vitia.
520. *Tyrannus*] qui non poteſt ſævire, niſi in partes corporis: animam verò non poteſt cruciare.
522. *Hoc ſolum*] corpus
522. *Omnibus*] quia paulò pòſt omnibus eſt moriendum.
525. *Tabeſcit*] in tabem defluit & reſolvitur.
527. *Carendum eſt*] ſc. vita, quam alioqui ſutius amiſſuri.
528. *Occupat*] præcipit in ſuam laudem, quod poſtea neceſſitate ſumus obituri.
529. *Natura*] mors naturalis.
529. *Non ve. tu*] pro, vetitur.
529. *In rem gloria*] unde laudem aſſequamur.
530. *Legale damnun.*] pœnam à lege inductam.
530. *Pramiis*] i. convertamus in voluntatem, unde præmium recipiamus.
531. *Forma*] ſpecies.
533. *Spiritus refuſus*] qui ex cælô habuit originem, eodem refun-
535. *Regente Chriſto*] ſub Chriſto rege. (detur.
536. *Cælum, ceu liber*] Eſai. *Complicabuntur, ſicut liber, cæli, & omnis militia eorum defluet, ſicut defluit folium de vinea.* & Salvator noſter dicit:

tit: *Cælum & terram tranſituros in aliam formam.*

537. *Globus Solis*] omnia interitura & in aliam formam mutanda, ſcriptura ſacra ſæpè memorat,ſed inprimis Solem & Lunam.

538. *Sphæram menſtrualem*] Lunam,cujus curſus menſtruo tempore conficitur.

541. *Præſens utile*] quod in præſentiarum utile videtur.

545. *Agnoſce,qui ſis*] quia tu non es is,qui digitô monſtrari poteſt,ſed *quiſque animus ſuus eſt*,ut Ariſtoteles in Ethicis & Cicero in 6. de Repub.ſcribunt.

547. *Interſerit*] interloquitur.

549. *In os loquentis*] ut confundat inſtrumenta loquendi.

550. *Fidiculis*] ſpeciem pro genere poſuit: nam quid fidiculæ poterant ori nocere?

551. *Locus verboſitatis*] os,quô verba effundit.

552. *Scaturientes auras*] verba ex ore emanantia.

553. *Follibus*] buccis,quæ,cum loquimur,in modum follium inflantur ad emittendam vocem.

554. *Modum*] finem Horatius;

*Eſt modus in rebus,ſunt certi deniquè fines.*

555. *Verba*] inſtrumenta,quibus verba formantur.

557. *Charaxat*] ſculpit & ſignat; ſed *charatto* eſt verbum Græcum, & in futuro *charaxo.*

557. *Scribentibus*] arantibus ſive ſulcantibus faciem.

558. *Notis*] literis,ut perſtaret in tranſlatione.

559. *Hirſuta barbis*] aut quia barbam more gentis nutriebat,aut ex longo carcere.

559. *Carptim*] dum carpitur laceraturq; uſq; ad mentum,ipſam barbæ ſedem,ſive oſſa menti.

560. *Vultus*] pro facie.

562. *Debeo*] habeo.

563. *Multa ora*] cum antehàc unô tantum ore loquerer.

565. *Meatus unus*] unum os,per quod jurabat vox una.

567. *Rictibus*] oris apertionibus.

568. *Undiq;*] ab omni parte faciei.

571. *Cognitor*] judex.

573. *Per Solis ignes*] lucem & ſplendorem.

573. *Noſtros dies*] ætatem noſtram, quam diebus metimur,& quicquid aliud agimus

574. *Reciprocatus*] tàm in motu diurnô,quàm in annuo,in ſe redeundo:ut dicit Virg

*Atq; in ſe ſua per veſtigia volvitur annus.*

577. *Devoret*] conſumat.

579. *Spiculis*] armamentis,quibus dolor infertur.

580. *Fatiſcis*] finditur ceditque.

581. *Stupor*] qui nihil ſentit ex inflictis vulneribus.

582. *Obcalluit*] calles obduxit.

590. *Haurire*] accipere.

590. *Diurnum*] lucidum; quia lux & tenebræ non poſſunt ſimul eſſe.

591. *Claram facem*] lucem claram.i.manifeſtam veritatem.

592. *Sanus videbit*] qui credit, ſtatim intelliget; juxta illud: *Niſi credideritis, non intelligetis.*

592. *Lippus*] qui lucem non admittit ex oculorum defectu.

592. *Oclos*] oculos; ſyncopa nota in hujuſmodi nominibus; *ſaclum* pro ſæculum; *periclum* pro periculum.

593. *Inſanabilis*] qui jam habet organa videndi læſa.

595. *Regem perennem*] hæc ſunt verba lucis, quam tenebræ non poterant comprehendere.

596. *Manentem in ſe*] quia intra ſe Pater generat Filium; cætera autem extra ſe creavit.

596. *Non minorem tempore*] quia æternaliter illum intra ſe genuit.

598. *Fons retrò*] principium, quo dies & tempora inceperunt.

600. *Ex patre*] manans ab illo per æternam generationem.

600. *Hoc pater, quod filius*] quantum ad eſſentiam, quæ ſignificatur per genus neutrum; nam in genere maſculinô falſum eſſet dicere, *hic eſt pater, qui eſt filius.*

602. *Immortalitas*] divinitas.

603. *Caducum*] hominem mortalem.

605. *Noſtrum*] nos mortales.

605. *Homo eſt peremtus*] i.quà homo erat.

605. *Reſurrexit Deus*] id eſt, quà Deus erat. ut 1. Petri 1. & Apoſtolus Paulus multis in locis ſcribit, & *quod pater ſuſcitavit illum*, & *quod Deus ſuſcitavit illum à mortuis.*

606. *Congreſſa Deo*] cum Deo. Virg.

*Atq; impar congreſſus Achilli.*

606. *Membra*] ſc. humana.

607. *Tentat*] tenet.

607. *Ceſſit immortalibus*] quid ſi legas *immortalitas?* ut ſit ſenſus; quòd immortalitas ceſſit morti, quia dicimus ex communicatione naturarum, quod Deus paſſus eſt.

609. *Stulta mundi*] ex 1. Corinth. 1. *Quod ſtultum eſt Dei, ſapientius eſt hominibus.* Et ibidem; *Quæ ſtulta ſunt mundi, elegit Deus.*

611. *Antiquitatem Romuli*] confutat, quòd Aſclepiades dixerat de antiquitate religionis Romanæ.

611. *Lupam Mavortiam*] Martis tutelæ conſecratam, quæ Romulum educavit.

612. *Omen vulturum*] cum auſpicia urbis condendæ captans vidit duodecim vultures.

613. *Nil*

613. *Nil tam recens*] quàm ſc. Romuli deificatio.

614. *Vix mille*] tot ferè anni fuerunt ab urbe conditâ ad Galerium, ſub quo Romanus paſſus eſt.

614. *Faſtis*] in faſtis, hoc eſt, annalibus, qui *faſti* dicuntur. unde eſt Ovidius *De Faſtis*.

615. *Ab augure*] Romulo, qui auguria captavit, cum urbem eſſet conditurus.

616. *Sexcenta regna*] puta Aſſyriorum, Sicyoniorum, Ægyptiorum, quæ omnia fuerunt ante Jovem, patrem Martis, progenitoris Romuli.

618. *Capellam Gnoſiam*] Amaltheam, quæ Jovem educavit.

620. *Illa non ſunt*] quia jam perierunt; & hæc, quæ nunc ſunt, aliquando peribunt.

623. *Expreſſa ſignis & expedita litteris*] puta, quòd Adam fuit ex fructu arboris deceptus, & per arboris crucem reſtitutus; juxta illud, quod Eccleſia canit: *Et qui in ligno vincebat, in ligno quoq; vinceretur.*

623. *Literis*] ſacris, quæ hoc multis in locis ſignificarunt; ut, quod *Moſes exaltavit æneum ſerpentem in deſerto.*

625. *Conſono ore*] quia idem prædixerunt, quanquam diverſis eſſent locis & temporibus.

629. *Adumbrata*] per figuram umbratilem ſignificata. nam figura umbra rei eſt, quam deſignat ſignificata. Eſt autem hæc crux ſæpè apud Prophetas; ut, quòd *Dominus regnavit in ligno.*

630. *Combiberunt*] imbuta fuerunt crucis ſignificatione, quæ quidem noſtris temporibus eſt completa.

631. *Retectis*] apertis & manifeſtis, cum antea fuiſſent tectæ.

632. *Antiquitas comprobata*] i. antiquorum Prophetarum dicta ætate noſtrâ experimento vera.

633. *Refulſit coram*] publicè eſt manifeſtata.

633. *Ore conſpicabili*] verbis non obſcuris, ut prius; ſed perſpicuis. nam quod antea non intelligebatur, nunc perſpicuè cernimus oculis.

634. *Fluctuaret*] vacillaret, infirma eſſet: niſi ea, quæ ſunt prædicta, viderentur oculis manifeſta

635. *Comminus*] prope & ante oculos.

636. *Non perire corpus*] niſi ad tempus; quia poſtea reſurrecturi ſumus, quemadmodum & Chriſtus reſurrexerit, primitiæ dormientium; quod Apoſtolus multis in locis teſtatur.

641. *Crux illa noſtra*] pro nobis Chriſtus paſſus eſt.

641. *Nos patibulum aſcendimus*] ſc cum Chriſto; cujus membra nos ſumus, ipſe autem caput.

642. *Nobis*] cauſâ noſtrâ.

643. *Nobis reverſus*] reſurgens, ut & in die judicii nos reſurgamus.



Digitized by Google

643. *Qui moriens homo*] quâ parte moritur, eſt homo: nam quà Deus eſt, immortalis permanet,

644. *Natura duplex*] ſc. Deus & homo; ſed moritur, quà eſt homo; domat mortem, quà eſt Deus, juxta illud Prophetæ: *Ero mors tua, ô mors; morſus tuus, inferne.*

645. *Redit*] reſurgit. juxta illud quod perire neſciat; id eſt, in immortalitatem.

646. *Dixiſſe pauca*] colligit ſuperiora, ut tranſitum faciat ad ſequentia

646. *De myſticis*] de myſteriis, quæ ſuprà retulit.

647. *De proceſſu ſpei*] ſpes noſtra quo tendat.

648. *Margaritas ſpargere*] juxta illud Salvatoris. Matth. cap. 7. *Sanctum non eſt canibus dandum, neq; porcis margarita.*

651. *Profundâ ratione*] quia non es capax ſententiarum, quæ ſunt profundiores.

653. *Interrogetur*] adducatur puer ſimplex, & qui neq; artem ſyllogizandi neq; artem orandi noverit: ſed in puris naturalibus, ut ita dicam, ſit poſitus, & hic ſit judex inter nos.

652. *Conſulamus proxima*] non altiora, ſed quæ ſunt nobis propinqua.

654. *Sententia ſimplex*] non fucata aut arte aliquâ imbuta.

655. *Fuci imperitus*] *fucum* appellat, id eſt, faciei medicamentum, quô utuntur mulieres, dialecticam, rhetoricam & phyſicam.

656. *Septuennem*] ſeptem annorum.

657. *Favoris liber*] qui neutræ parti faveat: id eſt, ſit vacuus amore, odiô, invidiâ. quæ ſolent adimere homini verum judicium.

659. *Periclitemur*] periculum, hoc eſt, experientiam faciamus.

660. *Novus vigor*] ille puer nullâ arte imbutus, ſed rerum omnium rudis.

661. *Ille*] ſc. præfectus.

661. *Hanc vocem*] ſc. ut rudis puer eſſet judex.

661. *Libens*] pro libenter: ut *recens*, pro recenter.

663. *Lacte depulſum*] ablactatum. Virg. in Buc.

*Depulſis arbutus hedis.*

665. *Puſio*] hic puerulus.

665. *Quod probarit*] utrius noſtrum ſententiam approbarit.

666. *Ardens*] cupiens.

667. *Lactantis oris*] pueri lactantis.

668. *Quid videtur eſſe verum*] utrum verius & congruentius.

672. *Eſt quicquid illud*] ordo eſt, quicquid illud eſt, quod eſt unicum uni, ex Platonis ſententiâ: quòd Deus unum Deum genuit, & quòd dicunt Poëtæ, Jovem ex concuſſione capitis Minervam genuiſſe; ſed unum pater generavit intra ſe, qui & ipſe Deus eſt.

675. *Nec*

675. *Nec pueri*] Juvenal.
*Nec pueri credunt, niſi qui nondum ære lavantur.*

675. *Sub pudore*] præ nimiô pudore.

676. *Fluctuans*] neſcius quid faceret.

678. *Legis*] cujus ipſe præfectus erat exſecutor.

680. *Autor hujus*] quis te docuit iſta.

681. *Mater*] ſubaudi, eſt autor.

681. *Et Deus matri*] etiam eſt autor.

682. *Imbibit*] hauſit & accepit; ſubaudi, illud.

683. *Quo paſceret*] nutriret me.

684. *Fontibus gemellis*] uberibus lacte manantibus: qui ſunt pares & æquales.

685. *Hauſi credere*] accepi ut crederem.

688. *Magiſtra impia*] aut in filium, docens unde periret; aut in deos, male de illis ſentiens.

687. *Triſtem exitum*] filii triſtem mortem aſpiciat.

689. *Male eruditi*] in malum & perniciem illius docti.

690. *Quem corrupit*] malis artibus erudiendo.

691. *Adſit*] hæc eſt vera lectio, non, *abſit*.

692. *Fatiget noſtros miniſtros*] delaſſando illos, filius dum torquebitur infans. Nam quæ filius patietur, acriùs ſentiet mater, quàm idem ipſe filius: unde ſubdit, *Quantulus dolor*, q. d. minimus dolor vexabit artûs infantis, quia brevi morietur; ipſa autem mater vivet in luctu, filiô orbata. hinc illud Quintiliani; *Torquebis filium, & fatebitur mater.*

694. *Parentis*] ſpectantis tormenta filii.

695. *Ungula*] ferramenta, quibus dilaniabantur martyrum corpora. unde Hymnograph. *Ceſſit his lacerans fortiter ungula, nec carpſit penetralia.*

697. *Sublime*] ſublimiter, i. in altum.

697. *Pulſent nates*] quô modô infantes verberantur; quod jubet fieri, ut paulatim creſcant tormenta cum doloribus.

700. *Plus lactis*] ex Juvenale de hedo: *qui plus lactis habet, quàm ſanguinis.*

701. *Quæ cautes*] quis homo ſaxeus & durus crudeliſq;.

702. *Quis rigor æris & ferri*] æreus & ferreus.

703. *Salix impacta*] virgæ ſanguine humidæ.

705. *Quem plaga flerat*] quem ſanguinem virgæ expreſſerant; eo modo, quô lacrimæ ex oculis eliciuntur; ſed fortè aliud verbum loco *flerat* reponendum eſt.

705. *Livoribus roſcidis*] manantibus in modum roris, virgarum ictibus facientibus livores.

706. *Genas minaces*] oculos quæ genis integuntur. ſed quomodo *minaces*,ſi illacrimabantur? nimirum quia duplici laborabant affectu, crudelitate ſc. & commiſeratione: unde ſubdit,*per ora frementia barbarorum*:nam & fremebant & flebant.

709. *Coronam plebium*] plebejorum, qui ſtabant in circuitu ſpectantes.

710. *Non fletiſſe*] ſubaudi, *ferunt*, ex ſuperioribus.

712. *Frons renidet*] læta & ſerena Lucretius:

*Nec domus argento fulgens auroq; renidens.*

713. *Pietas contumax*] matris perſeverantia; nam *contumacia* in malam accipitur partem.

715. *Senſum indulgentiæ*] quia,ut ait Quintilianus, *indulgentia eſt mollis liberorum educatio*. ſed hac mater cohibebat tenerum illum amorem,& obfirmabat ſe ad patientiam.

717. *Ardor animæ æſtuantis*]quia triſtitia & dolor exſiccant oſſa; itaque in tormentis poſiti ſitiunt. neq; hoc affectu Salvator noſter caruit, dicens in cruce, Johan. cap. 19. *Sitio*. quanquam illud *ſitio* aliud ſignificabat.

719. *Torua mater*] irata in filium,quod videbatur cedere atq; vinci tormentis.

719. *Eminus*] à longe,ſicut ſuprà: *cominus*,prope.

723. *Hanc ſtirpem*] talem filium mihi futurum,ut vinceretur.

725. *Leto*]mortis timore.

726. *Poſtulas*]interrogative legendum.

727. *Fons vivus*] ex Johan. cap. 4. *Aqua,quam ego dabo, fiet in eo fons aquæ ſalientis in vitam æternam*. & Pſal. 25. *Apud te eſt fons vitæ*.

731. *Fluentum*]flumen. Virg. *Xanthiq; fluenta deſerit*.

734. *Flagrantiam*] ardorem. Gellius libro 11. *Vigor maternæ flagrantiæ paulatim reſtinguitur*.

736. *Hic hic*] exemplis ad animi robur puerum hortatur mater, & primò ſanctorum Innocentium.

736. *Calix bibendus*]alludit ad illud ex Evangelio Matthæi cap. 20. *Poteſtis bibere calicem,quem ego bibiturus ſum*.

737. *Parvuli*]& per appoſitionem *ætas oblita lactis*,&c. Et eſt ordo: ætas refecta poculis amaris ſanguinis: mox deinde refecta poculis dulcibus ſumſit.

742. *Matris & potentia*] ſic Virg Æneid 1.ad Cupidinem filium loquitur: *Nate mea vires,mea magna potentia ſolus*. Simile eſt illud Geneſ. cap. 48. *Ruben primogenitus meus,tu fortitudo mea*.

743. *Pater*] Deus omnipotens,juxta illud: *Cani hominis,ſapientia illius*.

745. *Vagitibus*]infantibus:ut de Innocentibus dixit.

746. *Seu ſæpe*] alterum exemplum adducit de Iſaac immolando, ex Geneſ cap. 22.

746. Do-

746. *Docenti*] mihi.

746. *Adluderes*] quaſi per ludum verba mea redderes. Virg. 7. Æn. *Nec plura alludens.* quod Servius exponit, *ad reſponſum verba componit.* unde ſubdit, *& garrulorum ſigna verborum dares.* nam pueri non exactè proferunt, quæ audiunt à docente.

750. *Sacranti*] Sacrificare volenti Abraham Patri ſeni.

751. *Narravi*] tertium affert exemplum de ſeptem Machabeis, ex ſecundo Machàbeorum volumine, capite VII. ubi latiſſimè ponitur hiſtoria.

754. *In ancipiti exitu*] quia fortè illi defeciſſent, ſi mater illos non fuiſſet exhortata.

755. *Nec parcerent ſanguini*] imo ſanguinem effunderent.

756. *Funerum ſuorum*] aut funerum, quæ ſui filii ſuſtinebant; aut quòd illorum mortes erant ſua mors.

758. *ſtridula*] ſtridens; cum in eâ frigitur aliquid; & hoc mortis genere obiit ex Machabeis primus.

760. *Laminarum impreſſio*] *lamina* candens capiti impreſſa; ſed hoc non legitur in Machabeorum libro; ſed quod ſequitur, videlicet quòd ſecundo ex Machabeis tortor detraxit capitis cutem, relictô craniô cute nudô; & eſt ordo, *tortor revulſit cutem verticis à fronte.*

762. *Nuda teſta*] tegmine nudata uſque ad cervicem, ita ut dehoneſtaret, i deformaret caput, tegmine detractô.

765. *Regio diademate*] corona, quæ regum eſt inſigne.

766. *Linguam tyrannus*] hoc Antiochus juſſit fieri ex Machabeis tertio.

768. *Pars optima*] lingua, cujus laudes ex officio proſequitur.

771. *interpres animi*] nam ut Horatius in poëticâ arte ſcribit: *Poſt effert animi motûs interprete linguâ.*

772. *Cordis miniſtra*] eorum, quæ corde concipiuntur.

772. *Praco*] quaſi *praco* ſit nomen commune duorum generum, dixit *lingua praco.*

774. *Redemtrix*] animæ.

775. *dicatam*] Deo conſecratam.

775. *Ducem*] præviam & omnium primam.

776. *Machabeos*] ſic Græcè appellarunt, quos vocant Hebrei *Aſmonaim.* Interpretatur autem *Machabeus* pugnator. nam *mache* eſt pugna, & *machoma* pugno.

777. *Septies*] nam toties de Antiocho triumphavit mater illa cum filiis victoribus.

779. *Feracem*] fertilem & fecundam.

781. *Perhujus alvi*] adjuratio eſt.

781. *Conceptacula*] uterum, ſive loculos, ubi concipiuntur infantes.

782. *Larem hoſpitalem*] uterum, in quo diverſatus eſ [illegible] decē ſc. inchoatos, de quibus autores ſæpè faciunt mentionem [illegible]

*Matri longa decem tulerunt faſtidia menſes.*

783. *Si dulce nector*] lac. Virg. 4. Æneid.

*Si benè quid de te merui fuit aut tibi quicquam Dulce meum.*

784. *Molle gremium*] in quo te ſæpè ſuſtinui.

784. *Grata ſi crepundia*] amuleta & ludicra, quæ ſolent infantibus appendi; nonnunquam incunabula & panni, quibus involvuntur. dicuntur autem *crepundia* à crepitu, unde etiam *crepitacula*; de quibus Martialis in diſticho, cujus lemma eſt, *crepitaculum*:

*Si tibi plorator de collo vernula pendent,*
*Hæc quatiant tenerum garrula ſiſtra manu.*

785. *Perſiſte*] eſto conſtans & perſeverans.

785. *Adſere*] adſertor eſto & profitere.

785. *Autorem horum munerum*] tantorum beneficiorum, quanta nobis contulit, ſcil. animum, corpus, vitam: unde ſubdit, *Qua nam arte &c.* ordo & ſenſus eſt: *ego neſcio quâ arte*, i. quomodo, *caperis vivere nobis intus*, i. cum te geſtarem intra viſcera, quomodo ex inanimi intùs ſis animatus.

787. *Nihilumq; illud*] non nihilum; quia eſt aliquid ſemen virile & menſtruum muliebre, unde eſt hominis corpus; nam anima à Deo infunditur.

788. *Animator*] Deus ſcit, ego neſcio. Si igitur, quòd vivis, quòd ſpiras, hoc totum Dei eſt; impendere ipſi.

789. *Impendere*] ſubaudi, decet; ut Virg. I. Æneid.

*Méne incepto deſiſtere victam?*

789. *Cujus munere*] beneficio.

789. *Ortus es*] vivis.

790. *Quod*] vitam.

790. *Refuderis*] reddideris.

792. *Strepentes*] ſonantes, cum cædebatur puer.

793. *Cognitor*] judex, qui de causâ cognoſcebat.

796. *Per recentes vias cicatricum*] per cicatrices adhuc recentes.

797. *Exarabant*] ungulæ ſulcos excarnificando ducebant.

797. *Ferrum acutum*] ungulas.

798. *Recrudeſcentibus*] recentatis & renovatis.

799. *Notas apertas*] Vulnerum ſigna, quæ adhuc non coierant.

800. *Quos*] tortores.

803. *Poteſſe*] pro, poſſe. Lucretius:

*quod ſi fortè aliquis credit graviora poteſſe corpora,*

804. *Vix cohæret*] ſc. corpuſculum. Virg. in Bucol.

Vix

*Vix oſſibus hærent.*

805. *inertium*] languentium & debilium ad infligenda verbera & plagas.

806. *Citius*] ſubaudi, quàm vos corpus hoc meum laceratis.

809. *Languetis imbelli fame*] cupitis excarnificare, & deſunt vobis vires.

809. *Et fatiſcitis*] deficitis & feſſi eſtis. unde *defeſſus* à defatiſcor deducitur participium, Priſciano autore.

810. *Gula ferina*] qualis eſt ferarum.

810. *Socors edacitas*] ignava rabies edendi.

813. *Morarum pœnitet*] vis citò perire.

815. *Fies favilla*] cremaberis & redigeris in cinerem.

816. *Abiens à foro*] ubi judicatus eſt ad ignem.

817. *Reſpectans pone*] retrò; ſed retro ſuperfluit, quia *reſpecto* per ſe ſignificat retrò aſpicio.

818. *Appello*] provoco: nam illud propriè eſt *provocare*, quod recentiores *appellare* dicunt.

820. *Eſſe nil*] fruſtrà.

822. *Complices*] ſimul ſocii & ſectatores.

823. *Vix hominis*] quia infans homo eſt, ſed imperfectus.

826. *Locum cædis*] in quô infans jugulari & Romanus cremari debebat.

828. *Primitivum fetum*] infantem mater ferebat jugulandum, eo modô, quô Abel obtulit Deo de primogenitis gregis ſui, Geneſis capite 4.

829. *Ferculo Abelis*] eſt *ferculum*, quod fertur, & in quo aliquid fertur.

830. *Puriorem cæteris*] ait nanq; ſcriptura: *Abel obtulit de primogenitis gregis ſui & de adipibus eorum.*

832. *Immorata*] imò ſtatum dedit non flens, ſed læta.

835. *Patrone ex filio*] quia cùm ſis mihi filius, illic eris mihi patronus. & eſt caſus vocativi *Patrone*, & eſt jungendum *dulciſſime Patrone.*

838. *Carminis Davidici*] qui eſt in ordine CXV. Pſalmor. *Precioſa in conſpectu domini mors ſanctorum ejus.*

839. *Mors ſancti*] hujus filii mei.

840. *Tuus ille ſervus*] ex Pſal. 122. *ſicut oculi ſervorum in manibus dominorum ſuorum: ſicut oculi ancillæ in manibus dominæ ſuæ: ita oculi noſtri ad dominum Deum noſtrum.*

841. *retexens*] canens. ſic Hymnograph.

*Quæ vox, quæ poterit lingua retexere.*

aliàs *retexere* eſt, quod textum eſt, non-textum facere.

841. *Explicabat pallium*] quo exciperet ſanguinem pueri.

842. *Tendebat manus*] cum explicatò palliò.

844. *Globum*] ſanguinis undam conglobatam.

847. *Uſtor*] qui ſtruebat pyram.

847. *Pinu arida*] quò facilius ignem comprehenderet.

848. *Fœni ſtruem*] cumulum fomitis.

850. *Quò paſtu*] quô fomite.

850. *Ferocius*] fortiùs.

851. *Et jam*] ordo eſt: Etiam Romanus actus,i. impulſus.

851. *furcâ brachiis retortis*] habens brachia retorta ingerebatur.

856. *Fragor nubis*] tonitrus. nam *fragor* propriè de rebus dicitur fractis: ſed quia dicit *ruentis*, poteſt intelligi de fulmine; ſed non ſignificat, niſi *imbrem de cælo cadentem*.

858. *Obruit*] extinguit.

859. *Alunt*] ſc. tortores.

860. *Fomitem*] materiam ignis combuſtibilem.

861. *Trepidare*] pro,trepidabat.

861. *Novis rebus*] miraculis.

862. *Inſiſtere*] inſiſtebat.

863. *Verſare*] verſabat.

864. *confovere*] confovebat, & propriè; nam *fovere* de foco propriè dicitur.

865. *Semen ignis*] ſcintillas.

865. *Quærere*] pro,quærebat.

868. *Magus*] nam Magieæ imputat hæc miracula, non divinæ potentiæ.

869. *Carmine Theſſalorum*] Ubi artes magieæ vigebant; ut eſt apud Lucianum & Apulejum. Lucanus de Necromanticâ Phormonoë dixit:

*Theſſalis incubuit membris.*

870. *Vertere in ludibrium*] dum punitur,eludere nos.

871. *Fortaſſe cervix*] per ironiam hoc dicitur.

872. *Flectis*] pro,cædi.

874. *Coibit plaga*] Conſolidabitur in cicatricem.

875. *Vertex*] caput; pars pro totô.

875. *Eminebit*] extabit.

876. *quampiam*] aliam.

878. *ſimplâ*] ſimplici & unicâ.

879. *Multiplex criminoſus*] multipliciter nocens

880. *Tot modis*] q d.tot mortibus.

883. *Imminutus corporis damnis*] lege *imminutus*,i.truncatus damnis corporis.

884. *Erit præſtò*] præſens,q.d.non aderit.

885. *Hydrina vulnera*] quæ hydræ intulit. nam tandem compreſſis faucibus Hydram exſiccavit & quaſi uſtulavit.

887.

887. *confinia*] juncturas.

888. *diſparare*] luxare, convellere & diſtrahere.

888. *Vincula nexa nervis*] oſſa nervis colligata.

889. *hunc*] ſc. Romanum.

889. *Oſſibus revulſis*] luxatis nam qui ſcit dedolare & reſtituere oſſa luxata, poterit faciliùs illa diſſipare.

890. *Nodis*] colligationibus; quod faciunt luxatorum medici & Chirurgi.

894. *Vetus fas*] antiquam religionem. nam *fas* dicta eſt, quæ prius dicebatur *themis*.

898. *Retectam*] apertam. Virg.

*Radiusq; retexerit orbem.*

899. *Palatum tractat*] explorans, quomodo poſſit totam linguam abſcindere.

899. *Exitum vocis*] Epiglotida, qua vox ex arteriâ erumpit.

902. *Scapellum*] ferramentum illud, quo vena pertunditur in ſanguinis diminutione. *Scalprum* quoque reperitur, pro novaculâ. Marcianus *ſcalprô* dicebat *circuncidi vitia infantibus poſſe*.

903. *Fila ſingula*] ex quibus compacta eſt lingua.

906. *Patente rictu*] ex ore apertò.

908. *Ruffo ſtemmate*] coronâ, quam ex ruffò ſanguine eſt conſecutus. *Stemma* namq; à *ſtephanoo*, quod eſt corono, deducitur.

910. *Oſtro veſtis regia*] nam *oſtrum*, h. e. purpura, veſtibus tantùm accommodabatur principum. q. d. tàm honorificus erit hic ſanguis in veſte Romani, quàm purpura in veſtibus Regum.

913. *Oblacteraret*] blateraret. *Blaterare*, inquit Feſtus, *eſt ſtultè & percupide loqui*. Nonius quoq; multa de hoc verbo.

915. *Multo turbine*] magno impetu & vehementiâ, qua obruebatur antea.

918. *Abdomina ſuilla*] porcina. Et eſt *abdomen* pingue illud, quod inteſtinis obducitur.

920. *Inſufflat*] cum non loqueretur in contemtum, inſufflavit illos.

922. *Nunquid*] aliquid.

931. *Intimo pulmone*] unde eſt vocis origo interior.

932. *Torta*] repercuſſa.

932. *Sub teſtudine oris*] ſub cælô, i. oris concavitate.

933. *Ex palato repercuſſo*] Ex teſtudine oris.

934. *De pectine dentium*] nam vox articulata complures literas format inter linguam & dentes ut *t. d. th. ſ. u* conſonans.

934. *Pectine dentium*] de dentibus, vel à dentibus pectinatim coëuntibus.

935. *Lingua plectrum mobile*] quia lingua eſt quaſi plectrum; quod ferit certa loca, ad formandum verba. Et puto pro *nunc*, utrobique legendum eſſe *nec*: ut ſit ſenſus: qui Deus fecit in me, ut vox expreſſa ex

intimo pulmone, repercuſſa ad cælum, nec det ſonos ex palato repercuſſo, nec temperetur de pectine dentium, neque ſit.

935. *Hic agendis* ] formandis. quod duobus exemplis probat, ſe eo modô loqui, quô, ſi Deus vellet, loqueretur fiſtula, vel cymbalum, & quæ habent ſonos, & non voces articulatas.

938 *In ipſis meatibus*] fiſtulis, quaſi arteriis.

940. *Labra preſſa*] ut in pronunciatione, *b.p.ph.* in litteris nunc hiantia, ut in aliis litteris. q.d. ita poſſent loqui cymbala & fiſtulæ, perinde ac ſi haberent inſtrumenta, quibus formantur litteræ & voces articulatæ.

941. *verti* ] mutari ab illo.

942. *Cui*] à quô.

942. *Forma*] oris figurâ.

944. *Leges texere & retexere*] ponere ac tollere. Sic Virg. 6. Æneid. *Leges fixit atq; refixit.*

945. *Poſtulet* ] deſideret; quia poteſt facere, ut ſine linguâ quis loquatur.

947 *Preſſit pede* ] quo pacto abſente Salvatore diſcipuli obruebantur undis, ad quos per fluctus venit; ex Matthæo cap. 14.

948. *Fluxa & tenuis*] qualis eſt aquæ.

948. *Coit* ] Condenſatur, ut ſuſtinere poſſit, ne cedat ponderi.

949. *Diſpar*] contraria.

949. *Quis*] pro quibus, puta *quod ſit natabilis; nunc autem ſub Chriſto ſuſtinet veſtigia.*

951. *Hoc munus*] officium, quod facit miracula, ut hoc, quod dixit, & quæ ſequuntur.

953. *percitum*] velocem. aliàs *percitus*, eſt commotus.

954. *Audientiam*] actum audiendi.

960. *Cede miraculis*] vincere, & dato locum.

963 *Vertere*] pro vertebat: *in caliginem*, i. ignorantiam veri, quia *impedit Ira animum, ne poſſit cernere verum.*

964. *Hærens*] dubitans. Juvenal *Hæremus, dicet ipſa.*

965. *Formido & indignatio*] affectus contrarii in eodem homine.

966. *Vim*] violentiam & impetum.

967. *Quo*] in quem ſæviat; cum non poſſit in Romanum.

969. *Citari*] in jus vocari.

969. *Nundinatum* ] ad diem certum vocatum. Nam *nundinari* eſt in urbem litis causâ ad certum diem venire, aliquando etiam aliis de rebus.

970. *Pactus*] Cum Romano precium faciens.

970. *Colluderet*] colluſionem faceret.

971. *Irritum*] vanum, nihilque efficiens.

972. *Retunſis*] obtuſis & hebetibus.

974. *Sauciata parte*] & non totâ linguâ.

975. *Uſquequaque*] omni ex parte; aliàs *ſemper*, aliàs *ubique* ſignificat.

976. *Manere*] ſubaudi, iudex dicebat non poſſe, & non poſſe iterum verba exprimi in oris concavitate ſine linguâ, quæ moderatur verba.

979 *Eſto*] concedamus, quod erumpat vox aut ſpiritus, non tamen articulatus.

979. *Vacuo ſpecu*] ex ore vacuô & thorace.

980. *Echo*] per repercuſſionem, unde generatur *echo*.

980. *Oratio*] quæ conſtat vocibus articulatis.

981. *Veris*] veritate & experimentô.

981. *Calumniam*] falſam criminationem.

984. *Hauſtûs patentes*] partes, per quas haurimus cibum potumq;.

985. *Regat ſpiramina*] formet voces in verba; quod eſt linguæ officium.

986. *Puncto levi*] punctura modicâ.

988. *Plectro*] linguâ. Cic. 2 de naturâ deor.

*plectri ſimilem linguam noſtram ſolent dicere.*

988. *Fatus*] loquela, à *faru* vel *fare*.

989. *In vitium cadit*] i. viciatur & læditur.

991. *Fiat periclum*] experimentum Terentius:

*Fac periculum in literis, fac in Palæſtrâ.*

992. *eruta*] evulſa.

994. *fragoſa*] horrida & aſpera; ſed ſi elinguis fiat, nullam habebis omninò.

994. *inconditus*] inarticulatus.

995. *Nil ſtridulum*] non modò non emittet vocem, ſed neq; ſtridorem quidem

996. *Salutem principis*] ſic jurare conſueverunt ſubditi, *per vitam & per genium principis*.

999. *Suggillet verba*] fortè *ſuggerat*, i. ſubminiſtret: quia *ſuggillare* aliud eſt.

1002. *Latronem*] perſecutorem & carnificem.

1007. *Non bubulus*] à bove profuſus.

1008. *Agnoſcis illum*] ſc. bubulum ſanguinem, & quòd non eſt hic bubulus, ſed meus.

1009. *Pagane*] non initiate ad Chriſtianorum ſacra, ſed *profane*. & eſt translatio ſumta ex eo, quòd omnis homo aut miles eſt, aut paganus.

1009. *Veſtri bovis*] quem vos ſacrificare conſueviſtis.

1010. *Litatâ cade*] in ſacrificio, effusô bovis ſanguine.

1011. *Scrobe acta ſub terram*] videtur ſignificare Terentina ſacra, quæ fiebant Romæ in campo Martio, in loco, qui dicebatur Terentos; In quô erat ara Diti patri ſacra, pedibus viginti ſub terram defoſſa; ſacrificabatur autem bos nigra.

Digitized by Google

1013. *Inſulatus*] inſulâ indutum habens caput, quod erat ſacerdotium inſigne, ut nunc eſt *Epiſcoporum mitra*.

1013. *Tempora*] ipſe feſtus & quaſi die feſto ornatus.

1014. *Repexus*] aut nimium pexus, ut Perſius:

*Pexus togaq; recenti:*

aut quòd ſacerdoti caput repecteretur, ut turbarentur capilli. Ovid. 3. de arte: *illa depexa modò eſt.*

1015. *Cinctu Gabinô*] præcinctus & expeditus. Virg. lib. 7.

*Quirinali lituo cinctuq; Gabino.*

Et Lucan. in 1. *Ritu ſuccincta Gabinô.*

1015. *Fultus togam*] habens togam ſericam.

1016. *Supernè*] à parte ſuperiori ſcrobis.

1016. *Pulpite ſtrata*] ſtragulis operta.

1017. *Rimoſa*] ut per rimas defluat ſanguis in ſcrobem.

1017. *Rari pægmatis*] pulpiti in modum pægmatis ſuggeſti. *rarum* autem dixit, pro, rimoſum. eſt autem *pægma* machina ex tabulis compacta, quæ rotis impoſita poterat deferri per urbem. Juvenal.

*Et pægma & pueros inde ad Velaria raptos.*

1018. *Aream*] pulpiti illius planiciem, quam dixit *rimoſam*.

1020. *Minutis hiatibus*] foraminibus, per quæ defluat ſanguis.

1021. *Huc taurus*] ſacrificandus, ſcil. qui ad aram ferebatur ornatus linteô candidô, & cornibus auratis, & ſertis ex floribus.

1025. *Fulgor brattealis*] ex bracteis auri, quibus eſt inauratus.

1027. *Venabulo*] vel cultrô vel alio ferramentô; cum *venabulum* ſit venationi aptum.

1029. *texta*] tabulata, tabulis contexta, in modum pontis ſublicii.

1030. *Flumen vaporum*] ſanguinis evaporantis.

1032. *Tabidum rorem*] ſanguinem jam corruptum; quia extra venas in modum roris ſparſum.

1033. *Defoſſus*] ſc. in ſcrobe quam dixit.

1035. *Putrefactus*] maculatus & tabidus.

1036. *Quinos ſupinat*] organa omnium quinq; ſenſuum erigit, ut ſanguinem excipiat.

1036. *Genas*] oculorum palpebras, aut malas.

1041. *Cadaver*] bovis.

1041. *egeſtô*] exhauſto.

1042. *Ab illâ compage*] i. ſcrobe, cui ſuperimpoſitum erat pulpitum ex tabulis compactum.

1045. *ebrios*] ſanguine madefactos.

1047. *Recentis piaculi*] ſacrificii facti in piaculum, i. purgationem animarum.

1048. *Eminus*] à longè; non audentes accedere propter venerationem ſacerdotis.

1050. *Laverint*] expiaverint.

1051. *Hecatomben*] centum boûm hoſtiam; de quâ ſæpe Homerus, & Juvenalis, *qui promittat Hecatomben*: unde ſubdit, *centena ferro*.

1054. *Augures*] ipſi ſacrificuli.

1056. *Macellum pulvinarium*] ſacrificia templorũ redundantia cruore quaſi in macello. *Pulvinaria* autem ſternebantur in honorem deorum Cic. 4. Tuſc. *deorum*, inquit, *pulvinaribus & epulis magiſtratuum*.

1059. *Vosmetipſi*] de ſacerdotibus Bellonæ dicit, qui non alieno, ſed ſanguine ſuô Deæ ſacrificabant, & utraque manu gladiis ſtricti s armati per urbem efferebantur, & ita vaticinabantur fanatici, i. furibundi.

1062. *Matrem deam*] lege *Deûm* pro deorum, i. Cybelen, ex Apuleii ſententiâ, qui tres deas Bellonam, Cybelen, Iſidem, idem numen eſſe putat. Et Juvenalis eoſdem ſacerdotes illis attribuit, cum dicit: *Bellonæ matriſq́; Deûm chorus intrat*.

1063. *Rotari*] caput.

1064. *Parta*] parata.

1065. *Cælum*] divinitatem.

1066. *Hic*] Gallus, ſacerdos Matris deorum.

1066. *Metenda*] ſecanda. Horat. 1. ſerm.

*Caudamq́; ſalacem Demetret ferrô.*

1067. *Numen*] deam Cybelen. Nam putabant, id eſſe ſacrificii quoddam genus. Juvenal.

*Mollia qui Samiâ ſecuit genitalia teſtâ.*

1068. *Semivir*] quoniam genitalia amiſit.

1068. *Donum pudendum*] mentulam virilem.

1069. *Vena maſculini germinis*] genitale virile, quod venis conſtat. Horat. *Nam ſimul ac venas inflavit tetra libido.*

1071. *Sanctitati*] Deæ ſanctæ. nam Gallus neq; vir eſt, neq; femina: unde & *ſemivir* appellatur.

1074. *Imberbes*] aut quia caſtratis decidunt barbæ: unde Juvenalis, *Et deſperatio barbæ*: aut quia ephebi ad hoc munus eligebantur.

1075. *Lenibus*] acutis & politis.

1076. *Sacrandus*] ſacerdos ille Gallus.

1076. *Sphragitidas*] medicamenta ex terrâ ſphragitide, i. ſigillata, quæ valet ad cicatricanda vulnera. Celſus lib 6.

*Paſtillus ad glutinandum vulnus ſphragis nuncupatur.*

nam *ſphragizo* eſt ſigillo ſive concludo.

1078. *Membra*] genitalia abſciſa.

1078. *Igniverint*] acus illæ fuerint ignitæ; ſed uſitatius eſt *igneo* vel *igneſco*.

1080. *Stigmarit*] pro ſtigmatizaverit, i. ſtigmate notaverit.

1084. *Obducit cutem*] operit partem illam, cauteriô notatam.

1090. *Tormenta inuri*] per inuſtionem infligi.

1096. *Finis*] mors, quæ eſt malorum finis.

1098. *Jam non licebit*] ſc. poſt mortem.



Digitized by Google

1100. *Cedas* ] vincaris.

1100. *Et deſinas* ] ſc. torquere.

1101. *Sector* ] carnifex, qui ſecat membra.

1102. *Sed peremtoris* ] ordo eſt: *ſed manus peremtoris, ſtrangulatrix faucium, ſuccedet illis*, ſcil. *faucibus, quia vox inquieta oris garruli aliter neſcit ſilere, quàm ſi fregero tubam*, i. intercluſero vocis meatûs per ſtrangulationem.

1107. *Carceris noxialis* ] quo noxii ſunt clauſi.

1109. *Lictor* ] Sic appellatur Conſulis aut prætoris miniſter.

1110. *Vinculis* ] corporis, in quibus violenter detinetur ex Platonis ſententiâ. ad quod alludit Apoſtolus cum dicit: *Cupio diſſolvi, & eſſe cum Chriſto.* & alibi, *Miſer ego, quis me liberabit à corpore mortis hujus?*

1111. *Principi* ] Galerio Cæſari, qui hunc Aſclepiadem præfecerat Antiochiæ.

1112. *Ordinem voluminum* ] per volumina librorum explicatum.

1113. *Tragœdia* ] nam hæc materia quodammodo tragica fuit.

1114. *In faſces* ] ſc. librorum; vel potiùs in *annales*, qui à conſulib nomen accipiebant, quorum faſces erant inſignia cum ſecuribus.

1116. *Conficit* ] obliterat; quia in actis ſub Galeriô non reperitur hujus martyris paſſio.

1119. *Inſcripta Chriſto* ] in libro vitæ, de quo in Apocal. & in Evangelio Lucæ cap 10. *Nomina veſtra ſcripta ſunt in cælis.*

1120. *Apex* ] qui literis Hebreis præſertim imponi conſuevit.

1120. *Obſoleſcet* ] obliterabitur; unde *obſoleta* dicuntur deſueta longô uſu.

1121. *Angelus adſtans* ] Ex Evangelio: *Angeli eorum ſemper vident faciem patris.*

1124. *Pingens* ] deſcribens.

1126. *dimenſio* ] quantitas.

1127. *Sulcus* ] qua ductum eſt ferrum.

1128. *Proximum* ] in cutis ſummitate, ut ſit contrarium ei, quod dixit, *altam*, hoc eſt profundam.

1129. *Segmenti* ] ſectionis; nam à ſeco dicitur *ſegmentum*.

1131. *In regeſtis* ] in voluminibus, in quibus continentur acta & res geſtæ. Nam corruptè dicitur volumen illud Gregorii, *regiſtrum*, pro, regeſtis.

1135. *Et præmiorum* ] bonorum, id quod ſequitur pro eo, quod præcedit.

1136. *Inter hædorum greges* ] inter peccatores, qui ſiſtendi ad ſiniſtram judicis Matth. 25.

1137. *Dinoſceret eminus* ] à longè me conſpiceret Romanus.

1139. *Transfet hunc hædum* ] ſc. à ſiniſtrâ in dextram, & ſit agnus.

# PSICHOMACHIÆ
## *Præfatio.*

Verſ.1. *Senex fidelis* ] Scripturus Poëta Pſichomachiam, præmittit procœmium, in quô dicit, eum, qui per virtutes ſit cum vitiis decertaturus, debere in fide fundamenta jacere. Itaque affert hiſtoriam ex Geneſi, dicens, quod Abraham à fide orſus eſt. Quia quemadmodum cap. 12. legimus, cum apparuiſſet illi Deus dixiſſetque, *ut egrederetur de terrâ & de cognatione ſuâ, & de domô patris ſui: & quod daturus ſit illi innumerâ poſteritatem, credidit monenti: & egreſſus inde cum totâ familiâ ſuâ venit in terram Chanaan.* Et iterum cap. 15. ubi eadem repromiſſio ad Abraham facta repetitur, ſubdit: *Credidit Abraham Deo, & reputatum eſt illi ad juſtitiam.* Et quemadmodum poſt fidem acceptam, cum quatuor illi reges, de quibus cap. 14. profligaſſent fudiſſentq; reges pentapoleos, id eſt, quinque illarum civitatum, quæ divinô poſtea judiciô perierunt: Loth quoque Abraham ex fratre nepotem, qui in Sodomis habitabat, cum omni ſubſtantiâ duxiſſent captivum: cumque Abraham nunciô ejus rei acceptô expediſſet trecentos decem & octo ſervos vernaculos, regeſque inſecutus cecidiſſet, nepotemque cum prædâ recuperaſſet: Ita & nos cum viciis decertaturi à fide auſpicabimur: atque ita demum fide quæ aliarum virtutum eſt fundamentum, muniti, cum viciis confligemus.

1. *Senex fidelis* ] Ordo eſt: Abram ſenex fidelis, i. qui fide potiſſimum cenſetur: quia, ut diximus, *credidit Abraham Deo.*

1. *Eſt prima via credendi* ] quam credituri debemus imitari.

2. *Pater ſerus* ] quia *ſerò*, hoc eſt, anno ætatis centeſimo Iſaac genuit.

3. *Cujus nomen* ] ſc. Abram. *ſyllaba adjecta*, ſc *ha*, elementô aſpiratô additô, ſive potius interjectio, *auxit nomen:* ut ex Abram factus ſit *Abraham.* Ideò ſubdit; *Abram parenti dictus*, à patre ſuo Thare.

4. *Abraham Deo* ] Ex Gen. cap 17. *dixit namq; illi Deus: Non vocabitur nomen tuum Abram, ſed vocabitur Abraham, quia patrem multarum gentium conſtitui te.* Hieronymus in librô Hebraicarum quæſtionum hunc locum exponens; *Dicunt*, inquit, *Hebræi, quod ex nomine ſuo Deus, quod apud illos eſt tetragrammaton, hoc eſt, quatuor literarum h literam Abraham dederit; dicebatur enim Abram, quod interpretatur pater excelſus: & poſtea appellatus eſt Abraham, quod eſt pater multitudinis: nam quod ſequitur, gentium, non habetur in nomine, ſed intelligitur.*

5. *Pignus ſenile* ] Iſaac filium, quem, ut diximus, Abraham centenarius genuit. *Pignus* autem pro filius ſæpè legimus.

5. *Dicavit victima*] deſtinavit ſive devovit. Virg. 2. Æneid.

*Et me deſtinat aræ.*

6. *Cum litare*] ſacrificio aliquid à Deo impetrare.

8. *Offerendum Deo credito*] Cui credi neceſſarium eſt: id quod & ipſe fecit: *& reputatum eſt illi ad juſtitiam.*

7. *Dulce, pium, unicum*] quæ tria fuerunt ex Iſaac patri. Namquid potuit dulcius eſſe Abraham, filio in ſenecta ex uxore genitô? quid obſequentius eô, qui patri ſe victimam præbuit? Nam quod unicus ex uxore fuerit, ſatis conſtat, cùm ex Agar ancillâ priùs Iſmaelem, & poſtea ex Ceturâ plures genuerit.

9. *Pugnare nos*] ſenſus eſt; quòd Abraham, cum Loth captivum audiſſet ab illis quatuor regibus, qui Pêtapoleos fines, ubi Loth habitabat, populati ſunt, collectâ ſervorum manu illos perſecutus, & nepotem reſtituit libertati, & omnem prædam cum victoriâ reportavit. Deinde Centenarius ex Sarâ nonagenariâ filium legitimum procreavit. Poëta nunc moraliter rem geſtam exponens dicit, quòd quemadmodum Abraham profligatis hoſtibus genuit filium ex uxore, ita & nos ſuperatis hoſtibus ſpiritalibus, qui ſunt caro, mùndus & dęmonia, debemus gignere liberos legitimos, i. opera virtutis Deo placentia ex animâ, quæ vitiis antea erat ſterilis & oppreſſa, nunc verò illis expulſis libera. Dicit igitur: *ſuaſit* ſc. Abraham, *pugnare cum profanis gentibus*, i. cum vitiis; quemadmodum ille pugnavit cum quatuor regibus.

11. *Prolem conjugalem*] ex uxore legitimâ, i. animâ vitiis liberâ: ut ille ex Sarâ Iſaac genuit, ut Apoſtolus ait, *non ſecundum carnem, ſed ex promiſſione.*

13. *Spiritus bellicoſus*] recta ratio & prudentia, vitiorum profligatrix.

14. *Vicerit portenta cordis*] vitia & peſtes animorum: quæ ſedem in corde ſibi fixerunt. Sed quia pugna illa, quam Abraham pugnavit pro liberando nepote, nimis ſtrictè pertractata eſt, iterum per partes, quô pacto res eſt geſta, exponit.

15. *Vinctum feroces*] argumentum hujus hiſtoriæ ex Gen. cap. 14. delineatum eſt.

15 *Reges feroces*] hi quatuor fuerunt Amraphel rex Senear, Arioch rex Ponti, Codorlogomor rex Elamitarum, & Thadal rex gentium.

15. *Ceperant Loth*] Cum popularentur fines Pentapoleos, ubi forte fortuna eô tempore Loth habitabat.

16. *Criminoſis*] Crimine illo peſſimo, quod ab ipſis cognominatum eſt.

17. *Fovebat*] illuſtrabat.

18. *Gloria patruelis*] Abraham patrui ſui. q. d. quòd Loth cauſâ patrui ſui & illuſtrabat illa loca, & honorabatur ab illius loci incolis.

19. *Siniſtris nunciis*] ſiniſtrum nuncium afferentibus.

22. *Ter ſenos*] duodeviginti.

23. *Ho-*

23. *Hoſtis euntis*] cum prædâ ſe in patriam recipientis.

25. *Captis copiis*] adverſariis Pentapoleos ſuperatis.

27. *Graves*] onuſtos.

28. *Proterit*] proculcat & profligat.

29. *Catenas*] quibus erat impeditus Loth cum reliquis captivis.

33. *Attrita baccis colla*] quia antea, quàm ab hoſtibus caperetur, geſtabat monilia baccata, i. gemmata. Virg. 1. Æneid.

*Colloq; monile baccatum.*

35. *Prole fratris*] Loth, qui erat filius Aran fratris Abraham.

36. *Ne qua vis*] ne aliqua violentia.

38. *Recentem de tantâ cæde*] cruentatum. Virg. 2. Æneid.

*Me bello è tanto digreſſum & cæde recenti.*

39. *Sacerdos*] Melchiſedech rex Salem, qui Abraham reportanti ex hoſtibus victoriam occurrit offerens illi panem & vinum.

39. *Ferculis cæleſtibus*] alludit ad illud, quod ſcribitur Pſalm. 109. *Tu es ſacerdos in æternum ſecundum ordinem Melchiſedech*: qui panem & vinum, h. e. conſecrationis materiam Abraham victori obtulit. Sed cujus hic fuerit filius, ignoratur. Paulus in Epiſt. ad Hebr cap. 7. *Melchiſedech*, inquit, *rex Salem ſacerdos Dei ſummi, qui obviavit Abrahæ regreſſo à cæde regum & benedixit ei: cui & decimas omnium diviſit Abraham.* Primũ quidẽ qui interpretabatur *rex juſtitiæ*, deinde *rex Salem*, quod eſt rex pacis, ſine patre & matre, ſine genealogiâ, neq; initium dierum neq; finem vitæ habens: aſſimilatus autem filio Dei manet ſacerdos in perpetuum. Hebrei referente Hieronymo in libro Hebraicarum quæſtionum, dicunt, *hunc fuiſſe Sem, filium Noæ*: & ſupputantes annos vitæ ſuæ, oſtendunt ad Iſaac uſq; ætatem perveniſſe. Et eſt ordo: Melchiſedech, Dei ſacerdos, & item rex præpotens, ignotus quâ ſtirpe, quia (ut dicit Apoſtolus) *ſine patre, ſine matre, ſine genealogiâ.* Itaque idem Hieronymus ad Euagrium ſcribens, *agenealogon Melchiſedech* appellat.

41. *Cujus origo ſecreta*] quæ ignoratur.

41. *Fonte inenarrabili*] principio, quod enarrari non poteſt. juxta illud Eſaiæ: *Generationem ejus quis narrabit?*

42. *Nullum autorem ſui*] progenitorem.

42. *Prodit*] oſtendit.

43. *Quis majoribus*] quibus parentibus, avis, atavis.

45. *Mox*] ſc. poſt oblationem panis & vini.

45. *Trinitas triformis Angelorum*] Ex Geneſ c 14. ubi legitur quòd *apparuerunt Abraham tres Angeli in ſpecie virorum*; ſed quòd aliquando de tribus fit mentio quaſi de unô, aliquãdo ſingulatim quaſi de pluribus, ita per tres Angelos intelligimus Trinitatem; ſicut ſupra per *Melchiſedech* Chriſtum IESUM.

46. *Mapalia*] domos paſtoricias. Virg. 3. Georg.

*Raris habitata mapalia tectis.*

Eadem & *magalia* dicuntur.

47. *Et jam Sara*] Abraham uxor, quæ interpretatur *Princeps.* nam antea *Sarai*, i *princeps mea*, dicebatur.

47. *Vieta*] languida & ſine vi, h.e. naturalibus privata viribus, ut exponit Feſtus. Cic. 2 de divinat.

*Bovis exile & exiguum & vietum cor.*

47. *In alvo fertilis*] q. d. licet fronte rugis ſulcatâ & reliquis viribus corporis deſtituta, fecunda tamen erat.

48. *Mater exanguis*] quia in ſenibus ſanguis eſt diminutus. Lucan. in 11. de Martiâ: *Dum ſanguis inerat, dum vis materna, peregi*

*Juſſa, Cato.*——

48. *Stupet munus juventæ*] miratur ſe præſtare officium juvenculæ, h. e. parere.

49. *Pœnitens cachinni*] riſûs, quando videl. riſit poſt oſtium tabernaculi, audiens ex Angelo, quod filium eſſet paritura; unde & *Iſaac riſus* interpretatur.

50. *Hæc ad figuram*] ex hiſtoria ſuperiùs enarratâ infert ſenſum allegoricum, dicens: Hæc, ſc. linea, i. hiſtoria, quæ per quandam figuram oſtendit nobis viam, quâ ſit in hac vitâ proficiſcendum ad alteram.

51. *Reſculpat*] q. d. hiſtoria oſtendit nobis lineam, i. ſemitam anguſtā, ſed nos debemus eam reſculpere, i. atterendo dilatare pede rectô, non declinando ad dexteram neq; ad ſiniſtram.

52. *In armis*] Ita habent omnes codices, ſed ut conſtet ſenſus, *in animis*, potiùs legendum eſt.

53. *noſtri corporis*] partis irrationalis, quæ membris & partibus corporis utitur, cum ab imperio rationis rebellat.

55. *Liberandam*] à vitiorū miſerâ ſervitute libertati veræ reſtituendā.

55. *Viribus coactis domi*] vernaculis domeſticis, quod & Abraham fecit. Quia, ut Cicero dicit, *in morbis corporis, opus medico exteriori habemus, at in animi vitiis remedia ipſa intra nos ſunt, atq; illud inprimis, velle curari.* quare vires domeſticas vocat prudentiam, ſolertiam & ejuſmodi virtutes.

56. *Largè divites*] valdè copioſi.

57. *Trecenti, bis novenis additis*] tercentum, decem & octo. Quid autem numerus ille ſignificet, conſulendus eſſet quiſpiam Pythagoricus, qui in hujuſmodi rationibus numerorum verſatur. Sed ego nullum aliud myſterium video per Abraham comites ſignificari, niſi trecentos decem & octo Epiſcopos illos, qui in Concilio Niceno interfuerunt, ubi multa de Chriſtianâ religione conſtituta ſunt: ſed inprimis de fide, quâ cenſetur Abraham; ibi namque *ſymbolum Nicenum* eſt conflatum.

58. *Figurâ myſticâ*] ſecreta & divina.

59. *Sacerdos verus*] qui ſecundum ordinem Melchiſedech ſeipſum in ſpecie panis & vini obtulit.

60. *Alto & ineffabilis*] ſicut Melchiſedech, incognito.

61.

61. *Victoribus beatis*] ſc. qui ſuperaverunt animi vitia.

62. *Parvam caſam*] *Abraham*, per quem intelligimus *victorem vitiorum:* qui tamen poſſit dicere: *Domine, non ſum dignus, ut intres ſub tectum meum.*

63. *Honorem Trinitatis hoſpita*] quia honorificum eſt Abrahã, quòd Trinitas in domum ſuam divertat: & ita animam à vitiis purgare, quòd ſit templum Trinitatis.

64. *Animam dotand*] Ordo eſt: deinde Chriſtus faciet animam maritam, id eſt, copulabit illam ſibi quaſi ſponſam.

64. *Connexibus ſpiritus*] S. Sancti copulâ.

65. *Diu expertem prolis p.*] ſterilem bonorum operum, cùm erat ſub peccatorum dominatione.

66. *Fertilem*] fecundam, contra id, quod dixit, *ſterilem.*

67. *Sera puerpera*] anima prolis fecunda.

67. *Poſſidens dot.*] quâ fuit dotata cum primùm creata eſt, h. e innocentiam.

68. *Implebit digno herede*] ſeipsâ.

68. *Domum patris*] regnum cæli, in quô noſtra merces repoſita eſt.

# PSICHOMACHIA.

Verſ 1. *Chriſte graves*] Tametſi in proœmiô ſuperiori Prudentius inſinuavit, quâ de re in hoc opere ſcripturus erat, cum poëtarum Latinorum moris ſit, prius proponere, deinde invocare, tum denum proſequi opus inſtitutum; hoc in loco ſimul invocat & proponit, poëtas Græcos imitatus, ut Homerus in Iliade:

*Iram pande mihi Pelidæ diva ſuperbi.*

Et in Odyſſea

*Dic mihi Muſa virum captæ poſt tempora Trojæ.*

Sed quia poëtarum eſt Deos earum rerum præſides, de quibus ſcripturi ſunt, invocare: Chriſtum, quo cum nobis humanitatis commercium eſt, quique per redemtionem vel peculiari quodam jure noſter eſt dominus, more poëtarum invocat, ut nobis, in hac pugnâ Rationis cum parte animi irrationali, adſit; quandoquidem ipſe & per ſe & per nuncios ſuos Apoſtolos & Prophetas illud ipſum debere facere, multis in ſacræ Scripturæ locis hortatus eſt

1. *Chriſte grave*] Æmulatio eſt Virgiliana ex Æneid. 6.

*Phœbe graves Trojæ ſemper miſerate labores.*

2. *Qui patriâ virtute clu*] pugnas & es potens; id enim *cluere* ſignificat unde & *Dei bra hium* in ſcripturâ appellatur; & Apoſtolus, *illum portare omnia verbô virtutis ejus*, dicit. Et qui centones ex Virg. Poëmate compegerunt, ſignificanter patrem ad filium loquentem inducunt: *Nate mea vires, mea magna potentia ſolus.*

2. *Propriaq; ſed una*] quia illa virtus cum ſit patris, eſt & propria filii; quia una & eadem eſt in utroq; virtus.

3. *Unum namque* ] per parentheſim interponit duos verſus, reddens rationem, cur eadem ſit virtus patris & filii; quia cum ſit idem Deus eſſentiâ, eſt tamen trinus in perſonis; ideò ſubdit, *non tamen & ſolum*. Neque enim ſatis eſt confusè unum & eundem ſolum Deum confiteri, ſed explicare perſonas in divinis, ut *ſolum* referatur ad perſonã, ut Sedulius: *ſolus de ſolo:* itaque ſubjungit, *quia tu Deus ex patre Chriſte*; ſubaudi, procedens per æternam generationem.

5. *Diſſere rex noſter* ] ordo eſt: *Chriſte, rex noſter, diſſere*, i. oſtende: *quô milite*, quibus armis & auxiliô; *mens armata*, de parte animi rationali intelligitur: *queat pellere culpas*, i. vitia, quæ occupaverunt alteram partem animi, Rationis expertẽ, quod appellat *antrum pectoris*, i. receſſum quendam, ubi vitia ſedes ſuas fixerunt.

7. *Exoritur quoties* ] quaſi velit dicere, ad expellendas animorũ peſtes, tunc proſunt divina præcepta, parentum cohibitiones, atq; (ut ait Ariſtoteles) amicorum admonitiones atque conſilia: cum ſentimus ejuſmodi bellum ultra nos geri, h.e. in quibus incontinentia locum habet. Nam *qui vitio ſtupet, fibrisq; increvit opimum pingue, demerſus ſummâ rurſus nõ bullat in unda.*

9. *Quod præſidium* ] ſignificantiùs dixiſſet, *ſubſidium*.

10. *Quæ acies* ] ſc. rationum, quibus utendum eſt contra appetitum.

11. *Obſiſtat* ] opponatur.

11. *Meliore manu* ] exercitu, à parte honeſtiore.

11. *Neque enim bone ductor* ] Senſus eſt: *Neq; enim credibile eſt*, quod Simonides inquit, *invidiſſe Deum homini*, faciendo illum tot morbis atque animorum peſtibus obnoxium: quin potius propter nimiam caritatẽ, quâ dilexit nos, ut ait Apoſtolus, miſiſſe filium ſuum, ut eos, qui ſub peccati jugo erant, à miſerâ vitiorum ſervitute liberaret.

12. *nervis* ] viribus.

13. *Vitiis populantibus* ] humanum genus evertentibus.

14. *Turmas ſalutiferas* ] virtutes morales, quæ opponuntur vitiis.

16. *Ad ludibria cordis* ] vanas aut pernicioſas cogitationes, quæ nos illudunt.

17. *Tibi* ] ad nominis tui gloriam.

18. *Præſens* ] in promtu & manifeſta.

18. *Si liceat notare* ] ſi mihi concedatur fingere atque ante oculos ponere.

18. *Comminus* ] prope, more illorum, qui conflicturi ſint.

19. *Facies* ] formas ſive figuras.

20. *Et portenta* ] vitia, quæ tàm ſunt præter naturæ intentionẽ, quàm hominem naſci bicipitem aut multipedem.

21. *Prima petit* ] Opponit atque in certamen committit Fidem, hoc eſt, Chriſtianam religionem, atque gentilium impietatem, culturamque deorum, quam primo congreſſu ponit fuiſſe ſuperatam: ut ſignificet videlicet, in iis, quæ ad convellendum contra nos inſurgunt,

non

non eſſe dandum longis diſputationibus,ſed,quod dicitur, *oculis clauſis Andavatarum more pugnantes* primò impetu rem conficere.

21. *Sed dubiâ ſorte*] non quòd victoria ſit dubia fortiter pro fide pugnanti; ſed ad naturam reſpexit, in quâ fortuna plerunque dominari ſolet.

22. *Turbida*] non quod per aliquam animi perturbationem in pugnam deſcenderit,ſed quòd exarmata & nuda, utcunq; illam ſors offendit,ſolâ cōſcientiâ atq; ſui fiduciâ ad primum inſtantis pugnæ clamorem concurrerit.Ideò dicit:*cultu agreſti*,id eſt, inornato.

23. *Exerta lacertos*] habens exertos,ac proinde ad conflictum magis expeditos lacertos.

24. *Nova prælia laudis*]victoriæ;unde magnam laudem atque gloriam erat reportatura.

25. *Telis*]armis,ut vulgò dicitur,offenſivis.

25. *Tegmine*] armis defenſivis.

26. *Membris retectis*] nudis atq; exarmatis.

27. *Pericula frangenda*] periculoſum hoſtem, ſed tamen facilè profligandum.

28. *Laceſſentem*] Fidem provocantem illam ad certamen.

28. *Collatis viribus*]conſertis in pugna.

29. *Veterum deorum*]quia idololatria jam inde à prima Aſſyriorum monarchiâ incepit.

30. *Illa*] fides.

30. *Phalerata*] adornata; cùm tamen propriè equorum ornamenta ſint *phaleræ*.

30. *Vittis*] velaminibus ſacris,quibus in ſacrificiis utebantur.

31. *Inſurgens altior*]ut ſc.majori conatu ictum infligeret.

31. *Labefactat*]diſſipat atq; diſſolvit.

32. *Applicat ſolo*]in terram deprimit.

32. *Pecudum*] quas ſacrificantes Diis immolabant.

33. *Oculos*]cum oculis totum caput.

33. *Eliſos in morte*] diſſipatos ex pedum conculcatione. Virgil. 8. Æneid. *Angit inhærens,*

*Eliſos oculos & ſiccum ſanguine guttur.*

33. *Animam malignam*] ſpiritum tenuem: quemadmodum Virgil. 6. Æneid. *ſub luce maligna* dixit,pro anguſtâ.

34. *Commercia gutturis*] viciſſitudo expirandi & reſpirandi,quæ per guttur fit.

34. *Intercepti*] interclufi.

35. *Suſpiria longa*] ſingultûs mortis.

35. *Difficilem*] violentum. Virg 4. Æneid.

*Longum miſerata laborem difficileſq; obitûs.*

36. *Legio*]ſc.martyrum,per quos fides impietatem gentium ſuperaverat.

36. *Coactam*] conſtipatam & coadunatam.

37. *Animarat*] incitarat. Juvenal.

*Animante tuba, galeatum ſero duelli pœnitet.*

39. *Floribus*] ſertis ex floribus contextis.

39. *Veſtirier*] paragoge eſt, pro, veſtiri.

39. *Oſtro ardenti*] purpura ſive murice ſplendenti. Virg. 4. Æneid.

*Tyrioq; ardebat murice læna.*

40. *Exin gramineo*] Secundus Pudicitiæ cum Libidine conflictus, quem noſtri tertiam animorum peſtem faciunt: hoc eſt, luxuriam, cum ſit luxuria aliud, quemadmodum infrà dicemus.

40. *Concurrere prona*] proclivis & parata ad concurrendum cum libidine.

41. *Sodomita libido*] quæ diu verſata eſt Sodomis, urbe illâ Pentapoleos infami impuratæ libidinis vitiô, quam *Sodomitam* genere femininô protulit, cum ex formâ declinationis græcæ, id, quod alicubi diximus, generis ſit tantùm maſculini. nam feminino *Sodomitis Sodomitidis* potiùs diceretur.

42. *Succincta faces*] habens faces ignis ſuccinctas: Sic enim exponi ſolet; Synecdoche per participium ſed hic impropriè pro, *ipſa ſuccincta*, id eſt, expedita habens faces.

42 *Faces patrio*] Intinctas bitumine ſulphureo, quod aſphaltites lacus, hoc eſt, mare, quod Hebrei vocant mortuum, exſudat: ubi Sodoma cum aliis quatuor urbibus incendio abſumtæ ſunt. itaq; *patrias* appellavit, cum ipſa libido Sodomita ſit patria natalisq;.

43. *Ardenti ſulphure*] ex bitumine, quod diximus.

43. *Pinum piceam*] facem ex pinu arbore, in cuius genere numeratur *picea*. Virg. 5. Æneid.

*Procumbunt piceæ: ſonat icta ſecuribus ilex.*

44. *Pudibunda*] verecunda, in bonam partem accipiendo.

45. *Appetit*] impetit & invadit.

47. *Ignea tela*] faces pineas ex ſulphure incenſas.

47. *Lupa dira*] meretricis ſic enim apud antiquiores dicebatur. unde & *lupanaria* dicta ſunt. Juvenal.

*Ite, quibus grata eſt picta lupa barbara mitra.*

48. *Tedas*] illas faces igneas.

49. *Adacto*] impulſo ac impreſſo.

50. *Transfigit*] trajicit atq; transverberat.

50. *Vapores concretos ſanguine*] ſpiritum ſanguine commixtum emittit. Virg. 2. Æneid.

*Squalentem barbam concreto ſanguine crines.*

51. *Cœnoſo*] ad cœni ſimilitudinem craſſo & turpi.

51. *Ind*] ex juguli transfoſſi vulnere.

53. *Hoc tibi habe*] ſubaudi vulnus. Terentius in Andria: *habet, captus eſt.* quod Donatus, pro *vulneratus eſt*, illo in loco exponit.

55. *Flammas*

55. *Flammas mortiferas*] Venerem & amores ad mortem æternam perducentes.

56. *Vena intima*] pro *iecore* poſuit. Virg. 4. Æneid.

*Vulnus alit venis, & cæco carpitur igni.*

57. *Lampade Chriſti*] amore caſto non venereo. Juvenalis:

*Nec pharetris Veneris macer eſt, aut lampade fervet.*

58. *Téne ô vexatrix*] Pudicitia victrix amarè atq; hoſtiliter increpat Libidinem profligatam.

58. *Potuiſſe*] ſubaudi, *decuit*. Virg. 1. Æneid.

*Méne Iliacis occumbere campis non potuiſſe.*

59. *Recaleſcere flatu*] reviviſcere ſpiritu.

59. *Capitis extincti*] q. d. hoc tempore Judith amputavit caput Holophernis: tu quoq; cum illo pariter extincta es. quomodo igitur nunc reviviſcis, atq; priſtinas vires reſumis?

60. *Aſſyrium thalamum*] quia Holophernes dux erat Nabuchodonoſor, Aſſyriorum regis.

61. *Lavit*] commaculavit.

62. *Mœchi ducis*] qui volebat eſſe mœchus: ut Virg.

*Quos ego ſum toties jam dedignata maritos.*

64. *Famoſum trophæum*] victoriam inſignem.

65. *Mea vin lex*] quę me in libertatem aſſeruit quia ulta eſt.

65 *Calitùs audax*] quia illud præclarum facinus non potuit abſolvi ſine cœleſti quodam auxilio.

66. *At fortaſſe parum fortis*] imò fortiter pro pudicitia rem geſſit, quamvis *ſub lege veteri*, in quâ pudicitiâ non tantoperè commendabatur. ſed nimium, inquit, illa figura novæ legis erat, in quâ virginitas viduitati, continentia nuptiis præfertur, contra priſcæ legis conſuetudinem.

66 *Sub umbra legis*] lege umbratili, & quæ figura erat legis ſolidæ, veræ & expreſſæ: quia, ut inquit Apoſtolus ad Corinth. 1. *Omnia in figura contingebant illis.*

68. *Quibus*] temporibus.

68. *Virtus vera*] non fucata, non adumbrata, ut in lege veteri: in quâ probro dabatur, *fitus non gignere.*

68. *Fluxit in corpora terrena*] illapſa eſt in homines.

69. *Excifura grande caput*] ſumptum eſt ex eô, quod ſcribitur 1. Corinth. 1. *Elegit Deus infirma mundi hujus, ut fortia quæq; confunderet.*

70. *Nunquid & intacta*] libidinem nihil juris habere in corpora humana oſtendit, poſteaquam Verbum divinum incarnatum, vel, ut dicunt Græci, humanatum eſt; propterea quòd, ex carnis humanæ commerciô cum divinitate, ſumus quodammodo conſecrati.

71. *Ullum fas ſupereſt*] relicta eſt tibi ulla facultas aut poteſtas? quaſi diceret, nulla, niſi quatenus homines vinci ſe volunt.

71. *Ex quo*] ſubaudi, *tempore*, vel, *ex quo partu.*

72. *Propago priſca*] vetus homo ſubjectus morti propter peccatum.

73. *Deſeruit naturam*] mutavit conditionem.
73. *Vis ardua*]divina,i. Verbum.
73. *Sevit novam carnem*]inſevit. quid ſi legas *ſumſit?*
75. *Cum patre numen*] Deum ex patris ſubſtantia: & hominem ex ſubſtantia matris.
76. *Caro diva eſt*]divinitatis facta particeps & ſacrata.
76. *Quæ concipit illum*] ut referatur ad totam ſpeciem, non ad numerum.
77. *Conſorti fœdere*] communi ſocietate: quod quemadmodum factum ſit,& quid inde ſequatur,multis modis exponit.
79. *Dum glutinat*]ſibi coagmentat & connectit.
79. *Uſum carnis*] carnem,quâ veluti inſtrumentô quodam utatur.
80. *Non degenerante*]in deterius mutatâ. nam illa *degenerare* dicuntur,quæ ſui generis principio non reſpondent.
83. *Jam non ſumus*]imò iidem ſumus:ſed *aucti naſcendo in melius*, id eſt,conditionem nobiliorem.
84. *Mihi contulit*]mihi aliquid dedit,& ipſe nihil amiſit,quod adhuc aliis verbis explicat magis.
87. *Hæc ſunt dona*]beneficia homini à Deo conceſſa.
87. *Lutulenta*] luto plena & immunda.
88. *Poſt Mariam*] Mariæ fecundam virginitatem.
88. *Perſtringere*]vel leviter tangere & violare.
89. *Præceps*]activè pro *præcipitans*,ſive præcipitanter impellens.
91. *Fervida*] ad Veneris igneam naturam retulit.
91. *Abde caput*]mergere ſive mergaris.
92. *Occide proſtibulum*] morere ô meretrix: ſic enim meretrices vocantur *proſtibula* à proſtando.
92. *Manes*]inferos.
93. *In fundum noctu*]in profunditatem inferorum. Virg.
*Pallentes umbras Erebi noctemq; profundam.*
94. *Vada flammea*] *Phlegeton* fluvius inferorum,qui *flammeus* interpretatur.
94. *Vada nigra*]Erebum intelligit:de quo Virg.
*Imas Erebi deſcendit ad umbras.*
95. *Vortex ſulphureus*] ad eundem Phlegethonta retulit; de quô Virgil.
*Qui rapidus flammis ambit torrentibus amnis tartareus Phlegethon.*
96. *Furiarum maxima*] Virg.
*Furiarum maxima juxta accubat.*
99. *Jordanis in undis*]quæ ſunt Chriſti baptiſmate conſecratæ.
100. *Saniei*]ſanguis corruptus; quippe qui extra venas.
100. *Rore rubenti*]ſanguine roranti.
101. *Vulnere*] vulneris cruore.
102. *Virgo docta*]quæ hujuſmodi armorum polituram benè noverat.

102. *Actem*

102. *Aciem victricem*] gladium,quo ipſa fuerit victrix.
103. *Labem hoſtilis juguli*] maculam ex libidinis cruore.
103. *Baptiſmate*] ablutione & intinctu. nam *Baptizare* eſt intingere ſive mergere:alludit tamen ad baptiſma,quô veſtigia peccati abluuntur.
105. *Tecta rubigo*] gladii ſcabrities, quæ ex vaginæ tegumentô citiùs irrepit.
106. *Sorde ſcabroſâ*] quæ gladiis ſcabriciem ſuperinducit.
107. *Ad aram divini fontis*] Jordanis,Chriſti baptiſmate conſecrati; & tangit conſuetudinem illorum qui artis ſuæ inſtrumenta emeriti Deo conſecrabant,in cujus erant tutelâ. Horat. 1. Epiſt.

*Vejanius armis Herculis ad poſtem fixis latet abditus agrô.*

108. *Nitorem ablutum*] gladium nitentem & politum.
109. *Ecce modeſta*] Tertius Patientiæ cum Irâ conflictus,quam noſtri quartam animorum peſtem dicunt.
109. *Gravi vultu*] ſereno & conſtanti.
111. *Vitalia*] membra.
112. *Defixa oculos*] in terram dejectos:quod ipſum conſtantiæ ſignũ eſt. Virg. 6. Æneid.

*Illa ſolo fixos oculos averſa tenebat.*

111. *Spectabat vulnera*] quæ ab omnibus invicem inferebantur.
112. *Lenta*] immobilis & otioſa.
113. *Ira tumens*] proprium iræ epitheton.
113. *Fervida rictu ſpumanti*] propter calorem per ora ſpumas emittens.
114. *Intorquens lumina*] huc atq; illuc volvens oculos;contra id,quod de patientiâ dixit,*defixa oculos.*
114. *Sanguinea*] Virg. *Sanguineam volvens aciem.*
114 *Suffusô felle*] mixtô cum ſanguine.
115. *Laceſſit hanc*] provocat ad pugnam Patientiam.
115. *Telô & voce*] armis & verbis.
115. *Ut exortem belli*] quaſi invidens illi;quod ſignificavit per illud, quod dixit,*ſuffusô felle*,cum videret illam immunem belli.
116. *Impatiens moræ*] non potis ſe continere. Juvenal.

*Impatiensq; moræ pavet.*

116. *Contô*] haſtâ.
117. *Criſtas hirſutas*] ex equinâ caudâ.
Virg. *Caudaq; hirſutus equinâ.* & alio in loco: *Cui triplici crinita jubâ,galea alta.*
119. *Securô*] ſine belli curâ ; quia turpe,non quod ita putat ira,ſed quòd patienti id ſe facere jactat:ut ſit dictum per ironiam.
121. *Stridens*] cum ſtridore volans.
122. *Criſpata*] vibrata & tremens.
122. *Per Notos tenere* ] pervios; quid ſi legas *tenues*. Virg.

*Tenues in ventos vita receſſit.*

122. *Certa*] non fruſtrata ictum deſtinatum.

123. *Illiditur ictu recto*] in nullam partem aliam deflexo.

124. *Reſilit*] reſultat & repercutitur.

125. *Trilicem thoraca*] Virg. de loricâ libro 5.

*Lævibus huic hamis conſertam auroq; trilicem loricam.* cum ſit coriô crudô. Martial.

*Accipe belligeræ crudum thoraca Minervæ.*

126 *Induerat thoraca*] de eadem armatura dixit *loricam* & *thoracem*: cùm *lorica* propriè ſit ex hamis contexta, *thorax* ex coriô. Sed Varro, *loricæ*, inquit, *quòd è loris de coriô crudô pectoralia faciebant, poſtea ſuccenderunt Galli è ferro ſub id vocabulum ex anulis tunicam ferream.*

126. *Squamoſa texta*] idem dicit, ſed aliis verbis. nam nihil aliud eſt *lorica ferri*, quàm anuli ſive hami ferrei contexti in modum ſquamarum.

127. *Commiſerat*] connexuit & coagmentavit. Juvenal.

*Eadem plumbo commiſſa manebit.*

127. *Per nervos intortos*] quia fortè ad majorem loricæ ſecuritatem *nervi* interponebantur hamis ferreis.

128. *Inde*] ſc. ex armaturæ firmitate.

129. *Telorum nimbos*] ad tela cadentia in modum grandinis ſive pluviæ.

129. *Non penetrabile*] nomen pro adverbio, pro *impenetrabiliter*: vel potius genus poſuit pro genere, ut ſit *non penetrabile* pro *non penetrabilis*.

130. *Mota eſt*] perturbata.

131. *Opperiens*] expectans.

132. *Stomachando*] iraſcendo.

132. *Impenderat lacertos*] conſumſerat vires.

134. *Irrita*] deluſa & fruſtrata ſua ſpe.

134. *Laſſaverat*] uſq; ad laſſitudinem fatigaverat.

134. *Nube jaculorum*] quod ſuprà dixit, *telorum nimbos.*

135. *Ventoſa tela*] per ventos volitantia.

135. *Ictibus vacuus*] otioſis, & finem ſuum non conſequentibus.

137. *Ad capulum*] ad enſem, quà parte capitur, cùm ſtringendus.

138. *Ab aure dextra*] Graphicè morem ferire volentium exprimit.

141. *Retundit aciem*] hebetat gladii aciem.

142. *Vena rebellis*] galea ærea reſiſtens: nam ex venis terræ effoditur æs & ferrum.

143. *Chalybem illiſum*] enſem impactum.

143. *Neſcia cedere*] perforari, & vinci.

144. *Aſſultu*] ictus iræ aſſilientis.

145. *Mucronis*] enſis.

146. *Crepuiſſe*] cum crepitu diſſiluiſſe.

147. *Capulum*] ſolum ſine lamina ferri.

148. *Mentis inops*] præceps & ſine conſilio.

148. *Ebur infelix*] capulum ex ebore, quo infelicitèr uſa eſt.

148. De-

148. *Decoris pudendi*] ornamenti ex quo plus ignominiæ quàm laudis retulit.

149. *Signa perfida*] capulum, in quo erant ſigna & imagines ebori impreſſæ; quæ tamen *perfida* vocat, quia illis non erat fidendum, utpote falſis.

149. *Monimenta triſtia*] quæ triſtem recordationem illi afferebant; quoniam illorum defectu victa fuit.

150. *Effera*] furioſa & veluti ferarum rabie percita.

151. *Miſſile*] jaculum.

152. *In uſus perverſos*] in perniciem ſuam verſos, cum illos antea in patientiam jaculata fuiſſet.

153. *Raſile lignum*] haſtam politam ac lævigatam.

153. *Cuſpide versâ*] ſubaudi, contra ſeipſam.

154. *Tranſit*] pro trajicit & penetrat.

154. *Verbere calidò*] haſta ſanguine calefacta.

155. *Vicimus vitium*] Iram vitioſam: nam ira per prudentiam moderata, non eſt vitioſa, ut Peripatetici oſtendunt; quin potiùs in manſuetudinem refertur, ut probat Ariſtoteles in tertio Ethicorum.

161. *Vis ignea*] definitio eſt iræ: hoc eſt, aſcenſio ſanguinis circa cor.

162. *Secat*] tranſit. Virg.

*Litus harenoſum Libyæ ventoſaq́ ſecabat.*

163. *Job*] qui potiſſimùm patientiâ commendatur.

165. *Fronte ſeverus*] triſtis & rugoſus.

165. *Anhelus*] præ nimiô labore ſudans.

166. *Ulcera clauſa*] in cicatricem coëuntia.

166. *Truci vultu ſubridens*] ſignificat, in illô triſtitiam lætitiæ fuiſſe mixtam.

167. *Per numerum cicatricum*] multitudinem plagarum.

168. *Sudata*] cum ſudore ſuô devicta.

168. *Sua tramia*] appoſitio eſt, id eſt, ſuam victoriam & laudem.

168. *Hoſtis*] ſc. Impatientiæ & Iræ.

171. *Multiplicata*] quia omnia, quæ illi fuerant rapta, reddita ſunt duplicia.

171. *Nec peritura*] permanſura ſemper.

173. *Per imbres vulnificos*] ſc. telorum. ſic ſuprà ex eadem translatione dixit *telorum nimbos*, ac *jaculorum nubem*.

174. *Una comes virtutibus*] *Eſt* namque *patientia* (quemadmodum in Rhetoricis à Cicerone definitur) *honeſtatis aut utilitatis cauſa rerum difficilium voluntaria ac diuturna perpeſſio*. quod in omni virtute neceſſarium eſt, quia virtus & ars circa difficile verſantur.

178. *Forte per effuſas*] Humilitatis cum Superbiâ congreſſum ponit ante oculos.

179. *Effrenis*] qualis & ipſa eſt.

180. *Quò*] pro, ut.

181. *Fulta*] ipſa ſedens & ſuſtentata in pelle leonis jubatâ.

Digitized by Google

183. *Accumularat in altum*] in ſublime creſcere fecit.

183. *Caput turritum*] in modum turris extructum.

184. *Crinibus tortis*] in funium ſimilitudinem contextis: quaſi Chimeram & galeæ criſtas. ſic ſuprà dicit de iſtâ,

*Hirſutas quatiens galeatô in vertice criſtas.*

184. *Ut congeries addita*] illa crinium multitudo adjuncta capiti aut caſſidi.

184. *Augeret cirros*] crines, ad majorem hoſtis terrorem.

186. *Palla carbaſea*] ex carbasô, genere lini candidiſſimo contexta.

186. *Collecta ſummo ſinu*] quia *ſinus* veſtis interiores fluxi erant: ſed ſuperior ſinus collectus à pectore ſurſum. Ideo dicit, *nectens à pectore nodum teretem*, id eſt, cingulum. Virg. in 4. Æneid.

*Aurea purpuream ſubnectit fibula veſtem.*

Idem in ſexto:

*Sordidus ex humeris nodô dependet amictus.*

Itaque *nodum teretem* fibulam cinguli appellat.

188. *Limbus tenui velamine*] velamen tenue habens limbum.

188. *Fluens*] pendens.

189. *Infeſtas auras*] obſtantes ſive obvias. Ovid.

*Obviaq; adverſas vibrabant flamina veſtes.*

189. *Textis turgentibus*] velaminibus aurâ inflatis.

190. *Sonipes*] equus non potens conſiſtere pedibus. Virg.

*Stat ſonipes & frena ferox ſpumantia mandit.*

191. *Frenarier ora*] ſynecdoche per verbum paſſivum.

192. *Obvertit terga*] retrò cedit.

192. *Negatâ libertate fugæ*] curſus. id eſt, quia non permittitur currere.

194. *Ventoſa virago*] ſuperbia opinione ſui tumida & inflata.

195. *Supereminet*] quia in omnibus ſe oſtentat.

196. *Circumflectit*] ſubaudi, habenis, quamvis ſuprà *effrenem* dixit: ſed intelligendum *effrenem* pro malè frenis obedientem.

197. *Adverſum cuneum*] humilitatis aciem in cunei ſpeciem ordinatam.

197. *Milite rarô*] quia pauci tales reperiuntur.

198. *Coëgerat*] congregaverat.

198. *Paupertinis*] pauperibus. Apulejus: *Quod oro, fili, paupertinas vecinas donas vicinis.*

199. *Mens humilis*] humilitas. Sed non potuit in carmine tres ſyllabas breves ponere.

199. *Regina quidem*] quanquàm pauper non ſine majeſtate regiâ.

200. *Paratu*] exercitus expeditione.

201. *Collegam*] auxiliarem ad hanc pugnam, ad quam ſolâ ſpe vincendi deſcendebat

202. *Cujus*] ſc. ſpei.

202. *Opu-*

202. *Opulentia*] omnium rerum abundantia, *eſt ad ta*, i. procreata, *& ſuſpenſa ab humo*, i. è terrâ ſublevata. & alludit ad conſuetudinem Romanorum. qui infantes recens natos humi collocabant & deinde ſublevabant; unde eſt *dea Levana* quæ infantes de terra levabat.
203. *Humilem mentem*] ut ſuprà, humilitatem.
204. *Nullô oſtentamine*] ſine oſtentatione: cum ſuperbia nihil ſine oſtentatione faciat.
205. *Fundit ſe*] prorumpit.
206. *Non pudet*] inſectatur multis verbis atq; amarulentis humilitatis milites, dicens, indignos, qui cum ſuo exercitu audeant pugnare.
207. *Laceſſere*] provocare ad certamen.
209. *Peperit*] comparavit.
210. *Calcare*] poſſidere.
211. *Si fas eſt*] q d. nefas eſt.
212. *En qui noſtra ſuis*] eſt, quale illud Virg. ex Æneid.
*En qui noſtra ſibi bello connubia poſcunt.*
213. *Sceptra*] inſignia noſtri regni.
213. *Sulcare novales*] exercere agros, qui, quô annô culturâ renovantur, dicuntur *novales*; ſicut quô non coluntur annô, *reſtiles* appellantur.
214. *Capta manu*] vel antea à nobis, vel nunc ab ipſis.
214. *Popularier*] per vim occupare.
214. *Hoſpite aratro*] culturâ ſuâ; qui non indigenæ ſed hoſpites ſunt.
215. *Duros colonos*] nos fortes viros.
216. *Natalibus horis*] Senſus eſt: Ego ſuperbia ſic exerceo meos milites, quod ab horâ diei natalis aſſuefacio illos ad rerum dominium.
217. *Calidos à matre*] Juvenal. *Modò primos incipientem edere vagitûs, & adhuc à matre rubentem.*
218. *Vim poteſtatum*] potentes vires.
219. *Omnes*] ego cum meis.
219. *In oſſibus rudibus*] ab infantiâ & tenerâ ætate.
220. *Quis locus*] in ditione noſtrâ, quæ nobiſcum genita eſt & crevit, nullus eſt locus.
221. *Congenitis ditionibus*] regnis & dominiis rerum nobiſcum genitis.
223. *Et domus & domini*] idem dicit aliis verbis.
224. *Ex quo*] dicit, jam inde ab initio mundi hoc fuiſſe, quod potentiores atq; perinde ſuperiores rerum potiti ſunt.
224. *Plaſma novum*] Adam ex luto factus.
226. *Pellitos habitûs*] veſtes pelliceas. Ovid de Ponto.
*Litora pellitis nimium ſubjecta Corallis.*
227. *Noſtra præcepta*] per ſuperbiam occupaſſet agros.
228. *Ab oris ignotis*] advena ignobilis & obſcurus.
230. *Tam ſerum jus*] ſerò.

231. *Nimirum vacuè*] ſenſus eſt:non eſſe credendum famæ,quæ jubet miſeros benè ſperare.

231. *Frivola creduntur famæ*] fruſtrà illi creditur.

231. *Vacuè*] vanè ſive ociosè.

233. *Spem boni futuri*] quia ſpes non eſt niſi de bono futuro.

234. *Ut palpent*] ſenſus eſt:ut hæc levis conſolatio blandiatur illorum deſidiæ.

234. *Pigro medicamine*] levi remedio.

235. *Quidni*] certè.

235. *Spes iners*] quæ inertium eſt.

235. *Palpet illos*] illis blandiatur. conſtruiturq; cum accuſativo & cum dativo. Juvenal.

*Quem munere palpat charus.* Horat.
*Cui malè ſi palpere recalcitrat.*

235. *In iſto pulvere*] In exercitiô militari. q d. indigni ſunt,qui in militiâ verſentur.

236. *Bellona*] dea belli.

236. *Non excitat*] non exercet.

236. *Truci ære*] terribili tubâ.

237. *Virtus tepefacta*] fortitudo,quæ debet eſſe ferventiſſima.

237 *Reſolvit*] Evirat,enervat.

238. *Jecur gelidum*] nam cùm in fervore jecoris ſit vis amoris,pudicitia frigeſcat eâ parte neceſſe eſt.

239. *Pietatis opus tenerum*] religionis quæ in timore eſt Dei,videturq; homines facere formidoloſos.

239. *Sudatur*] exercetur.

240. *Virtus conſcia*] vires,quarum nobis ipſis ſumus conſcii.

241. *Nugas*] homines nihili.

242. *Dextram*] noſtrum robur.

242. *Cum choreis virgineis*] cum virtutibus,quæ virgines finguntur, ut pudicitia,pietas.

243. *Juſtitia egens*] quia viri juſti non poſſunt ditari.

243. *Honeſtas pauper*] quia qui in ſola honeſtate ponit beatitudinem, pauper ſit neceſſe eſt,cum bona fortunæ non numeret in bonis.

244. *Sobrietas arida*] cum è contrario ebrietas ſit madida.

244. *Albô*] pallidô.

245. *Tenui ſanguine*] ſubaudi,tantùm in facie,ubi eſt ſedes pudoris.

246. *Simplicitas aperta*] quia nullam habet duplicitatem.

246. *Ad omne vulnus*] quia quilibet poteſt illam decipere.

247. *Proſtrata in humum*] unde dicitur humilitas.

247. *Nec libera*] ſed ſerva.

248. *Trepidatio*] conſcienta proprii timoris.

248. *Prodit degenerem*] facit degenerare.

249. *Faxo ego*] faciam.

249. *Sub pedibus*] conculcando, non ferro percutiendo.
250. *Perſtringere*] vulnerare.
251. *Sanguine algenti*] hoſtium ignavorum.
252. *Imbuere*] intinguere.
252. *Fragili triumpho*] ex tam parvâ materiâ.
253. *Rapidum cornipedem*] equum velocem.
254. *Laxis frenis*] ſolutis. Virg. *Laxas (ciret dare juſſus habenas.*
255. *Umbonis equini*] clypeo, ſive cetrâ ex corio equino.
256. *Ruinam*] humilitatem ruentem.
257. *Fraus callida*] quæ pro parte ſuperbiæ in pugnâ ſtabat.
258. *Æquore interciſo*] campo medio effoſſo, ut in illâ compleretur quod Pſalmographus ſcribit: *Incidit in foveam, quam fecit.*
259. *Deteſtandis peſtibus*] inter peſtes deteſtandas.
260. *Verſuta*] callida & aſtuta, ſed in malum.
260. *Belli*] gerendi inter Superbiam & Humilitatem.
261. *Violaverat*] effodiendo corruperat.
264. *Deprendere*] quaſi quod lateret furto.
265. *Oras*] foſſatum.
265. *Virgis*] arborum ramis
266. *Ceſpite*] herbis congeſtis, cùm revera eſſet foſſa.
267. *Quamvis ignara*] ſc. latentis foſſæ.
268. *Ulteriore loco*] citra foſſam.
268. *Ad opertum fraudis*] ad ſcrobem, quam fraus foderat: in quam humilitas non incidit, quia ſuô præcipitio ſuperbia loci fraudem patefecerat.
270. *Eques illa*] ſuperbia obequitans.
271. *Incidit hunc*] in hunc hiatum; *tectum*, i. ramis & ceſpitibus opertum.
272. *Prona involvitur*] præceps dejicitur.
272. *Cervice equi*] ſuper equi cervicem.
273. *Sub impreſſu pectoris*] ſc. equi, qui ſuper ipſam ſeſſricem cecidit.
273. *Fracta*] diſſipata & lacerata.
273. *Inter crura*] ſc. equi.
274. *Virtus placidi moderaminis*] Humilitas vitæ humanæ moderatrix.
275. *Levitatem monſtri*] ſuperbiam ſibi contrariam; quod eſt quaſi monſtrum quoddam.
276. *Intendit greſſum*] properat.
276. *Erigit os parcè*] quod ſuperbia quaſſanti capite atque erecta cervice feciſſet.
277. *Vultu comi*] feſtivô & hilari.
278. *Cunctanti*] dubitanti quid faceret; vel quod humilitas nihil præcipitanter agit.
279. *Laudis*] victoriæ.

280. *Hoſtem*] ſuperbiam.

281. *Supinat faciem*] quia prona erat.

281. *Levâ revocante*] illam reſupinante.

282. *Orantis*] miſericordiam victricis ſuppliciter implorantis.

283. *Colla*] ſc. cum capite.

284. *Spes*] humilitatis comes: quia ipſa humilitas nihil ſublime aut minax dicit.

285. *Grande loqui*] quod antehac faciebas.

286. *Magna cadunt*] Lucanus: *In ſe magna ruunt.*

286. *Inflata crepant*] rumpuntur tumeſcendo.

286. *Tumefacta premuntur*] idem dicit aliis verbis.

287. *Supercilium*] ſuperbiam Juvenal.

*Si cum magnis virtutibus affers grande ſupercilium.*

289. *Sententia Chriſti*] Lucæ cap. 14. *Qui ſe exaltat, humiliabitur: & qui ſe humiliat, exaltabitur.* Atque unus ex ſeptem ſapientibus interroganti Æſopo, quid faceret Juppiter, reſpondit: *Extollit humiles at q; ſuperbos deprimit.*

291. *Vidimus*] quod de ſuperbiâ dixit: Spes exemplo Goliæ ex primo Regum libro demonſtrat.

291. *Membris*] erat quippe procerus.

391. *Animis*] animoſitate grandiloquus.

292. *Invalidâ manu*] David pueri debilis, comparatione Goliæ; cum alioqui robuſtiſſimus eſſet.

293. *Stridore fundali*] miſſum ex fundâ cum ſtridore.

294. *Cavô vulnere*] quia lapis deſcendit ad intimum cerebrum.

295. *Amarus*] amarulentis utens verbis.

296. *Indomitum & formidabile*] nomina ſunt pro adverbiis.

297. *Dum territat auras*] ex Virg. 11. Æneid.

*Cœlum territat armis.*

298. *Ludicra pueri*] quia fundâ rem aliquam figere, puerorum ludus eſt.

299. *Bellator turbidus*] præcipitanter omnia atque ex perturbatione faciens.

299. *Teneris armis*] puerilibus: quia ætas tenera eſt.

300. *Secutus me*] ſc ſpem majora indies exequendi.

300. *Pube virtutis*] adoleſcentia ſub virtutum exercitiô educata.

301. *Tetendit*] direxit.

301. *Animos florentes*] animi actiones in ætate floridâ.

302. *Certa domus*] non quod ſpes illuc uſque perveniat, dicente Apoſtolo: *Cum venerit, quod perfectum eſt, evacuabitur quod ex parte eſt*: ſed quod in viâ ſperantes, in patriâ collocandi ſunt.

303. *Ad ſublime*] regna cæleſtia.

304. *Caſâ labe culparum*] ſuperata cauſâ vitiorum.

305. *Perſtringens*] leniter verberans.

307. *Tollunt*

307. *Tollunt animos in vota*] erigunt ſe in ſpem.

308. *Volentes ire ſimul*] cum ſpe in cælum aſcendente.

308. *Bella terrena*]quia in hac vitâ decertandum eſt cum vitiis.

309. *Ad ſua præmi-*] poſt victoriam de illis partam.

310. *Venerat*] Deſcribit Sobrietatis cum Luxuriâ certamen, accipiens luxuriam in propriâ ſignificatione, hoc eſt, pro ſuperfluitate in omni re, cujus eſt immoderatus uſus. Cicero 1. Offic. *Intelligimus, quàm ſit turpe diffluere luxuriâ, delicatè ac molliter vivere.*

310. *De finibus occiduis*]. De Aphricâ, an de Hiſpaniâ? ſed à neutra mores corrupti venerunt in medium orbem. An *de finibus occiduis*, id eſt, *vergente mundi veſpere*, ut canit Hymnographus: *in quos*, ut inquit Apoſtolus, *ſæculorum fines devenerunt*, 1. Corint. 10. unde paulò pòſt: *Veſpertinus edit populus*, i. in mundi veſpere conſtitutus.

311. *Prodiga famæ*] non curans de infamiâ, quæ inde ſequitur.

312. *Delibuta comas*] ſc. unguento pretioſô.

312. *Oculis vaga*] Perſius:

*Permiſit ſparſiſſe oculos.*

312. *Languida voce*] habens vocem effeminatam.

313. *Cauſa vitæ*] quia, niſi propter voluptates, nollet vivere.

314. *Elumbem animum*] eviratum. Perſius:

*Summâ delumbe ſalivâ.*

316. *Marcida*] ex nimiô cibo languens.

316 *Cœnam pervigilem*] quæ ab incipiente veſpere per totam noctem duraverat,

317. *Sub lucem*] adventante die.

317. *Lituos raucos*] tubas bellicum canentes.

318. *Pocula tepentia*] calefacientia potores.

319. *Greſſu lapſanti*] paſſu titubante.

320. *Floribus*] ſertis, quæ jam ex capitibus deciderant. Virg.

*Serta procul tantum capiti delapſa jacebant.*

321. *Venuſto*] pulchro.

322. *Corda ſaucia*] jam pridem à ſe vulnerata.

323. *Ales arundo*] ſagitta ex plumis alas habens.

324. *Nervo*] arcus chordâ.

324. *Stridula*] cum ſtridore miſſa.

325. *Framea*] enſe.

327. *Calathos*] quibus flores comportantur,

327. *Inimica per agmina*] ſc. ſobrietatis.

328. *Illex*] luxuria illiciens ad ſe omnes.

328. *Eblanditis*] blanditiis delinitis.

330. *Et malè dulcis*] in perniciem utentium à luxuriâ oblatus.

330. *Domat*] vincit.

331. *Ferratos toros*] muſculos & nervos rigidos; unde *toroſa juventus* dixit Perſius.

331. *Robore*]priſtino rigore
334. *Gemmarum*] quibus currus erat ornatus.
335. *Bracteolis*]laminis aureis. Virg. 6. Æneid.
*Leni crepitabat bractea vento.*
336. *Axem ex auro ſolido*] Ovid 2. Metamorph.
*Aureus axis erat.*
337. *Inhiant*]quaſi hiantes admirantur. Virg 2. Georg.
*Nec pulchros inhiant varia teſtudine poſtes.*
337. *Defixis obtutibus*]Virg. 1. Æneid.
*Obtutuq; manet defixus in uno.*
337. *Et radiorum ſeriem*]Ovid 2. Metamorph.
*Radiorum argenteus ordo.*
338. *Flexura rotarum*]curvatura, ut Ovid dicit:
*Aurea ſumma curvatura rotæ*: hæc à græcis *canthus* dicitur.
339. *Electri pallentis*] Eſt enim *electrum*, in quo quinta pars argenti auro miſcetur.
340. *Cuncta acies*]ſc. virtutum deſciſcentium à ſobrietate.
340. *In amorem deditionis*]cupiens dedere ſe luxuriæ.
341. *Perfida*]atq; ex perfidiâ transfuga.
342. *Fluentes*] fluxæ & delicatæ.
343. *Laxâ*]amplâ & ſolutiore.
343. *Ganeorum*] popinarum, ſive cauponarum.
345. *Dextro cornu*] quos ipſa in dextro pugnæ cornu collocaverat.
346. *Perire ſine cæde*]ſc. in hoc certamine.
348. *Prætulerat*]præ ſe tulerat.
349. *Alam levem*] exercitum inconſtantem.
349. *Inſtaurat*] in meliorem partem reducens confirmat.
351. *Agitat caligine*] perturbat atque obcæcat.
351. *Quò ruitis*]quaſi dicat in perniciem manifeſtariam.
352. *Cui colla datis*] q.d. ignominioſæ luxuriæ.
352. *Quæ vincula*] q.d turpia, & propter ignaviam recepta, ſcilicet lilia pro vinculis.
354. *Luteo in ſertis*] coronis ex floribus pallidulis.
355. *Flore ferrugineo*]ex purpurâ nigricante, qualis eſt color violaceus. Virgil. *Ferrugine clarus Iberâ.*
356. *His nexibus*]ſc. florum Virg.
*Injiciunt ex ipſis vincula ſertis.*
357. *Innecti ulnas*] habere ulnas innexas. Et eſt ſynecdoche per verbum paſſivum; ut Virg.
*Expleri mentem nequit.*
358 *Mitra aurata*] quod ornamentum mollium virorum aut meretricum eſt. Virg 4. Æneid.
*Mæoniâ mentum mitrâ.* Et Juvenal.
*Ite, quibus grata eſt picta lupa barbara mitrâ.*

359. *Crocea*

359. *Croceo religamine*] reticulo, in quô involvuntur comæ. Juvenal.

*Sed nigrum flavô crinem abſcondente galerô.*

& illud:

*Reticulumq; comis auratum ingentibus implet.*

360. *Signacula*] ex chriſmate characteres.

361. *Unguentum regale*] oleum quo reges inungebantur.

361. *Et chriſma perenne*] quia character ille nunquam delebitur.

362. *Ut tener*] ſenſus eſt: ut togam ſive tunicam candidam, quam in baptiſmate accepimus, incedamus veſtiti mollibus indumentis.

362. *Syrmate*] veſte caudatâ. nam *ſyrma* eſt veſtis pars, quæ per terram trahitur.

363. *Membris infractis*] effeminatis & mollibus.

363. *Fluitent*] in ſinus effundantur.

364. *Tunicam immortalem*] de quâ in baptiſmate dicitur, *Accipe veſtem candidam.*

366. *Lotis*] aquâ baptiſmatis mundatis.

366. *Ipſa renaſci*] unde & regeneramur per illam.

367. *Ite ad epulas*] permiſſio eſt ironica.

367. *Cantharus ingens*] vas in ſacris Bachi.

368. *Deſpuit*] quod redundat, effundit, id eſt, dicit *damna ſpumantia.*

368. *Effuſi*] ſc. in pateras.

370. *Fulcra*] menſæ.

370. *Toreumata*] vaſa cælata ſive ſculpta.

370. *Rore*] vino.

371. *Eremi ſitis*] quando Hebrei in deſerto ſiti laborabant. & ſyllabam naturâ longam breviavit in hac particulâ *eremus.*

372. *Myſtica virga*] ſc. Aaron & Moſis.

373. *Elicui*] quaſi per vim extraxit, & ſumtum eſt ex Exod. cap. 17. ſicut quod ſequitur ex cap. 16.

374. *Angelicus cibus*] manna de cœlo.

375. *Noſtris avis*] noſtris patribus & majoribus.

376. *Populus veſpertinus*] Chriſtianus, qui in mundi veſpere ſurrexit.

376. *De corpore Chriſti*] in corpore Chriſti, quem manna figurabat: de quo in Pſalmo: *Panem Angelorum manducavit homo.*

377. *His dapibus*] pane cæleſti.

377. *Crapula turpis*] ebrietas deformis.

378. *Lupanar madidum*] quò ſe ebrii conferunt.

379. *Quosq; viros ira fremens*] perſecutores nominis Chriſtiani.

379. *Idola*] deorum gentilium cultus.

380. *Cedere*] vinci.

380. *Saltatrix ebria*] luxuria.



Google

318. *Memores veſtri*] virtutis priſtinæ.

382. *Veſtra tribus*] ex quô genere eſtis orti.

382. *Quæ gloria*] quia *non oportet gloriari, niſi in cruce Domini noſtri Jesu Chriſti.*

382. *Quis Deus & Rex*] quia ſolus rex regum & dominus dominantium.

383. *Germen Judæ*] ad illud referendum eſt, quod dicit: *Quæ ſit veſtra tribus.* & eſt ordo: *gloria David celeberrima excitet vos germen.*

384. *Ad Dei genitricem*] quia ab Abraham per Iſaac, Jacob, Judam & cæteros Patriarchas propagata eſt genealogia materna ſalvatoris.

385. *Longo ſanguine*] ſtemmate nobili, hoc eſt adoptati eſtis in familiam Chriſti per baptiſmum.

386. *Excitet exemplis*] hortatur ſuos milites Sobrietas ad pugnam capeſſendam contra Luxuriam, & primò de David rege, qui bellis gerendis omne tempus contrivit.

388. *Samuel*] hoc ex primo Regum libro cap. 15. ſumtum eſt, ubi Saul juſſu Samuelis profectus contra Amalechitas, illos uſq; ad internecionem cecidit, niſi quod pepercit illorum regi Agag, & partem prædæ ſervavit contra præceptum Dei.

389. *Regem victum*] ſc. Agag.

390. *Præda ſuperſtes*] aliquis, qui ex eâ pugnâ fuiſſet reliquus.

391. *Victorem placidum*] Saul.

391. *In prælia redivivva*] quæ inde poſtea renaſcerentur. Juvenal.

*Redivivus pullulet arcâ nummus*, i. renaſcens

392. *Tyranno capto*] quia nihilominus Samuel juſſit illum occidi. Contrà, quàm fecerunt David & Samuel.

394. *Per ſi qua*] perjurantis eſt. Et eſt ordo: per reverentiam ſummi Numinis, id eſt, Dei, ſi qua reverentia Dei movet nos. Sic Virgil. 2. Æneid.

*Per ſi qua eſt, quæ reſtat adhuc mortalibus uſquam intemerata fides.*

396. *Proditione*] quia proditis Deum veſtrum: *ſequentes dulce malum*, i. luxuriam.

397 *Pœnituit Jonathan*] ex eodem primo Regum libro cap. 14. quomodo in pugna contra Philiſteos Jonathan contra præceptum Saul patris, quod non audierat, guſtavit mellis favum.

399. *Maleguſtato*] quia contra patris adjurationem.

399. *Regni voluptas*] quia in eadem agebatur de ſummâ regni.

400. *Reſolvit*] violavit Virg. 4. Æneid.

*Quàm te violem aut tua jura reſolvam.*

402. *Patrias ſecures*] quia Saul jubebat filium ex lege occidi.

403. *Conſpirare*] ſubaudi, *mecum.*

404. *Maleſuada*] quæ ad malum ſuadet. Virg in 6. Æneid.

*Maleſuada fames.*

407. *Ferventibus quadrigis*] equis ardore percitis in pugnam.

408. *Lignum venerabile*] adorandam crucem.

409. *Feroces*] equi.

410. *cornibus*] brachiis.duo enim brachia crux habet extenta.

411. *Fuſi*] equi conſternati perterrefactiq; objectu crucis.

412. *Per prærupta*] loca aſpera & in præcipitium poſita.

413. *Auriga*] quæ moderabatur currum Luxuriæ.

413. *Reductis loris*] quia fruſtrà retinebat contrahebatq; lora.

415. *Dominam excuſſam*] ſc.ipſam luxuriam ex curru dejectam.

416. *Sufflamine*] machina, quâ decurrens rota ex nimio impetu retinetur.

418. *De parte rupis*] partem rupis ad magnitudinem lapidis molaris.

419. *Vexillifera*] ſobrietati ſignum Crucis pro vexillô ferenti.

419. *Hunc ictum*] ſc.lapidis molaris.

420. *Belli inſigne*] vexillum Crucis.

421. *Caſus*] fortuna imò providentia quædam divina.

421. *Spiramen oris*] quia ſpiramus ore.

422. *Palato recavo*] ipſius ore cælo concavo.

423. *reſolutis*] diſſipatis & confuſis intra oris inanitatem.

423. *Gulam reſectam*] ingluviem, quâ cibos glutimus, ictu lapidis pertuſam.

425. *Crudeſcit*] ex cruditate redundat.

426. *colliquefacta*] fracta & comminuta.

426. *Offas*] fruſta ſanguinis,oſſium,& carnis.

427. *Proprium*] tuum.

428. *Virgo*] Sobrietas.

428. *Hæc fercula*] Senſus eſt: *Oportet eos,qui ætatem in deliciis conſumſerunt,exitus vitæ triſtis ſequatur.*

429. *præteriti ſub luxibus*] tranſacti in voluptatibus.

430. *Guſtus amara mortis*] & quod idem eſt, *ſapor ultimus.*

430. *Illecebras*] blanditias.

431. *Aſperat hauſtu horrifico*] aſperiores reddit & exacerbat.

432. *Cade ducis*] morte luxuriæ.

433. *nugatrix*] vana & nihil agens.

433 *Jocus*] filius Veneris.

433.*Et petulantia*] quæ & ipſa in comitatu Veneris ſive Luxuriæ eſt.

434. *Cymbala*] inſtrumenta libidinis excitativa. Virg.

*Cymbala cum crotalis pruriginis arma.*

434. *Talibus armis*] ſc.cymbalis.

435. *Meditantes vulnera*] exercentes prælia Juvenal.

*Statuâ meditatur prælia luſcâ.*

435. *Siſtro*] tuba propriè in ſacris Iſidis.

436. *Amor*] Et ipſe Veneris filius in comitatu quoque Luxuriæ verſatus.

436. *Tela*] ſagittas.

437. *Arcum & pharetram*] quæ ſunt illius inſignia.

439. *Oſtentatrix*] quæ non ad veritatem, ſed ad oſtentationem, & ad id, quod videtur ad præſens vivit.

440. *Exuitur peplo inani*] veſte, quâ prius videbatur ſibi pudenda tegere; quæ tamen in fine denudantur.

441. *Venuſtatis*] Veneris, ſicut è contrariô *Venus* pro venuſtate.

441. *Aurum colli & verticis*] monilia & diſcriminalia ex auro.

442. *Diſcordia*] tumultus & trepidatio in caſtris. quia nihil eſt tàm diſſonum, quàm ſunt vitia inter ſe.

443. *Per fruteta*] per loca fruticoſa & vepribus aſpera.

443. *Pedibus attritis*] cùm antea non niſi mollia calcarent.

445. *fugam*] fugæ labores & difficultates.

446. *Perdurat*] activè, id eſt, duras & tolerantes laboris reddit.

446. *cruciabile*] crucians, activè.

447. *Agmen fugax*] exercitus Luxuriæ fugitivus.

448. *Damna jacent*] ſpolia ſparguntur.

448. *Acus crinalis*] quâ crines diſcriminantur.

449. *Flammeolum*] velamen, quod novis nuptis ante faciem prætenditur.

449. *Strophium*] quod tum capitis diadema ſignificat: Ut Virgilius:

*Necte caput ſtrophio.——*

Tum faſciam pectoralem; ut Catullus:

*non tereti ſtrophio luctantes vincta papillas.*

451. *Exuviis*] ſpoliis ex hoſtibus.

452. *Scandala*] offendicula; ſic enim ſcandalum Græcè, Latinè interpretatur: ſunt enim omnia hujuſmodi ornamenta occaſiones quædam ad vitia

452. *connivente*] ſaltem annuente.

454. *Fertur Avaritia*] Certamen Miſericordiæ vel potiùs Liberalitatis cum Avaritiâ: & quia dixerat paulò ante, poſt victoriam partam de Luxuriâ *campum relictum hoſtium exuviis plenum*; dicit nunc Avaritiam eò deſcendiſſe, ſinuſque ſpoliis impleviſſe.

454. *Præcincta gremio*] Ita ut ex ſinuosâ veſte amplum receptaculum faceret.

455. *Luxus edax*] omnia conſumens, ut Virg. *Ignis edax*.

455. *Unca*] ad rapiendum habens digitos aduncos.

456. *Ad ludibria pulchra*] ad dicta ſpolia, homines ludentia.

457. *Inhians*] more nimis cupientium.

459. *Infarcire*] inculcare, id quod alioqui jam plenum; ſc. loculos & crumenas.

460. *Diſtendere*] Implere atq; infarcire. Virg.

*Diſtentant ubera vaccæ.*

460. *Fiſcos*] fiſcinas ſive fiſcellas ex ſparto; in quibus reponebantur pecuniæ ex ære, præſertim ex publicis vectigalibus. Juvenal.

*Et eratâ multus in arcâ nummus.*

461. *tegit*] proprium avaritiæ occultare divitias.

462. *Oprimento*] ſyncopam fecit pro operimentô.

463. *Ungues ahenos*] rigidos & duros acutoſque ad rapiendum.

464. *Curæ*] quos habeat comites Avaritia.

466. *Eumenides furiæ*] quibus exagitatur.

466. *Monſtri*] Avaritiæ

467. *Nec minus*] quid Avaritia in bellô cogat mortales facere.

468. *graſſantia*] ſævientia.

468. *Campo*] in quo pugnandum eſt.

469. *Nigro lacte*] cum alioqui ſit album.

470. *Ceraunis*] ſpecies pro genere; neque enim Ceraunus lapis adeò eſt precioſus.

471. *Germanus commilito*] in eadem parte exercitus; quod execrabilius eſt.

472. *Exerere*] ſtringere in fratrem.

472. *Socio*] Ejuſdem partis fautori; quod, ut diximus, magis eſt impium.

474. *Sub ſorte belli*] fortunâ, *quæ*, ut ait Cicero, *cum aliis in rebus plurimum dominetur, tum in bello præcipuè vires ſuas oſtentat.*

475. *Cingula fulgentia bullis*] balthea. Virg. 12. Æneid.

*Baltheus & notis fulſerunt cingula bullis.*

477. *Civilis diſcordia*] quia hæc avaritiæ crimina in bellis maximè civilibus contingunt.

477. *Prædam cognatam*] ex ſpoliis cognatorum.

478. *Propriis pignoribus*] etiam propriis filiis.

479. *Suos natos*] idem dicit, ſed aliis verbis.

480. *Victrix orbis*] quæ totum orbem ſuis moribus infecerat.

480. *funera*] crimina.

483. *Vulneribus variis*] quia alios alia via decipit. Unde ſubdit:

*Nunc lumine ademto.——*

obcæcat enim illum, ut neſciat diſtinguere turpe ab honeſto.

483. *Effoſſis oculis*] ſc mentis.

484. *Offenſacula*] obices, quibus incurrat, & in quos pedes impingat.

485. *Baculo*] ſi non oculis ducibus, ſaltem baculo, itaq; omni ope illum deſtituit, ne poſſit cernere verum.

486. *Intuitu videntem*] faciens ea, quæ videat, ut appareant meliora appetibilioraque, quàm ſint.

488. *Excipitur telo*] quaſi ex inſidiis. Virg. 6. Æneid.

*Æmulus exceptum Tritòn.*

488. *Incautus*] nihil tale timens.

488. *Sub occulto cordis*] ſub occultô corde.

489. *Suſpirat ſaucius*] videns jam ſe ſub Avaritiæ dominiô: ſed jam non poſſe redire in priſtinam libertatem.

489. *Adactum*] in intima preſſum.

490. *In aperta incendia*] in manifeſta pericula.

491. *æſtuat*] ardet.

492. *Speculator avarus*] qui videt res precioſas incendio perire.

494. *Occupat interitu*] interimit.

495. *Terrarum*] hominum in terrâ viventium.

495. *Ævum populi mundani*] vitam hominum.

496. *Gehenna*] morti æternæ.

498. *Sacerdotes domini*] quos ſacerdotes ſignificet, non auſim dicere; an Heli, cujus filios corrupit? nam de Samuele, Achimelech, Abiathar, Sodoc, non eſt dignũ credere. Poſt Judam Aſmonai, i. Machabæũ, quod interpretatur *pugnax*, omnes Avaritia propè ſubegit.

499. *Pro laude virtutum*] non pro ſuâ gloriâ.

500. *Claſſica*] tubas ad prælium animantes.

501. *Et fors*] forte fortuna.

501. *Tinxiſſet ferrum*] in ſententiam ſuam illos traxiſſet.

502. *Ratio armipotens*] imò quæ potentior eſt omnibus armis.

502. *Una comes fida*] quæ ſola ſemper comitata eſt ſacerdotes.

502. *Gentis Levitidis*] Sacerdotum, qui erant de genere Levi. A Levitâ namque pro genere feminino Levitis, Levitidis, dicimus.

504. *Ab incurſu atra hoſtis*] invaſione turpis avaritiæ.

506. *fortes animi*] ſubaudi, *ſacerdotes.*

507. *In cute ſummâ*] quia vulnus non deſcendit ad vivum.

507. *Perſtringens*] leviter tangens.

507. *Paucos*] ſc. ex ſacerdotibus, qui aliquando in parvis ab avaritiâ corrumpuntur.

508. *Lues improba*] hominum peſtis.

508. *caſtis*] non corruptis.

509. *Sua tela repelli*] repercuti & non admitti.

509. *Heroum*] ſacerdotum, ſemideorum, de quibus ſcriptura dicit: *Ego dixi, dii eſtis*

511. *Vincimur*] quia hoc genus hominum non poſſumus ſuperare.

512. *Vim ſolitam*] quâ antehac omnes ſuperabamus.

513. *ſueverat*] conſueverat.

514.

514. *Ferrea*] dura & impenetrabilis.

515. *rigor*] duricia.

515. *ara*] pecunias.

516. *Noſtro auro*] quô omnes expugnare conſuevimus.

517. *Neci dedimus*] uſque ad internec onem profligavimus

517. *Pectora tenera*] quod in genere dixit: *Ingenium omne neci dedimus*: nunc per partes enumerat.

519. *Patuerunt*] expoſita & aperta fuerunt meis telis.

520. *Sola*] quaſi non & alia vitia plures demerſerint in inferos: ſed loquitur ex arrogãtiâ, quod *propè ſola*; cùm plures quàm alia vitia in Stygа detruſerit.

520. *Styx*] palus apud inferos, *Dii cujus jurare timent & fallere numen.*

520. *Avaris gurgitibus*] quia quæ ſemel voravit, nunquam remittit.

521. *Ditiſſima tartara*] quippe in quæ omnia terminantur; unde & Pluto, Deus inferorum, Dis, i. dives appellatur.

521. *Debent nobis*] quia ego illos tranſmiſi illuc.

522. *ſecula*] homines in hoc ſæculo, quod miſcent atque perturbant mentiendo, pejerando, imponendo, decipiendoque, id totum eſt avariciȩ opus.

524. *Qui fit*] quomodo fieri hoc poteſt.

524. *Gloria pollens*] quâ antehac ego pollebam.

524. *Vires*] meas priſtinas.

525. *Ludis lacertos*] in quibus nullæ mihi ſunt vires ad torquenda tela in Chriſtianos præcipuè.

526. *Effigies monetæ rutilantis*] moneta aurea habens effigiem impreſſam.

527. *Emblemata argenti*] vaſa argentea, in quibus ſunt imagines cælatæ; nam *argumentum cælaturæ* dicitur *emblema*.

528. *Honore migrante*] quia theſauri non habentur in preciô apud illos.

529. *Defta faſtidia*] homines, theſauros faſtidientes.

530. *Scarioth*] ex Juda Scariothe.

531. *Conviva Dei*] Chriſti contubernalis.

532. *haut ignarum*] conſcium eorum, quæ Judas ſubripiebat.

533. *In noſtrum telum*] cum acceperit triginta argenteos, proditionis precium.

534. *Mercatus agrum*] non ipſe, ſed illi, quibus ipſe precium reſtituit.

534. *Infamem agrum*] teſtem infamis proditionis.

534. *De ſanguine*] de precio ſanguinis Chriſti.

535. *Luiturus*] in pœnam ſoluturus.

535. *Jugera*] precium, quô ager ille eſt emtus.

535. *Collo eliſo*] quia ſe ſuſpendit laqueo.

536. *Videras Jericho*] ex Joſue libro cap. 7. quomodo Achan fuit la-

pidatus à populo propter furtum ex prædâ hoſtili.

537. *Noſtra manu*] quia ſuperavi Achan.

537. *Victor*] expugnatâ urbe Jericho.

539. *Succubuit*] victus à me.

540. *Legens anathema inſigne*] furto ſurripiens pallium coccineum, ducentos ſiclos argenti,&c quæ erant domino conſecranda,& ſeparanda ab uſu profano.

540. *vetitis*] à Joſue cap. 6.

541. *Haurit*] ſubripit Achan.

543. *Juda*] Erat enim Achan ex tribu Judâ, qui numeratur in genealogia Chriſti.

544. *Tali nepote*] Chriſto.

545. *Quis placet*] pro, *quibus placet: exemplum generis*, ſumentis exemplum à ſuis majoribus.

545. *Placeat forma*] quam ex illis imitentur.

546. *Eadem pœna*] æquè peccantes æquè puniantur.

547. *Populares Judæ*] ex quâ tribu fuit Achan.

548. *Sacricola*] Aaron, qui fuit ex tribu Levi.

549. *Impar*] ego.

550. *Nil refert*] Virg.2.Æneid.

*Dolus an virtus, quis in hoſte requirat?*

552. *In habitum honeſtum*] cum in propriô non poſſet fallere.

554. *Virtus frugi*] Frugalitas. Et totum hoc ſumtum eſt ex Juvenale:

*Fallit enim vitium ſpecie virtutis & umbrâ.*
*Nec dubiè tanquam frugi laudatur avarus,*
*Tanquam parcus homo, & rerum tutela ſuarum.*

555. *Tanquam nil rapiat*] ſed non ſatis eſt abſtinere ab alieno, niſi etiam de propriô benefeceris

556. *Cuſtodita*] quaſi diligens cuſtos.

556. *Artis adumbrata*] virtutis non veræ. nam *virtus* & *ars* pro alterutro accipiuntur.

557. *Mendax Bellona*] Avaritia bellum gerens cum hominibus.

557. *Hujus ſpecie*] aut frugalitatis aut parſimoniæ.

558. *Non ut avara lues*] peſtilens avaricia.

558. *Sed virtus parca*] parſimonia,quæ à liberalitate paululum declinat ad avaritiam.

559. *Pietatis tegmine*] ſub colore acquirendi filiis; in quos eſt patrum pietas.

560. *Crines anguineos*] quos avaricia quaſi furia habet.

561. *Furori*] acquirendi.

562. *rapere*] rapinam.

562. *Clepere*] furtum. nam *clepo* eſt furor.

563. *Jactat*] fingit.

563. *dulci*] honeſto.

564.

564. *Corda malè credula*] quod malum eſt, credentia.
565. *Monſtrum ferale*] avaritiam.
566. *Impia Erinnys*] furia, h. e. avaricia.
567. *manicis*] Impropriè pro vinculis poſuit.
567. *Conſenſu faciles*] Conſentientes ſe vinciri, quaſi ſit figura ſynecdoche, quæ non conſuevit fieri per verbum activum; Sed melius eſt, ut legas, *conſenſu facilis*.
569. *Nutabat*] dubitabat.
569. *Biformis portenti*] Avaritiæ ſub honeſtâ ſpecie ad malum ſuadentis.
571. *Letum verſatile*] ſubaudi, *erat*. quia dubitabat acies virtutum, pro quâ parte occumberet.
572. *Lubricat viſus*] huc atq; illuc volvit oculos; quod ipſum dubitantis eſt, quid faciat.
573. *Miſeratio*] quam autor opponit Avaritiæ.
574. *Auxilio ſocius*] in auxilium ſociorum.
575. *Poſtrema gradu*] ſed in hac pugnâ futura victrix.
576. *Triſte*] timendum ab hoſte.
577. *Omnibus ibat*] nimirum quæ omnia pauperibus bona ſua elargita eſt.
577. *Onus*] divitiarum.
578. *faſce*] onere. Virg.

*Ego hoc te faſce levabo.*

580. *Libera*] expedita & exonerata.
580. *Benignè*] largiter; ſicut è contrariô *malignè*, pro anguſtè. Virg. 6. Æneid.

*—ſub luce malignâ.*

581. *Bene prodiga*] quia etſi prodigalitas vitium eſt atque vituperabilis; hæc tamen laudanda eſt.
582. *Loculos inanes*] facta pauper, ſed dives fide.
583. *Numerans ſummam æternam*] expectans, quaſi rem jam manibus teneat.
583. *Fenore redituro*] quia pro ſimplis centena reddentur.
584. *Fulmen invicta virtutis*] Miſerationis impetum animique vigorem.
586. *Certa mori*] præ deſperatione vincendi.
586. *Qua via fraudis*] nullus eſt relictus locus dolo.
586. *Ut ipſa calcatrix mundi*] divitiarum contemtrix.
588. *Spreto auro*] quô ſolô avaricia alios conſuevit ſuperare.
589. *Virtus fortiſſima*] miſeratio.
590. *Nodis ulnarum*] Comprimens illam inter brachia.
591. *Exanguem*] mortuam.

592. *Vincla lacertorum*] eadem vincula & comprimebant lacertos, & guttur ſub mentum, & extinguunt animam.

593. *Nullo vulnere*] ſed tantum vinculorum compreſſione.

594. *Palpitat*] per partes corporis tremit.

594. *Interceptô aditu*] intercluſo meatu ſpirandi.

595. *Carcere venarum*] quia non exhalavit animam per fauces: ſed interclusô ſpiramentô quaſi in carcere extincta eſt; & loquitur de animâ non quâ ſentimus, vivimus, & intelligimus, quæ immortalis eſt: ſed de animâ, quâ ſpiramus & reſpiramus. Perſius:

*Pulmo animæ prælargus anhelet.*

596. *Reluctanti*] avaritiæ.

597. *Perfodit*] tranſverberat.

597. *Ilia anhela*] nam partes illæ potiſſimum ſpiritu intenduntur & remittuntur.

598. *Sordida ſpolia*] turpiter acquiſita.

599. *Fruſta auri rudis*] non formati in nummos aureos. Et eſt appoſitio ad id, quod dixit, *ſpolia.*

600. *Marſupia exeſa*] corrupta & nimia attritione conſumta.

601. *Nummos virides*] quia pecuniæ ex ære contrahunt æruginem quandam viridem.

602. *Diu ſervata*] ab avaritiâ.

603. *Diſſipat*] dividit.

603. *Tenues*] pauperes.

603. *Munere captivo*] quod ex hoſte avaritia cepit.

604. *Coronam*] milites ſuos in circuitu aſſiſtentes.

606. *Solvite procinctum*] belli apparatum: vel potiùs *procinctus dicebatur*, ut inquit Feſtus, *cum exercitus cinctus erat ritu Gabinô, confeſtim pugnaturus.* Plinius lib. 8.

*Cornibus in procinctu ad dimicandum paratis.*

608. *Ingluvii*] voracitate pecuniarum in avaricia.

609. *Summa quies*] maxima tranquillitas animi.

609. *Super*] ultra.

616. *Simplex alimonia*] quæ ſufficit intra naturæ fines viventi.

610. *Una veſtis*] Ex Euangelico conſilio: *Qui habet tunicas duas, det unam non habenti.*

611. *Recreet*] ad id, quod dixit, *ſimplex alimonia*, refertur.

612. *Non trahat extra*] quiſquam non tranſgrediatur.

612. *Modum naturæ expletum*] finem; cùm natura habet, quod ſatis eſt ad neceſſitates victus & veſtitus.

613. *Peram ne tollito*] conſilium quoq; Euangelicum.

616. *Redeunt cum ſole*] quod fit providentiâ quadam divinâ.

617. *Cras cogitet*] de craſtino ſolicita ſit.

618. *Non anxia*] ſine curâ.

618. *Credat ſe paſcendam*] quod non deficiet ſibi cibus.

619. *viles*] parvi precii.
620. *Subeſt fides*] credunt.
620. *Modico aſſe*] ad illud, quod Evangeliſta dicit: *Duo paſſeres aſſe veneunt*. Et alius: *quinq; paſſeres veneunt dipondio*.
622. *Tu cura Dei*] cujus peculiarem curam habet Deus.
622. *Facies Chriſti*] ad cujus ſimilitudinem factus es.
624. *Vita dator*] & hoc de jure naturali.
625. *luciferum*] cæleſtem & ſpiritalem.
625. *Dogmate cæleſti*] Ex Salvatoris noſtri ſententiâ, qui ait: *Operamini cibum, qui non perit*.
626. *Multiplicans ſpem*] quia omnis illius ſpes ex futurô ſæculô pendet
628. *Indiga*] indigentia cibô, potu, & veſtitu.
629. *His dictis*] Hemiſtichion eſt. Virg. 6. Æneid.

*Metus & labor*, &c.

hæc in comitatu avaritiæ erant.
630. *inficiatrix*] negatrix & adverſa.
630. *Fidei placida*] quæ conciliat homines inter ſe ut placide vivant.
631. *Vertere ſolum*] fugerunt. quanquam *vertere ſolum*, propriè eſt fugere ob debita. Juvenal.

*Qui vertere ſolum, Bajas & ad oſtia currunt*.

631. *Pax*] quæ ſecuta eſt poſt victoriam.
632. *Diſcinditur*] diſſipatur.
633. *Exfibulat ilia*] pro refibulat & reſoluit quaſi loricam.
634. *Veſtis defluit*] quod in pace fit. nam in pugnâ veſtes præcinctæ ſunt. Virg. in 1. Æneid.

*Veſtis pedes defluxit ad imos*.

635. *Privata modeſtia*] privatam vitam agens, i. non ductans exercitum.
636. *Placabilis*] qui prius erat iratus.
636. *Implet vaginam*] reponitur.
638. *Suda*] ſerena. Virg 4. Georg.

*Ergò ubi ver nacta ſudum*.

638. *Liquida*] puræ & defæcatæ.
640. *Vultum tonantis*] Deum adeſſe.
641. *arridere*] pro arridebant invicem.
642. *gaudere*] pro, gaudebant.
643. *Aperire arcem & portum profundum*] quia portus quò profundior, eò ſecurior eſt. Ponit autem *portum* pro regnô cæleſti, quò omnes tendimus.
644. *Dat ſignum*] jubet canere receptui.
645. *Victrices aquilas*] more Romanorum loquitur, quorum vexilla aquilas habebant.
645. *Coge*] plicata reponi.

k

646. *Tanta ſpecies*] victoriæ pulchritudo.

646. *Nec par decus*] æqualis honore.

647. *Biſida agmina*] in duas partes diviſa, peditum & equitum.

648. *Duceret*] concordia.

650. *Non aliter cecinit*] comparatio eſt, quòd poſt victoriam partam de avaritiâ ſic cecinit Dei laudes victor exercitus; quemadmodum Iſrael, cum vidit inſequentes Ægyptios in mari ſubmerſos. Exod. 15. cap. *Tunc cecinit Moſes & filii Iſraël* &c.

650. *Hiantem rabiem ponti*] pontum in duas partes fiſſum.

653. *Litora ulteriora*] quæ erant ex adverſo litoribus Ægyptiorum.

654. *Mons aquæ pendentis*] Virg. 1. Æneid.

*Inſequitur cumulo præruptus aqua mons.*

644. *Per extima calcis*] extra pedes Hebreorum. nam *extimus, a, um.* ab *extra* deducitur in formâ ſuperlativi.

655. *Nilicolas*] Ægyptios, qui ferè omnes habitant juxta Nilum.

657. *Arenas nudas*] cùm apertum erat mare.

658. *Plectro*] quô tympana pulſantur.

659. *Turba Dei*] Iſraël.

660. *Liquidas*] puras & purgatas: & poſuit *ripas* pro litoribus.

661. *Subſiſtente procella*] pendenti procelloſô mari, facto hinc inde pariete.

662. *Creſcere*] in longum, quà ituri erant, aperiri.

662. *Globos*] maris undas globoſas.

663. *Reſultant*] reſonant.

665. *Ventum erat*] exercitus poſt victoriam venerat.

665. *Ad fauces*] ad anguſtias.

665. *Porta caſtrenſis*] portam prætoriam dicit, & erat *decumana & principalis.*

666. *Bifori cardine*] qùia valvæ duæ ſunt oſtiorum plærunque.

667. *Inopina*] ſubita & non prævisa.

667. *Aſtu*] aſtutiâ & dolô diſcordiæ.

668. *Invida turbatrix*] Ea erat diſcordia, quæ invidit paci, quæ ſecuta eſt victoriam ſuperiorem.

670. *Inter confertos*] inducit pugnam Concordiæ cum Diſcordia.

670. *Confertos cuneos*] condenſatos ordines militum.

671. *Concordia ſtipata*] ab omni parte armatis circùmdata.

671. *Manibus*] aut caſtrorum, aut alicujus urbis, in quâ triumpharuri erant.

672. *Excipit occultum mucronem*] vulnus accipit ab ictu.

672. *Vitii latitantis*] diſcordiæ.

673. *Texta ſqualentia*] thoraces ſive loricæ in modum ſquamarum contextæ. Nam ut inquit Gellius lib. 2. *ſqualere dictum eſt à ſquamarum crebritate aſperitateq́, quæ in ſerpentum piſciumq́, coriis viſuntur.*

674. *Catenato ſub tegmine*] contexto conflamine, ut ſic dixerim.

676.

675. *vulneris*] enſis ſive teli.
675. *Hamis*] ex quibus lorica contexta erat.
675. *Sutis*] contextis. Virg.5.Æneid.
*Lævibus huic hamis conſertam auroq; trilicem loricam.*
676. *Reſpuerent*] repellerent.
676. *Fila tenacia*] quibus hami loricæ connectebant per nodos.
677. *impactum*] viribus adactum & impulſum.
678. *Commiſſura rara*] quâ parte loricæ membra committuntur, i. conjunguntur.
678. *Tranſmittere calybem*] diloricare juncturam illam.
678. *punctô tenui*] levi puncturâ.
679. *Quà ſeſe*] exponit, quâ parte lorica admiſit vulnus.
679. *Extrema ſquama*] loricæ orâ.
680. *Ligat ſeſe tunica*] armatura quoq; eſt tunica. Juvenal.
*Tunicati fuſcina Gracchi.*
680. *Sinus conſerit oras*] medium illud jungit extremitates.
681. *Pugnatrix ſubdola*] ſc. diſcordia.
682. *Incautis*] nihil tale caventibus.
683. *culparum*] vitiorum.
684. *Sociam*] nobis amicam.
685. *Palla & flagellum*] Virg.6.Æneid *Diſcordia demens*
*Vipereum crinem vittis innexa cruentis.*
& illud: *ſciſſâ diſcordia pallâ.*
685. *Structum ſerpente multiplici*] textum ex implicatis ſerpentibus.
687. *Ipſa læta*] ſimulans ſe lætam.
687. *Oleâ frondente*] quæ in tutelâ pacis eſt; atque pacem petituri illam præferebant.
689. *Sicam*] gladium.
691. *Petens de fraude triſti*] ab effectu; quæ triſtitiam victoribus attulit.
692. *Extima*] exterior, non interior.
692. *Summotenus tactu*] leviter perſtringens. Virg.
*Summo tenus attigit ore.*
695. *Lætis his*] ſc. in caſtris pacificis.
696. *Vibrat*] torquet jaculaturq;.
697. *Sedaſſe*] pacaſſe & ad tranquillitatem reduxiſſe.
698. *Omne ſanctum receptum*] omnes virtutes à periculis liberatas & reſtitutas.
700. *Convertere oculos*] ſc ad verba Concordiæ.
700. *Index vulneris*] appoſitivè, i. qui cruor ſignum erat vulneris.
701. *Ferratâ de veſte*] loricâ ferrea.
701. *Hoſtem*] diſcordiam.
702. *Pallor conſcius*] ex conſcientiâ ſceleris peracti proveniens.
703. *reatus*] pro, culpæ, ut juniores accipiunt: cùm *reatus* ſit ejus, qui

poſtulatur coram judice ſive juſtè ſive injuſtè.
704. *Manus deprenſa*] ſc. in crimine.
704. *albens*] ad albedinem vergens, i. ipſa pallida tremit.
705. *Strictis mucronibus*] evaginatis enſibus. Virg.
*Stat ferri acies mucrone coru, co ſtricta parata neci.*
707. *Et genus & nomen* ] quinque ſunt, quæ à diſcordia quæruntur, genus, nomen, patria, religio, quis illam miſit. Ad quæ omnia reſpõdet.
708. *Cujatus juſſu*] pro, cujus; derivativum pro primitivô.
709. *Diſcordia dicor*] ecce nomen.
710. *Hereſis*] ecce genus. nam cognomentum commune eſt multorum.
710. *diſcolor*] varius.
711. *Nunc minor aut major*] Ut Arrianus, qui dixit filium minorem patre.
711. *Modò duplex*] ut quidam Græcorum, qui tertiam perſonam in ivinis excluſerunt.
711. *Modo ſimplex*] ut Manicheus, qui unam tantùm perſonam poſuit, ſortitam per officia diverſa nomina.
712. *Aereus & de phantaſmate*] hoc Maniche', de Chriſtô dixit ſumſiſſe corpus phantaſticum.
713. *Anima innata*] anima mundi, ut Plato.
713. *Numen*] verus Deus; ſed cum ludit, non cum reverà fatetur.
716. *Regina virtutum*] quia illarum eſt fundamentum.
717 *Pilo*] telo Romanorum proprio, cujus ferri acumine illius trãſfixit linguam.
719. *Carpitur*] in partes laceratur.
720. *Fruſtatim*] per fruſta.
722. *Cloacis immundis*] quæ ſunt emunctoria, per quæ ſordes urbis expelluntur, partim ex latrinis, partim aliarum ſordium colluvione. Columella: *Immundis quæcunq; vomit latrina Cloacis.*
723. *Monſtris marinis* ] maris piſcibus ad devorandam. ſed appellat *monſtra*, quià diverſarum formarum quotidiè in mari reperiuntur aquatilia.
724. *Fœdis animalibus*] carnivoris & feris.
727. *In commune*] ordo eſt: *Contingit, ſenſus pacificos plebis tranquillæ frui hac ſtatione*, id eſt, vigiliâ ſive loco in caſtris, ubi milites ſtant expediti.
728. *Foveri vallo*] recreari intra caſtra, vallô, foſsâ, propugnaculiſq; munita.
730. *Tribunal*] ſuggeſtum unde concordia ad populum concionatura erat.
731. *Tumulus excitat in ſpeculam*] erigit in cacumen, ſive montis verticem, unde ſpeculari in omnes partes quiſpiam poſſet.
731. *Unde*] ex quâ ſpeculâ.

733. *liber*] expeditus.

735. *Iuratæ*] conjuratæ.

736. *hunc apicem*] hunc montis verticem.

737. *Par ſanctum*] quia ambæ inter ſe pares erant. *ſanctum* quoque & *charum* ſibi dixit, quia de duobus inter ſe certantibus propriè dicitur. Horat. 1. Ser. *Rupili & Perſi par pugnat.*

737. *Supereminet tribunal*] eminet ſuper tribunal.

739. *Conſpicua*] ab omnibus conſpiciendæ.

739. *Frequentes*] crebros & condenſatos.

741. *Nulla latet*] ſenſus eſt: Uſq; adeò omnes alacri animo concurrebant ad concionem; quod nulla erat animi pars, quæ non geſtiret in lætitiam.

741. *Iners*] ocioſa.

742. *interſepta*] circumcluſa.

742. *Ullo ſinus corporis*] quæ animæ pars aliquando ſolet recipere ſe ad intima, cogitandi aliquid aut contemplandi gratiâ.

742. *Tegat ſeſe*] in tantâ celebritate recolligat ſeſe.

742. *Per conceptacula*] per interiores receſsûs.

743. *Languore degeneri*] inertiâ.

744. *Velis*] tentoriorum tabernaculorumq;.

744. *Carbaſa*] vela ex carbaſô, quod eſt genus lini. & dicit idem.

745. *Ne quis marceat*] in tantâ ſolennitate dormiat in locô abdito.

746. *Concio*] qui venerunt ad concionem quaſi concilium.

748. *Virtutibus*] ſc aliis atq; illarum ſtudioſis.

749. *Prima*] prior; quia de duobus loquitur.

750. *cumulata*] cumulatè parta.

751. *Pignora*] filii.

753. *Barbariei*] vitiorum barbarus exercitus.

753. *Sancta urbs*] in quâ boni habitant.

754. *Indigenas*] incolas ibidem genitos.

755. *Publica requies*] ſenſus eſt, quòd concordia publica conſtat ex amicitiis privatis.

755. *Publica requies*] civitatis tranquillitas.

755. *Rure & foro*] intra urbem & extra urbem.

756. *Sciſſura*] diſcordia.

757. *Quod diſſidet intus*] in domibus privatis diſcordat.

757. *Titubat foris*] fluctuat in Repub.

759. *Senſibus in veſtris*] intra nos.

759. *Exotica*] extranea & peregrina opinio.

759. *odiis tectis*] occultis inimicitiis.

760. *Naſcatur*] & quod eſt conſequens, invaleſcat.

760. *Voluntas ſciſſa*] non uniformis, ſed diſcors.

761. *biformia*] ambigua & incerta.

761. *Fibris variis*] intimis præcordiis variantibus.

762. *conjungat amor*] Chriſti caritas conciliet & conſentire faciat.

762. *Quod vivimus*] tota vita noſtra.

763. *Uno ſtudio*] quia *idem velle & idem nolle, ea eſt vera charitas.*

764. *Utque hominis*] ſimilitudo eſt; quòd quemadmodum Chriſtus, mediator Dei & hominum, conciliavit nos patri, ita ſpiritus debet conciliare partes intra noſmetipſos diſſidentes.

765. *Mortale*] genus humanum, vel potiùs humanam naturam.

765. *Nec carnea diſtens ſpiritus*] humanitas à divinitate.

768. *Unimodis compagibus*] juncturis utraq; unum facientibus.

770. *Belli exacti*] finiti, & pericli ſubevitati.

771. *Sidera pace*] quia in cælo nulla eſt perturbatio, ſed ſumma quies atq; conſtantia.

771. *Terrea*] homines in terra habitantes.

771. *Conſiſtunt pace*] quemadmodum diſſipantur diſcordiâ.

772. *Sine pace*] ſine animi tranquillitate & odii vacuitate.

773. *Non prebat*] ſc. Deus. Ex Matth. cap 5.

774. *impacati*] non habentis pacem cum proximô.

774. *Antro*] receſſu cordis penetrali. & accipit *pacem* pro caritate.

775. *Ignibus flammivomis*] quod Apoſtolus: *Si tradidero corpus meum, ita ut ardeam, charitatem autem non habuero, nihil mihi prodeſt.* 1. Corinth 13.

776. *Servans inamabile votum*] non habens charitatem.

777. *Bile ſub obliquâ*] iratus proximo.

777. *Profit*] nec profit IESU Chriſto vitam dediſſe.

778. *clauſula*] in quâ includitur omnis Chriſtiana virtus, quæ ſola meritoria eſt.

778. *Pax*] pro, charitate; ut ſuprà.

781. *Offenſacula donat*] remittit offenſas.

782. *Præcurrere occaſum*] antea quàm Sol occidat. Ex Apoſt. Eph. 4. *Sol non occidat ſuper iracundiam veſtram.*

783. *Anxia*] ſolicita.

783. *Sol conſcius*] tu, Sole teſte, non relinquas iram.

784. *Litare Deo*] à Deo aliquid ſacrificio impetrare: nam illud eſt *litare.*

787. *Liquidô ore*] alludit ad Judæorum holocauſta, ex quibus incenſis aſcendebat fumus ad dominum, quaſi illum oblectaturus. *Liquidum* verò appellat *odorem*, ex flammis reſolutum. Perſius:

*Tot tibi cum inflammas junicum omenta liqueſcant.*

786. *Ad donaria*] loca in templô quo dona feruntur. Virg. 3. Georg.

*Imparibus ductos alta ad donaria curſus.*

788. *Columbis niveis*] Ex Evangelio Matth. 10. *Eſtote prudentes ſicut ſerpentes*, &c.

789. *Colubrum plumatum*] i prudentiam ſerpentis.

789 *Tenerâ veſte pennarum*] ſub mollibus plumis columbarum.

790. *Ingenio rimante internoſcere*] inquirente dignoſcere.
790. *Mixtum*] quod ſe vult immiſcere,ut decipiat.
791. *Lupus*] Ex quô ſcribitur,Matth 7. *Attendite à falſis Prophetis.*
793. *Rictus agninos*] cum *rictus* propriè ſint ferarum, & carnivororum animalium.
794. *Fotinus & Arrius*] Inſignes hæretici.
795. *Diſcrimina noſtra*] quando paulò antè vulnerata ſunt.
797. *Dedit gemitum*] recordata vulneris,à Concordiâ accepti.
799. *Hæc ſubdidit*] cæpit loqui.
799. *ſecundis*] in pacificis.
801. *Defenſa fide*] quia illam tutata ſum.
802. *Sua vulnera ridet*] nihili facit,me comite.
803. *Sola ſalus*] quia hoc ſoſpite,ego ero ſoſpes.
803. *Hac recepta*] à periculô liberatâ,ut ſuprà.
804 *Unum opus*] ſc conſtructio & dedicatio templi, ſive cæleſtis Jeruſalem: quæ non ex lapidibus manu quadratis,ſed ex beatorum animis conſtruenda eſt.
805. *Quod*] ſcil.opus, i.templum; per quod ſignificabatur templum hoc ſpirituale.
805. *Heres regis belligeri*] David viri in bellis exercitatiſſimi,ut in primo & ſecundo Regum legitur.
807. *Solomon pacifer*] hoc enim Solomon interpretatur,i.*pacificus.*
807. *Genitoris anheli*] David in bellis deſatigati.
808. *De ſanguine calidô*] atq; ideò noluit Deus, ut ab eô templum ædificaretur Unde 1 Paralip.cap.28. *Non ædificabis mihi domum,eò quòd ſis bellator,& ſanguinem multum effuderis.*
809. *Fundatur*] fundari debet.
810. *Domus Chriſti*] familia Chriſtianorum.
811. *Hieruſalem div.*] cæleſtis,quæ terrenam deſignat.
811. *Templo quieto*] pacifico: quia *Hieruſalē viſio pacis* interpretatur.
812. *Suſcepit Deum*] ut in eâ,i animis fidelium habitaret.
812. *Arca circumvag.*] habitans ex Philiſtinorum tabernaculis in domoObededon,quoad templum eſt illi ędificatum à Solomone.2.Regum cap.6.& 8.
815. *Sanctorum ſancta*] ſicut arca in templi ſacrario fuit poſita.
816. *Phalanges terrigenas culparum*] vitiorum exercitum, qui ex terrâ habet or ginem nih lq; ſapit cæleſte.
818. *Illapſu*] deſcendens de cælo.
818. *Purgati corporis*] quia non ſatis eſt,animam à vitiis purgatâ eſſe, niſi ornetur quaſi ſponſa ſponſo.
819. *Egenus templi*] non quòd eget Deus tali templo,juxta illud Pſal. 15 *Bonorum meorum non eges.*
820. *Sudatum eſt*] elaboravimus in profligandis vitiis.
820. *Alternis*] diverſarum partium.

821. *Toga*] veſtis, cujus erat uſus tempore pacis.

821. *Munia*] officia.

822. *Juventus diſcincta*] Sicut è contrariò in bello milites dicuntur *præcincti*, & *eſſe in præcinctu*.

823. *Regina*] fides.

825. *Metatura*] graphicè deſcriptura more eorum, qui ædificaturi ſunt.

825. *Templum novum*] juxta illud Apocal. 21. *Hieruſalem novam deſcendentem de calo*.

826. *Arundo*] hæc metiendi templi ratio ex Apocal. tota ſumta eſt.

827. *Quadrent*] in formam quadrati conſentiant.

828. *Angulus impar*] acutus & obtuſus, i major & minor recto.

828. *Commiſſuris diſtantibus*] in diſtantiâ commiſſurarum, ubi duo latera in angulos coëunt.

829. *Mutilet normam*] defraudet non conſentiendo cum illâ. Eſt autem *norma* Hiſpanè *el Cartabon*.

829. *Argutam*] ingenioſam; quia deprehendit errata.

829. *Symmetra diſſona*] Commenſurationes diſcordantes.

830. *Aurora*] clara eſt deſcriptio ternarum à quatuor mundi lateribus portarum.

834. *Saxum ſtructile*] quale aliorum ædificiorum.

835. *Sed gemma cava*] ut ex foraturâ in ædificio poſſit colligari.

837. *Veſtibulum penetrabile*] per quod introitus eſt ad templi penetralia.

839. *Nomina biſſena*] duodecim Apoſtolorum.

840. *Spiritus his titulis*] quid ſibi velint nomina duodecim Apoſtolorum, oſtendit, dicens, quòd *ſpiritus*, i. ſenſus ſpiritualis, &c.

840. *Arcana*] ſecreta quædam myſtica.

840. *His titulis*] ſc. duodecim nominum.

841. *Ambit*] inquirit.

841. *Vocat in præcordia*] ad intimam cogitationem reducit.

841. *electos*] exquiſitos.

842. *Quaq; hominis*] Ordo eſt: *Spiritus adit aram cordis*; quia *ſacrificium Deo ſpiritus contribulatus, & cor contritum*.

842. *Qua viget natura hominis*] quia à corde eſt fons & origo totius vigoris.

843. *Trinis ingreſſibus*] ſubaudi, ab unoquoq; quatuor laterum, ut ter quatuor reddant numerum Apoſtolum.

845. *Quadrua vis*] quæ per quatuor templi latera deſignantur, ſunt quatuor hominis ætates, quæ quatuor quoq; partibus diei aut anno coæquantur. Prima pueritiæ, à mediâ nocte ad ortum Solis. Secunda adoleſcentiæ, ab ortu Solis ad meridiem. Tertia ætatis perfectæ, à meridie ad occaſum. Quarta ſenectutis, ab occaſu ad mediam noctem.

845.

845. *Agat*]regat.
845. *Ephebos*]adoleſcentes.
846. *Ævi conſummabilis*] ætatis conſummatæ & perfectæ.
847. *Ætas Borea*]ſenecta,quæ reſpondet illi parti diei,in quâ Sol ab occaſu tendit ad ſeptentrionem. Sed poſuit anapeſtum pro ſpondeo, ſextô locô.
848. *Ad pia ſacra*]quia ætas ſenilis religioni vacare debet.
849. *Trinum*]portarum.
849. *Ad quadrina compita*]quatuor laterum concurſus.
851. *Totidem gemmarum*] de quibus in Apocal.cap.21.
852. *Animas colorum viventes*] colores vivos,per quos animæ deſignantur.
853. *Profundo liquido*] i. fundamentis,medio & diaphano & pellucenti.
854. *Interlitus auro*]habet enim Chryſolitus maculas aureas;unde & nomen.
856. *Diſtantes honores*]pulchritudines,i. ex varietate colorum. Virg. 1. Æneid.

*Lætos oculis afflarat honores.*

857. *hebes*] ſubobſcurus.
857. *Perfunditur*]ejus color excitatur.
859. *Lapis*] ſc. cyaneus. hic eſt,quem ſæculo noſtro *turchinum* dicimus,propter ſtagna cyanea,quæ ſunt in Pontô ſive in Siciliâ;unde dictus lapis,ut vult Poëta.
859. *Oſtro aqueſo*] purpurâ marinâ.
863. *Lux herbida*] coloris herbacei lapis.
863. *Fluctûs vagos*] colores fluctuum marinorum,qui virides ſunt. Martialis,

*Dumq; ſimiles fluctibus pares gemmas.* de ſmaragdis loquitur.

865. *Chryſopraſo*] gemma viridis, maculas habens aureas: unde nomen habet.
865. *Sidus*] ſideris ſplendorem. Columella ſic dixit:

*Terreſtria ſidera flores.*

866. *Machina funalis*] *trochlea* & *epagon* dicitur à Græcis.
866. *Vinclis gravibus*] craſſis & robuſtis funibus.
869. *Cryſtalli algentis*]quia *cryſtallus* eſt aqua congelata, & lapis,qui ex mediis nubibus eruitur.
869. *Rupe vitreâ*] nivibus & glacie congelatâ.
870. *Quarum edita*]altitudinem columnarum,i. culmen.
871. *Caſus in conum*] formatus in cacumen;quod à Græcis *epiſtylium*;Hieronymus *capitellum* interpretatur.
872. *Subductum capita*] habentem capita ſubducta,i. à parte inferiori excavata:& *ſinuoſa*,in ſpeciem conchæ,i. ſtriatæ:*petaſum* Græci vocant partes,quæ ex columnæ epiſtyliô propendent.

872. *Quem*] ſc.calculum albentem.

874. *Fides pararat*]comparavit. hic eſt ille calculus, qui in Evangelio dicitur *pretioſa margarita, quam qui invenit homo, abiit & vendidit omnia, quæ habuit, & eam emit*; per quam Chriſtus intelligitur.

875. *Hec ſolio*]templo,in quô eſt ſolium.

877. *Tutandi hominis*]humanæ Reip.conſervandæ.

878. *Sceptrum*] inſigne regium.

879. *Lignum vivum*]ſemper virens.

880. *Humor alit*] per radices.

881. *Viret fronde*]habet frondes virides.

881. *Sanguine incolumi*] vigente & non corrupto; ut roſæ imitentur ſanguinis vivi colorem.

882. *Miſcet lilia*]cum ſceptri frondibus.

883. *Collo marcenti*]languido;quod fit cum lilia flacceſcunt.

884. *Forma hujus ſceptri*]virga Aaron fuit ſimilis huic ſceptro.nam quemadmodum legitur Numerorum cap.22. *Virga Aaron floruit inter cæteras virgas filiorum Iſraël, quæ poſita ẽſt in tabernaculo teſtimonii à Moſe.*

885. *Quod*]ſc geſtamen Aaron,i.virga.

885. *Trudens*] emittens. *Germinavit virga Aaron, & turgentibus gemmis eruperant flores,qui foliis dilatatis in amygdalas deformati ſunt.*

886. *Explicuit tenerum decorem*} ſparſit flores teneros nimia pulchritudine.

886. *Spe pubeſcente*]flore,in quô eſt fructus,germinante.

887. *In noves fetûs*] ſc.amygdalinos.

888. *Reddimus*] concluſio eſt operis,conveniens principio.

888. *Indulgentiſſime*] qui nos molliter & delicatè tractas.

888. *Reddimus*]agimus atq; repetimus.

889. *Meritos*]debitos.

890. *Nam cor*} q d.corde non poſſumus,quia indigni;igitur ore.

891. *Tu nos*]ſenſus eſt:tu feciſti,ut cognoſcere poſſemus hanc compugnantiam animæ ſecum: id quod intra noſmetipſos ſentimus. Ordo eſt:*tu voluiſti nos agnoſcere.*

891. *Pericula latebroſa*]unde imminet nobis periculum latens.

891. *Operti corporei*]quod occultum intra nos latet,de quô Pſal. *Ab occultis meis munda me.*

892. *Luctantis*]ſecum compugnantis.

893. *Ancipites ſenſus*]de quibus Apoſtolus Rom.7. *Video aliam legem in membris meis repugnantem legi mentis meæ.*

895. *Creſcere*]vincere rationem.

896. *Ad juga deteriora*]vinci & trahi ſub jugum peccati.

900. *Animam incaluiſſe Deo*]cum ſuperavit vitia.

900. *Tepefactum*]ex ardore illo divinô remiſſum.

902. *Ceſſiſſe*

902. *Ceſſiſſe*] fuiſſe victum.
901. *Stomachô tetrô*] turpi ſenſu, i malè ſentiendo.
903. *Oſſibus*] intra nos ipſis medullis.
904. *Non ſimplex*] quia ex alterâ parte rationalis, ex alterâ irrationalis pugnat.
904. *Viſcera*] pars irrationalis, quæ corporis contagiô tendit in malum.
906. *Æditus afflatu ſereno*] cæleſtem habens originem.
908. *Lux & tenebræ*] ratio & appetitus.
909. *Duplex ſubſtantia*] Idem dicit.
909. *Diſtantes*] diverſas atque contrarias.
910. *Deus adſit*] quia ſine Dei gratiâ ex tali pugnâ non poſſumus evadere victores.
911. *Sede piatâ*] in regnô cælorum.
912. *Peccatum regnaverat*] ſc. in homine.
913. *Atria templi*] ut Deus in illo habitet.
913. *Spectamine morum*] moribus ſpectatis, i. virtutibus perfectis.
915. *Sapientia*] de quâ dicitur Proverb. 9. *Sapientia ædificavit ſibi domum.*
914. *Oblectatæ*] ſc. animæ ornamentis: ut cum illâ ineat nuptias.
915. *Æternum*] nomen pro adverbiô. Virg. 6. Æneid.
*Sedet æternumq; ſedebit.*

FINIS.

# IN AURELII PRUDENTII CLEMENTIS, VIRI CONSULARIS CATHEMERInon Scholia per Johannem Sichardum.

*VERS. XVIII.*

HIs *civile bonis reddidimus.*] Totam Juris civilis vim hoc carmine eſt complexus. Nam quum in civitate benè inſtitutâ certum oporteat eſſe reſpectum eorum, qui benè de Repub. mereantur,& ob id ſint beneficio digni;neceſſe eſt his leges eſſe amicas. In eos autem duriores,qui ſcelere ſe aliquô nobilitant; qui non tàm dedecoris ſui causâ,quamvis id etiam, plectuntur,quàm ut illis ſublatis è mediô,boni in ociô vivant. Veriſſimè ergò Solon ille duabus maximè rebus Reſpublicas contineri dixit:*Pramiô & Pœnâ.*

## HYMNO XII.

Verſ.115. *Quem te furoris præſule*] vetus exemplar non *præſule*, ſed *præſide* habebat;quod Prudentio magis convenit.

# *PERISTEPHANON.*

## HYM. III.

Verſ 22. *Jam Xiſtus adfixus cruci.*] Hic eſt Xiſtus,qui ſextus à Petro Epiſcopatum Romæ ſortitus erat,poſt Alexandrum,tempore Hadriani Cæſaris,anno ab hinc M. CCCCV. ut teſtatur Euſebius in Chronicis.

## HYM. XIV.

Verſ.1. *Romane Chriſti fortis.*] Supplicium Romani Martyris,quod Aldus

Aldus ſeorſim Tragœdiæ nomine impreſſerat, ex induſtriâ inſeruimus Coronatis,ne quis hoc putet negligentiâ factum. Nam quum exemplaria,quæ vidi,omnia ita haberent , modò quæ eſſent paullò vetuſtiora; tùm etiam res ipſa cum argumento Coronatorum benè convenit Quid autem Aldo in mentem venerit,diligenti alioquin homini,ſed in novandis facili, ipſe viderit. movit,opinor,id,quòd alicubi Tragœdiam ipſe appellat. ſed hoc quàm conveniat ad inſcriptionem,non ſatis video.

165. *Pulſet puellas verbere ictus.*] Evandrum ex Arcadiâ inſtituiſſe ludicrum, Titus Livius ſcribit, ut nudi juvenes Lycéum Pana venerantes,per luxum atque laſciviam currerent , atque obvias puellas ſcuticis per jocum pulſarent;quibus ſtultè creditum eſt vulgò fecunditatem procurati. Meminit totius ludicri Ovidius in libris Faſtorum.

177. *Ut tecum adorem feminas,ac mille mares.*] Longum eſt recenſere ſtupra eorum,qui olim ſunt pro diis culti. Lactantius Firmianus multas enumerat myriades,quibus factum fuit, ut Deorum numerus antiquitùs penè creverit in immenſum, fueritque major cœlitum quàm hominum:id quod Plinius ridens teſtatur libro 2. Veteres enim quum urbium ſuarum conditores,aut generis autores,maximos vellent exteris videri,eos in numerum deorum mox referebant:atque ita demum accidit,ut quum vel ſtuprorum , vel malè conſultorum colorem quærerent; ne vel putidas facerent origines ſuas,ac ſtultitiæ arguerentur, ſi quando res ſecus quàm putabant accidiſſet,ad deos referrent. Ita Romulus ex Marte nobis prodiit:& Alexander Magnus ex Jove Hammone , dum non invenit,quo matris adulterium celet, ſe genitum mentitus eſt.

203. *Laqueis minacis implicatus Juliæ.*] Meritò Jovem, ſi in jus vocetur,pœnam daturum ſcribit legi Juliæ,quæ in adulteros ſcripta fuerat. Vix enim alterius non modò Dei, ſed ne quidem profligatiſſimi nebulonis tot reperias libidinis exempla,dum nunc in Dianam, aliquando in taurum,arietem,aquilam,cycnum,Satyrum,Amphytrionem,paſtorem, ſerpentem , hominem , atque demum ubi his artibus non procedit,in ignem & aurum ſe transformat.

206. *Quid aureorum conditorem temporum.*] Saturnum intelligit, qui dum Jovem filium fugit, Latio nomen indidit, eo quòd iſthic tutus à filii inſidiis latuiſſet. Regnante autem Saturno,tàm benè fuit actum de mortalibus,ut nullus tum ſit inventus,qui furti argui poſſet. Unde & factum eſt,quemadmodum Macrob. teſtatur,ut Rom. ærarium in templo Saturni eſſe voluerint,tanquam à furibus , ſi ob nullam aliam cauſam, certè Saturni numine,tutum.

346. *Ædem ſibipſe mente in hominis condidit.*] Hoc eſt nimirum, quod toties à Paulo nobis occinitur : *Neſcitis,quia templum Dei eſtis?* Non eſt enim ubi magis coli velit Chriſtus, quàm intra noſinetipſos: id conſequimur,ſi ſanctimoniæ ſtuduerimus,ſine qua nemo placebit Deo.

401. *O fas priorum motis,ô priſci ſtatus.*] Legendum eſt,moris ô priſci ſtatus.

403. *Pompiliorum noſtra carpunt ſecula.*] Primus enim Numa Pomp. Romanos, bellis ſanguineq; gaudentes ad humanitatem reduxit, quam ex ſacrorum ritu conatus eſt primùm ſuis conciliare. teſtis eſt T. Livius.

## APOTHEOSIS.

Verſ. 269. *Conſule & hircoſos Cynicos.*] *Cynicos hircoſos* dixit, ob barbitiũ, quod cum capris cõmune habebant, eo tamen tanquã inſigni aliquo peculiari, maximi ſibi ſunt viſi Philoſophi. Pulchrè ergo ei qui in hunc modum ſe jactabat, Aulus Gellius reſpondet: *Pallium video, & barbitium, Philoſophum verò non video.*

## IN PSYCHOMACHIAM.

NOn ab re eſt, quòd Prudentius Clemens pugnas deſcripturus animi contra vitia, à fide principium ſumit: tum quòd prima ſemper coitio ſit aſperrima: tum ut intelligamus, ſalvi nihil eſſe uſquam, nec præterea opis eſſe quicquam reliquum, quo putemus deſugiendum, niſi idololatria debellata: hoſte tanto, ut capitalior ne quidem fingi poſſit alius. Siquidem hic non ſolum, quod ferè aliàs fit, poſſeſſione deturbat, aut fortunis exuit: ſed quoties ſit nobis cum eo congrediendum, toties de ipſo capite, rerumque ſumma ſtatuamus dimicandum, ut ſuccumbentibus nihil faciat reliqui, niſi *Væ victis*, id quod proverbio veteres dixere. Ei enim cum ſemel ceſſeris, aut incauto ſi quando obrepſerit, nequicquam certamen cum libidine, avaricia, ſuperbia, atque reliquis id genus peſtibus ſuſcipies, quæ non tam ſuis viribus fretæ, negocium nobis exhibere contendunt, quàm idololatriæ radicibus nixæ: quæ non ſecus ſatellitibus, per ſe parum ſibi fidentibus, vires ſuppeditat, quam olim poëtico illi Antheo Terra mater, ut quo lucteris magis, hoc minus proficias, niſi ſemel malorum ſegetem, ipſam dico idololatriam ſucciderìs. Ne verò ſine exemplo hoc certaminis genus quis exiſtimet, Abrahamũ nobis elegantiſſimus Poëta ob oculos ſtatuit, cumque ſenem adeò, & quod ad corporis robur attinebat, viribus jam exhauſtum, ne eſſet omnino quod inertiæ prætexeremus: aut ſtatione relicta, ſuſceptique muneris difficultate deterriti, ad hoſtem deficeremus, dum tantis rebus homo ſenex non adſuerit modò, ſed præfuerit etiam. Nequaquam verò placet, quod ineptè quidam diligentes, ſeptem illos congreſſus, quos deſcribendos Prudentius ſuſceperat, ſeptem hominum ætatibus ſtudent accommodare, ita ut primum, qui eſt Fidei cum Idololatria, vendicent infantiæ: Pudicitiæ & Libidinis tribuant pueritiæ: tanquam ulla ætas eſſe poſſit, in quã non cadat ulla ſuperſtitionis aut idololatriæ labes & magis ſit pueris negocium cum libidine, quàm adoleſcentibus, ipſiſque adeò ſenibus, qui non-

nonnunquam ad tres illas Plautinas literas tanquam poſtliminio reverti ſolent. Quin magis hoc crediderim Prudentium voluiſſe, ſeptem eſſe potiſſimùm vitia, quibus præter alia vitia ferè hominum plurimum eſſet obnoxia, & ea ejuſmodi, ut à nulla ætate eſſent aliena: dandam ergo operam, ut quod in nobis ſit, quàm minimum iis loci detur. Itaque ſit omnis noſtra vita inſtituenda, ut ſcuto fidei, gladio verbi Dei inſtructa, magno animo pugnam contra hoſtem ineat, qui mentem noſtram, ut quæq; Chriſto eſt addictiſſima, è ſtatu ſuo priſtino dejicere ſtudeat. Nam quod de ſeptenario numero hic quidam argutantur, ſtultius eſt quàm ut repetendum duxerim. Tametſi non iverim inficias, eſſe præcipuè hunc in ſacris receptum, & fortè non omnino ſine cauſa à Prudentio uſurpatum. Sed quicquid hoc eſt rei, in medio relinquam, ad hoc nos quod ſuſcepimus accingentes.

# IN PRÆFATIONEM *Pſychomachiæ.*

Verſ. 5. *Senile pignus qui dicavit victima*] Iſaac intelligit, quẽ quum unicum filium, & poſteritatis quodammodo obſidem Abraham unicè diligeret, tanti tamen non fecit, ut eum ſibi amorem pateretur apud Deum obeſſe. Quin magis ita ſe geſſit, ut dum patriis affectibus, quos in animo non niſi maximos fuiſſe inducimus, paulo in immolando filio abrenunciet. documentum dedit, quid ſacrificantes ſpectare debeamus poſteri, nimirum quod ſit cordi præcipuè, i noſmetipſos.

12. *Deo placentem*] Vetuſtiora exemplaria non *placentem*, ſed *parentem* habent. nec abludit quod ſequitur. *Matre Virtute editam.* Ut matrẽ Virtutem, & parentem Deum, eo modo ferè accipias, quo Cicero *Laborem ſe ſuæ nobilitatis parentem habere* ſubinde repetit, cõtra eos. qui cum nihil diſpicerent quod in tanto viro calumniarentur, *Novitatem*, ſi Dis placet, auſi ſunt vitio vertere.

57. *Si quid trecenti*] Quid ſibi velit myſterium, ſic enim Prudentius appellat, trecentorum bis novenorum ab Abraham armatorum, nondum à quoquam, quod modò ſciam, traditum eſt. Suſpicor autem concilii Niceni ſignificationem eſſe, in quo autoritate CCCXVIII Epiſcoporum, fidei noſtræ ſunt certa quædam, ut ſic dixerim, deſcripta pomœria, cum antea in incerto pleraque poſita, & hæreticorum calumniis exagitata, huc illuc prò cujuſque libidine torquerentur. Ut verò in hanc ſententiam eam, cùm alia, tum maximè vetuſtiſſimi exemplaris, quo ſumus uſi, effecerunt veſtigia quædam. Non repugnarim tamen, ſi aliò quis referat. quamvis non video, quid huc cuiquam in mentem venire poſſit aliud.

# IN PSYCHOMACHIAM.

Verſ.21. *Prima petit campum.*] Commiſſurus ingenioſiſſimus Poëta Fidem cum Idololatria,utriuſq; vires atque armaturam deſcribit, ita ut ex primo Fidei aſpectu facilè tibi victoriam pollicearis. Alacritate enim,qua vel maximè opus eſt in congreſſu tanta fuiſſe dicit Fidem , ut armorum oblita,ultro ſe hoſti objecerit , nihil verita ne hoſti omni armorum genere inſtructiſſimo ſuccumberet. Eam verò *nudam humeros, exertisq; lacertis quod fingit , huc pertinet, ut intelligas ad officium obeundum fide nihil eſſe promptius* : eamque ſi ſemel in te tranſtuleris,nequaquam de fidem eſſe,aut ignavam,aut pugnam quamlibet plenam diſcriminis detrectantem. Expedimus enim tum maximè manus , atque nudamus brachia , cum operi alicui magno ſtudio intenti nihil ſpectamus potius,quàm ut quoque primo momento ſupremam liceat manum imponere,ſimulque circumſpicimus necunde præter opinionem accidat, quod conatus noſtros refringat aut debilitet.

42. *Quam patrias ſuccincta faces.*] Furias finxit vetuſtas facibus armatas , videlicet quod impellendorum ad quodvis flagitium hominum iſtas animos facere traderent. Re autem vera conſcientiæ ſunt hominum,alicujus ſceleris ſibi conſciæ. *Quemq; enim ſua fraus impellit, ac de ſanitate mentis deturbat* : ut in Piſonem Cicero dicit. Libidinem verò qui potuiſſet Poëta magis è dignitate ſua armaſſe , quàm cum ei facem tribuit,non ſecus ac Furiæ cuidam,qua ſperet ſe,poſtquam videt aliis armis nihil profici,depulſuram è priſtino mentis ſtatu pudicitiam : Quid enim aliud auderet elumbis libido,ſtupris perdita , in ea maximè. quam ob accuratiorē apparatū nō videbat ullis telis fore præterea obnoxiam ?

107. *Catholicô in templô.*] More dixit veterum , qui ſicubi res benè proceſſiſſet foris,reverſi incolumes,arma ſoliti ſunt ſuſpendere in fanis deorum : vel ut eſſent ad virtutem poſteris documento,vel ut gratos ſe erga deos exhiberent,quorum beneficio rem benè cecidiſſe ſibi perſuaſerant.

163. *Egregio comitata virò.*] Quid , quæſo , accommodatius potuit fingi,quàm patientiæ,ei inquam,quæ ſemel ſibi quicquid humanitùs accidiſſet,imperarit infracto animo perpeti,addere ſatellitem Job , laborum,periculorumque omnium,tanquam fidum aliquem Achatem? Cujus tantam legimus incommodorum omnium fuiſſe tolerantiam , ut quum à fortuna miris exagitaretur modis, nihilo tamen ſecius placeret, quàm re integra: quippe occallere didicerat animus , malorum jam ſubinde aliorum uſu,& quodam veluti commercio. Videbat autem hac una in re homo mirè perſpicax , non eſſe ullum victoriæ genus plauſibilius, quàm quum hoſtes vel deſperatione,vel pœnitudine adductos ,cogimus patientia noſtra ſibi tandem inferre manus: quemadmodum Iram ultrò tandem in telum incumbentem Poëta deſcribit.

217. *Totum hominem, & calidos* ] Enarrans ſuperbia opum, virium, fortunarumque genera, quibus contra hoſtem affatim inſtructa veniat: hoc etiam non prætcrit, quod ad deterrendam à congreſſu humilitatem vel maximè valeret. Nimirum eam ſe eſſe perhibens, cujus non modò nō ſit recens invecta autoritas, aut q̃ jam nunc demũ regina eſſe incipiat, ſed quæ à teneris, ut ſic dixerim, unguiculis hominem in poſſeſſione detineat. Simul enim atque eſt aliquis in lucem editus, quædam præ ſe fert non obſcura ſuperbiæ argumenta, etiam tum, quum ne quidem ſatis vagire dedidicerit.

145. *Ira ubi truncati mucronis* ] Prodeat Apelles aliquis, qui tam penicillo exprimat iracundiam, quam ſuis colo ibus ſemel eſt ob oculos poſita ab elegantiſſimo poëta. Enſis enim fractus in minutas partes, quid aliud præ ſe fert, quàm iratorum conſilia plerunque obeſſe, quum pro magna aliqua laude aut victoria decertent? neque injuriam eſſe creditum, in mediis quoque armis eſſe animo locum placidiori: qui niſi adſit, accidere ſæpenumerò, ut adducti iracundia aliquò nos præcipitemus, unde re noſtra integra emergere non liceat: fallantque nos non rarò, cladiſque ſint cauſa, quibus confiſi potiſſimùm in harenam deſcendimus Huc etiam pertinet, quòd ſuo ſemet fingit telo incumbere, dum dicit: Ipſa ſibi eſt hoſtis veſania, ſeq; furendo interemit.

553. *Fit virtus ſpecie.* ] Hoc eſt quod Salluſtianus Cato conqueritur, *Vera rerum vocabula interiiſſe; eoq; veniri, ut vitia quadam magnificis quibuſdam titulis vulgò ſe pro virtutibus venditent: ut ſordidus qui ſit, frugi dici velit: profuſor verò, liberalis: timidus, cautus: demum vix reperies ſcelus tam immane, quod non reperiat, quo ſe honeſtam in ſpeciem palliet, adeò ut non modò imperitis, quibus non ita magno negocio imponitur, ſed & eruditis oculos præſtringat.* Rectè ergò Horatius:

> *Eſt modus in rebus, ſunt certi denique fines,*
> *Quos ultra, citraq; nequit conſiſtere rectum.*

610. *Summa quies nil velle ſuper quam poſtulat uſus.* ] Magnam tollunt ſibi humanarum calamitatum partem, qui ita ſe inſtituunt, ut naturam in omnibus tanquam ducem ſequantur. Ea enim cùm & alibi, tum & quærendarum divitiarum nobis modum præſcribit, intra quem qui vixerint, eorum non admodum retulerit, an centum jugera, an arent mille, ut elegantiſſimus Poëta cecinit. Contempta verò natura; quum rationẽ ipſi vitæ ex habendi libidine inimus, neceſſe eſt ſemel in vitam noſtram accerſi quicquid poteſt uſpiam fingi malorum. Et dum falsò nobis perſuademus quæri aliquod tanquam perfugium, quo tutam ſperemus ſenectutem, facimus ut ne maximis quidem periculis vacare poſſimus: à quibus cum omnem ætatem, quod in nobis erat, tum maximè ingraveſcentem oportebat eſſe immunem. quod fieret haud dubiè, ſi quod uſus poſtularet, conſideraremus.

# *ENCHIRIDION.*

Verſ. 1. *Eva columba fuit.*] Inſcriptionem hujus libri vulgatam mutavimus, nixi exemplaribus veteribus, quæ non habebant Dittochæum, ſed Enchiridion; cui planè titulo liber convenit. nam Veteris & Novi Teſtamenti ſumma quædam eſt, perſtricta veriùs, quàm deſcripta. An autem hunc librum Prudentio adjudicare conveniat; nondum ſatis mecum conſtitui: præſertim cum vetuſtiſſima quæque exemplaria in eô mirè conveniant, ut Prudentio adſcribant. quamvis dictio ejuſmodi ſit,ut facilè probet, alterius fuiſſe, & fortè Sedulii. niſi malis Amœnum quendam credere autorem fuiſſe,cujus nomen in vetuſto codice Argentoratenſi erat præfixum.

FINIS.

ERASMUS

# ERASMUS ROTERODAMUS CASTISSIMÆ PUELLÆ MARGARETÆ ROPERÆ S. D.

*Oties jam provocor tuis ſororumq; tuarum literis, optima Margareta, tam ſanis, tam argutis, tam modeſtis, tam candidis, tam amicis, ut etiamſi quis titulos detrahat, Thomæ Mori γνήσια τέκνα poſſim agnoſcere. Ne verò ſemper videamini ceciniſſe ſurdo, ſtudiis quibus obruor, paululum ocii ſuffuratus, hiſce diebus Natalitiis, paravi munuſculum, quod ſpero vobis non ingratum futurum. Quod felix fauſtumq; ſit, Gulielmus Roperus ex morum integritate, ſuavitate, modeſtiaq; præditus, ut ni ſponſus eſſet tuus, germanus videri poſſet, dedit tibi auſpicatiſſimas conjugii primitias: aut, ſi mavis, tu illi dediſti: vel, ut verius dicam, uterq; dedit alteri παιδίον, quod diſſuavietur. En mitto tibi & alteri puerum, multò auſpicatiſſimum, Jeſum naſcentem Judæis, & mox illuceſcentem gentibus, qui connubii veſtri proventum bene fortunabit, quiq; ſtudiorum veſtrorum verus erit Apollo, cujus laudes profeſcenninis tuis infantulis lyra poteris occinere. Solus enim hic dignus eſt, qui fidibus, qui fiſtulis, qui voce, qui muſices omni genere, ſed præcipuè modulatis piæ mentis affectibus jugiter celebretur. Non dedignabitur a talibus conjugib. decantari, quorum ea eſt vita totius puritas, concordia, tranquillitas, ſimplicitas, ut ægrè reperias virginitatis profeſſores, qui ſe auſint comparare. Rarum exemplum hoc præſertim ſæculo, ſed quod video brevi ad plures permanaturum. Habetis iſthic reginam, veluti iſtius ſanctiſſimi chori Calliopen. Sunt & in Germania familiæ non obſcuræ, quæ neutiquam infeliciter meditantur, quod vos hactenus feliciſſime præſtatis. Benè vale, non infimum ævi Britanniæq; tuæ decus, & totum iſtum chorum mihi ſaluta diligenter. Baſileæ, ad Chriſti natalem: Anno M. D. XXIII.*

# COMMENTARIUS IN HYMNUM PRUDENTII, DE NATALI PUERI JESU, PER ERASMUM ROTERODAMUM.

CArmen Jambicum primùm convitiis repertum eſt, quòd brevis ſyllaba addita longæ, velut exprimat ictum ferientis, ac ſubinde repetentis: quemadmodum Pyrrhichius tumultum accurrentium ad pugnam. Verùm poſteriores quodvis argumentum accommodarunt Jambis: quemadmodum & Elegis, qui primùm inventi ſunt querimoniis. Ambroſius hoc genere potiſſimùm eſt delectatus: in quo illud à nobis obſervatum eſt, quod plerunq; penthemimeris finit dictionem, & ab hac dictio triſyllaba claudit dimetrum. Quæ compoſitio carmen facit molliſſimum: ut, Deus creator, hæc eſt penthemimeris. Sequitur dictio dactylica, omnium. Rurſus, poliq; rector: ſequitur, veſtiens. Item, diem decoro: ſequitur lumine. Rurſus, noctem ſoporis: ſequitur, gratia. Id frequentius fit apud Ambroſium, quàm ut caſus videri poſſit. Nec infrequenter idem obſervat noſter Prudentius. Certè in primis quinq; verſibus continenter obſervavit. Quid eſt quod arctum: poſt hanc penthemimerim, quæ finit dictionem, addit dactylum, Circulum. Quanquam in genere carmen omne mollius eſt, quoties penthemimeris finit dictionē. Non eſt ignota libertas hujus carminis. Recipit enim in locis imparis numeri, hoc eſt primo ac tertio pro Jambo Tribrachyn: utpote reſpondentem Jambo, non in ſyllabarum, ſed in temporum numero nam longa geminum habet tempus. Præterea ſpondæum, & huic in temporibus reſpondentes, Dactylum & Anapæſtum. In locis verò paris numeri, hoc eſt ſecundo & quarto, non recipitur niſi Jambus, niſi quod ſecundus admittit etiam Tribrachyn. Nam quartus non patitur niſi Jambum aut Pyrrhichium. Ambroſius tamen hac libertate verecundius eſt uſus. Anapæſtus gratiam habet primo loco, in tertio non item. Dactylus utroq; loco durior eſt Veteres Jambicum ex meris Jambis contexebant, quemadmodum Spondaicum ex meris Spondæis Poſteriores, quo carminis celeritatem temperarent, Spondęum admiſcuerunt. Et hoc carminis genus putant eſſe molliſſimum, quod alternat Spondæis & Jambis, qualia pleraq; ſunt Ambroſiana & Prudentiana. *Jam lucis orto ſidere: Jam Sol recurrens deſerit.* Eſt autem vividum & affectui congruens exordium, à dubitatione: *Quid eſt quod arctum.* Porrò ſubitum illud convenit Poëtæ, velut afflato Prophetico ſpiritu, quo nihil addubito, quin afflatus fuerit, quum hæc ſcriberet. Eſt autem illud hominis verè pii, nihil non vertere in oc-

in occaſionem pietatis. Itaq; Prudentius, quòd à Solſtitio brumali dies incipiunt creſcere, torquet ad conjecturam pueri Jeſu, jam properantis ad exortū, quum idem fiat ſingulis annis. Nec enim ideò dies increſcebat, quod Jeſus naſceretur, ſed quod Sol ingreſſus Capricornum, citius relinquat oculos eorum, quorū Orizon eſt ſub ſphæra obliqua, extra æquatorem habitantium: quemadmodum ubi Sol accedit ad Cancrum, iiſdem dies eſt longior. Quoniam autem in rebus divinis nihil fortuitò geritur, non ſine cauſa tempus hoc anni delectum eſt nativitati Jeſu. Refrixerat ubiq; charitas. Ignorantiæ tenebris, & caligine vitiorum obductus erat mundus. Philoſophos tradiderat Deus in reprobum ſenſum: quoque ſibi magis videbantur ſapere, hoc erant ſtultiores. Phariſæi ſuis cupiditatibus craſſis excæcati, non perſpiciebant quid ſibi vellet lex ſpiritualis. Reges ac monarchæ, quorum arbitrio res humanæ temperabantur, lapides & ligna pro Deo colebant: quosque mortales adorabant ut diis proximos, hi majeſtatem ſuam mutæ ſtatuæ ſubmittebant, ſupplicantes his qui mente vacabant: opem implorantes ab his qui ſibi ipſi non valebant opitulari. Quædam gentes eò veſaniæ devenerant, ut ſimias, canes, ſerpentes, boves ac cepe pro numinibus venerarērur. Erant, apud quas pium haberetur, mactare parentes, & horum veſci carnibus. Erant, apud quas religioſum erat, infantes incendio tradere. Annon hæc erat altiſſima nox? Annon lux illa naturæ, quam Deus primùm aſperſerat homini, ſic in arctum erat contracta, ut penè fuerit extincta? Annon & legis Moſaicæ lucerna, qua Deus rurſus conatus eſt noſtris tenebris ſuccurrere, per Phariſæorum cæcorum cæcos duces erat propemodum obruta ſenſu carnali? Habes noctem, & quidem brumalem. Frequenter autem in myſticis literis Dominus Jeſus *lucis* vocabulo deſignatur. Sic enim Eſaias: *Populus qui ſedebat in tenebris, vidit lucem magnam: & habitantibus in regione umbra mortis, lux orta eſt eis.* Et Zacharias: *Viſitavit*, inquit, *nos oriēs ex alto: illuceſcere his qui in tenebris & in umbra mortis ſedent.* Quin & ipſe Dominus ſe vocat *lucem mundi.* Quod enim Sol eſt in hoc mundo viſibili, hoc Chriſtus eſt in mundo ſpirituali: quo qui caret, quantumvis doctus, quantumvis ingenioſus, quantumvis eloquens, cæcus eſt. In univerſa verò mundi fabrica, nihil admirabilius Sole, qui fons eſt luminis, omnia gignens, alens, provehens, confirmans, vivificans, vegetans, omnia exhilarans, omnia prodens & arguens, omnibus reddens ſuum colorem, ſuamq; faciem reſtituens. Idem efficit exorta veritas Evangelica, qui eſt Jeſus Chriſtus. Ignorantia veri nox eſt, peccatum mors eſt. Qui vivunt, in luce verſari dicuntur: & qui vitam relinquunt, ſub tenebras abire vulgò dicuntur. Nox autem ſomno data eſt, & ſomnus mortis imago eſt. Itaque mortales noctu quodam modo mortui ſunt, donec exortus Sol expergefaciat omnes ad vitam. Quemadmodum Sol hic, quem oculis corporeis cernimus, nunquam amittit lucem ſuam, ſive cernatur, ſive non cernatur: ſed tamen nobis nox eſt, quoties interjectus terræ ſemovet illum ab oculis noſtris: ita Chriſtus nunquam

mutatur in ſeſe. verùm quorundam animis exoritur, atque ibi dies eſt: quorundam nõ exoritur, ibi nox eſt. Quemadmodum autem Sol, quum abditur, dicitur occidere, quum exoritur, naſci (ſic enim Flaccus, *Aliusque & idem naſceris*:) ſic Christo oriri naſci eſt. Semper autem à patre naſcitur, veluti radius æternus à Sole ſempiterno. Nobis autem exortus eſt alio modo, condita hujus mundi mirabili machina. Rurſus piis mentibus frequenter exoritur; ac in diverſum mutatis occidit. Sed viſibiliter exortus eſt, prodiens homo factus ex utero caſtiſſimæ virginis. Hæc enim erat illa *myſtica porta* ſpectans ad Orientem, unde emerſit unicus ille Sol, illuminans omnem hominem venientem in hunc mundum. Hic nobis ſit modus præfationis, licet non extra rem. Nunc ipſum Pindarum noſtrum audiamus.

Verſ. 1. *Quid eſt quod artum circulum*

*Sol jam recurrens deſerit? &c.*] Omnia corpora cæleſtia, ut ſunt ſphæricæ figuræ, quæ putantur eſſe perfectiſſima, ita motum habent ſphæricum. Quæ proxima ſunt polis, arctiore circulo circumaguntur. Circulus brumalis non habet niſi octo horas diei in Orizonte noſtro: quum circulus ſolſtitialis alicubi habeat ſedecim, alicubi octodecim: unde vocat *arctum*, non quod Sol minus conficiat ſpacii, ſed quòd quibuſdam paucioribus horis appareat, ob ſphæræ obliquitatem. *Recurrens*, apto verbo eſt uſus, quaſi Sol geſtiat ac feſtinet augere diem ob exortum pueri.

5. *Heu quàm fugacem gratiam*

*Feſtina volvebas dies.*] Quum *fugax* ſignificet fugientem, tamen juxta nominis rationem magis videtur dictum à fugando, quàm à fugiendo. Venuſtè dixit, *gratiam*, lucem, qua nihil lætius, quum nox adferat mœrorem. & fugacem dixit, properantem abire. Eſt grata emphaſis & in *volvendi* verbo. Senſim reciſa, quòd inſenſibilibus gradibus Sol aſcendat aut deſcendat in Zodiaco. *Subductam facem* [illegible] dixit. Nam hoc ipſum eſt extinguere diem, ſubducere facem. Eſt autem non injucunda phantaſia poëtica. Fax circumfertur, ac paulatim decreſcit, donec planè deficiat. Exaggerat autem moleſtiam diei tam brevis, ut amplificet gratiam diei creſcentis.

9. *Cælum niteſcit lætius,*

*Gratatur & gaudens humus.*] Habet & cælum ſuam quodammodo faciem. obductum nubibus, triſte dicitur: quum ſudum eſt, dicitur lætius: hoc eſt enim propriè *niteſcere*.

11. *Gradatim* ] Nam ſigna per quæ Sol aſcendit ac deſcendit, per gradus diſtinguuntur ab Aſtrologis.

12. *Lineas* ] tranſlatum eſt à ſtadiis, ubi linea præſcribitur, unde curſus incipit. Sic & Aſtrologi lineas quaſdam imaginantur in cælo, per quas Sol feratur ſic, ut nobis nunquam eadem redeat linea. Priores autem dixit priſtinas. Nam prius nonnunquam dicitur quod potius eſt, ac melius.

13. *Emerge*

13. *Emerge dulcis puſio,*

*Quem matris edet caſtitas.*] Jam velut avidus exorituræ lucis, per apoſtrophen invitat infantem, ut emergat è virginei corporis latebris. *Dulcis*, epitheton eſt filiorum. Sic Flaccus: *Domum atq; dulces liberos. Puſio*, diminutivum eſt à puero, aptum blandienti. *Edidit*, pro parit. Et *matris caſtitas*, dictum eſt tropo, pro caſta mater. Juxta naturæ vulgarem curſum, mulier non concipere poteſt, nec parere, niſi violata *membranula*, quæ virginem diſtinguit à corrupta. Sed Dei filius ſic illapſus eſt per aurem virginis in ſanctiſſimum *uterum ejus*, ut nullam corporis partem violaret. Naſcens tamen prodiit ex ea parte corporis, qua ſolent & cæteræ mulieres parere. Quamvis autem hoc non palàm exprimunt Evangeliſtæ, partum hunc non aperuiſſe virginis uterum, ſed illæſo pudoris ſignaculo prodiiſſe, ſine dolore nixus, ſine diductione partis qua fœtus emergit, ſine repurgamentis quæ fœtum comitari ſolent: tamen plauſibilius eſt, ac magis pium, mea ſententia, credere, quod à doctiſſimis ſimul ac ſanctiſſimis patribus traditum eſt.

15. *Parens & expers*, &c.] Hi duo verſus duriuſculè cohærent cum ſuperioribus. Sic autem ordinandi ſunt: *Caſtitas*, hoc eſt virginitas: *parens*, id eſt genitrix: pro eo quod erat abſque tropo, virgo parens, hoc eſt mater, & tamen expers conjugis, id eſt intacta marito. Jam mediator & duplex genus, referendum eſt ad id quod præceſſit.

16. *Mediator*, &c.] *Mediator* apud Latinos autores non invenitur. Sed nos exprimimus Græcam vocem, qua Apoſtoli uſi ſunt, *μεσίτης*, à verbo *μεσιτεῖν*, quod Latini neſciunt. Conjungit autem in utroque duo miranda: in matre fœcunditatem conjunctam virginitati, in puero divinam naturam cum humana copulatam in eadem hypoſtaſi, unde & duplex genus appellatur. Decebat autem, ut qui genus humanum Deo reconciliaret, utriuſque naturæ particeps eſſet. Oportet enim interceſſorem utrique parti familiarem eſſe.

17. *Ex ore quamlibet patris*

*Sis ortus, & verbo editus.*] Eſaias ita loquitur de Chriſto: *Generationem ejus quis enarrabit?* Quod non ſolùm de nativitate divina dictum videtur, verumetiam de humana. Eſt autem quadruplex Chriſti nativitas. Juxta eam quæ nec cogitabilis eſt homini, ſine initio, ſine fine ſemper à patre naſcitur, ſemper natus fuit, Deus ex Deo, omnipotens ex omnipotente. Quod enim eſt homini ſenſus aut cogitatio tacita mentis, hoc filius Dei eſt patri. Eſt enim æternæ mentis æterna cogitatio. Mens autẽ gignit cogitationẽ: & cogitatio jam in animo cõcepta, ſermo quidã mentis eſt, quo homo ſibi loquitur. Hęc imago utcunq; nobis adumbrat nativitatẽ illã, quæ nec initiũ habuit, nec finẽ eſt habitura: quia ſic filius naſcitur à patre, ut de patris ſubſtãtia nihil decedat: ſic pater producit filiũ, ut tamẽ filio nõ ſit prior. Cæterũ cõdito per filiũ mundo pater nobis velut eloquutus eſt verbũ, & quodãmodo rurſus idẽ genuit, nobis illud reddẽs aliquo pacto viſibile quod erat inviſibile. Conſpicitur enim in reb. conditis admirabilis Dei ſapientia, qui eſt Dei filius, & Dei ſermo.

Digitized by Google

17. *Ex ore.*] Deus nec os habet, nec ullum membrum humani corporis, quemadmodum ſomniabant olim Anthropomorphitæ, quòd in divinis literis crebra ſit de membris Dei mentio : *Ne avertas faciem tuam à me: Auribus percipe clamorem meum: Nonne manus tua fecit hæc omnia? Inveni virum ſecundum cor meũ: Oculi Domini ſuper juſtos: Fecit potentiam in brachio ſuo.* Et, *Cælum mihi ſedes eſt, terra ſcabellum pedum meorum.* Quoniam autem de ſermone loquitur, qui eſt filius Dei: quatenus filius eſt, naſci dicitur: quatenus ſermo, proferri. Ex corde naſcitur, ex ore profertur, quum cor & os Dei nihil aliud ſit, quàm ipſe Deus, gignens ac proferens.

17. *Quamlibet.*] Rectè docet Valla, *quanquam* & *quamvis* ſolere præponi in oratione quæ conſtat duabus partibus, ut: *Quanquam alienus es, tamen te ut Chriſtianum amo. Quamvis ſis dives, non ideo jus habes in nos.* Contrà fit in *Quamlibet*, quæ proprium verbum non habet, ſed ſubjicitur: ſic tamen, ut oratio poſſit in geminam reſolvi. *Non enim plus facit te, quamlibet divitem, vel quamvis divitem.* nam *Quamvis* utranque naturam obtinet. Hanc annotationem Vallæ videtur neglexiſſe Prudentius. Et haud ſcio, an alicubi reperiatur etiam apud probatos autores. Certè apud Aurelium Auguſtinum reperio.

18. *Et verbo editus.*] Non eſt accipiendum, ſermonem ſermone eſſe prolatum, quaſi duo ſint ſermones, alter proferens, alter prolatus, quod ab hæreticis quibuſdam ſomniatum eſt: ſed verbo dixit, pro ipſa prolatione. Quemadmodum enim ſenſus in animo noſtro conceptus, qui prius διάνοια dicebatur, ipſa pronunciatione fit λόγος: ſic ſermo Dei ante conditum mundum ſemper naſcens ex corde patris, nec inde recedens, ſapientia erat: ea deprompta per mundum conditum, ſermo nobis eſſe cœpit, per quem pater nobis loquutus eſt.

19. *Tamen paterno in pectore Sophia callebas prius.*] In *Sophia* produxit ſyllabam mediam, ſequutus accentum Græcum: quemadmodum & alicubi idem corripit mediam in *idola*, & penultimam in *paraclitus*. *Callebas*, ut legas per geminum ll. metri ratio cogit. Poſitum eſt autem *callebas*, pro *ſapiebas*: non quòd in filio Dei prius ſit ſapere quàm naſci: ſed quod ante mundum conditum, ſermo Dei latebat in corde patris, æterni patris ſapientia. Proinde Prudentius aut omittit hoc loco generationem illam, quæ neſcit initium, de qua tamen alibi loquitur in hymno Trochaico, *Corde natus ex parentis ante mundi exordium*: aut prior pars.

18. *Sis ortus.*] pertinet ad primam illam generationem, ac perpetuam: Quod ſequitur, & verbo editus, pertinet ad mundum conditum, ad quem refertur prius adverbium.

21. *Qua prompta cælum condidit, Noctem diemq́, &c*] *Prompta*, id eſt, prolata ſive deprompta. Sic enim legis: *Fiat lux, & facta eſt lux.*

21. *Con-*

21. *Condidit*] Per verbum pater condidit mundum,non tanquam per inſtrumentum, quemadmodum faber dolabro utitur ad fabricam,ſed filius unà cum patre condidit. Patri tamẽ tribuitur autoritas, quòd ab hoc ſit filius & Spiritus Sanctus. *Virtute verbi.* ita Paulus ad Hebræos: *Per quem fecit & ſæcula.* Potens eſt regum ſermo, ſed ſermo Dei eſt omnipotens. Proinde non mirum, ſi mundum hunc condidit. Nam ſermo hic ſic manat à Deo, ut ſit & ipſe Deus: & ſic depromitur ex ore patris, ut non recedat à corde patris. Ex rebus enim conditis nihil accedit aut decedit naturæ divinæ,quæ prorſus eſt immutabilis. Docet hoc Prudentius in his quæ ſequuntur:

25. *Sed ordinatis ſæculis,*
*Rerumq; digeſto ſtatu.*] Scriptura ſacra ſubinde *ſæcula* vocat,quicquid in tempore conditum eſt: & *ante ſæcula*, quod ante mundum conditum.

25. *Ordinatis*] Alludit ad Chaos,in quo confuſa erant omniũm rerum ſemina. Sic & Naſo:

> *Rudis indigeſtaq; moles,*
> *Nec quicquam niſi pondus iners,congeſtaq; eòdem*
> *Non bene junctarum diſcordia ſemina rerum.*

Sic in Geneſi dividitur lux à tenebris, dividuntur aquæ ab aquis, ſegregantur aquæ. & exiſtit arida. Diſtinguuntur ſpecies rerum è terra naſcẽtium,diſtinguuntur animantium formæ, & ſuus cuique locus,ſua cuique vis tribuitur: h. e. quod ait,rerumq; digeſto ſtatu.

27. *Fundator ipſe & artifex*] Qui fundat incipit, artifex perficit & regit. Proverb. 8 *Quando appendebat fundamenta terræ, cum eo eram, cuncta componens.* Per filium ſunt initia mundi, per filium digeſtus eſt, per filium gubernatur, per filium reſtitutus eſt, per filium conſummabitur. *Ipſe dixit*, pro *idem*: ut *digeſto*, pro *diſtributo*. Neq; enim digerere eſt concoquere, ſed in ſuum quidq; locum diſponere. Et *ſinum* appellat pectus, ſive cor. nam ſinus locus eſt cordis,unde, *In ſinu gaudere, In ſinum effundere.*

29. *Donec rotata annalium*
*Tranſvolverentur millia.*] Semel depromta ſapientia, condidit ac digeſſit mundum, quum non eſſet. Iterum prolata,reſtituit mundum collapſum,h.e.hominem: cujus gratia condita fuerant omnia.

29. *Rotata*] quòd circumvolutione cæleſtium orbium diſtinguantur dies, menſes, anni, & ſæcula.

30. *Milia*] Nam ab orbe condito uſque ad Chriſtum, ſupputantur ſupra millia quingenta centum nonagintanovem.

31. *Atq; ipſe peccantem diu*] Quoniam fruſtra per Moſen data erat lex, fruſtra miſſi tot Prophetæ: venit ipſe Dei filius homo factus. Sic enim loquitur Pſal. 39. *Holocauſtum & pro peccato non poſtulaſti. tunc dixi: Ecce venio.* Rurſus apud Eſaiam: *Ego ipſe qui loquebar, ecce adſum.*

33. *Nam cæca vis mortalium*

*Venerans inanes nenias.*] Vim appellat multitudinem. Nec enim omnes colebant ſimulachra. Aut vim dicit, ut vires hominis diſtinguat à gratia Dei. Semel collapſi per peccatum Adæ, nihil aliud quam peccabamus, ſemper in deteriora prolabentes.

34. *Inanes nenias*] *Nenias* appellat ſimulachra, quibus veteres tribuebant mentem divinam, quum nec humanā habeant, tametſi gerunt ſpeciem hominis. Quamvis enim *nenias* uſurpemus pro nugis quibuſlibet, tamē propriè *nenia* eſt cantio funebris, quæ fruſtra canitur mortuo. Repetitur & pro epitaphio. Porrò ſimulachrorum cultus primùm hinc natus eſt, quòd parētibus, regibus, aut alioqui benemeritis de genere mortalium, à morte ponebantur ſtatuæ, & his divini honores exhibebantur. Quin Romæ ſolennis erat mos, Cæſares extinctos in Deos referre.

37. *Hæc dum ſequuntur perfidi,*

*Prædonis in jus venerant*] Chriſtus Dominus eſt omnium. Diabolus tyrannus eſt, & prædo, qui ſibi vindicavit quod erat alienum. Ille primus pellexit ad peccādum. Per peccatum autem regnabat, & per peccatum invecta eſt mors. Porrò quiſquis perpetrat peccatum, ſervum ſe facit peccati. Et qui peccato eſt obnoxius, tranſit in jus & poteſtatem Satanæ. Atque hoc chirographo totus mundus erat obnoxius diabolo. *Perfidos* autem vocat, quòd deſciſcentes à conditore & rege Deo defeciſſent ad muta ſimulachra.

40. *Vitam barathro*] Hoc notat quod dixi, per peccatum invaſiſſe mortem. Per juſticiam regnum eſt Dei, & per juſticiam vita. Per peccatum tyrannis eſt diaboli, per peccatum eſt mors. *Barathron* Græca dictio eſt, ſignificans locum profundum & obſcurum, in quo ſervantur nocentes: ſive voragines, quæ fluvios abſorbebant, aut maria. Poteſt accipi de inferis, quò tum migrabant etiam piorum animæ, aut de morte æterna.

41. *Stragem ſed iſtam non tulit*

*Chriſtus cadentum gentium*] *Stragem*, à bello ductum verbum, à ſternendo. Nam latè patebat tyrannis Satanæ, ac velut impunè regnabat totas nationes detrahens ad inferos.

43. *Impunè*] id eſt nemine vindicante, ſeu defendente. Fruſtra conditus erat mundus ſi periret homo, cujus gratia conditus fuerat. Cauſam aperuit, cur Deus homo naſceretur.

45. *Mortale corpus induit*,

*Ut excitato corpore*] Inſcrutabile conſilium eſt Dei, quare ſic paſſus ſit hominem labi in peccatum, & quare ſic voluerit illum à peccato liberare. Conveniebat autem ut homo redimeret hominem, & per mortem mors tolleretur. Quòd mortuus eſt, erat humanæ naturæ: quòd reſurrexit, erat virtutis divinæ. Per mortem Chriſti abolitum eſt peccatū: per reſurrectionem, data eſt nobis ſpes immortalitatis.

48. *Hominemq; portaret patri*] Alludit ad duas parabolas Evangelicas.

cas altera eſt de ove erratica, quam paſtor reportavit humeris ſuis. Pro noſtris enim peccatis afflictus,cæſus,ac moriens,nos ſuis humeris impoſitos reddidit patri. altera eſt de Samaritano,qui ſauciũ impoſuit jumento ſuo.Jumentum,h e.corpus aſſumtum.

49. *Hic ille*] Nam erant & alii dies natales,ut ita loquar. Hic eſt dies, qui nos aſſeruit patri. Per apoſtrophen, ſermonem vertit ad filium.

50. *Creator*] Dicitur & ſapientia Dei creata, pro eo quod eſt,genita: quanquam hic creator mundi poteſt intelligi.

51. *Animavit* ] Notat adverſus hæreticos, hypoſtaſin Chriſti tribus conſtare naturis, divina, anima humana, & corpore mortali,quod hic limum appellat: eo quòd primus ille parens è limo factus ſit, cui Deus inſufflavit ſpiritum vitalem.

52. *Sermone carnem*] Sermonem appellat filium Dei,quod vocabulum illi propriè convenit juxta naturam divinam. Inter corpus mortale & divinam naturam,quaſi glutinum fuit anima Chriſti.

53. *Sentune virgo* ] Rurſus à filio ſermonem flectit ad virginem gravidam Et interrogatio facit ad affectus alacritatem.

53. *Nobilis* ] Sola enim virgo peperit,& Deum peperit. Quanquam juxta carnem quoq; genus duxit è ſtirpe David

54. *Matura per faſtidia* ] Matura dixit,tempeſtiva A faſtu & tædio dictum apparet faſtidium. Hoc quoties ad animum refertur, ſonat in vitium. De gravida verò dixit Virgilius:

*Matri longa decem tulerint faſtidia menſes.*

Tumorem uteri fuiſſe in Maria, dubium non eſt: an ſenſerit & geſtationis tædium,incertum. Probabilius eſt,non ſenſiſſe: quemadmodum nec cruciatũ in partu. *Evæ veteres* pariunt cum dolore,quoniam cum prutitu libidinis concipiunt. *Eva nova*,quoniam in cõceptu voluptatis titillationem non ſenſit, jure creditur ab omni geſtandi pariendiq; moleſtia fuiſſe immunis.

55. *Pudoris intactum decus* ] Virginitati etiam apud ethnicos ſuus eſt habitus honos. Eſt enim veluti præcipuus decor ac flos humani corporis. Conjugatis autem ut probro dabatur ſterilitas,ita glorioſum erat marito ſimilem prolem edere Sola Maria laudem utramq; tulit,& integritatis inter virgines,& fœcunditatis inter conjugatas Nam ut multæ numeroſius pariant certè nulla peperit felicius In aliis honor materni nominis ita ſuccedit virginitati,quemadmodum fructus ſuccedit flori. In Maria virginitatis gratia non eſt violata,ſed cumulata dignitate partus,

57. *O quanta rerum gaudia*

*Alvus pudica continet* ] Multi putant Sibyllam Cumanam, vaticinium q Virgilius in Bucolicis aliò detorſit,de Chriſto prædixiſſe. Ex poëtarum fabulis diſcimus,ſub Saturno, quoniam mores hominũ erant incorrupti,ſæculum aureum fuiſſe: huic ſucceſſiſſe argenteum,moribus longè deteriorib. Deinde veniſſe ferreum,omnib.ita corruptis,ut ne veſtigia quidem extarent priſcæ probitatis. Jeſus autem natus,renovavit,omnia & auream ætatẽ nobis reduxit. Sic Virgilius ex ſententia Sib-

*Magnus ab integro ſæclorum naſcitur ordo:*
*Iam redit & virgo, redeunt Saturnia regna:*
*Iam nova progenies cælo demittitur alto.*

57. *O quanta rerum* ] Rerum, addidit feſtivitatis cauſa, quaſi muta quoque & inania ſenſerint voluptatem, naſcente Jeſu.

59. *Novellum ſæculum*] *Vetus Adam* docuit ſuos peccare: *novus Adam*, i. Chriſtus Jeſus, docuit innocentiam & obedientiam. Paulus jubet ut exuamus veterem hominē, h.e. affectus malos, & induamus novum, h.e agnum illum immaculatum, qui in Apocalypſi loquitur: *Ecce ego nova facio omnia.* Et apud Eſaiam dicitur: *Pater futuri ſæculi, princeps pacis. Non eſt autem pax impiis, dicit Dominus.*

60. *Et lux aurea*] Alludit ad aureum ſæculum, quanquam *ſolis fulgor* propriè dicitur *aureus*. Luna habet lucem, ſed non auream. Eximiam autem lucem vocat auream.

61. *Vagitus ille exordium*
*Vernantis orbis protulit* ] *Vagitus* nomen & à ſono fictum, quod huius dictionis primam ſyllabā fœtus maſculus prorepens ab utero matris ſoleat edere. • nam fœminæ voce tenuiore magis ſonant *Ve.* parum felix auſpicium hujus vitæ, tot malis obnoxiæ. Qua de re vide Plin lib. 7. cap 1. In Chriſto contrà vagitus indicabat mundum renaſci: quandoquidem qui baptizantur in Chriſtum, per illum renaſcuntur: ac depoſita vetuſtate prioris malitiæ, quaſi modò geniti infantes, lac animi concupiſcunt.

62. *Vernantis orbis*] Habet & annus ſenium ſuum. Extremus autumnus reſpondet ſenectæ decrepitæ, ſiccus ac frigidus. Bruma veluti fovet in utero fœtum humidum & calidum. Eum ver velut edit, donec adoleſcat. Æſtas, virilis eſt ætas anni: unde dixit, vernantis orbis, quaſi renaſcentis. Cæterùm in illis regionib. ubi natus eſt Chriſtus, hyems multo brevior eſt, quàm apud nos: Quandoquidem & Romæ poſt ſextumdecimum diem Januarii, jam terra meditatur repubeſcere.

63. *Nam tunc renatus ſord.* ] Nondum renatus erat mundus, quia nōdum paſſus fuerat Chriſtus: verùm is natus erat, per quem omnes renaſceremur. *Veternus*, morbus eſt ſenibus familiaris, qui ſomnolentiam inducit, ac ſitim. Unde Terentius *veternoſum* dixit, ſenilem eunuchum, ac flaccidum. Addidit ſordidum, quòd juventus habeat nitorem. Alluſit autem ad hyemem in qua ſqualent ac torpent omnia: unde & ignava dicitur à poëtis, quòd tum ceſſent agricolæ.

65 *Sparſiſſe tellurem reor*
*Rus omne denſis floribus.* ] Non eſt fabuloſum, Jeſu nativitatem plenam fuiſſe gaudiorum. Conceptionem blando alloquio nunciat angelus. Nato puero cæleſtis auditur muſica. Oſtenditur ſubita lux, paſtoribus annunciatur gaudium magnum, ad ſtellæ fulgētis indicium accurrunt Magi. Cæterùm quod hic narrat Prudentius juxta tropologiam eſt intelligendum, quemadmodū & illa quę ſcribit Eſaias cōſimili tropo:

*Habi-*

*Habitabit lupus cum agno, & pardus cum hœdo accubabit, vitulus & leo & ovis ſimul morabuntur: vitulus & urſus paſcentur ſimul, requieſcent catuli eorum. Et leo quaſi bos comedet paleas. Et delectabitur infans ab ubere ſuper foramen aſpidis*, & *in caverna reguli qui ablactatus fuerit, manum ſuam mittet.* Item propheta Johel: *Stillabunt montes dulcedinem,* & *colles fluent lacte, & per omnes rivo Judææ fluent aquæ*, &c. Similiter & Amos: *Et ſtillabunt montes dulcedinem*, & *omnes colles culti erunt*. Hæc enim in ſpeciem non videntur admodum diſſimilia his quæ ſcribit Vergilius:

*At tibi prima puer nullo munuſcula cultu,*
*Errantes hederas paſſim cum baccare tellus,*
*Mixtaq; ridenti colocaſia fundet acantho.*
*Ipſa lacte domum referent diſtenta capella*
*Ubera, nec magnos metuent armenta leones:*
*Ipſa tibi blandos fundent cunabula flores.*
*Occidet & ſerpens, & fallax herba veneni*
*Occidet, Aſſyrium vulgò naſcetur amomum.*

Cæteraque quæ proſequitur ille ex Sibyllæ vaticinio. Ad hæc nimirum alluſit Prudentius, *rus* appellans homines incultos, nullis florentes virtutibus. *Syrtes*, barbaras nationes, quarum feritas & immanitas vix ullis diſciplinis videbatur poſſe manſueſcere. Hæ per Chriſtum factæ bonus odor Deo in omni loco, quemadmodum inquit Paulus, pietatis fragrantia ſuperant nectar ac nardum.

69. *Te cuncta naſcentem puer*
*Senſere dura & barbara*] Aperit allegoriam. Sentit de Scythis, Gothis, Hybernis, olim ſaxis ac ſcopulis ſimiliores quàm hominibus. Hinc occaſio veteris fabulæ *de Amphione*, qui teſtudine ſua movit ſaxa: & *Orpheo*, qui cithara ſua quercus poſt ſe traxerit. Fortaſſis hinc & *Saxonibus* inditum olim nomẽ. Nulla natio tam aliena fuit ab omni humanitate, nulla tam bruta & effera, quam Chriſti jugum non emollierit ac cicurarit. Hoc enim eſt quod promiſerat per Oſeam prophetam, *ut ex non populo fieret populus Dei*: & juxta Paulũ, *vocentur ea quæ non ſunt, tanquam ſint.*

71. *Saxorum rigor*] *Rigidum* dicitur, quod frangi poſſit citius, quàm flecti. Unde & *Saxorum rigor* dicitur, & *hyemis rigor*, quod gelu reddat omnia fragilia. Erant olim gentes adeò feræ, ut nec legibus, nec armis, nec Græcorum diſciplinis poſſent manſueſcere. Solus Chriſtus ex ſilicibus fecit homines. Nimirum hoc erat quod Dominus minitabatur Judæis, quòd Deus potens eſſet de lapidibus ſuſcitare filios Abrahæ. Quod minatus eſt, fecit.

72. *Obduxit herbam*] Hoc verbum eſt ex eorum genere, quibus in eodem ſenſu bifariam utimur. *Aſperſit illi labem*, & *aſperſit illum labe: induit illi tunicam*, & *induit illum tunica*. Sic *obduxit herbam cotibus*, & *obduxit cotes herba*. *Cotibus* dictum eſt, *pro cautibus*: quemadmodum *ploſtrum*, pro *plauſtrum*. Et haud ſcio an Prudentius ſcripſerit, *cautibus.*

Traxit & Virgilius hinc comparationem duræ mentis, & implacabilis:

*Quam ſi dura ſilex, aut ſtet Marpeſia cautes.*

73. *Jam mella de ſcopulis fluunt,*

*Jam ſtillat ilex arido*] Plus dicit quàm Virgilius: *Et duræ quercus ſudabunt roſcida mella.* Scopuli madent potius aſpergine ſalſi maris. *Ilex* eſt genus glandiferum, & poëtæ frequenter abutuntur ſpecie pro ſpecie.

75. *Sudans amomum*] *Amomum* & frutex dicitur, & fructus fruticis, uvæ labruſcæ ſimilis. unde dixit ſudans. Eſt enim unguentum, quod ſic redditur ab amomo, quemadmodum thus aut gummi reſudat è ſua arbore. Eſt autem hoc pleriſque commune. Unde & *ſtacte* odoramenti genus Græcis, *ſtilla* dicitur.

76. *Jam ſunt myricæ*] *Myrica* humilis virgulti genus eſt, cujus meminit Virgilius in vaticinio Sibyllæ:

*Non omnes arbuſta juvant, humileſq; myricæ.*

Inter omnia verò unguenta, prima laus eſt balſamo Vide Plinii librum duodecimum.

77. *O ſancta præſepis tui*

*Æterne rex cunabula*] Conjungit inter ſe diverſiſſima. Quid humilius cunabulis & præſepi? Quid ſublimius æterni regis nomine? Sic viſum eſt illi, qui novavit mundum, ex humillimis & contemptis reddere ſublimia: contrà, quod altum erat, dejicere.

79. *Populiſq; per ſæcla*] Non omnia templa omnibus populis olim erant veneranda. Unaquæque gens ſuos habebat Deos. Tum autem & tempora variabant religionem Jovi ceſſit Saturnus. Hæc cunabula, quæ nobis dederunt regem æternũ, cunctis orbis nationibus veneranda ſunt, idque per omnia ſæcula. Regis æterni, cultus eſt ęternus. Et omnium regem, omnes meritò venerantur.

80. *Mutis & ipſis credita*] A priſcis uſque ſæculis manavit ad nos pictura, quæ Jeſu præſepi addit bovem & aſinum, quod tamen in ſacris literis nuſquam apertè proditum eſt. Sed occaſio ſumta videtur ex Eſaiæ prophetia, quæ dicit: *Cognovit bos poſſeſſorem, & aſinus præſepe Domini ſui: populus autem Iſrael me non cognovit, & populus meus non intellexit.* Certè huc ſpectavit Prudentius. Bos enim & aſinus nihil crediderunt: ſed barbaræ gentes, ſervientes dæmoniis & cupiditatibus ſuis, ac brutorum in morem viventes, credidere Chriſto, quum populus Iſraëliticus etiam hodie Chriſto rebellet.

82. *Indocta turba*] *Turba*, dixit contemtim, quum populus Iſraël eſſet populus electus, ac Deo peculiaris

82. *Indocta*] quia quod eſt omnium præcipuum, neſciebat Deum. Soli Judæi per legem noverant unicum Deum. Unde & Chriſtus inſedit aſino, qui gentium figuram habebat. Brutum pecus non ſapit. Indocta, propter ignorantiam legis.

84. *Vis cujus in paſtu ſita eſt*] ob luxum & libidinem, cui ſerviebant more brutorũ animantium: quæ natura prona, & ventri obedientia finxit.

rit. *Excors*, quia nondum habebat, quod optat David: *Cor mundum crea in me Deus*. Unde *prævaricatores jubentur redire ad cor.*

85. *Sed cum fideli ſpiritu*

*Concurrat ad præſepia*, &c ] Quemadmodum in diſtichis Elegiacis ferè pentameter abſolvit ſenſum: ita in Jambicis dimetris obſervatur, ut quartus abſolvat: quod tamen perpetuum non eſt. Nam hic pendet conſtructio, ſed ita, ut priores quatuor principale membrum abſolvant. Senſus eſt, quum ad Jeſu eunabula concurrant paſtores, concurrant Magi, concurrant Scythæ, Arabes & Indi, gens pagana, quæ nihil ſecum adfert præter ſimplicem fidem, quum nec habeat legem, nec religionem, nec benefacta (paganam vocant ruſticam, & à ſacris alienam, quadrupedem ob brutas cupiditates, quibus antè ſerviebat) tamen Judæi, ex quorum genere prodiit Chriſtus, negant & oderunt præſentem, quem tot ſæculis expectarant, clamantes: *Veni Domine, & libera nos. Veni, & noli tardare, relaxa facinora plebis tuæ Iſrael.*

91. *Credas* ] credere poſſis. nam modus eſt potentialis. *Venena* dixit veneficia, quibus inducitur dementia.

92. *Furiis ve lymph.* ] *Lymphati* dicũtur phanatici, qui furore per numẽ aliquod immiſſo agitantur. *Lympha* enim aqua eſt. Et creditum eſt olim, ut qui nympham vidiſſent in fonte, furiis agerentur. Sunt & fontes, qui guſtati dementiam adferant.

93. *Quid prona per ſcelus ruis?* ] Apoſtrophe ad Judæos. Agnoſcimus, quod prius cognitum noſcitamus & amplectimur Prophetæ & legis figuræ Chriſtum depinxerant. Talis venit qualis erat promiſſus, & tamen Judæi nolunt agnoſcere. *Reſedit*, pro reliquum eſt. Et *integra* dixit pro ſanæ.

96. *Ducem tuorum principum* ] Haud ſcio, an Prudentius ſcripſerit principẽ, ut dux princeps intelligatur primarius ac ſummus. nam & Moſes, & Jeſu nave, & David duces erant: ſed hic erat omnium dux. Ille eduxit Moſen ex Ægypto. ille deduxit per deſertum, comitante illos petra: petra autem, ut ſcribit Paulus, erat Chriſtus. Ille afflavit Samuelem ac Prophetas, ille David. Quanquam enim Chriſti vocabulum pertinet ad naturam humanam, tamen ob hypoſtaſeos ſingularitatem de homine prædicantur, quæ peculiaria ſunt naturæ divinæ, & contrà.

97. *Hunc quem latebra & obſtetrix* ] Rurſus pendet poſt quartum dimetrum ordo. Duos depingit adventus Jeſu: alterum quo venit humilis, ut ſervator omnium: alterum quo veniet ſublimis, judex viuorum & mortuorũ. Qui hic contemſerunt humilem, illic formidabũt ſublimem.

97. *Hunc* ] eundem. Veniet enim idem viſibili corpore.

97. *Latebra* ] quia in obſcuro oppidulo, in abjecto loco diverſorii.

97. *Et obſtetrix* ] mulier contemta.

98. *Virgo fœta* ] quo nihil incredibilius videbatur.

98. *Cunula* ] præſepe.

99. *Et imbecilla infantia* ] Nihil ea ætate contẽptius. Hæc tã abjecta,

tamque contemta, regem dederunt univerſis. A tam humilibus initiis Deus æternum illud regnum voluit exoriri.

101. *Peccator*] qui noluiſti credere.

101. *Intueberis*] Videbunt in quem compunxerunt. A reſurrectione non exhibuit ſe conſpiciendum, niſi diſcipulis. In extremo die ſeſe exhibebit omnibus.

102. *Celſum coruſcis nubibus*] Sic ipſe promittit in Evangelio: Amodò videbitis filium hominis venientem in nubib. cum majeſtate patris.

102. *Coruſcis*] Sicut fulgor emicat ab una cæli parte erumpens in diverſum, ita ſubitò videbitur.

103. *Dejectus ipſe*] Tunc verſis rerum vicibus, ille ſublimis erit cum ſuis, cum quibus hic erat dejectiſſimus: & erunt dejectiſſimi, qui hic videbantur ſublimes.

103. *Irritis fletibus*] Tum enim ſera erit pœnitentia, ſed quiſque metet prout ſeminavit.

105. *Cum vaſta ſignum buccina*] Magnificè dixit, *vaſtam buccinam*, quæ nuſquam non audiatur. Sic Paulus: *Canet enim tuba.*

106. *Terris cremandis*] Ut per diluvium olim purgatus eſt mundus, ita tum per incendiū purgabitur. Somniarunt hac de re nonnihil & poëtæ ex vaticiniis Sibyllæ, quæ multa refert Lactantius. Quanquam idem dicit Petrus epiſt. 2. cap 3. *Cæli autem qui nunc ſunt, & terra, eodem verbo repoſiti ſunt, igni reſervati in diem judicii, & perditionis impiorum hominum.* Ac paulo pòſt: *Adveniet autem dies Domini ut fur, in quo cæli magno impetu tranſient, elemēta verò calore ſolventur: terra autem, & omnia quæ in ipſa ſunt opera, exurētur*, &c Nam ſat eſt indicaſſe locum, ad quem alluſit poëta.

107. *Et ſciſſus axis*] Orbeis cæleſtium corporum per ſuos quiq; polos volvuntur, non aliter quàm rota volvitur per axem.

113. *Judæa tunc fulmen crucis*
*Experta quid ſit ſenties*] Hoc carmen à ſciolo depravatum reſtitui. Sic enim habebatur: *Experta quæ ſit ſenties, Quæ te furoris præſule Mors hauſit, & mors reddidit.* Senſus hic eſt: O Judæorum incredula natio, quæ Chriſtum priori adventu noluiſti agnoſcere, ſed clamaſti: *Crucifige, crucifige, non habemus regem niſi Cæſarem:* tunc quum videbis triumphale ſignum crucis è ſublimi, fulminis ritu perſtringens oculos impiorum, per hoc agnoſces, quis & qualis ſit ille pridem contemtus, ac ludibriis affectus, quem mors abſorbuit, te præſule furoris, h. e. te autore mortis, quæ Pilatum invitum adegiſti ad impium facinus, & mors reddidit: quemadmodum Jonam abſorbuit cetus, ac tertio die revomuit.

ERA-

# ERASMI ROTERODAMI COMMENTARIOLUS, in hymnum PRUDENTI de Epiphania Jeſu nati.

CHRISTUS, qui ſervandis omnibus venerat, unamquamq; gentem captavit occaſione rerum quibus delectabatur, quibuſque fidebat. Judæos allexit miraculis: Magos Aſtrologiæ deditos attraxit indicio ſtellæ, peculiari luce fulgentis: Græcis miſit Paulum eloquentia pollentem, & appoſitum ad congrediendum cum philoſophis. Venit autem humilis, ut nos eveheret ad amorem rerum cæleſtium. Aſcendit in cælos, ne per illum reſuſcitati ad vitæ novitatem poſthac rerum humilium amore teneamur, ſed eò ferantur ſtudia noſtra, quò præceſſit caput noſtrum. Itaque

1. *Quicunq; Chriſtum quæritis,*

*Oculos in altum tollite.* ] Stella Magis indicabat Chriſtum, ſed nobis Chriſtum repræſentat. Ille prævius in columna nubis & ignis, eduxit filios Iſraël ex Ægypto: idem nobis prælucens avocavit à tenebris peccatorum, ac viam nobis apetuit in patriam lucis æternę. Deſcendit ad nos, ut dux eſſet in cælum. Magi niſi ſuſtuliſſent oculos in altum, non vidiſſent ſtellam: nos niſi cordis oculos erigamus in cælum, non inveniemus Chriſtum. Qui ſcrutantur venas auri & argenti, quorum animus ſemper eſt in ſcriniis, aut in patinis: qui latifundia jungunt latifundiis, quoniam oculos habent in terram defixos, non vident hanc ſtellam. *Viſere* propriè eſt ire ad videndum, tametſi nonnunquam uſurpatur pro videre.

4. *Signum perennis* ] Sola gloria Jeſu perennis eſt. Alioquin omnis caro fœnum, & omnis gloria ejus quaſi flos fœni. Proinde qui gloriatur, in Domino glorietur. Signum erat ejus, qui lux eſt mundi. Stella corpus eſt lucidum. Ita Chriſtus, quo nobis eſſet viſibilis, carnem induit.

5. *Hæc ſtella* ] Exponit, quare dixerit ſignum.

8. *Vincit decore ac lumine* ] Non eſt veriſimile, ſtellam illam fuiſſe majorem ſole, ſed gratia lucis antecelluiſſe. Sol enim ſua luce perſtringit ac percellit oculos obtuentium. Chriſtus autem divinitatis ſuæ lucē, cujus humana natura capax nō erat, humani corporis familiaritate temperavit, ut poſſimus intueri. Et ideo ſubjicit Prudentius: *Cum carne terreſtri Deum.* Quoniam enim Deus vidit homines nihil amare poſſe niſi quod viderent, fecit ſe nobis viſibilem, ut vel ſic amaretur. Et quoniam omnino confidere volebant homines hominibus, dedit eis unum hominem, ut alienati à fiducia cæterorum hominum, totam fiduciam ſuam transferrent in hunc unum hominem, qui neminem eſſet deſtituturus, quod idem eſſet Deus.

9. *Non illa ſervit noctibus*

*Sequuta lunam menſtruam* ] In exordio mundi ſol conditus eſt, ut præeſſet diei: luna, ut nocturnis tenebris aliquod luminis ſolatiū præberet: non quòd luna non luceat aliquando interdiu, ſed quòd obſcuretur claritate ſolis, quemadmodum & cæteræ ſtellæ, quæ non ſequuntur lunam, ſed luna lucente tamen apparent, alioqui luna majores. Ut autem videantur minores, facit longius intervallum ab obtutu noſtro, quum luna ſphæram terræ proximam obtineat. *Menſtruam* autem vocat, q intra triginta dies peragat curſum ſuum in zodiaco, quem ſol peragit anno. cæteri quidam etiam tardius. Quoniam autem lumē habet mutuum à ſole, quum eſt illi proxima, nulla videtur: ac paulatim recedens à ſole, magis illuſtratur, donec adverſa ſoli toto orbe luceat. Inde rurſus accedēs ad ſolem, decreſcit. Unde in literis myſticis rerum humanarum gerit typum, in quibus multum eſt caliginis, nihil ſtabilitatis. *Stultus*, inquit Sapiens, *mutatur ut luna.* Sol autem Chriſtum deſignat, qui eſt ſapientia patris, nullis obnoxia mutationib. aut viciſſitudini. Quemadmodum dicitur annuum, aut diurnum, ita & menſtruum.

11. *Sed ſola cælum* ] Quia ſola apparebat. *Cælum* appellat *aërem.* nec enim creditur illa fuiſſe in numero ſtellarum fixarum, aut errantium quę vocantur, nec ulli affixa orbi: ſed recens in hoc condita, ut per aërem incedens, magis indicaret ęternam illam ſtellam Jeſum Chriſtum, in quem hæc verè congruunt, quæ dicit Prudentius.

12. *Curſum dierum* ] Juxta hiſtoriam, non ſemper prælucebat Magis ſtella, ſed quoties opus erat. Juxta allegoriam Chriſtus eſt ſtella ſola poſſidens cælum, dux & autor omnis divinæ veritatis. Hic eſt dies animorū, qui neſcit occaſum. De hoc vaticinatus eſt Balam: *Orietur ſtella ex Jacob.*

13. *Arctoa quamvis ſidera,*

*In ſe retortis motibus* ] Duæ ſunt ſtellæ intra flexus anguis, quas Græci ἄρκτους, i. urſas vocant, tam vicinæ polo ſeptentrionali, quem ab ipſo ἀρκτικὸν appellant, ut nobis nunquam occidant. Id indicans Virgilius, in Georgicis ſcribit:

*Arctos Oceani metuentes æquore tingi.* Et Ovidius:

*Magna minorq; feræ, quarum regis altera Grajas,*
*Altera Sidonias, utraq; ſicca rates.*

Siccas

*Siccas* appellat quòd non mergantur: non quòd ulla ſtella mergatur, ſed quòd occidentes nobis videantur Oceano mergi.

14. *In ſe retortis motibus* ] Quoniam volvuntur circa polum, minimum conficiunt ſpacii, ſed videntur mox redire unde venerant. Non occidunt, tamen plerunq; fit ut non videantur, videlicet obductæ nubibus. Chriſtus autem neque novit occaſum, nec ullis tenebris occultari poteſt. Hoc Prudentius ἀποσχεδιάζει:

17. *Hoc ſidus æternum manet,*

*Hæc ſtella nunquam mergitur* ] *Sidus* ex pluribus conſtat ſtellis, ut urſa, ut taurus. *Stella* ſingularis eſt. Aut igitur abuſus eſt voce ſideris, quod apud poëtas non eſt infrequens: aut ſidus appellat Chriſtum, ſecum trahentem ſua membra.

21. *Triſtis cometa intercidat, &c.* ] Præter ſeptem præcipuas ſtellas, quas Græci planetas vocant, Latini errones, præter ſtellas fixas, quas innumeras habet octava ſphæra, frequenter apparent novæ ſtellarum ſpecies, inſignem aliquam felicitatem aut calamitatem mortalium generi denunciantes. Græci cometas vocant, Latini crinitas, horrentes, ut inquit Plinius, crine ſanguineo, & comarum modo in vertice hiſpidas Sunt & pogoniæ, acontitæ ceratiæ lampades, aliæq; complures, ex forma quã oſtendunt nominib. inditis, de quibus tractat præter alios Plinius libr 2. cap. 25. Dubitatum eſt autem, an hæ perpetuæ ſint, an ex tempore naſcãtur, humore vim igneam concipiente & poſt occidant. Neq; enim ſemper apparent in orbib ipſis, ſed frequenter in aëre hoc noſtro, veluti Caſtores, qui videntur inſidentes antennis, faces & bolides. Nec deſunt qui putant noſtras animas habere cognationem cum ſtellis, ut ſua cuique ſit peculiaris, quæ pariter cum homine naſcatur & occidat. Hæc utcunque habent, probabile eſt hanc ſtellam recens creatam fuiſſe, nec orbibus affixam fuiſſe, ſed angeli ductu per aërem commonſtraſſe viam Magis.

21. *Triſtis cometa* ] Juxta ſenſum allegoricum id accipiendũ eſt. Nam & poſt Chriſtum natum frequenter apparuerunt cometæ Sed poſt exortam ſtellam illam Evangelicæ veritatis, non eſt quod quiſquam timeat peſtiferas Satanæ ſtellas. Sive bellum, ſive famem, ſive peſtilentiam minitantur cometæ, nihil eſt periculi his qui ſequuntur ductum hujus ſtellæ, quæ eſt Chriſtus Jeſus.

22. *Et ſi quod eſt aſtrum* ] Sunt & ſidera parum proſpera rebus humanis, quum occidunt aut exoriuntur: ut Orion, hyades, ac pleiades, q̃ tempeſtatem adferunt: canicula, cujus exortu ſolis fervor accenditur, fervent maria fluctuant in cellis vina, moventur ſtagna, incrudeſcunt peſtilẽtiæ, canes toto eo tẽpore in rabiem aguntur. Ea dicitur *Sirius*, à flaminę candore: quanquã qui Grçcarũ vocum etymologias cõtraxit, tot recitat opiniones, ut me pigeat referre. Iuxta tropologia verò Sirius eſt Satanas, qui mẽtes hominum ad inſanos amores, ad bella inſidiaſq; cõcitat. Has ſtellas extinguit Chriſtus exortus, ac prælucens mentibus noſtris. Nec caret gratia, quod abuſus eſt appellativo pro epitheto, *Sirio vapore* q. d. *Italos mores*,

pro *Italicos*. *Vaporem* autem dixit *exhalationem calidam*.

25. *En Perſici ex orbis ſinu*

*Sol unde ſumit januam*] Incertum unde venerint Magi, niſi quòd leguntur ab Oriente veniſſe. Perſis autem ad Orientem eſt Palæſtina, in qua eſt Hieroſolyma.

27. *Periti interpretes*] Mox enim ut viderunt ſtellam, interpretantur natum regem. Ubi eſt qui natus eſt rex Judæorum? Porrò quos Græci philoſophos appellant, Perſæ Magos vocant. Vetuſtiſſimæ philoſophiæ erat Aſtrologiæ ſtudium.

29. *Quod ut refulſit, cæteri*

*Ceſſere ſignorum globi*] *Lucifer*, eadem eſt Venus: qua nulla ſtella benignior nec plus habens lucis. nam & interdiu frequenter apparet, & ſola omnium umbram jacit ſuper terram. Nulla eſt gloria, ſive Prophetas & Patriarchas conferas, ſive Angelos, ſive quicquid eſt in terris magnificum, quod Chriſti gloria non obſcuretur. *Globos* autem dixit ſtellas, quòd ſphæricam habeant figuram, etiamſi nobis videantur radiis inæquales, ob intervalli magnitudinem.

33. *Quis iſte tantus, inquiunt*] Deſcribit ſtellam Chriſtum, ex ſignificatione ſtellæ.

34. *Aſtris imperans*] quia cadunt & obſcurantur.

35. *Tremunt*] i. venerantur.

36. *Lux & æthra*] Æthra eſt purior cæli pars: habet enim & cælum ipſum lucem ſuam.

37. *Illuſtre quiddam cernimus*, &c. ] Nullum imperium humanum fuit aut erit perpetuum. Hæc ſtella ſignificabat regem, cujus nec initium ullum fuerit, nec finis ſit ullus futurus. Unde & divinam naturam intelligunt. Nihil enim principio caret ſimul & fine, juxta Theologos, niſi ſolus Deus.

40. *Antiquius cælo & Chao*] Chaos fuit ante mundum conditum. Hoc itaq; nihil antiquius.

41. *Hic ille rex eſt gentium*] Omiſſa perſona Magorum, quos fecerat loquentes, ipſe perſequitur ſermonem. Rex gentium & Judaici populi. Judæi Deum appellant Abraham, Iſaac, & Jacob: ſed Evangelium docuit illum eſſe regem omnium gentium. Abraham enim pater eſt omnium credentium: & hujus poſteris præſtatur, quicquid illi promiſſum. Judæi ſunt, quicunq; profitentur nomen Jeſu, & mentem habent à terrenis cupiditatibus circumciſam.

45. *Æquanda nam ſtellis ſua*

*Cognovit olim germina*] Attingit hiſtoriam, quæ refertur Geneſ. 22. *Poſtquam Abraham paratus erat immolare filium unicum Iſaac, dixit illi Deus: Per memetipſum juravi, dicit Dominus, quia feciſti hanc rem; & non pepercisti filio tuo unigenito propter me: benedicam tibi, & multiplicabo ſemen tuum ſicut ſtellas cæli.*

49. *Jam flos ſubit Davidicus*

*Radice Jeſſea editus* ] Refert prophetiam, quæ eſt apud Eſajam c. 11. *Egredietur virga de radice Jeſſe, & flos de radice ejus aſcendet*. cujus allegoriam exponit. Ex David filio Jeſſe prodiit Chriſtus. *Virga* autem geſtamen eſt regum, cujus *viror* ſignificat perennitatem regni: *flos*, inſignem eminentiam. Ex humilibus initiis natum eſt regnum Evangelicum: ſed rectitudine veritatis increſcens, occupavit totum orbem. Sequitur enim in eadem prophetia: *Et percutiet terram virga oris ſui:* videlicet virgam indicans Evangelicæ veritatis. *Subit* autem dixit, pro *emergit*: quemadmodum Virgilius dixit *ſubjicit*, pro *in altum jacit*.

53. *Exin ſequuntur perciti*

*Fixis in altum vultibus* ] *Exin*, i. poſtquam apparuerat ſtella. *Perciti*, flagrantes amore videndi pueri. Stella ſignum erat, ſed vis quædam occulta afflarat illorum animos.

55. *Sulcum.*] *Navis* dicitur poëtis *ſulcare mare*. ita ſtella videtur ſulcare aërem.

57. *Sed verticem pueri ſupra*

*Signum pependit imminens*] *Prona face*, velut adorabundum. *Caput ſacratum*, i. puerum. Synecdoche eſt, quemadmodum charum aut lepidum caput dicentes, totum hominem intelligi volumus.

61. *Quod*] ſubaudi *caput*.

62. *Eoa*] Orientalia, vel quòd earum rerũ maximè fertilis ſit Oriens, vel quòd ab Oriente venerint.

65. *Agnoſce*] Apoſtrophe eſt ad puerum.

67. *Puero*] *puer ô*, legendum eſt. Aliquis ſuperſcripſerat *o*, ut indicaret vocandi caſum eſſe: id ſcriba adjecit dictioni.

67. *Trinam indolem* ] In hypoſtaſi Chriſti tres erant ſubſtantiæ, ſive naturæ divina natura, anima humana, & corpus humanum. Verùm hic aliud annotat, tres velut perſonas fuiſſe in Chriſto: Dei, regis, & hominis, h. e. ſacerdotis. Quatenus erat homo, mortuus eſt: h e immolavit ſeipſum pro peccatis mortalium hujus rei typum habebat myrrha. nam & ſacerdotum erat, incendere thymiama: & defunctorum corpora myrrha oblinebantur, ne putreſcerent. Rex erat, quoniam ipſe dicit: *Data eſt mihi omnis poteſtas in cælo & in terra*. id indicabat aurum. Deus erat, edens miracula, ſeipſum revocans in vitam. ejus rei figurã habebat thus, dicatum rei divinæ.

73. *Hoc eſt ſepulchrum, quod Deus*

*Dum corpus extingui ſinit.*] Exponit allegoriã ſepulchri. Quòd animabus defunctorum eſt tartarus, hoc ſepulchrum eſt exanimatis corporibus Chriſtus ut homo, mortuus eſt, ac ſepultus: ut Deus, revixit, clauſo ſepulchro. Item hujus anima, ut hominis, deſcendit ad inferos: ſed ut divinæ naturæ conjuncta, re erſa ab inferis, liberavit illic detentas.

77. *O ſola magnarum urbium*

*Major Bethleem, cui contigit*] Apoſtrophe eſt ad Bethleem, pa-

triam Iesu. Allusit autem ad prophetiam, quæ est apud Micheam cap. 5. *Et tu Bethleem Effrata parvulus es in millibus Iuda. Maior magnarum* dixit, pro eo quod erat, inter magnas maxima.

79 *Cælitus incorpor* ] Non quod corpus venerit è cælo, sed quod absque viri semine, cælesti opificio fœtus ille conceptus sit.

81. *Altrix te summi patri*

*Hæres creator unicus* ] Allusit ad prophetiam Psalmi: *Dominus dixit ad me, filius meus es tu, ego hodie genui te. Postula à me, & dabo tibi gentes hæreditatem*, &c

83. *Homo ex Tonantis spiritu* ] Homo erat, sed ex spiritu sancto conceptus. Deus erat, sed sub humano corpore ita in uno, summa imis erant conjuncta.

85. *Hunc & prophetis testibus*

*Iisdemq; signatoribus* ] Persequitur quod dixerat *Hæres unicus*.

87. *Sator* ] h. e. genitor erat Deus pater. Idem *testator*, quia instituit hæredem filium. Unde & *testamentum* vocatur novum ac sempiternum. In testamento adhibentur testes ac notarii, quò magis sit ratum. Hi sunt prophetæ, testes hujus promissi, ac velut obsignatores testamenti divini. Neq; enim liberum, ut ita loquar, erat Deo rescindere testamentum, posteaquam per prophetas erat proditum. Quid igitur supererat, nisi ut quod erat legitimè promissum, præstaretur: & institutus hæres juberetur adire hæreditatem. Id quod factum est, quum natus est Dominus Iesus. Tum enim missus est, ut regnum assereret patri, cui ipse consors esset. Et cernere opinor dictum pro decernere. Devincendus enim erat tyrannus Satanas.

89. *Regnum quod ambit omnia*

*Diva & marina & terrea* ]. Regnum inquam, non qualia sunt hujus mundi, angustis circumscripta terminis, sed quod omnia complectitur. *Diva* dixit, pro cælestibus. Sub dio, sub cælo. Et suspicor dia fuisse scriptum. Tartara infra terram sunt, angeli supra cælum. Et huc usque porrigitur hoc regnum.

93 *Audit tyrannus anxius*

*Adesse regum principem* ] Christus rex erat, satanas tyrannus. Is per Herodem belligeratur adversus Christum. Audit ex Magis, & Scribis convocatis.

93. *Anxius* ] Sic enim legis : *Turbatum regem Herodem*.

97. *Nuncio* ] *Nuncium* dixit rem nunciatam.

98. *Successor* ] Christus iust. t, quia jam natus.

98. *Pellimur* ] Aliud erat regni genus, quàm credebat Herodes: de quo elegantem hymnum canit chorus Ecclesiasticus: *Herodes hostis impie, Christum venire quid times? Non arripit mortalia, Qui regna dat cælestia.* Nemo non execratur Herodis crudelitatem. Sed quicunq; dediti sunt opibus aut honoribus hujus mundi, similem exercent crudelitatem in innocentes, quoties imminet periculum, ne pereat illis quod amant.

105.

105. *Suſpecta per Bethleem mihi.*] *Ne qua*, ne aliqua puerpera. Ita metri ratio poſtulat Alioqui *Ne qua* poſſit accipi, pro *ne qua via.*

111. *Effuſa nuper.*] nuper nata.

112. *Animas novas.*] Nam infundendo creantur.

112. *Rimatur.*] quia lethali vulneri locus quæritur.

113. *Locum minutis artubus*

*Vix interemptor invenit.*] Mirè tractat hunc miſerationis affe-ctum.

115. *Juguloq; major pugio eſt*] Quum pugio ſit gladiolus brevior, tamen jugulo major. Eſt autem epiphonema rei narratæ.

117. *O barbarum ſpectaculum.*] Ad exaggerandam rei atrocitatem, ponit ob oculos varia mortis genera.

120. *Oculosq; per vulnus vomit*] Ex impulſu proſiliunt oculi, *Lacteum cerebrum*, nullis adhuc pituitis, aut alioqui vitioſis humoribus corruptum.

121. *Aut in profundum palpitans*

*Merſatur infans gurgitem.*] Quoniam infantis eſt tenerum corpus, & calore foveri ſolitum, palpitat ad ſenſum aquæ frigidæ.

124 *Singultus unda*] Ob fletum ſæpè ſingultiunt pueri. Hic frigus aquæ, & interclusus halitus movet ſingultum.

125. *Salvete flores martyrum.*] *Flos* initium & ſpes eſt fructus ſequuturi Sic pueritia flos eſt ætatis. Sequuti ſunt poſt uberrimi fructus martyrum adultorum. Hoc genus apoſtrophe convenit epilogo generis Encomiaſtici.

129. *Vos prima Chriſti victima*

*Grex immolatorum tener.*] Chriſtiana victima eſt, mactare carnem cum ſuis concupiſcentiis, quæ rebellant ſpiritui: quemadmodum ſcribit Paulus Romanorum capite duodecimo: *Exhibeatis corpora veſtra hoſtiam viventem, ſanctam, Deo placentem, & rationabilem cultum veſtrum.* Sed præcipua victima eſt, ubi totum corpus pro Chriſti gloria impenditur. Ita Paulus ad Timotheum 2. cap. 4. *Ego jam delibor, & tempus meæ reſolutionis inſtat.*

131. *Aram ante ipſam*] pro *ipſam*, legendum ſuſpicor *Cujus.*

132. *Palma & coronis*] Dabantur & coronæ victoribus. Mirè ſervavit decorum perſonæ. Puerorum eſt ludere. *Ludunt ante aram* in qua mactati ſunt, ſed *ludunt palma & coronis*: prius exempti è vita, quàm ſcirent ſe vivere.

133 *Quid proficit tantum nefas*] Adverſus divina conſilia nihil valet humana vigilantia. Nihil non eſt factum ab Herode, ne Chriſtus elaberetur. Solus elapſus eſt.

137. *Inter coævi ſanguinis fluenta.*] Graviter dixit, fluenta ſanguinis: feſtiviter autem coævum ſanguinem ejuſdem ætatis infantium

*Orbabat nurus*] *Nurus* dixit ſponſas. *Orbatur*, qui liberis priuatur, aut alioqui re chariſſima. Nec ſine tropo, *ferrum* dixit *gladium.*

m 4

141. *Sic ſtulta Pharaonis mali*

*Edicta quondam fugerat*] Confert hiſtoriam veteris teſtamenti, cum hiſtoria Evangelica. Pharao rex Ægypti, videns increſcere populum Hebræorum, juſſit ut omnis fœtus maſculinus exponeretur. Moſes tamen expoſitus in Nilum, Deo volente ſervatus eſt, inſcio rege. Cõfert igitur Pharaonem cum Herode, Jeſum cum Moſe. Jeſus captivos, ac diaboli tyrannide oppreſſos, liberavit, ac cæleſtis Jeruſalem cives fecit: Moſes ſuos cives eduxit ex Ægypto. *Receptorem* dixit, reſtitutorem.

145. *Cautum & ſtatutum juſſerat*] *Cum pondus alvi abſolverent*, id eſt cum emitterent fœtum. *Abſolvitur*, quod perficitur: abſolvitur, quod dimittitur.

148. *Puerile*] à puero dixit. nam maſculum intelligit.

148. *Tollere*] pro *educare* dictum eſt, ſive ſuſtollere. Nam veteres, partus, quos educandos ſuſcipiebant, *ſuſtollere* dicebantur. Alioqui tollitur, quod occiditur.

149. *Mens obſtetricis ſedula*] Exodi capite 2. narratur hoc factum à matre Moſi.

151. *Ad ſpem petentis*] Nam infantis indoles inſigne quiddam præ ſe ferebat.

153. *Quem mox ſacerdotem ſibi*

*Aſſumpſit orbis conditor*] Moſes dux, dux & Chriſtus. Sacerdos Chriſtus, & Moſes ſacerdotium inſtituit. Moſes legem tulit ſaxeis tabellis inſcriptam: Chriſtus autor eſt legis Evangelicæ, quam cordibus credentium inſcribit per Spiritum ſanctum.

157. *Licétne Chriſtum noſcere*] Aperit collationem. Moſes deſtinatus dux populi, quum videret Hebræum injuria affici ab Ægyptio, occiſo qui parabat injuriam, liberavit Hebræum. Quod tum faciebat in uno, mox factum eſt in toto populo, via patefacta per mare rubrũ, in quo periit Pharao cum ſuis.

161. *At nos ſubactos jugiter*] Ægyptus Hebræis ſonat tenebras, unde in myſticis literis gerit typum vitæ, vitiis & erroribus obnoxiæ. Hæc vera longéque miſerrima ſervitus eſt, ſervire vitiis. Ab hac liberavit nos dux noſter Jeſus, non per legis opera, ſed per gratiam, ac per fidei lucem depulit tenebras errorum.

165. *Hic expiatam fluctibus*

*Plebem marino in tranſitu*] Baptiſmum deſignabat mare rubrum, quod per ſanguinem Jeſu Chriſti ſervat Hebræos, ac tranſmittit in libertatem, Pharaonem cum exercitu toto mergit. Vitia malæq́; cupiditates ſunt exercitus Ægyptiorum. Hebræis per noctem prælucebat columna ignis. Nobis ad pietatẽ reſipiſcentib. ꝑlucet Evangelica veritas.

169. *Hic prœliante exercitu*] Confert hiſtoriam, quæ habetur Exod. 17. *Moſes ſtans in vertice collis, tollebat manus in altum, & interea vincebant Hebræi pugnantes adverſus Amalech.* Chriſtus in cruce pro nobis porrexit manus ſuas, & victus eſt hoſtis noſter Satanas.

173. *Hic nempe Jeſus verior.*] Jeſus Nave perduxit Iſraëlitas in terram promiſſam, expulſis indigenis. Verùm is nihil aliud erat quàm typus noſtri Jeſus: qui devicto Satana perducit ſuos in regnum cæleſte.

174. *Poſt longa diſpendia.*] Quoniam Iſraëlitæ per annos quadraginta variis caſibus agitati ſunt in deſerto, quum via ſit non admodum longa ab Ægypto in Syriam.

175. *Suis tribul.*] Fratres Chriſti ſunt, qui illi per fidem copulantur.

177. *Qui ter quaternis denique*
*Refluentis amnis alveo.*] Hiſtoriam quam legis Joſue capite tertio & quarto, accommodat ad allegoriam. Quum Iſraëlitæ pedibus tranſiſſent Jordanem, inferiore parte fluminis defluxu ſuo relinquente ſiccum alveum, & ſuperiore ſemet in altum agglomerante. Joſue juſſit, ut è ſingulis tribubus ſingulos viros eligerent: qui turſus ingreſſi Jordanem, è medio alveo tollerent ſingulos lapides duriſſimos, quos in ejus facti memoriam reponi juſſit. Hos viros interpretatur duodecim Apoſtolos, per quos Chriſtus fundavit Eccleſiam ſuam, quemadmodum legis Apocalypſeos capite vigeſimoprimo. Et murus civitatis habens fundamenta duodecim, & in ipſis duodecim nomina duodecim Apoſtolorum, & Agni.

177. *Ter quaternis.*] id eſt duodecim.

178. *Refluentis.*] Ita Pſalmus: *Jordanus converſus eſt retrorſum. Stemmata* dixit monumenta.

181. *Jure ergo ſe Juda ducem*
*Vidiſſe teſtantur Magi.*] Ex tribu Juda natus eſt Chriſtus, juxta prophetiam: *Ex te enim exibit dux, qui regat populum meum Iſraël.*

182. *Vidiſſe teſtantur Magi.*] Ajunt enim: *Ubi eſt qui natus eſt rex Judæorum?*

183. *Cum facta.*] *Vidimus*, inquiunt, *ſtellam ejus.* In ſigno viderant Jeſum, quemadmodum Judæi viderant Jeſum in figurarum ænigmatis, & oraculis Prophetarum, priuſquam naſceretur. Nimirum hoc eſt quod ait: Cum *facta priſcorum ducum Chriſti figuram finxerint*: quemadmodum modò declaravit de Moſe & Joſue. *Finxerint* dixit, pro *deſignarint.*

185. *Hic rex priorum judicum rexêre*] Chriſtus in medio ſeculorum natus eſt, ſic ut utrunque tempus complectatur, & præteritum, & ſequens. Rex erat ſynagogæ, rex eſt Eccleſiæ. Rex erat Patriarcharum, Regum ac Judicum Iſraël: Rex eſt & poſterorũ idem Jeſus Chriſtus. *Dominam* Eccleſiam vocat, quòd huic ſo ſubmittat orbis. *Templum novellum* dixit Eccleſiam, hoc eſt templum ſpirituale. Et *templum priſtinum* dixit templum Solomonis, quod Eccleſiæ gerebat imaginem. Idem Chriſtus utriſque imperabat, ſed aliter: illis deſtinatus, his exhibitus: illis adumbratus figuris, his palam declaratus: illis promiſſus, his datus: illi

ſervabantur, quia credebant venturum : nos ſervamur,quia credimus veniſſe.

189. *Hunc poſteri Effraim colunt.* ] Non ſolùm ea Judææ pars,unde natus eſt Chriſtus, adorat Chriſtum : verumetiam omnes tribus,quæ ſunt duodecim,ſortitę nomina,à duodecim Patriarchis filiis Jacob.

193. *Quin & propago degener*
*Ritum ſecuta inconditum.*] Germani Judæi ſunt,qui genus ducunt ab Abraham,Iſaac,& Jacob,ac duodecim Patriarchis. nam hi co-luerunt unum Deum. *Degenerem propaginem* vocat eos,qui genus duxerunt ab Agar,Moab,& Ammon : unde gentium origo,deos multos colentium *Quacunq; dirum f.b.c.c.x.* De Baal idolo,quod colebatur olim ab impiis,multa eſt mentio in libris ſacris. Aram Baal demolitus eſt Gedeon,unà cum luco,ac novum extruxit altare. Quoniam autem variæ gentes erant,colentes ſimulachra,ideo dicit: Quæcunquę natio coxit dirum Baal,hoc eſt execrabile ſimulachrum,fervidis caminis.

197. *Fumoſa aurorum.*] *Fumoſa* dixit,vel ob vetuſtatem, vel ob fabrorum officinas.

198. *Sax.metal.ſtip* ] Tres materias refert deorum, lapidem, æs, lignum.Opificium item triplex:metallum raditur lima, ſaxum ſecatur,lignum dolatur.

201. *Gaudete quicquid gentium eſt.*] Invitat omnes orbis nationes ad laudandum Jeſum,qui rex eſt omnium, per quem unum omnes ad vitam revocantur.

205. *Laudate veſtrum Principem*
*Omnes beati ac perditi.*] Quibus res ſunt proſperæ, beati dicuntur: perditi,qui variis malis affliguntur. Sed ſæpe beatiores ſunt afflicti,quàm beati. Utrique tamen laudare debent Principem ſuum Jeſum.

206. *Beati.*] quòd ſucceſſu rerum ex ipſius benignitate fruantur. Afflicti,quòd per illius miſericordiam emendantur ac purgantur , ne pereant in æternum.

207. *Vivi,imbecilli* ] *Sive morimur,* inquit Paulus , *ſive vivimus, Domini ſumus.* Qui vivit ac valet,vivat Principi ſuo,qui in hoc vitam largitur,ut reddatur melior : qui ægrotat, laudet regem ſuum,qui noſtro bono morbos immittit: qui moritur, laudet principem ſuum, quoniam transfertur ad vitam feliciorem. Neque enim jam mors dicenda eſt. quæ rectà perducit ad vitam æternam , per Jeſum aperto regno cælorum.

Non enim moriuntur, ſed obdormiſcunt, qui moriuntur in
Chriſto, ad angeli vocem & corporibus
expergecturis.

FINIS.

IN

# IN AURELII PRUDENTII CLEMENTIS, CÆSARAUGUSTANI, V. C. DE MIRACULIS CHRISTI, HYMNUM AD OMNES HORAS, Jacobi Spiegelii Sleſtadienſis interpretatio.

IN *hymnum.*] Menander rhetor *non aliud hymnum eſſe* tradit, *quam Dei cujuſpiam laudem.* Hymnorum tria genera in Lectionibus antiquis apud Cœlium referuntur, Proſodion, Hyporchema, Staſion *Proſodion* λιτεύνεια, ſive ſupplicatio dicebatur, cum hymno, ubi deos adirent, ac ſacrificium ad altare proferrent. *Hyporchemata* verò concinebant ſaltantes in altaris ambitu, ubi jam igni admota forent ſacra. Mox autem cum quieſcentes canerent, vocabantur *ſtaſima.* In Scholiis quæ adjecimus Jambico rhythmo in laudem Annæ aviæ Jeſu Chriſti, à Roterodamo dicto. Cui ſummo in Theologia viro, Theologiſta glorioſior infantiorque lubens concedit eloquentiæ magnitudinem & doctrinam ſecularium literarum, interim ſcientiam legis Dei ſubtrahens. Cantus divinis accommodatos laudibus dici quidem univerſim hymnos, privatam verò non unam eſſe ejus rei nomenclaturam, annotavimus obiter. Siquidem Dianæ hymnus dicitur *Hypingos*: Apollinis *Hyporchema*, vel *Paän*: Dionyſii *Dithyrambus*: Ceteris *Julus*: *Linus* verò & *Litierſes*, agreſtium ſunt cantilenæ. Venerii hymni *Erotici* ſunt appellati, tanquam amatorii: Vinolentorum hymnus dicitur *Crepalocomos*, quia Crepalem vocant vinolentiæ tremorem. Porrò hymnorum alii *Cretici* dicuntur, qui deorum habent advocationes: *Apodemotici* alii, qui peregrinationem dei alicujus complectuntur. aut *Phyſici*, qui Jovis aut Apollinis, aut cujuſvis naturam explicant.

*Mythici*, ut nomine apparet, fabulis conſtant, & per tenuem progrediuntur allegoriam. *Genealogicos* cum Mythicis eoſdem putavere quidam, diſcernuntur tamen interſtitio certo. In Genealogicis parentes recenſentur. *Peplaſmeni* ſive *ficti*, quando confingimus Deum aut deorum vel dæmonum prolem. *Euctici* votum habent, & preces: ſicut rejicientis deprecationem, qui vocantur Apeuctici. Sed ſciretur fortè aliquis, ſúntne hæc conceſſa poëtis ſolùm, ánne rejiciuntur quidem ab hoc genere laudis proſæ orationis conditores? reſpondet Rodoginus, qui ait: Qui Platonis, non ſciendi modo, ſed etiam dicendi magiſtri eminentiſſimi, ſacraria quandoque adierit, illum comperiet tum in Sympoſio, tum in Phædro his omnibus uſum. His palam fit, hymni nomen variis tributum fuiſſe rebus agentibus. Et cantatos quoque hymnos rebus turpibus, in Poëtica ſcribit Ariſtoteles. Et Græcos Heroico carmine hymnos texuiſſe conſtat. Quin Moſes primus hexametro genere uſus eſt in Dei laudem, cum demerſo Pharaone canticum edidit: ut Joſephus, Hieronymus, & alii produnt. Apud Latinos heroico carmine qui divinas laudes heroicis verſibus concluſerit, præter orationem Auſonii & Claudiani Epigramma nullum arbitratur Picus adhuc innotuiſſe. At Lyricis pedibus utraque lingua plurimi laudes & divinas & humanas cecinêre. Quid autem hymnus indicet, varia quoque produntur. Nam & *laudare* ſignificat ὑμνεῖν, unde Homerus, ἑρμῆν ὕμνει μοῦσα: & Orpheus Crotoniata, τὴν ἀρετὴν ὑμνῶ. Sed per antiphraſim *hymnum* uſurpavit Æſchylus in malum. Juſtum verò navigationis ſermonem hymni appellatione declaravit Heſiodus. Idem nomen pro oraculo poſuit Euripides, & paraphraſtes Dionyſii Libys pro *munere & retributione* ſumſit *hymnum*. ſed *pro divina laude* verius accipitur: quod & Euſtathius voluiſſe videtur, tametſi aliis modis ſumptum affirmet, atque pro prece quoque ipſis carminibus à Dionyſio poſitum fuiſſe fateatur. Sunt qui malint *hymnum* ſemper, vel propriè, divinas laudes ſignificare. Laudem verò hominis in Græcorum doctrina dici quandoq; *Epænon*, aliàs *Encomion*. ſed diſparantur à nonnullis hæc, ut in artibus docuit Menander. Siquidem *Epænon* vocitari ajunt teſtimonium de aliquo, ab ſingulari virtute: veluti cum Ariſtidem, juſti cognomento decoramus. *Encomion* verò, ex virtutibus compingitur omnibus. In hoc per omnia excurrimus, genus commemorantes, necnon educationem, geſta, & id genus alia. Nonnulli ſic diſcreviſſe malunt, ut dicatur *Epænos*, ubi quem ita laudamus, ut judicio cōſenſuq; noſtro laudandū cenſemus. *Encomion* verò laudem habet, ſed non utique aſſenſum animi verum: veluti ſi ollam laudes, vel ut Lucianus muſcam: aut calculos, ut Polycrates: non quia hæc admireris, ſed ingenii vegetandi, exercendíque gratia. Quidam ita finierunt, *Epænon* eſſe orationem virtutis magnitudinem explicantem: *Encomion* verò geſta præclara illuſtrare. *Encomion*, id eſt, ἐγκώμιον, dici interpretantur παρὰ τὸ ᾄδεσθαι ἐν τοῖς κώμοις καὶ συμποσίοις, quod in convivio concineretur,

tur,& bacchanalibus , comeſſationibusque, quas dicunt *Comos* : vel διὰ τὸ ἐν ταῖς κώμαις ἄδεσθαι,id eſt quia in vicis caneretur: quòd tunc vicatim habitaretur Græcia. *Periautologian* verò ſtatuunt vocari,ubi quis ſeipſum laudat. ut eſt illud Achillis apud Homerum : οὐχ ὁρᾷς, οἷος ἐγὼ καλός τε μέγας τε· *nónne vides quàm pulcher ego & quàm magnus* ? Sed & Maro noſter:*Sum pius Æneas, fama ſuper athera notus* Fuere autẽ multi,qui res divinas carmine proſecuti ſunt. Ex Græcis , præter hymnos Dionyſii(quos ab eo editos ſcimus, ſed quónam genere,minimè novimus)ſunt: Gregorius Nazanzenus , cujus & proſa & carmine multa ejus opera leguntur: Nonnus Panopolitanus, qui Paraphraſim in Evangelium Johannis carmine compoſuit heroico : Amphilochius Jambos: Apollinaris Juliani temporibus geſta Hebræorum heroico verſu, in Juliani invidiam quatuor & viginti libris complexus eſt autore Sozomeno,& præterea comœdias Menandri,& lyram Pindari feliciſſimè dicitur æmulatus. Stephanus item de Chriſti cruciatu tragœdiam, Ambroſius præterea Alexandrinus , Sophronius , Joannes Damaſcenus, Chriſtodorus Thebanus Æguatius Conſtantinopolitanus,Methodius, qui Porphyrii errores metro redarguit , & alii non parum multi, in omnium carminum genere celebres: Latinè autem cecinerunt, Juvencus, Sedulius. Arator,Prudentius,Lactantius,Paulinus : quorum libri notiſſimi. Hieronymus etiam epitaphia quædam,& de Pſalterio hexametros quoque verſus concinuit. Hilarius Pictaviensis hymnorum librũ, auctore Hieronymo : & magnus Ambroſius hymnos quoque lyricos edidit. Severinus item in Conſolatione philoſophiæ varia carmina cecinit. prætereo Damaſum,Licentium,Bedam,Rhabanum,Hydalbertum Cenomanenſem,& alios. De hymnis canendis & Salvatoris & Apoſtolorum habemus exemplum. nam & ipſe Dominus hymnum dixiſſe perhibetur,Matthæo Evangeliſta teſtante cap.26.*Et cum hymnũ cecinissent*.hoc eſt, cum dixiſſent laudes (ut intelligas Apoſtolos dixiſſe hymnos,non tantum Chriſtum,ut pulchrè Eraſmus adnotavit) *exiverunt in montem olivarum*. Et Paulus ad Epheſios cap.5. *Et ne inebriemini vino,in quo luxus eſt : ſed impleamini ſpiritu,loquentes vobiſmetipſis per pſalmos & hymnos, & cantiones ſpirituales*. Quem locum exponens D. Hieronymus,ſic ait : Quid autem interſit inter pſalmum & hymnum,&canticum,in pſalterio pleniſſimè diſcimus. Nunc autem breviter hymnos eſſe dicendum,qui fortitudinem & majeſtatem prædicant Dei,& ejuſdem ſemper vel beneficia vel facta mirantur. Quòd omnes pſalmi continent,quibus *Alleluja* vel propoſitum vel ſubjectum eſt. *Pſalmi* autem propriè ad ethicum locum pertinent, ut per organum corporis,quid faciendum & quid vitandum ſit,noverimus. Qui verò de ſuperioribus diſputat, & concentum mundi omniumque creaturarum ordinem atque concordiam ſubtilis diſputator ediſſerit: iſte ſpiritale canticum canit. Vel certè,ut propter ſimpliciores manifeſtius quod volumus eloquamur,pſalmus ad corp⁹,cãticũ refertur ad mentẽ. Et canere igitur,

& pſallere, & laudare Dominum, magis animo quàm voce debemus: Hoc eſt quippe quod dicitur: Cantantes & pſallentes in cordibus veſtris Domino. Audiant hæc adoleſcentuli, audiant ii quibus pſallendi in eccleſia officium eſt, Deo non voce ſed corde cantandum, nec in tragœdorum modum guttur & fauces dulci medicamine colliniendas, ut in eccleſia theatrales moduli audiantur, & cantica: ſed in timore, in opere, in ſcientia Scripturarum. Quamvis ſit aliquis, ut ſolent illi appellare, κακόφωνος, ſi bona opera habuerit, dulcis apud Deum cantor eſt. Sic cantet ſervus Chriſti, ut non vox canentis, ſed verba placeant quæ leguntur, ut ſpiritus malus qui erat in Saule ejiciatur ab iis qui ſimiliter ab eo poſſidentur, & non introducatur in eos qui de Dei domo ſcenam fecere populorum. Porrò exploſa eſt & confutata eorum ſententia, qui hymnos non eſſe recipiendos putabant, quia non extiterent de ſcripturis ſanctorum Canonum, vel Apoſtolica traditione. Habes ſingulare caput de hymnis apud decreta patrum De conſecratione, diſtinctione prima. De hymnorum autoribus extat libellus avunculi mei ad Vigilium noſtrum. Tanta verò apud Hebræos hymnis eſt majeſtas, ut eorum autores prophetæ nomen ſortiantur.

*Aureli Prudentii Clementis.*] Habes vitam ejus per Aldum Romanum, à quo Vir Conſularis dicitur reclamante Alciato, qui malè ſentire eos putat, qui has notulas, *V.C.* vel Quintæ Cohortis, vel Virum Conſularem interpretantur. Nam capite quarto libri quarti Diſpunctionum, Claudiani inſcriptionem adnotans: *Abolita*, inquit, *ea ætate erat conſuetudo, qua quis Conſularis diceretur.* Floruit autem Prudentius temporibus Valentiniani ſecundi, & Theodoſii Magni, & filiorum ejus Arcadii & Honorii Imperatorum. Quibus & Auſonius & Claudianus poëtæ: item Hieronymus, Ambroſius, Auguſtinus, divi Eccleſiæ ſanctæ doctores floruerunt. Opinatur non Alciatus modò, ſed tradit etiam, notulas prædictas demonſtrare *Virum Clariſſimum* Ipſe verò haud diſcedendum putarim ab Aldina lectione: ſi modò, *qui Conſulem agere deſiit, Conſularis eſt.* Fuit Prudentius Cõſul, quòd de ſeipſo atteſtatur in præfatione Cathemerinon, his verbis: *Hæc dum vita volans agit, Irrepſit ſubitò canicies ſeni oblitum veteris Meſſalæ conſulis arguens.* Quod Aldus admonet, diſpunge in dictione Meſſaliæ primæ ſyllabæ e, & repone a. nam ἡ μασσαλία Grecè. Sed & plurimis aliis dignitatibus perfunctum periiſſe in ſumma ſenectute, intelligitur cum aliis argumentis, tum præcipuè his carminibus Prudentii:

*Frenos nobilium reximus urbium,*
*Jus civile bonis reddidimus, terruimus reos:*
*Tandem militiæ gradu,*
*Evectum pietas principis extulit.*

* *Cæſarauguſtani.*] Ut ex Sapphico hymno colligimus, quem in laudem duodeviginti martyrum Cæſarauguſtanorum ſcripſit. *Cæſarauguſta* ad Iberum

Iberum ſita Ptolemæo, Strabo *Auguſtam Cæſaream* nominat. Pomponius Mela lib. 2. ſcribit: *Urbium de mediocribus in Tarraconenſi clariſſimæ fuerunt, Pallantia & Numantia, nunc eſt Cæſarauguſta.*

*De miraculis Chriſti.*] Exemplaria titulum hujus hymni variant. Aldina ſic habent: *Hymnus ad omnes horas*, alia, *Cde de geſtu & miraculis Chriſti.* quædam conjungunt, quod mihi magis placet. Commendantur autem hymni præſentis, ut & de natali Domini, carmina, ut refert Crinitus. Sidonius Apollinaris, haud omninò contemnendus autor in legendis atq; obſervandis antiquis ſcriptoribus, cum loquitur de Prudentio, minimè vetitus eſt illum Horatio adjungere.

*Ad omnes horas.*] Huic titulo codex Peutingeri obſoletæ vetuſtatis accedit, his verbis, *Hymnus omni hora*: quòd eò argumentum omni tempore dici poſſit, cæteris ſuis horis dicendis, quas inſcriptiones ipſæ indicant, ut *Ad galli cantum, Ad matutinum*, & ſic de aliis. Cæterùm præſens hymnus carmine Trochaico contexitur, Alcmanio & Euripidio alternatim currens. Eſt autem Trochaicum carmen, in quo Trochæus frequentius locũ & ſedẽ occupat, quàm alii pedes, locis imparib⁹, ut primo & tertio, Trochæum ferè ſemper habens: locis verò paribus, ut ſecundo & quarto, etiam Spondæum admittens Alcmanium autem Trochaicũ carmen eſt. Trochaicum Tetrametrum Acatalecticum, obtinens quatuor integros pedes, ita conſtitutos, ut dictum eſt, cui neque deeſt, neque ſuperfluit ſyllaba aliqua ad ſuam menſuram, ſed integra eſt completa. Alcmanium autem (& non, ut vulgus, Alcmanicum, vel Alcimanicum) ab Alcmane Poëta Lyrico, cujus Papinius meminit in Sylvis Euripidium verò, ita ab Euripide inventore ſuo cognominatũ (ut ferè omnia carmina à primis ſuis auctorib. nomina ſortiuntur) carmẽ eſt Trochaicum Tetrametrum Catalecticum, complectens treis pedes, eodem ritu ut in ſuperiore carmine diſpoſitos, & unam ſyllabam. Quare deeſt illi, ad quarti pedis complementum una ſyllaba. Quamvis me non latet, alios hujus carminis pedeſtrem rationem aliter tradere. Sed modò Prudentium ipſum jam canentem audi.

Verſ 1. *Da puer plectrum.*] In foribus hymni ſummatim perſtringit rerum capita, de quibus cantaturus eſt; nempe geſta Chriſti inſignia & eximia, *ne ſolenniter dixeris*: ut in marginali veteris exemplaris ſpacio non ſatis latinè, ut & multa ejuſdem pulveris adnotata vidimus. Nam *Solenne*, quo verbo eleganter eſt uſus divus Hieron. lib. 2. adverſus Jovinianum dicitur, quod ex more fit. Unde ridiculè quidam *ſolennes doctores* vocant, quos eximios volunt ſignificare: quod ante me princeps ille omnis eruditionis & invidiæ pariter victor, Eraſmus admonuit. Non prætereundum hîc cenſeo, ꝙ diverſi diverſa ſuis hymnis poſuere principia. Ad tria genera maximè celebrata initiorũ reducũtur Aut enim ſtatim fit invocatio, & aliquãdo etiã ejus ipſius qui celebratur in hymno. Sic Orphe⁹ quandoq;, ſed raò, frequentius aliquanto Homerus egit. atq; ita etiam,

quanquam opere diverſo,tum Crotoniata Orpheus,tum Apollonius in Argonauticis fecerunt, tum & Nazanzenus in carmine quod vitæ ſuæ geſta continet. Homerus Orphei more, brevibus quandoque verbis propoſuit,quod eſt ſecundum genus initii. Tertium à raptu mentis & abalienatione derivatur,quod Callimachus viſus eſt aggredi,ſed inſanó & furenti ſimilis,ut fatidici ſacerdotes & bacchæ ſolebant.

1. *Puer.*] Vocativi eſt caſus,à nominativo puer. Nam & *puere* dicitur,à nominativo *puerus*, quo olim veteres utebantur. *Puer* polyſemum vocabulum eſt. Hoc loco ſervum ſignificat, ut apud Plautum, Terentium & alios. Apud priſcos cum nomine Domini compoſitum unum nomen efficiebatur,ut *Marcipor,Publipor*, Marci puer, Publii puer. *Marciporis* titulo,extabat Varronis Satyra:auctor cum Plinio Feſtus. Néc-non & Marcellus ſæpè in Marcipore Varronem advocat. Quæ *ſanè nomina* (ut inquit Plinius) *maximam præ ſe ferunt veterum frugalitatem, ut qui ſingulis modò ſervis eſſent contenti. Hoc autem à ſervis dominandi genus intercedit*, autore Quintiliano cap. 8. primi.

1. *Da*] Offer, porrige. Melibœus apud Virgilium: *Sed tamen iſte Deus qui ſit, da Tytire nobis*: id eſt *dic.* & Tullius Academicorum primo: *Da mihi nunc, ſatis ne probas*, id eſt, *cedo*.

1. *Plectrum.*] à πλήττω percutio, quod à citharœdis illo fides percutiuntur.

1. *Canam.*] Polyſemum eſt, ut apud Servium. Sed quod idem præteriit, non ore modò, ſed etiam qui fides organáve pulſat, aut qui tibias inflat, canere dicitur. Haud ineptè tamen hoc in loco *Canam* accipi poteſt, ut hodie in orbicularibus noſtris choreis fieri ſolet, vnius præcentoris verba modulat omnémque junctis ſimul vocibus referentibus. Porrò Poëtarum officium eſt canere, aut modulari: opus verò carmen, vel poëma. Hinc Maro Homerum Poëtarum facilè principem in pleriſque imitatus cecinit: *Arma virumq; cano.* & alio in loco: *Cecini paſcua, rura, duces.* quod eſt, cantavi. *Canere* verò, cantare intelligi oportere, idem Poëta manifeſtat, qui in Bucolico de Heſiodo ita locutus eſt;

*Hos tibi dat calamos, en accipe, Muſa*
*Aſcræo quos antè ſeni: quibus ille ſolebat*
*Cantando rigidas deducere montibus ornos.*

Quare non indoctè, quiſquis ita exorſus eſt, quod eſt apud Flaccum:

*Fortunam Priami cantabo & nobile bellum.*

Et Boëtius & canendi & modulandi, & cantandi deniq; exempla ſuppeditat, teſtificans ea omnia eſſe Poëtarum ac vatum munera. De Philoſophia enim, quam loquentem inducit, & verſibus ſæpè ludentem, ita ait: *Hæc quum Philoſophia dignitate vultus & oris gravitate ſervata, leniter ſuaviterq; cecinisſet.* Et rurſus: *Jam cantum illa finierat, quum me audiendi avidum, ſtupentemq; arrectis adhuc auribus carminis mulcedo defixerat.* Ac paulò pòſt: *Canendi etiam jucunditate refoviſti.* Cumque Philoſophia quæ ſecum loqueretur, verſus allatura eſſet, *ac ſimul*, inquit,

*ita*

*ita modulata eſt.* Deniq; & alio in loco hæc verba ſubjecit: *Quare neceſſe erit humanum genus, uti paulò antè cantabas.* & alia. Sed infinitum ſit ejuſmodi exempla colligere. Hæc autem idcircò ex Auguſtino Datho viro eruditiſſimo attulimus, ad eorum ſententiam refellendam, qui imperiti harum rerum, ac prorſus ignari, illepidè atque imperitè *Canere* apud Poëtas volunt eſſe deſcribere, nec verbi ipſius aut vim aut elegantiam complecti animo poſſunt. Hunc Severinum Boëtium dictum, & falſa voce Bœtium vocari, auctor eſt Alciatus, in Annotationibus in tres poſteriores lib. C.

1. *Choreis fidelibus.*] Protulit adjectivè, ut ſolet, ſicut ſacer autor hymni, cujus initium eſt: *Vexilla regis prodeunt, Impleta ſunt quæ cecinit David fideli carmine.* At divinarum rerum ſcriptores, ſubſtantivè *fideles* opponunt *Paganis*, quo nomine comprehendunt omnes extra cultum Chriſtianæ fidei, tanquam extra militiam veri Dei, neque veris initiatos militiis. Sunt exemplaria & vetuſta & recentia, eaque in Germania excuſa, quæ habent, *Ut canam fidibus.* At ego Aldinum exemplar hoc loco probaverim: maximè adſpirante venerandæ vetuſtatis exemplari, admodumque fideli, quod in hujus laboris uſum ex theſauro ſuo librario mihi liberaliter communicavit, celebris ille & Juriſconſultus Cunradus Peutingerus, cujus & humanitas & eruditio omnem literarii orbis angulum implevit.

2. *Dulce carmen*] Jucundum canticum. Receptum eſt *carmen* dici, quicquid pedibus clauditur: tametſi in ſoluta quoque oratione apud Ciceronem & Livium, poſitum reperiatur pro præſcripto, ſententia, ſive præcepto, & Plinius junior, præter aliorum conſuetudinem uſurpavit, longum carmen, longum verborum ordinem, quo in comitiis utebantur. Quod utique de carmine non eſſe mirandum, Aſconius Pedianus facit, qui *verſiculum pro verbo*, quod inſolentius eſt, uſurpaſſe deprehenditur, quum ita ſcribit: *Tribus verſiculis enim ait: Accepi, dedi, reliqui.* Ne quis verò mendum putet exemplarium, id ex Cicerone eſt, Verrinarum actione tertia: *Audiſtis quæſtoriam rationem, tribus verſiculis relatam.* In epiſtolis verò ad Brutum ſic refert: *Breves tuæ literæ, breves dico, imò nullæ: tribúsne verſiculis his temporibus Brutus ad me?* Et proſæ orationis eſſe verſus (nec enim omnis verſus eſt carmen) ex his liquet Hieronymi verbis: *Nemo cum Prophetas verſibus viderit eſſe deſcriptos, metro eos exiſtimet apud Hebræos ligari, & aliquid ſimile habere de Pſalmis & operibus Solomonis, ſed quod in Demoſthene & Tullio ſolet fieri ut per cola ſcribantur & commata, qui utique proſa & non verſibus conſcripſerunt.*

2. *Melodum.*] gratam harmoniam. *Melos* eſt cantus modulatus, & concinnus, aures ſuavitate deliniens, ἀπὸ τῶν μελῶν: id eſt, à membrorum corporis cõgruentia dictus: quod à Cælio adnotatum eſt, & Roterodamo in Scholiis in epitaphium Nepotiani refertur. tametſi Acrone teſte, ſunt qui dicant, Melos ſingulariter eſſe paſtoralem cantum, atque eſſe indeclinabile, & genere neutrum. *Melici Poëtæ* dicuntur, quòd dulcedine

in

carminis utantur. Homerus melos in hymnis prima productiore pro-tulit. quorum exemplo cecinit Capella lib. 9.

*Et melicos cantus Melica grata tulit.*

Hos quoque Perſius ante Capellam imitatus erat in eo verſiculo:

*Cantare credas Pegaſeium melos.*

Reclamat Politianus, cui videtur pro melos, nectar legendum. At Baptiſta Pius ipſum putat in hac re nodum in ſcirpo quærere: Eraſmus quoq; melos legit. Melos autem M. Cato refert eſſe bipartitum, unum quod eſt in aſſa voce, alterum quod vocant organicon

2. *Geſta Chriſti.*] Per appoſitionem: & intellige miracula, quæ ſunt hujus hymni potior materia. Propriè *geſta* dixit, quum illa ſint magnarum rerum, ut acta judiciorum, teſtamentorum, & conſimilium. *Geſtus* genere virili motus eſt ille oratorii corporis, qui debet eſſe magis ad ſenſus quàm ad verba accommodatus. de quo plura Quintilianus cap. 3. libri 11.

2. *Inſignia.*] magna, clara, illuſtria Sic apud Maronem Æneas *inſignis* dicitur. Quicquid vel virtute vel vitio cæteris præſtat, *inſigne* dicitur. Quæ arma vulgò vocantur eruditioribus, inſignia gentilicia dicuntur, de quibus apud Budæum in Annotationibus in Pandectas.

2. *Chriſti.*] Hoc nomine Græci unctum ſignificant, Hebræis *Meſſiah* idē eſt: quòd apud illos inungi ſoleant, qui regni ſuſciperent honorem, uno hoc vocabulo ſimul & regis & ſacerdotis dignitatem explicantes. Nam utriq; communis unctio, & utraque dignitas uni competit Chriſto, de quo nomine copiosè in Commentariis noſtris meminimus, quos in Stauroſtichon Pici ſcripſimus Adde quod immortale literarum decus Roterodamus ille, tametſi leviculum videbatur, admonuit: *Clericorum vulgus in templis primam Chriſti ſyllabam exilem ſonare, hoc eſt per cappa, non per chy, ut quoties Chriſtum vocandi caſu compellant, criſtas alloqui videantur, non Chriſtum.*

3. *Noſtra camena.*] Poëtarum more, quibus familiare eſt Muſas tanquam feminas, ſibi ſuggerentes quæ ſcribant inducere. Sappho Ovidiana: *At mihi Pegaſides blandiſſima carmina dictant.* Boëtius:

*Ecce mihi lacera dictant ſcribenda Camenæ.*

3. *Pangat.*] canat, hoc loco. Propriè autem quem dicimus *verſum pangere*, ut orationem ſolutam ſtruere. Lucretius in primo: *Obſcura de re tam lucida pango carmina.* Cicero: *An pangis aliquid Sophocleum?* Gellius: *Si verſum pangis, aut orationem ſolutam ſtruis.* Plinio & Columellæ *pangere* eſt plantare. facit in præterito panxi, & pegi, & ſecundum Chariſium pepigi. Sed auctore Quintiliano, pepigi non eſt à pango pangis, ſed à pago pagis Scribit enim Oratoriarum inſtitutionū libro 1. cap. 10. *Memoria repeto convictos a me, qui reprehenderant, quod hoc verbo uſus eſſem Pepigi. Nam id quidem dixiſſe ſummos auctores confitebantur, rationem tamen negabant permittere. quia prima poſitio Paciſcor, cum haberet naturam patiendi, faceret tempore præterito Pactus ſum. Hos præter aucto-*

*ritatem*

*vitatem oratorium atq; hiſtoricorum, analogia quoq; hoc dictum tuebamur. Nam cum in 12. Tabulis legeremus, Ni ita pagunt, inveniebamus ſimile huic Cadunt. Inde prima poſitio, etiamſi vetuſtè exoleverat, apparebat pago, ut cado: unde non erat dubium, ſic pepigi nos dicere, ut cecidi.* Quid quòd Cicero ad Herennium eo verbo eſt uſus; quod Quintilianus exoleviſſe dicit? *Rem, inquit, ut ita pagunt.*

3. *Hunc ſolum.*] Chriſtum, divus Hieronymus in Epitaphio Nepotiani haud ſine figuræ gratia Chriſtum dixit vocem omnium: ſignificans eum omnium voce laudari. Secundum canticum trium puerorum, quo invitantur omnia creaturarum genera tam cæleſtia quàm terreſtria, tam animata quàm inanima, tam ratione prædita quàm illius expertia, ad laudandum exaltandumque ſummum numen. *Omnis autem creatura,* ipſo Hieronymo autore, *non voce, ſed opere laudat Dominum, quia ex creaturis conſequenter creator intelligitur, & in ſingulis operibus atq; effectibus Dei magnificentia demonſtratur,* ut inferius ſuo loco dicemus.

3. *Lyra.*] Aptè dicit, nam deorum heroûmq; laudes lyricis verſibus ſcribebantur, teſte Horatio in Arte:

*Muſa dedit fidibus divos, puerosq; deorum.*

*Lyra* enim Latinè dicitur fidis, cujus concentu carmina lyrica cantabantur. Quorum Princeps apud Græcos Pindarus, apud Latinos Horatius, inter ethnicos, ut Prudentius inter eos qui in veri Dei venerationem 160
pietate plenos modulati ſunt hymnos. Diodorus in primo autor eſt, *Mercurium lyra ex nervis trium chordarum, inſtar trium anni temporum, repertorem fuiſſe.* Treis enim inſtituit voces, acutam gravem, & mediam: acutam ab æſtate, gravem ab hyeme, mediam ab vere ſumens. Macrobius libro 1. Satur. ſcribit, *lyram Apollinis chordarum ſeptem fuiſſe: per quas tot cæleſtium ſphærarum motus præſtat intelligi, quibus Solem moderatorem natura conſtituit.*

3. *Laudet.*] extollat.

4. *Rex ſacerdos.*] Videri mihi poſſent verba hæc dicta de Melchizedek, qui ſolus rex & ſacerdos in ſacris literis dictus eſt. De quo hoc pacto in Geneſi legitur: *At verò Melchizedek rex Salem, proferens panem & vinum (erat enim ſacerdos Dei altiſſimi) benedixit ei, & ait: Benedictus Abraham Deo excelſo, qui creavit cælum & terram: & benedictus Deus excelſus, quo protegente, hoſtes in manibus tuis ſunt* Et in epiſtola ad Hebræos, cap. 7 Ut autem de Davide intelligam, ſequentia cogunt, qui rex & pſaltes, cui de Chriſto (ut inferius dicam, ibi, *Emicat promiſſus olim*) facta eſt promiſſio: de quo & in pleriſque Pſalmis præcinit, in libro 2. Regum capite 23. legimus: *Dixit vir, cui conſtitutum eſt de CHRISTO Dei Jacob, egregius pſaltes Iſraël.* Cæterùm ſacerdotem non invenio vocatum, quamvis filii illius ſacerdotes dicantur in eodem libro, capite octavo, & libro tertio Regum capite quarto: de Cabal nepote David ex Nathan, quòd fuerit ſacerdos amicus regis, præfectus collegio ſacerdotum & magnæ autoritatis in Iſraël. Jam conſtat, ſacer-

dotes Nobes negaſſe primum panes propoſitionis David & ſuis, tanquam laicis & impuris. 1 Regum cap. 21. In reductione arcæ David Leviticum habitum induit, non Pontificalem. Unde dicitur Ephod lineô cap. 6. Reg. 2. Non video igitur quomodo infulatum dicamus. Quid ſi poëticè epitheton adjecerit, quia ſacerdotem dixit, vocet etiam *infulatũ?* Ego hæc in medium attuli, nihil pronuncians, imò de iis malens doceri.

5. *Infulatus.*] Ab infulæ uſu: ut à diademate diadematus. Et Metellorum quendam conſtat *Vittatum* dici conſueſſe, quoniam quum ulcus haberet, diu frontem vitta ligatus proceſſit in publicum. Pompejus: *Infulæ ſunt filamenta lanea, quibus ſacerdotes & hoſtiæ templaq; teguntur.* Servius in decimo, ſuper hoc verſu, *Infula cui ſacra redimibat tempora vitta: Infula*, inquit, *faſcia in modum diadematis, à qua vittæ ex utraq; parte dependebant, quæ plerunq; lata erat & tortilis de albo & croceo.* Dicitur autem diadema βασιλικὸν ἔνδυμα. id eſt regium geſtamen. Et ponitur pro faſcia candida, quæ regum capitibus obligabatur. Quod inſigne regium invenit primus, autore Plinio, Liber pater.

6. *Hauriens.*] accipiens.

6. *Spiritum cælo influentem.*] id eſt propheticum, quo futura prædicuntur, qui à ſcholaſticis Theolog. appellatur revelatio prophetica, non bonis modo ſed & malis obvenit. in ſacris Numeris legimus de ſceleſto Balaam, qui Propheta appellatus eſt, quandoquidem & de Chriſto celebre illud prædixit: *Orietur ſtella ex Jacob.*

6. *Cælo.*] id eſt, à ſupernis: unde ſecundum Jacobum, *Omnis donatio bona, & omne donum perfectum deſcendit a patre luminum.* Ne putes à cælo vel aſtris prophetiam conſequi poſſe, ut Rogerius, Baccho, Arrephilus, & alii voluerunt: ut neque ipſius naturæ ope vel adminiculo ipſe cuivis ſpiritus hauriri poteſt. Quod tamen vitium fuit Avicennæ, Algazeli, Averroi, Moſi Ægyptio item, & Moſi Narbonenſi: quorum opinionem & confutat acerrimè Aquinas in tertio libro adverſus gentes, & in prima Theologici compendii parte. Cæterùm appellatione ſpiritus, modò animum, ad differentiam corporis accipimus, ut apud Apoſtolum: *Caro concupiſcit adverſus ſpiritum, & ſpiritus adverſus carnem.* Quanquam apud medicos ſpiritus etiam corporei ſint, leviſſima videlicet corpuſcula, & tenuiſſima, quibus veluti miniſtris utitur anima in obeundis vitæ muneribus. modò pro vento ſive pro aëre, ut apud Joannem cap. 3. *Spiritus ubi vult, ſpirat.* Nam beatus Cyrillus hic ſpiritum pro flatu aëris accipi, docendique gratia adhibitum exemplum apertiſſimè teſtans, hunc locum ſic enarrat: *Singularis docentis virtus eſt, ut multis ac variis auditorum animos modis attrectet. Sic enim ſenſim difficultas rerum tandem aperitur. Exemplis ergo & figura in cognitionem Nicodemus deducitur. Spiritus enim, ait, hic aëreus, per univerſum, ut vides orbem quotidie perflat, & quovis decurrens, ſolo adeſſe ſono cognoſcitur, nec cernitur ulli, ſed tenuiſſima quadam aura humana corpora tangens, operationis ſuæ imprimit ſenſum.* Atque ita Chryſoſtomus homilia 25. hunc

locum

locum interpretatur: *nam ſi hujus*, inquit, *ſpiritus, quem auditus ſenſu accipis, & tactus impetu intelligis, ne viam quidem noſti: quónam pacto divini ſpiritus operationem perſcrutaberis?* Spiritus item dici in noſtra religione conſtat ſubſtantias ſine corpore, quæ mortalibus ſe videndas præbent. Unde & Chriſtus, cum poſt reſurrectionem corpus ſuum præbuit Apoſtolis viſendum atque palpandum: *Palpate*, inquit, *& videte, quia ſpiritus carnem & oſſa non habet, ſicut me videtis habere.* Ambigebant enim illi phantaſma eſſe, id eſt viſionem, apparentiámve, & quam Latini dixiſſent umbram vel ſpectrum. Apud Hebræos & ſpiritus & ventus ſimiliter appellantur. autor eſt D. Hieronymus in Eccleſiaſten commentario.

6. *Influentem.*] dividentem ſe.

6. *Per medullas,*] id eſt per intimas hominis parteis. & ſignificatur mens, quæ ſupernaturali lumine illuſtrata, ſine aliquo corporalium adminiculo futura proſpicit. Superhumana eſt enim omnis cognitio futurorum, quæ cauſam non habent in natura determinatam, ſed à Dei voluntate & providentia dependent. Igitur ſolo divino inſtinctu abſcondita hæc, & multo poſt tempore futura revelantur, ut quum de bellis, quæ poſt multos annos eveniunt, Prophetæ pronunciant de regum item nominibus, à quibus fient, quorum nec poſt multa ſecula parentes eorum extitêre. Sic apud Eſaiam, de Cyro per ducentos etiam annos, antequam naſceretur, ſcriptum eſt: *Hæc dicit Dominus Chriſto meo Cyro, cujus ego apprehendi dexteram.* Et de Joſia itidem everſore idolorum tot ſeculis antè pronunciatum eſt per alium Prophetam. Hæc certè nulla humana cognitio noſſe poteſt, nec ulla ſideralia decreta promittere.

5. *Concinebat.*] prædicabat, pronunciabat.

4. *Adfuturum.*] venturum.

4. *Protinus.*] Adverbium eſt temporale, id eſt ſtatim: autor eſt Caper. At per e ſcriptum adverbium locale eſt, id eſt porrotenus. ut apud Maronem Ecloga prima legendum eſt:

*En ipſe capellas*
*Protenus æger ago.*

& hic quoque ſcribendum per e. Non enim ſtatim verbum Dei caro factum eſt, quod tamen, ut inferius dicit Prudentius,

*Fideles paginæ Prophetarum ſpoponderant,*
*Sybillæq; vetuſtis concinebant ſeculis.*

5. *Voce.*] Unde *vocalis* dicitur is, qui concentibus eſt clarus. Scribit Ariſtoteles libro περὶ ἑρμηνείας, hoc eſt de interpretatione, vocem impropriè dici niſi humanam ſcriptibilem, articulatam, & aliquid ſignificantem. Cæteros, ut beluarum, & aliarum hujuſmodi rerum, dici ſonos & ſonitus.

5. *Chorda.*] cithara, per ſynecdochen.

5. *Tympano.*] *Tympanum* vulgò cognitum inſtrumentum tripudiis & choreis accommodum: de quo Plautus intelligens, qui tympani ſonum excitaret, *Tympanotribam* vocavit, qui & *Tympaniſta*: ſicut *Cymbaliſta*, qui cymbala tractat.

7. *Pangimus.*] Canimus.

7. *Facta.*] Quæ Chriſtus operatus eſt,ut enim nomen eſt,res geſtas ſignificat. Maro: *Fortia facta patrum*.

7. *Probata.*] Confirmata, hominumq; conſenſu recepta pro veris. Quanquam & gentes ante Celſum, cui reſpondet Origenes & Judæi, falsò conati ſunt tribuere fallaci illi & nefaſtæ evocandorum ſpirituum arti, quæ vulgò Magia nominatur, quam junior Picus confutat in 7. lib.de Prænotione.

7. *Miracula.*] *Miraculum* dicitur, quicquid admirationem adferre poteſt,quaſi ſit contra naturam, propter quod veteres mira & miracula pro monſtris poſuere

8. *Teſtis eſt orbis.*] Univerſum ipſum,ſive mundus totus,ne ſingulare putes teſtimonium. Nam quo tempore primùm divina opera Chriſti prædicata,tum in Evangeliorum monumentis relata ſunt, multi vivebant,qui ſacros ſcriptores accuſare mendacii potuiſſent. Quod nunquā tamen legimus inter alias innumeras calumnias,quas in Chriſtum & ſectatores effuderunt. Picus junior.

8. *Orbis.*] id eſt mundus. Et accipe *orbem* pro hominibus illum inhabitantibus,ut mundum acceptum legimus apud Evangelium Joannis: *Et mundus eum non cognovit.* & in Canonicis: *Ne diligatis mundum*, &c. Quem locum memoria lapſus,ut Apoſtoli,in Cómmentariis, quos olim tumultuariè ſcripſimus in Carmen Pici quod inſcripſit Stauroſtichon,citavi,cum Joannis ſit. Porrò à figuræ rotunditate *orbis*,ab ornatu *mundus* dicta eſt machina hæc quam videmus, cælum videlicet & elementa,quæq; eis conflata ſunt. *Teſtis* modò is dicitur, qui profert teſtimonium,qua in ſignificatione hic accipitur,& apud Juvenalem Satyr 6. *Et luna teſte moventur.* qui Græcis μάρτυρ dicitur. modò ὄρχις, id eſt teſticulus,ut in Priapejo carmine, *Magnis teſtibus iſta res agetur.* D. Hieronymus neutro generi junxit appoſitivè,cum inquit: *Nec verò ſopor ille fuerat,aut vana ſomnia,quibus ſæpè deludimur. Teſtis eſt tribunal illud, ante quod jacui,teſtis judiciū triſte quod timui.* Quem locum,ut Eraſmus ibidem adnotavit, memoriter tenent omnes, etiam ii, qui ne verbum quidem unquā legerunt in ſcriptis Hieronymianis: Vapulavit,inquiunt, Hieronymus quòd Ciceronem legerit. Ac mira quadam religione ſic ab omnibus bonis literis abſtinent,ut nec attingant,ne fortè imprudentes incidant in aliquod verbum Ciceronis,& cum Hieronymo vapulent: & tum ſibi videntur Apoſtolis proximi, ſi quàm ſpurciſſimè loquantur. At D. Hieronymus cum Ruffino locum hunc objicienti reſpondet, ſomnium vocat,etiamſi hic ſomnium fuiſſe neget. Nec hoc unquam ſenſit Hieronymus,Ciceronem non eſſe legendum, cum tantoperè vir ſanctiſſimus in monacho Paulino laudet eloquentiam, & Tullianam eloquētiam. At barbari iſti,balbi & infantes Theologi,cum per univerſam vitam in ſophiſticis & inaniſſimis quæſtiuncularum rixis conſeneſcant, ſibi placent,quòd nihil attigerint bonorum autorum.

8. *Nec*

8. *Nec ipſa terra* ] Nempe in eam Chriſtus ſemen ſuam ſeminavit, cujus una pars ſecus viam cecidit,alia ſupra petram,alia inter ſpinas, alia denique in terram bonam , ſacro referente Evangelio. *Terra* autem appellatione ſacris in literis homines intelligimus,quòd terram inhabitent,ut cæli nomine ſæpius angelos.quod vel ipſe Chriſtus propriam ſparſi ſeminis parabolam exponens tradidit. Nec me latet , tametſi id ad hunc locum nihil faciat, Platonicorum dogmate terram eſſe ſenſu præditam,ut humana commodius rectiusq́; diſpenſet,quæ ejus ſunt muneris: atq; hujus ipſius terræ animam,non cenſeri abjecti eſſe cujuſpiam corporis animam.

8. *Negat.*] *Negare* eſt, dicere aliquid non eſſe. Et propriè eſt credita vel data negantium Eſt & opere non obſequi. Lucanus in primo: *Summisq́; negatum Stare diu.* Agricola.

8. *Quòd vidit.*] Quòd,cauſalis eſt particula.Quia homines id quod vident,non negant, cum ea demum certa habeant quæ conſpiciunt oculis. Eſtq́; apud eos,ut Plautus dixit in Truculento, *pluris oculatus teſtis unus, quàm decem auriti.*

9. *Deum.*] Chriſtum. Tametſi divinitatem diſſimulans,ſe filium hominis appellat. Unde apud Matthæum Chriſtus ipſe mittens primùm ſuos ad prædicandum, vetat ne cui dicerent quòd ipſe eſſet Chriſtus. ut neque ſtatim ab Apoſtolis Chriſtus prædicatus eſt Deus,aut filius Dei. Petrus enim virum appellat in Actis,approbatum à Deo : & Paulus apud Epheſios,*virum vocat in quo ſtatueret Deus*,&c. Imò ne in Symbolo quidem,quod vulgus Apoſtolorum vocat, nominatim Dei cognomen apponitur filio,aut ſpiritui ſancto: quod Roterodamus poſt Origenem,& Chryſoſtomum admonet.

9. *Proditum docendis mortalibus.*] Nam ut Lactantius inquit cap.13. lib.4. *Cùm Deus parens omnium religionum , ſuam transferre voluiſſet, doctorem juſticiæ miſit è cælo.ut novis cultoribus novam legem in eo,vel per eum daret:non ſicut antè fecerat,per hominem.* Illud nequeo non ſubtexere , quod mediusfidius ſumma cum voluptate legimus à Cælio adnotatum cap 18.libri 5.antiqu.Lection.*Ipſum lapſæ naturæ reſtitutorem Dei filium Chriſtum à Platone prius,mox & à Platonicis præſignatum. Plato legum lib.4. Deus*,inquit,*omnium nobis eſt menſura , multoq́; magis ,ſi quis,ut ferunt,homo eſt*, quod exponens Platonicus nobilis: *Si Deus aliquis homo eſt,id eſt,Si quando fiat homo,ut ferunt,oracula ſcilicet Prophetarum.* Platonici autem prophetam legiſlatorem, ſed divinum putant, qui ut habeatur talis, oporteat eum manifeſtis quibuſdam miraculis ad homines divina providentia mitti. Quem ſanè Prophetam humani generis ducem divinus Plato cognominat. Nam huc demùm tendit in libro De regno: *Sicuti beſtiæ nequeunt à beſtiis feliciter ſine homine duci,ita neq; homines ab homine ſine DEO.*

9. *Proditum.*] Id eſt, datum, vel manifeſtatum. Interdum *prodere* eſt propagare & differre. Virgilius:

*— Genus alto à ſanguine Teucri*
*Proderet.* —

Terentius:

*Ut nuptiis aliquot prodat dies.*

propriè autem prodi arcana dicuntur.

9. *Docendis.*] inſtituendis.

9. *Mortalibus.*] Id eſt, hominibus. Sed mortales Gellius autumat longè lateq; eſſe amplius, prolixius, fuſius, in ſignificanda totius propè civitatis multitudine, quàm homines. Verba Quadrigarii ſunt hæc: *Concione dimiſſa, Metellus in Capitolium venit cum multis mortalibus.*

9. *Cominus.*] propè, quaſi cum manu: ut eminus, longè, ac à manu. Adverbia ſunt contrario ſignificatu. Lucanus:

*Cominus obliquis, & rectis eminus haſtis.*

Cæterùm *cominus atq; eminus*, pro eo quod eſt modis omnibus, accipi poſſe, ex Chiliadibus Eraſmi didicimus: ut apud idoneos ſcriptores omni telorum genere oppugnare, in eam formam reperitur. Fiet autem venuſtius, ſi id ad animi res transferatur. Cum hominibus habenda pax: cæterùm cum vitiis cominus atq; eminus pugnandum.

10. *Corde natus.*] Contendebant impiè nonnulli, Dei verbum tunc primùm eſſe incepiſſe, cum ex intemerata virgine templum hoc hominis propter ſalutem noſtram aſſumpſit. Idcircò Prudentius prælibat illam inenarrabilem, æternam filii Dei generationem eſſe ex patre, ſicut ab eo dictum eſt: *Ego ex patre exivi, & veni.* De hac generatione B. Cyrillus graviter & eruditè diſſerit. Dicit autem *filium natum ex corde patris*, ſicut dicitur apud Pſalmiſtam, *Ex utero patris genitus*: & apud Eccleſiaſticum, *ex ore patris prodiiſſe*. Unde Prudētius in hymno de natali Chriſti cecinit: *Ex ore quamlibet patris ſis ortus, Et verbo editus*: hoc eſt, verbi prolatione, ut liberum nobis facit hunc locum doctiſſimus Eraſmus, excutiens in Annotationibus ſuis in Joannis Evangelium.

10. *Natus.*] id eſt genitus. præteritum verbi *Naſcor*, quod eſt notæ ſignificationis. *Natus* item nomen pro filio, ſicut & *nata* pro filia. Natorum appellationem Juriſconſultus ad nepotes extendit. Participialiter verò quem tot natum annos dicimus. Exemplum Peutingeri pro hac voce habet *Fuſus*: & item aliud, minus fidele tamen. At ipſe & Aldinum codicem, & Daventrianam editionem nihil immūtandum putavi, ob auctoritatem eccleſiaſtici uſus.

10. *Corde.*] In hoc ait Plinius habitare mentem. Plato in Timæo, ſummam animæ partem, quam rationalem vocant, in cerebro, veluti regem in arce collocat: Chriſtus verò in corde, ut Plinius impius, his monſtrat verbis: *Beati mundo corde, quoniam ipſi Deum videbunt*, &c. *De corde procedunt malæ cogitationes.* Et, *Quid cogitatis nequam in cordibus veſtris?*

Cæterùm

Cæterùm animæ principale Hieronymus Græcè dixit magis quàm Latinè. nam illi vocant τὸ ἡγεμονικὸν,quòd gubernet reliquas animi vires,& cohereeat. Aliis cor ipſum animus videtur: ex quo excordes, vecordes, concordeſque dicuntur. Contrà qui ſapientia præſtiterunt,ob id cati,corculi,apud Romanos appellati ſunt: ut Naſica,& Ælius Sextus. Proditũ item eſt veterum monumẽtis, cor in homine vſque ad quinquageſimum annum creſcere duabus dragmis in annos ſingulos,& poſt quinquageſimum ab eo tantundem detrahi,& hominem defectu cordis ultra annum centeſimum non vivere: ſed cum quidam centeſimum annum exceſſiſſe leguntur,id rationi aſtrorum tribuitur.

10. *Parentis*] patris. Antiqui maſculino tantum genere dicebant etjam matrem. Medus apud Pacuvium: *Te ſol invoco, ut mihi poteſtatem duis inquirendi mei parentis*: id eſt, Medeæ matris, ut exponit Soſipater referente Parrhaſio. Virgilius tamen ait:

*Ecqua tamen puero eſt amiſſa cura parentis.*

10. *Ante mundi exordium*] Audi prophetam, per quem pater Salvatoris noſtri loquens de filio quaſi homo,dixit: *Ex utero ante luciferum genui te*. *Ex utero*: de mea ſubſtantia intellige,ut excludat filium adoptatum. cujuſmodi ſunt: *Quotquot receperunt eum,quibus dedit poteſtatem filios Dei fieri*. Per ſchema ſynecdoches *Ante luciferum* dixit,unà omnem deſignans creaturam. Cum ante luciferum,qui videtur in mundo, vera lux genita eſt. At aliorum ſit munus, hoc tam amplum, tam extra hominis captum myſterium explicare. Ne contingat nobis audire,ſupra crepidam. Quod convicii familiare eſt nũc magnis magiſtris illis, invictè rem theologicam tractantibus.

10. *Ante exordium*.]initium. Siquidem cùm aliarum rerum,tum verò textilium exordium,principium dicitur.

10. *Mundi*] id eſt,conſtitutionis cœli & terræ,& naturæ rerum quæ intracluduntur. ita mundũ Cleomedes in libro de orbium cœleſtium contemplatione finit. In quam ſententiam pedibus vadit Plinius: ſecundum quem etiam totam machinam Latinè ex abſoluta perfectaque elegantia *mundum* nuncupamus, ut ratione Græci eadem κόσμον videntur appellaſſe. Noſtri tamen diſtinguunt, vocantes hunc, in quo degimus mundum, ſuperius cælum: à cælati ſimilitudine,quod ſimulachris cæleſtibus eſt impreſſum. Omnino autem ineſſe dictioni laudis multum apparet, quando virum rationis tum honeſtæ tum moderatæ, κόσμον appellare Græci ſolent. Duces autem Homerus etiam κοσμήτορας, velut multitudini ordinem præfigentes. Porrò de mundi cõſtitutione Philoſophi minimè conveniunt: nullibi enim magis diſſident. Nam,ut Rhenanus noſter appoſito ſcholio in ludum Senecæ collegit,Plato Deum in ſui exemplum ait mundum affinxiſſe. Ariſtoteles ſempiternum eſſe vult, Epicurus planè interiturum, Xenophanes ſempiternum, corruptionis expertem, Pythagoras & Stoici genitum à Deo, ſed ex ſua quidem natura nequaquam interitus immunem. Plato quoque animantem eſſe mundum

aſſeverat, ſeque ex tabeſcentibus alere Democritus, Ariſtoteles & Epicurus id conſtanter negant. Adde q Thales unum mundum eſſe cenſuit, Democritus & Epicurus innumerabiles. ac horum diſcipulus Merrodorus abſurdum eſſe dixit, in agris unicam naſci ſpicam, unumq; in infinito mũdum innumeros autem eſſe, quòd innumerabiles ſint eorum cauſæ. Selenes infinibilem, Cleomedes terminatum: Empedocles mundum quidem unum, ſed univerſi tantum exiguam eſſe particulam.

11. *Alpha & ω cognominatus.*] Hoc de ſeipſo Chriſtum legimus dixiſſe in libro Revelationis, cap. 1. & noviſſimo. In primo: *Ego ſum Alpha & ω, principium & finis, qui eſt, qui erat, & qui venturus eſt omnipotens.* In ultimo: *Ego ſum Alpha & Ω, primus & noviſſimus, principium & finis.* Quod & Prudentius expreſſit. cum dicit, *Fons*; i. origo omnium, principium in lege Moſaica, finis in Evangelio.

11. *Alpha.*] Inter literas primum obtinet locum. Inde qui primus eſt in re quapiam, etiam proverbio Græcis dicitur *alpha*: ut apud Martialem Epigrammaton lib. 2.

*Quem non lacernis Publius meus vincit,*
*Non ipſe Codrus alpha penulatorum.*

Quamobrem autem alpha inter literas primum obtineat locum, Roterodamus copioſius aliquanto refert in Chiliadibus ſuis. ω μέγα, i. magnũ, extrema ordine literarum Græcis.

11. *Cognominatus*] appellatus. *Cognominare*, nomen imponere ſignificat. Unde *cognomines*, quibus inditum nomen eſt: ut docet Servius, enarrans illud Virgilianum, *Gaudet cognomine terra.* Utitur etiam Plautus ſimili dictione in Bacchidibus, & alibi: *Illa mea cognominis fuit.*

11. *Ipſe fons*] Additus articulus mirè ſenſum aperit. Articuli magna vis eſt apud Græcos, ut eruditè Roterodamus oſtendit in Annotationib. ſuis ad initium Evangelii ſecundum Joannem.

11. *Fons.*] perennis aquæ ſcaturigo, à fundendo. Fontem in alia ſignificatione pro cratere capaciori uſurpamus. Hieronymus in prologo Bibliæ: *Ut Jarcham in throno ſedentem aureo & de Tantali fonte potantem audiret*, Pius in Commentariis in Plautum, docet fontibus antiquos ſacra peculiaria dedicaviſſe, quæ *Fontanalia* vocaverunt, illuc traducens id Juvenalis: *Sacri fontes & delubra dicantur Judæis.*

Dicuntur autẽ *fontes ingenui*, qui nativa ſcaturigine, & non manu humanóve opere deducũtur. Aſtipul tur Satyrographus: *Et ingenuum violarẽt marmora tophũ.* Plinius autor eſt, *in maris etiã meditullio ſcaturire aquas dulces.* Verùm hoc loco fontem accipias oportet pro principio illo, q, ut Cyrillus declarat, ſuper omnia eſt: unde ipſum verbum eſt dominicam naturaliter poſſidens majeſtatem. Cujus quidem verbi iſthoc in Evangelio verba ſunt: *Ego principium, & loquor vobis.*

11. *Clauſula*] terminus, finis. Rhetorum ſchola aliter uſurpat, nẽpe p ſentẽtia. *Clauſa* autẽ nemo eſt qui neſciat ea dici, q tenebroſa & obſcura: ut aperta, q clara ſunt & lucida. propterea Poëtę dicunt *noctu cœlum claudi, matutino aperiri.*

12. O-

11. *Omnium.*] Et omnum, per cataſyneresin Lucret. lib. 5 protulit:

*Imbecillorum æquum miſerier omnum.*

Quod mutuatus eſt Auſonius ſic;

*Quæ nati, generiq; & progeneri ſimul omnum.*

12. *Quæ ſunt fuerunt.*] Sic Maro IV Georg.

*—— Novit namq; omnia vates,*

*Quæ ſunt, quæ fuerint, & quæ futura trahentur.*

12. *Quæque poſt futura ſunt*] Per vices enim generationis & corruptionis natura creata recurrit. Hujus viciſſitudinem Ariſtot libr. Rhet. præceptionum 2. ait eſſe jucundam.

13. *Ipſe juſſit*] Alludit ad illud Pſalmographi: *Quia ipſe dixit, & facta ſunt; ipſe mandavit, & creata ſunt.* quem locum interpres, qui hactenus Hieronymus creditus eſt, ſic enarrat: *Dei juſſiſſe, feciſſe eſt, cujus imperium fabrica eſt, quia ipſe dixit & facta ſunt, ſecundum illud quod in Geneſi ſcriptum eſt; Et dixit Deus, & fecit Deus. Hoc eſt; Dixit Deus pater, fecit filius. Dicat aliquis, Ergo major eſt ille qui jubet, & minor eſt iſte qui jubetur? Dicunt hoc Ariani, dicunt hoc Eunomiani, & dicunt Macedoniani. Reſpondeo tibi ſecundum ſenſum tuum; O heretice dicis, major eſt pater qui jubeat, & minor eſt filius in eo quod jubeatur ab illo. Si hoc ſecundum humanum ſenſum accipis, reſponde mihi quid eſt majus, jubere, an facere? dico, Fiat domus; & alius, facit domum. Dicere mihi grande eſt, facere difficile Major ergo ille qui facit, quàm qui præcipit. Sed & hoc impium eſt, non enim filius major eſt patre. ſicut enim hoc impium eſt de filio contra patrem credere, ſic & illud impium eſt de patre contra filium credere; quia ipſe dixit & facta ſunt, ipſe mãdavit & creata ſunt. Una natura jubet & facit. Deus jubet & facit; Jubet pictor, ut pingat pictor; & pictor pingit, quod pingi præceperat.* Hæc ille interpres.

13. *Et creata.*] Id eſt producta abſq; materia præjacenti Nihil enim aliud eſt *creare*, quàm ſic aliquid pducere, ſicut credimus Chriſtiani Deũ ex nihilo rem produxiſſe, quum philoſophorum conſenſu ex nihilo nihil fiat. Unde Perſius: *Ægroti veteris meditantes ſomnia, gigni*

*De nihilo nihil, in nihilum nil poſſe reverti.*

13. *Dixit ipſe, & facta ſunt.*] nempe Omnipotens: ꝙ intellige, ut D. Auguſtinus accipit, *faciendo quod vult, non patiendo quod non vult. Quod ſi accideret, nequaquam eſſet omnipotens; unde propterea quædam nõ poteſt.*

13. *Dixit ipſe*] Modus hic loquendi in arcanis literis frequens eſt, qui perinde valet q. d. *Dominus dixit.* Suſpicatur eruditiſſimus Roterodam*, Pythagoram ab Ægyptiorum vatibus didiciſſe hanc figuram, prophetis familiarem Adagium enim αὐτὸς ἔφα, i. ipſe dixit, ab ipſo Pythagora natum in Chiliadibus ſcribit.

13 *Dixit*] *Dicere* apud Oratores non eſt, qualiacunque verba proferre, ſed quæ elegantia atque facunda ſunt. Quintilianus: *Nam mihi ne dicere quidem videtur, niſi qui diſpoſitè, ornatè, & copioſè dicit.* Quantum ex libro ſexto Epiſtolar. Senecæ colligere poſſumus, hoc differt dicere à di-

ctare, quòd *dicere* eſt continuè & ex tempore orare: *dictare* autem, tardè & divulsè enunciare, quæ alius excipiat. quanquam dictare etiam pro cōtinenter dicere uſurpetur à Trebellio Pollione.

13. *Et facta ſunt*] Moſis verba notiſſima ſunt, in principio ſacræ ſuæ hiſtoriæ. Ariſtoteles ſexto Ethicorum, & nono Metaphyſicorum, uritur differentia inter facere & agere, quam etiam ſtudioſi linguæ Latinæ obſervant, ut *facere* ſit rerum in materiam exteriorem tranſeuntium, ut Feci librum, feci opus: *agere* verò eſt rerum immanentium, ut ago fortiter, ago prudenter, ago orationem.

14. *Terra, cælum*, &c.] Alluſit ad Pſalmographum, apud quem ſcribitur de Deo, *quòd fecit cælum, terram, mare, & omnia quæ in eis ſunt*. Ordinem creationis rerum Moſes diſertè poſuit. Primùm Deus lucem à tenebris diſcrevit, fuitque hæc omnium prima lux. Nox illi continuò juncta eſt. Cælum inde in ſublimi conſtitutum, Idque firmamentum appellatum. Tertio deinceps die terra ſtabilita, humorque terræ circumfuſus. Sol quarta luce, & luna, & ſtellæ mundo emicuerunt. Mox volucres & omnia natantia duobus ſunt elementis data. Poſtremò reptantia, & ipſum quadrupedum genus attributum eſt: & cum iis nobiliſſimum animal homo, qui unus cæleſtem mentem eſt ſortitus.

14. *Terra*] Dicta ab eo, ut Ælius ſcribit, quod teritur. Itaque terra in augurum libris ſcripta cum R uno. Sacræ Geneſis enarratores inter ſe non conveniunt, quid terræ nomine, item cæli ſignificetur. Nonnullis per terram elemētum ipſum, aliis prima materia exprimitur. Pete Joannis Pici heptaplum, ubi ſeptena expoſitione mundi Geneſeos vir omnifariam eruditus abdita dogmata patefecit. Plato ſentit hoc ſuppedaneum noſtrum non eſſe elementum terræ unum, ſed alteram, quæ eſt purgata & pura, in ſummo æthere collocata. Gentes terram ob multiplices effectus deorum matrem appellarunt, vocataque eſt *Cybele*. cauſam Fulgentius prodit. Epitheta terræ Cælius collegit, cap. 39. lib. 8. Lectionum antiq. Laus terræ Pliniana notiſſima eſt. Quantum ad terræ figuram attinet, qui eam ponunt ſphæricam ſuapte natura, ut Peripatetici Ariſtotelis aſtipulatores rectè ſentiunt. Quemadmodum in Phyſicis idem exactè comprobat. Errant autem, qui terram eſſe putant conoidem: id eſt, in modum coni in amplum diffuſam, cuiquam graciliori ſupereminere & inniti ſuſtentaculo. Quemadmodum pinus truncum habet procerum, rectà in alterum ſurgentem, in faſtigio verò ramorum & frondium denſitatem latè ſe explicantem, & pleræq; conſimiles arbores, quæ ob id coniferæ appellantur. Et *conoides*, authore Sipontino, *figura eſt ea quæ conum in ſummitate præfert atq; gerit*. Non enim poſſent ſalvari aſtronomica experimenta de ortu & occaſu ſignorum, de eclipſi lunę, & motibus aſtrorum, ſi aliam quàm ſphæricam (ut coni) haberet figuram, quemadmodum ex rationibus Ariſtotelicis id cuique perſpicuum evadit. Quamvis autem hæc terra ſolida ſit, & immota ſtabilitate fixa: tamen in mundi conſummatione à ſuo priſtino ſtatu demutabitur. Quemadmodum dicit

Domi-

Dominus noſter Luc. 21. cap. *Cælum & terra tranſibunt, verba autē mea non tranſibunt.* Terra verò illa ſupercæleſtis & ſpiritualis, quam incolunt ſancti & gloriæ æternæ conſortes, perpetua eſt & immortalis, incolas etjam habens nunquam morituros: & idcirco *terra viventium* appellatur, Pſalm 26. *Credo videre bona Domini in terra viventium.* Ejus poſſeſſio & hæreditas mitibus & manſuetis eſt repromiſſa, Matth. 5. cap. *Beati mites, quoniam ipſi poſſidebunt terram.* Et Pſal. 36. *Manſueti autem hæreditabunt terram, & delectabuntur in multitudine pacis.*

14. *Foſſa ponti* ] mare. Siquidem ad Pſalmographum, ut diximus, alluſit. Singulatim autem in Romano Prudentius res conditas his expreſſit verſibus, lectu certè digniſſimis:

*Natura ſimplex pollet unius dei,*
*Et quicquid uſquam eſt una virtus condidit:*
*Cælum, ſolumq;, vim marini gurgitis,*
*Globos dierum, noctiumq; præſides*
*Ventos, procellas, fulgura, imbres, nubila,*
*Septentriones, heſperos, nives,*
*Fontes, pruinas, & metalla, & flumina,*
*Prærupta, plana, montium convallia,*
*Feras, volucres, reptiles, natatiles,*
*Jumenta, pecua, ſubjugales, belluas:*
*Flores, fruteta, germina, herbas, arbores,*
*Quæ ſunt odori, quæq; vernantes eſui.*
*Hæc non labore & arte molitus Deus,*
*Sed juſſione, quam poteſtas protulit.*
*Mandavit eſſe, facta ſunt quæ non erant:*
*Verbo creavit omniformem machinam,*
*Virtus paterna ſemper in verbo fuit.*

*Foſſa* Ulpiano dicitur receptaculum aquæ, manu factum. *Foſſura* pro foſſione, vel pro tempore fodiendi uſurpatur à Columella cap. 28. lib. 4.

14. *Ponti* ] Generaliter accipitur de omni mari: ſed ibi ſpecialiter intelligitur de mari ſtricto in ingreſſu Helleſponti, quod *Euxinum* appellatur: de quo aliquanto copioſius diximus in enarratione Stauroſtichi, ibi: *Spumoſo Cypria ponto Diſperear.*

14. *Trina rerum machina* ] Dixit pro triplici principio, ſecundum opinionem Peripateticorum, qui autumant tria eſſe naturę principia: Materiam ſcilicet, formam & privationem.

14. *Machina* ] propriè dicitur inſtrumentum omne, opuſque quo in bello utimur, & item ipſa conſilia quibus decipere hoſtem conamur: à Græco μηχανὴ, quæ molitio & machina dicitur: & μηχανάομαι, invenio, molior: & μηχάνημα, inventum, molitio.

15. *Vigent* ] ſunt, & agunt. *Viget*, inquit Pompejus, *ductum videtur à vi agendo.*

15. *Alto* ] ſublimi.

15. *Globo*] orbe, ſphæra. Refertur & inter militaria vocabula *globus*, qui à ſua acie ſeparatus, vago ſuperventu incurſet inimicos. Sed quod ad hunc attinet locum, Macrob. in Comment quos in Somnium Scipionis ſcripſit, globos vel orbes numerat novem, in hæc verba: *Novem tibi orbibus vel potius globis connexa ſunt omnia; quorũ unus eſt cæleſtis extimus, qui reliquos omnes complectitur, ſummus iſte Deus, arcens & continens cæteros, in quo ſunt infixi illi, qui volvuntur, ſtellarum curſus ſempiterni. Huic ſubjecti ſeptem, qui verſantur retrò, contrario motu atq; cælum. E quibus unum globum poſſidet illa, quam in terris Saturniam nominant. Deinde eſt hominũ generi proſperus & ſalutaris ille fulgor, qui dicitur Jovis. Tum rutilus horribiliſq; terris, quem Martium dicitis. Deinde ſubter mediam ferè regionem ſol obtinet, dux & princeps & moderator luminum reliquorũ, mẽs mundi & temperatio, tantaque magnitudine, ut cuncta ſua luce luſtret & compleat. Hunc ut comites conſequuntur, Veneris alter, alter Mercurii curſus. Infimoque orbe luna, radiis ſolis accenſa convertitur. Infra autem eam nihil eſt, niſi mortale & caducum, præter animos, munere deorum hominum generi datos.*

15. *Solis*] Unde Sol dicatur, longa altercatio eſt. Albertus noſter lib. 3. De animalibus: *Solem*, inquit, *vocatum eſſe, quoniam in cælo omne lumen, & calor formans, in ſolo ſole.* Idem veterum nonnulli cum Cicerone putarunt. Unde proverbiali ſermone dicimus: *Lumen ſoli mutuare*: cum conamur exponere, quæ per ſe ſunt clariſſima, aut ſermone celebrare quæ ſua ſponte ſat illuſtria ſunt. Sol enim omnis fons luminis putatur qui lucem mutuare ſolet, non mutuò accipere. Refertur in iis collectaneis quæ Plutarchi titulo circumferuntur. teſtatur Roterodamus in Chiliadibus. At miratur Chryſoſtomus, cur, quum omnis ignis alta petat, in Sole contrarium Deus fecit. Ipſius enim radios ad terram convertit, & lucem fecit inferius vergere Tantum verò dicens ipſi: *Tu perſta, inferius proſpice, & hominibus luce; propter illos enim factus es.* Et lucernæ quidem flamma hoc pati non poteſt: ſidus verò tam magnum & admirabile ad inferiora vergit, & ad terram reſpicit, in contrarium ignis; propter ejus qui juſſit potentiam. Non omittendum quod ab ipſo Alberto notatur; ſolem à principio arietis uſque ad principium cancri calidum eſſe & humidum, denigrantem & augentem: à principio autem cancri uſq; ad principium libræ, calidus eſt & ſiccus, maturans: & à principio libræ uſque ad principium capricorni, frigidus & ſiccus, faciens declinare miſta ad diminutionem: & à principio capricorni uſq; ad principium arietis, frigidus & humidus, humido putrefacto & putrefaciẽte. Verſiculus Anticlaudiani nõ prætermittendus, quoniam lepidiſſimus: *Sol oculus mundi, fons vitæ, cereus orbis.* A Græcis dicitur *Helios.* apud Ægyptios *Horus* vocatur, ut ſcribit Macrobius: unde *horæ*, quæ à quibuſdam Solis filiæ dicuntur ab aliis miniſtræ quod ex curſu Solis horæ fiant.

15. *Luna*] Lunam dictam putant, quod ſit luminum una. Utrum autẽ habeat proprium ſplendorem, an mutuo lumine luceat, ſcrutatores rerum

cæle-

eſtium varias opiniones prodiderunt Receptior eam *Solis* facit *d.ſci-am*: ꝙ prout accedit ad Solem, vel recedit, diſpenſat lumen Cujus ex-plo admonet nos Ambroſius in Hexamero, *nihil rerum humanarum poſſe, ꝙ non aliquando reſolvatur*. Traditum eſt, nobiles Romanos lu-is in ea ceis geſtaſſe, ut lunæ exemplo inſtabilitatis humanarũ rerum ionerentur. Hujus prognoſtica Maro lib. 1 Georg ut in primo ejuſ-i operis, lunares dies Heſiodi exemplo tradidit obſervandos. Sunt ta-i, quibus ex iis multa frivola ac planè ridicula videri ſolent De ratio-inatis luminis abundè à nobis relatum eſt ex probatis autoribus in ra in Stauroſtichon Pici interpretatione, quam Lucretius proſequi-iculentis verſib. lib. 5. ibi *Luna poteſt ſolis radiis perculſa nitere*.

*r. Induit*] Quis induit? *Corde natus ex parentis*. Eſt enim hyperba-onga.

*Induit*] i. aſſumſit. Sic apud Cic. lib. 3. Officior.

*Deponit enim perſonam amici, quum induit judicis.*

nus autẽ, Induo te veſtem, & veſte, & item induo tibi veſtem. Tertil plum ex Quintiliano colligitur, ita ſcribente in primo:

*Qui falſam ſibi ſcientia perſuaſionem induerunt.*

*Formam*] non mentitam & adumbratam, ut Manichæus impius, ſequuntur eum, ſomniarunt: ſed notam, & expreſſam, ut B. Cyrillus eſ.uro aſtruit: & Prudentius in Apotheoſi adverſus phãtaſmaticos. appoſitivè *membra morti obnoxia.*

*Formam*] i. ſpeciem, ſecundum quã formoſos aliquos aſſerimus, ormes, non ea qua vocant magiſtri noſtri Baccalaureos in Theo-ormatos, ignoranter & barbarè, ut omnia.

*Caduci corporis*] *Id enim*, juxta Platonem in Phædone, *eſt veſtis ac ium anim*. Unde inferius Prudent. ait: *Carnis indumenta ſumit.* autem ad verba Apoſtoli, qui ſcribens ad Philippenſes ait: *Is affe-ia vobis, qui fuit & in Chriſto Jeſu: qui quum eſſet in forma Dei, non rbitratus eſt, ut eſſet æqualis Deo; ſed ſemetipſum inanivit, forma nta, in ſimilitudine hominum conſtitutus, & figura repertus ut ho-* us tamen Ambroſius, ꝙ accepit formam ſervi, non propriè refert inam naturam aſſumtam, ſed ad ſpeciem & ſimilitudinem homi-is, cujus perſonam pro nobis geſſit, dum flagellatur, damnatur, tur. *Servi*, inquit, *ex peccato fiunt, ſicut Cham filius Noë, qui pri-o ſervi nomen accepit. Non enim mihi, ſicut quibuſdam, videtur m ſervi accepiſſe, dum homo natus eſt.* Videtur Eraſmo totus hic locus violentius detorqueri ad Chriſti naturam, cum Paulus à-ecte exhibita nobis. Cæterùm utrùm hic forma ſit ea, de qua A-diſputat in libris Naturalium, quæ reſpondet materiæ: viderint dem, qui diſputationes in hunc invehunt locum.

*poris*] Secundũ ꝙ uſq; adeò reliquo brutorum generi non præ-: omnib⁹ ejus dotibus inveniamur inferiores. Hoc ut eſt ipſum bus viſibilibus delectatur: ut eſt mortale, temporalia ſequitur;

ut eſt grave, deorſum ſidit. Impedimenta hoc penè innumerabilia præbet, ut inquit Plato, cujus moli anima divinitùs impreſſa, obliviſcitur omnium ſcientiarum quas prius tenebat. Unde corpus σῶμα dici, tanquam σῆμα, hoc eſt ſepulchrũ, quo inumbrata & infuſcata obliviſcitur omniũ. Si quid demum labore & exercitio capit, nõ diſcit, ſed reminiſcitur. quod Ariſtoteles confutat lib. Poſteriorum primo. In phyſicis corpus dicitur ab Apollodoro, quòd in tria ſecetur, in longitudinem, latitudinem, & altitudinem. Apud juriſconſultum corpus, hominum congregationem, item factionem denotat. Apoſtolus corpus, ut & carnem, ſæpius accipit pro humanis affectibus.

16. *Caduci*] quia caſui, hoc eſt morti ſubſit: quod ubi ceciderit, *cadaver* dicitur.

*Membra*] Generatim hic accipienda, pro totius corporis compage. Speciatim nanq; membrorum nomine genitalia ſignificãtur. ſecundum quod incautius Maronianum illud:

—— *placidumq; petivit,*
*Conjugis infuſus gremio per membra ſoporem.*

Membra ab artubus hoc diſtant, quòd hi nodum, illa verò truncos ſignificant: item quòd artus de animantibus tantum, membra verò de inanimis quoque dicantur.

16. *Obnoxia*] obligata, quaſi debitricia. Sic exponit interpres Maronis, nimirum: Ea lege nos intravimus, ut exiremus. Quandoque tamen *obnoxius* dicitur, pœnæ deditus propter delictum. Apud Salluſtium in Catilina pro obſequente accipimus: *Minari etiam ferro, ni ſibi obnoxia foret.* Cæcilius quoque, ut Gellius refert, ſic ait: *Quanquam ego mercede huc conductus tua advenio, ne tibi me eſſe ob eam rem obnoxium reare. Audibis male, ſi maledicis mihi.*

16. *Morti*] id eſt ſolutioni corporis & animæ. ita eam Epicurus finit. *Noctis filiam* Heſiodus ait, quoniam fatalem ſibi diem nemo novit. ex hoc & *atra* dicitur à Tibullo. Apud Claudian. lib. 2. De raptu Proſerp.

*Omnia mors æquat.*——

Nam (ut inquit Seneca) *hoc habet inter cætera juſtitiæ ſuæ natura præcipuũ, quòd, quum ad exitum ventum eſt, omnes in æquo ſumus.* Inde Romanus ille, vir ærumnis & animi robore clarus, ita apud Prudentium noſtrum perorat: *Hoc perdo ſolùm, quod peribit omnibus:*
*Regi, clienti, pauperiq; & diviti:*
*Sic vernularum, ſic ſenatorum caro*
*Tabeſcit, imo cum ſepulchro condita eſt.*

17. *Ne gens periret*] Cauſa eſt, ob quam Verbum eſt (ut inquit Hilarius) incorporatum, hoc eſt de matre ſine carnali patre natum, matre inquam ſemper virgine Maria. Quanquam nonnulli affirmant interfuiſſe Dei induere humanã carnẽ, etiamſi non eſſet parentum facinus patratũ.

17. *Gens*] familia, poſteritas, ſucceſſio univerſa eſt enim collectivum vocabulum *Gens*, de brutiſq; interdum dicitur. Maro de apibus:

—— *Cum*

— *Cum gentis adultos, Educunt fœtus.*

*tile* dicitur, quod eſt ex eadem familia: & *gentilitium*, quod perus familiæ. *Gentilitas* autem propriè eſt multitudo ipſa, vel fanationis alicujus, autore Feſto.

*ermine*] id eſt ſtirpe, quoniam & generationis eſt principiũ ger-

*otoplaſti*] Primò formati, ſc. Adæ, quem ex luto Deus manibus im finxit, & poſt patratum facinus horto exegit: nempe Adam. Etenim alterum quendam Adam cæleſtem, angelis in cælo atum, unum ex Deo, quem verbo fecerat, cui id à Deo dictum, *Ecce Adam ſicut unus ex nobis*, ut arcanarum rerum ſcrutatount. Qua de re diſſerit ſancta & immaculata anima illa admitiæ, verbi mirifici opifex, in primo lib. Artis Cabaliſticę πλάττingo: & *plaſtes*, qui fingit è materia, veluti argilla, cera, gypſo, us. *Ars* dicitur *plaſtice*. *Protoplaſtus* primò fictus, hoc eſt fa- Græci facere & fingere & pingere uno vocabulo enunciant, ilimanis progymnaſmatis enarravimus.

*ret*] interiret. quia in ſignificatione peritat, dixit Plautus:

*Qui per virtutem peritat, non interit.*

milter lib. 3.

*Quæ nunc in noſtro dominatur corpore nata,*
*Ex illa quæ tunc peritat partita per artus.*

*n*] ſcil. gentem & poſteritatem, pollutam tranſgreſſione di-: Præcepit ei, inquit Moſes, *De omni ligno Paradiſi comede, ſcientia boni & mali, ne comedas. In quacunque enim die comorte morieris*: videlicet non corporali, ſed ſpirituali: nam n vetitum nongentos annos. Unde præceptum illud Pru*em legem* ſignatè vocat, tanquam pœnam irrogantem ob ulpam. Noxa enim & culpam & ſcelus & maleficium ſi*noxius* derivari videtur. Sanè noxa interdum etiam pœnam *dedere noxæ*, h. e. pœnę tradere ob damnum illatum. Inde iltos *noxales actiones*, quæ non ex contractu; ſed noxa atq; rum naſcuntur. *Noxiam* pro *noxa* Plautus in Moſtellaria, ia ſic protulit: *Hanc modò unam noxiam, unam quæſo fac gravaris? quaſi gratiam non commereã? ſi aliam noxiam, oc & illud poteris ulciſci probè.* Jure autem remanſit genus tro obnoxium, ex tranſgreſſione primi parentis, utpote n genus concluſum fuerat cum deliquit. Quòd ſi *quem* i codices habent, protoplaſtum intellige: in quo, ut jam teriras concludebatur.

noſthenes in oratione, qua in Ariſtogitonem prior init: ἐστὶ τοῦτ' ἐστὶ νόμος, ᾧ πάντας προσήκει πείθεσθαι διὰ πολλά, τι νόμος εὕρημα μὲν καὶ δῶρον θεῶν, δόγμα δὲ φρονίμων ἀνθρώ- δὲ τῶν ἑκουσίων καὶ ἀκουσίων ἁμαρτημάτων. πόλεως δὲ συνθήκη

κοινὴ, καθ' ἣν πᾶσι προσήκει ζῆν τοῖς ἐν πόλει. Id eſt, *Lex eſt, cui omneis homines obtemperare convenit, tum ob alia multa, tum vel eo maximè, quòd lex omnis inventum quidem ac munus deorum eſt, decretum verò prudentũ hominum: ad hæc, flagitiorum conſultorum inconſultorumq; emendatio: conſpirantis deniq; civitatis conventum, ad cujus præſcriptum omnes in civitate agentes vitam inſtituere par eſt.* Ariſtoteles lib. 3. Politicôn: καὶ ὁ νόμος συνθήκη, καὶ, καθάπερ ἔφη Λυκόφρων ὁ σοφιστὴς, ἐγγυητὴς ἀλλήλοις τῶν δικαίων, ἀλλ' οὐχ οἷος ποιεῖν ἀγαθοὺς καὶ δικαίους τοὺς πολίτας. *Lex eſt*, inquit, *conſenſus (ut Lycophron ſophiſta dixit) ſponſor invicem juris inter cives, ſed qui cives bonos juſtoſq; efficere non poſſit.* Cicero lib 3. de legibus: *Lex eſt juſtorum injuſtorumque diſtinctio, ad illam antiquiſſimam & rerum omnium principem expreſſa naturam, ad quam leges hominum dirigũtur, quæ ſupplicio improbos afficiunt, & defendunt ac tuentur bonos* Idem libro 1. *Lex eſt ratio ſumma, inſita à natura, quæ jubet ea quæ facienda ſunt, prohibetque contraria. Eadem ratio cum eſt in hominis mente confirmata & confecta, eſt lex. Itaq; arbitrantur, prudentiam eſſe legem, cujus ea vis ſit, ut rectè facere jubeat, vetet delinquere. Eamq; rem illi Græco putant nomine ſuum cuiq; tribuendo appellatam: ego noſtro, à legendo. Nam ut illi æquitatis, ſic nos delectus vim in lege ponimus.* Et paulò poſt: *Sed quoniam in populari oratione omnis noſtra verſatur oratio, populariter interdum loqui neceſſe erit, & appellare eam legem, quæ ſcripto ſancit quod vult, aut jubendo aut vetando.* Conſtituendi verò juris ab illa ſumma lege capiamus exordium, quæ ſæculis omnibus antè nata eſt, quàm ſcripta lex ulla, aut quàm omnino civitas cõſtituta. Lex, inquit Cicero, à Græcis νόμος, παρὰ τὸ νέμω, i. à tribuo dicta eſt i Latinè à legendo Inde *Eunomia* dicta, quaſi recta juris legumq; cõſtitutio: quo nomine dea illa vocatur, quam Demoſthenes alteram judiciorum præſidem facit Et *Eunomi* populi dicũtur, qui recta legum inſtitutorumq; ratione utuntur.

18. *Merſerat* ] pro immerſerat.

18. *Profundo tartaro* ] inferis, deſignat enim infernum, locum æterni ſupplicii, nomine tartari. Sedulius de proditore Juda mentionem faciens:

—*Tartareum deſcendit ad uſq; profundum.*

*Et Chriſtum regnare per tartarum* dixit.

18. *Profundo* ] imo, ut profundum mare. Sed & ſublime ſignificat. Maro Æneid. 1.

— *Maria & terras, cælumq; profundum.*

18. *Tartaro* ] *Tartarus* ſub utroq; cardine, ſine ullis ſolibus triſte nubilo cælum eſt, nebulaq; continua, atq; ex humido ſpiſſa caligo, ut ſcribit Crates: vel ut Homerus accipit, locus in quo Saturnus ejuſque ſocii ſub terra cohercentur. Et Plato in libris de Rep. locum, in quo dant pœnas improbi, tartarum dicit: & in Phædone quoq; repetit tartarum. Sed ejus etiam meminit tanquam aquarum originis. cui loco Ariſtoteles 2. Meteororum contradicit. Fit quoq; mentio in ſacris literis. unde illud Petri Apoſt. in 2. Nam *ſi Deus Angelis qui peccaverant, non pepercit, ſed catenis*

noctis

*rum præcipitatos, tradidit in judicium, & priſco mundo non* ...taro, tartareus penultima frequentius brevi, ſed etiam lon- ...uripidis, qui per diphthongon enunciavit.

...us ... ] Ita legendum eſſe, avunculus noſter alicubi ... ita habet editio Aldina.

...u] Conveniens exclamatio, per admirationem.

...] Felix nativitas. Apulejus tamen indicat, felicem mi... beatum ... antiquitus divitem ſignificabat. modò fe... Dei compotem factum, dat intelligere.

*a virgo*] illibata, intacta, incorrupta: Juxta Sedulianā con- :

*...e ſancta parens, enixa puerpera regem:*
*— Quæ ventre beato,*
*...ia matris habens cum virginitatis honorē,*
*...rimam viſa es ſimilem, nec habere ſequentem:*
*...ne exemplo placuiſti fœmina Chriſto.*

...le *virgo charia* accipitur, pro ea quæ nondum contrecta... ta. A Plauto *fides virginaria*, pro virginea dicta eſt, quæ ...olata, ſimplex, & puriſſima: ut reſponderet nomini. Au- ...unt *virginem* etiam pro *muliere viridioris ætatis*.

...eneravit, in lucem dedit. Eſt enim *edo*, ex *e* & *do*. E in cō- ...rdo auget: ut eluceo, valde luceo: aliquando vim habet ...tra: ut emitto, extra mitto. Edo igitur, i promo: & quia ...n promuntur, *natos* rectè dicimus *editos*. Horatius:

*...cenas atavis edite regibus.*

...atione dicimus *edere*, manifeſtare & publicare.

...*lutem*] autorem noſtræ ſalutis. Vera namq; ſalus eſt, ...tentia, quæ in Deo eſt, & à Deo tribuitur: ut in libro ...andrū ſcripſit Ariſtoteles. *Ex Deo*, inquit, *& per Deum* ...*unt, nullaq; natura per ſe ſufficiens eſt, carens illa, quæ ex* ... Dein adjungit: τῇ γὰρ ὄντι, σωτὴρ μὲν γὰρ ὄντως ὁ πάντων ...*em eſſentia*. Salvator etenim enter ſeu eſſentialiter u- ...us. Unde in lib. 14 poſt naturalia rurſum ſic ait Ariſto- ...εἰ τῷ πρώτῳ καὶ ἀιδίῳ καὶ αὐταρκεστάτῳ ὅτι αὐτὸ τὸ πρῶτον ...τὸ αὐταρκὲς ἡ σωτηρία. i. *Mirum ſi primo & ſempi-* ...*tiſſimo hoc idem primum non ut bonū ineſt, ipſum ſuf-* ...per quod monemur, veram nobis ſalutem in primo ſem- ...iſſimo bono, qui eſt Deus optimus maximus, conſta- ...rendam. Solus enim ille ſummus mundi opifex & re- ...ntis liberalitatis clementiſſima voluntate corruptibi- ...orruptionem, & tempori ſubjectis æternitatem, & ...riis permanentiam; quorum tamen propria natura ..., & aucta ſeneſcant. Sic enim in Timæo Plato- *Quæ à me facta, indiſſolubilia ſunt, me volente:*

*alioqui ligatum quidem omne, diſſolubile eſt.* Ecce non tantum Peripateticis, ſed etiam Platone ipſo & Platonicis teſtatum recipimus, ſola Dei voluntate permanentiam concedi rebus quibuſlibet pro captu ſuo: & hæc eſt vera ſalus. Nam *ſalvari* dicimus, à læſione ſervari, ut res tranquillæ permaneant. Quod unanimi conſenſu Græcorum quondam magnifici & ornatiſſimi legati anno à nativitate Jeſu MCCCCXXXVIII. univerſali concilio Baſilienſi, illuſtri quadam & diſertiſſima oratione expoſuerunt his verbis, dicentes. τὸ γὰρ σωθῆναι καὶ σώζεσθαι καὶ ἡ σωτηρία ἁπλῶς οὐδὲν ἄλλο παρὰ τοῖς Ἕλλησι καὶ τῇ ἡμετέρᾳ βούλεται γλώττῃ, ἢ τὸ διαμένειν καὶ εἶναι. i. *Ipſum autem ſalvare & ſalvari, & ipſa ſalus, ſimpliciter nihil aliud apud Græcos & in noſtra vult lingua, quàm permanere & eſſe.* Homines igitur qui de ſui natura morti ſunt obnoxii, ut ceſſent eſſe, cū ita ſe Dei conformant voluntati, ut futuri ſint immortales, & beato ævo fruantur, rectè dicuntur ſalutem conſecuti: & qui eis illam largitur immortalitatis beatitudinem, is rectè dicitur *Salvator.* Quod vocabulum uſu cœpit Ciceronis poſteritas, antea inauditum, ut nunc Salvator Latinè dici queat.

20. *Feta ſancto Spiritu* ] Id apud Lucam aſtruunt verba Angeli ad ipſam ſacroſanctam virginem: *Spiritus,* inquit, *ſanctus ſuperveniet in te, & virtus altiſſimi obumbrabit tibi.* Ipſius item apud Matthæum verba ad Joſephum maritum ejus: *Joſeph fili David, ne metuas adjungere tibi Mariam uxorem tuam. nam quod in illa cōceptum eſt, à Spiritu ſancto profectum eſt.*

20. *Feta*] prægnans, fecunda. Non ex virili ſemine, ſed opificio Spiritus ſancti, quod divina arte intra virginis pectuſculum natura ſtupente peregit. Siquidem ad conceptum ipſius lege naturæ factum, requiritur virtus patris ſeminaria. cujus vices egit in virginali hoc conceptu verbum ab angelo annunciatum, virginiſq; ſacratæ fides atq; conſenſus. Itaq; hujuſmodi verbum angelicum itidem & beatæ virginis reſponſum, conſentientis angelo, fuit ut myſticum quoddam ſemen, conceptionis opifex.

21. *Puer*] Et rectè quidem eo inſignitur nomine, q ab Eſaia pronunciatum erat: *Parvulus enim,* inquit, *natus eſt nobis, filius datus eſt nobis, & factus eſt principatus ſuper humerum ejus, & vocabitur nomen ejus admirabilis, conſiliarius, Deus fortis, pater futuri ſæculi, princeps pacis.* Qua nominū majeſtate LXX. perterritos autumat divus Hieronymus, non eſſe auſos de puero dicere, quòd apertè Deus appellandus ſit, &c. Sed pro his ſex nominib poſuiſſe, quod in Hebraico non habetur, *Magni conſilii angelum:* quia nunciaverit nobis abjiciendum pro tempore Iſraël, & gentes eſſe ſalvandas.

21. *Redemtor orbis*] i. mundi: h. e. ut ſuperius etiam admonuimus, humani generis inſtaurator. Hoc enim in momento ipſo, mox atque protoplaſtus legem tranſgreſſus erat, morte moriebatur in peccato ſuo, contagioſo nimis & contagioſo toti humano generi, & prolis futuræ propagationi. quæ cum in eo, ut diximus, concluſa erat, æternis inferorum habitaculis deſtinatæ: quouſque Dei placito veniret Meſſias ille redemptor,

qui

n paradiſum reduceret, non terreſtrem, ſed cæleſtem & dderet, quam parens amiſerat, æternam, non temporalē: rporis, illam ipſam Dei familiaritatem & jucundiſſimum ſtum omni voluptate pleniſſimum.

or] Præter notam ejus ſignificationem, habet & aliam e-juriſconſultos, tum apud alios ſcriptores.

oſtendit. Apud juriſconſultos proferre, *producere* eſt: i. ere. & Cicero in Verrin. acti. quarta: *Scio te edicta ſupe-correxiſſe, & poſſeſſiones hæreditatum, non ſecundum eos d ſecundum eos qui dicerent teſtamentum factum, dediſſe.* e, h e. procraſtinare, ac pro porrò ac longè ferre. ut in Ca-araſiti verba monſtrant: *Ubi res prolatæ ſunt, quum rus mul prolatæ res ſunt noſtris dentibus.* At tunc primitivum quoſdam *protollo*, i. procul aufero.

o ꝙ eſt os oris, ſynecdochicôs, modò faciem, modò to-ic refert. abundè eſt exemplorum apud autores.

] Audivimus id ab Angelo apud Lucam, dicente ad vir-*ſcetur ſanctum, vocabitur filius Dei.* ad ꝙ etiam Pruden-iſſe.

*ltitudo cæli*] Invitat omnem creaturam ad depromendā dem

*ca*] Qua ratione Virgilio dictum eſt *altum cœlum:* —— *Mā a genitum dimittit ab alto.*

extrema circumferentia, in qua divinum omne fixum ac lum autem dictum eſt, ut & Varro & Plinius ſcribunt, ſit cælatum, ut antè (ſi non memoria labor) diximus. antet, laudet. Significat & pulſare. inde Græcis *Pſalte-*anum dictum, quod Hebræi *Nebel* vocant. *Pſaltes* can-ninum, fidicina.

*us Angelus*] Et ſic legendum eſt, & non *Pſallant omnes* aſticus uſus recepit) neceſſitate metri, & etiam ex codi-tis. quod miror *Clichtoveum* in Elucidatorio ſuo non leviculum id ſibi viſum fuit.

*gelus*] i. univerſa ſpiritualis natura, & incorporea cujus Dionyſio Areopagita referuntur, quarum quæque treis uilibet chorus tribus ordinibus abſolvitur. In primo ini & throni, in ſecundo dominationes, virtutes & po-rincipatus, Archangeli, & Angeli, quorum nomina in n colligimus. In Eſaia *Seraphim*, in Ezechiele, *Cheru-* ad Col. *throni*: in ea quæ ad Epheſios, *dominationes, & principatus*; in epiſtola Judæ, *Archangeli & Ange-* s Dei Angelos fuiſſe nuncupatos, ex iiſdem literis te-m de Joanne legimus: *Ecce ego mitto Angelum meum* Malachias propheta *Angelus* item dictus eſt.

23. *Quicquid virtutis uſquam*] Et Angelicæ & humanæ, & in cælo,& in terra. Cum Angeli nomine addita univerſali particula ſupercęleſtes Angelicasque ſubſtantias ſignaverit, non puto referendum ſolùm ad Angelicas virtutes, quæ etiam in ſacris eloquiis ſuo ambitu Angelicam omnem complectuntur ſubſtantiam, quemcunq; conſtituat ordinem, ut apud Pſalmographum; *Benedicite Domino omnes virtutes eius:* & apud Lucam; *Nam virtutes cælorum movebuntur.* Porrò in moralibus *virtus à vi* deducitur, quaſi ſuis ſc. viribus nitens, non ſuperetur adverſis. Quæ, ut Autor eſt Auguſt. lib. 4. civitatis divinæ, à veteribus definita eſt *Ars bene recteq; vivendi.* Unde ab eo quod ἀρετὴ Græcis dicitur virtus, nomen artis Latinos traduxiſſe putaverunt. Virtutem antiqui deam fecerunt; quam Auguſtinus non eſſe deam, ſed donum Dei aſſerit. Lactantius Horatianæ definitioni, *Virtus eſt vitium fugere, & ſapientia prima:* tanquam ineptæ reclamat: &, melius, ait, illi feciſſe videntur, à quibus dicitur; *Virtus eſt bonum facere, malum non facere.*

23. *Uſquam.*] alicubi, quaſi uno quovis loco. à quo nuſquam; ut uſquequaque, unoquoque tempore.

23. *In laudem Dei.*] cui ſoli omnis debetur gloria, longè major, quàm omnis humana prædicatio queat illi tribuere. Seneca laudationem à laude differre putat, quod ille fiat voce; unde funebrem laudationem, non laudem dicimus: hæc verò non verba hominum, ſed judicia ſequatur. Ergo laus eſt etiam taciti bene ſentientis.

23. *Dei*] Deus, ut quidam putant, à dando dictus eſt, quia hominibus dat, quicquid commodum eſt. Feſtus quod nihil ei deſit. vel à Græco θεὸς quod Deum ſignificat. vel ἀπὸ τοῦ θεῶ, quod eſt video, ſpeculor: quòd pervigil Dei oculus omnia contempletur & videat. Juxta quod Prudentius in hymno ad matutin admonet;

*Sic tota decurrat dies,*
*Ne lingua mendax, ne manus,*
*Oculive peccent lubrici;*
*Ne noxa corpus inquinet,*
*Speculator adſtat deſuper,*
*Qui nos diebus omnibus*
*Actusq; noſtros proſpicit,*
*A luce prima in veſperum.*
*Hic teſtis, hic eſt arbiter,*
*Hic intuetur quicquid eſt,*
*Humana quod mens concipit.*
*Hunc nemo fallit judicem.*

Et Severinus Boëthius; *Magna,* inquit, *eſt nobis (ſi diſſimulare non vultis) neceſſitas indicta probitatis, cum ante oculos agitis judicis cuncta cernentis.* vel ἀπὸ τοῦ δέομαι, timeo: quòd mortalibus ſit timendus. Statius;

*Primus in orbe deos fecit timor.---*

Cæterùm nec homini ſolùm ſacri nominis participatio facta eſt; verùm,
uti

inquit,etiam divinis muneribus. Nec utiq; quòd deos ea quoniam ſciebant nemini tália,niſi aliquo Deo largiente, rum deorum nomina non inveniebant, earum rerum noappellabant,quas ab eis ſentiebant dari,aliqua inde vocaes; veluti à bello *Bellonam* nuncupaverunt,non bellum. I*ninam*, non cunam; à ſegetibus *Segetiam*, non ſegetem; *am*, non bovem. Vel etiam nulla vocabuli declinatione, iinantur. ut *Pecunia* dicta eſt,dea quæ dat pecuniam. Hic er ſubnotandum, aëris Deum ex Varronis Spicilegio ab *Æſculanum*. Proinde admiratione videri dignum poteſt, dis ſibi ſcribere ſic permiſerit;

*—— Et ſi funeſta Pecunia templo*
*dum habitas,nullas nummorum ereximus aras.*

lio refertur, cap 67.lib.11.Lection.antiquarum. Verùm n nam dicere Deum verum oporteat,parum veterib.conexplicanda divinitate,& philoſophis precipuè,tantum ex-ut Seneca in ludo Claudiano illud latéter taxaverit,à Rheeganti Scholio illuſtratum. At Cotta ille apud M. Tulliũ; t,*quid,aut qualis ſit Deus? Auctore utar Simonide,de quo hoc idem tyrannus Hiero, deliberãdi cauſa ſibi unam diem idem ex eo poſtridie quæreret, biduum petivit; cumq; ſæpius erum dierum, admiransq; Hiero quæreret, cur ita faceret? nquit,diutius cogito,tanto mihi res videtur obſcurior.* Illud *u ſubſtantiam, ſicut eſt, ne Angelorum quidem ullum per-* terea in ſanctis literis; *Regi autem ſæculorum immortali,* rurſum; *Lucem habitat inacceſſibilem.* Itaque medius e Reuchlinianus ſapienter graviterque diſſerens, *ſatis* ait *o noſſe id,quod ipſe nobis revelavit*; libro tertio Cabaliſti-

*inguarum* ] A ligandis cibis linguam nominatã tradunt; nem quoque ſign ficamus. unde & Latina & Græca *lin.* Linguam Græci glottam nuncupant; quo vocabulo & Quintilianus capite ſecundo libro primo; *Protinus*, in-*pretationem linguæ ſecretioris, id eſt, quas Græci gloſſas vo-u:d agitur,diſcere.* Nunc autem, ut admonet Regius, *ſæ*, & quidem per ſimplex *ſ*,pro quacunque uſurpatur ex-Rhodiginus capite vigeſimo ſeptimo libro ſeptimo affirq; etiam ex politioribus, *Gloſſas* pro interpretatione qua-

-] deſinat depromere laudem Deo. ut enim *ſilere* is dici-n loqui cœpit; ita *ſileſcere*, qui loqui deſinit,taciturſque fit. *uid ego nunc agam, niſi dum hæ ſileſcunt turbæ, intereain abeam.*

ræcè φωνὴ dicta, q mente concepta illuminet diciturq; in

animantibus tantummodo, quòd inanima vocalia eſſe nequeant; ni metaphoricè abutaris proprietate, ut ſi organa nuncupes vocalia. Sed nec animalia cuncta rectè vocem habere pronunciaris, quando exanguib. vocis nulla ſuppetit facultas, ſicuti inſectis, & iis quæ cruſta teguntur. Plinius ex Ariſtotelis doctrina, vocem non habere ſcribit, niſi quæ pulmonē & arterias habent; idcirco & inſectis ſonum eſſe, non vocem. Relatum autem à nobis in Commentariis quos in Stauroſtichon ſcripſimus, *Stoicos vocem corpus eſſe rationibus contendere* adverſus Pythagoram, Platonem & Ariſtotelem, aliaq; haud indigna ſcitu. quibus adde, omnes agonos, hoc eſt, ſeminis expertes, oxyphonos, i. acutæ vocis eſſe; ut ſunt pueri, mulieres, decrepiti, ſpadones. viros autem graves & baryphonos eſſe, ut Græci dicunt. Quod Homerus hiſce verſibus monſtraſſe videtur, in quibus de virili muliebrique voce ita canit, quamvis aliud agere videatur;

> τῷ δὲ βαρυστενάχοντι παρέστη πότνια μήτηρ,
> ὀξὺ δὲ κωκύσασα, κάρη λάβε παιδὸς ἑοῖο. Id eſt;
> *Huic autem graviter gementi aſtitit mater venerabilis;*
> *Acute verò lamentabunda, caput ſui apprehendit filii.*

24. *Conſonet*] concinat, & collaudet.

25. *Ecce quem vates*] Ordo eſt; Ecce promiſſus olim emicat, quem vates concinebant vetuſtis ſæculis, & quem fideles paginæ prophetarum ſpoponderant.

25. *Ecce*] Hanc particulam, ubicunq; ponitur, ſemper ſequitur aliquid quod vel metum, vel admirationem denunciat. propriumque Ciceronis hoc eſſe in reb. improviſis, idq; accuratè Maronem obſervaſſe, Aſconius Pedianus & Donatus annotarunt.

27. *Promiſſus*] Quibus? Nempe Abrahæ & Davidi. Abrahæ; In ſemine tuo benedicentur omneis gentes. Davidi; De fructu tuo ponam ſuper ſedem tuam.

*Promiſſus*] i. pollicitus. Quandoq; porrò miſſum ſignificat, ut promiſſum capillum dicimus longum; & promiſſam barbam, ut apud Maronem, velut porrò miſſam. & juxta hunc jocum; *Si promiſſa facit prudentem barba, quid obſtat Barbatus poſſit quin caper eſſe Plato?* Ex Feſto. Et Plautus in Rudente, *capillum promittam*, pro porrò mittam, vel creſcere ſinam, dixit.

27. *Olim*] Hæc particula omni inſeruit tempori, ex Grammaticorum placito. Hic ut apud Horatium, de præterito; —— *olim*

> *Ruſticus urbanum murem mus paupere fertur*
> *Accepiſſe cavo.* —— lib. 2. Sermonum.

27. *Emicat*] apparet, præſtò eſt, ſc. ille.

27. *Quem vates*] Sibyllæ; quas graviſſimi religionis noſtræ autores divini conſilii plenas, ut nomen indicat, (Æoles enim σιὺς Deos vocant, βουλὴ Græcè conſilium dicitur) incarnationis arcana verſib. ſuis pcinuiſſe dunt. Quod & Eccleſiæ autoritas comprobat, læta concinens in obſtinatam Judæorū pertinaciam; *Si non ſuis vatibus, Credat vel gentilibus,*

*Sibyl-*

ibus. Varro in libris rerum divinarum, decem fuiſſe Si-
emorat, quanquam undecim alii numeravêre. Primam,
e ita dicitur texuiſſe oraculum : *Ecce beſtia conculcaberis, &*
*inus in orbe terrarum, & gremium virginis erit ſalus gen-*
*ejus in valetudine hominum, & inviſibile verbum palpabi-*
im, Libycam. tertiam, Delphicam. quartam, Cumæam,
ena ſic fertur cecinisse : *Veniet ille, & colles tranſibit, ac*
*es, regnabitq; in paupertate, & dominabitur in ſilentio, & ex*
*veniet.* Quintam, Erythræam. ſextam, Samiam. ſepti-
iam, nomine Amaltheam, quæ & aliis Erophyle ſeu De-
tavam, Helleſpontiam, cui tribuunt hoc vaticinii : *Dex-*
*habitaculo humiles proſpexit Deus, & naſcetur in diebus no-*
*rgine Hebræa.* nonam, Phrygiam. decimam. Tyburtem,
tina, ſicq; de Chriſto prædixiſſe dicitur: *Naſcetur Chriſtus*
*& annunciabitur in Nazareth. O felix illa mater, cujus u-*
*abunt.* Quin & reclinandum in præſepio Chriſtum in-
s quoque concinuiſſe, receptum eſt. Lege Lactantium cap.
(ut autor eſt Varro lib. I. de lingua Latina) dicuntur à ver-
d eſt, conjungendis: alii, à vi mentis. inde *vaticini furores*
vidio *poëtici calores, futura canentes.* Inde fit verbum *va-*
t, futura præſagire.

*ſæculis.*] retroactis longè temporibus & ætatibus. Quo
ore floruerit, ex Sipontinianis & Tortellianis monumen-
elligere, quæ multis quidem annorum curriculis præceſ-
reſtitutæ ſalutis. Siquidem Erythrea canebat Ilii calami-
erumque mendacia ſcripturum. Seculum C. annorum
rro decrevit. Inde *ludi Seculares* Romæ 100. quoque
intur : dictúmque *à ſene*, quòd longiſſimum id ſeneſcendi
int. alii XXX. an. ſpacium dixerunt ſeculum eſſe.
rdio & fine humanæ vitæ ſeculum concludi voluit. alii à
n putant, pro ætateq; ponunt. Nam ut in flumine fluctus
urſu temporis ætas ætatem impellit.

] fide, ut ab Apoſtolo *fidelis Deus.*

] ſic dictæ, quòd in libris obtineant regionem, ut pagi:
quòd in illis verſus panguntur, id eſt finguntur auctor

*rum.*] Inter omnes ſenſus evidentiſſimè percipit viſus.
r auditum licet dignoſcere, quæ ſint formidanda. ſicuti
que vis alia perinde recipit cognitionem eorum quæ ſint
am ob cauſam veri contemplatio, propterea quòd & e-
a, *viſio* dicitur. Unde & Propheta *videns* vocatur; & à
ns: ut ſcribit Baſilius in Eſaiam, interprete Roteroda-
is definit *propheriam, inſpirationem divinam, rerum e-*
*veritate denunciantem.* Meminit futurorum ſolùm ob

id, quòd propriè id & nomen & ratio prophetiæ ſignificare videtur. tametſi ad omnia tempora, & ad res omnes lumen propheticum & revelatio extendatur ut latè probat Aquinas.

26. *Spoponderant.*] id eſt, dixerant *Spondere* enim propriè eſt, ut Varro docet, dicere: & à ſponte, id eſt, voluntate deducitur. Potes etiam in vulgata accipere ſignificatione pro promiſerant, quod Prophetæ in Scripturis Deum ſecundum promiſſionem ſuam retulerint in carne venturum. Solomon ſic ait: *Infirmatus eſt uterus virginis, & accepit fœtum, & gravata eſt, & facta eſt in multa miſeratione mater virgo.* Item Propheta Eſaias, cujus verba hæc ſunt: *Ecce virgo concipiet in utero, & pariet filium, & vocabitur nomen ejus Hemanuel.* Hemanuel, inquit Lactan. nunquam vocatus eſt, ſed Jeſus, qui Latinè dicitur ſalutaris ſive Salvator: quia cunctis gentibus ſalutifer venit. Sed Propheta declaravit hoc nomen, quòd Deus ad homines in carne venturus eſſet. Hemanuel autem ſignificat nobiſcum Deus: ſcilicet quia illo per virginem nato, confiteri homines oportebat Deum ſecum eſſe, id eſt in terra & in carne mortali Unde David in Pſalmo 84. *Veritas*, inquit, *de terra orta eſt, quia Deus, in quo veritas eſt, terrenum corpus accepit, ut terrenis viam ſalutis aperiret.* Item Eſaias ipſe: *Ipſi autem non crediderunt, & exacerbaverunt Spiritum ſanctum. Et converſus eſt eis ad inimicitiam: & ipſe expugnavit, & recordatus eſt dierum ſeculi, qui ſuſcitavit de terra paſtorem ovium.* Quis autem futurus eſſet ille paſtor, declaravit alio loco dicens: *Exultent cæli deſuper, & nubes induant juſtitiam: aperiatur terra, & pullulet ſalvatorem Ego enim Dominus Deus creavi eum.* Salvator verò eſt, ut ſuprà diximus, Jeſus. Sed alio loco idem Propheta ſic prædicavit: *Ecce natus eſt nobis puer, & datus eſt nobis filius, cujus imperium ſuper humeros ejus, & vocatum eſt nomen ejus magni conſilii nuncius.* Idcircò miſſus eſt à Deo patre, ut univerſis gentibus quæ ſub cælo ſunt, ſingularis & veri Dei ſanctum myſterium revelaret ablatum perfido populo, qui adverſus Deum ſæpè deliquit Daniel quoque ſimilia prælocutus eſt: *Videbam*, inquit, *in viſu noctis, & ecce in nubibus cæli ut filius hominis veniens, & uſque ad vetuſtum dierum pervenit, Et qui aſſiſtebant, obtulerunt eum, & datum eſt ei regnum, & honor, & imperium, & omnis populus, tribus, lingua ſervient ei: & poteſtas ejus æterna, quæ nunquam tranſibit: & regnum ejus, quod non corrumpetur.*

28. *Cantharis infuſa.*] Orditur hinc miracula Chriſti. quibus præſentem laborem peculiariter dicavit. Hoc autem, Evangeliſta autore, edidit initium ſignorum Jeſus in Cana Galilææ. Nam, ut incidenter illud quod & Hieronymus indicat, adſcribam: *Duæ ſunt Cana, major juxta Sidonem, & minor in tribu Aſer.* Chryſoſtomus ſcitè reſpondet iis, quibus videbatur non idoneum hoc argumentum, quod primum ſignum fuerit quoniam additum ſit in Cana Galilææ: ac ſi diceret, non omnium primum, ſed eorum quæ illic fecerat. Divus Hieronymus ad Oceanum, aquarum laudes & baptiſmi prædicans, inter cætera: *Primùm*, inquit, *ſignum*

*uis facit: Hoc autem initio ſignorum, multa & magna, refe-* ,*perag. bantur: ſanctificabantur nuptiæ: maledictio mulierum* *iolri bened ctio deſtruebatur: gloria Salvatoris, quaſi Solis ra-* *at:diſ inul.. denique fides roborabatur.* Idem explicat, ut .ter, aliter in ſenſum hac ſignificatum hiſtoria Porrò, ut à 'eucum adnotatum legimus , ſunt graves autores, ut divus is, qui has nuptias Joannis Evangeliſtæ dicant fuiſſe: ut apud iagni quidem (ut Roterodamus ait) qui putant Paulum ha- :m, quod vel ex ipſo Paulo conjicere licet. Divo Hieronymo aſſerenti, Jacobus Faber ita reſpondet, ut neque huic aſſer- onymo ipſe tam diſſentiat, quàm videatur. amplius hoc ipſum m noſtrum feciſſe, intelliges in Sermonibus ſuis convivali- cupletiores propediem emittet. Vides igitur quàm egregiam oenderint, qui tam omnifariam eruditi hominis adnotatio- nanda.n tentarunt, quòd vir doctus, primus ferè omnium, in nc protulerit ſententiam: & id quidem ſumma cum modeſtia, ie probatiſſimis autoribus. Advocavit enim clariſſimum il- ioribus literis excultum Pariſienſem Theologum, Joan- Germanum, primum Auguſtenſis eccleſiæ ex doctoribus ti concionatorem, qui ſibi apud Egnatium locum hunc oſtē- : Peutingerus ab Euſebii Cæſarienſis Eccleſiaſtica hiſtoria :uit, non tædere Paulum Apoſtolum in Epiſtola compatis ille: quam ideò circumducere noluit, ut ad Evangelii prædi- ret expeditior. Nec eum latuit Adamantii de Pauli conjugio Videant ergo iſti cavillatores Sophiſtæ, quibus libido eſt in oſque arrogantet, & priuſquam cognoſcant, impotes animi re præceps Boni magiſtri diſcite, non quòd quis uxorem, quæ ..., probè conſequimur ut virgo non ſit: quando- ti & clari viri, atq; mulieres, conjugio adſtricti, cœlibes atque tunt. Sed nunc ad expoſitionis noſtræ ſeriem redeamus.

*pha.*] id eſt, aqua: unde *lymphatum vinum* dicitur, quod oet aquæ, ſicut *meracum*, quod minimum aquæ habet. *Lym-* ſunt, quos Græci *nympholeptos* vocant. quaſi nympharum otos. Vulgò nanq; memoriæ proditum eſt, quicunque ſpe- m è fonte, id eſt effigiem nymphæ viderit, furendi non fe- eſtus: *Lympha*, inquit, *dicta ſunt à nymphis*.

*a.*] juſſu Chriſti, dicentis miniſtris: Implete hydrias aqua.

*haris.*] *Cantharus* Græcum nomen eſt, & per th ſcribitur: per t apud illos notatur &, ut Macrobius inquit, poculi & s ſignificat, quem Maro Sileno aſſignat;

*Et gravis attrita pendebat cantharus anſa.*

s cantharum præter poculi ſignificationem, nomen quo- oprium inquit, Comici Poëtæ Athenienſis: & no- Athenarum, & nomen animalis quod è ſtercore aſini

gignitur,cujus fœmina non reperitur. Zenodotus autem ait(ut in Chiliades ſuas retulit Roterodamus) Athenis cauponem fuiſſe quempiam, nomine Cantharum , quem ob maleficia & impoſturas ac proditiones capitis affecerint ſupplicio. Proinde vulgò receptum,ut in verſutos & impoſtores diceretur: *Canthuro aſtutior,aut callidior.*

28. *Fit nobile Phalernum.*] inſigne,optimum vinum. Secunda vini nobilitas Phalerno agro erat:autor Plinius. Meminit Martialis in Xeniis. *Nobile*,dictio media tam ad bonum,quàm ad malum. Aliquando notum ſignificat : propterea *nobilis locus clade* dicitur à Livio,ut *nobile* *scortum.* Plautus *vinum*,quod eſt ſuavius & præſtantius, *edentulum* in Penulo vocavit.pro veteri : *quo qui utuntur, ſapientes putat in Caſina.* Et in Eccleſiaſtico: *Vinum novum,amicus novus veteraſcit,& cum ſuavitate bibas illud.* Vinum vetus gratius eſſe novo,Ovidius teſtis eſt:

*Qui properant,nova muſta bibant:mihi fundat avitum*
*Conſulibus priſcis condita teſta merum.*

29. *Miniſter.*] is dicitur,qui nobis operam ſuam , vel mercede, vel ſuavis conditione præbet. Inde *miniſterium*, quod interdum etiam pro ipſo miniſtratore,ut apud Plinium aliosq; poſitum reperies.

29. *Nunciat.*] refert. *Nuncius* tam qui nunciat , quàm quod nunciatur,virili genere pronunciatur. Plautus in Sticho : *Præcurri,ut nunrem nuncium exoptabilem.*

29. *Promtum eſſe.*] infuſum,tractum. unde miniſtros, qui præſunt ...nuariæ cellæ, veteres *promos* dixerunt: ſicut *condos*,à condendo. autor ...lgentius Placiades. Hinc Plautinum illud :

*Sum promus,condus,procurator pœni.*

...m tranſlatione pulchra carcerem *cellam promptuariam* appellavit, ...a ex eo ad ſupplicium promuntur noxii , velut ex cella promptuaria ...muntur quæ eſui & potui neceſſaria ſunt.

...9. *Vinum.*] Vocabulum à vi deducunt Latinorum quidam. in Cra... Platonis legimus,dici à Græcis vinum οἶνον,διὰ τὸ οἰήσεως τὸν νοῦν ἐμπλεῖν, quod exiſtimatione ac opinionum vanitate mentem oppleat. ...ἀπὸ τῆς ὀνήσεως,id eſt ab emolumento. quod illud comprobat Ho...icum: ὀνήσεαι αἴκε πίνῃσθα,id eſt juvamen ſenties,ſi biberis. Nam & ...tria dici ὀνειόν novimus, eadem etymi ratione. His calculum adjicit ...ta Cyprius:

οἶνόν τοι Μενέλαε θεοὶ ποίησαν ἄριστον
θνητοῖς ἀνθρώποισιν,ἀποσκεδάσαι μελεδῶνας.

...*m ô Menelae fecerunt dii,curis diſſipandis vel præſtantiſſimum.*

... *Ex hydria.*] Græca vox eſt. nam Plautus vocat *aqualem*,vas ad ...m ferendam:quandoquidem & ὑδρία ab aqua nomen habet Græ... ait Roterodamus. *Erant autem ibi*, ut ſcribit ſacer Evangeliſta, ...*e hydriæ ſex poſitæ,ſecundum purificationem Judæorum , capientes* ...*e metretas binas aut ternas*,id eſt cados : quanquam utraque vox ...a eſt,ſed latinis uſurpatur *cadus*. Apud Plautum :

*Cadus*

Metreta eſt ...
eſt in hunc ...
congiorum ...
ſidue.
30 *Ipſ...*
tur R...
mag ſtris a...
& pu...
diſcumbe...
dicunt ...
ctulorum n...
30. O...
verſam,neq...
*primo loco b...*
*de...*
hiſtoria.
30. *Tin...*
eſt,nihil ſape...
*ſapiat.* At ...
...
tur : dulcis. ſua...
*Tradit* ...
tudine & propor...
amarum, ...
eſt: ſalſus,ut amar...
liqui quadam ſim...
acutum,acidum.
leum.lege cap.4 ...
Stapulenſis, quibu...
tuam habentium ...
de eis facta eſt ...
30. Tinctu...
30. Pocula ...
apud Maronem ...
ſuit avis) ponit...
Claudianus ...
Permuta...
...
Tametſi D. Aug...
Poëtam à Chri...
Chriſto ſcripſerit Sal...

*Cadus erat vini, inde implevi cyrneam.*
Et apud Horatium:
*Nardi parvus onyx eliciet cadum.*
e apud Columellam: ut ab Eraſmo diligenter adnotatum
'angeliſtæ locum. Eſt autem cadus ſive metreta, menſura
ecem: ut docet copioſius lib. de Aſſe 5. *Budæus Gallie*

ıx] præfectus convivii, qui Græcè architriclinus appella-
ıd luculentos ſcriptores pro obſonatoribus, conviviorumq́;
pi, obvium eſt: & apud Comicos familiare paraſitis, *heros*
care *reges*. *Triclinium*, locus tribus conſtratus lectis ad
ın, Servio autore. unde apparet, errare eos qui Triclinium
baſilicam vel cœnationem. Biclinium autem, à duorum le-
nero dicitur. κλίνη namq; lectus interpretatur.
*eſcit.*] poſtquam guſtaſſet architriclinus aquam in vinum
ſciret unde eſſet. Itaque ſponſo accito: *Omnis*, inquit, *homo*
*um vinum ponit, & cum inebriati fuerint, tunc id quod*
*ſervaſti bonum vinum uſq; ad hoc tempus*: ut ſacra narrat

*poculis ſapore.*] impletis hydriis vino: aquæ enim natura
. Unde Plinius ſcribit, *eam optimam eſſe aquam, quæ nihil*
*n*, Galeno autore in libro De anhelitus juvamine, *ex ter-*
*ſapores adoptat.* Saporum autem ſpecies plures reperiun-
is, pinguis, amara, auſtera, acris, acuta, acerba, acida, ſalſa.
les, ſpecies ſaporum, ut ſpecies colorum, quadam ſimili-
tione reſpondere. Qui enim in ſaporibus ſunt dulce &
coloribus album & nigrum. Et pinguis ſapor, ut dulcis
irus. & flavus color, ut albus eſt: lividus, ut niger. & re-
nilitudine ſunt medii ſapores: ſcilicet acre, auſterum,
. Colores verò, puniceum, purpureum, viride, cæru-
. libri de ſenſu & ſenſato: atque in id notas Jacobi Fabri
u ordine digeſto cognoſces colorum & ſaporum mu-
ı reſpondentiam diſpoſitiones. Sed & mentio à nobis
enarratione carminis de myſteriis Dominicæ crucis.
A tingo, quod propriè eſt inficio & immergo.
*Poculum*, vas eſt: *potio*, quod hauritur: ſæpè tamen (ut
ib. Georgicôn primo: *Poculaq; inventis Acheloia mi-*
ur pro ipſa potione à poëtis. Cæterùm hujus miraculi
cætera ſic meminit:
*lymphas in vina liquentia Chriſtus:*
*mo facto ſe probat eſſe Deum.*
ıguſtinus 5. de Civitate Dei libro, dicit Claudianum
ıt: nomine fuiſſe alienum. Sed quum tam ſanctè de
Salvatore, credibile eſt poſt ſcriptam illam ab Augu-

o ſententiam ad fidem Chriſti fuiſſe converſum. Carmina quoque
ud:ani,quæ ex vetuſtiſſimo codice Camers noſter addidit, quo laus
riſti & miracula Chriſti inſcribuntur oſtendunt,quid Claudianus de
riſto & ejus fide ſanctiſſima ſenſerit:quæ profectò ab alieno à Chriſti
mine ſcribi vix credi poteſt,dicit Camers.

1. *Membra morbis ulceroſa.*] Quomodo deſcendente Chriſto de
nte,ubi longum ſermonem facit,mundavit leproſum, ſacerrimi hi-
iographi referunt Matthæus cap 8.Marcus cap 1. Et cap.5. Lucas,
à Mantuano noſtro *Protographus* appellatur,hoc eſt principalis ſcri-
teſtimonio Pauli,qui laudem ejus Evangelii dicit eſſe per univerſas
eſias.Ordo eſt,inquit,Mando ut abluantur mēbra ulceroſa morbis.

2. *Inquit.*] ſc. Chriſtus. Significatio,defectusq; hujus verbi notiſſi-
s eſt.

2. *Mando.*] jubeo, ut tertiæ conjugationis eſt *Mandere*, non idem
quod edere,quemadmodum vulgò putant: ſed cibum dentibus com-
uere. Unde nutrices *pramandere* dicimus. *Mandi* in præterito per-
o, mandui & mandidi prolatum quidam contendunt : & manſum
pino. *Remando* eſt apud Plinium, iterum mando. Mandonem
manducone dixerunt antiqui,aut eo quem & phagonem Græca voce
cuparunt. Rem monſtruoſam legis de quodam phagone apud Vo-
um,in Aureliano : de quo in Scholiis quæ in librum Pontani de im-
itare ſcripſimus,paucula.

1. *Ulceroſa.*] Cum ſpiritu enunciandum eſt. traxit enim aſpiratio-
ab græco: illi enim *helcos* dicunt. Eſt autem *hulcus*, tecta & clauſa
gnitas: *vulnus* verò hiatus patens. Marcellus autor. Abit quoq; vul-
n hulcus vetuſtate. quod rectè Seneca in conſolatione ad Martiam
ficavit : *Nam vulne. um quoq; ſanitas facilis eſt, dum à ſanguine re-
a ſunt.* Subdit : *Ubi corrupta in malum hulcus verterunt, difficilius
ntur.* Id autem quod nos vulgò hulcus dicimus,quod Græci apoſte-
ocant, Latinè *furunculus* vocatur.

. *Ulceroſa.*] quia erat,ſecundum hiſtoriam,plenus lepra. Nam hoc
iamentum ſemper hujuſmodi verborum , ut vinoſus, mulieroſus,
moſus,religioſus:ſignificat copiā quandam immódicā rei ſuper quā
ur. Ulcera deploratæ curæ à Galeno *Chironia* & *Cacoëthe* dicuntur.

. *Morbis.*] Morbum Agricola putat dictum à morte, quoniam ad
em ducat. Cicero lib.4. Tuſculan. ſcribit, quòd morbum appellent
s corporis corruptionem : ægrotationem, morbum cum imbecilli-
itium, cum paries corporis inter ſe diſſident, ex quo pravitas mem-
m,diſtortio,deformitas. Itaq; illa duo, morbus, ægrotatio, ex to-
aletudinis corporis conquaſſatione & perturbatione gignuntur.
m autem,integra valetudine ipſum ex ſe cernitur.

*Putredines.*] pus & ſanies.

*Viſcerum.*] ſecundum Servium, viſcus viſceris ſignificat omnem
n intra pellem contentam : viſcum autem ſecundæ declinationis,
ſignificat

quo aves viſcantur,gluten *Viſcerari* priſci dicebant,viſcus
:e. quare *v.ſceratio* , quam Græci *cre.nomian* appellant,
gitio, quæ apud Romanos propè ſolenniter dabatur : de
rvius & Gellius meminerunt.idem Budæus in annotatio-
ectas, & Pius in Commentariis Lucretianis.

*tur.*] mundentur,ſanentur,& vigori priſtino reſtituantur.
mortuorum abluebant,& poſtea ungebant : quem mo-
:xpreſſit illis verſibus:

*Pars calidos latices & ahena undantia flammis*
*Expediunt,corpusq; lavant frigentis, & unguunt.*

proximis concedebatur,unde Anna Maroniana infit :

*—— Date vulnera lymphis,*
*Abluam. ——*

ad hunc locum,quando miſer homo lepra infectus, ver-
*mdus eſto*,ſenſit reſtitutæ ſanitatis beneficium,& quidem
to. *Protinus enim mundata fuit illius lepra* , ut Matthæus
T:t , *Mundus eſto, ſtatim diſceſſit ab eo lepra, & mundatus*
fert. Lucas verò ſcribit : *Et accidit cum eſſet in quadam*
*vir plenus lepra:cumq; vidiſſet Jeſum, proſtratus in faciem*
*ns : Domine, ſi vis,potes me mundare. Et protenſa manu*
*s : Volo,mundus eſto. Et confeſtim lepra diſceſſit ab illo.*
Chriſti factum Prudentius ſignificare volens, rectè ſic
*m quod juſſerat.* Sciendum autem, Chriſtum in mira-
n eſſe varietatibus,in quibus Chriſtianiſſimus Rotero-
(ait) philoſophari,& pia curioſitate divini conſilii ſcru-
Siquidem alios ſine negocio ſanat,ut cum verbo puel-
*ella,tibi dico ſurge.* cæco lutum ſputo maceratum illevit
ntentus,præcepit ut ſe abluat in piſcina Siloë.neque de-
otinus mundati ſunt , ſed juſſi adire ſacerdotes , inter
ndati ſunt porrò Lazarum excitaturus fundit etiam
ıt ſpiritu,jubet ſibi commonſtrari ſepulchrum,tolli ſa-
ıctum valido clamore evocat. Quæ hic admonuiſſe,
ariū,cum inferius dicendis lumen ſint quoq; allatura.

] certum,firmum. Terentius in Hecyra:

*quod ego egiſſem,eſſet ratum.*

,pro confirmare & approbare, uſu receptum eſt.
d eſt,dixerat Chriſtus, *Mundus eſto.* ita vertit Eraſmus,
mperandi modo, Mundare.

ımentum,piamen,piaculum,pietas & piatrix,trahun-
d propriè ſignificat piè amo,colo: inde piaculum,pro
quando accipitur. Maro :

*:a prima piacula ſunto.*

o & polluo,quod & impio dicitur. Inde *piatula* rur-
& flagitiis. Virgilius :

*Diſtulit inferam commiſſa piacula mortem.*

Sacerdos veteribus, quæ expiare, hoc eſt purgare & purificare ſolita erat, *piatrix* dicebatur. *Piamentum* autem dictum à Poëtis *piamen*, quo in expiando utebantur. Hic verò convenit loco piamenti præſentem illam, ut ita dixerim, & momentariam medicinam ſalutiferi Chriſti, Verbum ſanificans accipere, cujus prolatione ſtatim omnis lepra expiata eſt.

33. *Vulnerum.*] Vulnus antè dixi, ex autoritate Marcelli, patentem eſſe hiatum, abireq; tempore in hulcus.

33. *Repurgant.*] mundant. Lactantius: *Pollutos & aſperſos maculis repurgabit.*

33. *Turgidam.*] inflatam.

33. *Cutem.*] ab hoc fit cuticula, & cuticularis: ut ſcientiam inſcitam, arrogantiæ temeritatiſque plenam, dicimus cuticularem doctrinam, qualis eſt Stentoreorum Sophiſtarum, & athleticè pugiliceq; rem (ſi diis placet) Theologicam tractantium.

34. *Tu perennibus tenebris.*] Chriſtus, cum Judæi eum dæmonium habere dicerent interficereque conarentur, egreſſus è templo, non parvum hoc operatus eſt miraculum. *A ſeculo non eſt auditum*, inquiunt, *quòd quis aperuerit oculos cæci nati.* Cæci enim fortaſſe quiſpiam oculos aperuit: ſed cæci nati, adhuc nemo. Ariſtoteles, à privatione ad habitum recurſum dari reclamat. unde hic à Prudentio pronomen *Tu*, ſignatè exprimitur: quaſi dicat: *Tu Chriſte nunc primum, quod adhuc nemo præſtiuit, illuminas cæcum.* Rem, ut geſta eſt, habes ſecundum Evangelium Joannis cap. 9.

35. *Illinis.*] inungis. à lino compoſita ſunt, illino, perlino, collino, & relino. quod recludere & aperire ſignificat. ut apud Terentium: *Relevi dolia omnia.* *Collino* eſt, fœdo & inquino. Plautus in Penulo: *Pulchrum ornatum turpes mores pejus cœno collinunt.* item *interlino.* A lino, *litura* deletio ſcripturę.

35. *Limo & nectare.*] *Limum* pro luto, *Nectar* pro ſputo accipe. *Expuit in terram*, inquit ſacer Joannes, *& fecit lutum ex ſputo, & illevit lutum ſuper oculos cæci, & dixit ei: Vade, lava in piſcina Siloa: quod ſi interpreteris, ſonat miſſus. Abiit ergo, & lavit, & venit videns.* Hic uſus eſt luto Chriſtus, ex placito Chryſoſtomi, ut monſtraret ſe eundem eſſe creatorem, qui in principio è luto hominem formarat. Sputo verò, non aqueo humore: ut nihil virtutis adſcribatur fonti, ſed ſoli virtuti oris ejus: quæ efficax credenti facta tum eſt fonte abluenti, cum antea ſæpius laverit oculos in Siloe, non adjutus. Hic autem, & non alio in loco, juſſus eſt abluere oculos: quo itu redituque pluribus manifeſta fieret inaudita novaque viſus reſtitutio, & Chriſtus doceret, ſe eſſe fontem illum uberrimum, aquam ſalutis in totum mundum derivantem.

35. *Salubri.*] *Salubre* eſt, quod ſanitati convenit, tamen pro ſano ponitur. Salluſtius:

*enus hominum ſalubri corpore.*

Propriè *limus* eſt cœnum illud mollius, quod ab aquis e *limoſus* & *illimis*, Ovidiana dictio, ſine limo, purus, deeruderatus. Sidonius: *Quia nuſquam aquæ ducitium li-ciſterna defecabilis, vel fons irriguus, vel puteus illimis.*

ſuavi ſputo & ſaliva, eſt enim *nectar*, deorum potio ſuajuòd qui illud bibit; in juvenili ætate contineat, quaſi φέρων, παρὰ τὸ νέον καὶ ἔχω, quod eſt, juvenem contiiam nectar. Unde & *Hebe* dea juventæ, ipſum miniitur in Græcorum monumentis *Amaltheam* fuiſſe ca:em:ab uno ejus cornu fluere ambroſiam, ab altero neotavit, eſſe qui nectar interpretentur vinum in Lydiæ iatum, favis permixtis & floribus odoratis. Anaxandriecipit nectaris nomine, ſed cibum ſuccinit Alcmon etiam *ambroſia craterem* dicit. Sed nec Homerus, eſſe nectar, noviſſe creditur.

ſt venerabilis, ut Maro:

*tulit os ſacrum cælo:* ——

que, idem quod arcanum quandoque ſignificat. Inde *acraria* dicta loca, quò tantum ſacerdotibus adi-

oculos. Lumen namque & oculum & lucem ſignifium pro animi ac mentis acie ponuntur, ut apud Boë-

*ic me diſcuſſa liquerunt nocte tenebræ*

*uminibusq; prior redit vigor.* ——

ducta.

] Continuis, non intermiſſis: nempe cæcus à nativiri *perennare*. Annam deam Perennam (de qua Naſo dibus eſt Annæ) Romani colebant: quo commodè liceat, autore Macrobio. A Plauto eleganter ſereternumque ſervituturus, *Perenniſervus* appellatus eſt,

*niſerve, lurco, edax, furax, fugax.*

ctæ tenebræ, quod teneant, hoc eſt impediant oculeant.

poſtquam oculos in fonte Siloë abluit. Nam à Dontem, ut cum multos contingeret exinde eum viden-n, & lutum ſuper oculos habentem; pluribus ma-ret ejus illuminatio.

x.] viſus reſtitutus. *Reduco* modò ſignificat retroiis:

*iſq; in caſtra copiis, corpora curare jubet.*

periculo recipio. Apulejus:

P

*Meq́ oppido in arcem reduco.*

Virg. lib. 4. Æneid.

*Ejectam claſſem ſociosq́ à morte reduxi.*

inde *Reduces*, ut ait Servius, qui pericula evaſerunt.

36. *Apertis orbibus.*] id eſt oculis, ante clauſis, luceque privatis. ſi enim *lumina* ipſa appellantur. Lactantius: *Orbes*, inquit, *ipſos humori puri, ac liquore plenos eſſe voluit.* Sed & accipiuntur orbes interdum (u alibi à Prudentio:

*Illic utriſque obtutibus*
*Orbes cavatos praferens,*
*Baculo regebat pravio*
*Errore nutantem gradum.*

Et apud Papinium, *Tunc vacuos orbes*) pro foraminibus frontis concavis, intra quæ latent oculi.

36. *Hac medela.*] luti ſcilicet compoſitione & luitione ſuper oculos, ſanè oppidò mirifica. ſolet nanque lutum oculos magis excæcare. At verò, quid hoc Redemptoris noſtri miraculum myſticè inſinuet, concinniter excutit Chryſoſtomus, Franciſco Aretino interprete. Porrò legimus apud Matthæum cap. 9. Chriſtum poſt ſuſcitatam primatis filiam, duobus cæcis: & apud eundem cap. 20. item aliis duobus cæcis: ac apud Lucam c. 18. Timæi filio à natali cæco, integritatem luminis reſtituiſſe.

37. *Increpat ventum furentem.*] Quomodò Chriſtus in puppi ſuper cervical dormiens, tempeſtate ſuborta à timidis diſcipulis, exigua tum præditis fiducia, excitatus, ventos ſedavit, referunt Matthęus cap. 8. Marcus 4. & Lucas 8.

*37. *Increpat.*] Roterodamus adnotans hunc apud Matthæum locum, *Tunc ſurgens imperavit ventis*, Increpavit primitùs fuiſſe ſcriptum opinatur. atque ita etiam legiſſe Prudentium penè affirmarim. Græcè enim calluit, quod tituli librorum ejus arguunt. Et quòd ſi germanum verbum fuiſſet, æquè ut nunc alludens Prudentius ceciniſſet, *Imperat vento furenti*: eadem ſervata metri ratione Igitur, ut doctiſſim. Eraſmus cenſuit, aliquis offenſus dandi caſu, *Ventu* (quem tamen Evangeliſta more græcanico ſolet addere) mutavit *Imperavit*.

37. *Increpat.*] incuſat, reprehendit: & propriè eſt, cùm fit cum impulſu vocis, & immani ſonitu.

37. *Furentem ventum.*] Sic Maro in primo Æneid.

—— *Furentibus auſtris.*

pro ventis, nota figura dixit, autore Servio: *Furentem*, cùm furia & impetu erumpentem.

37. *Ventum*] Venti & auræ eſt diſcrimen. Ventus eſt, flatus inſuavis: aura, ſuavis ſpiritus. Venti nomen pro vanitate quoque uſurpatur: dicimusq́; *ventos colere*, quibus labores vani ſunt. Quando locus hic opportunus videtur non obmittendum eſt, quod Roterodamus tradidit in explicatione adagii, *Ventorum ſtationes*: eſſe pleriſque regionibus ſuos

quoſdam

os,quorum naturam optimè norunt incolæ regionis, illis
alis eſt Athenienſib⁹ Scyron,paulum ab Argeſte deflexus,
iæ ignotus. Narbonenſi Galliæ Circius,à turbine & verti-
atus,ſive Certius,ut vocat Cato,ventus apud illos clariſſi-
iolentia inferior. Idem non modò in reliquis cæli parti-
d ne Viennam quidem, ejuſdem provinciæ urbem attin-
ter in Ægyptum non penetrat,ut autor eſt apud Plinium
yx Apulis eſt familiaris: & Atabulus Apuliæ certis mon-
peſtilens,unde & vocabulum inditum. Sunt & alii per
regionis indigenæ ut apud Gellium teſtatur Phavorinus.
nullis alia aliis regionibus vis ac natura. nam, ut teſtatur
Ariſtoteles, Helleſpontias. qui idem Scyron vocatur,
ſulisque vicinis imbrem adfert: Aquilo Helleſponto ac
Leſbo Atque hic cum apud alios ſit tepidus & pluvius,
eſt,ac ſerenus: ubi rurſus Aquilo pluvius,autore Plinio.
atis anni temporibus oriuntur, & certis horis diei ſpi-
cunt,in Hiſpania & Aſia flant ab Oriente ,in Ponto ab
iquis mundi partibus à meridie.

*tat.*] evertat,agitet,commoveat.

planiciem & vaſtitatem maris. Sic ab æquata planicie
or,Servio autore,dicta eſt,lib. Georgicôn primo:

*t prius ignotum ferro quàm ſcindimus æquor,*
*ntos & varium cæli prædiſcere morem*
*ra ſit*,&c.

.] id eſt vado, quod niſi magna tempeſtate non mo-
re, *fundus* dicitur ab eo quòd rerum omnium ſit fun-
roni videtur dictus,quòd quotannis multa fundat. Ju-
eſt,quicquid ſolo continetur. *Ager* verò fundi ſpecies
comparatus,autor Modeſtinus. Nomen traxit à fun-
ſimilitudinem gerit : nam uterque planus eſt,ut ait

id eſt horridis.

nubibus ruptis,& in pronum ſolutis. *Procellam* Græci
: præceps & vehemens, acriſque,& plurimo cum la-
us, & ante eum Seneca in Quæſtion. Accipitur pro
quàm,unde *procelloſum mare*. Procella ſi ignem con-
*en*: ſi arctius venti fuerint rotati , dicitur *Typhon*: ſi
ore ſpecu deſcenderit, *turbo eſt* , proxima quæque e-
liens: idem ardentior atque accenſus,vocatur *Preſter*.
rias Ariſtoteles & Ptolemæus appoſuêre. Servius
rimo Æneidos,

*creberq; procellis Africus*:
n ventorum eſſe cum pluvia, quòd omnia pro-

38. *Vexet.*] præcipitet,agitet. Propriè hic uſus eſt verbo quod deno-tat ingentem calamitatem. tametſi Anneus Cornutus id verbum levis parvique incommodi putabat eſſe,reprehenſo Virgilio, qui de Scylla ſæviſſimo maris monſtro, *Dulychias vexaſſe rates*, — ait. Sed ingentis calamitatis uſum notare, Gellius cap. 6. lib. 2. Macrobius Satur. lib. 6. quod utroq; priores Aſconius Pedianus & Probus attigerant.

38. *Vagam.*] errabundam.

38. *Ratem.*] navim:atq; ita apud Matthæum admonet Eraſmus legendum,ne quis ingens ſomniet ſubeſſe myſterium,quòd naviculam dixerit,non navim:ut τὸ πλοῖον,id eſt navigium ſive navim ſcribunt Evangeliſtæ cæteri:quos Græcè ſcripſiſſe conſenſus eſt omnium. Arbitratur Roterodamus hinc ortum,quòd paſſim jam *naviculam* appellent *Petri*, quoties eccleſiam ſignificant. At magis conveniebat,ingentem eſſe navim,quæ univerſum hominum genus reciperet,magiſq; reſponderet ad typum arcæ,quæ capaciſſima fuiſſe deſcribitur. Ad conſimilem modũ concilium diſtinguunt à conciliabulo, exiſtimantes conciliabulum eſſe diminutivum aut compoſitum,quaſi dicas concilium diaboli: cum apud Hieronymum in partem bonam pro concilio poſitum reperiatur. Adſcribam ergo verba Hieronymi ex epiſtola ad Gerontiam: *Sit una Eva mater cunctorum viventium, & una Eccleſia parens omnium Chriſtianorum. Sicut illam maledictus Lamech in duas diviſit uxores: ſic hanc hæretici in plures eccleſias lacerant, quæ juxta Apocalypſim Joannis, ſynagogæ magis diaboli appellandæ ſunt, quàm Chriſti conciliabula.* Rectè igitur Eraſmus in Scholiis,rogans: Quid,inquit,ad hunc locum dicent, qui conciliabulum,interpretantur diaboli concilium,quaſi per contemptum dicatur conciliabulum. Cæterùm *rates pro navibus onerariis*, Lucanus quoq; lib 2. uſurpavit:

*Cum taciti ſolvere rates, non anchora voces*
*Movit,* —

Sunt enim rates propriè,trabes ſimul connexæ.

39. *Ille.*] ſcil. ventus.

39. *Obſecundat.*] obtemperat,obedit,obſequitur. Plautus etiam indifferenti genere protulit in Truculento: *Nunc,dum iſti lubet,dum habes tempus,ei obſecundes.*

39. *Juſſis.*] mandato,à jubeo:quod dum eſt ſubſtantivum,quartæ declinationis eſt in ſingulari, & generis maſculini: in plurali verò ſecundæ, & neutri. veteres tamen etiam in ſingulari *juſſum* dixerunt.

39. *Mitis unda ſternitur.*] id eſt,aquæ tempeſtas,mare procelloſum Chriſti impetio ſtatim fit mite & tranquillum. Ait Matthæus 2. *Facta eſt tranquillitas magna.* Marcus eadem verba refert. Lucas autem ait: *At ille experrectus increpavit ventum,ac tempeſtatem aquæ, factaq; eſt tranquillitas.*

39. *Mitis.*] placida,quieta,ut opponatur immiti,pro procelloſo & inquieto. Maro:

*Mitis*

*Mitis, & in morem ſtagni, placidæq; paludis.*

Apulejus:

*Erat enim turbidum atq; immite pelagus.*

] undam fluentem, multitudinem vocamus. unde Aulo *ndabundum* dicitur, ſc. abunde undas faciens.

*ur.*] Sic Maro:

*— Stratum ſilet æquor.*

*ium veſtis ſacratæ.*] *Eunte Chriſto ſuſcitatum filiam* Jairi *gæ, mulier quæ fuerat obnoxia profluvio ſanguinis annos atq; multa perpeſſa à compluribus medicis, & inſumſerat ne quicquam adjumenti ſenſerat, ſed magis in deterius ve- trò, & tetigit fimbriam veſtimenti ejus, & confeſtim ſicca- uinis ejus.* Et, ut Marcus ſcribit cap 5. *ſenſit corpore quòd gello.* Meminit hoc ſigni Matthæus cap. 9. item Lucas

] ſc. quæ ſanguinis profluvio laboraverat. Mulierem n, Varro interpretatur. ob hoc, ait Ariſtoteles in Proble- e mulierem iniquius eſſe quàm virum: quia fœmina im- amvis mas eâ præſtantior ſit. Diximus in enarratione m progymnaſmatum, ex Juriſconſultorum placito, mu- ie & virginem viripotentem contineri.

] dixerat enim intra ſe: *Si tantum tetigero veſtimentum* Scribit Themiſtius lib. 3. paraphraſeos in librum Ari- ima *So.o ta ſu poſſe vitam conſtare, cateros ſenſus non ad rnatum ferè & meliorem notam eſſentiæ inditos. Quam- quis ſenſibus, auferetur ornatus & opulentia, ſed ſtabit tactu. ipſam neceſſe eſt animalis conſtitutionem & eſſen-* citata eſt illa Lucretiana exclamatio ad deos, qui tactum iſſimam condonarunt certiſſimam:

*Ctus enim tactus, prò divum numina ſancta,*
*poris eſt ſenſus. —*

Liberè namq; & apertè ad Chriſtum non acceſſit, eru- grotationis genus, quod ſecundum legem judicaba- Nam ſi menſtruorum tempore immundæ putaban- uæ non natura, ſed præter naturam fluxum ſanguinis indam ſe non immeritò æſtimabat. Nondum etiam o ſentiebat, ac ideo arbitrata eſt, ſe facilè Chriſtum a verò, Chryſoſtomo autore, hæc mulier publicè ac- iiam fœminas quoque Chriſtum curare jam audivit. lam principis ſynagogæ proficiſci conſpiciebat. & ad m, quamvis opulenta eſſet, nihilominus non eſt auſa è acceſſit, ſed occultè, cum fide veſtem ipſius tetigit. non dixit: Liberabórne ab hac ægritudine ſi veſtem n? Sed non dubitans ſanitatem ſe ab hujuſmodi ta-



Digitized by Google

ctu conſecututam, acceſſit furtim, id eſt, latenter, occultè, ut apud Ma-nem lib. 3. Æneid.

*Infelix Priamus furtim mandarat alendum*
*Threicio regi.* ——

40. *Extimum.*] fimbriam extremitatem, marginem. Elegant ſcriptores, ait Pius, *extimum* pro extrario dicunt, *citimum* pro citerior ſuper hoc Lucretii verſu:

—— *Quamvis vis extima multos*
*Pellat.* ——

40. *Veſtis.*] Appellatione veſtis continentur omnia lanea, linea, ſerica, bombycina: quæ induendi, præcingendi, ligandi, amiciendi, inſternendi, accubandiq; cauſa apparata ſunt: inſtitæ, picturæ, claviq; qui veſtibus inſuuntur. Item, veſtis eſt barba: inde *inveſtes* ſine barba, dixit Servius.

41. *Protinus.*] id eſt ſtatim, & à tempore illo, ut dicit Evangeliſta.

41. *Salus.*] incolumitas, quam ipſa mulier, ut ex Luca ante relatum eſt, corpore ſenſit.

41. *Secuta eſt.*] ſcil. ut tetigit fimbriam: & hoc propter fidem, qua cum Chriſtum acceſſit, qui & mulieri ait: Confide filia, fides tua ſalvam te fecit. Ne putes ſanatam ſolùm efficacia tactus veſtimenti: ſed virtute Chriſti, Marco referente: *Statim ut tetigit mulier veſtimentum, Jeſus in ſemetipſo agnoſcens virtutem ex ſeſe prodiiſſe, cõverſus in turba ajebat: Quis tetigit veſtimenta mea?* & ſubdit: *Mulier verò timens & tremens, ſciens quod factum eſſet in ſe, venit & accidit ei, dixitq; ei: Filia, fides tua te ſervavit, vade cum pace, & eſto ſana à flagello tuo.*

41. *Pallor.*] vel propter deſtitutionem ſanguinis. eſt enim ægrotatio illa exanguis: vel ex metu & tremore, qui ex Chriſti interrogatione ei incuſſus eſt. Timentes quoque palleſcunt ex eo, quòd calor in metu perfugit in ima, & ſanguis contrahitur ad cor, ita ut cæteris partibus defiat. Autor Ariſtoteles in Problematis.

41. *Deſerit.*] dimittit.

41. *Ora.*] id eſt faciem ut ſit à parte denominatio totius. propriè tamen os eſt concinnitas capitis in qua & lingua & dentes ſunt.

42. *Rivus.*] Ulpianus inquit: *Rivus eſt locus depreſſus per longitudinem, quo aqua decurrit: inde rivalis, amoris æmulus dictus, qui ſcilicet cum altero ad eundem amoris rivum, hoc eſt, ad eandem amicam non ſine æmulatione contendit: ſicut tauri dum ad eundem rivum aquantur, concertare ſolent.* Æmulatio illa quæ eſt inter amaſios, *rivalitas* vocatur, ut dixi in Scholiis quæ ſcripſi in Eraſmicum hymnum, divæ Annæ dictum.

42. *Siſtitur.*] deficit. alia ſignificatione verbum notum eſt Juriſconſultis.

42. *Fluebat.*] currebat.

42. *Perpeti.*] Scribe *perpeti*, ut editio habet Aldina: & non *perpetim*, ut eſt in libris Daventriæ excuſis. Nam aptior eſt ſermo per ablativum

adjecti-

adjectivum, quod ordinatur cum ſubſtantivo cruore, quàm per adverbium. & ita eruditiores cenſent legendum in hymno Jambico, cujus initium eſt: *Veni creator ſpiritus*, item & in hymno ejuſdem legis, qui Ambroſii eſſe putatur, cujus initium eſt: *Veni redemptor gentium*. in quo inſeruntur hæc duo carmina integra:

*Infirma noſtri corporis*
*Virtute firmans perpeti.*

41. *Perpeti.*] perpetuo, atq; ita contra naturam profluviorum, quæ mulieres quocunq; menſe infeſtant; unde menſtrua dicta.

42. *Cruore.*] ſanguine.

43. *Exitu dulcis.*] Cum Chriſtus appropinquaret portæ civitatis Nain, quæ diſtat à monte Tabor contra meridiem, duobus millib. paſſuum, Euſebio & Hieronymo autoribus: *Ecce*, inquit ſacer Lucas, cap. 7. *efferebatur filius unicus matri ſuæ, & hæc vidua erat. quam cùm vidiſſet Dominus, miſericordia motus ſuper eam, dixit: Noli flere. Et acceſſit, tetigit loculum, & ait: Adoleſcens, tibi dico, ſurge. & reſedit qui mortuus erat, & cœpit loqui, & dedit illum matri ſuæ.*

44. *Orba mater.*] privata filio. *Orbus* propriè dicitur, qui orbem, id eſt circulum & lumen oculorum amiſit. quaſi orbibus amiſſis. hinc per metaphoram *orbi* dicti, quicunq; aliqua re chara privati ſunt, ut parentes liberis quaſi oculis privati. Inde *orbo, as*, verbum: quod eſt privo: & *orbitas* & orbitudo, qualitas illa patrum poſt amiſſos liberos, ut hic. Interdum tamen *orbus* è contrario pro eo qui parentes amiſerit accipitur, quẽ Græci ὀρφανὸν orphanum dicunt. Terentius: *Orbo qui proximi ſunt, uxorem ducant.* hinc *orbitas*, pro orphanitas ſumitur, quam Græci ὀρφανίαν dicunt. Cicero: *Deploravit enim cauſam atq; orbitatem ſenatus.* Memoriæ proditum eſt, adeò creviſſe avariciam, ut patri unicus filius videretur infeſtus: quia ſcilicet per eum privabatur muneribus, quæ dabantur à captatoribus: quod Satyricus notat:

*—— Tollere dulcem*
*Cogitur hæredem, cariturus turture magno,*
*Mullorumq; jubis, & captatore macello.*

Apud Suetonium, Tiberium Cæſarem Lepidam feminam gen... condemnaſſe, in gratiam Quirini conſularis prædivitis & ... cellinus ſcribit, *orbos & cœlibes à captatoribus cultos.*

... *bum.*] Spacium inter pueriliatem & pubertatem, vocant ... intilianus appellat *lubricum ætatis*: quia illa ætas facilè la... Qui ſint *ephebi*, qui *exephebi*, docet Cenſorinus.

... ] *Rapi* propriè dicuntur juvenes, quorum funera ſunt im... hujus verbi innumera apud autores exempla.

*morte*

... *uventa.*] ætatis juvenilis. Maro:

*... i mihi quæ quondam fuerat, quaq; improbus iſte*
*... xultat fidens, ſi nunc foret illa juventa.*

P 4

Sunt qui decem hebdomadis vitam humanam conſtare dicant. in prim hebdomada dentes homini cadere, in ſecunda pubem apparêre, in ter tia barbam naſci, in quar a vires, in quinta maturitatē ad ſtirpem relin quendam, in ſexta cupiditatibus tentari, in ſeptima prudentiam linguam que conſummari, in octava nonaq; eadem manere, in decima hominen fieri morti maturum. Quæ ſit hebdomas, Cenſorinus demonſtrat in libro de die natali. Cæterùm de gradibus ac numero ætatis humanæ, non omnes idem ſentiunt. Varro quinque gradus æquabiliter putat eſſe diviſos, unumquemq; ſcilicet præter extremum in annos 15. Hippocrates medicus in ſeptem gradus ætatum diſtribuit finem vitæ uniuscujusque. Solon autem Philoſophus partes fecit decem. Staſeas peripateticus duos ad hos Solonis addidit. Et ne cuncta recenſeam, ſecundum Camertem, lege hæc copiosè apud Cenſorinum cap. 12. de Die natali, apud Auguſtinum cap. 23. de Geneſi: & capite ultimo vigeſimiſecundi de Civ. Dei.

44. *Funerabat.*] Et ſubintelligenda eſt copula.

44. *Supremis fletibus.*] maximis lachrymis, quibus ſolent fœminæ, dum funus effertur, largiſſimè ora rigare. *Diffleti* inde oculi dicti ſunt, nimio fletu exhauſti.

45. *Surgit.*] reviviſcit, quoniam obierat: contrà impius, quorum traditio erat, neminem ex iis qui obierant reviviſcere, & reſurgere: nos verò luminaria fidei ſecuti, credimus nedum ſingularem poſſibilem eſſe reſurrectionem, ſed & generalem futuram. Quidam tamen hoc perversè intelligentes, reſurrectionem corporum futuram non credunt: ſed quod de reſurrectione legitur in Scripturis, ad ſpiritalem reſurrectionem referre conantur, ut aliqui à morte peccati reſurgent per gratiam. Hic autem error ab ipſo Apoſtolo reprobatur: dicit enim cap. 2. ad Timotheum: *Prophanas vocum inanitates prætermittito. ad majorem enim proficient impietatem: & ſermo illorum, ut cancer morbus, paſtionem habebit. quorum de numero eſt Hymaneus, & Philetus, qui circa veritatem aberrarunt, dicentes reſurrectionem jam eſſe factam.* At qualis futura ſit iſta reſurrectio, deq; illius apparatu, copioſius ſcribunt Auguſtinus in libro Civitatis divinæ, & Thomas contra Gentiles lib. 4.

45. *Adſtans*] qui modò jacuerat, h e mortuus erat; quod divinæ proſus ſignum fuit virtutis, non magiæ, in quam, ut alibi diximus, impii referebant. Ea enim ſi quid eveniret, aut id tempore fieret, adjurationibus videlicet, adhibitis execrationibus, ſuffitibus, & id genus cæteris: vel jejuniis, orationibus ſuperſtitioſis, immoderatis vigiliis; aut certè mendaciter, non verè facta oſtenderentur. Chriſti autē opera patrata ſunt aut momento, aut vix comprehenſo tempore, & juſſu quoque, ut hic: *Tibi dico adoleſcens, ſurge.* & alibi ſæpe ultum legimus juſſu, non obſecratione.

45. *Redditur*] datur accipit enim interdum per ſe dandi ſignificationem, quanquam habet ſignificationem retrodandi, ut ait Celſus. *Reddere quoq; eſſe reponere*, item dici acceptum reſtituere, facere, advehi, exponere & dare, Nonius autorum exemplis probat.

46. Sole

4[illegible]. *Sole jam*] Chriſtus precibus Mariæ & Marthæ ſororum permo-
*tus*, Lazarum Bethanienſem lachrymabũdus vitæ reſtituit. Inter omnia
miracula, quibus Chriſtus divinitatem ſuam prodidit, hoc volunt ſupere-
minere, & quaſi quendam obtinere principatũ: Lazarumq; idcirco mor-
tuum, ut Chriſtus eum novo, & omnibus ſęculis admirando ordine ſuſci-
taret, ſeſe vitæ mortiſque dominum declararet: quem ſacer Joannes cap.
11. refert.

47. *Jubet vigere*] alta cum voce ſuſcitando: Lazare, veni forâs. Et hoc
ad impia gentilium ora refrenanda, qui fabulabantur in tumulis eſſe ani-
mas defunctorum. Adjecit nomen, ne omnes mortui cogerentur exire.
Cum enim clamaturus eſſet Dominus, jam inferi turbabantur, jam ſub
pedibus Domini reſeratus patuit infernus, omnes mortui expectabãt no-
mine ſuo vocari. Igitur uno nominatim vocato, cæteri intercepti ſunt.
Non autem dixit, ut adoleſcenti, *Surge tu*: ſed, *Veni forâs*, ut viventi loquẽs
qui mortuus fuerat: quoniam Chriſto vivunt omnia. *Vigere*, eſt validũ
robuſtum eſſe: inde *vigor*, robur & firmitas.

46. *Sole quarto jam carentem*] h.e. ex quadriduo jam mortuum. *Ca-*
*[illegible]*, præter vulgatam ſignificationem, purgare etiam ſignificat. Autor
Varro in libro de vocalibus poëticis Conſtructum cum ablativo, pro
[illegible]geo ponitur.

[illegible]6. *Sole*] die, ut etiam in numero multitudinis. ut apud Maronem:

*Treis adeo incertos cæca caligine ſoles*
*Erramus pelago.*——

apud Libanium, quum dicit, *iram non eſſe producendam in multos*

*Jam abſconditum*] *Jam*, præterea. Eſt quidam modus apud pro-
[illegible]tores ſententias conjungendi.

*Abſconditum*] pro conditum, h.e. poſitum in monumento. inde
[illegible]*um*, ſepulchrum dicitur. Plinius junior: Tam rara fides in ami-
[illegible]parata oblivio mortuorum, ut nobis ipſi debeamus conditoria
[illegible], omniaque hæredum officia præſumere.

*[illegible]pulchro*] monumento Ulpianus ff. 11. *Sepulchrum* eſt ubi cor-
[illegible]i, oſſave hominis condita ſunt: *monumentum* autem dicitur,
[illegible]oriæ ſervandæ cauſa exiſtat. Marcellus titulo De ſumptibus
*Monumentum ſepulchri id eſſe divus Adrianus reſcripſit, quod*
*[illegible]id eſt muniendi ejus loci cauſa factum ſit*. Florẽtinus ibidem:
*[illegible]m generaliter res eſt, memoriæ cauſa in poſterum prodita, in qua*
*[illegible] quia ſi inferantur fiet ſepulchrum: ſi verò nihil eorum, monu-*
*[illegible]quod Græci cenotaphium appellarunt.* alii monumentum ad
[illegible]oſteritatis, & quicquid ad memoriam alicujus factum eſt:
[illegible]cus, ſcripta, & carmina. A ſepiendo ſepulchrum deducitur:
[illegible]rra circumſepitur. Unde Plinius, ubi matri Terræ plaudit,
[illegible]dit noviſſimè: *Complexa gremio jam à reliqua natura ab-*
*[illegible]cimè ut mater operiens, nullo magis ſacramento quàm quo*



Digitized by Google

*nos ſacros facit, etiam monumenta ac titulos gerens, nomenq; prorogans noſtrum, & memoriam extendens contra brevitatem avi.* Poteſt animus ingenuus atq; curioſus ſubdubitare, quid Plinius intelligat his verbis: *Nulli magis ſacramento quàm quo nos ſacros facit.* ubi intelligendum, Baptiſta Pio hujus loci enodatore, *mortuos & ſitos, ſacros haberi.* Cui opinioni Plutarchum in Numa ſubſcribentem habes, qui mortuos ſacros appellat, quorum ſacra ſunt ſepulchra, nec licet illa movere. Propterea proverbialiter à Græcis dicitur, ἀκίνητα κινεῖς, h.e. *Non movenda moves:* quod, ut Zenodotus putat, fas non ſit movere neque aras neque ſepulchra neque ſacella, quibus reverentia quædam ac religio debetur. Unde natum ſit id proverbii, uſumq; item ejus pete ex Chiliadibus Eraſmicis.

47. *Spiramine*] ſpiritu, anima. nam ſubſtantiæ incorporeæ, rationales, ut Angeli, intelligentię, & anima, ſpiritus ab Theologis nuncupari ſolent. Hic vel maximè illorum exploditur ſententia, qui dixerunt animam humanam cum corpore mori: quod crediderunt quidam etiam literatiſſimi viri, ut Zadukei & Bethuſei, à Zadok & Betho, qui fuerunt radix hęreticorum: dicit Reuchlin in Annotationibus quas in Athanaſii quæſtiones ſcripſit, apud Hebræos: & Epicurei apud Græcos: & ipſe Plinius apud Latinos, ſuique complices & ſodales. ait enim in libro Naturalis hiſtor. 7. cap. 55. inter cætera de immortalitate diſputans: *Puerilium iſta deliramentorum, avideq; nunquam deſinere mortalitatis, connexa ſunt, & reliqua.* Et Epicurus in libro cui titulus eſt μεγάλη ἐπιτομή, ſcribit: οἱ λέγοντες ἀσώματον εἶναι τὴν ψυχὴν ματαιάζουσι, i. *Qui dicunt incorporeā eſſe animam, inſaniunt.* Ex quorum perſona dicitur Sap 2. *Ex nihilo nati ſumus, & poſt hoc erimus tanquam non fuerimus.* Ex quorum perſona dicit Salomon Eccl. 3. *Spiritus unus omnibus. & amplius homini à pecore nihil eſt, quia omnia vanitas: omnia vadunt ad locum unum, omnia facta ſunt de humo, & omnia revertentur ad humum. Quis ſcit, Spiritus filiorum hominis ſi aſcendat ipſe ſurſum, & ſpiritus pecorū ſi deſcendat ipſe deorſum in terram?* At hæc ex impiorum loquela dici à patre, patet per hoc, q in ult. cap libri, quaſi determinando ſubjungit: *Et revertatur pulvis in terram ſuam ſicut erat, & ſpiritus redeat ad Deum qui dedit illum.*

48. *Halitus*] i. flatus oris, & ſpiritus, ut anhelitum ſignificat.

48. *Reductus*] retractus, revocatus, reſtitutus, ut prænotavimus. prima correpta Reduco profertur fermè ab omnibus ſed Lucretius in primo produxit.

48. *Intrat*] ingreditur.

48. *Rurſus*] iterum. interdum tamen ſine iteratione accipitur. ut docet Servius ſuper hoc poëtæ in 3. Æneid carmine:

*Rurſum in receſſu longo——*

48. *Fœtidum jecur*] Ad Marthæ verba alluſit, quæ Chriſto dicit: *Domine jam olet, quadriduanus eſt enim.* ut pro *fætet* Eraſmus vertit, *olet:* q verecundius eſt quàm *fætet.* Galenus & medicorum ferè univerſa ſchola,

jecur

jecur eſſe præcipuum ſanguinis organum ſtatuunt, & venarum principium. A jecore *jecoroſi*, qui morbo laborant epatario.

49. *Ambulat per ſtagna ponti.*] Cum juſſu Chriſti diſcipuli, ut præcederent ſe in ripam ulteriorem, navim conſcendiſſent, jamq; illa in medio maris affligaretur ab undis: *Dominus quarta noctis vigilia ad eos veniens ſuper fluctus, cœpit illos turbatos conſolari dicens: Bono animo eſſe. Ego ſum, ne terreamini; arbitrabantur enim ipſum ſuper mare ambulantem phantaſma eſſe, hoc eſt ſpectrum.* Reliqua pete ex cap. 14. Evangelii ſecundum Matthæum.

49. *Ambulat.*] it, ſcilicet Chriſtus. Cato in Re ruſtica *ambulare naves* dixit. Vegetius pro exercere dixit: *In menſe tam equites quàm pedites educantur ambulatum. hoc enim verbo, hoc exercitii genus nominant.* *Ambulatio* locum ſignificat ad ſpaciandum conſtructum, qui Juliano Juriconſulto tradente arboribus infœcundis ferè veſtiebatur: & dictæ ſunt *ambulationes*, quaſi circuitiones. Modum conſtruendarum docet Vitruvius lib. 6.

49. *Stagna ponti.*] per aquas maris ſtagnantes. Dicimus enim *ſtagnare aquam*, cum non effluit, neq; ſorbetur. *Pontus* mare dicitur, inſerta ... litera, quaſi πό ..., id eſt labor: quod ſcil. laboribus ſit plenum, vel ... od pontem non admittat.

49. *Calcat.*] premit pedibus. Refertur nonnunquam ad animum.

49. *Summa.*] ſummitatem, altitudinem. Summa fœminino gene... ſubſtantivum dicitur collectio rei multiplicis aut numeroſæ in unum ... ncipium velut caput, quo reliqua omnia continentur. Corn. Tacitus: ... *ccus ſummam rerum permiſit.* Sic & pecuniæ aut rationum *ſummas* ... mus, hoc eſt, numerum collectum. Juvenalis:

*—— Majorem tert ... illo*
*Summam, quam patula vix cœperat angulus arca.*

...9. *Fluctuum.*] aquarum, tempeſtate maris in unum collectarum. ... n ut ex ſacro hiſtoriographo retuli, navis affligabatur ab undis, quæ ... us ſunt. etenim ventus erat adverſus, uti ſubdit:

... *Mobilis liquor profundi.*] id eſt maris: vel ab imo vadorum falli... el à ſummo. nam & *æquor altum* dicitur, & *profundum ſublime.* Vir... s Æneidos primo:

*—— Mar ... ac terras, cœlumq; profundum.*

... tè autem aquam maris *mobilem* vocat, quoniam mare etiam ſi ... uillum placidum ve dicitur, nunquam ſtat, ſed leviter commovetur. ... & Seneca de aëre lib. 6. Quæſtionū naturalium judicandum putat.

... *Liquor.*] aqua ſic apud Lucretium:

*Adde etiam qui conduplicant primordia rerum,*
*Aëra jungentes igni, terramq; liquori.*

... verbum, quod eſt reſolvor, productè prima ſyllaba dicitur: contrà ..., correptè.

*Præſtat.*] tribuit, exhibuit. Verbi hujus ut varia conſtructio eſt, ita

quoque ſignificatio ejus latè patet. Adverbium verò *Praſtò*, quod ferè cum alio verbo jungitur quàm cum *Sum* & *Forem*, & apud Poëtas c *Adſum*, ſignificatque *præſto eſſe* & *præſto fore*, præſentem paratúmve eſ atque futurum. Cicero:

*Quibus quidem omiſſis, tu etiam Bruto præſtò fuiſti.*

50. *Pendulam viam*] ſolidam, quæ ſc. ſuſtenter, ut ſolum atque cont nens eſt. *Pendulum* à pendeo deducitur, quod per metaphoram pro ſuſtè tari accipitur. Ovidius:

*Pendet & à veſtra noſtra ſalute ſalus.*

50. *Viam*] iter, ut pro eodem *viagium* Apulejus uſurpavit, ſicut *vian tes* pro viatorib. quin & *viare* verbo Ambroſius uſus eſt. *Viaticum*, itineris gratia in abitione paratum, Græcè ἐφόδιον. unde *viaticari* apud Plautū in Menechmis, viaticum petere. Ex placito Jurecōſultorum, qui vocabulorum ſibi vim jure quodam ſuo ptæ cæteris vindicant, in Commentariis noſtris quos ſcripſimus in Capnionis progymnaſmata, diximus quid ſit via, iter.

51. *Fatiſcit*] *Fatiſcere* eſt aperire, ut ſcribit Nonius. *Fatim* verò abundanter dicimus, unde & *affatim*. *Hiſcere* autem, aperire. Quandoq; tamē ſignificat idem quod deficere. ut apud Lucr. lib. 2.

*Temporis incuſat nomen, ſectumq; fatiſcens.*

Et apud Columellam lib. 8.

*Celerrimè fatiſcit, quæ plures educet.*

51. *Preſſa*] calcata: à *premo* participium ut nomen eſt adjectivū, pro diligenti atq; vigilanti accipitur. ut à Secundo in epiſtolis, *preſſa contatio:* pro diligenti mora. & Apulejo *preſſior cautela*, pro vigilantiore dicta eſt. Sic *preſſiores cogitationes*, i. intētiores: & *preſſum* pro attenuato uſurpatur. Idem Plinius: *Preſſus ſermo & purus ex epiſtolis petitur.*

51. *Sanctis veſtigiis*] *Sanctum* non dicitur ſolùm purum & impollutū, verumetiam venerandum, ut hoc loco, & inviolatum. Porrò, Trebatio autore in libr. Religionum, ut refert Macrob. cap. 3 libr. 3. Saturnal. *interdum idem quod ſacrum, idemq; quod religioſum: interdum aliud, h.e. nec ſacrum nec religioſum eſt.* Quod ad ſecundam ſpeciem pertinet:

*Sancta ad vos anima, atq; iſtius inſcia culpæ*

*Deſcendam.*——

non enim ſacro aut religioſo ejus anima tenebatur, quam ſanctam, h.e. incorruptam voluit oſtendere. ut illo quoque:

——*Tuq; ô ſanctiſſima conjunx*

*Felix morte tua*——

in quo caſtitatis honorem incorruptæ uxoris amplexus eſt. unde & *ſanctæ leges*, quæ non debeant pœnę ſanctione corrumpi Eodem modo *ſanctius ærarium* ab antiquis dictum eſt, quod prorſus intactum erat, ex quo nihil promi licebat ad annuas neceſſitates. Livius lib 7 ſecundi belli Punici: *Cætera expedientibus quæ ad bellum opus erant conju ibus, aurum viceſimarii, quod in ſanctiore ærario ad ultimos caſus ſervabatur, promi placuit.*

Cice-

Cicero in Verrem act.5. *Primùm mihi literas, quas in ærario ſanctiore conditas habent, proferunt*: de Syracuſanis loquens. Et ad Atticum lib.7. *Attulit mandata ad Conſules, ut Romam venirent, pecuniam de ſanctiore ærario proferrent.* Sic *ſanctius ſacrariū*. Quintilian. lib. 11. *Illic fundamenta ſunt, illic opes velut ſanctiore quodam ſacrario recondita.* Lucret. in v. De rerum natura, *ſanctius* pro exploratius poſuiſſe videtur: *ſancire* enim, diſcernere eſt. Quod autem ad priorem ſpeciei diffinitionem de ſancto attinet, i. non ut aliud ſit quàm ſacrum, aut religioſum:

*Ecce levis ſummo de vertice viſus Juli*
*Fundere lumen apex.*——

Et paulò pôſt:

*Nos pavidi trepidare metu, crinemq; flagrantem*
*Excutere, & ſanctos reſtinguere fontibus igneis.*

Hic enim ſanctos perinde ac ſacros accipiemus, quia divinitùs contigerunt. Item: ——*Tuq; ô ſanctiſſima vates*
*Præſcia venturi.*——

non aliud niſi ſacrum vocat, quam videbat & vatem, & Deo plenam, & ſacerdotem. Veſtigium nemo eſt qui ignorat ſignum eſſe quod à pede relinquitur, & metaphoricôs poni pro quocunq; rei geſtæ indicio.

52. *Suetus antro buſtuali*] Salvator, ut ad regionem Gadarenorum, el (ut Matthæus) Gergeſenorū applicuit, ſtatim occurrit ei homo ſpiritui obnoxius immundo qui domicilium habebat in monumentis. At Matthæus cap. 8. duos fuiſſe tradit. Marcus verò cap. 5. & Lucas cap. 8. num tantum fuiſſe ſcribunt. quos Prudentius ſequitur, dicens:

53. *Mentis inops*] mente, h. e ratione vacuus. *Inops*, qui ſine ope eſt: *egens* verò, quaſi exgens, cui ne gens quidem ſit reliqua. unde *egeſtas* majus quàm inopia; nam hæc impotentiam, illa neceſſariorum penuriam ſignificat, ut Lucretius ait libr. primo De rerum natura, ubi de anima aloquiens;

*Nec me animi fallit, Graiorum obſcura reperta*
*Difficile illuſtrare Latinis verſibus: eſſe*
*Multa novis verbis, præſertim cum ſit agendum*
*Propter egeſtatem linguæ & rerum novitatem.*

Lucretius autem præcepta ſapientiæ verſibus complexus, amatorio o in furorem verſus, cum aliquot libros, quos poſtea Cicero emenper intervalla inſaniæ conſcripſiſſet, propria ſe manu confecit, anno XXXXIII. Cneo Pompeio & M Licinio Craſſo Coſſ. qua die lius poëta ſumpſit virilem togam. Ejus lectionem probat Quinus, ſed non ut corpus eloquentiæ faciat: Vitruvius vim verborum

*Mentis*] intelligentiæ. nam anima in furioſis manet, mente extinideo non exanimes, ſed *dementes* vocantur. *Mens* ergo, i. intelliquę vel augetur, vel minuitur pro ætate, ut latè Lactantius differit s Lucretium, dicentem animam eſſe temporariam atque morta-

Digitized by Google

lém, quòd cum corpore augetur ac minuitur. quod pii negant aſſertores immortalitatis.

53 *Percitus efferatis furoribus*] Hoc eſt quod Marcus dicit: *Neq; quiſquam valuiſſet eum domare, & ſemper die ac nocte in montibus & monumentis erat, clamans & concidens ſeipſum lapidibus.*

53. *Percitus*] commotus, concitatus, provocatus.

53. *Efferatis*] inſtar feræ crudelibus, immanibus, aſpertimis. Papinius lib. Achilleidos:

*—— Flammiſq; liqueſcunt*
*Dona deûm, raptum ſuperis Mars efferat aurum.*

hoc eſt, aſperum facit. quod antè pacatum in templo videbatur, aſperatur in armis, ut ait Maturantius.

53. *Furoribus*] Neque ſimplex furor eſt, ut Plato diſputat. alter enim vitiato corpore fit à morbo, quem medici *Phreneſim* vocant: alter animo divinitùs abſtracto quem rurſus in alia quatuor genera diſtribuit. Celſus libr. 3. *inſaniam* Latinè appellari dicit, quam Græci *phreneſim* vocant: & phreneticorum, i. inſanorum tria genera facit. Cicero autem in lib 3. Tuſcul. de furore & inſania loquens: *Eos enim*, inquit, *ſanos intelligi neceſſe eſt, quorum mens motu quaſi morbo perturbata nullo ſit: qui contrà affecti ſunt, hos inſanos appellari neceſſe eſt.* Et paulò pòſt: *Græci autem maniam unde appellent, non facile dixerim: eam tamen ita diſtinguimus nos melius quàm illi. Hanc enim inſaniam quæ juncta ſtulticia patet latius, à furore diſtinguimus. Græci volunt illi quidem, ſed parum valent verbo. Quem nos furorem, melancholiam ipſi vocant: quaſi verò atra bili ſolùm mens, ac non ſæpe vel iracundia graviore, vel timore vel dolore moveatur. Quo genere Athamantem, Alcmæonem, Ajacem, Oreſtem furere dicimus. Qui ita ſit affectus, eum dominum eſſe rerum ſuarum vetant XII. tabulæ. Itaque non eſt ſcriptum, Si inſanus, ſed Si furioſus eſſe incipit. Stultitiam enim cenſuerunt, id eſt inconſtantiam ſanitate vacantem: poſſe tamen tueri mediocritatem officiorum, & vitæ communem cultum atq; uſitatum. Furorem autem eſſe rati ſunt, mentis ad omnia cæcitatem. Quod cum majus eſſe videatur quàm inſania, tamen ejuſmodi eſt, ut furor in ſapientem cadere poſſit, non poſſit inſania.* ſecundum hæc Ciceronis verba: Inſania eſt, quam Græci maniam: furor, quam ipſi melancholiam appellant. Idem alibi philoſophicè inſaniam interpretans, ita inquit: Sanitatē enim animorum poſitam in tranquillitate quadam conſtantiaq; cenſebant. His enim rebus mentem vacuam, appellant inſaniam, propterea quòd in perturbato animo, ſicut in corpore, ſanitas eſſe non poſſit.

52. *Suetus*] conſuetus: Lucret. in 1.

*—— Et ſemina rerum*
*Appellare ſuemus*: pro conſuemus, hoc eſt conſuevimus. Dividunt ſubinde vocales poëtæ, & quæ coire deberent, ſeparantur: quod ibi ab interprete annotatum eſt. Plautus conſuetionem pro conſuetudine uſurpavit.

52. *Frendere ſub cathenis*] donec illæ eſſent diſcerptæ. quoniam, ut Marcus refert, neque cathenis quiſquam poterat eum ligare. propterea quòd quum ſępe compedibus & cathenis vinctus fuiſſet, diſcerptæ eſſent ab illo, & compedes comminutæ.

52. *Frendere*] *Fremere & frendere*, Nonius inquit, hoc diſſeparantur, quod eſt fremere magnum ſonare, frendere alicubi cum gemitu vel iracundia miſerum aut minax ſonare: ut hoc loco, & apud poëtam Æneid. lib. 3. Feſto autem *frendere* ſignificat frangere: unde *fabam freſſam* dicimus, mola leviter fractam.

52. *Sub cathenis*] *Catena* notum eſt inſtrumentum ferreum, dictum quòd ſeſe capiendo teneat. à quo *cathenula* diminutivum, & *catheno* verbum, & *concatheno*, & *cathenatim* adverbium.

52. *Buſtuali antro*] ſepulchrali ſpecu, in quo cadavera mortuorũ condebantur. *Buſtum*, quaſi bene uſtum dicitur. Antiquitùs enim cadavera comburebantur. Suetonius *buſtum* pro ſepulchro poſuit ut hic *buſtuali* pro ſepulchrali uſurpatum videatur à Prudentio. A buſto, *buſtuarii gladiatoris*, qui ante buſta depugnant: & *meretrices buſtuariæ*, quæ proſtabãt ad buſta, de quibus Epigrammatiſta non tacuit. niſi libeat cum Pio eruditiſſimo appellare buſtuarias, quòd valde urunt, h. e. ſtringunt rem amatorum.

53. *Antro*] Origo dictionis Græca eſt. Ambroſius dictum putat *antrum*, quòd atro inhorreſcat ſitu, atque obfuſcatione tenebrarum. *Antra* autem, ut Feſtus ait, *ſunt convalles, vel arborum intervalla*. Latinè autem antrum ſpecus eſt, atque caverna.

54. *Proſilit*] prorumpit, extrà ſalit. ſic Lucanus:

*Nec cinis exiguus tantam compeſcuit umbram,*
*Proſiluit buſto.*——

*Salire* etiam dicuntur animalia ratione carentia, quando fœminæ mares ineunt. ab eo fit *ſalior*, unde:

*Latâ ſalitur ovis.*——

& *ſalax ſalacis* nomen, h. e. in coitu fortis & crebeř.

54. *Ruitq; ſupplex*] *Cum vidiſſet autem*, inquit Marcus, *Jeſum eminus, cucurrit & adoravit eum. & clamans voce magna, dixit; Quid mihi tecũ eſt Jeſu fili Dei altiſſimi? Adjuro te per Deum, ne me torqueas. Præcipiebat enim ſpiritui immundo ut exiret ab homine.*

54. *Supplex ruit*] id eſt, procidit in genua, quod eſt ſupplicum, poplite flexo precantium. A ſupplice, *ſuppliciter*, adverbium notiſſimum; & *ſupplicuè*, quo Priſci utebantur. Apulejus lib. 11. Aurei aſini; *Sed tamen Deæ monitu, licet non plenè, tamen pro modulo, ſupplicuè gratiis perſolutis, tardam ſatis domuit ionem comparo.* Divus Hieronymus affinem locum apud Matthæum explicans; *Ridiculè quidem*, inquit, *putatur dæmones ſcire filium Dei, & Diabolum ignorare, eo quòd minoris malitiæ ſint iſti, quàm ille cujus ſatellites ſunt; cum omnis ſcientia diſcipulorũ ad magiſtrum referẽda ſit, & tam dæmones quã Diabolos ſuſpicari magis filium Dei quã noſſe*

*Meq; oppido in arcem reduco.*

Virg. lib. 4. Æneid.

*Ejectam claſſem ſociosq; à morte reduxi.*

inde *Reduces*, ut ait Servius, qui pericula evaſerunt.

36. *Apertis orbibus.*] id eſt oculis, ante clauſis, luceque privatis. ſic enim *lumina* ipſa appellantur. Lactantius: *Orbes*, inquit, *ipſos humoris puri, ac liquore plenos eſſe voluit*. Sed & accipiuntur orbes interdum (ut alibi à Prudentio:

*Illic utriſque obtutibus*
*Orbes cavatos præferens,*
*Baculo regebat pravio*
*Errore nutantem gradum.*

Et apud Papinium, *Tunc vacuos orbes*) pro foraminibus frontis concavis, intra quæ latent oculi.

36. *Hac medela.*] luti ſcilicet compoſitione & luitione ſuper oculos, ſanè oppidò mirifica. ſolet nanque lutum oculos magis excæcare. At verò, quid hoc Redemptoris noſtri miraculum myſticè inſinuet, concinniter excutit Chryſoſtomus, Franciſco Aretino interprete. Porrò legimus apud Matthæum cap. 9. Chriſtum poſt ſuſcitatam primatis filiam, duobus cæcis: & apud eundem cap. 20. item aliis duobus cæcis: ac apud Lucam c. 18. Timæi filio à natali cæco, integritatem luminis reſtituiſſe.

37. *Increpat ventum furentem.*] Quomodo Chriſtus in puppi ſuper cervical dormiens, tempeſtate ſuborta à timidis diſcipulis, exigua tum præditis fiducia, excitatus, ventos ſedavit, referunt Matthęus cap. 8. Marcus 4. & Lucas 8.

*37. *Increpat.*] Roterodamus adnotans hunc apud Matthæum locum, *Tunc ſurgens imperavit ventis*, Increpavit primitùs fuiſſe ſcriptum opinatur. atque ita etiam legiſſe Prudentium penè affirmarim. Græcè enim calluit, quod tituli librorum ejus arguunt. Et quòd ſi germanum verbum fuiſſet, æquè ut nunc alludens Prudentius cecinisset, *Imperat vento furenti*: eadem ſervata metri ratione Igitur, ut doctiſſimus Eraſmus cenſuit, aliquis offenſus dandi caſu, *Ventu* (quem tamen Evangeliſta more græcanico ſolet addere) mutavit *Imperavit*.

37. *Increpat.*] incuſat, reprehendit: & propriè eſt, cùm fit cum impulſu vocis, & immani ſonitu.

37. *Furentem ventum.*] Sic Maro in primo Æneid.

—— *Furentibus auſtris*,

pro ventis, nota figura dixit, autore Servio: *Furentem*, cum furia & impetu erumpentem.

37. *Ventum*] Venti & auræ eſt diſcrimen. Ventus eſt, flatus inſuavis: aura, ſuavis ſpiritus. Venti nomen pro vanitate quoque uſurpatur: dicimusq; *ventos colere*, quibus labores vani ſunt. Quando locus hic opportunus videtur non obmittendum eſt, quod Roterodamus tradidit in explicatione adagii, *Ventorum ſtationes*: eſſe pleriſque regionibus ſuos

quoſdam

quoſdam ventos,quorum naturam optimè norunt incolæ regionis, illis obnoxiæ. Qualis eſt Athenienſib' Scyron,paulum ab Argeſte deflexus, reliquæ Græciæ ignotus. Narbonenſi Galliæ Circius,à turbine & vertigine ſic appellatus,ſive Certius,ut vocat Cato,ventus apud illos clariſſimus,nec ulli violentia inferior. Idem non modò in reliquis cæli partibus ignotus,ſed ne Viennam quidem, ejuſdem provinciæ urbem attingens. Ac Auſter in Ægyptum non penetrat,ut autor eſt apud Plinium Fabianus. Japyx Apulis eſt familiaris: & Atabulus Apuliæ certis montibus notus,ac peſtilens,unde & vocabulum inditum. Sunt & alii permulti cujuſque regionis indigenæ ut apud Gellium teſtatur Phavorinus. Adhæc eſt nonnullis alia aliis regionibus vis ac natura. nam, ut teſtatur in Problematis Ariſtoteles, Helleſpontias; qui idem Scyron vocatur, Atticæ terræ,inſulisque vicinis imbrem adfert; Aquilo Helleſponto ac Cyrenæ, Auſter Leſbo Atque hic cum apud alios ſit tepidus & pluvius, Africæ frigidus eſt,ac ſerenus: ubi rurſus Aquilo pluvius,autore Plinio. Eteſiæ,quæ & ſtatis anni temporibus oriuntur , & certis horis diei ſpirant,& conquieſcunt,in Hiſpania & Aſia flant ab Oriente ,in Ponto ab Aquilone,in reliquis mundi partibus à meridie.

38. *Quod vertat.*] evertat,agitet,commoveat.

38. *Æquor.*] planiciem & vaſtitatem maris. Sic ab æquata planicie terra aratro,æquor,Servio autore,dicta eſt,lib. Georgicôn primo:

*At prius ignotum ferro quàm ſcindimus æquor,*
*Ventos & varium cæli prædiſcere morem*
*Cura ſit*,&c.

38. *Imo fundo.*] id eſt vado, quod niſi magna tempeſtate non movetur. Servio autore, *fundus* dicitur ab eo quòd rerum omnium ſit fundamentum: Varroni videtur dictus,quòd quotannis multa fundat. Juriſconſultis fundus eſt,quicquid ſolo continetur. *Ager* verò fundi ſpecies ad hominum uſum comparatus,autor Modeſtinus. Nomen traxit à fundo vaſorum,cujus ſimilitudinem gerit : nam uterque planus eſt,ut ait Pompejus.

37. *Triſtibus.*] id eſt horridis.

37. *Procellis*] nubibus ruptis,& in pronum ſolutis. *Procellam* Græci τὴν ἐκνεφίαν, cadit præceps & vehemens, acriſque,& plurimo cum labore:ut tradit Plinius, & ante eum Seneca in Quæſtion. Accipitur pro æſtu maris nonnunquam,unde *procelloſum mare*. Procella ſi ignem conceperit,dicitur *fulmen*: ſi arctius venti fuerint rotati, dicitur *Typhon* : ſi cum fragore & majore ſpecu deſcenderit, *turbo eſt*, proxima quæque evertens atque demoliens:idem ardentior atque accenſus,vocatur *Preſter*. quas omnes differentias Ariſtoteles & Ptolemæus appoſuêre. Servius ſuper hoc Poëtæ in primo Æneidos,

*—— Creberq; procellis Africus: ——*

dicit, procellam vim ventorum eſſe cum pluvia, quòd omnia procellat.

38. *Vexet.*] præcipitet,agitet. Propriè hic uſus eſt verbo quod denotat ingentem calamitatem. tametſi Anneus Cornutus id verbum leve parvique incommodi putabat eſſe,reprehenſo Virgilio, qui de Scylla ſæviſſimo maris monſtro, *Dulychias vexaſſe rates,* — ait. Sed ingentis calamitatis uſum notare, Gellius cap. 6. lib. 2. Macrobius Satur. lib. 6. quod utroq; priores Aſconius Pedianus & Probus attigerant.

38. *Vagam.*] errabundam.

38. *Ratem.*] navim:atq; ita apud Matthæum admonet Eraſmus legendum,ne quis ingens ſomniet ſubeſſe myſterium,quòd naviculam dixerit,non navim:ut τὸ πλοῖον,id eſt navigium ſive navim ſcribunt Evangeliſtæ cæteri:quos Græcè ſcripſiſſe conſenſus eſt omnium. Arbitratur Roterodamus hinc ortum,quòd paſſim jam *naviculam* appellent *Petri*, quoties eccleſiam ſignificant. At magis conveniebat,ingentem eſſe navim,quæ univerſum hominum genus reciperet,magisq; reſponderet ad typum arcæ,quæ capaciſſima fuiſſe deſcribitur. Ad conſimilem modũ concilium diſtinguunt à conciliabulo, exiſtimantes conciliabulum eſſe diminutivum.aut compoſitum,quaſi dicas concilium diaboli: cum apud Hieronymum in partem bonam pro concilio poſitum reperiatur. Adſcribam ergo verba Hieronymi ex epiſtola ad Gerontiam: *Sit una Eva mater cunctorum viventium, & una Eccleſia parens omnium Chriſtianorum. Sicut illam maledictus Lamech in duas diviſit uxores: ſic hanc hæretici in plures eccleſias lacerant, quæ juxta Apocalypſim Joannis, ſynagogæ magis diaboli appellandæ ſunt, quàm Chriſti conciliabula.* Rectè igitur Eraſmus in Scholiis,rogans: Quid,inquit,ad hunc locum dicent, qui conciliabulum,interpretantur diaboli concilium,quaſi per contemptum dicatur conciliabulum. Cæterùm *rates pro navibus onerariis*, Lucanus quoq; lib 2. uſurpavit:

*Cum taciti ſolvêre rates, non anchora voces*
*Movit,* —

Sunt enim rates propriè,trabes ſimul connexæ.

39. *Ille.*] ſcil. ventus.

39. *Obſecundat.*] obtemperat,obedit,obſequitur. Plautus etiam indifferenti genere protulit in Truculento: *Nunc,dum iſti lubet,dum habes tempus,ei obſecundes.*

39. *Juſſis.*]mandato,à jubeo:quod dum eſt ſubſtantivum,quartæ declinationis eſt in ſingulari, & generis maſculini: in plurali vero ſecundæ, & neutri. veteres tamen etiam in ſingulari *juſſum* dixerunt.

39. *Mitis unda ſternitur.*] id eſt,aquæ tempeſtas,mare procelloſum Chriſti imperio ſtatim fit mite & tranquillum. Ait Matthæus 2. *Facta eſt tranquillitas magna.* Marcus eadem verba refert. Lucas autem ait: *At ille experrectus increpavit ventum,ac tempeſtatem aquæ, factaq; eſt tranquillitas,*

39. *Mitis.*]placida,quieta,ut opponatur immiti,pro procelloſo & inquieto. Maro:

*Mitis, & in morem ſtagni, placidaq́ paludis.*

Apulejus:

*Erat enim turbidum atq́ immite pelagus.*

39. *Unda.*] undam fluentem, multitudinem vocamus. unde Aulo Gellio *mare undabundum* dicitur, ſc. abunde undas faciens.

39. *Sternitur.*] Sic Maro:

*—— Stratum ſilet æquor.*

40. *Extimum veſtis ſacratæ.*] *Eunte Chriſto ſuſcitatum filiam Jairi principis ſynagogæ, mulier quæ fuerat obnoxia profluvio ſanguinis annos duodecim, fueratq́ multa perpeſſa à compluribus medicis, & inſumſerat omnia ſua, neque quicquam adjumenti ſenſerat, ſed magis in deterius venerat, acceſſit retrò, & tetigit fimbriam veſtimenti ejus, & confeſtim ſiccatus eſt fons ſanguinis ejus.* Et, ut Marcus ſcribit cap 5. *ſenſit corpore quòd ſanata eſſet à flagello.* Meminit hoc ſigni Matthæus cap. 9. item Lucas cap. 8.

40. *Mulier.*] ſc. quæ ſanguinis profluvio laboraverat. Mulierem à mollicie dictam, Varro interpretatur. ob hoc, ait Ariſtoteles in Problematis, interfeciſſe mulierem iniquius eſſe quàm virum: quia fœmina imbecillior eſt, quamvis mas ea præſtantior ſit. Diximus in enarratione Reuchlinianorum progymnaſmatum, ex Juriſconſultorum placito, mulieris appellatione & virginem viripotentem contineri.

40. *Attigit.*] dixerat enim intra ſe: *Si tantum tetigero veſtimentum illius, ſalva ero.* Scribit Themiſtius lib. 3. paraphraſeos in librum Ariſtotelicum de anima *Solo tactu poſſe vitam conſtare, cæteros ſenſus non ad eſſentiam, ſed ad ornatum ferè & meliorem notam eſſentiæ inditos. Quamobrem ſublatis reliquis ſenſibus, auferetur ornatus & opulentia, ſed ſtabit animal: ſublato tactu, ipſam neceſſe eſt animalis conſtitutionem & eſſentiam tolli.* Hinc ſcita eſt illa Lucretiana exclamatio ad deos, qui tactum rem nobis precioſiſſimam condonarunt certiſſimam:

*Tactus enim tactus, prò divum numina ſancta,*
*Corporis eſt ſenſus. ——*

40. *Furtim.*] Liberè nanq; & apertè ad Chriſtum non acceſſit, erubeſcens propter ægrotationis genus, quod ſecundum legem judicabatur immundum. Nam ſi menſtruorum tempore immundæ putabantur, multò magis quæ non natura, ſed præter naturam fluxum ſanguinis patiebatur, immundam ſe non immeritò æſtimabat. Nondum etiam ipſa rectè de Chriſto ſentiebat, ac ideo arbitrata eſt, ſe facilè Chriſtum poſſe celare. Prima verò, Chryſoſtomo autore, hæc mulier publicè accedere auſa eſt, quoniam fœminas quoque Chriſtum curare jam audivit. Et quoniam ad filiolam principis ſynagogæ proficiſci conſpiciebat, & ad domum quidem ſuam, quamvis opulenta eſſet, nihilominus non eſt auſa vocare: nec apertè acceſſit, ſed occultè, cum fide veſtem ipſius tetigit. Cum fide, quoniam non dixit: Liberabórne ab hac ægritudine ſi veſtem ipſius tetigero, an non? Sed non dubitans ſanitatem ſe ab hujuſmodi ta-



Digitized by Google

ctu conſecututam,acceſſit furtim,id eſt,latenter,occultè, ut apud Maronem lib. 3. Æneid.

*Infelix Priamus furtim mandarat alendum*
*Threicio regi.* ——

40. *Extimum.*] fimbriam extremitatem, marginem. Elegantes ſcriptores,ait Pius,*extimum* pro extrario dicunt, *citimum* pro citeriore. ſuper hoc Lucretii verſu:

—— *Quamvis vis extima multos*
*Pellat.* ——

40. *Veſtis.*] Appellatione veſtis continentur omnia lanea,linea,ſerica,bombycina:quæ induendi.præcingendi,ligandi, amiciendi, inſternendi,accubandiq́, cauſa apparata ſunt: inſtitæ,picturæ, claviq́; qui veſtibus inſuuntur. Item,veſtis eſt barba: inde *inveſtes* ſine barba, dixit Servius.

41. *Protinus.*] id eſt ſtatim,& à tempore illo,ut dicit Evangeliſta.

41. *Salus.*] incolumitas,quam ipſa mulier,ut ex Luca ante relatum eſt,corpore ſenſit.

41. *Secuta eſt.*] ſcil ut tetigit fimbriam: & hoc propter fidem, qua cum Chriſtum acceſſit,qui & mulieri ait: Confide filia,fides tua ſalvam te fecit. Ne putes ſanatam ſolùm efficacia tactus veſtimenti: ſed virtute Chriſti, Marco referente: *Statim ut tetigit mulier veſtimentum, Jeſus in ſemetipſo agnoſcens virtutem ex ſeſe prodiiſſe, cõverſus in turba ajebat: Quis tetigit veſtimenta mea?* & ſubdit: *Mulier verò timens & tremens, ſciens quod factum eſſet in ſe, venit & accidit ei, dixitq́; ei: Filia, fides tua te ſervavit, vade cum pace, & eſto ſana à flagello tuo.*

41. *Pallor.*] vel propter deſtitutionem ſanguinis. eſt enim ægrotatio illa exanguis: vel ex metu & tremore, qui ex Chriſti interrogatione ei incuſſus eſt. Timentes quoque palleſcunt ex eo,quòd calor in metu perfugit in ima, & ſanguis contrahitur ad cor, ita ut cæteris partibus defiat. Autor Ariſtoteles in Problematis.

41. *Deſerit.*] dimittit.

41. *Ora.*] id eſt faciem ut ſit à parte denominatio totius. propriè tamen os eſt concinnitas capitis in qua & lingua & dentes ſunt.

42. *Rivus.*] Ulpianus inquit: *Rivus eſt locus depreſſus per longitudinem, quo aqua decurrit; inde rivalis, amoris æmulus dictus, qui ſcilicet cum altero ad eundem amoris rivum, hoc eſt, ad eandem amicam non ſine æmulatione contendit: ſicut tauri dum ad eundem rivum aquantur, concertare ſolent.* Æmulatio illa quæ eſt inter amaſios, *rivalitas* vocatur,ut dixi in Scholiis quæ ſcripſi in Eraſmicum hymnum, divæ Annæ dictum.

42. *Siſtitur.*] deficit. alia ſignificatione verbum notum eſt Juriſconſultis.

42. *Fluebat.*] currebat.

42. *Perpeti.*] Scribe *perpeti*,ut editio habet Aldina: & non *perpetim*, ut eſt in libris Daventriæ excuſis. Nam aptior eſt ſermo per ablativum

adjecti-

adjectivum, quod ordinatur cum ſubſtantivo cruore, quàm per adverbium. & ita eruditiores cenſent legendum in hymno Jambico, cujus initium eſt: *Veni creator ſpiritus.* item & in hymno ejuſdem legis, qui Ambroſii eſſe putatur, cujus initium eſt; *Veni redemptor gentium.* in quo inſeruntur hæc duo carmina integra:

> *Infirma noſtri corporis*
> *Virtute firmans perpeti.*

42. *Perpeti.*] perpetuo, atq; ita contra naturam profluviorum, quæ mulieres quocunq; menſe infeſtant; unde menſtrua dicta.

42. *Cruore.*] ſanguine.

43. *Exitu dulcis.*] Cum Chriſtus appropinquaret portæ civitatis Nain, quæ diſtat à monte Tabor contra meridiem, duobus millib. paſſuum, Euſèbio & Hieronymo autoribus: *Ecce*, inquit ſacer Lucas, cap. 7. *efferebatur filius unicus matri ſuæ, & hæc vidua erat. quam cum vidiſſet Dominus, miſericordia motus ſuper eam, dixit: Noli flere. Et acceſſit, tetigitq; loculum, & ait: Adoleſcens, tibi dico, ſurge. & reſedit qui mortuus erat, & cœpit loqui, & dedit illum matri ſuæ.*

44. *Orba mater.*] privata filio. *Orbus* propriè dicitur, qui orbem, id eſt circulum & lumen oculorum amiſit. quaſi orbibus amiſſis. hinc per metaphoram *orbi* dicti, quicunq; aliqua re chara privati ſunt, ut parentes liberis quaſi oculis privati. Inde *orbo, as*, verbum: quòd eſt privo: & *orbitas* ſive orbitudo, qualitas illa patrum poſt amiſſos liberos. ut hic. Interdum tamen *orbus* è contrario pro eo qui parentes amiſerit accipitur, quē Græci ὀρφανὸν orphanum dicunt. Terentius; *Orbo qui proximi ſunt, uxorem ducant.* hinc *orbitas*, pro orphanitas ſumitur, quam Græci ὀρφανίαν nominant. Cicero: *Deploravit enim cauſam atq; orbitatem ſenatus.* Memoriæ proditum eſt, adeò creviſſe avariciam, ut patri unicus filius videretur moleſtus: quia ſcilicet per eum privabatur muneribus, quæ dabantur orbis à captatoribus: quod Satyricus notat:

> —— *Tolle recolle dulcem*
> *Cogitur heredem, cariturus turture magno,*
> *Mullorumq; jubis, & captatore macello.*

Legimus apud Suetonium, Tiberium Cęſarem Lepidam feminam generoſiſſimam condemnaſſe, in gratiam Quirini conſularis prædivitis & orbi & Marcellinus ſcribit, *orbos & cœlibes à captatoribus cultos.*

41. *Ephebum.*] Spacium inter pueritatem & pubertatem, vocant *ephebiam*. Quintilianus appellat *lubricum ætatis*: quia illa ætas facilè labitur in vitium. Qui ſint *ephebi*, qui *exephebi*, docet Cenſorinus.

43. *Raptum.*] *Rapti* propriè dicuntur juvenes, quorum funera ſunt immatura. Scatent hujus verbi innumera apud autores exempla.

43. *Exitu.*] morte.

43. *Dulcis juventa.*] ætatis juvenilis. Maro:

> *Si mihi quæ quondam fuerat, quæq; improbus iſte*
> *Exultat fidens, ſi nunc foret illa juventa.*



Digitized by Google

Sunt qui decem hebdomadis vitam humanam conſtare dicant. in prima hebdomada dentes homini cadere, in ſecunda pubem apparere, in tertia barbam naſci, in quarta vires, in quinta maturitatē ad ſtirpem relinquendam, in ſexta cupiditatibus tentari, in ſeptima prudentiam linguamque conſummari, in octava nonaq; eadem manere, in decima hominem fieri morti maturum. Quæ ſit hebdomas, Cenſorinus demonſtrat in libro de die natali. Cæterùm de gradibus ac numero ætatis humanæ, non omnes idem ſentiunt. Varro quinque gradus æquabiliter putat eſſe diviſos, unumquemq; ſcilicet præter extremum in annos 15. Hippocrates medicus in ſeptem gradus ætatum diſtribuit finem vitæ uniuſcujuſque. Solon autem Philoſophus partes fecit decem. Staſeas peripateticus duos ad hos Solonis addidit. Et ne cuncta recenſeam, ſecundum Camertem, lege hæc copioſè apud Cenſorinum cap. 12. de Die natali, apud Auguſtinum cap. 23. de Geneſi: & capite ultimo vigeſimiſecundi de Civ. Dei.

44. *Funerabat.*] Et ſubintelligenda eſt copula.

44. *Supremis fletibus.*] maximis lachrymis, quibus ſolent fœminæ, dum funus effertur, largiſſimè ora rigare. *Diffleti* inde oculi dicti ſunt, nimio fletu exhauſti.

45. *Surgit.*] reviviſcit, quoniam obierat: contrà impius, quorum traditio erat, neminem ex iis qui obierant reviviſcere, & reſurgere: nos verò luminaria fidei ſecuti, credimus nedum ſingularem poſſibilem eſſe reſurrectionem, ſed & generalem futuram. Quidam tamen hoc perverſè intelligentes, reſurrectionem corporum futuram non credunt: ſed quod de reſurrectione legitur in Scripturis, ad ſpiritalem reſurrectionem referre conantur, ut aliqui à morte peccati reſurgent per gratiam. Hic autem error ab ipſo Apoſtolo reprobatur: dicit enim cap. 2. ad Timotheum: *Prophanas vocum inanitates prætermittito. ad majorem enim proficient impietatem: & ſermo illorum, ut cancer morbus, paſtionem habebit. quorum de numero eſt Hymeneus, & Philetus, qui circa veritatem aberrarunt, dicentes reſurrectionem jam eſſe factam.* At qualis futura ſit iſta reſurrectio, deq; illius apparatu, copioſius ſcribunt Auguſtinus in libro Civitatis divinæ, & Thomas contra Gentiles lib. 4.

45. *Adſtans*] qui modò jacuerat, h. e mortuus erat; quod divinæ proſus ſignum fuit virtutis, non magiæ, in quam, ut alibi diximus, impii referebant. Ea enim ſi quid eveniret, aut id tempore fieret, adjurationibus videlicet, adhibitis execrationibus, ſuffitibus, & id genus cæteris: vel jejuniis, orationibus ſuperſtitioſis, immoderatis vigiliis; aut certè mendaciter, non verè facta oſtenderentur. Chriſti autē opera patrata ſunt aut momento, aut vix comprehenſo tempore, & juſſu quoque, ut hic: *Tibi dico adoleſcens, ſurge.* & alibi ſæpe uſum legimus juſſu, non obſecratione.

45. *Redditur*] datur accipit enim interdum per ſe dandi ſignificationem, quanquam habet ſignificationem retrodandi, ut ait Celſus. *Reddere quoq; eſſe reponere*, item dici acceptum reſtituere, facere, advehi, exponere & dare, Nonius autorum exemplis probat.

46. *Sole*

46. *Sole jam*] Chriſtus precibus Mariæ & Marthæ ſororum permotus, Lazarum Bethanienſem lachrymabũdus vitæ reſtituit. Inter omnia miracula, quibus Chriſtus divinitatem ſuam prodidit, hoc volunt supereminere, & quaſi quendam obtinere principatũ: Lazarumq; idcirco mortuum, ut Chriſtus cum novo, & omnibus ſeculis admirando ordine ſuſcitaret, ſeſe vitæ mortiſque dominum declararet: quem ſacer Joannes cap. 11. refert.

47. *Jubet vigere*] alta eum voce ſuſcitando: Lazare, veni foràs. Et hoc ad impia gentilium ora refrenanda, qui fabulabantur in tumulis eſſe animas defunctorum. Adjecit nomen, ne omnes mortui cogerentur exire. Cum enim clamaturus eſſet Dominus, jam inferi turbabantur, jam ſub pedibus Domini reſeratus patuit infernus, omnes mortui expectabãt nomine ſuo vocari. Igitur uno nominatim vocato, cæteri intercepti ſunt. Non autem dixit, ut adoleſcenti, *Surge tu:* ſed, *Veni foràs*, ut viventi loquẽs ei qui mortuus fuerat: quoniam Chriſto vivunt omnia. *Vigere*, eſt validũ & robuſtum eſſe: inde *vigor*, robur & firmitas.

46. *Sole quarto jam carentem*] h.e. ex quadriduo jam mortuum. *Carere*, præter vulgatam ſignificationem, purgare etiam ſignificat. Autor eſt Varro in libro de vocalibus poëticis Conſtructum cum ablativo, pro indigeo ponitur.

46. *Sole*] die, ut etiam in numero multitudinis. ut apud Maronem:

*Treis adeo incertos cæca caligine ſoles*
*Erramus pelago.*——

Sic & apud Libanium, quum dicit, *iram non eſſe producendam in multos ſoles.*

46. *Jam abſconditum*] *Jam*, præterea. Eſt quidam modus apud probatos autores ſententias conjungendi.

46. *Abſconditum*] pro conditum, h.e. poſitum in monumento. inde *conditorium*, ſepulchrum dicitur. Plinius junior: Tam rara fides in amicis, tam parata oblivio mortuorum, ut nobis ipſi debeamus conditoria conſtruere, omniaque hæredum officia præſumere.

46. *Sepulchro*] monumento Ulpianus ff. 11. *Sepulchrum* eſt ubi corpus mortui, oſſave hominis condita ſunt: *monumentum* autem dicitur, quòd memoriæ ſervandæ cauſa exiſtat. Marcellus titulo De ſumptibus funerum: *Monimentum ſepulchri id eſſe divus Adrianus reſcripſit, quod monimenti, id eſt muniendi ejus loci cauſa factum ſit.* Florẽtinus ibidem: *Monumentum generaliter res eſt, memoriæ cauſa in poſterum prodita, in qua corpus vel reliquiæ ſi inferantur fiet ſepulchrum: ſi verò nihil eorum, monumentum erit, quod Græci cenotaphium appellarunt.* alii monumentum ad memoriam poſteritatis, & quicquid ad memoriam alicujus factum eſt: ut phana, porticus, ſcripta, & carmina. A ſepiendo ſepulchrum deducitur: quia cadaver terra circumſepitur. Unde Plinius, ubi matri Terræ plaudit, inter cætera ſubdit noviſſimè: *Complexa gremio jam à reliqua natura abdicatos, tum maximè ut mater operiens, nullo magis ſacramento quam quo*

*nos ſacros facit, etiam monumenta ac titulos gerens, nomenq; prorogans noſtrum, & memoriam extendens contra brevitatem ævi.* Poteſt animus ingenuus atq; curioſus ſubdubitare, quid Plinius intelligat his verbis: *Nulla magis ſacramento quàm quo nos ſacros facit.* ubi intelligendum, Baptiſta Pio hujus loci enodatore, *mortuos & ſitos, ſacros haberi.* Cui opinioni Plutarchum in Numa ſubſcribentem habes, qui mortuos ſacros appellat, quorum ſacra ſunt ſepulchra, nec licet illa movere. Propterea proverbialiter à Græcis dicitur, ἀκίνητα κινεῖς, h. e. *Non movenda moves:* quod, ut Zenodorus putat, fas non ſit movere neque aras neque ſepulchra neque ſacella, quibus reverentia quædam ac religio debetur. Unde natum ſit id proverbii, uſumq; item ejus pete ex Chiliadibus Eraſmicis.

47. *Spiramine*] ſpiritu, anima. nam ſubſtantiæ incorporeæ, rationales, ut Angeli, intelligentię, & anima, ſpiritus ab Theologis nuncupari ſolent. Hic vel maximè illorum exploditur ſententia, qui dixerunt animam humanam cum corpore mori: quod crediderunt quidam etiam literatiſſimi viri, ut Zadukei & Berhuſei, à Zadok & Berho, qui fuerunt radix hęreticorum: dicit Reuchlin in Annotationibus quas in Athanaſii quæſtiones ſcripſit, apud Hebræos: & Epicurei apud Græcos: & ipſe Plinius apud Latinos, ſuique complices & ſodales. ait enim in libro Naturalis hiſtor. 7. cap. 55. inter cætera de immortalitate diſputans: *Puerilium iſta deliramentorum, avideq; nunquam deſinere mortalitatis, connexa ſunt, & reliqua.* Et Epicurus in libro cui titulus eſt μεγάλῃ ἐπιτομῇ, ſcribit: ὥστ' οἱ λέγοντες ἀσώματον εἶναι τὴν ψυχὴν ματαιάζουσι. i. *Qui dicunt incorporeã eſſe animam, inſaniunt.* Ex quorum perſona dicitur Sap 2. *Ex nihilo nati ſumus, & poſt hoc erimus tanquam non fuerimus.* Ex quorum perſona dicit Salomon Eccl. 3. *Spiritus unus omnibus & amplius homini à pecore nihil eſt, quia omnia vanitas: omnia vadunt ad locum unum, omnia facta ſunt de humo, & omnia revertentur ad humum. Quis ſcit, Spiritus filiorum hominis ſi aſcendat ipſe ſurſum, & ſpiritus pecoris ſi deſcendat ipſe deorſum in terram?* At hæc ex impiorum loquela dici à patre, patet per hoc, quod in ult. cap libri, quaſi determinando ſubjungit: *Et revertatur pulvis in terram ſuam ſicut erat, & ſpiritus redeat ad Deum qui dedit illum.*

48. *Halitus*] i. flatus oris, & ſpiritus, ut anhelitum ſignificat.

48. *Reductus*] retractus, revocatus, reſtitutus, ut prænotavimus. prima correpta Reduco profertur fermè ab omnibus ſed Lucretius in primo produxit.

48. *Intrat*] ingreditur.

48. *Rurſus*] iterum. interdum tamen ſine iteratione accipitur. ut docet Servius ſuper hoc poëtæ in 3. Æneid carmine:

*Rurſum in receſſu longo* ——

48. *Fœtidum jecur*] Ad Marthæ verba alluſit, quæ Chriſto dicit: *Domine jam olet, quadriduanus eſt enim.* ut pro *fœtet* Eraſmus vertit, *olet*: quod verecundius eſt quàm *fœtet*. Galenus & medicorum ferè univerſa ſchola,

jecur

jecur eſſe præcipuum ſanguinis organum ſtatuunt, & venarum principium. A jecore *jecoroſi*, qui morbo laborant epatario.

49. *Ambulat per ſtagna ponti.*] Cum juſſu Chriſti diſcipuli, ut præcederent ſe in ripam ulteriorem, navim conſcendiſſent, jamq; illa in medio maris afflictaretur ab undis: *Dominus quarta noctis vigilia ad eos veniens ſuper fluctus, cœpit illos turbatos conſolari dicens: Bono animo eſte. Ego ſum, ne terreamini: arbitrabantur enim ipſum ſuper mare ambulantem phantaſma eſſe, hoc eſt ſpectrum.* Reliqua pete ex cap. 14. Evangelii ſecundum Matthæum.

49. *Ambulat.*] it, ſcilicet Chriſtus. Cato in Re ruſtica *ambulare naves* dixit. Vegetius pro exercere dixit: *In menſe tam equites quàm pedites educantur ambulatum. hoc enim verbo, hoc exercitii genus nominant.* *Ambulatio* locum ſignificat ad ſpaciandum conſtructum, qui Juliano Juriſconſulto tradente arboribus infœcundis ferè veſtiebatur: & dictæ ſunt *ambulationes*, quaſi circuitiones. Modum conſtruendarum docet Vitruvius lib. 6.

49. *Stagna ponti.*] per aquas maris ſtagnantes. Dicimus enim *ſtagnare aquam*, cum non effluit, neq; ſorbetur. *Pontus* mare dicitur, inſerta una litera, quaſi πόνος, id eſt labor: quod ſcil. laboribus ſit plenum, vel quod pontem non admittat.

49. *Calcat.*] premit pedibus. Refertur nonnunquam ad animum.

49. *Summa.*] ſummitatem, altitudinem. Summa fœminino genere ſubſtantivum dicitur collectio rei multiplicis aut numeroſæ in unum principium velut caput, quo reliqua omnia continentur. Corn. Tacitus: *Flaccus ſummam rerum permiſit.* Sic & pecuniæ aut rationum *ſummas* dicimus, hoc eſt, numerum collectum. Juvenalis:

*—— Majorem tert us illo*
*Summam, quam patulæ vix cœperat angulus arcæ.*

49. *Fluctuum.*] aquarum, tempeſtate maris in unum collectarum. Nam ut ex ſacro hiſtoriographo retuli, navis afflictabatur ab undis, quæ fluctus ſunt, etenim ventus erat adverſus, uti ſubdit:

50. *Mobilis liquor profundi.*] id eſt maris: vel ab imo vadorum faſtigio, vel à ſummo. nam & *æquor altum* dicitur, & *profundum ſublime*. Virgilius Æneidos primo:

*—— Mare ac terras, cælumq; profundum.*

Signatè autem aquam maris *mobilem* vocat, quoniam mare etiamſi tranquillum placidúmve dicitur, nunquam ſtat, ſed leviter commovetur. quod & Seneca de aërę lib. 6. Quæſtionū naturalium judicandum putat.

50. *Liquor.*] aqua ſic apud Lucretium:

*Adde etiam qui conduplicant primordia rerum,*
*Aëra jungentes igni, terramq; liquori.*

*Liquor* verbum, quod eſt reſolvor, productè prima ſyllaba dicitur: contrà nomen correptè.

50. *Præſtat.*] tribuit, exhibuit. Verbi hujus ut varia conſtructio eſt, ita

quoque ſignificatio ejus latè patet. Adverbium verò *Preſtò*, quod ferè nō cum alio verbo jungitur quàm cum *Sum* & *Forem*, & apud Poëtas cum *Adſum*, ſignificatque *preſto eſſe* & *preſto fore*, præſentem paratúmve eſſe, atque futurum. Cicero:

*Quibus quidem omiſſis, tu etiam Bruto preſtò fuiſti.*

50. *Pendulam viam*] ſolidam, quæ ſc. ſuſtentet, ut ſolum atque continens eſt. *Pendulum* à pendeo deducitur, quod per metaphoram pro ſuſtētari accipitur. Ovidius:

*Pendet & à veſtra noſtra ſalute ſalus.*

50. *Viam*] iter, ut pro eodem *viagium* Apulejus uſurpavit, ſicut *viantes* pro viatorib. quin & *viare* verbo Ambroſius uſus eſt. *Viaticum*, itineris gratia in abitione paratum, Græcè ἐφόδιον. unde *viaticari* apud Plautū in Menechmis, viaticum petere. Ex placito Jurecōſultorum, qui vocabulorum ſibi vim jure quodam ſuo præ cæteris vindicant, in Commentariis noſtris quos ſcripſimus in Capnionis progymnaſmata, diximus quid ſit via, iter.

51. *Fatiſcit*] *Fatiſcere* eſt aperire, ut ſcribit Nonius. *Fatim* verò abundanter dicimus, unde & *affatim*. *Hiſcere* autem, aperire. Quandoq; tamē ſignificat idem quod deficere. ut apud Lucr. lib. 2.

*Temporis incuſat nomen, ſeclumq; fatiſcens,*

Et apud Columellam lib. 8.

*Celerrimè fatiſcit, quæ plures educet.*

51. *Preſſa*] calcata: à *premo* participium ut nomen eſt adjectivū, pro diligenti atq; vigilanti accipitur. ut à Secundo in epiſtolis, *preſſa contatio*: pro diligenti mora. & Apulejo *preſſior cautela*, pro vigilantiore dicta eſt. Sic *preſſiores cogitationes*, i. intētiores: & *preſſum* pro attenuato uſurpatur. Idem Plinius: *Preſſus ſermo & purus ex epiſtolis petitur.*

51. *Sanctis veſtigiis*] *Sanctum* non dicitur ſolùm purum & impollutū, verumetiam venerandum, ut hoc loco, & inviolatum. Porrò, Trebatio autore in libr. Religionum, ut refert Macrob. cap. 3 libr. 3. Saturnal. *interdum idem quod ſacrum, idemq; quod religioſum: interdum aliud, h.e. nec ſacrum nec religioſum eſt.* Quod ad ſecundam ſpeciem pertinet:

*Sancta ad vos anima, atq; iſtius inſcia culpæ*
*Deſcendam.——*

non enim ſacro aut religioſo ejus anima tenebatur, quam ſanctam, h.e. incorruptam voluit oſtendere. ut illo quoque:

*—— Tuq; ô ſanctiſſima conjunx*
*Felix morte tua——*

in quo caſtitatis honorem incorruptæ uxoris amplexus eſt. unde & *ſanctæ leges*, quæ non debeant pœnę ſanctione corrumpi. Eodem modo *ſanctum ærarium* ab antiquis dictum eſt, quod prorſus intactum erat, ex quo nihil promi licebat ad annuas neceſſitates. Livius lib 7 ſecundi belli Punici: *Cætera expedientibus quæ ad bellum opus erant conſulibus, aurum viceſimarium, quod in ſanctiore ærario ad ultimos caſus ſervabatur, promi placuit.*

Cice-

ero in Verrem act. 5. *Primùm mihi literas, quas in*
*litas habent, proferunt*: de Syracuſanis loquens. Et a
*ulit mandata ad Conſules, ut Romam venirent, pecu*
*io proferrent*. Sic *ſanctius ſacrariū*. Quintilian. lib. 11.
*illic opes velut ſanctiore quodam ſacrario recondita.*
n natura, *ſanctius* pro exploratius poſuiſſe videtur: *ſa*
re eſt. Quod autem ad priorem ſpeciei diffinitione
.non ut aliud ſit quàm ſacrum, aut religioſum:

*Ecce levis ſummo de vertice viſus Juli*
*Fundere lumen apex.——*

Et paulò pòſt:

*Nos pavidi trepidare metu, crinemq; flagrantem*
*Excutere, & ſanctos reſtinguere fontibus igneis.*

m ſanctos perinde ac ſacros accipiemus, quia divi
tem: ——*Tuq; ô ſanctiſſima vates*
*Præſcia venturi.——*
d niſi ſacrum vocat, quam videbat & vatem, & D
em. Veſtigium nemo eſt qui ignorat ſignum eſſe
ur, & metaphoricôs poni pro quocunq; rei geſtæ in
*uetus antro buſtuali*] Salvator, ut ad regionem Ga
atthæus) Gergeſenorū applicuit, ſtatim occurrit
xius immundo qui domicilium habebat in monu
; cap. 8. duos fuiſſe tradit. Marcus verò cap. 5. & L
um fuiſſe ſcribunt. quos Prudentius ſequitur, dice
*us inops*] mente, h. e ratione vacuus. *Inops*, qui ſin
uaſi exgens, cui ne gens quidem ſit reliqua. unde eg
opia; nam hæc impotentiam, illa neceſſariorum
: Lucretius ait libr. primo De rerum natura, ubi
;

*ec me animi fallit, Graiorum obſcura reperta*
*fficile illuſtrare Latinis verſibus: eſſe*
*ulta novis verbis, præſertim cum ſit agendum*
*pter egeſtatem linguæ & morum novitatem.*

is autem præcepta ſapientiæ verſibus complexus
rem verſus, cum aliquot libros, quos poſtea Cic
vallâ inſaniæ conſcripſiſſet, propria ſe manu conſ
XIII. Cneo Pompeio & M. Licinio Craſſo Co
a ſumpſit virilem togam. Ejus lectionem prob
in ut corpus eloquentiæ faciat: Vitruvius vim v

ntelligentiæ. nam anima in furioſis manet, men
exanimes, ſed dementes vocantur. *Mens* ergo,
igetur, vel minuitur pro ætate, ut latè Lactantiu
um, dicentem animam eſſe temporariam atque

Digitized by Google

52. *Frendere ſub cathenis*] donec illæ eſſent diſce[...]
[M]arcus refert, neque cathenis quiſquam poterat eum
[q]uòd quum ſępe compedibus & cathenis vinctus fuiſſ[et]
illo, & compedes comminutæ.

52. *Frendere*] *Fremere & frendere*, Nonius inquit, [...]
[qu]od eſt fremere magnum ſonare, frendere alicubi cu[m]
dia miſerum aut minax ſonare: ut hoc loco, & apud
[...]. Feſto autem *frendere* ſignificat frangere: unde *fa*[...]
, mola leviter fractam.

[5]2. *Sub cathenis*] *Catena* notum eſt inſtrumentum
[...] ſeſe capiendo teneat. à quo *cathenula* diminutivum
, & *concatheno*, & *cathenatim* adverbium.

*Buſtuali antro*] ſepulchrali ſpecu, in quo cadavera
tur. *Buſtum*, quaſi bene uſtum dicitur. Antiquitùs
urebantur. Suetonius *buſtum* pro ſepulchro poſui[t]
[sep]ulchrali uſurpatum videatur à Prudentio. A buſt[o]
*s*, qui ante buſta depugnant: & *meretrices buſtuaria*[s]
a, de quibus Epigrammatiſta non tacuit. niſi libea[t]
ó appellare buſtuarias, quòd valde urunt, h.e. ſtring[unt]

*Antro*] Origo dictionis Græca eſt. Ambroſius dic[it]
[qu]òd atro inhorreſcat ſitu, atque obfuſcatione tenebr[arum]
[...] Feſtus ait, *ſunt convalles, vel arborum intervalla.*
[ſp]ecus eſt, atque caverna.

[Pr]*oſilit*] prorumpit, extrà ſalit. ſic Lucanus:
*Nec cinis exiguus tantam compeſcuit umbram,*
*Proſiluit buſto.*——
[...]n dicuntur animalia ratione carentia, quando fœ[...]
[...]so fit *ſalior*, unde:
[...]*ta ſalitur ovis.*——
[...]*is* nomen, h.e. in coitu fortis & creber.
[...]*s ſupplex*] *Cum vidiſſet autem*, inquit Marcus *Je*[...]
*doravit eum. & clamans voce magna, dixit; Qu*[...]
[F]*i altiſſimi? Adjuro te per Deum, ne me torqueas:*
[...]*mmundo ut exiret ab homine.*
[...]*x ruit*] id eſt, procidit in genua, quod eſt ſupplici[...]
um. A ſupplice, *ſuppliciter*, adverbium notiſſim[...]
[...]ſci utebantur. Apulejus lib 11. Aurei aſini; *Sed* [...]
*m plenè, tamen pro modulo, ſupplicuè gratis perſ*[...]
[...]*ltionem comparo.* Divus Hieronymus affinem
[...] explicans; *Ridiculè quidem*, inquit, *putatur d*[...]
[D]*iabolum ignorare; eo quòd minoris malitiæ ſint*
[...]*s ſunt; cum omnis ſcientia diſcipulorũ ad magiſ*[...]
[...]*amones quã Diabolos ſuſpicari magis filium De*[...]

*intelligendi ſunt.* At Jacobus Faber ait; *Timendum, id eſt, ne dum dæmonem oſtendere nitimur mendacem, à Domino, quæ ei debetur, veritatem auferamus, quod majus piaculum eſt. Nonne quod eſt apud Marcum & Lucam, Quia ſpiritus immundi clamabant, dicentes; Tu es filius Dei altiſſimi. ut probem dæmonia eſſe mendacia, negabo eſſe filium Dei? minimè id feret pietas.*

54. *Ut*] poſtquam. ſic Maro;

*Ut regem æquævum crudeli vulnere vidi.*

54. *Senſerat*] i. perceperat. eſt enim *ſentire* propriè aliquo quinq; ſenſuum percipere, velut hic cum eminus vidiſſet Jeſum, ut tradunt Evangeliſtæ, protinus accurrit & adoravit eum. Transfertur autem plerunq; ad omnem cognitionis perceptionem. Sic Juvenalis inquit;

*Qualem nequeo monſtrare & ſentio tantum:*

id eſt, intelligo. Quandoq; accipitur ut ſit judicare. Perſius;

*De Jove quid ſentis?*

id eſt, judicas. Item Plinius junior;

*Cupio enim abs te intelligere quid ſentias.*

Hinc *ſententia* decretum quoddam atq; præceptum, quod de reo, i. de judicio quæri poteſt. Aliter tamen & variè apud oratores accipitur, ut facile ex Cicerone, Seneca, Fabioq; colligi poteſt.

54. *Adeſſe*] præſentem eſſe, naturali verbi ſignificatione. nam & favere auxilioq; eſſe ſignificat; ſcribiq; debet cũ *d*, ut differat ab aſſo. quod M. Varro dictum putat, quòd ab igni aſſudeſcit; ſudando enim aſſum diſtillat calore. quidam *aſſum* dici ex eo interpretantur, quòd ſine pigmẽto ſaporis alieni in obſoniis inferebatur. *Aſſum* enim ſolum veteres dixêre. unde & *aſſa vox* nominatur, ore prolata, non admixtis aliis muſicis vocibus. *Aſſas* tamen veteribus *nutrices* dictas legimus, quòd adſint iis quos nutriunt, nec ab eis vel exiguo tempore divellantur.

54. *Chriſtum*] Dei ſummi filium, ex hujus ipſius dæmoniaci confeſſione, quem Chriſtianæ veritatis hoſtes impiè *Onochelum* appellabant, infando picturæ genere deformantes, aſininis auribus, pede altero inungulatum, ac togata ſpecie, cum libro in manibus. addito etiamnum ſceleſtiore titulo, ceu Chriſtianorum is foret Deus, ut Tertullianus in Apologetico meminit cap. 16. & alicubi à nobis relatum eſt. Adde, quòd & Chriſti cultores *Semiſſios* & *Sarmentarios* nuncupabant, de mortis genere; quòd ad aſſis dimidii ſtipites deſtinati, ſuperjectis accumulatiſque ſarmenticiis faſcibus concremari conſueſſent.

55. *Pulſa*] ſc. omnipotenti verbo Chriſti, dicentis; *Exi ſpiritus immunde ab homine. Pulſa*, i. abacta, extruſa Plautus; *Pelle animo timorem.*

55. *Peſtis milleformis*] legio ſc. ſpirituum malorum. *Peſtis* morbum ſignificat. & in hoc differt à lue, ut tradidit Laurentius; quòd *lues* dicitur, quum in urbe vel in agro febris, aliúdve genus morbi ſævit, ſive homines ſivè pecora aut ſata corripiens; *peſtis* verò, q̃ aut citò accidit, aut citò abit ab ægro, quæ & peſtilentia dicitur, & peſtilitas, ut placet Nonio. Lucret. lib. 5.

ſ. ubi explicat quæ ſit cauſa peſtis : *Atq; ea vis omnis* *ſq; & peſeſcas*, ut Feſto. Ejuſmodi autem morbi non *es* ſolùm dicuntur, ſed & quicquid ſaluti adverſum e Unde *peſtiferum locum* & *peſtilentem annum* appell. *Milleformis*] multiformis, definitus numerus pr iate eſt, poëtis præſertim.

*Lubricorum dæmonum* ] immundorum ſpirituum um, vel malorum Angelorum; quos olim cælo la et ſola doctrina, ſed etiam Cælio obſervatum eſt i ab Pherecyde traditum, Ophionemque nuncupat um ſerpentem, qui anteſignanus fuerit agminis ab deficientis. Porrò dæmonis nomen in Chriſtian nè, infeſtumque eſt, non ita veteribus, quibus eju Deus quandoque ſignificatur : pro admirabili & i uſurpat Græcorum natio. Sed quibuſdam quo æſit dæmonii cognomentum. *Lubricum* ſecundu tur, quod labitur, dum teneri creditur, ut piſcis, ſt lavando dictum. unde & *delubra* dicuntur, id eſt luta, id eſt madefacta ſunt, lubrica ſunt.

*rripit.*] comprehendit. Maro:

*Verum ubi correptum manibus, vinclisq; tenebis.*

*lida.*] fœtida, olentia gravè.

*rcamina*] excrementa.

*i gregis*] qui erat ibi ſecundũ Evangeliſtas juxta ens: & deprecabantur Chriſtum omnes dæmon *is, ut abeamus in gregem porcorum* A ſue, *juinus*. *rex* congregationem ſignificat animalium cuju jorum ſive minorum. Virgilius :

*grege non auſim quicquam deponere tecum.*

Adelphis : *Atque hic hercle de grege illorum eſt.* *us omnes aleatores, omneis impuri impudicique* ò, congregationem majorum animalium ſig

*—— Latos correpta per agros*

*enta aſſueto belli de more vagantur.* Ma

*ſatis armentis, ſuperat pars altera cura*

*eros agitare greges.——*

ut in illum permittente Salvatore immundi tatim, ut Lucæ dicam verbis, impetu per præ us eſt. Signatè verò *aquis* dixit *nigris*, quòd ue aquæ diſtent fluviatiles atque marinæ. D ad hunc locum pertinet, in locis Hebraicis à dæmonibus vexabantur, Salvator reſtitu *montem vitulus demonſtratur juxta ſtagnum*

q

*dis, in quod porci præcipitati ſunt*. Quanquam hic ipſe locus apud Matthæum Geraſenorum, & apud Marcum Gadarenorũ vocatur, & eodem nomine apud Lucam. Unde ex judicio magni Roterodami conſequitur, aut Gergeſſam viculum eſſe in regione Gadarenorum; aut eandem eſſe Gergeſſam & Gadaram.

57. *Pecus* ] ut quartæ inflexionis nomen Plautus in Rudente protulit: *Men' vides referre uvidum rete cum ſquamoſo pecu?* *Pecua* Solinus dicit, unde *pecuinus* venit: non à pecude, nec à pecore. *Pecuina* ſimpliciter Apulejus de Aſino aureo vocat animalia bruta, cujus hæc verba ſunt in fidelibus exemplaribus: *Nec tantum pecuina & ferina, verum inanima etiam divino ejus luminis numinisq; nutu vegetari* Agmina pecorum, *pecuaria* dicim⁹. Quodcũq; animal humana caret effigie, pecus appellatur.

57. *Fit lymphaticum* ] i percitum, h. e furore concitatum: quòd vulgò creditum fuit, ut antè etiam relatum eſt, ut quicunq; nympham vidiſſet, furendi finem non faceret. Potes & haud abſurdè aquaticum intelligere. quòd terreſtre illud animal factum ſit inquilinum maris, abſorptũ ab eo. Aldus pro *Fit*, *Et* legit, reclamante illo exemplari vetuſto Peutingerano. Hoc autem inſigni ſigno multa Chriſtus docuit. ut in eo, in primis quidem liberati à dæmonibus intellexerunt, quantum doloris inſidiatores ſui dæmones habuerunt, qui credebant, ut inquit Hieronymus, Dominum veniſſe ad ſe judicandos: præſentia Salvatoris, tormenta ſunt dæmonum. Deinde & omnes hinc diſcimus, ne in ſuos quidem impetũ facere dæmones audere, niſi Dominus permittat. Tertiò docemur, niſi vel in ipſa calamitate dæmoniaci divina providentia juvaretur; multa pejora ſibi à dæmonibus fierẽt. quàm tunc in porcos illata ſunt. Nam quòd majori homines odio habeant, quàm expertes rationis animantes. nullus vnquã dubitavit. Quare cum porcis non pepercerunt, ſed confeſtim, cum ſibi conceſſum èſt, in præcipitia cõpulerunt: multo magis homines quos incoluiſſent, in deſertum abegiſſent, niſi divinitus retinerentur. Unde manifeſtum eſt, neminem eſſe qui abſquè divina gratia vivat. Quòd ſi quis dicet, Et cujus rei gratia à dæmonibus porci interempti ſunt? ſemper in dejectionem animos hominum intrudere dæmones ſtuduerunt, ſemperque gaudent cæde ac vaſtitate: quod & princeps eorum diabolus adverſus Job fecit, quum ſibi Deus petenti conceſſerit nõ ſui gratia, verum ut ſervum ſuum faceret clariorem, & impudentiam diaboli deprimeret, ac in caput ſuum cuncta quæ adverſus juſtum excogitarat, cõverteret. Nam & hic certè oppoſitum factum eſt quàm dæmones optaviſſent, cum & Chriſti virtus claré prædicaretur, & eorum malitia & duritiès ac impotentia manifeſtius appareret: ita ut nec in porcos habere poteſtatem videantur, niſi creator omnium Deus conceſſerit. Anagogicum ſi fortè requiris ſenſum, pete ex Chryſoſtomo homelia in Matthæum 29. ex qua ad hunc locum facientia, libitum fuit ſubſcribere.

58. *Ferte qualis ter quaternis.* ] Sacer Matthæus cap. Evangelii ſui 14. *Cum appetiſſet*, inquit, *veſpera, adierunt Chriſtum diſcipuli ipſius dicentes:*

*Deſer-*

*ſertus eſt locus, & hora jam preterii. Dimitte tu bas, ut*
*mant ſibi cibaria. At Jeſus dixit illis: Non eſt illis neceſ*
*vos quod edant. At illi dixerunt ei: Non habemus hic, ni*
*piſces. Ille verò dixit: Adferte mihi illos huc. & juſſit*
*gramine, ſumptisq; quinq; panibus ac duobus piſcibu*
*culis benedixit. & cum fregiſſet, dedit diſcipulis pan*
*, & comederunt omnes & ſaturati ſunt, & ſuſtulerun*
*ntes duodecim corbinos plenos.* hactenus Matha
meminit Marcus cap 6 Lucas cap 9 & Joannes iten
*Ferte* ] Juxtà verba Chriſti ſic apud Joannem. dic
*ll e quæ ſuperfuerunt frag enta, ne quid pere t.*
ii Chriſtus quadam partim nia juſſiſſe diſcipulis,
ent. Sed ad hoc opus puſill minitatis no dico, C
s, ſed nemo aliorum paulo liberior deſcendiſſet. M.
diſpenſatione, & miraculi novitas majorem a
. Tanta enim poteſtas Chriſti ex hac re apparui
is panibus & duobus piſcibus non ſolum ingens
ſed etiam duodecim corbium fragmenta ſuperfue
in quoque illam, fragmentorum copia depulem
e per phantaſmata quinque panibus impleri ita
ſuperfuiſſe, & qui comederunt videbant, & qui
& portando ſenſerunt Sed maximum atque u
eralitas enim nobis hoc miraculo commendatur
itur: Quanto plura dabis liberaliter atq; in ſeric
largius confluent: fac igitur libenter quod tribu
*am tuum.* Nam & diſcipulos videmus tardiore
ſe, quibus ſic affectis, copioſiſſimam fragmento
ator largitus eſt. Ita docemu , propter minima,
ſumimus, ditiſſimam nobis à Chriſto gratiam
mus ergo tardi ad ſuſcipiendos fratres ex charita
, omni propter ſpem ac fidem abjecta formidin
nus multiplicata hæc fuiſſe divinitus, facilè, u
rdiæ indigentibus aperiemus Quando enim
hac vita fuer s? Quando æceptum hoc com
endi quotidie prætermittens? Recordare Pſal
*qui memor ſit tui in inferno autem quis confite*
ructus poſt mortē? aut quomodo Dei quiſpia
nodo præcepta faciet qui deſcendit ad inferos.
eo ut ſcribitur. Idcirco & Paulus docet Galat
*bemus, operemur bonum.* Hanc nobis hiſtoria

Cyrillus
te, h.e colligite. Sic Lucret. in 5.
*s nitidò capit lavitq; lepore.*

Propriè eſt ferre,portare. Virgilius:

*Vix illum famuli Phlegeus Sagarisq́; ferebant.*

Quamvis Cajus Juriſconſultus ferri propriè dicat, quæ noſtro corpore geſtamus: portari ea,quæ jumento nobiſcum ducimus: agi,quæ animalia ſunt. Aliàs ferre multa ſignificat. nam *pro oſtentare,dare,conferere,offerre, dicere, pati, habere,ducere,diſturbare,extollere, accipitur*; ut multis auctoritatibus comprobat Pylades in vocabulario ſuo.

58. *Fragmina*] *fragmenta*: Lucretius libro jam citato,ubi docet quo pacto ferri natura reperta ſit:

*Arma,antiqua manus,ungues dentesq́; fuerunt,*
*Et lapides,& item ſylvarum fragmina rami.*

appoſitivè dicens *ramos fragmenta ſylvarum*.

58. *Ferculorum*] Priſciano teſte, *ferculum* à ferendo dicitur, per quod vas ipſum epularum propriè intelligitur. hic verò pro miſſibus panis & piſcium,ut apud Juvenalem jura ſignificat:

*—— Quis fercula ſeptem*
*Secretò cœnavit avus?* ——

58. *Qualis*] A qualo *quaſillus*, & neutro genere *quaſillum* dicitur,qui Græcè *calathus*,autore Feſto.Inde *calathiſcus* per diminutionem quo utitur Catullus in Pelei & Tethidis nuptiis,& in Ruſtico Politianus. Hic autem pro ſporta accipitur,ut apud Matthæum *cophinus*, qui veteribus menſuræ genus fuit: autor eſt Julius Pollux.

58. *Ter quaternis*] duodecim Quoniam omnia plena myſteriis ſunt, per quinq; panes hordeaceos Cyrillus,cui Hieronymus ſubſcribit, putat ſignificari Moſaicos libros, quòd tota lex in illis contenta, liberalem ac hiſtoricum cibum, atq; ideo duriorem & quaſi hordeaceum adferre. Per piſces verò duos, Apoſtolorum Evangeliſtarumq; ſcripta ſignificari dicit,quibus delicatiora hominibus alimenta deferuntur. Quòd autem unuſquiſq; juſſu Chriſti cophinum fragmentorum plenum reportaverit, hoc ipſum ad præſules ſanctarum eccleſiarum ſucceſſione tranſiſſe non dubita,inquit idem beatus pater.

59. *Jam referta ſunt*] ſaturata,impleta Quòd ſi legis,ut habet editio Daventriana,*refecta*: id eſt cibata nanq; corporis noſtri refectio eſt cib9, potus,lavacrum,aliaq; hoc genus fomenta.quanquam *reficere* propriè eſt jam,aliquo vitio collapſum in priſtinum reſtituere:etiamſi Juriſconſultis latior ſit uſus hujus verbi. Mihi verò prior lectio. juxta editionem Aldinam,exemplarq; illud vetuſtum& admodum fidele,probior videtur,vim verborum Saturati atq; impleti. quibus uſi ſunt Evangeliſtæ, magis exprimens. *Referta*,à refercio verbo, compoſito ex re & farcio,quod eſt ſaturo,impleo.

59. *Affatim*] abundanter,admodum. Hieronymus ad Heliodorum: *Affatim dives eſt,qui cum Chriſto pauper eſt.* Adverbium hoc junctũ genitivo interdum, ut apud Livium, legimus: *Habetis affatim lignorum*. & apud Plautum in Ciſtellaria: *Aliorum eſt affatim qui faciant*. Columella

*affa-*

*im paleas* dixit. & plerumq; eo dicendi genere uſus eſt
e Gellio cap. 7. lib 7 qui putat prima acuta pronunc
*Millia agmina* ] maximam turbam. nam qui com
nè quinquies mille, præter mulieres ac pueros, qui
:. Unde & in Numerorum libro, quoties ſacerdote
tus vel turbæ pugnantium deſcribuntur, ſervi & m
ulgus ignobile, abſque numero prætermittuntur,

*illia* ] Hujus vocabuli ſingulare eſt mille. Quadrig
ium, referente Gellio, ita ſcripſit: *Ibi occiditur mi*
inquit, non occiduntur.
*mina* ] multitudinem. Et non ſimpliciter omnem
Servius tradit. Quod autem hic ordinata fuerit
angeliſtarum. Marcus enim ait: *Et diſcubuerunt,*
*ni & quinquageni.* & Chriſtus apud Lucam ait a
*llos diſcumbere in ſingulo diſcubitu quinquagenos.*
*antum* ] epulantium, qui propriè dicuntur in co
us in Aſinaria: *At etiam cubat cucullus.* Aldus le
nihil immutet ſenſum: at ipſe tamen Daventria
*accubantum* habet; ſecutus ſum maximè, aſpira
i. Præterea carminis ratione, magis huic Troc
s convenit.
*anibus* ] Johannes hordeaceos panes fuiſſe ſcri
:ioſè id enarrans: ſed deliciarum luxum Apo
:m eſſe inſtruens, nempe in duodecim homini
reperti ſunt. lege Chryſoſt. Panem autem h
uiſſe, proditum eſt, quem poſterorum vita d
er frumenti genera numerat: atque id ex o
mitoſum eſſe, & frugum omnium molliſſim
erib fuiſſe non unum, Cælius adnotavit lib.
is, à *veredo*: à quo fit *peredia*, ipſa comeſſatio

*us* ] pro geminis, h. e. duobus. Sic Maro:
*e Somni porta.* ——
Plautus in Menechmis: *Et ſunt nati fili*
*fortitudo, gemina confidentia.* Et ſignific
. ut apud Plautum in Amphytrione;
*et filios geminos duos.*

*nos huic ubera circum*
*es pueros* ——
os vocant. Idem;
*aneq; gemellos,*
*'a connixa reliquit* ——

Nec de duobus tantum dicimus geminos, ſed etiam de plurib. ut Vergilius dixit: *Tergem[illegible] [illegible] eryonæ.* ——

61. *Tu cibus panis[illegible]* ] Perquàm ſcita & oppidò huic loco concinna apoſtrophe, Prudentius Jeſum Chriſtum, ſummi Dei filium, confitetur eſſe panem illum vivum qui de cælo deſcendit. de quo ipſe apud Joannem cap. jam citato: *Si quis*, inquit, *ederit ex hoc pane, vivet in æternum*, iterum atque iterum Judæis inculcans: *Ego ſum panis ille vitæ.* rurſus: *Ego ſum panis vivus.* & iterum: *Et panis quem ego dabo, caro mea eſt, quam ego dabo pro mundi vita.* Et ſubdens huic, quod ait, affine: *Amen, amen, dico vobis, niſi ederitis carnem filii hominis, & biberitis ejus ſanguinem, non habebitis vitam in vobis. Qui edit meam carnem, & bibit meum ſanguinem, habet vitam æternam. Caro enim mea verè eſt cibus, & ſanguis meus verè eſt potus.* & noviſſimè: *Hic eſt panis qui de cælo deſcendit. Qui ederit hunc panem, vivet in æternum.*

61. *Tu*] ſcil. Chriſte, fili Dei altiſſimi à quo datus es cibus & panis nobis. quod ex ore tuo didicimus, dicente: *Non Moſes dedit nobis illum panem de cælo, ſed pater meus dat vobis panem de cælo verum.*

61. *Cibus*] Appellatur ex Græco, quod illi peram, in qua cibum recondunt, *[illegible]* appellant, autor Pompejus. Donatus, qui in Terentium eruditiſſimos ſcripſit Commentarios, cibum ac victum ſic ſeparat: ut *cibus* ſit, qui etiam delicatis præbetur: *victus* verò, in parvis aridiſq; alimoniis conſtitutus.

61. *Panis*] *Panis* proprietatem à paſcendo putant veteres exiſtimandam Varro de vita pop. Rom. lib. 1. *Paſtillos* & panes hoc vocabulo paſtus, quod eſſet paſcere, dicebant: à paneq; & faciendo panificium cœptum dici. hinc *panarium*, ubi id ſervabant: ſicut *granarium*, ubi granum frumenti condebant.

61. *Perennis*] perpetua, quaſi omnium annorum, ſic non areſcens unquam: ſicut *perennem fluvium* dicimus, qui nunquam ſiccitatib. exareſcit.

*Suavitas.*] dulcedo: veteribus *ſuavitudo* dicta eſt. Plautus in Bacchidibus: *Cor meum, ſpes mea, mel meum, ſuavitudo, cibus, gaudium.* Turpilius Leucadia: *Intercapedine interficior, deſiderio differor, tu mihi cupiditas, ſuavitudo, & mei animi expectatio.*

62. *Neſcit eſurire*] non cupit edere. hinc *eſuries*, quæ & *eſuritio* dicitur, & *[illegible]rigo*. Neſcire tamen, propriè ignorare eſt. Hoc autem intereſt inter *neſcire* & *ignorare*: quod ſi huic verbo *Neſcit*, præponatur vox univerſalis affirmativa, fit propoſitio particularis negativa. etenim quum dicimus, *Omnis homo neſcit legere*: idem eſt ac ſi diceremus, *Aliquis homo neſcit legere.* Si verò præponatur vox univerſalis negativa, fit oratio univerſalis affirmativa. nam quum dicimus, *Nullus homo neſcit Deum eſſe*: idem eſt ac ſi diceremus, *Omnis homo ſcit Deum eſſe*. quod ſi poſt verbum *Neſcit*, ponatur vox particularis affirmativa, fit propoſitio univerſalis negativa. ut ſi dicamus: *Neſcit aliquis diem mortis ſuæ.* E contrario verò ſi huic verbo *Ignorat*, vox univerſalis affirmativa, fit univerſalis negativa. idem eſt enim, *Omnis*

*homo*

ignorat diem mortis ſua. & , *Nullus homo ſcit diem mortis ſuæ*. Si verò ponatur vox univerſalis negativa, fit propoſitio univerſalis affirmativa. em nanque eſt, *Nullus homo ignorat ſe mortalem eſſe*. Si autem poſt *at*, ponatur vox particularis affirmativa, fit propoſitio particularis iva. etenim ſi dicamus: *Ignorat aliquis diem mortis ſua*.

*In ævum*] æternitatem. dictum *ævum* ab æternitate omnium an- hinc *æviternum*, & per ſyncopen *æternum*. Cenſorinus inquit: *m de ævo, quod eſt tempus unum & maximũ, non multum eſt quod entia dicatur. Eſt enim immenſum, ſine origine, ſine fine quod eodem emper fuit, ſemper futurum eſt, neq; ad quenquam hominum magis ad alterum pertinet. Hoc in tria dividitur: præteritum, præſens, fu- Ævum neq; annorum neq; ſeculorum numero, nec deniq; ullo defini- orıs modulo metiri conabor*. Secundum verò Hammonium, ... deductum videri poteſt, quod quinque ſignificat, vitam hominis, nnorum numerum, æternitatem autore Gregorio Nazianzeno, m ſecula à principio mundi, uſq; ad reſurrectionem mortalium: oris medullam, tradente Hippocrate.

*Qui ſumit tuam dapem*] h. e. quicunq; tuo veſcitur cibo. Hippo- ribit in libro De flatibus, triplici alimento corpora nutriri, cibo, piritu, qui adeò corpori neceſſarius eſt, ut poſſit homo ſine eſca & multos dies vivere, ſine ſpiritu verò intra tempuſculũ moriatur.

*Sumit*] i. accipit *Sumere* nanq; (autore Marcello) accipere eſt & tem laudare, mirari, ſuſcipere quoque, & interdum eligere. Exē- eum leges probatiſſimorũ autorum, Lucilii, Plauti, Ciceronis, Maronis.

*Dapem*] In unitatis numero caſum nominandi protulit. Cato in *Si daps profanata fuerit*: pro epulo quod diis offeretur. Porrò mus largiores & opiparos apparatus. Martialis:

*Illa quidem lauta eſt, dapibuſq; inſtructa ſuperbis.*
*Nam ſimul expletus dapibus, vinoq; ſepultus.*

*Explet.*] ſatiat. Conſtruitur cum genitivo & ablativo. Maro:
*Implentur veteris Bacchi, pinguiſq; ferinæ.*
*Implevitque mero pateram.*

*Lacunam*] i. foſſam; h. e. voracitatem & ingluviem: ut notet gu- ationem & voratrinam. Maro:
*tota ſolidam in glaciem vertere lacunæ.*
quod profundum eſt am pro receptaculo eduliorum accipi, quod profundum eſt iſſimumq;

*is*] Venter infra pectus eſt. parte priore, cujuſq; radix umbi- idici pars ſubjecta in latus utrunque, ilia dicitur. Autor A- b. . de Natura animalium. Plura ſignificat venter, ut Ga- e homine adnotavit. *Ventres* autem dici guloſos, etiam il- rſu liquet;



Digitized by Google

*Vivite phagones, comedones, vivite ventres.*

Pontan in lib. De immanitate, Vitellium principem jure putat immanē ventrem dicendum, qꝫ intempeſtivæ ac ſordidæ fuerit gulæ. ut apud Trāquillum legimus, & nos in tumultuariis Scholiis noſtris indicavimus, titulo, De immanitate, quæ verſatur circa paſtum ac cœnas.

62. *Sed fovet vitalia* ] h.e. animam confirmat, & in vitam æternam provehit. Ad hunc cibum operandum nos Salvator hortatur apud Joannem; *Operemini non cibum qui perit, ſed qui permanet in vitam æternam*; h.e. non eum qui lapſus in ventrem, & brevi nos voluptate afficiens, per alvum tandem emiſſus perit; ſed ſpiritalem cibum, in vitam æternā perducentem, quem largiturum ſe pollicetur, dicens; Quem filius hominis dabit vobis, hunc enim pater ſignavit Deus. ut dicere videatur: Non eſt mihi difficile permanentem cibum vobis largiri, quò ad æternæ vitæ inauditas delicias deducemini. Nam etſi homo ſum ut unus veſtrûm; unctus tamen à Deo patre, ſignatuſq; ſum ad incommutabilem ejus identitatem. Nam & ego in patre, & pater in me naturaliter cernimur Quare quamvis propter vos per ineffabilem diſpenſationis rationem homo ex muliere factus ſum: eam tamen virtutem habeo, qua poſſim omnia ut Deus efficere, nec ullo modo minor virtus mea quàm patris eſt unde ſi ſpiritalem cibum ac ad vitam æternam conducentem pater vobis præſtare poteſt, poteſt etiam ſimiliter & filius; qui quamvis carnem aſſumpſerit, imago tamen incommutabilis ejus eſt, quæ ſumma identitas non lineamentis corporis, nec ulla corporali figura ſed ſubſtantia, gloria, poteſtateq; regia Deitatis aſpicitur. Evangeliſta autem *ſignari* hîc aut pro ungi poſuit (ſignabatur enim qui ungebatur) aut naturaliter ad formā patris ſe eſſe formatum, ſignationis nomine denotavit. Autor eſt Cyrillus, interprete Trapezuntio. At Eraſmus hic *conſignatum* legit, pro cōfirmatum; ut *ſignaculum* à Paulo pro confirmatione poſitum eſt cap. 9. prioris ad Corinth. Quemadmodum vulgaris proverbiis qꝫ vehemēter certum & indubitatum intelligi volumus. id dicimus *obſignatis literis teſtatum*.

63. *Fovet* ] Marcellus; *Fovere* eſt nutrire, provehere: item aſpergere, conſtituere, & tueri ſed & amplecti; ab avibus ſumpta tranſlatione, quæ fovere dicuntur ova, quibus ad excutiendum pullos incubant. inde *focus, fomenta, focillationes, foculi, fomites*, i. aduſtæ vites, ut Opilius interpretatur, aut aſſulæ ex arboribus dum cæduntur excuſſæ. *Fovemus* autē, quæ ſuum robur non habent, & ſatis per ſe firma non ſunt, ut Servius ait.

64. *Clauſus aurium meatus* ] Ad finem c. 7. Evangelii ſecundū Marcum legimus, quòd Chriſtus rurſum egreſſus de finibus Tyri ac Sidonis, venit ad mare Galilææ, per medios fines Decapolis, quæ eſt regio trans Jordanem decem civitatum, unde & nomē habet Græcis, circa Hippum, Pellem, & Gadaram; ut teſtis eſt Hieronymus in locis Hebraicis. *Et adducunt ei ſurdum, impeditumq; lingua*; ſive, ut Eraſmus vertit, *balbum*, dictione compoſita à μόγις vix, & λαλεῖν loqui. Eſt autem id vitii penè perpetuum inſanis aut melancholicis, aut fatuis natura; ut teſtis eſt Ariſto-

ente ipſo Roterodamo. *Et deprecabantur eum, ut impo- & cum apprehendiſſet eum de turba ſeorſim, miſit digitos ius, & ſputo emiſſo tetigit linguam ejus. ac ſuſpiciens in & ait illi: Epheta, quod eſt aperire. Et ſtatim aperta & ſolutum eſt vinculum linguæ ejus, ac loquebatur*

d eſt iter, quod ſecundum philoſophum lib.2 De anima, ſum atque anfractuoſum factum eſt, ne lædatur. tra- aërem auribus inſitum, placidè tranquilleque agitari juam, auriſque obſtrepitum. Lactantius lib. De opificio hum opificio: *Incredibile*, inquit, *eſt, quantam pulchritu- , quòd tum pars utraque ſimilitudine ordinata eſt, tum ut ecius voces facilius colligantur. Nam & forma ipſa mi- m ficta, quòd earum foramina voluit eſſe nuda, & inoo- nus decorum & minus utile fuiſſet: quoniam ſimplicium uſtiùs prætervolare vox poſſet, & ſpargi, niſi perceptam per percuſſu retenta foramina ipſa convehèrent, illis ſimilia mpoſitis ſolent anguſtiora vaſa compleri. Eas igitur aures um nomen à vocibus hauriendis, unde Virgilius,*

*— Vocemq; his auribus hauſi:*

*o Græci αὐδίω vocant ab auditu, per immutationem lite- udes ſunt nominatæ) voluit Deus artifex mollibus pelliculis chritudinem demerent pendulæ atque flaccentes: neque ibus, ne ad uſum inhabiles eſſent, immobiles ac rigentes: ſed medium excogitavit, ut eas chartilago mollior alligaret, m ſimul & flexibilem firmitatem. Meatus* fit à verbo m ab *Eo* verbo deductum exiſtimant.

] impeditus. *Claudere* & *clavis* ex Græco κλείω ἢ κλεῖς ei tutelam penes Portumnum eſſe putabant, qui clavim gebatur, & Deus putabatur eſſe portarum. Autor eſt eſt includere, rurſus obſiſtere, item circumvenire. Mar- probat. Ulpianus *clauſas* pro junctis accipit: *Si modò ita ni modo erumpere non poſſint.*

ignarus. Maro:

*— Ne fati neſcia Dido*

*inibus arceret. —*

pro incognito uſurpatur, referente Nonio. ut apud Plau- :

*ua in locis neſciis neſcia ſpe ſumus.*

.] Tradunt Phyſici, ſonum in orbicularem figuram amplificatam circulis ad aures pervenire, non aliter ex jactu lapidis ab alto circuli multiplicantur ad littus. m in libros Ariſtotelis De anima, paraphraſi ſecunda *aër qui primò inſonat, non adjungitur ſic, ut ad audit ...*



Digitized by Google

*ipſe accedat, ſed proximum ſibi, & continuum aërem commovet, atque hic ſubinde alium excitat eo modo, quem in fluctibus cernimus, in quibus alter alterum trudit, & pulſus obiter ſequentem impellit.* Superius quibus vox ſonusque conſtare videtur, de eorum interſtitio diximus. Neque enim eſt animus idem ſæpius repetere. ſolet enim uniformis narratio faſtidiũ generare. Equidẽ hoc loco adnotandũ etiam atq; etiam viſum eſt, ſonorũ alium dici *vocem*, alium *non vocem*. Vocem autem finiunt, ſonum ex ſignificandi propoſito editum. Quamobrem tuſſis, ſibilus, & id genus ſoni plures à vocis definitione abjunguntur. Sonum autem *non vocem* generari ex colliſione corporum inanimorum, vel etiam animorum, habentium tamen ſe reſpectu vocis, ut anima, id generis eſt ſonus qui fit è pedum ſtrepitu. nanq; pedes carent inſtrumentis ad formandam vocem requiſitis. Sunt autem hæc neceſſaria quidem, lingua, guttur, pulmo.

65. *Purgat.*] amovet

65. *Quæque obſtacula.*] hoc eſt, quæcunque auditionis impedimenta.

65. *Ad præcepta Chriſti.*] dicentis *Epheta*, vox Hebraica eſt, & (ut Eraſmus adnotavit) unum ex eo verborum genere quæ Hebræi gravia vocant, & quæ vim habet tranſitivam. quaſi dicas: Præſta te apertum, ſive fias apertus. Igitur præcepta hic nihil aliud ſonant quàm verba Chriſti, quæ & in Marcum commentariorum autor accipit nomine digitorum. Nam digiti, inquit, qui in aures ejus mittuntur, verba ſpiritus ſunt, de quo dicitur: *Digitus Dei hic eſt.* &, *Opera digitorum tuorum ſunt cæli.*

66. *Capax.*] aptus, idoneus: aliàs, quicquid capit continétve, dicitur.

66. *Fruendis vocibus.*] hauriendis, vel utendis quandoque. *Frui* propriè eſt, ex re qua utimur delectationem capere. unde fieri poteſt, ut eadem re unus utatur, alter fruatur: ut ſi per æſtũ duo frigidâ aquâ manus lavent, alter ut abluat ſordes, alter ut frigiditate illa oblectetur. Habet hoc verbum tria ſupina: *fruitum*, unde *fruitio* fit: (quo verbo Theologi utuntur, voluntq; ad Deum tantum referri. *Res aliæ ſunt*, inquit Auguſtinus in primo de doctrina Chriſtiana, *quibus fruendum eſt, aliæ quibus utendum: illa quibus fruendum eſt, beatos nos faciunt: frui enim eſt, amore alicui rei inhærere propter ſeipſam, utendum eſt nummo, ut fruamur Deo: ſed nunc ordine præpoſtero multi frui malunt nummo, tanquam Deus propter nummum colendus ſit*) Et *fretum*, unde fit fretus, id eſt confiſus: & *frutum*, unde veteres frutum & frutam dixerunt paſſivè eum ſive eam, quibus nos frui contigiſſet.

66. *Pervius ſuſurris.*] Pro ſonis, non vocibus, hic poſitum videtur. quamvis *ſuſurrus*, & neutro genere *ſuſurrum*, vox dicitur eorum, qui *ſuſurrones* appellantur, quod voce demiſſa in aures hominum obſtrepunt potius, quàm loquantur quod quidem hominum genus ceu pernicioſiſſimum (ut Hieronymus in Epitaphio Paulæ ad Euſtochium ſcribens ait) inſectantur ſcriptores, ac maledicum & linguax. Conſtantinus Imperator

r apud Ammianum, quòd nimium patulas ſuſurronib.
*ervium*, quod facilè tranſitur, nemo eſt qui ignorat.
*ritudo cedit.*] Poſt inſignia aliquot Chriſti miracula
odit hic Prudentius quod legitur cap. 15. apud Matth.
itam Cananææ filiam Chriſtum ex partib⁹ Tyri & Si-
n, veniſſe juxta mare Galilææ, ac conſcenſo monte ſe-
ceſſiſſe ad eum turbas multas, ducentes ſecum claudos,
ıtilos, & alios multos, & abjeciſſe eos ad pedes Jeſu: quos
nt turbæ, ſcilicet mutos loqui, mutilos eſſe ſanos, clau-
ecos videre, glorificabant Deum Iſraël. Quod celebre
ıis verſibus Sedulius, quem Parrhaſius noſtri temporis
Ariſtarchus crebrò citat cum Prudentio in doctiſſimis
uis, concluſit libro mirabilium Divinorum tertio:

*Alta dehinc ſubiens montis juga plebe ſequente,*
*Millia cæcorum, claudorum millia paſſim,*
*Leproſoſq; ſimul populos, ſurdaſq; catervas,*
*Invalidaſq; manus, & quicquid debile vulgi*
*Venerat, in priſcum componit motibus uſum.*
*Et revocata ſuis attemperat organa nervis,*

do.] id eſt morbus. Cicero vult, *ægritudinem animi eſſe,*
*poris.* atq; ita ab ægro ægrotum ſeparant, ut æger animo,
re dicatur.

abit, recedit. nam, ſecundum conſuetudinem, ſignificat
tori dare. Eſt uſus hujus verbi varius, ac oppido elegans.
obſervavit. Adde tu, Juriſcõſultis *cedere* eſſe. aliò habitum
nus l. ſi hominem §. quoties. ff. depoſiti. Quoties foro ce-
rii, ſolet primo loco ratio haberi depoſitariorum. quem
n Accurſius ſic explicat: *Foro cedunt*, id eſt, *litigari nolunt*:
. quaſi de foro judiciorum Ulpianus intellexerit quod lõ-
endit *Budæus*, principum virorum in literis judicio Græ-
tiſſimus, atq; unicum totius Galliæ decus & ornamentũ:
*ere dicebantur argentarii, cum tabernis, id eſt menſis ſuis ce-*
*ro Romano erant, aliò habitatum migrabant. Argentarii*
abernas in foro publico conductas habebant. Plautus in
*triduum hoc unum modò foro operam aſſiduam dedi, dum*
*uaritet argentum in fœnore.* Terentius in Phormione: *Sed*
*forũ, atq; illud mihi argentũ rurſus jube reſcribi, Phormio:* id
ſcripturam reddi. Plautus in Perſa: *Mirum quin tibi crede-*
*ui faceres quod partim faciunt argẽtarii, ubi quid crediderit,*
*ò à foro fugiunt quàm ex porta, ludis cum emiſſus eſt lepus.*
ul. *In foro infimo boni homines atq; dites ambulant, ſub ve-*
*ui dant, quiq; etiam accipiunt fœnore. pone ædem Caſtoris,*
*quibus credas malè,* In æde autem Caſtoris quæ in foro erat
bant pecuniæ mercatorum fœneratorumq; deponi. Unde
Satyra 14.

Digitized by Google

— *Quanto capitis diſcrimine conſtant*
*Incrementa domus, ærata multus in arca*
*Nummus, & ad vigilem ponendi Caſtora nummi.*

quem morem Venetiis hodie quoque ſervari ajunt. Herodianus libro primo, in templo Pacis divites pecunias ſuas deponere ſolitos eſſe ait: indeque crebra in jure mentio pecuniarum in æde ſacra deponendarum. De hujuſmodi tabernis intellexit idem Ulpianus in *l. qui tabernas argentarias.* infrà de contrahenda emptione. quo in loco Accurſius nihil prorſus intellexit. Id autem ex Vitruvio lib. 5. intelligi poteſt, ubi de foris ædificandis loquitur: *Italiæ verò urbibus*, inquit, *non eadem ratione eſt faciendum, ideo quòd à majoribus conſuetudo tradita eſt, gladiatoria munera in foro dari. Igitur circum ſpectacula ſpacioſiora intercolumnia diſtribuantur, circaq; in porticibus argentariæ tabernæ, menianaq; in ſuperioribus coaxationibus collocentur, quæ ad uſum & vectigalia publica rectè erunt diſpoſita.* Inde *circumforaneum æs* Ciceroni pro fœneraticio. ſic enim inquit ad Atticum: *Tuſculanum & Pompejanum me valdè delectant, niſi quòd meipſum illum vindicem æris alieni ære non Corinthio, ſed hoc circumforaneo obruerunt. Cedere foro*, vulgus *facere bancquam ruptam* dicit, hoc eſt negotiationem menſariam abrumpere: quod & *ſolum vertere* dicitur. Juvenalis Satyra 11.

*Hi plerumq; gradus: conducta pecunia Romæ,*
*Et coram dominis conſumitur: inde ubi paulum*
*Neſcio quid ſupereſt, & pallet fœnoris auctor,*
*Qui vertêre ſolum, Baias & Oſtia currunt.*
*Cedere nanq; foro jam non eſt deterius, quàm*
*Æſquilias à ferventi migrare Suburra.*

Cedere igitur foro, & ſolum vertere, dici propriè poteſt de argentariis, qui & nummularii dicuntur, & menſarii menſulariique, & Græcis verbis trapezitæ & collybiſtæ. qui & ipſi rurſus duorum ſunt generum. nam minutuli illi nummularii, id eſt campſores, quos Græci *argyrognomonas* vocant, quaſi pecuniæ ſpectatores & collybiſtas & ἀργυραμοιβοὺς, publicam cauſam habere non videntur, nec rationem accepti expenſiq; facere: ut argentarii illi & menſularii, qui non tam pecuniarum permutationem quàm majorem negotiationem exercent, quibus olim moris fuit pecunias cuſtodiendas dari, fœneratò interdum, interdum gratuitò.

67. *Omnis languor pellitur.*] hoc eſt, quæcunq; membra affecta, maculata, & langueſcentia vigori ſuo reſtituuntur. Marcellus ait:

*Languor eſt defectio & diſſolutio.*

Virgilius Æneid. lib. 9.

*Purpureus veluti cum flos ſucciſus aratro*
*Langueſcit moriens.* —

Item libro decimo:

*Qualem virgineo demeſſum pollice florem*

*molles violæ, ſeu languentis hiacynthi.*
orpor & inertia. Marcus Tullius de Officiis lib. pri-
*nagis cavendum eſt ſenectuti, quàm ne languori ſe deſi-*

expellitur.
hæc adhibita eſt ad gemina opera: & ad perceptus ſa-
officium.
arro inquit: *Is fatur, qui primùm ſignificabilem ore e-*
*quam id faciant pueri, dicuntur infantes.* Horatio *in-*
ii non ſinit. Quandoque hæc dictio cum ad animum
parum eruditum, parum ingenio & uſu rerum callen-
tot locis admonuit Eraſmus, & Budæus ante adno-

*entia.*] perpetua, ut ita dicam, quia à natali muta. Nam
intercipi poteſt, ex Hippocratis ſententia. ait enim:
*liqua ex parte concuſſum fuerit, neceſſe eſt ſtatim mutos*
item *mutus à litera m*; quam exprimit dum conatur
inguæ detrimentum *balbuties*, vel propter ſuam, vel
imbecillitatem, quos videlicet à cerebro ſuſcipit.
*uando balbutiunt*; tum quia multa humiditate per-
, tum quia etiam ab ipſius multitudine lingua præ-
ergò ſcitè appellavit *ſilentia*, quòd humectior mol-
liberè in verba prorumpat, cum ejus muſculi firmiter
. Maronianus interpres *veterni nomine hydropiſin*
at, quæ nimio plus homines reddit pigros & ignavia
le & pro deſidia quandoque poſitum invenias. Probus
cipit ſomno, quem Medicorum ſcholæ vocant *lethar-*
ic (ut inquit Celſus) inexpugnabilis dormiendi neceſſi-
*veternum animi ærumnoſiſſimum* dixit, ad Lucilium
t & Auſonius elegantiſſimè:
*oriferi ſenium nubemq́ue veterni,*
*q; alacri mediam carpe vigore viam.*
n: *Ego nec redigo iſta ad legem dialecticam, & ad illos*
*imi nodos. Veternoſum* Cato hydropicum intelligi
*Veternoſus quamplurimùm bibit; tam plurimùm ſitit.*
citur, qui gravi premitur ſomno. Silentium autem
ientum atque interceptionem vocis, non taciturnita-
ſermonem præparcum, cujus laus ex Zenonis dicto
gios legatos Athenis convivio exceperat quidam, adhi-
h loſophorum pleriſque. Cum autem, ut aſſolet, mul-
ntur, Zeno interim tacitus ſingula obſervabat. Tum
bblandientes, atque propinantes etiamnum: *De te ve-*
*quid renunciari jubes?* ac is: *Rectè*, inquit, *ſenem à*
*Athenis, qui inter pocula ſervare ſilentium poſſit.* unde

eſt illud: *Qui cuſtodit os ſuum, cuſtodit animam ſuam: qui inconſideratè loquitur, ſentiet mala.* Proinde Simonidis ſententiæ firmiter inhærendum, quem dicere ſolitum accepimus: ὅτι λαλήσας μὲν πολλάκις μετενόησε, σιωπήσας δ' οὐδέποτε: id eſt, *Locutū eſſe pœnituiſſe ſæpè, tacuiſſe nunquam.* Hinc & Pythagoricos Athenæus ſcribit, animantes quidem reliquas attigiſſe, verùm moderatè, quaſdam etiam immolaſſe: piſces autem nec guſtaſſe omninò, echemythiæ, id eſt ſilentii ratione. quippe ſilentium eſſe opinatur divinum quiddam. Piſces verò prorſum ſine voce animadvertuntur, vel parœmia ſuffragante apud Lucianum cæteroſque.

68. *Vinxerant.*] ligaverant.

69. *Æger.*] ſcilicet ille, qui triginta & octo annos morbo tenebatur. & roganti Chriſto, *Vis ſanus fieri?* tam dolores ſuos quàm longitudinem deflendo, dicebat: *Domine, hominem non habeo, ut cum turbata fuerit aqua, mittat me in piſcinam, quæ erat Hieroſolymis,* (ut ſcribit ſacer Joannes cap. 5) *ad Probaticam,* quinq; porticus habens. in iis jacebat multitudo languentium, cæcorum, claudorum, aridorum, expectantium aquę motum. Angelus enim deſcendebat certo tempore in piſcinam, & turbabat aquam. Itaque qui primus deſcendiſſet poſt deturbationem aquæ, ſanus fiebat à quocunque detinebatur morbo. *Ægrum* (Feſtus ait) ex Græco αἰάζω appellatur. à quibuſdā putatur à voce doloris appellari, quod eſt αἰ αἰ.

69. *Lætus.*] gaudibundus, hilaris, ſicuti conſuetudine. Maro Georg. lib. 1. *Et lætæ pecudes, & ovantes gutture corvi.* *Lætum* etiam aliquando vocamus, quod nos lætos facit: ſicut tutum locum, qui nos tutos reddit.

69. *Geſtat.*] portat: à *gero* frequentativum.

69. *Lectulum.*] Joannes grabatum, ut & Marcus appellat, quod lecticæ genus eſt. Quem adnotans locum: Mirum eſt, inquit Eraſmus, unde Græci ſcribant κράββατον per duplex ββ, cum Martialis primam hujus dictionis ſyllabam corripuerit in Epigrammate:

*Sed ſi nec focus eſt, nudi nec ſponda grabati.*

Subditque: in magno Græcorū etymologico reperiſſe κράβατον dictum παρὰ τὸ κρεμᾶν τοὺς βάσεις: id eſt *à ſuſpendendo pedes*, quod ſic in lecticis portarentur, ut pedibus non contingerent terram. Lucas κλινίδιον, id eſt *lectulum* dixit: & Matthæus κλίνην.

69. *Per urbem.*] Hieroſolymam, ſecundum Joannem intellige: ubi non abſque cauſa (ut legere eſt apud beatum Cyrillum) Chriſtus Pentecoſtes tempore hoc magnum miſericordiæ ſuæ ſignum dedit. Hic enim miſericordia flectitur, antequam ei ſupplicatur. At Matthæus cap. 9. refert, Chriſtum in civitate ſua, quam Hieronymus intelligit Nazareth, unde & Nazaræus appellatus eſt, Chryſoſtomus Capernaum eſſe putat (Bethleem enim, inquit, ipſum tulit, Nazareth educavit, ſed Capernaum perpetuum ipſius erat habitaculum) alium paralyticum. at ut oblatum illum. vel, ut Marcus cap. 2. & Lucas cap. 5. per tectum demiſſum fuiſſe deſcripſerunt, contemplata offerentium fide, integritati membrorum reſtituiſſe, dato miræ humilitatis exemplo: deſpecto & debili, totiſq; membrorum

brorum

bus diſſoluto filij nomine compellato, quem ſacerdoturattingere. Nomen urbis apud Græcos ferè neutro tur ἱεροσόλυμα & σόλυμα: populus ipſe Hieroſolymi di. genere, numero multitudinis, quemadmodum & So- ... magnus ille Roterolymam legit: idque apud Cornelium Tacitum lib. Au- Solymos, inquit, carminibus Homeri celebratam gen- m Hieroſolymam nomine ſuo feciſſe, pleriſque autoris & aliis nominibus ea urbs olim appellata: primùm ..., deinde Hieruſalem, velut ex utriſque compoſito vo- Æ.10.

...] Deſcenſus Chriſti ad inferos in ſymbolo Apo- ſt, cujus in Niceno nulla fit mentio. Non tamen mi- ... um ex Scripturæ teſtimonio apertiſſimè colligatur. ib. dieb & noctib in ventre ceti, ſic erit filius hominis ib. in corde terræ. Quippe cetus typum gerit inferorû, abili voragine animas deglutientis. Cor autem terræ, ... & mediaſtinus locus, in quo ferè omniû ſententia in- ... ſtitutus. Fuit ergo filius hominis tribus dieb. & trib. ter. æ, cum tanto temporis curriculo; ſcilicet triduo ſuç æ. ... ipſius unitſia apud inferos ſubſtitit. Ne- pè ille locus Evangelicus accommodari ad ſepulturam corpus ipſius emortuum triduo fuit terra conditum. fuerit repoſitum in ſepulchro exciſo ex petra, & non al- ... non rectè dixerit quiſpiam ipſum in medio terrę fuiſſe re neq; ratione corporis ſui, ipſe filius hominis verè di- rde terræ: ſed ratione animæ, quæ deſcendit ad in- ... jus deſcenſus Chriſti ad inferos teſtimonia ſacri ſcri- uç hic conſultè prętermittimus, ne in re clara citemus teſtes ; & ad quod agimus in primis hic literatoris munus ... pro quinetiam, hoc eſt inſuper Hæc autem particu- ... variis modis ſententii ... connectere orationem vi- ... dici putatur, cum quaſi increpantes, vel interrogantes, ... Quin venis? quin legis? quin fugis? A. iter cum ita ... non dubium eſt, quin M. Tullius omiſſum ſit eloquentiſſi- ... cum ſic componitur ... quod quaſi priori videatur contra- ... cauſas Iſocrates non ... quin id ... eſſe & honeſtû ... ſignificatio non abhorret, quæ eſt in tertii ... origine M. ... inquit, eo poſtremum ſtetit, quin populi & boni & ſtre- ... quoque origine M. Cato non longè ſecus hac par- ... uque factu, inquit; habuit quod enim in occulto vi- ... famam proſtitueret. Præterea animadvertimus, Qua- ... aliam particula eſt ... ſ. ... verba ... vix ſi geſtat ... triumphus decernitur.

*Item 6. annali, ejuſdem verba hæc ſunt: Penè factum eſſet, quin caſtra relinquerent, atq; cederent hoſti. Non me autem præterit, dicere aliquem poſſe de ſummo pectore nihil eſſe in his verbis negotii. Nam quin utrobique poſitum pro ut, planiſſimumq; eſſe, ſi ita dicas: Romam venit, vix ſuperat ut triumphus decernatur. item alio in loco: Penè factum eſt ut caſtra relinquerent, atque cederent hoſti. Sed utantur ſanè qui tam expediti ſunt, perfugiis commutationum in verbis, quæ non intelliguntur: utantur tamen, ubi id facere poterunt, verecundius. Hanc verò particulam, de qua diximus, niſi quis didicerit compoſitam copulatamq; eſſe, neque vim tantum conjungendi habere, ſed certa quadam ſignificatione factam: nunquam profectò rationes ac varietates iſtius comprehenſurus eſt.* Hæc Gellius.

71. *Benignus.*] vel facilis, ut ad voluntatem patris referas, qui pro nobis tradidit illum, cui filius fuit obedientiſſimus: vel beneficus. *benigni* enim eſt, liberaliter dare. unde *benignitas* minus rectè pro clementia uſurpatur: pertinet enim propriè ad benefaciendi largiendique promptitudinem. & conſiſtit ipſa benignitas, Terentiano interprete Donato autore, vel in rerum quantitate, aut in facilitate præſtantis. nam plerunque ingrata ſunt dona, in quibus benignitas non apparet. *Philanthropia* apud Græcos dicitur benignitas, & comitas erga homines: cui contraria eſt *miſanthropia*. Atque ita interpretatur illud apud Paulum, *Apparuit benignitas & humanitas Salvatoris noſtri Dei*: ſed perperam, cum ſic illic philanthropia, id eſt, benevolentia erga homines, ut ad patrem referatur, qui quantoperè dilexerit nos miſſo in mundum unigenito filio declararit. Verùm, an ſe poterat Chriſtus communicare liberalius, quàm ſemet malè habendum, crucifigendum, interficiendum tradere? Num qui ex rebus infimis ſuprema, ex ſenſibilibus intelligibilia capimus, cogitare quimus, nos munere vel beneficio majori poſſe affici ab amico ſummo maximoque, quàm ſi ad ſanguinem uſque fundendum, & cædem ſubeundam noſtri gratia proficiſcatur?

71. *Intrat ipſum tartarum.*] Modus hujus ingreſſus adhuc ſub judice eſt. Sed ſufficere videtur homini Chriſtiano, quòd tradat Chriſtum deſcendiſſe ad inferos, tanquam articulum fidei nobis à Philippo, juxta Symbolum (ut volunt) Apoſtolorum traditum & promulgatum, non ſecundum corpus & animam, ſed ſecundum animam tantum. Et hunc deſcenſum ſecundum animam credat fuiſſe modo poſſibili, decenti, & expedienti, & opportuno. Et hoc, quia determinatus modus illius deſcenſus non habetur expreſsè, nec videtur convinci ex Scriptura ſacra, nec ex aliqua determinatione univerſalis Eccleſiæ, aut ſpeciali Dei revelatione, vel Apoſtolorum fideli relatione. Imò quod plus eſt, Scotus in ſacris literis non parum exercitatus, dicit, *quòd ex Scriptura ſacra non habetur, quòd Chriſtus deſcenderit ad inferos*, referente Franciſco Mayronis. De hoc deſcenſu copioſius diſſerunt, Picus ſenior in Apologia, & Jacobus Faber.

71. *Ipſum tartarum.*] Et Sedulius graviſſimus autor, infernum locum

deſignavit, erebumque & chaos. Locum ſuperius
: apud Poëtam lib. 6. *Tartarus* eſt locus terribilis, &
ate demerſus, in quem fontes ruunt idem *Orcus* aliter
in mortem urgeat. volunt quidam tartarum dici ἀπὸ
eſt turbare.

elices beatorum patrum animæ, quibus non patebat
patriam. illa enim clauſa erat ob Adami peccatum,
eravit morte ſua, ut conſtanter aſſerit Chriſtiana veri.
mnino pauci eſſe putarunt inferos. Plinius quidem
ur: *Si ulli*, inquit, *eſſent inferi, eos jam refodiſſent avaritia*
ıe Tullius cùm alibi, tum in oratione pro Cluentio,
ıferis traduntur, indubitanter aſtruxit. Sed & in con-
am Seneca: *Illa*, inquit, *quæ nobis inferos faciunt terri-*
cretius lib. De natura 3. non alibi inferos eſſe ſtatuit,
ſic enim ait:

*qui animarum etiam quæcunq; Acheronte profundo*
*dita ſunt ſupereſſe, in vita ſunt omnia nobis.*

um Pythagoras:

*id ſtyga, quid tenebras, & nomina vana timetis?*

hriſtianę aſſertioni propius accedens, ſic fermè ſcribit:
*à corpore facta diſceſſio, tunc arbitrium, examenq; me-*
*ı ſummi dæmonis poteſtatem: isq; ſi delictorum illitam*
*litam viderit, deſuper ad ima deturbans, procellis turbi-*
*& aqua ſæpè diſcordantibus tradet: atq; inter cælum &*
*ib. in diverſa ſemper æternis pœnis agitata raptabitur,*
*ıa æternitas, quòd ſit immortali ſententia æterno judicio*
*is implicemur, verendũ tantundẽ, cavẽdumq; eſſe cogno-*
*oſt delicta cogentur credere: non verbis, ſed exemplis: nec*
*ne pœnarũ.* Hactenus Mercurius. Quem ne quis fortè
t, quòd in cæli terræq; meditullio ſuppliciorũ ſtatuere vi-
t inferorum regionem, & ignis æterni ſedem; ut paulò
neditullio conſtitui, omnium ferè ſententia. Quan-
oppoſitum, hoc eſt inferorum locum eſſe opinationis
Chriſtianæ veritatis aſſertatores. quando maximus
ıs ita ſibi ſcribere permiſit: *Judicatis quippe iis qui*
*ibro vitæ, & in æternum ignem miſſis, qui ignis cujuſ-*
*ndi vel rerum parte futurus ſit, hominem ſcire arbitror*
*cui divinus ſpiritus oſtendit.*

*expertes ſalutis.*] ne ignorarent ſalutem, hoc eſt ipſum
m oportuit eos ſalvos fieri. *Forem* ejuſdem eſt ſignifi-
ı. Raro cum participio, frequenter cum nomine jun-
um participio inveniri, teſtatur Cæſar. quod Valla
*Fore* verò, ſicut *confore, affore*, futuræ ſemper ſunt ſi-
Horatium lib. Sermonum primo, Agricola in Com-
hoavit in Severinum.

70. *Expertes.*] ignari, rudeſq́; propriè dicuntur.

70. *Salutis.*] Jeſu Chriſti. id enim, ut Mantuanus in Januario cecinit:

> —*Judæa veniens ab origine Jeſus,*
> *Nomen adoratu dignum, venerabile, ſanctum,*
> *Divinæ impoſitum ſoboli, Sotera per urbes*
> *Significat Graias, Itali dixere Salutem,*
> *Sive ſalutiferum: quæ congrua nomina magno,*
> *Ultima ſalvatum venit qui ſæcula, Chriſto.*

71. *Janua.*] dicta eſt à Jano, quòd huic deo conſecratum ſit omne principium. *Janual* autem genus eſt libi, quod Jano tantummodo delibabatur. autor eſt Feſtus.

71. *Fracta.*] dejecta.

71. *Cadit.*] ruit: à cedendo, Pompejus ait, cado dictum. Nonius, quæ ſignificet refert

72. *Cardo.*] *Cardines*, ſuper quibus fores volvuntur. Maro.

> — *Et foribus cardo ſtridebat ahenis.*

Ad quorum ſimilitudinem, mundi polos *cardines* vocamus.

Lucanus:

> — *Et ſummus olympi Cardo tenet Tethym.* —

Et ſignificat commoditatem ſive opportunitatem.

Virgilius:

> — *Haud tanto ceſſabit cardine rerum.*

Porrò cardo & decumanus, limites in agris duo maximi ſunt. *Limes decumanus* eſt, qui agrum ab exortu æquinoctiali ad occaſum æquinoctialem ſecat: cardo autem, à meridie ad ſeptentrionem. reliqui limites anguſtiores ſunt, diſtantq́; inter ſe paribus intervallis.

72. *Diſſolubilis.*] quod diſſolvi & infringi poterat.

72. *Revulſis.*] amotis, avulſis: à *vello* compoſitum, quod *velli* vel *vulſi* præteritum habet. Maro:

> — *Cynthius aurem*
> *Vellit, & admonuit paſtorem.* Lucanus:
> *Caſtrorum ſiccas de ceſpite vulſerat herbas.*

72. *Vectibus.*] *Vectis* genere maſculinum notiore ſignificatione dicitur, quo clauditur oſtium inſtrumento. Virgil.

> *Centum ærei claudunt vectes, æternaq́; ferri*
> *Robora.* —

Sed & *vectes* inſtrumenta ſunt ad aliquid ſubvertendum, evertendumq́;. Cæſar lib. 2. de bello civili: *Oppidani ſaxa quàm maxima poſſunt vectibus promovent.* Et Terentianus Thraſo, Thaidis domum expugnaturus, inquit: *Procede huc cum vecti Dore.* Per *fractam januam*, nequitiam ſpiritalem, poteſtatemq́; dæmonicam innuit proſtratam.

73. *Illa promta ad irruentes.*] Gentilis, idemq́; optimus Poëta, hanc ſententiam ſic expreſſit lib. 6.

— *facilis*

*cilis deſcenſus averni,*
*atq; dies patet atri janua Ditis:*
*ocare gradum, ſuperasq; evadere ad auras,*
*us, hic labor eſt.*

a ſcil. quæ ante Chriſtum paſſum fuit.
facilis, parata, expedita ad capiendos.
Utitur apto vocabulo, ad ſignificandum multitudinem perditionem. Cumq. pauci mortalium ſalutis ſemi- tificationem carnis ducit ad vitam ambulet: neceſſe eſt, omnes exitii viam, quæ ſecundum Evangelium ſpacio- ſa enim nulla eſt. Harum alteram velimus nolimus Audi Chriſtum apud Matthæum cap 7. admonentem *trote per arctam portam, quoniam lata eſt porta, & ſpa- c.t in exitium, multiq; ſunt qui ingrediuntur per illam. ſt porta, & ſtricta via quæ abducit ad vitam, & pauci t illam.* Et apud Lucam cap. 13. inquit: *Contendite in- portam: quia multi, dico vobis, quærent intrare, & non* iotret ab hac Chriſt. doctrina, præceptum Pythagori- *viam ne ambules.* Divus Hieronymus exponit: *Ne es. nunquam enim tam b. ne cum rebus humanis actum bus placuerint.* Quapropter Roterodamus rectè ad- ad Chriſtum anhelantis, à vulgi tum factis, tum opi- aximè diſſentire. canone 6 Enchiridii.
fficilis, dura, ſegnis: ut opponatur promtæ & expeditæ. ificat id quod retinet, ut glutinum tenax: modò parcū, verbiali figura dicimus: *Tenax requirit prodigum.*
s.] revenientes, regredientes. Promta autem porta hic ili voluptas, quam appetunt homines, viaq; errantiū, & mordicus ingreſſos tenens.
eſtituit. Terentius:
*uid reddit, magna habenda eſt gratia.*
animas ſanctorum, quibus non patebat aditus in cæ- n per Chriſti crucem humanum genus, quod totum n bonosq; ac pios etiam degluti verat.
*rorſum.*] id eſt reducto retrò, hoc eſt, reſerato, adaper- cula, proprium cui adjacet verbi ſignificatum ſæpè cō- in Peutingeri codice *Extrorſum*: atque ita legendum

eſſulo Et pro cujuſcunq; rei objecto ponitur. Virgil. *vaſti Proteus tegit obice ſaxi.*
*iex* ſcribendum eſſe, quòd ab objiciendo deductum mamque productam habeat. Sed ut diſcrimen ſit in eſt imperitioribus, in patrio caſu ſine *i*, in obliquis *objicis, objici, objice* ſcribatur, verbum putetur.



Digitized by Google

75. ***Atrum.***] tetrum,nigrum: inde *atrati*,qui veſte nigra latent. *Anthracinus color* dicitur niger apud veteres. *anthraces* enim, carbones latinè appellantur. Aliquando ſignificat maledicum, & candido,hoc eſt benedico contrarium. Catullus:

*Albus an ater homo.* ——

Apulejus in defenſione:

*Albus an ater ſis,digitum non verterim.*

75. ***Limen.***] *Limes*,obliqua terrarum regio, quæ ſecundum Solis curſus dirigit ad ſigniferi perpendiculum. nam *limus* antiquo verbo tranſverſum ſignificat,ut Higynus in agrorum conſtitutionibus ait. unde *limos oculos* dicunt. Terentius: *Ego limis aſpecto*. Plinius de leonibus:

*Nec limis intuentur oculis,aſpiciq; ſimili modo volunt.*

Item *limum cinctum*,quòd purpuram tranſverſam habeat:& *oſtiorum limina*,quod tranſverſa locantur,ut Frontinus autor eſt.

75. ***Verſa lege.***] mutato ordine. nam per tranſlationem *lex* figuratè pro certo ordine accipitur,ut apud Severinum libro 1. de Conſolatione Philoſophiæ:

*O ſtelliferi conditor orbis,*
*Qui perpetuo nixus ſolio*
*Rapido cælum turbine verſas,*
*Legemq; pati ſidera cogis.*

76. ***Sed dum Deus.***] Tranſitio haud inſcita,ad referendum ſolis obſcurati miraculum.

76. ***Deus.***] Chriſti ſpiritus,vel anima.

76. ***Illuminat.***] illuſtrat.

76. ***Antra mortis.***] inferni. quanquam vocabulum hoc,ut alicubi dictum eſt à nobis,apud antiquos ſemper adjectivum reperimus. Neq; enim hic rectè intellexeris de morte naturali, quæ ineſt homini ex materia phyſica,jam viribus animæ ſubſervire amplius nequeunte: quę moriendi natura etiam fatum dicitur. nam & quinto Auſcultationis phyſicæ Ariſtoteles fatalem nuncupat generationem,quæ ritu fiat naturæ. Hinc ſecundum Cælium,Virgiliani carminis diſcutitur nubilum, ex libro 4. Æneidos:

*Nam quia nec fato,merità nec morte peribat.*

quippe quod ſecundo loco poſitum eſt,præcedentis expoſitio videtur:qui mos eſt vel Vergilio frequentiſſimus. *Quid enim eſt*, inquit idem Cælius, *fatalis mors aliud, quàm debita, & naturali proveniens diſcraſia?* Quod ad hunc pertinet locum,ex pluribus colligitur arcanarum literarum locis,mortem uſurpari pro loco inferno,in quem animæ impiorum cum operibus mortis pertexerunt.

76. ***Fulva luce.***] fulgida claritate,quam Chriſti anima,æterna lux, reddidit,de qua Eſaias prophetavit: *Populus qui ambulabat in tenebris, vidit lucem magnam: habitantibus in regione umbræ mortis,lux orta eſt eis.* Quin & Zacharias, hoc ipſum mox ſoluto vocis organo repetens,

Spiritu

:us ſic protulit: *Deus oriens ex alto, ut illuceſceret iis* *nbra mortis ſedebant*: ut ad finem cap. primi Evan-am legimus. Eſaias quidem, lucem nequaquam par-nquit) vidit, ut ejus (exponente Hieronymo) qui in : *Ego ſum lux mundi.* Zacharias idem nomine O-odex Eraſmica annotatione hic non eſt participium, ivum ἀνατολή, quæ vox ſignificat exortum Solis, aut ur. Chriſtum igitur ipſum *Solem* vocat *orientem.* Sic ſto: *Vobis timentibus nomen meum, orietur Sol juſti-* ore dictum eſt nomen, & auro tribuitur potiſſimùm

*Fulvum mandunt ſub dentibus aurum.*

& Tibullus:

*tias alius fulvo ſibi congerat auro.*

*n* dicitur, quòd cum fulgor in aquas incidit, fulvum ui de viridi atq; rufo miſtus videtur: ut inquit Gellius

ffert.

*s diem.*] Solem, ſplendorem & claritatem luminis. l hoc Maronis probat:

*iunt ſubitò nubes cœlumq; diemq;*
*:rorum ex oculis.* ——

lem Virgilius intellexerit, ſequens ejus carmen de-

*:ctasq; fugat nubes, Solemq; reducit.*

*'ios lucida tela diei* appellavit, ut alibi Prudentius *Solis* *s* poſuit. Ovidius:

*die laxatur humus.* ——

Seneca:

*u extinguet ortus, referet occaſus diem.*

*ithe.o diem candidum* appellat, quòd rebus reddat co-*ctem atram* dicimus, quòd hæc rebus auferat colorem.

Maro:

*Et rebus nox abſtulit atra colorem.*

*ius.*] ſtupore collapſis & attonitis, quam Græci ἀπόπληξ qui latinè *ſtuporem* dicant attonitum, cujus ſpecies Ga-m autor eſt, ſtuporem à frigida oriri diſpoſitione, non ,ſed & venarum, arteriarum, carnis, membranarum, tu-. eſſe nanque ſtuporem, refrigerationem inſigniter in-nine ita affectis corporibus ſenſuum ac motuum ob-icuti completa refrigeratio & ſenſum omnino adimit, *ſtupere* Grammaticis eſt, ſenſum rerum amittere.

*s*] ipſis malis ſpiritibus. ut enim lux in ſacris literis *s ſplendor patris* ab Apoſtolo dicitur ad Hebræos cap. 1.



Digitized by Google

ita diabolus oppoſitæ luci tenebræ, quòd ad eas perpetuò cum angelis ſuis damnatus eſt.

78 *Triſtia ſidera.*] vel quia Sol ablatus erat, ut ſtatim ſequitur: à cujus lumine tanquam exuberantiori lumina reliqua ſidera mutuant: vel quia conveniebat, creaturam contriſtari, patiente ſummo omnium creatoris filio.

78 *Sidera.*] & ſtellæ dicuntur & aſtra de quibus in Enarratione carminis, *De myſterio crucis.* Sidera volunt probati autores ea propriè eſſe, quæ in aliquod ſignum ſtellatum plurium compoſitione formantur, ut aries, taurus, & id genus alia ſuper eorum tamen ratione non convenit inter philoſophos Empedocles enim & Plato & apud Romanos Plinius, ſidera nutrimento volunt humore terreno quod diſſentit penitus Ariſtotelicæ ſententiæ, quæ putat alimento nullo ſidera nutriri, quum ſint naturæ cæli.

78. *Squallentis*] contriti, obducti nubilo & obſcuritate. *Squallere*, non ſordium plenum eſſe tantummodò, ut nunc conſuetudine perſuaſum eſt, ſed honeſta re abundare & refertum eſſe, veteres honeſta autoritate voluerunt; atque hanc ſignificantiam à ſquamis putant. Ut enim eſt in corporibus ſordium alta congeries, qua ſquallere dicuntur: ita quod fuerit qualibet re denſatum, oneratum, inculcatumque, ſquallere voluerunt. Virgil. lib. 11.

*Per tunicam ſquallentem auro.* ——

Accius Pelopidis:

*Ejus ſerpentis ſquama ſquallido auro & purpura texta.*

autor Nonius.

78. *Æthera.*] pro ætheris, hoc eſt cæli. Nomine ætheris Anaxagoram malè uſum, notat Ariſtoteles cap. 3. Cæli. Habet autem geminam ſignificantiam. interdum eſt ſempiternè currens, & tunc cælum deſignat. Naſo:

—— *Altoq; ſub æthere fixis*
*Incurſant ſtellis.* ——

Hinc idem unum equorum ſolis vocavit *Æthon*: quo nomine perpetuum ejus curſum inſinuavit. Secundò æther dicitur quaſi ardens, quo modo ſignificat ignem. Ovid.

*Hæc ſuper impoſuit liquidum & gravitate carentem*
*Æthera,* ——

A caſu hujus nominis quarto græcæ inflexionis æthera, Latini formarunt patrium caſum *Æther*, genere fœminino: poniturq; pro aëre ut apud Fortunatum in hymno Jambico laudibus ſemper benedictæ Virgini dicto:

*Quem terra, pontus, æthera*
*Colunt, adorant, prædicant,*
*Trinam regentem machinam,*

Clauſtrum

*trum Maria bajulat.*

ro aëre apud Maronem & alios accipitur, quanquam pro-
ı refert ætheris.

*git.*] Vulgata opinio eſt, quæ ex deliquio Solis aſſerit te-
norte Domini factas. At hæc ab Origene longè rejicitur
rba haud gravabor ſubſcribere, quandoquidem & ſcri-
m oſtendunt, & illis accedere mihi viſus eſt maximi judi-
Eraſmus: *Dicimus*, inquit, *quòd Matthæus & Marcus non
tionem Solis tunc factam fuiſſe. Sed neque Lucas ſecundum
tlaria, habentia ſic: Et erat hora ferè ſexta, & tenebræ factæ
em terram uſque ad horam nonam, & obſcuratus eſt Sol.*
ı autem exemplaribus non habetur, *Tenebræ factæ ſunt, &
Sol:* ſed ita, *Tenebræ factæ ſunt ſuper omnem terram Sole*
t forſitan auſus eſt aliquis, quaſi manifeſtius aliquid dicere
*Et obſcuratus eſt Sol*, ponere, *Deficiente Sole:* æſtimans, quod
tuiſſent fieri tenebræ, niſi Sole deficiente. Puto autem ma-
idiatores eccleſiæ Chriſti mutaverũt hoc verbum: *Quoniam
ſunt, Sole deficiente*: ut veriſimiliter Evangelia argui poſſint,
dinventiones volentium arguere ea. Arbitror ego ſicut cæ-
uæ facta ſunt in paſſione ipſius, in Hieruſalem tantummo-
ıt ſic & tenebræ tantummodò ſuper omnem terram Judæam
ıſque ad horam nonam. Quæ autem dico, in Hieruſalem
dò facta, hæc ſunt, quòd velum templi ſciſſum eſt, quòd terra
t, quòd petræ diruptæ ſunt, quòd monumenta aperta ſunt: nec
Judæam petræ diruptæ ſunt, aut monumenta aperta ſunt alia,
um quæ in Hieruſalem erant, aut fortè in terra Judæa. Nec
temuit tunc, niſi terra Hieruſalem: nec enim refertur alicubi,
ıe elementum terræ tremuerit in tempore illo, ut ſentirent,
a. & qui in Æthiopia erant, & in India, & in Scythia: quod ſi
iſſet, ſine dubio inveniretur in hiſtoriis aliquibus eorum, qui in
s ſcripſerunt nova aliqua facta. Sicut ergo quod dicitur *Terra
t*, ſic refertur ad terram Hieruſalem, aut ſi latius voluerit quis
e ad terram Judæam. ſic &, *Tenebræ factæ ſunt ab hora ſexta
na ſuper omnem terram*: intellige; quòd ſuper omnem ter-
eam ſunt factæ, aut certè ſuper Hieruſalem tantum. Sic ergo qui
t, ſine culpa intelligit, & ne magnitudinem miraculi oſtendere
ncidat in riſum ſapientium ſeculi hujus, & magis infidelitatem in
bus ſapientibus operetur quàm fidem. Dicit autem aliquis con-
: Sic non ex defectione ſolis factæ ſunt tenebræ tunc ſuper omnẽ
Judæam, & Hieruſalem, ſed ex altera cauſa: oſtende cauſam. Cui
eſpondemus: Primùm quidem, quòd omnino Evangeliſtæ
ominaverunt Solem in iſto loco, ſed tantum, Quia tenebræ
ſunt ſuper omnem terram. Si ergo tenebræ factæ ſunt ſuper

omnem teram, ſole non nominato: ſine dubio conſequens eſt intelligere, quaſdam tenebroſiſſimas nubes, & fortè non unam, ſed multas & majores concurriſſe ſuper terram Judæam & Hieruſalem, ad cooperiendos radios Solis: & ideo profundæ factæ ſunt tenebræ à ſexta hora uſque ad nonam. Quomodo autem factæ ſunt in tali loco, diximus: ne fortè ut tenebræ palpabiles, in Ægypto hoc modo factæ fuerunt tribus diebus, non ex Solis defectione: ſive autem ex eo, quòd nubes tenebroſæ concurrerunt in unum, ſive quòd aër illio tunc ſpiſſior factus eſt ſuper Ægyptios tantum: omnibus enim filiis Iſraël, ſicut teſtatur Scriptura, fuerat lumen, in quibus locis fuerant commorati. Nam & impoſſibile eſt, in Solis defectione, quæ fit ex concurſione Lunæ ad Solem, tribus diebus continuis fieri tenebras: & crederetur aliqua alia tenebrarum cauſſa fuiſſe in Ægypto, ſi vel nominatus fuiſſet & Sol, ſive quaſi obſcuratus in tempore illo. Nunc autem Scriptura Exodi nihil aliud dicit, niſi *quia Moyſes extendit manum ſuam in cælum, & facta ſunt tenebra & caligo, & cætera, ſuper totam terram Ægypti tribus diebus, & nemo vidit fratrem ſuum, neque ſurrexit aliquis de lecto ſuo tribus diebus.* Quod autem dico, ſuper omnem terram Judæam, vel Hieruſalem, ut non omne elementum terræ intelligamus, illud eſt argumentum: quod ſcriptum eſt in tertio libro regnorum, ubi Abdias diſpenſator Achab dixit Heliæ: *Quid peccavi, quia dediſti ſervum tuum in manus Achab, ut mortificet me? vivit Deus tuus, ſi eſt gens, aut regnum ubi non miſit Dominus meus quærere te? & dixi, Non eſt: & combuſſit regnum, & regiones ejus, quoniam non inveniret te.* Quis enim tam lapideus ſit, legens iſta, ut æſtimet quoniam rex Iſraël Achab in omnem gentem mundi, & in omne regnum orbis terræ miſit, quærens Heliam, & combuſſit ubicunq; dictum eſt, *Non eſt Helias?* Sed ſine dubio exaggregatoriè dicta ſunt illa, oſtendentia ꝙ ſatis eum quæſivit in gentibus, quæ fuerunt circa Judæam, ſecundum quod potuit requirere. Quemadmodum & univerſus orbis apud Lucam cap. 2. deſcribi dicitur à Cæſare Auguſto: cum non intelligatur totus orbis, ſed is qui ſibi ſubjugus, ſuæ ditionis frena ſuſtinuit: qui quantus fuerit, aut quibus clauſus limitibus, hiſtoriarum fides apetit, quarum unica luce Geographia, Vadianus noſter doctiſſimus in Catecheſi ſua in Geographiam ſe ait deprehendiſſe multò minus dimidio mundi, hoc eſt terræ Romanis, eo etiamnum tempore, quo florentiſſimum imperium eorum fuit, paruiſſe. At hodie multis Theologis, qui nihil niſi Ariſtotelem crepant, ſat eſt, ſi tantum ſciant nomen eſſe loci, quanquam ſunt, ut Roterodamus ait, qui ex loco nonnunquam pecudem reddant. tam ſupinus eſt Geographiæ contemptus. licet divo Hieronymo non ſatis erat nomina ſituſq; locorũ ex Geographorum libris habere cognita, niſi luſtratis regionib. ſingula diligentius & oculis luſtraſſet. Econtra verò beatus Dionyſius Polycarpo Smyrneorum epiſcopo reſpondens, ſuper eo quòd ipſum conviciis inceſſeret Apollophanes ſophiſta, quo cùm Dionyſius ipſe Heliopoli (quæ urbs eſt Ægypti, & à Solis cultu nomen accepit) amicè vivebat,

quo

erriſicus ille, & mundo (ut Fabri Scholiographi utar ver- olis defectus paſſionis Chriſti contigit, modum ſolaris de- :riptorib. omiſſum, iis verbis declarat: *Quid de illo qui tem- nnica factus eſt, ſolis defectu dicturus es? Eramus tunc am- olim, amboq; ſimul incidentem mirabiliter ſoli . una globum on enim ejuſce conjunctionis tunc aderat tempus) ipſamque nona ad veſperam ad ſolis diametrum ſupra natura vires re- nemoriam autem illius revoca & aliud quiddam. nempe e- ion ignorat) eam luna incidentiam ab Orione cœpiſſe, & uſq; ioris finem perveniſſe, ac tum demum reſiliſſe notavimus.* Ve- nyſius Eraſino videtur ψευδεπίγραφος.

*igii*] inſtar trepidantis, ad rem maximè infandam. ſicut fer- aſa Thyeſtę comedente filios ab Atreo appoſitos, ſol non pa- tantum ſcelus, obduxit faciem ſuam, & obſcuratus eſt: ut re- or Tragici Senecæ. Attamen Jo. Pontanus lib. De immani- : *Nec verò patrem immanitatis damnabimus, quippe qui igno- esq; epulabatur; verùm ſolem ipſum miramur potius, non re- reſſus ſuos, non obvolviſſe profundiſſima etiam caligine radios, cuiſſe ſqualoribus, ne truculentiſſimi Regis facinus tam immane*

*agubri ferrugine*] i. colore nigro. Sic Maro lib. Georg. I.
*Cum caput obſcura nitidum ferrugine texit.*
Charonte:
*Et ferruginea ſubvectat corpora cymba.*

i *ferrugo*, ex interpretatione Servii, purpura, nigriore ſive cæru- :, quod Nonio placet. Nam *ferrugineos hyacinthos* Virgilius et- & eum ſecutus in Hortis Columella. Bono autem epitheto *fer- * niger color lugubris dicitur, quod lugentes veſtibus nigris obſole- um teſtantur. Sic Varroni amiculus nigellus dicitur *lugubris ve- ati lugentes* ipſi ut ſuperius relatum eſt.

*Reliquit igneum axem*] Et hoc factum arbitratur divus Hiero- it compleatur prophetia, dicens: *Occumbet ſol meridie, & conte- ur ſuper terram in die lux.* Et in alio loco: *Occubuit ſol cum adhuc * t dies. Videturq; mihi, clariſſimum lumen mundi, hoc eſt lumina- retraxiſſe radios ſuos, ne aut pendentem videret Dominum, aut im- bemantes ſua luce fruerentur.* Ne mireris D. Hieronymum ſuos los tribuere. nam in Commentariis quos in Eccleſiaſten So- ſcripſit, apertius amplectitur opinionem *De anima orbium cæle-* Qua de re Paulus Riccius, Philoſophus & Theologus ille, ob eru- :m multifariam vitæq; candorem toti literarum orbi notus, acutè :t) diſputat, ubiq; philoſophum Chriſtianum agens.

. *Igneum axem*] h. e. *cœlum*: ſynecdochicôs alias enim *axis* extre- rs cæli, h. e. polus, quorum duo ſint, dicitur. ſed & ſtipes teres circa tota vertitur, & tabula ſectilis dicitur *axis*, ut docet Verrius. Cælū



Digitized by Google

item ignem eſſe, Platonica eſt doctrina. Nam ubi Moſaica myſteria ſic habent, *In principio creavit Deus cælum & terram:* Plato ait, *Deum primò ignem feciſſe ac terram* ignem nimirum intelligens præcipuè cælum. Ac ſchola Peripateticorum huic doctrinæ adverſatur Igneum ego cælum intelligo ſtellatum, quòd ſtellæ *ignes* dicantur. Quod autem dicit, *ſolem reliquiſſe igneum axem:* non ita accipiendum eſt, ut is aliò conceſſerit; ſed quòd propter exortas profundiſſimas illas tenebras, ut Origenis opinio eſt, ſolares radii cooperti fuerint; vel quod ſecundum Dionyſium, vulgatamque ſententiam ſol occuluit radios ſuos in ſtupenda illa deliquii ſolis novitate, propter interpoſitam lunam inter aſpectum noſtrum & ipſum ſolem, qua interpoſitione nobis aufertur lumē ſolare, uti umbraculo candelæ lumen. Unde colligimus impropriè dici, ſolem pati deliquium: cum neque luna ipſa tunc aliquid patitur, quia media pars ejus quę objecta eſt ſoli, illuminatur; verùm nos hoc propter diametralem interpoſitionem minimè animadvertimus.

80. *Mœrens*] lugens, deflens. Nam, ut Cicero ait, *mœror eſt ægritudo flebilis. à verbo mœreo*, quod ſecundum Varronem à marceo fit; ꝙ mœrore corpus marceſcat Plautus *mærare* dixit, pro mœrorem facere, ut & apud veteres pro mœſticia *mœſtitudo*, & *mœſtiter* pro mœſtè, & *mæſtare* pro mœſtificare.

80. *Abdidit*] abſcondit. Virgilius pro occluſit, poſuit in 1. Æneid.

*Sed pater omnipotens ſpeluncis abdidit atris.*

81. *Horruiſſe chaos.*] Quod ſc. iterum ad illam profundam rerum confuſionem, inapitatēq; revolveretur, unde ſecundum Heſiodum conſtitutus fuit. *Horreo* verbum, accuſandi caſui junxit, ut Maro;

*Nec varios horrent ſtrepitus.* ——

Sæpe tamen abſolutè ponitur. Terent. *Totus horreo.* Lactantius cum dativo junxit; *Cui talia ſacrificia non horreant.* Cum ablativo etiam Hieronymus; *Horrebant ſacco membra deformia.*

81. *Chaos.*] tenebras ſic alibi;

*Merſo ſole chaos*
*Ingruit horridum.*

Signantur autem hoc vocabulo tenebræ illæ, quæ ſub illa rerum confuſione ab initio fuerunt, ut eſt apud Heſiodum, quum nondum ſol & reliqua ſidera officium ſuum tectis præberent Naſo;

*Nullus ad huc mundo præbebat lumina Titan,*
*Nec noua creſcendo reparabat cornua Phœbe.*

χάσκειν Græci dicunt hiare. inde χάσμα, hiatus, chaos confuſum dicitur.

81. *Æterna noctis*] tartari quippe nox Erebo patre nata eſt, ut ſcribit Varro & eſſe perpetua creditur apud inferos. Seneca;

*Et pigro ſedet nox atra mundo.*

Haud ignorandum, quod in XII. tabulis ſcriptum eſt; *Solis occaſus veſpera eſto, inde prima fax, deinde concubia, mox nox intempeſta, quæ non habet idoneum tempus rebus gerendis.* Præterea in finitione diei inclinatio medię

noctis

m diei,deinde gallicinium,poſtea conticinium,mox dilu-
ò mane; ita diviſerunt noctis & diei ſpacia. autor Vario
umanarum Quas partes ſectatores Chriſti tranſtulerũt
ſperas,cõpletorium,& matutinũ. Veterum mos fuit,ad
partes diſtinguere Unde Seneca in procœmio lib.7. De-
lbutii declamatoris dicacitatem improbans,inquit; *Sæpe*
*er buccinavit.* & Seneca Tragicus:
*miſit buccinæ ſignum.*
idem quod Prudentius, h.e non deliquium ſolis, ſed te-
um ſolùm,& expreſſius quidem,luculentiſſimis his,quos
ubſcribere,incluſit verſibus;
*— Sol nube coruſces*
*dens radios,retrò velatus amictu*
*, triſtemquè replevit luctibus orbem:*
*oppoſitum fratrem quòd Delia haberet,*
*berat terris, ſuper ille in culmine cæli,*
*ptuam timuerunt ſecula noctem.*
lle nobiliſſimi (ut ait Hieronymus) generis Hiſpanus,
udentianæ ſententiæ;
*dium curſus lucu conſcenderat orbem,*
*bita fugit ex oculis,furviſq; tenebris*
*,trepidumq; diem ſol nocte recondit.*
in hymno ſuo ſecundo, ipſi Chriſto nuncupato, Dio-
s opinionem cecinit;
*occuluit radios,tum luna recurſu*
*abripuit lucem,ſparſitq; tenebras.*
*m menſ ſonoram.*] In occaſione eorum quæ dicta ſunt,
animam,ad depromendam laudem Chriſto. cui pati-
reliquaq; elementa, ut conditori ſuo, mœſta per occa-
i gemitu, ſi dicere liceat,parentarunt. Evangelic eno-
ietſi Prudentius hic ſpeciatim terræmotus non memi-
horrendùm intremuiſſe,ut Picus cecinit,quòd duode-
notu ejus conciderint. Hoc ex hiſtoria naturæ Plinii,
ral Quæſt.libro,conjiciunt eruditiſſimi religionis no-
i Origenem.
ma; quippe mens. animus, anima,& conſilium,idem
pinatur De rerum natura tertio;
*,quod nos animum mentemq; vocamus.*
nam atque animum ita ſepararunt, dicentes; *Animo*
*imus,anima ſine animo debilis eſt.* Varro tamen in li-
tres eſſe affirmat animæ gradus in omni univerſaque
omnes partes corporis quæ vivunt tranſit,& nõ habet
ad vivendum valetudinẽ. hanç vim in noſtro corpore
Digitized by Google

permanere dicit in oſſibus, unguibus & capillis: ſicut in mundo arbores, quæ ſine ſenſu aluntur & creſcunt, & modo quodam ſuo vivunt. Secundum animæ gradum dicit, in quo ſenſus eſt. hànc vim pervenire in oculos, aures, nares, os, tactum. Tertium gradum animæ eſſe ſummum, qui vocatur animus, in quo intelligentia præminet hoc præter hominem, omnes carere mortales: in qua quoniam homines Deo videntur eſſe ſimiles, hanc partem animæ mundi Deum dicit: Deum autem in nobis genium vocari.

82. *Solve*] *Solvere*, Nonius ait, *uſu ſignificat enodare & religare*. Virgilius lib. 12.

*Solvite crinales vittas, capite orgia mecum.*

*Solvere debitum*, reddere. Salluſtius Catilinæ bello; *Argentum ære ſolutũ eſt.* M. Tullius in Verrem divinatione: *Pro quo frumento pecunia omnis ſoluta non eſt. Solvere*, dimittere. Virg. Georg. lib. 2.

*Solve mares, mitte in Venerem pecuaria primus.*

*Solvere à curis*, liberum eſſe.

Virg. lib. Georg. 2. —— *Riſuq; ſoluto.* Idem Æneid. lib. 1.

*Solvite corde metum Teucri* ——

*Solvere*, contemnere, deſpicere.

Virg. Æneid. lib. 4. —— *Solvitq; pudorem.*

*Solvere*, excipete eſt. Idem lib. 10.

*Nec populos ſolvo.* ——

Juriſconſultis legibus ſolvere eſt, id quod nunc diſpenſare vocant. Livius lib. 10. ab urb. cond. *Fabius legem recitari juſſit, qua intra decem annos eundem conſulem refici non liceret. Vix præ ſtrepitu audita lex eſt, tribuniq; plebis nihil id impedimento futurum ajebant; ſe ad populum laturos ut legibus ſolveretur.* Idem lib 9. de bello Macedon. *Pars tribunorum pleb. negare rationem habendam eſſe, quòd duos ſimul unus magiſtratus, præſertim curules, neq; capere poſſet, neq; gerere. Pars legibus ſolui eum cenſere.* Utitur & Tranquillus in Cæſare: & Cicero in Philipp. 2. Aſconius in Oratione pro Cornelio: *In omnibus*, inquit, *ſenatusconſultis, quibus aliquem ſolvi legib. placebat, adjici erat ſolitum, ut de ea re ad populum ferretur. Sed paulatim ferri erat deſitum, reſque jam in eam conſuetudinem venerat, ut poſtremo ne adjiceretur quidem in Senatusconſulto de Rogatione ad populum ferenda. eaque ipſa Senatusconſul. per pauculos admodum fiebant. Actum deinde ea de re in Senatu eſt magnis contentionibus. cum Cornelius ita ferre rurſus cœpit, ne quis in Senatu legibus ſolveretur, niſi ducenti affuiſſent. Solvere igitur canonibus, dicendum pro diſpenſare, quod & gratiam canonis legiſque facere dici poteſt.* Ulpianus ſolutum eſſe legibus, accepit pro eo quod eſt, non teneri: quo verbo Julianus uſus eſt, & antiqui ſæpe uſi. Cicero Philip undecima: *Ille homo ſummo ingenio, ſumma potentia, qui ex ædilitate conſulatum petit, ſolvatur legibus, quamvis leges eum non tenẽt.* Verba ſunt ironica, ſignificantia hominem perditiſſimum & exlegem.

82. *Sonoram*] quod inſuave, ſtridulumque ſonat, & graviter. *Sonorum*

propriè

ſonax veterum vocabulo dicitur Maro primo Æneidos:
*ntes ventos, tempeſtateſque ſonoras.*

*—— Conchaque ſonaci*
*rare jubet.*

ıod ſonum efficit.

*m*] Nam quibus hæret lingua, verba copulare, ſermoneq; unt, tametſi vocem producunt. Attribuunt id haudquaapud medicos nominis autores, refrigerationi linguæ. ſic n ſtupens & attonita videtur: proinde à vino, continenteq; alefactos verba facilius copulare. quod Flaccus non igno-*di calices, quem non fecêre diſertum?* Unde memoriæ proditũ Græcos diſputare volentes, vino amplius indulſiſſe. Sunt taſitantis linguæ rationem calori aſcribant nimio; eo nanque rat quaſi in ſalebris. Cæterùm priſci vocem dari infantibus tabant, quàm terrã attigiſſent, *Levanam deam* dicentes, quæ ſet de terra levandis. autor eſt Auguſtinus civitatis Divinæ Macrobius Sympoſiacôn 1. Varro De vita patrum lib. 2.

*uam*] Pollux inquit: *Simplicis vocis eſt organum epiglottis: lin- rticulata.* Græci linguam, ut dixi, vocant γλῶτταν: aglotton, Turbinatior linguæ pars vocatur *progl ſſis:* carũcula verò qua r inferiori parti oris, nũcupatur *Hypogloſſis.* A lingua *lingulam* rè latet. hinc *lingulares* legimus *tabulas*, ex parte altera, ut alius ire convenireq; poſſint, veluti linguæ præferentes ſchema.

] Uſum hujus verbi pete ex Nonio. Varro tradit, origine eſſe hincq; judicare, quod tunc jus dicatur; hinc judices, quòd judi- ta poteſtate, i. quibuſdam verbis dicendo finiunt. qui & *Dica- or*, quaſi litium diremptores; à *Dice* dea, judiciorum præſide. o etiam jus ſignificat; ob id Græcè dicta, quia lites & conten- imat. Quod doctè, ut omnia, adnotavit Budæus in l. prima. ff. jure.

*rophæum paſſionis*] qua Chriſtus fugavit dæmones, & eorum tẽ- ulachra ſubvertit. Unde & Sedulius;

*—— Propriis donans fulgore trophæi.*

Egnatius ad Philippenſes ſcribit, dæmonẽ interitum cognoſcere feſſione crucis. hoc enim, inquit, trophæum eſt contra ejus virtu- od videns expaveſcit, & audiens timet. Et Romanorum & Græ- mos fuit celeberrimus; hoſtibus humana ſpecie ſtipitem ſtatue- ſummo aliquo jugo, eundemq; ſpoliis ornatum, *Trophæum* no- ant. Cn. quippe Pompejus, ut Salluſtius ait, in Pyrenæis de victis is trophæa ſtatuit. Trophæi formam luculenter deſcribit Maro

*Ingentem quercum deciſis undique ramis*
*Conſtituit tumulo, fulgentiaque induit arma*
*Mezenti ducis exuvias tibi, magne trophæum*
*Bellipotens ——*

Digitized by Google

Apud eum plura. Trophæon Græci dicunt: Latini verò tropæum, à trope quod eſt converſio, Tropæo verto; Tropoo in fugam verto Scribit in artibus Dionyſius, in oleæ laudibus illud meritò recenſeri, non modò quia ſit Palladi ſacra, ſed quòd veteribus ex ea conſtituebantur trophæa: quodque ſit victoriæ ſymbolum. nam & Neptuno ſuperato, hac primùm ea eſt coronata. Illud fortè mirum, hiſtoriam magni Alexandri verſanti contingat, nullum omnino vel Darii afflictis opibus, vel fuſis fugatiſque Indorum exercitibus numeroſis, fuiſſe ab eo excitatum trophæum, more Græcorum, qui illis (ut diximus) fuit celeberrimus. Cæterùm ſcire licet, Macedonum regib. cautum lege. ne facerent. Nam cum Caranus quandoque propinquum barbararum gentium regem Ciſſeum retudiſſet, ac ex Argivorum inſtitutis trophæum conſtituiſſet victoriæ monumētum, veniens ex Olympo ferocior leo, id everſum disjecit. Inde ſancitum, ceu id planè ominoſum foret, ne quis in reliquum Macedoniæ regnum erexiſſe trophæum vellet; tanquam res ea inimicitias indicet ἀδιαλλάκτους, velut dicas irreconciliabiles. Ex cap 20 lib. 12. Lectionum antiquarum Cælianarum.

83. *Paſſionis*] mortis Chriſti, ſecundum carnem Philippus Comment. 4 in Tuſc. quæſt. Tullii ſcribit, recentiorib. ſcriptoribus, potiſſimumque Eccleſiaſticis in crebro uſu eſſe, paſſionem & paſſiones pro morbis & perturbationibus, quæ Græcè dicūtur πάθη. verùm ethnicos ſcriptores, illos emunctos & terſos, hac dictione abſtinere, perinde ac parum proba, Latinaque. Non Livium, non Quintilianum, non Plinium, non Celſum, non quempiam ex illa cohorte ſcriptorum claſſicorum hoc vocabulum uſurpare: quamvis, teſte Auguſtino, expreſſius ex Græco verbo πάθη ducantur paſſiones quàm perturbationes.

83. *Triumphale*] victricē & bene. Quoniam Chriſtus ignominia crucis devicit & proſtravit hoſtem, principem tenebrarum, optima ratione convenit Chriſto triumphum, relatum eſt in Stauroſticho. *Triumphus* Græca vox eſt. Græci enim dicunt θρίαμβον. Apud Romanos plena victoria conſequebatur: ut qui dux hoſtem fuga converterat, ut paulo antè dixi, trophæum merebatur. Triumphus autem erat ſummus honor, qui victoribus ducibus publica cum hilaritate dabatur. Triumphātes enim albis equis, curru inaurato, capite coronato lauro per urbem vecti, Capitolium aſcendebant ad templum Jovis opt. max. ubi mactato albo tauro, domum poſtea repetebant. Triumphandi mores olim diſtinctos fuiſſe, in Marcello ſcribit Plutarchus.

83. *Crucem.*] *Crux* patibulum fuit, in quo damnati affigebantur: à veteribus *Gabalum* dicta, ut Nonius inquit, Varronis teſtimonio. Et *cruciarius* dicitur, qui crucem meretur, h. e. ſceleſtus: contumeliæ videlicet & opprobramenti nomen. Apul. lib 10. *Nec tantillum cruciarius ille, vel fortuna tam magni judicii, vel confertæ conſpectu curiæ deterritus.* A patibulo quoq; crucem ſignificante, *patibulatum* dicimus *hominem*, i. crucifixum. Plautus in Moſtellaria: *Ita te forabunt patibulatum per illas ſtimulis.*

84. *Pange*] celebra voce, vel fige in mente. Unde, Feſto tradente, plan-

ngi dicuntur, cum in terra demittuntur: inde etiam verſus pangi, vel
n cæra dicuntur.

*Vexillum.*] ſignum ſalutiferæ crucis. Priſci illi ſuſcepta fide, Chri-
par eſt) arbitrantes Deum eſſe, debita veneratione proſecuti ſunt,
tem ipſius humanæ inſtaurationi inſtrumentum ſuis omnib. inſi-
s prætul'ere uti ſalutare ſignum attollentes. Quod & Conſtantinus
ator & ſibi & exercitui supernè monit' impreſſit antequam victo-
tra Maxentium potiretur, *Labarumq;* in Chriſti crucem commu-
uod Prudentius innuit contra Symmachum, iis verſibus;

*Chriſtus purpureum gemmanti textus in auro*
*Signabat lab rum.*——

ut notum eſt, ſigna ſunt militaria, quę eriguntur, ubi manus con-
cum hoſtibus. Sunt autem Chriſti Domini noſtri, regum regis,
*ſigula, corona ſpinea, clavi, lancea, & crux.*

*fulg*] reſpondet. compoſitum verbi fulgeo, quod Priſc ſidem
o vtat; inde *fulges.* Dicimus autem fulgeo fulges, & fulgo ful-
o lib. 6.

*Ille autem, paribus quas fulgere cernis in armis,*
*Concordes animæ ſunt* ——

*iati*] ſignatis, illitis unguēto ſacroſancti olei dum renaſcimur.
hriſti jurantes; Hoc no ſig o ſpiritalis armaturæ munitos
actos, tanquam pugiles contra dæmonem decertaturos *Nota*
undum grammaticos fit a nomine nota, quod ſignum ſignifi-
Georg. lib. 3.

*ontinuoq; notas & nomina gentis inurunt.*
probrum dicitur Lucil lib o.

*gem cis ſcire tuas omnes maculaſq; notasq;.*
nſultos vulgatus eſt titulus d iis, qui notantur infamia.

*tibus*] *Frons*, commune duûm generum. Varroni *à foratu*
tur Plinius in lib 11 & aliis; ſed *homini tantum triſtitia, hi-*
*entia, ſeveritatis index.* Hinc *frontem explicare* cum hilare-
*ahere* cum tingimur, h e cum quid moleſtum eſt, dicimur.
eſt antiquitùs pudori ſacra. & facies item id quod prover-
it, quo dicūt *Pudorem eſſe in oculis.* Inde *frontem aut faciem*
ntur qui pudorem omnē dedidicerunt, velut abſterſo ma-
ore; *Eff onteſq;* appellantur inverecundi Fuére qui frontis
aucuparentur. nam quibus *rugoſior frons*, magna animo
lancholicos; quibus verò exporrectior, eſſe fallaces inpri-
ferè Bononienſis haberi cavillatur conciliator, quam rem
dis adnotavit Accurſius, & Rhodog cap 25. lib. 2.

] Hujus miraculi ſacer Joannes meminit capite decimo
tur, ſummam adhibens, ut credatur, diligentiam. ait e-
t, *teſtimonium perhibuit, & verum eſt teſtimonium ejus.*
aliunde audivi, ſed ipſe audivi & verum eſt teſtimoni-
e cōtumelias narrat. illudere enim mortuo, Chryſoſto-

Digitized by Google

mus inquit, quàm ipſum crucis ſupplicium longè pejus eſt. Nomen au-
tem ſuum occuluit, inanis gloriæ tumorem, ut rem turpiſſimam, fugiẽs:
ut apud Cyrillum legimus. Ambroſius putat percuſſum eſſe poſt mor-
tem, ut voluntarius magis quàm neceſſarius exitus ejus fuiſſe doceatur.
O eſt hoc loco admirandi adverbium, ſeu magis interjectio; utrunque
enim dici poteſt, ut Priſcianus libr. 15. docuit. Melius tamen interjectio
dicetur, ut Donatus etiam ſcribit.

85. *Novum miraculum*] cum poſt mortem ſanguis in noſtris corpo-
ribus congelaſcit. Ex illo autem incorrupto licet corpore, ſed defuncto,
ſanguis & aqua manabat.

85. *Novum*] quod nunquam tale factum fuerit. Apud Maronem in
Palæmone mirandum interpretatur Servius, ſuper hoc;

*Pollio & ipſe facit nova carmina.*——

Cicero non ſemel *novos homines* vocat, qui jus gentilitatis, & majorum
imagines nullas habebant.

85. *Vulneris*] vulnerati lateris. quod militum unus, ſubdubitans for-
taſſis an mortuus eſſet, *latus ejus compungit*, ut utar Cyrilli verbo; vel *fo-*
*dit*, ut Evangeliſtæ. Quanquam, ut adnotatum eſt ab Eraſmo, pro ἔνυξε,
Interpres legiſſe videtur ἤνοιξε quod ſignificat *aperuit*. Codrus Urceus
ſermone decimo, ubi oſtendit, quòd uſq; ad ridicula in Etymologia ver-
borum perventum eſt; *Volo*, inquit, *unum & alterum joci cauſa vobis e-*
*narrare. Diabolum exponunt iſti, & (ne parvi faciatis) Theologi inflati,*
*dictum, quòd hominem duobus bolis devoret. O rem ridiculam, cum Græ-*
*cè* διάβολος *calumniator dicatur,* ἀπὸ τοῦ διαβάλλειν, *id eſt à calumniando:*
*& ideo apud Plautum Diabolus adoleſcens hoc nomine appellatus eſt. Au-*
*dite aliud magis ridiculum. in Joannis Evangelio legitur:* ἀλλ' εἷς τῶν στρατιωτῶν
λόγχῃ αὐτοῦ τὴν πλευρὰν ἔνυξε. *Noſtri Theologi, ſive ſono vocabuli Græci de-*
*cepti, ubi apud Græcos* λόγχῃ, *id eſt, lancea ſcriptum eſt, crediderunt percuſſo-*
*rem illum Longinũ eſſe appellatum: & ita in illum hoc nomine exclamãtes*
*invehũtur noſtri Theologi, ſive divini verbi ſeminatores, Longinũ proprio*
*nomine militẽ illum appellant. non miror ſi nos ridemus: quoniã & diabolũ*
*ipſum, & illum quẽ iſti dicunt Longinũ, puto ſi talia audiũt, maximos riſus*
*excitare Illud tacere non poſſum, philologiam & ſermones ipſos à Græcis ve-*
*nuſtè & eleganter translatos, ab indoctis non tantum non intellectos, verùm*
*etiam eſſe perverſos. unde fit, ut apud Virgiliũ corruptè legatur, Suſcipit An-*
*chiſes; hoc eſt, ſurſum aſpicit; pro eo quod legendum eſt Suſcipit, id eſt, reſpõ-*
*det, & in ſermone ſubſequitur, quod Græci dicunt* ὑπολαμβάνειν. *Quod vitiũ*
*etiam ſacras literas occupavit. nam in Evangelio, ubi Chriſtus per parabo-*
*lam declarare ſtudet qui ſit proximus, legitur corruptè; Jeſus autem ſuſpici-*
*ens quod per ignorantiam craſſam exponunt quidam, fuiſſe Chriſti conſue-*
*tudinẽ, ut volens loqui ſurſum aſpiceret. Græca ſcriptura* ὑπολαβὼν *habet,*
*id eſt ſuſcipiens, reſpondens; quod eſt eleganter fideliterq; translatum.*

85. *Stupenda*] admirandæ.

85. *Cædis*] vel punctionis militis, vel mortis. nã cædes mors eſt, ferro
aut

a. prior mihi magis placet ſenſus. Nam poſt punctionem
:æ continuò. † Et Evangeliſtam referens Prudentius.
h.e. ab una lateris parte.
copia. undam enim fluentem multitudinem vocant. Apu-
*nt alia, ſuperq; aliæ ſepedum populorum undæ.* Maro;
*te ſalutantum totis vomit ædibus undam.*
guinis.
] decurrit, Maro Georg. lib. 2.
*eadem argenti rivos, ærisq; metalla*
*ndit venis, atq; auro plurima fluxit.*
leficere. Virg Æneid lib. 2.
*lo fluere, ac retrò ſublapſa referri*
*Danaum.* ——
liberius excreſcere. Idem:
—— *Tu deniq; dura*
*e imperia, & ramos compeſce fluentes.*
quod eſt fluens aqua, autore Seneca. Pro fluxu, Virgilius
—— *Aut rapidus montano flumine torrens.*
id flumen quod circuit aliquid. nam *ab ambitu amnis,*
*deducitur.* cui aſtipulatur Pompejus: *Amnis*, inquit, *pro-*
*um, ex Græca præpoſitione ἀμ, quod eſt circum, tractum, &*

] aqua. unde *vinum*, quod plus ſatis aquæ habet, diximus
Contrà docet Beroaldus Commentario tertio in Quæ-
as Ciceronis: *Nuperi*, inquit, *novitiique ſcriptores, quia*
*crediderunt congruenter dici lymphatum vinum, pro a-*
*r apud me eſt autoritas veterum, ad quam perinde atque*
*ugimus.* A nymphis lymphas, diximus ſuperius ex Feſti
as, quas poëtæ dicunt eſſe amnium filias. Callimachus:
*æ Theſſalides, amnis genus.*
Maro:
*Nymphæ, genus amnibus unde eſt.*
origo à fontibus eſt, quos nymphæ repræſentant. Ovi-
*na collectis multiplicantur aquis.*
*t lavacrum, corona ex ſanguine eſt* ] id quod Ambroſius
*defuncto, omnium vita manabat. Aqua quæ diluit, &*
*. Lympha dat lavacrum, h. e. ſignat baptiſma, quo ab-*
*catum omne, & originarium in primis, animaq; emun-*
*Deo habitaculũ conſtituitur.* Originem enim, ut Leo
ipſit in utero virginis, poſuit in fonte baptiſmatis: de-
t matri Virtus enim altiſſimi, & obumbratio Spiri-
ut Maria pareret Salvatorem, eadem fecit, ut regene-
m Ut enim in nativitate ſecundum carnem ex utero
cem editur, novaque eſt naturæ fœtura: ita ex ſacro



Digitized by Google

fonte, quaſi utero ſpiritali, nova ſoboles Spiritu ſancto vivificata in cæle-
ſtem vitam educitur, atq; nova fit per hujuſmodi regeneratione in Chri-
ſto creatura ut ſcribit Apoſtolus ad Corinthios, dicens: *Proinde ſi quis eſt in Chriſto, nova creatura eſt: vetera præterierũt, ecce nova facta ſunt omnia.* Et ad Galatas, ad finem: *Nam in Chriſto Jeſu neq; circumciſio quicquam valet, neque præputium, ſed nova creatura.* Creationis regenerationiſque hujus ſignificatio apud ſacras literas eſt uſitata ut cum ait Pſalmographus: *Et populus qui creabitur, laudabit Dominum.* Sicut & naſci, apud eaſdem ſpiritalem interdum exprimit nativitatem. Et propheticus ſpiritus apud eundem: *Annunciabitur Domino generatio ventura, & annunciabunt cæli juſtitiam ejus, populo qui naſcetur, quem fecit Dominus.* Et item: *Emitte ſpiritum tuum, & creabuntur, & renovabis faciem terræ.* Tunc etiam, cum emittitur S. ſanctus in eos qui fonte vivo baptiſmi abluuntur, renovatur facies terræ: quia anima hominis terra quidem ſpiritalis quæ prius erat inanis & vacua, nunc cæleſti imbre S. Sancti irrigata, fœcunda fit, & fructifera. fit enim tunc, ſecundum (ut relatum eſt) Apoſtolum, nova creatura, h.e (ex interpretatione M. Lutheri) *novus homo, qui Eph. 4. ſecundum Deum creatus eſt, in juſtitia & ſanctitate veritatis*, juxta Pſalmum 51. *Cor mundum crea in me Deus.* Et *obſerva*, inquit, *juſtitia veritatis ad ſpiritum pertinet, ſanctitas veritatis ad carnis munditiam: ut juſtus in ſpiritu per fidem, & mundus in carne per caſtitatem vivat. Nam veritatis dicit, contra juſtitiam & ſanctitatem ſpeciei & ſimulationis, quæ ex lege ſunt, nec faciunt novum hominem; nec ſecundum Deum, ſed ſecundum hominem vivit & formatur, quicunque eſt hujuſmodi.* ſic Jacob. 1 *Voluntariè enim genuit nos verbo veritatis, ut eſſemus initium aliquod creaturæ ejus.*

87. *Lavacrum.*] A lavando dictum, & ſignificat balneum Græcè baptiſterium, ἀπὸ τοῦ βαπτίζω, i. a lavãdo, quo quis commodè lavari poſſit. Scribendumq; eſt *lavacrum* ut Clitoveus admonet ſine ſpiritu in tertia ſyllabâ, mediaq; productè proferendum, ſicut *aratrum, ſimulacrum, ambulacrum*. Baptiſterii vocabulo Plinius Junior, & Sidonius è noſtris uſi ſunt. Apud Prudentium noſtrum extat Baptiſterii nomine locus, ubi martyres paſſi ſunt.

87. *Corona.*] redemptio & liberatio generis humani.

87. *Ex ſanguine.*] morte Chriſti, qua & opus ſalutis reſtitutioniſque noſtræ prorſus completum, finitumq; eſt. & Chriſtus victorioſiſſimus ſibi coronam, quæ non niſi victoribus tribuitur debellatis dæmonibus hoſtib. adeptus eſt. A corona differt ſertum. *eſt enim catholica dictio, corona:* ſerta ſpecialis, continens duntaxat coronas q̃ dicuntur Serviæ, quæ multis & multicoloribus floribus contexebantur dictæ Serviæ, quòd (autore Gellio) mancipia jure belli capta coronis induta veniebant. cap. 4. libr. 7. apud quem item extat libr. 5 caput de coronis militaribus: quæ cùm vulgus ipſum cognoſcat, conſultò hic prætcrimus, calamum ad minus hactenus recepta verſuri, quo novitate & varietate ſimul Lectoris animum (ſi quis

ſtatus epeſtæ noſtræ erit) à faſtidio levemus. Corona igitur
*z, βρίγκος κορώνιον, σίμμα, σίφων, σίφος, ταινίας.* Coro-
nal ſignat quandoque, q Appion larum eſſe credidit, h. e.
ſtiam, i. mergum, alii cornicem interpretantur, interdum
ſtu, i. annulum dicitur & Corone in arcu, h ē. ſummū cor-
nervus ſedet Unde inqu t Euſtathius: *Bonum verum finē,*
*proverbium coronen dicit.* Locum adnotat Cælius, ubi id
eſt pro virilis membri ſummitate Coronis dominutum
coronis quandoq; montis vertex, aut ſtructuræ ſummū:
quod in libri fine ponitur. unde eſt proverbii origo, Co-
fe: ſignificat ultimam rei manum admotam. Et ſectarū
cant, *κορωνὶς τῆς σοφίας.* Signat & navis puppem, quòd ſit
varum roſtrum. Eſt item ſpecies ficus, quam & *Coracium*
ſimiles corvis videātur, colore. *Coronis* verò in libri cal-
ferè hanc præfert figuram primam nam Ariſtophanis
int, eſſe lineam brevem utique, ſed ab inferiori parte fle-
mplius Martialis carmen illuſtratur, ex lib. 10.

*ius videar, ſeráq; coronide longus*
*liber, l. gito pauca, libellus ero.*

tarchi elegantiſſimum, in Sermone qui eſt, *An ſeni ad-*
*Q ſt vero,* inquit, *civilibus actionibus, & certaminibus*
*rmittit ad faciem & vita coronidem progredi, prorſum*
ervatum in Pauſaniæ monumentis. Deam quoque in
*m* coli. Cujus tamen ſimulacrum peculiare templum
l cum ſacrificii appetit tempus, id in Palladis transferūt
e proſequuntur. Porrò antiquiſſimum coronarum ge-
ore Verrio. Ex Plutarchi Sympoſiis & Athenæo di-
onatos, hoc eſt fertis ornatos, convivia agitaſſe. Ti-

*um Syrio perfuſus tempora nardo,*
*eram fertis impluiſſe comas.*

tis antiquis ſcribit *Jonas primos unguenti, coronarum-*
*arum, & ſecunda menſa ponenda conſuetudinem, haud*
*menta reperiſſe.*
Antiqui pro ſanguine, voce notiſſima, *hoc ſanguen* di-
anus lib. 6. adnotans ſuper hac re teſtimonia priſco-
n arbor, quæ *Virga ſanguinea* vulgò A Columella
citur à ſanguine ſiſtendo, quam *polygonon* Græci di-
llium capite ſeptimo, libri tertii: *Eumque inter mor-*
*e ſpirantem quod ſanguen defluxerant, cognovêre,*
morte interpretatus eſt, quod in ſacris literis pro
advertimus uſurpatum: quoniam deficientem ſan-
iors. nam inter humores ſanguis longè præſtan-



Digitized by Google

tior cenſetur: ſiquidem eſt ſpirituum materia, quibus maxime ſtat vita & virtutis vegetatricis operatio, atque item animalis. Deinde quia ad vitæ principia accedit amplius, cum ſit attemperati caloris, humectique. Præterea alit efficacius, inſtauratque, quod intercidit. proinde naturæ theſaurus habetur: & (ut Plato inquit) carnium & univerſi corporis pabulum, quo pereunte confeſtim inſequatur mors.

88. *Vidit anguis*] Anguis, Sathanas. qui dum virus inſanabile infundit, aſpis eſt: dum princeps ſuperbiæ & ſummus dæmonum tyrannus, plus cæteris pravitatis habens, baſiliſcus: dum furens & frendens, quærens quem devoret, leo: dum ex inſidiis occupans, & obliquis involutationibus, draco. Habet & alia in Sacris literis, nomina, quorum aliquot à nobis relata ſunt in Commentariis Stauroſtichi. Anguis, ſerpentis genus eſt, vulgò notum. Hunc ex medulla hominis ſpinæ gigni, Plinius autor eſt. Volunt alii angues propriè aquarum eſſe. Maro:

*—— Immenſis orbibus angues*
*Incumbunt pelago.——*

Idem tamen dixit:

*Frigidus, ô pueri fugite hinc, latet anguis in herba.*

Angues maſculino genere dici, Virgilius eſt teſtis carmine jam citato, & alibi pleriſq; in locis. Angues fœminino Plautus Amphyt.

*Devolant angues jubatæ in compluvium duo.*

Varro Atacinus:

*Cum ut aſpexit torta caput angue revinctum.*

Marcellus eſt autor. Pilades apud Plautum, *jubatæ* legit. Cæterùm Lucanus in nono multis verſibus deſcribit genera & naturam ſerpentum.

88. *Vidit*] Ex effectu. nam myſterium crucis ante Chriſti paſſionem diabolo ignotum fuit, ut cum Origene graviſſimi religionis noſtræ autores ſentiunt. Video, à viſu, Varro ait de lingua Latina lib 6. Quinque enim ſenſuum maximus eſt oculus. nam cum ſenſus nullus, quod abeſt mille paſſibus, ſentire poſſit: oculorum ſenſus viſuſq; pervenit ad ſtellas. Ad animum quoq; transfertur. Et ex Grammaticis ſunt qui tradunt: *Videmus propriè animo, cernimus oculis:* Ciceronem advocantes, qui inquit quadam in epiſtola: *Summa tamen eadem eſt, idem exitus, quem ego tam video animo, quàm ea quæ oculis cernimus.* Quanquam uſu hæc ſunt confuſa, ut & pleraq; alia id genus Grammaticorum placita.

88. *Immolatam hoſtiam*] quemadmodum prædixerat Eſaias: *Sicut ovis ad victimam ductus eſt. & ſicut agnus coram tondente mutus, ſic non aperuit os ſuum.* Quod cum in Actis Apoſtolorum reginæ Candacis Eunuchus rheda veheretur, & legens non intelligeret, interpretante Phil ppo ſuper paſſione & nomine Salvatoris, intellexit. Et ſtatim baptizatus, in agni ſanguine quem legebat, vir meruit appellari. Et Apoſtolus genti Æthiopum miſſus eſt. Hæc victima, hic agnus de ſeipſo loquitur in Hieremia: *Ego quaſi agnus manſuetus, qui portatur ad victimam.* Et apud Apoſtolum: *Nam & paſcha noſtrum pro nobis immolatus eſt Chriſtus.* quẽ

Eraſmus

um adnotans, dicit ingenuè, noſtræ lectioni cui deeſt *Pro no-*
edere. Sed & in libro Revelationis Joannis *agnus occiſus* ſ-
ir.

i] ſacrificium. Ovidius libro Faſtorum primo:
*ſtima, quæ cecidit dextra virtute, vocatur:*
*Hoſtibus à victis hoſtia nomen habet.*

:hoſtias dici ſacrificia, quæ ab iis fiunt, qui in hoſtem per-
s verò, quæ poſt victoriam. Sed & hæc confunduntur li-
n eſt autor. Nonio placet, hoſtiam ab eo dictam quod eſt
primere, retundere, offendere, cædere, Majores, Donato te-
*ugas* dicebant, ab hara, in qua concludi conſueverunt. Ma-
urn. genera hoſtiarum tradit Hîc referēdum id, quod ver-
us jam relatis lumen infert, hoſtiam poſt cæſos hoſtes à
te, victimam verò ejus qui vicerat manib⁹ immolari. Me-
rum ſuccidanearum, item præcidanearum atq; bidentum,
&16. Porrò de legibus Judaicarum victimarum legis in

*oris*] Sacri epitheton variis adjici rebus, docet Cælius ca.
djiciam, Codrum Urceum hoc poëtæ,
*— Quid non mortalia pectora cogis*
*acra fames? —*
interpretibus acceptum legimus, multò eruditius expo-

*am*] Solebant Romani, farina & ſale & mero facere pul-
*n* appellarunt, & ſacrificaturi vergebant inter cornua vi-
*mmolo* verbum, quod eſt ſacrifico.
epetitio verbi habet pathos, ut illud: *Æneas ignarus ab-*
*it.*
amiſit.
*eruſti fellis*] h.e. imperium mortis, quod invidus digni-
lida mendaciq; arte occupavit, ſtatim atq; primum pa-
undem iniquitatis livorem etiam nunc habet circa nos
quieſcit enim unquam adverſarius noſter diabolus, ſed
*ns circuit, quærens quem devoret.* Qua de re copioſius
mentariis in Jobum. Indifferens nomen eſt *venenum,*
nificatum accipit. nam bonum & malum venenum di-
inè venena, ſic Græci *pharmaca*, quæ potu necant, quæ
ant: ut apud Jureconſultos Cajus ait.
nſumpti, ſc. invidia. cujus ſedes fel habetur. eſtq; homi-
ominem duntaxat. neq; enim inter feras invidia fue-
m ſit de felicitate alterius judicium; neq; gloria titillē-
oveantur, quibus rebus incrementa invidiæ ſubjiciū-
*s, ex proximi commodo proveniens dolor, originem ex ſu-*
interpretatur Auguſtinus.



Digitized by Google

89 *Fellis*] Hoc in jecore eſt, non omnibus animantibus datum nam equi, muli, aſini, capræ, apri, cameli, delphini non habent. Sed paucis hominum non eſt quorum (ut ait Plinius) valetudo, forma & vita longior. *Eſt autem fel*, eodem autore cap. 37. & lib. 11 *nihil aliud quam purgamentum peſſimi ſanguinis, eſtque ejus vitrus maximum*, ut ibidem explicat Unde aptè ad iniquitatem dæmonicam, quæ omnium maxima eſt, Prudentius tranſtulit.

90. *Saucius multo dolore.*] Maro:

*At regina gravi jamdudum ſaucia cura.*

*Saucii*, Marcellus ait, dicuntur propriè vulnerati, non mœſti: ſicut vulg cõſuetudo. Accius Phœniſſis: *Ubi nunc veſtra mœnia omnes ſaucios convisſe, ut curentur diligentius.* Turpilius Epiclero: *Patrem ipſum ubi factum audiverit ſaucium.* Salluſtius hiſtor. lib. 2. *Avidiſque ita, promptiſq; ducibus, ut Metellus ictu tragulæ ſauciaretur.* Virg. Æneid. lib. 2.

*Qualis mugitus, fugit cum ſaucius aram*
*Taurus.* ——

Idem lib. 7.

*Saucius at quadrupes nota intra tecta refugit.*

Varro de vita pop. Rom lib. 4 *Itaque multis civibus, ex utraq; parte ſauciis, multis occiſis, fugatur.*

90. *Multo*] immodico, infinito. unde *multum* & *ſatis* eo diſtant, quòd multum infinitum eſt, ſatis finitum.

90. *Dolore*] cruciatu: *à dolando, i. minuendo, dolorem derivant*, quòd dolore minuantur corpora. Cic lib Quæſt. Tuſc. 4 *Dolor*, inquit, *ægritudo crucians.* ſubjicitque illum ægritudini, ut generi, ſicuti invidentiam, æmulationem, obtrectationem, miſericordiam, angorem, luctum, mœrorem, ærumnam, lamentationem ſollicitudinem, moleſtiam, afflictionem, deſperationem. Dicere autem invidentiam maluit quàm invidiam, tanquam invidiæ nomen ambiguum ſit, cadátque in utrunque, & in eum qui invidet, & in eum cui invidetur. Unde *potentia & opes invidioſæ* dicuntur. *Utendum eſt enim*, inquit, *dicendi cauſa, verbo minus uſitato: quoniam invidia non in eo qui invidet ſolùm dicitur, ſed etiam in eo cui invidetur.*

90. *Fractus colla*] Figura ſynecdoche. Hæc, Quintiliano docente, variare ſermonem poteſt, ut ex uno plures intelligam^s, parte totum, ſpecie genus, præcedentibus ſequentia, vel contrà: omnia liberiora poëtis quàm oratoribus nam proſa, ut mucronem pro gladio, & tectum pro domo recipiet: ita non puppim pro navi nec abietem pro tabellis. & rurſus, ut pro gladio ferrum, ita non pro equo quadrupedem. *Collum* diſtribuitur *in cervicem & jugulum:* eſtque *collum* gutturis & gulæ cauſa ab opt. max. Deo attributum. *Guttur* ſpiritus cauſa eſt; hoc ſiquidem halitum animãtia trahunt, redduntq;. Proinde quæ pulmone carent, neque item collum habent. Hinc *gutturoſus* dicitur Jureconſultis. *Gula* verò eſt, qua cibus & potus devoratur; οἰσοφάγον vocant Græci, ab longitudine, anguſtiáq; cognominatum. Quæ colli expertia ſunt, gulam manifeſtam non habent;

: habere neceſſarium Et inſtrumentum ſpirationi accõmo-
tudinem habere oportuit Propterea Galenus 8. De juua.
pulmonem eſſe præcipuè collum ſcribit. γολιαύχενας Græci
nues homines, & colli oblongioris. *Collare* Nonius ait, vin-
io collum aſtringitur: advocat Lucilium.

*i*] Verbum notæ eſt ſignificationis, quod & de ventis aliiſq;
. Veteres etiam *ſifilare* protuliſſe palàm eſt.

*tibi*] Invehitur in principem tenebrarum, ſicuti Propheta
ſtorum morti internecione deletæ inſultat; *Abſorpta eſt mors*
*: ubi nunc tuus ô mors aculeus? ubi tua inferne victoria.*

u] diabole. cui ſecundum Scripturam dictum eſt, *Super pe-*
*bulabis: ut calliditatem, & verſutias cogitationum ejus aperte*
*es greſſus ejus nequitia eſſent & fraudes*, ut ait autor Quęſtio-
catum. Et quia involutæ, flexuoſæ & obliquæ ſunt dæmo-
: & calliditates, haud inconcinnè à Prudentio in hymno ante
*andri* appellãtur: ſiquidem (ut adnotatum eſt ibidem à phi-
eologo præclaro Clichtoveo) veteres, obliquitates omnes
ppellarunt; à Mæandro fluvio, crebris flexibus ita ſinuoſo,
m reverti credatur.

*ane*] Hoc epitheton omnium malignorum ſpirituum ma-
re convenit, ut ex verbis beati Ignatii colligimus, quibus i-
am ſic objurgat: *Tu incenſor, draco, apoſtata, ſerpens perple-*
*edens, à Chriſto ſeparatus, à ſancto Spiritu alienus, & à choro*
*ulans, injuriator, legis Dei & legitimorum inimicus, qui ſu-*
*s inſurrexiſti, & à mandato Dei avertiſti eos qui nihil te laſe-*
*rſus Abel Cain parricidam excitaſti, qui in Job mala exercui-*
*ſmodi dicis Domino; Si cadens in terram adoraveris me?*
*venie de ſerue fugitive, ſerue flagellande, exterminator bono-*
*dominorum, perfecto Deo omnium intelligibilium atque ſen-*
*Si cadens adoraveris me?* Autore Feſto, ſunt *fana à fando*,
ifex per certa verba dedicat. inde *profani* dicti, qui ſacris ini-
t: quod Virgilius libro ſexto ſignificat, cum inquit;

—— *Procul ô procul eſte profani,*
*nclamat vates.* ——

ocamus, quaſi populares. *Laicum* enim vulgò attrectabile
ut *ſacrum* dicitur & *ſanctum*. cujus tactu populo interdi-
: accipiuntur *laici panes*, primo Regum capite vigeſimopri-
um differentiam; & Ezechielis ultimo. *Profana urbis* pro-
tur pro iis partibus, quæ uſibus populi & uſui promiſcuo de-

*profuit tibi*] quid rei, quid commodi tibi attulit?
*iſſe*] *Percellere* propriè urgere & impellere ſignificat. Scribit
. 2. libro 2. *Circum ventum, armatum hominem, plauſtrum*



Digitized by Google

*oneratum, percellere*] Donatus exponens in Eunucho hæc Parmenonis verba, *Perculeris jam tu me?* indicat proverbium, *Percellere plauſtrum* ꝙ, explicante Roterodamo, apparet dici ſolitum in eos, qui quempiam impellunt, quò ſuapte ſponte jam propendebat, tranſlatum à plauſtris onuſtis, quæ quo exonerentur ſolent everti. Fit autem id commodius in eam partem, in quam propter ſolum declivius inclinant. Ab hac, ſubdit Eraſmus, ſententia non abhorret Plautinum illud in Curculione; *Qui monet, quaſi adjuvat.* Verba ſunt lenonis, qui libentius ſit mutaturus fidem, admonitus à trapezita, quod tamẽ vel citra monitorem erat facturus. Sunt tamen qui in Donato ambigi poſſe vident, mendum ſit nec ne; cum *Auſtrum percellere*, ventum naufragium molientem, ſit proverbialis locutio, qua Plautus utitur in Epidico, & Paulus (quod ab Eraſmo adnotatũ eſt) non gravatus eſt uti in epiſtolis ſuis; vel propter populos illos, de quibus meminit Gellius, qui cum Auſtro bellum geſſerunt, vel quòd ictus irritos facit, qui cum Auſtro pugnat; vel ab iis qui exercentur ad artem gladiatoriam, enſem per aëra ventilantes.

92. *Primum plaſma*] primum parentem Adamum, quem Deus formavit ex limo terræ, ut in ſacra Geneſi eſt. ἀπὸ τοῦ πλάσσειν. ꝙ fingere eſt; unde & *plaſtes* dicitur, h. e. fictor, & opus ipſum *plaſma*, à quo recentiores quidam *plaſmare* verbum deducunt; & *plaſtice* dictio apud Latinos uſitata, ars fingendi ex argilla imagines. Et *primum* quidem *plaſma* rectè dixeris Adamum, non autem creaturã. Palàm enim eſt, Deum primo dierum omnium condidiſſe mundum; & poſtremo operum ſuorum die, poſt beſtias terrę juxta ſpecies ſuas, jumenta & omne reptile in genere ſuo; demum hominem è terra ad imaginem & ſimilitudinem ſuam creaſſe, cui ſubjecit piſces maris, & omneis terræ animantes.

92. *Verſipelli*] doloſo. in utramq; facilis partem verborum concinnator. propriè *verſipellis* dicitur; veluti pellem verteret, & in aliam figuram tranſiliret.

92. *Hortamine*] ſuaſu, quo primos parentes ad eſum fructus vetiti ligni induxit; & mox eo guſtato omnem, ut antè dixi, in eis humanam propaginem in mortis barathrum pertraxit.

93. *Mortalu*] i. humanã.

93. *Forma*] natura. *Forma* nanque rebus à natura conſtantibus accommodatur, ut *figura* ab artificio; nempe à fingendo. At uſu confundũtur, ut & figurę de rebus tum natura, tum arte conſtantibus dicantur, non minus etiam & formæ figura de rebus natura conſtantibus, ut;

*Qua nimium placui tellus, ait, hiſce: vel iſtam*
*Quæ facit ut lædar, mutando perde figuram.*
*Poteras te Nile grues, primoq; volatu*
*Effingunt varias caſu monſtrante figuras:*
*Contigit ut quadam ſit non manifeſta videri*
*Forma poteſt hominis, ſed uti de marmore facta*
*Sculpſit ebur, formamq; dedit, qua fœmina naſcẽ*

Nulli

*Nulla poteſt, operiuq; ſui concepit amorem.*

ım dicitur de magnitudinibus,quæ termino vel terminis con-
: termino,ut circulus & ſphæra: terminis,ut triangulus,qua-
tinquangulus,cubus pyramis,& ſimilia. Forma autem & de
s dici reperitur,qui ſuis unitatibus diſpoſiti,figuras fermè ma-
m imitantur ac repræſentant:ut hæ ſunt formæ numerorum,
etragonus,pentagonus,altera par e longior,ante longior, teſ-
ıis,columnaris,ſeratilis Forma etiam de naturæ magnitudi-
& dictum eſt) dicitur : ut forma hominis, forma equi,forma
ecundum quam & unumquodque aut formoſum aut deforme
uò & lineam, & ſuperficiem, & trigonum.& circulum,& hu-
ılchra *formoſaq;* dici volunt,quæ decentius deformata delinea-
ſpiciuntur. Albertus noſter autor eſt, Democritum formam
: omnem ſubſtantialem,ſed accidentalem,quę eſt figura,& co-
atomorum cauſata.

*cepto Deo.*] aſſumpta divinitate, quam diſſimulans Chriſtus
ominis appellat. at non quilibet Adæ filius, ſed eximius ille
inis,humani generis reſtitutor.

*luit culpam.*] quod propriè eſt reorum. At *filius hominis, cum
iſſet peccatum,pro nobis peccatum factus eſt: & quod,* juxta A-
*nos pro noſtris debebamus ſceleribus ſuſtinere,ille pro nobis paſſus
ns per ſanguinem crucis ſuæ ſive quæ in terra ſive quæ in cælis*
ta eſt autem dilutio culpæ,ordinatione immenſæ Dei ſapien-
oppoſita iis quæ lapſum humani generis induxerunt., & per-
quæ ruinæ fuerunt inſtrumenta : nempe ea ſatisfactio non in
),nec jactantia honoris ac gloriæ fieri debuit , eo quòd origi-
tum à Meſſia expiandum , de ſuperbia & elatione pullulavit:
s in humilitate ac tolerantia,non in curribus & in equis,ſed in
omini Dei noſtri: & non in victoria,nec humano triumpho,
ıre,jejunio, vigiliis, fortitudine animi, contemptu cenodoxiæ,
lia compaſſibili, amore Dei præcipuo, dilectione hominum
ipſa tandem heroica,liberali ac ſpontanea morte:quoniã con-
ſola virtute pugnatur:& imperia,principatus,ſtemmata,coro-
ſeculi nemo ſapiens unquam magni duxit. Quin hoc eſt ſape-
ı hujus mundi contemnere : quoniam *cum interierit glorioſus
ſumet omnia* (ut inquit Pſaltes) *neque deſcendet cum eo gloria*
icquid igitur de trophæis & de ſubjectione populorum ſcribi-
is conſecratis,id omne poſt creditam nihilominus hiſtoriam,ſi
enarrantur,de mundo tamen intellectuali & ſupernis poteſta-
baliſtis(tradente Reuchlino)intelligitur : ita ut Meſſia rex ſu-
mo jure levia & abjecta hæc iſtius ſeculi deliramenta , magi-
nores & regna,tanquam vana & ſtulta,non modò neglecturus
:tiam contempturus: qui ad abolendum humanæ ſpeciei rea-
aperiendum virtuti viam adveniat.



Digitized by Google

93 *Culpam.*] reatum, peccatum, hoc loco. hæc eſt ejus ſecundum Donatum, qui neſcius aliquem læſit. Si poſtrema hæc duo carmina per ſubmutationem, id eſt per adverſum intellexeris, lucidior erit ſenſus: ſcilicet divina natura recepto homine, hoc eſt humanitate. deſtruxit peccatum, per quod mors mundum occupavit.

94. *Ad brevem ſe mortis uſum.*] Innuit hic Dominicæ reſurrectionis myſterium, & ſimul cauſam ejus exprimit. Hoc autem, cum naturæ leges juraq; procul tranſilierit, & difficilius & tardius quàm cætera noſtræ redemptionis myſteria, receptum atq; perſuaſum eſt mentibus humanis. Nam & diſcipuli poſt multas manifeſtationes Chriſti à mortuis ſuſcitati ipſis factas, poſt multa itidem argumenta ſigna & indicia, quibus præbuit ſeipſum illis vivum, adhuc ſubdubitarunt de illius reſurrectione, ut jam in cælũ aſcenſurus Chriſtus exprobraverit illis incredulitatem illorum, & duritiam cordis ad credendum. Athenienſes item, audita reſurrectione mortuorum ab Apoſtolo, cum ſtans in medio Areopagi, verba vitæ & ſalutis æternę ipſis annunciaret, irriſerunt eum. Quòd autem Dominus poſt reſurrectionem ſuam viſus ſit Cephæ, id eſt Petro, & Apoſtolis omnibus ſimul, & pluribus vicibus, teſtatur Joannes. Quòd verò ſuprà quàm quingentis fratribus & Jacobo, nullus quatuor Evangeliſtarum expreſsè depromit. De apparitione autem facta Jacobo, Hieronymus teſtatur, ſe legiſſe in Evangelio quod ſecundum Hebræos appellatur: *Dominus autem iuit ad Jacobum, & apparuit ei. Juraverat enim Jacobus, ſe non comeſturum panem ab illa hora qua biberat calicem Domini, donec videret Dominum reſurgentem à mortuis. Et Dominus ait; Adferte menſam & panem. Quo facto, tulit panem, & benedixit ac fregit, & dedit Jacobo Juſto, & dixit ei: Frater mi comede panem tuum, quia reſurrexit filius hominis à dormientibus.* Hæc ſe legiſſe dicit Hieronymus. Quòd plus quàm quingentis fratribus ſemel apparuerit, id Apoſtolus & ex revelatione & ex vivæ vocis oraculo cognoviſſe poterat. nam dicit; *Plures eorum adhuc manent.* & Martialis etiam, unus diſcipulorum Chriſti, in epiſtolis ſcriptum reliquit, *ſe eum vidiſſe.* Et Ignatius in ſuis ſcribit ad Smyrnenſes: *Ego autem non ſolùm natum eum & crucifixum, in corpore paſſum ſcio, ſed etiam poſt reſurrectionem in carne eum novi.* Et quòd à Paulo viſus ſit, in Actis legitur: & *Corinthi Dominum ei apparuiſſe.* & in Hieruſalem cum oraret, *Dominum vidiſſe præcipientem ei: Feſtina, & exi velociter ex Hieruſalem, quia non recipient teſtimonium tuum de me.* & inſuper addentem: *Vade, quoniam ego in nationes longè mittam te.* Verùm ut ambiguitas omnis tolleretur, in Symbolo quod Apoſtolorum vulgus appellat, adjecta eſt particula *Secundum Scripturas*, ex priore Pauli ad Corinthios: *Qui tradit*, inquit, *nobis in primis quod & accepram, quòd Chriſtus mortuus fuerit pro peccatis noſtris ſecundum Scripturas.* Igitur cum Scripturis ſacris indubitatò credendum ſit, abſque ulla hæſitatione & Chriſtum à mortuis reſurrexiſſe, ut perhibent Scripturæ, credendum eſt. Quanquam ſunt, & inter eos Ambroſius præcipuè, qui pulchrè

aſtruunt

eſurrectionis fidem, quam Prudentius noſter (quem Faber
Paulum Commentariorum, ſub nomine cujuſdam ſanctorum
& Chriſti & carnis humanæ reſurrectionem gravi carmine
eſt. E quo ſubjicere libitum fuit, quibus ſeſe alloquitur, hoſce
:

*Pellite corde metum, mea membra, & credite voſmet*
*Cum Chriſto reditura Deo. nam vos gerit ille,*
*Et ſecum revocat; morbos ridete minaces,*
*Inflictos caſus contemnite, tetra ſepulchra*
*Deſpuite, & ſurgens quò Chriſtus provocat, ite.*

*ux ſalutis.*] Jeſus Chriſtus. *nec enim* (Petrus ait repletus Spi-
) *aliud nomen eſt ſub cælo datum inter homines, in quo oportrat*
*fieri.* Ex Commentariis Cæſaris colligimus, inter Ducem &
rem differre, ut inter primum & primo proximos. Nomen eſt
ommune generum, ut princeps & comes. Quare indoctorum
oces, ducilla, principiſſa, comitiſſa.

*obtulit.*] *quia ipſe voluit, oblatus eſt.* non enim neceſſitate cru-
oluntate ſuſtinuit, dicens in Evangelio: *Calicem quem mihi de-*
*non bibam illum?* Et ad Petrum, qui ſcandalizabatur à crucis
uia non noverat myſterium, & humano pavore trepidabat: *Va-*
*e Sathana, ſcandalum es mihi: quia non ſapis ea quæ Dei ſunt,*
*minum.* Alioquin ſi non eſſet propria voluntate oblatus, qui
& prædicere poterat proditorem, & Apoſtolis loquebatur:
*s in nocte hac in me ſcandalum ſuſtinebitis?* poterat eos, qui ad
erant, declinare, quibus occurrit intrepidus, & ultrò ſe obtulit
*Quem quæritis? qui ſtatim ceciderunt retrorſum.* Vocem enim
Dei ferre non poterant. Cæterùm quod hoſtia pro peccato ſit
& oblatus ſit pro purgatione peccatorum, omnes Scripturæ
quarum aliquot teſtimonia ſuperius advocavimus, & præcipuè
Hebræos ſcribentis: *Hoc enim fecit ſemel, ſemetipſum offerendo*

*ld brevem uſum mortis.*] Alludit ad illud Propheticum: *Ego dor-*
*ſoporatus ſum, & exurrexi, quia Dominus ſuſcepit me.* Exponit
tatis plena anima, cujus paulò inferius verba de duplici morte
m: *Ego in morte quievi, in ſepulchro jacui, & à morte excitatus*
*me pater ſuſtinuit, & in vitam revocavit me.*

*Brevem.*] parvum. *opponitur longo breve*: deſcenditque, (Feſto
à Græco quod eſt βραχὺ, à quo *bracca* indumenti genus, à cujus
*Gallia braccata* aliquando dicta, cum reliqua à nutriendi capilli
mata diceretur. quanquam ſint qui toti id nomen Galliæ tri-
To Lucani verſu moniti: *Crinibus effuſis toti prælate Comata.*
fit *breviarium*, opus conciſum: Græcè genere fœminino
dicitur. Invaluit autem perverſa conſuetudo, ut *Epitoma* neu-
e dicatur: unde *Epitomata* libros Flori inſcribunt. Id autem

Digitized by Google

(Budæo teſte)nec analogia,nec uſu , nec autoritate doctorum defendi poteſt,erroreque eorum ductum arbitratur qui *epitoma* , ut *epitema* & *anathema*,& ſimilia dici putaverunt. Tranquillus *Breviarii* vocabulo in Auguſto uſus eſt : *Fecit & breviarium totius imperii , quantum militum ſub ſignis ubique eſſet, quantum pecuniæ in ærario & fiſcis, & vectigaliorum reſiduis.* Breviarium autem Tranquillo hic volumen eſt fermè , aut libellus,quem Statum generalem vocamus , quo ſingulis annis princeps tàm de ærarii pecuniâ , quàm de fiſcali ſtatuit , quid eo anno fieri velit, quam ſummam inſtrumento miniſterioque omni aulico expenſam ferri placeat. in eo etiam breviario princeps anniverſaria conſtitutione ſtipendia quædam augeri.quædam circumcidi,quædam expungi eradique jubet. Unde *eraſi* appellati Plinio in Panegyrico,quos extra ſtatum poſitos dicimus. Brevis etiam & breve dici, idem Budæus adnotavit in lege ultima de conveniendis fiſci debitoribus. C.lib.decimo: *Inter chartulas confiſcati brevis quidam aſſeveratur inventus, qui nomina debitorum contineret*. Lampridius de Alexandro: *Milites ſuos ſic ubique ſcivit, ut in cubiculo haberet breves, & numerum & tempora militantium.* Flavius in Aureliano: *Breve*,inquit, *nominum conſcripſit*. Nomina hic intelligenda ſunt,capita breviarii,id eſt rationis , quibus expenſæ pecunia feruntur. A brevi,diminutiva forma *breviculus* deducitur. Hanc dictionem Alciatus reſtituit in Rubrica C. de ſententia ex periculo recitandis. non dubitans,quin legendum ſit, *Et de ſententiis ex breviculo*,hoc eſt,ab ſchedula ſeu ſcriptura, pictatione. quia totus ille titulus tractat, quemadmodum ſententiæ ex ſcripto recitari debeant.

94. *Uſum*.] Hoc loco ipſam *utendi* ſignificationem habet. eſtque earum rerum,quæ nobis utentibus permanent: *abuſus* earum,quæ nobis utentibus pereunt. legitur: *Cui legatus eſt uſus bonorum,illi non eſt legatus abuſus.* ſunt enim hæc inter ſe contraria. *Uſus frequentia omnium magiſtrorum præcepta ſuperat*, ut M. Cicero non ſemel dixit, & poſt eum Plinius ad Tacitum : *Adjiciam,quod me docuit uſus , magiſter egregius.* Quintilianus tradit cap 6.lib.12. *uſum ſine doctrina,quàm citra uſum doctrinam,plus valere.* Ab uſu,*uſuarium*, ex quo uſum captamus,dicitur:& *uſura* pro uſu,apud Plautum,Ciceronem,Senecam, Apulejum & alios. Interdum etiam ſignificat fœnus : ſed hoc differunt, quòd *uſura* eſt primum illud lucrum ex pecunia credita: ut *fœnus*, ſi ſtatuto die non reddatur duplum aut quadruplum ſolvas,eſt uſura uſuræ.

94. *Mortis*.] *quæ illi*,ſecundum Apoſtolum ad Romanos cap.6,*amplius non dominatur. nam quod mortuus fuit, peccato mortuus fuit ſemel.* At hic advertendum eſt,*duplicem eſſe mortem,primam* & *ſecundam*. *Prima*, diſſolutio eſt corporis & animæ: *ſecunda*, in gehennæ tormentis æterna,ſummæ vitæ privatio. Prima,invidia diaboli introivit in orbem terrarum:nam Deus creaverat hominem indiſſolubilem. Secunda autem primo loco debetur diabolo, qui ante hominem peccavit, & cujus ſuggeſtione peccavit homo: & ſecundo loco, hominibus qui diabolum imitan-

Prima mors in reſurrectione univerſaliter erit abſorpta in
mortalitatis,& indiſſolubilitatis animæ à corpore. nam mor-
rimus parens mundo intulit. Secunda autem mors non tol-
hæc non primi parentis,ſed diaboli eſt, antequam enim ho-
nt diabolo debita eſt, qui peccat ab initio , & qui reparandus
d primam mortem,ſtimulus & punctio,peccatum: aggrava-
peccati,lex:id eſt,legis tranſgreſſio. Poſt reſurrectionem ni-
is adjicietur , quod inducere poſſit diſſolutionem : nulla am-
uæ tranſgredi poſſit,nulla amplius maligni ſuggeſtio. nam o-
tyrannis,licentia & potentia ſublata erit, & ultimo judicio ad
pplicia erit judicatus. Prima igitur mors omnino erit ſublata,
ccatũ ſublatũ,& lex medicina peccati ſublata. nã in ſecũda mor-
s curabilis : & ſecunda & æterna vita nullius morbi ſuſceptibilis.
s: Si mors gehennæ,mors diaboli eſt,& ante homines introdu-
illa prima mors dici debet,& ea q̃ in corporis & animæ diſſolu-
tmoniæ eſt,ſecunda. Verũ dicis, ſi hominẽ ad angelũ,& angelũ
ransfugã comparas:nõ autem,ſi ſemper in homine ſtas.nam diſ-
n homine,præcedit hominis mortem gehennæ : & ideo jure illa
hæc ſecunda mors dicitur. Cum igitur illam primam, & hanc
m dicunt,ſemper ad hominum ſtatum aſpici volunt, & de homi-
te eſſe loquendum:de qua id veriſſimum erit , *Abſorpta eſt mors*
*ria, ubi tuus mors ſtimulus? ubi tua inferne victoria?* Sic & alte-
am quam ſecundam appellamus, quæ eſt in adeptione ſummæ
næ vitæ,quæ (inquit Joannes) erat apud patrem , & apparuit no-
ni angeli ante nos habuerunt: & noſtra etiam prima , ſi angelos
nplamur,longè illa poſterior. cum igitur illam ſecundam appel-
,noſipſos ſolùm reſpicimus.

Ut *redire inſueſceret.*] Hæc una cauſarum eſt , quibus curioſius
us ſacris tractantes,neceſſariam fuiſſe reſurrectionem confirmant:
t,ut ſpes hominum fidentius excitaretur ſimilitudine reviviſcentis
Redire,id eſt,reviviſcere.

*Olim ſepultos.*]Non ocioſè hoc adjicit,ſignificans mortuos reſum-
os ſua corpora,& non nova , h. e. alia corpora tum ſpecie, tum nu-
,ut quorundã error invexerat. *Ruffinus ſcribit*,referente Pico in Cõ-
atiis,*in Aquileienſi Eccleſia moris fuiſſe,ut, dum caneret ſymbolũ ſacer-*
*& deventũ eſſet ad articulũ reſurrectionis, ſubderet* (tollendæ ſcil. am-
itatis gratia)*hujus carnis reſurrectionẽ:* quę tamẽ ſine ulla ꝓnominis
reſſione ſublata videtur,ſi vis conſideretur vocabuli : nihil enim a-
eſt *reſurgere*,quàm reviviſcere,ut decernit Auguſtinus. & Damaſce-
reſurrectionem definit, ſecundam ejus, quod cecidit, ſurrectionem.
anctiſſimus ille Job ſcrupulum ſuſtulit univerſum , de reſurrectione
ſcribens: *Et in carne meâ videbo Deum Salvatorem meum, quem vi-*
*ſum* (inquit) *ego ipſe, & non alius.*

96. *Diſſolutis vinculis* ] amotis impedimentis. *Diſſoluti*,ut nomi-

nis eſt, id genus fermè hominum qui *aſoti* dicuntur verbo Græco, id eſt luxu & ganeæ ſtudio perditi, & latinè *nequam*, verbo ſignificantiſſimo: eorumque vitium *aſotia*, quam Gellius luxum & popinationem interpretatur de quib. Cicero in 2. de Finib. bonorum & malorum loquens, ita inquit: *Nolim enim mihi fingere aſotos, ut ſoletis, qui in menſam vomant, & de conviviis auferantur, crudiq; poſtridiè ſe rurſus ingurgitent, qui ſolem (ut ajunt) nec occidentem unquam viderint, nec orientē, qui conſumtis patrimoniis egeant. nemo noſtrûm iſtius generis aſotos jucundè putat vivere.* De hujuſmodi quodam aſoto jocus eſt ille oratorius apud Ciceronem, relatus in ſecundo dialogo de Oratore. Gallus olim teſtis in Piſonem cum innumerabilem Magio præfecto pecuniam dixiſſet datam, atq; Scaurus tenuitatē Magii redargueret: *Erras*, inquit, *Scaure, ego enim non Magium conſervaſſe dico, ſed tanquam nudus nuces legeret, in ventrem abſtuliſſe.*

96. *Priſtinorum peccaminum.*] paterni, hoc eſt originalis peccati, plurale pro unitatis numero Sic Chriſtianus Maro:

*Quin & defuncti ſcrutatus corda ſatelles,*
*Auratis inſcripta notis invenit Jeſu*
*Nomina.* ——

de Egnatio loquitur. in ejus corde, ajunt, dulciſſimum nomen Jeſu aureis elementis ſcriptum repertum fuiſſe. Hoc numero & peccatum, apud Joannem cap . Evangelii ſui legendum, adnotavit Eraſmus ſuper his verbis; *Peccata mundi*, τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου, id eſt peccatum mundi, numero ſingulari: ac plus quiddam expreſſit, quàm ſi dixiſſet peccata. Hic agnus ipſa eſt innocentia, & ſolus à ſuis tollit peccatum: hoc eſt ipſam tyrannidem. & vim omnium peccatorum, ut jam nullum ſit in eis peccatum. Nam (quemadmodum idem Joannes in Epiſtola ſua) ſummam omnis impietatis, & ceu mediū vitiorum omniū, malignitatē vocat, cum ſcribit mundum in maligno poſitum: ita hic peccatum mundi vocat, omnium vitiorum colluviem Conſentiunt cum Græcis exemplaribus duo vetuſtiſſimi codices, quorum teſtimonium non ſemel adduxit Roterodamus. Deniq; ſic hunc adducit locum Origenes homilia in Numeros decima: De originis autem labe non eſt eadem hominum opinio. Siquidem Pelagiani & Manichæi hoc originis ſtigma humano generi inuſtum fuiſſe negant. Quin & è noſtris recentiores, an peccatum parentum fuerit ſuperbia, an fuerit gula, an fraus: an ſit peccatum voluntarium, an ſit privatio juſtitiæ originalis, an ſit mollis concupiſcentia, vel libidinoſa cupiditas: an transfundatur cum ſemine, an à primi parentis voluntate proveniat, an conſiſtat in carne vel in anima, ſumma etiam diſſenſione pronunciant: nimirum qui ament calumnioſa certamina. Quæ futura prævidit Apoſtolus, admonens ab his abſtinendum velut vanis oſtentoſisq; quæſtiunculis: cujus ſi ſenſum cognoviſſent, nunquam in tam ſpacioſum originalis peccati pelagus jactati fuiſſent. Sanè latiſſimum eſt inter Apoſtoli & eorum differendi modos interſtitium: ut verè dixit Faber

[illegible]iſtiana pietate nobilis. Quin & magnus ille Roterodamus,
[illegible]ntibus in tenebris ſophiſmatum lux tandem orta eſt, expli-
[illegible]li ad Rom. cap. 6 locum, quem illi totum ad peccatum ori-
[illegible]unt, admonet nobis videndum, ne plus ſatis oderimus Pela-
[illegible]on quòd nolit illotum explodi ſententiam qui negant ullum
[illegible]m originale: ſed quòd nolit illud per occaſionem affectatè
[illegible]bi non eſt opus, ſive quòd in ea diſputatione libeat argutari:
[illegible]admodum aſtrologi repertis epicyclis ſeſe è multis difficul-
[illegible]diunt, ita nos affectatè ad hoc quæſtionum κατεφύγομεν paſ-
[illegible]mus: niſi fortè nobis permittimus, ut in diſputando cum ad-
[illegible]n vincendus eſt magis quàm docendus, Scripturæ verba ad
noſtram utcunque detorqueamus quod adverſus Jovinianum
Hieronymus facere videtur, nonnunquam & Auguſtinus. Hæc
[illegible]mus dixit, non quòd faveat negantibus eſſe peccatum originis,
[illegible]olit, ſi fieri poſſit, ullam vim fieri Scripturis divinis. Quin po-
[illegible] ſputationis conſequentia diligenter expendamus quid ſen-
[illegible]s, diſpicientes quid hic agat unde cœperit, quorſum tendat, &
[illegible]ntaneum ſit illum ſtatim myſterium hoc gentibus aperire
[illegible]uod hodie quoque magis creditur quàm intelligitur, nimirum
ſenſu reclamante.

[illegible].] [illegible] à priſco ita diſtat, quòd priſca ſunt, quæ
[illegible]us ſeculi, aut ſuperiori ætate [illegible]erunt: priſtina verò, quæ ſu[illegible] e-
[illegible]mis menſibus, diebus, & noſtra memoria fuerunt. Aut ſi de
[illegible]non ſeneſcunt ſermo habeatur, non priſcum, ſed priſtinum
[illegible]t, Pharos & Tyres nunquam in priſtinum ſtatum redibunt.

[illegible].] [illegible] patefacta jam cœleſti janua per
Chriſti, & everſa dæmonum potestate deſcendit ad inferos
[illegible]mæ, quæ divino verbo conjuncta erat, & corpori etiam, quod in ſe-
[illegible]ebat [illegible] ut ſcriptum eſt, *[illegible]* nunquam
[illegible]x Clichtovei verbis cognoſces, quæ retuli in Scholiis quæ in
[illegible] rhythmum Divæ Annæ ab Eraſmo inſcriptum adje-

[illegible].] [illegible] de quibus Matthæus ſcribit in Evangelio: *Et
[illegible] ſunt, & multa corpora ſanctorum, qui dormierant ſur-
Et egreſſi è monumentis poſt reſurrectionem ejus, venerunt in
[illegible] & apparuerunt [illegible].*

[illegible].] ſiquidem, ut Apoſtolus ſcribit capite decimoſexto
[illegible]ios, *Chriſtus primitiæ eorum, qui dormierant, fuit.* Sed quo-
[illegible]ſtus primitiæ dormientium factus eſt, cum & Adam, & tam
[illegible] ante eum multitudo dormierit? Sanè primitiæ dormien-
[illegible]s [illegible]iam primus eſt, qui juſtus, & conſummatè qui-
[illegible] juſtus, non debitor mortis, mortem ſubierit: cæteri au-
[illegible]præceſſerunt, debitores mortis erant. Itaque primus ju-
[illegible] primitiæ juſtorum dormientium. Et quanquam ita

eſt, videtur tamẽ Paulus potius hic intelligere, ꝙ Chriſtus factus eſt primitiæ dormientiũ, i.e. primitiæ ex dormientib⁹: ꝙ & approbatio ejus oſtendere videtur. Sed quomodo id, inquies, cũ idẽ ſit primitiæ ex dormiẽtib⁹, & primus reſurgentiũ à mortuis? Nunc autẽ ante Chriſtũ (ſuſcitante Helia Propheta) filius viduę Sareptanę reſurrexit à mortuis: reſurrexit & Lazar⁹, & ii, quos Dominus ante paſſionẽ ſuã ſuſcitavit. Id noſſe oportet, *duplicem eſſe reſurrectionem*: hanc perfectam, illam imperfectam: hanc veritatem, illam umbram: hanc cum immutatione, illam ſine immutatione. cum immutatione intellige, cum id quod mortale erat, induit immortalitatem, efficiturque immortale. Chriſtus autem primus omnium completa reſurrectione vera, & quæ per immutationem eſt, ſurrexit à mortuis: Chriſtus, inquit, reſurgens à mortuis non ultrà moritur, mors illi ultrà non dominabitur. Cæteri autem qui ante Chriſtum ſurrexerunt à mortuis, imperfectâ reſurrectione umbratili, & non per immutationem ſurrexerunt. nam & filius viduæ, & Lazarus, & reliqui, quos ſuſcitavit divina Chriſti benignitas, iterum mortui ſunt. non igitur hujuſmodi vera & conſummata fuit reſurrectio, ſed umbra & figura veræ & conſummatæ reſurrectionis, quam in fine adipiſcentur. Sed Chriſtus vera reſurrectione reſurrexit, & ii proximè qui ob ejus honorem cum eo ſurrexerunt, ut eum aſcendentem in altum comitarentur, quos & juxta eloquium duceret ex captivitate ducens captivitatem: qualem & nos in fine ſeculi miſerante Domino expectamus, & reſurrectioni Chriſti conformem: non Lazari, non cujuſquam aliorum qui ante Chriſtum Dominum ſurrexerunt, unuſquiſque in ſuo ordine, ſua gloria, ſuo ſplendore. In primo Apoſtoli, & qui cum Chriſto fuerunt & illi adhæſerunt, & martyres in ſuo, & virgines in ſuo, & reliqua plebs ſancta ſimiliter in ſuo: quemadmodum Chriſtus omnia ſciens & potens, & ſcit & voluit.

97. *Prævium.*] antecedentem. Cicero: *Alcyon genuit claris dilapſus ab aſtris Prævius auroræ Solis, noctisq; ſatelles.* Nequeo præterire ſilentio, *Anteceſſorum vocabulum* non ſatis Latinè accipi pro præmortuis. quod vel Juſtiniani Cæſaris titulus demonſtrat. Quanquam non ignoro, nonnullos magis probare, quòd *pro anteceſſoribus* in eo legatur *aſſeſſoribus*. Animadverti ego Peutingerum, Juriſconſultum egregium, non ſtatim recipere, quod recognitum fertur ad libros Juris civilis, quos Florentini à Piſanis occuparunt: quod ex Ludovico Bolognino Bononienſi, viro non imi ſubſellii in Juriſperitorum ſchola, præceptore ſuo cognoverat. Non Imperatoris Juſtiniani germanas ſaltem, ſed & longo poſt illum tempore ab librario quodam non ſatis Latino, quos vocant Pandectas exſcriptas fuiſſe. Digeſtorum autem titulum, quo in iis Juſtinianus eſt uſus, Peutinger, cui magna eſt diligentia in omni etiam diſciplinarum genere, quarum habet ſupellectilem prædivitem, quoſcunque depravatos codices emendandi his verbis oſtendit: *Imp. Cæſar Flavius Juſtinianus, Francicus, Anticus, Alanicus, Africus, Vandalicus:*

*Theodoro,*

*ridoro, Taleto & Cratino anteceſſoribus*, & *Salominio viro di-*
*alutem.* Quantum hic titulus à communi Rubrica diſter, cõ-
ı, quiſque facilè colliget Quàm ptobè verò, jam vides, verbo-
am cartas impleverint, ſuper his verbis, In nomine Domini
Chriſti. quæ exemplaria vera non habent. At curæ fuit reli-
Principi, Notariis præſcribere formulam, quo triobolaris cu-
potius (ut quod ſentio dicam) uſurarii, aut Simoniaci nego-
enda inſtrumenta ritè auſpicarentur.

*ertentem.*] reſurgentem. Quamvis enim tempore mortis
am monumenta fuerint aperta: non tamen dicuntur *niſi cum*
*rrexiſſe*, ut ipſe revera fuerit primitiæ reſurgentium. Et per
nem illud à Matthæo narratum eſt: quemadmodum ſæpenu-
lta alia in Scriptura, in deſcribenda Chriſti paſſione, ut Clich-
onet. Accedit huic ſententiæ Prudentius ſubdit enim: *Tertio*
*umunt indumenta carnis, éque buſtis prodeunt.* Quanquam
nderit ipſa Matthæi verba, apprehendet, hanc interpretatio-
il eſſe detortam: ut copioſius apud Eraſmum legere eſt, ex-
unc locum Apoſtoli, *Ex reſurrectione mortuorum*: ad Roma-

*ti.*] ſiquidem non legimus eos in ſua ſepulchra, & in ſuum
nplius rediiſſe, ſed (ut dictum jam eſt) Chriſtum aſcendiſſe in
ptivam duxiſſe captivitatem.

*tio die.*] Quomodo Chriſtus dicatur reſurrexiſſe tertio die,
Eraſmi Roterodami, Stapulẽſis ea de re in libello, cui titulus
*Magdalenis & triduo Chriſti*, diligenter diſſeruit. At ipſi
il cauſæ videtur, cur ad tam coactam ac violentam confugiat
onem: cum nodus, quem hæc Marci verba, *Poſt tres dies*, in-
ud magno negocio explicari poſſit. Primùm, ſi tertium
emus non à morte Servatoris, ſed à tota paſſione, quæ cœ-
uraſceves: cum jam iniretur conſilium de comprehendendo
enderetur, cum tæderet ac mœreret. Siquidem paſſionis
detur & ipſe Marcus ſuis verbis complecti: *Et cœpit*, inquit,
*òd oporteret filium hominis multa pati, & reprobari à ſeniori-*
*q; ſacerdotibus ac ſcribis, & occîdi, & poſt treis dies reſurgere.*
enſuit, ut *Poſt treis dies*, ad totum ſermonem qui præceſſit
, non tantum ad id quod erat poſtremum, *Occidi.* quemad-
ximo capite recenſuit: *Filius hominis tradetur in manus ho-*
*cident eum, & occiſus tertio die reſurget.* Hic quoniam triduũ
occiſione, *tertio die* dixit, non *poſt triduum.* Alter modus eſt,
ochen accipiamus, factum poſt treis dies, quod factum ſit
diem exortum. Quemadmodum & vulgò loquimur, *Ab eo*
*ſe me*: cum eodem die cœperit odiſſe, &, *Poſt eum diem de-*
um eodem die deſierit.

Cenſorinus in libro de Die natali, explicat variam diei apud

varias gentes obſervationem : aitque alterum *naturalem* , de quo rerum ſcriptores utplurimùm loquuntur:alterum verò diei *civilem*. Naturalem quidem,ab Oriente Sole ad Solis Occaſum:civilem,unum cæli circumactum,quo dies verus & nox continetur. Paulus de verborum ſignificatione: *Cujuſcunq; diei major*,inquit,*pars eſt horarum ſeptem, primarum diei,non ſupremarum.* per quod deſignatur,diem tantum fuiſſe duodecim horarum. In quam ſententiam totis pedibus ivit Pedianus.

99. *Sumunt*.]reſumunt. Picus in hymno ad Chriſtum:

*Tunc mea tunc ſubitò redivivus membra reſumam.*

99. *Indumenta carnis*.] ipſa corporea membra, quibus anima ante diſſolutionem veluti veſte induta erat. ſiquidem corporum duntaxat erit reſurrectio,non etiam animarum. nempe id reſurrecturum eſt in noviſſimo die,quod per mortem intercidit in interitum. Animæ autem humanæ per mortem corporis non ſuſtinent interitum, ſed manent ſuperſtites : corpora verò hominum & ſentiunt obitum,& diſſolutionem in pulverem. rectè igitur *indumenta carnis* dixit, cujus & nos credimus reſurrectionem,juxta ſymbolum vulgatum: quæ eadem eſt & reſurrectio mortuorum,ſecundum ſymbolum Nicenum.

99 *Prodeunt*,]egrediuntur. Veteres,pro prodeunt,*prodinunt* ſcripsêre Ennius:

*Prodinunt famuli cum candida lumina lucent.*

99. *E buſtis*.] monumentis,ſepulchris,conditoriis. *Buſtum* propriè eſt locus,in quo mortuus eſt combuſtus & ſepultus. Dicitur *buſtum*,quaſi benè uſtum. nam antiquitas cadavera comburebat,ut in Legibus ſcribit Cicero. Romæ Corneliorum primus Sylla cremari voluit : ut auctor eſt Plinius. apud Græcos buſtum primus inſtituit Hercules,antea ignotum. Aliquando buſta,ſepulchra vocamus. Servius pyras,buſta & rogos ita diſcriminat: *Pyra*,inquit,*eſt lignorum congeries : rogus,cum ardere cœperit : buſtum verò, jam exuſtum vocatur.* quem ordinem ſervat Virgilius,dicens :

*—— Ter circum accenſos decurrere rogos.* Item :

*—— Semiuſtaq; ſervant*

*Buſta.* ——

Donatus verò ſic refert in 11. Æneidos Commentario :

*Buſta ſunt*,inquit,*loca in quibus buſta arſerunt.*

*Primò enim pyræ dicuntur, & rogi : poſtea buſta vocitantur,ubi arſerunt.*

Apud Solonem pœna ex lege conſtituta eſt , ſi quis buſtum violaverit, dejecerit. Buſtum putat appellari M. Tullius,quod Græci tumbam vocant. A buſtô *buſtuarii gladiatores* dicti,quòd ante ſepulchra depugnare ſolebant.

100. *Cerneres*.] cerneret quis: ſecunda pro tertia perſona: Nonius: *Cernere* ſignificat *videre*,ut hoc loco : *rurſum diſponere*,apud Lucilium: *amittere*, apud Varronem: *indicare*,apud Pacuvium : *audire*, apud Acciam. *Cernere rurſum,dimicare* vel *contendere*,apud Plautum:

*Pro*

*o patria Ambhytrio dum cernit cum hoſtibus.*
ronem : *Inter ſe coiſſe viros, & cernere ferro.*
am, *cedere.* unde & *cernere hæreditatem filii patribus*, id eſt ce-
it.

*re.*] adunari, conjungi Ulpiano *ſocietas coita* dicitur. Propriè
ſt, ſimul ire. Pro congredi, à Terentio in Phormione poſi-
Donatus : Tranſlatio à prælio. nam & congredi milites, &
ur.

*idis favilla.*] extincto cinere. eſt enim *favilla*, deſerto igne.
erbis & ſequentibus manifeſtè innuit Prudentius, animas
ro corporibus, quibus exceſſerint, copulatum iri. quando-
uæ ad ea corpora ſuapte ferantur, quibus animalem vitam
Ex quo præclarè Avicenna ait. animam quę corpori cuipiam
t, ita naturalem proclivitatem nanciſci, ut illi uni adhære-
is refugiat, in eoq; tuendo occupetur.
*idum pulverem*] ut *frigida mors. Pulvis* erat apud antiquos,
ab eo quod eſt pulvis, genitivus erit hujus pulvis: à pulvere
is. Sed deinde in uſu eſt pulvis, in rectis tantum: pulver et-
ris.

*ſcere.*] tepefieri, repeteq; verbum *Cerneres.*
*nptis venis.*] reſumpto ſanguine: continens pro contento.
*venæ* ſanguinis receptacula, ut *arteria* ſpiritus: Seneca tra-
llius tamen ſcribit cap. 11. lib. 18. *venam receptaculum eſſe*
*riam verò ejuſdem commixturæ: ſed in qua ſpiritus plus, ſan-*
Magnus etymologicus ſententiam Senecæ comprobat.
venis multa lib. 3. De animalib. Avicenna: *Venarum mu-*
*t, membris ſanguinem inſinuare.*
*ervos ac medullas.*] Rurſum repete verbum *Cerneres.*
| operiri, copulari & adunari. Ab hoc verbo, quod Philip-
nono Commẽtario in aſinum aureum, protulit Apulejus
ligaculo tegumentoq; verendorum, à tegendo ducto vo-
ius tradit, *regulo* harundinum domos à Septentrionalibus
i: ubi *regulum* accipitur pro tegumento operimentoq; do-
*lum* dixère veteres per diminutionem, pro tecto. Velamẽ-
talium multijugis vocabulis dici, idem Beroaldus alibi
oq; *ſubligar, ſubligaculum campeſtre, ſuccinctora, perizoma-*
*femoralia, braccæ*, & dictione Apulejana *tegile* dicuntur.
gili hodieq; operarios piſtorios in pane conficiendo uti vi-
a tantum convelantes, reliquo corpore nudato.
| Propter treis cauſas oſſa tradunt principaliter facta: qua-
ſint corporis fundamentum, in quo tota conſiſtit machi-
: ſicut patet in ſpondylis, in quibus totum corpus con-
Altera cauſa eſt, ut oſſa ſint arma corporis. Tertia,
s ſuſtentatio, ſicut columnæ domus. Treis aliæ cauſæ ſun

quorundam oſſium, quorum quædam creantur ut repleant vacuitatem aliquorum membrorum, ſicut parva quædam oſſa replent vacuitates, quæ ſunt inter articulos digitorum pedis & manus, quæ ſunt ferè in figura lenus & à quibuſdam vocantur *oſſa ſeſamina*. *ſeſama* autem eſt quoddam ſemen parvum cui ſimilem habent figuram. Secunda autem eſt, quia quædam creantur ad hoc, ut ſuſpenſoria, ut in ipſa ſuſpendantur quædam membra, quæ indigent ſuſpenſione: ſicut *os epiglottale* in gutture quod eſt ſimile lambdæ literæ græcæ, in qua ſuſpenduntur muſculi gutturis & linguæ. Tertia quidem eſt, quia aliqua cauſantur, ut ſint loco baſis alicujus membri nobilis in homine vel in alio animali: ſicut os cordis in homine, & aliis animalibus oſſa cordis habentibus. Os creatum eſt vacuum continuæ & unicæ vacuitatis, & poroſum & durum: propter quod Empedocles dixit, majorem partem oſſis Vulcano attribui, quia ignis indurat. auctor Albertus in animalium hiſtoria. Illud item obſervatione digniſſimum. *oſſa in homine comperiri* numero exactiſſimo, & in ſummâ (ut dicitur) ſummarum *ducenta quadraginta octo*: ſicuti in digitos miſere diligentiâ præſigni, Hippocrates, Galenus, Raſis, Avicenna, & Averrois quoque: quanquam hoſce, iis mox ſingillatim recenſendis, nonnihil diffidere animadverterim. Albertus 200. & 76. In capite connumerantur novem & quinquaginta: in thorace 67 cui ſupputationi accedat, quòd in corde os reperitur, etiamſi ab univerſo id numero ſecludat Averrois *primo Colliget*. Id verò, Ariſtotele tradente, unam habet rationem, ut baſis ſit ac fundamentum motus cordis: nec id in omnibus reperiens, ſed in equis modò, & bobus, certo genere, ut idem arbitratur: Albertus id ſe vidiſſe tradit in cervis, & in homine quoque, & in multis præterea animalibus. Brachiis, manibusque, duo aſcribuntur & 60. pedibus 60

*Nervos* ] hos in corde habere ortum, Ariſtotelis ſententia eſt: quoniam id nervulos ſuo ampliore ventriculo contineat, & vena, quam *Aortam* dicunt, nervoſa ſit. Albido glutinoſoq; humore nervos & naſci & ali, idem affirmat autor. cujuſmodi etiam humorem mucori aſſimilem eis circumjectum videmus. Avicenna & Galeni interpres nervos ab cerebro & nuca produci ſcribit: alicubi tamen Ariſtoteli hærendum eſt opinatus. Averrois Galenum ſequitur, relicto Ariſtotele. At Albertus, vir doctior quàm politior (Cęlius ait) nervos à cerebro dividi tradit, dum ad pellem perveniunt cerebro obtentam: oriri autem à corde. Item alios dici ſenſuum vehicula, alios motuum: hos quoq; ab occipitio produci, ab anteriore parte illos.

102. *Medullas.*] Quòd in oſſe media ſit, quis ignorat dictam medullam, & adverbium notæ ſignificationis medullitùs?

102. *Glutino.*] Et *gluten* & *glutinum* dici, quoq; notiſſimum eſt. inde *glutinoſus* pro viſcoſo uſurpatur bonis autoribus.

102. *Cutis.*] Hominis pellem Herodotus *Anthropen* nuncupavit.

103. *Poſt occaſum.*] Narrat hic triumphalem Chriſti aſcenſionem, quam

ſtolus prædixerat: *Aſcendo*, inquit, *ad patrem meum, & patrem*
*ſuum meum, & Deum veſtrum. Deinde illis ipſis etiamq; aliis*
*in altum ſublatus eſt, & nubes ſubduxit illum ab oculis eorum.*
*ut defixis in cælum oculis, eunte illo, ecce viri duo aſtiterunt illis,*
*ibus albis, qui & dixerunt: Viri Galilæi, quid ſtatis intuentes in*
*ic Jeſus qui aſſumptus eſt à vobis in cælum, ſic veniet quemad-*
*liſtis euntem in cælum.* Refert ſacer Lucas cap. 1. Actorum
um.

*ſt ut.*] poſtquam.

*ſolvit*] ſcil. Chriſtus: reſolvit, deſtruxit.

*ccaſum vitæ.*] peccatum. nam is per peccatum introductus
nem futurum fuiſſe immortalem, ſi non peccaſſet, non Chri-
ò aſtruit veritas ( nempe ante peccatum terra ſponte ali-
;erebat accommoda, propterea apud Moyſem Deus: *In ſu-*
*tui veſceris pane*) ſed & Magi unà cum Platone, carminibus
mmortalitatem poſſe, aſſeverabant. Zoroaſtris magiam nil
ibiade putat Plato, quàm Dei cultum. Et alibi idem Plato,
ibus modò ſancit, verùm philoſophicis item rationibus, &
nimum & corpus, vel ſemper, vel diu ſaltem, à morte procul
i. Hoc nec Avicenna negaverit. qui animo in ſeipſum reſtitu-
a quævis, mirandam conceſſit poteſtatem.

*eddidit.*] reſtituit, reparavit, reduxit.

*ominem.*] Adamum, hoc eſt genus humanum, quandoqui-
eſt humani generis appellatio communis, quo nomine terra
icatur: eademq; voce utrumq; includi, marem fœminamque,
eſeos Scriptura: *Maſculum & fœminam creavit eos, & bene-*
*vocavit nomen eorum Adam.* Quo in loco teſtantur inter-
onem hebraicam id ſonare, quod apud nos homo. nam &
*lominis appellatione tam maſculum quam fœminam contineri.*
em Lactantium arbitror ad credidiſſe, videri appellatum ho-
òd ſit factus ex humo. ſed etymon id Fabio non admodum
i verò non omnibus, inquit, animalibus eadem ſit origo: aut
ortales antè nomen impoſuerint terræ quàm ſibi. Gellius
definit: *Homo eſt mortale animal, rationis & ſcientiæ capiens.*
*ctor.*] Quòd indomabili virtute, ſuperata morte ſurrexit ad vi-
rtalem: vel quòd (ut in hymno Sapphico canimus) mortis
iniſtrum exuperaverit.

*ſcendit.*] quia deſcenderat. *Nemo enim* (ut Nicodemo ait a-
em cap. 3.) *aſcendit in cælum, niſi qui deſcendit è cælo, filius ho-*
*ſt in cælo.* Unde Ambroſius ait: *Deſcendiſti quidem filius homi-*
*i cum deſcenderas abfuiſti: ſed deſcendiſti nobis, ut te oculis ac*
*videremus, ut in te crederemus. Ergo & aſcende nobis, ut te ſequa-*
*bus, quem oculis videre non poſſemus. Aſcendiſti Apoſtolis, qui-*
*Qui me videt, videt & patrem.* Denique Joannes ubi te quæreret,

*ſcivit. Apud patrem quaſivit & reperit, & ideo ait: Et verbum erat apud Deum. Aſcendiſti & Paula: qui non contentus ſolus te ſequi, nos quoq; docuit quemadmodum te ſequamur, & ubi te reperire poſſemus, dicens: Si ergo conſurrexiſtis cum Chriſto, quæ ſurſum ſunt quærite, ubi Chriſtus eſt, ad dexteram Dei ſedens.* Divus Hieronymus: *Nunquid, ait, corporaliter omnes cœlos, & univerſas ſublimitates, & cœlorum circulos quos philoſophi ſphæras vocant, tranſiens atque tranſcendens, ſtetit in ſummo cœli fornice, & (ut ipſorum verbo utar) abſide; an certè omnia corporalia contemnens atq; deſpiciens, & æterna contemplans, ſuper cœlos, id eſt ſuper inviſibilia ſtetiſſe credendus eſt? Quod ego melius puto.*

104. *Arduum* ] ſublime, utpote ſuper omnes cœlos. *arduus* enim interdum altum, excelſum & ſublime ſignat. Ovidius:

*Mons ibi verticibus petit arduus aſtra duobus.*

104. *Tribunal* ] ſedem, ſolium, in quo à patre, ut enarrabimus paulò pòſt, cõſtitutus, humano generi jus eſt dicturus. vel accipe *altum tribunal*, ipſum cœlum, juxta illud Propheticum: *Cœlum mihi ſedes eſt, terra autem ſcabellum pedum meorũ.* quamvis Deus ipſe ſit ubique, & in cœlo ſurſum, & in terra deorſum, qui per Prophetam *ſe cœlum & terram implere* dicit. Quinimò ſuper omnia eſt & infra omnia, extra omnia & intra omnia, ante omnia & poſt omnia, qui neq; includi rebus neq; excludi poteſt: frequenter tamẽ in Scripturis, & præſertim hoc in loco *in cœlis corporibusq; & globis cœleſtibus eſſe* dicitur, propter excellentiora & mirabiliora Dei opera, in ſphærarum cœleſtium pulchritudine, harmonia, ordine, ac operatione clarius relucentia. Sunt enim ipſa corpora cœleſtia, inde fluxæ incorruptibiliſque ſubſtantiæ, magnitudinis admirandæ, figuræ ſphæricæ, claritatis eximiæ, & multiplici ſiderũ ſplendore decorata, irrequietæ vertiginis, & motus perpetui; propter quæ immenſa Dei potẽtia, ſapientia, & bonitas in ipſis dilucidius, quàm in aliis mundi corporibus declaratur. *Manifeſtatur nanq; Dei potentia*, in cœlorum magnitudine & ſtabilitate, *ſapientia*, in ipſorum pulchritudine, & inconfuſo ordine; *bonitas* verò, in communicatione & diſtributione virtutis ipſorum in hæc inferiora corpora, quæ ab ipſis illuſtrantur & gubernantur. Nimirum igitur Scriptura frequentius *Deum in cœlis eſſe* commemorat quàm in aliis quibuſcunq; corporib. *Tribunal.* Fabius (ut in commentariis progymnaſmatum Capnioniorũ adnotavimus) notat eos, qui tribunale quam tribunal malunt dicere. Plinius utitur pro tabulatis excreſcentibus, ut à Catanæo obſervatum eſt.

104. *Alti* ] ſummi. Plautus decenter appellat *ſummi ſubſellii virum*, eum qui in ſummo, hoc eſt honoratiore loco honoris cauſa diſcumbit: ſicut è contrario *imi ſubſellii*, pro deſpectiſſimo, viliſſimoque.

104. *Patris.* ] Non Chriſti modò, ſed & per Chriſtum omnium piè Deo patri in Chriſto viventium. Quinetiam rerum quarumcunque in ſacris literis quandoque pater appellatur: ſed magis propriè intellectibilis naturæ, quæ ad ejus imaginem & ſimilitudinem eſt facta.

*Deus autem pater noſter dicitur* multifariam, Primùm, creatione. ut apud
Malachiam: *Nunquid non pater unus omnium noſtrûm? nunquid non*
*Deus unus creavit nos?* Et in Deuteronomio: *Nónne ipſe eſt pater tuus,*
*qui poſſedit te, & fecit & creavit te?* Secundò, redemptione. ut apud Eſaiã:
*Tu autem pater noſter, & redemptor noſter, à ſeculo nomen tuum.* Tertiò,
acramentali regeneratione. ut apud Joannem: *Quotquot autem recepe-*
*runt eum, dedit eis poteſtatem filios Dei fieri, iis qui credunt in nomine ejus:*
*qui non ex ſanguinibus, neq; ex voluntate carnis, neq; ex voluntate viri,*
*ſed ex Deo nati ſunt.* Quartò. adoptione per gratiam. ut apud Paulum ad
Romanos: *Non accepiſtis ſpiritum ſervitutis iterum in timore, ſed accepi-*
*ſtis ſpiritum adoptionis filiorum Dei, in quo clamamus Abba pater.*
105. *Inclytam reportans cælo paſſionis gloriam.*] ut ipſe dixit apud Lu-
cam: *O ſtulti & tardi corde ad credendum in omnibus, quæ locuti ſunt Pro-*
*phetæ. Nónne hæc oportuit pati Chriſtum & intrare in gloriam ſuam?*
105. *Inclytam.*] præſtantem, nobilem, præluſtrem κλυτὸν Græci fa-
gerabilem dicunt, & inſignem. Apud nos in hac dictione in auget, non
minuit. Et benè *inclytam* dicit. ſiquidem Chriſtus, ut Paulus ad Coloſſ.
dicit, *expoliatos principatus ac poteſtates oſtentavit palàm, triumphans*
*per ſemetipſum.*
105. *Gloriam.*] Cicero hanc ſic deſcribit: *Gloria eſt frequens de aliquo*
*fama cum laude: quam Græcanicum proverbium admonet, contingere po-*
*tiùm apud poſteros,* alioqui, quemadmodum rectè dixit Ovid.

*Paſcitur in vivis livor, poſt fata quieſcit.*

106. *Macte judex mortuorum.*] His verbis Chriſtum judicem o-
mnium venturum ſignificatur; *cui Deus Pater dedit. neq; enim judicat is*
*quemquam,* ut cap. 5. apud Joannem legimus, *ſed omne judicium dedit fi-*
*lio.* Hoc judicium admonet Chryſoſtomus, ſemper præ oculis habeamus:
ſemper virtuti vacare poterimus. Nam ſicut qui diei illius obliviſcitur,
tum freno abjecto in præcipitium defertur: ita quem continuus hic
it timor, modeſtè vivendi viam ingreditur: *Recordare,* inquit, *no-*
*viſſima tua, & in æternum non peccabis.* Qui enim dimittit peccata nunc
ndo, is tum judicando pandet; qui propter nos mortuus eſt, is uni-
naturæ judex apparebit.
. *Macte.*] cumulatè, & magis aucte, hac judicii poteſtate à patre
a. At id non cum adverſariis & impiis ita intelligendum eſt, quòd
ceperit quod non habet, atq; ita pater major quàm filius exiſtimetur,
bundaverit, & dederit filio, veluti indigenti & accipienti: ſed, ut
s exponit, *Datum ſibi à patre ait judicium, non quia poteſtatē hanc*
*ra non habeat: ſed per diſpenſationem, ut homo, in divina poteſtate*
*docet univerſa.* Quare in quantum quidem verbum Dei Deus
poteſtatem naturaliter habet: in quantum autem homo factus
niam ad hominem dicitur, Quid enim habes, quod non acce-
ccepiſſe hanc ſe poteſtatem apertè profitetur. & ad hunc ſen-
è à Prudentio Chriſtus dicitur judex auctus & cumulatus.

Non enim ſtatim,ut idem ſacer auctor refert, neceſſariò, neque ſemper non habenti datur,nec major eſt ſemper qui dat quàm qui accipit. Quid enim reſpōdebis,ſi Pſalmiſtā audiveris,dicentē: *Date gloriā Deo?* Gloriāne carere Deū putabis, aut majores creatore creatos homines arbitraberis,quia gloriam Deo afferre jubeantur? Plenā gloriæ Deitas *eſt*, etiamſi nihil a nobis acceperit Quod autem à te habet,ſi id loco honoris accipit,non eſt minor propterea eo,qui obtulit. Quare nec pater major proprio filio eſt,quia ei totum judicium dederit. Deinde conſiderandum diligentius eſt, quia judicare actus quidam potius eſt,quàm ſubſtantia. Nam ſi non actus,ſed ſubſtantia eſſet,cum quis judicare ceſſaret, confeſtim etiam abeſſe ceſſaret:quod manifeſtè falſum eſt. Nil ergo aliud judicare eſt,quàm quidam actus atque operatio. Quid igitur pater filio ſuo dedit,ſi totum ei judicium præſtitit? nihil aliud profectò,quàm actū quendam ſuper eos qui judicātur Quomodo igitur major natura quam filius,aut quid præbuit filio quod non habebat? Nónne ipſe liquidò dicit,Omnia quæ habet pater,mea ſunt? Quomodo igitur(inquies)datum ſibi eſſe judicium intelligemus? Audi quæſo,atque attende. Nam quemadmodum cum Deus pater creare omnia poſſit,per filium tamen,ut per virtutem ſuam id facit: ſic cum judicare orbem queat, per filium ut per juſtitiam ſuam id peragit. veluti ſi quis diceret, ignem naturali ſuo calori cremandi poteſtatem dediſſe,non longè aberraret à veritate,quia cremandi actus hoc modo perficitur. Sic datum eſſe judicium filio intelligentes,à diaboli laqueis non capiemur Si verò impudenter contendunt, dicentes honorem filio acceſſiſſe cum factus ſit judex:oſtendant nobis, quo modo Dominus erat omnium,qui hac laude in noviſſimis temporibus coronatur.

106. *Macte.*] Servius docet,à ſacris tractum: quoties enim aut tus, aut vinum ſuper victimam fundebatur,dicebant, *Mactus eſt taurus vino vel ture*: hoc eſt,cumulata eſt hoſtia.& magis aucta. inde ad eos qui virtute vel honoribus aucti ſunt, transfertur. Marcus Tullius de Repub. *Ferunt laudibus,mactant honoribus*: id eſt,magis augent. Seneca nono epiſtolarum: *Macte virtutis eſto.* Sanguinolentis,& ex acie redeuntibus hoc dicitur. Cato tamen in Re ruſtica: *Macte*,inquit,*vino inferiori eſto,& macte hac illac è dape polluenda eſto.* ac interdum aliter. Conjungi ſeptimo caſu autores ſunt Donatus & Diomedes. Martialis etiam genitivum aſcripſit,*Macte animi* dicens. Variari per caſus, multorum teſtimonio confirmatur. nam Pompejus nominativum ſingularem ſicut Cato protulit,*mactus*,hoc eſt,ferto ſcribens. Curtius lib. 4. pluralem: *Vos quidem macti virtute eſtote.* Sic Plinius ſenior lib. 4. *Macti ingenio & tali interpretes.* Veruntamen apud Livium lib. 2. ab Urbe condita, indeclinabile poſitum eſſe videtur: *Juberem*,inquit,*macte virtute eſſe.* Sic non multo poſt Secundus, *Macte uterque in rempubl. merito.* qua dictione videtur uſus Actius,Nonio dicente, qui multorum teſtimonia ſuper hoc verbo citat.

106. Ju-

106.*Judex*] *Judex* eſt, qui vel inuitus poteſt cogi ad cognoſcendã litem, *prætor* & reliqui magiſtratus ordinarii: *arbiter* verò, qui quaſi vir bonus diſceptator electus eſt ab utriſq; litigantib⁹. unde nemo poteſt cogi à prætore ad arbitrum ſuſcipiendum, quoniam hæc res eſt libera & abſoluta, & extra neceſſitatem juriſdictionis poſita: ut teſtatur Ulpian. ff. 4. titul. arbitris. Sed ubi ſemel quis in ſe reciperet compromiſſum, ꝙ ad ſimilitudinem *judiciorum* redigitur, & ad finiendas lites pertinet, ad curam & ſollicitudinem ſuam hanc rem prætor pertinere putat. Si quis verò judex *arbitrium* recipere ejuſdem rei de qua judex eſt, & in ſe recompromitti ...ere, prohibetur lege Julia: & ſi ſententiam dixerit, non eſt danda pœnæ ...*ſecutio*. Senec. de benef. *Melior videtur conditio cauſſa bona, ſi ad judicem quàm ad arbitrũ mittitur.* quia illum formula includit, & certos quos ...xcedit terminos ponit: hujus libera, & nullis aſtricta vinculis religio, ...trahere poteſt, & adjicere, & ſentẽtiam ſuã non prout lex, aut juſticia ...et, ſed prout humanitas aut miſericordia impulit regere. Lege Marc. ...ium *in oratione* pro Murena, quæ dicantur de arbitrio.

...6. *Mortuorum*] peccatorum. Nanq; de ſolis peccatoribus fiet cogni...*ii ex bono* maloq; commixti ſint, habentes fidem & profeſſionem ...m, vitam impiorum. Piorum autem certiſſima ſalus eſt, ut impiorũ *damnatio*. Igitur ſolùm, ut diximus, judicandi erunt peccatores. Sũt ...*ex neotericis, qui* putant Chriſtum generatim in omnes laturum, ...æmiis afficiantur probi, & flagitioſa ſceleratorum reorum imma...*dicetur. opinanturq;* cauſæ cognitionem tacitam futuram ſenten...tamen voce latum iri: quandoquidem Chriſtum in tribunali non *...ivinitùs*, ſed etiam humanitùs dijudicaturum dicant. Quibuſdam ...lacet, mente & voce rerum teſtificationem fore, propterea ꝙ ita ...itiæ theatrum perſpicuum fore dicunt, ut neceſſe ſit cuiquam fu...*anquam in ſpeculo* teſtari id, cujus ſine recuperatione aut provo...arguatur. Atq; etiam cælites hoc judicii tempore affuturos cen...*tanquam* cuſtodes & teſtes in judicium vocentur: idq; à Platone ...ari volunt, qui auctore L. Apulejo dicat, vocationem cælitibus ...ctione dari, eoſq; non modò delectis & deſcriptis patrocinandi, ...accuſandi reos, negociiq; exhibẽdi jus habituros. At verò Tho...nquam affirmet nihil ſibi ſatis pro certo in ejuſmodi diſceptatio...*probabilius tamen* videri dicit, judicium in accuſatione reorũ, ...ocinio proborum, aut in ſententia dicunda tacitum futurum; ꝙ, ſi nominatim generatimq; omne genus humanum cenſe...ceretur, negari nullo modo poſſe affirmat, quin in cẽſura eſſet ...ncredibile conterendum ſpacium.

*...ventium*] piorum, juſtorum, qui in Evangelio in reſurrectionẽ ...ent, & ſtabunt in magna conſtantia: contrà impii, ſuam agno...am, nec hiſcere poterunt adverſus manifeſtam Dei juſticiam. ...aviter & eruditè (ut omnia) Roterodamus differit in enarra-

t 5

...mi.

107. *Qui dexter cluis in arce parentis* ] Cur autem ad dexteram filius eſſe dicatur, moveat aliquem fortaſſe. Licet enim dignitatis gradus non ſit,ubi plenitudo divinitatis eſt: tamen ideo ad dextram ſedet filius, non quo præferatur patri, ſed ne inferior eſſe credatur. Et ideo ad dexteram filius; quia,ſecundum Evangeliſtam,ad dexteram oves,ad ſiniſtram verò conſtituentur hœdi. Neceſſe eſt ergo partem ovium primus agnus obtineat,& ſecuturo immaculato gregi locum dux immaculat⁹ anticipet.ſicut ait Joannes in Apocalypſi,dicens; *Hi ſunt,qui ſequuntur agnum quocunq; vadit,qui ſe cum mulieribus non coinquinaverũt.* Refert ergo propheta David; *Dixit Dominus Domino meo,ſede ad dextram meam*; h.e. Dominus pater, Domino Deo Chriſto filio, throni ſui offert ſublimem conſeſſum,& honoris gratia ad dexteram ſuam illum æterna ſede conſtituit. Secundum conſuetudinẽ noſtram illi conſeſſus offertur, qui aliquo opere perfecto victor adveniens,honoris gratia promeretur ut ſedeat. Ita ergo & homo Jeſus Chriſtus paſſione ſua diabolum ſuperans, reſurrectione ſua inferna reſerans, tanquam perfecto opere ad cælos victor adveniens,audit à Deo patre; *Sede ad dexteram meam.* Nec mirum ſi unius ſedis offertur filio conſeſſus à patre, qui unius eſt ſubſtantiæ & naturæ cũ patre.

107. *Cluis*] fulges. *Cluere*,autore Plinio,antiqui pugnare dicebant, unde Grammatici *clypeum* detorquebant;ex qua etymologia Venerem, quam colebant armatã,*Cluacinam* dictarunt. Baptiſta Pius refutat Veneti Hermolai opinionem,qui *cluere pro eſſe* capit. *Cluere* Marcellus pro nominari exponit; hoc enim verbum vim paſſivam habet. Plautus ſæpe utitur in hoc ſignificatu.& Terent. *Ennius per gentes cluebat omnium miſerrimus*.h.e vocabatur. His verò qui *cluere pro ſplendere & apparere nobilem & glorioſum* volunt interpretari, non repugno,à dictione κλέ☉, q̃ gloriam ſignificat; etſi κλήζω ſignificat nomino & voco,ut prima ſignificatione verbum cluo ſignificet ſplendeo,ſed conſequenter appareo;unde *Cluebat miſerrimus* cum dixit Ennius,interpretare *apparebat*.

107. *Virtutibus*]potentia,majeſtate & viribus,quib.totum hunc mũdum moderatur. Ne intelligas angelicos ſpiritus,qui appellatione virtutum,ut antè dixi,complectuntur cujuſvis hierarchiæ & ordinis fuerint.

107. *Dexter*]qui partis dextræ eſt,nota dicitur ſignificatione.interdum & aptus,commodus. Unde proverbiali ſermone, *Dextrum pedem in calceum,ſiniſtrum in pelvim*; dictum in eos, qui ſe norunt commodè ad rei præſentis conditionẽ applicare,proq; loco,tempore, negociis aliam atq; aliam ſuſtinere perſonam refert Eraſmus, Græcanicũ hoc adagium apud Ariſtophanem explicans; Δεξιὸν εἰς ὑπόδημα, ἀριστερὸν εἰς ποδάνιπτρον, eſt autem hexametrum heroicum; *Dextrum in calceolo,levum verò podonipetro. Podoniptrum* Græcè vas,in quo pedes lavantur.

107. *In arce*]in cælo ſupremo omnium,in quo præcipuè relucet poteſtas & gloria Chriſti, ſicuti principis terreni vis atq; poteſtas in arce eminentiſſima conſpicitur. *Arx* autem & *arca*, *quaſi archana*,i.ſecretæ res dictæ

ctæ ſunt. prima verò origine *ab arcendo Arcadibus* dictas fuiſſe, Solino
*placuit*; quoniam munitiſſimos quoſq; tenebant colles.

108. *Inde venturus juſtus ultor omnium criminum* ] Perhibet illud ſç-
ius ipſe Chriſtus, apud Matt. cap. 16. *Futurum eſt*, inquit, *ut filius hominis*
*veniat in gloria patris ſui cum Angelis ſuis, & tunc reddet unicuique juxta*
*facta ipſius.* & apud Luc. cap. 21. *Nam virtutes cælorum movebuntur, &*
*tunc videbunt filium hominis venientē in nube cum poteſtate & gloria ma-*
*gna.* Et multis aliis in locis Scripturæ.

*108. Venturus*] ſc. in noviſſimo die, quem non eſt noſcere; quia pa er
im poſuit in ſua poteſtate. Hunc autem diem Apoſtolus (ut didicimus
*Chriſtianiſſimo* theologo Roterodamo) trib. notis ſignavit; iræ. quòd
n miſericordiæ locus non erit; revelationis, quòd omnia nuda erunt, quæ
*nunc* latent; & juſti judicii, quòd rectè pro cujuſq; meritis pronunciandum
Eſt autem *Græcis* juſti judicii unica dictio, & ob id (ut utar Eraſmi v-
) venuſtior, ut diſtingueret novato verbo divinum judicium à noſtris
ciis, *in quibus* non rarò nocens elabitur, & innocens damnatur.

108. *Juſtus ultor*] ſiquidē ad eum ſpectat, juxta illud propheticum; *Deus*
*ultionū, Domine Deus ultionū oſtende te*, (vel *ulciſcere*: quod ex Hebreo a-
; quadrare videtur Fabro ex præcedentib. & ſequentib.) *judicium &*
*vindictam facere. Nanq;, Mihi vindictam, & ego retribuā, dicit Dominus.*

8. *Juſtus*] Qui ſolus ita juſtus eſt, ut omnib. reddat quod reddendum
Lutherus in commentariis ſuis ad Galat pulchrè (meo judicio) expli-
· ſolus Chriſtus juſtus ſit; admonens commodum fore, *juſticiam*
*Scripturis ſemper pro fide & gratia accipi, rariſſimè pro ſeveritate, qua*
*ſit impios, & liberat juſtos*, ut nunc paſſim uſus habet. Sed & hæc di-
*ctus*, apud Juriſcōſultos frequens, non ſatis (ut Budæus arbitratur)
itur. Gajus de arrogatione loquēs; *Is qui adoptat*, inquit, *rogatur*,
*eum, quem adoptaturus ſit, juſtum ſibi filium eſſe.* Juſtū filium in-
non verum (ut aliqui cenſent) ſed omnib. partib. (ut ita dicam) fi-
*veri filii* vicem obtinentem, naturalis & legitimi filii loco ceden-
niverſis. qui dare tutores vel curatores poſſint. C. *minor ante im-*
*veniam ætatis non habet juſtā perſonam litem inſtituendi.* juſtam
ea & plena intelligo *Juſtum vadem* (inquit Feſtus) idoneū ſpon-
ocabant. Sic *juſtum prælium* Livius; *Deinde eos qui in montibus*
*vibus præliis fatigavit: poſtremò coactos in aciem deſcendere, juſto*
*vicit.* juſto pro pleno intellige; i. quod verè & propriè prælii no-
ſeri poſſit. Sic *juſtum exilium.* Idem lib. 6. ſecundi belli Punici.
perduellionis reo loquens; *Priuſquam dies comitiorum aderat,*
*vius exulatum Tarquinios abiit: id ei juſtum exilium eſſe ſcivit*
os decrevit ſpontaneū exilium Fulvio plenum & verum eſſe, aut
ac legitimo cedere. quod formale nunc appellant. Simile eſt,
us, fideicommiſſarium non eſſe juſtum hæredem; i. plenū, vel
dem. Juſtum enim eſt, omnibus numeris plenum, quod Græci
unt. Galen' identidē utitur, ἀκριβῶς ἐρυσίπελας; i. *juſtū plenūq;*

*eryſipelas*. & hujuſmodi alia appellando. lib. 14. Therap. *juſta magnitudo hominis* dicitur, non tam mediocris, quàm plena & cõgrua, quæ ſc. minor eſt enormi, nihilo tamen defecta. A Græcis ἱκνούμενον μέγεθος dicitur: quod Theodorus, ex Theophraſto, debitam magnitudinem tranſtulit. Idem Theophraſtus ἱκνούμενον χρόνον pro juſto tempore dixit. Ariſtot. *in princ.* 4. Polit. de gymnaſtica loquens, τὴν ἱκνουμένην ἕξιν, καὶ τὴν ἱκνουμένην ἐπιστήμην, pro *juſta habitudine*, & pro *juſta ſcientia* dixit. Hanc autẽ *juſtam habitudinem* Plautus *athleticam* appellat, h.e. plenam, duntaxat in eo qui gymnaſticam exercet: alioqui illa habitudo plenior eſt juſta, ut Quintilianus ait: & *juſtam palæſtræ ſcientiam* apud Ariſtotelem intelligere oportet, omnibus numeris palæſtricis perfectam. qualis olim erat in pẽtathlis, qui quinq; certamina obibant. Leonardus exactius tranſtulit *ſed ſignificantius* juſtam dicere potuit. Dicitur etiam *juſtum* Græcè ad verbum, i. δίκαιον. Herodot. in 2. αἱ δὲ ἑκατὸν ὀργυιαὶ δίκαιαι εἰσὶ στάδιον ἑξάπλεθρον: *Centum autem juſti paſſus ſtadium ſunt ſex jugerum*. Columella lib. 2. *Juſta enim fieri nequeunt, quum induruit ager*: i. plenæ operæ, & ordinatæ, integræ, tagwerck/ut vulgus loquitur. Idem lib. 3. *Jugerum vineæ quinq; operis ablaqueatur, quinque foditur, tribus occatur. Jugerum valentis & jam conſtitutæ vineæ quatuor operis putatur, ſex alligatur: arbuſto ejuſmodi nihil poteſt aptè finiri, quoniam inæqualitas arborum non patitur operis juſta comprehendi.* Sic in 6. *Juſta cibariorum conficere*. Et in 10. de apibus: *Juſtis operum peractis, recipiunt ſe, nec remeant ad aquam*. Plinius lib. 33. *Miſcent æra falſæ monetæ, alii è pondere ſubtrahunt, cum ſit juſtum 84. è libris ſignari*. Juſtum ubiq; poſitum eſt pro pleno: h.e nec redundanti, nec defectuoſo. Tranquillus in Claudio: *Gladiatoria munera pluriſariæ ac multiplicia exhibuit; anniverſariũ in caſtris Prætorianis ſine venatione apparatuq;, juſtum atq; legitimum in ſeptis.* Ibidem: *Extraordinarium & breve, dierumq; paucorum, juſtum & legitimũ munus dixit*: pro eo, qui ex formula munerum dabatur, i. in quo nihil deerat prorſus nec rerum, nec dierum, nec apparatus. *Juſti dies* alia & nova quadam ratione dicti ſunt, ut videtur in lege XII. tabularum his verbis: *Æris confeſſis rebusq; jure judicatis triginta dies juſti ſunto, pòſt deinde manus injectio eſto*. De his Gellius lib. 19. ita inquit: *Confeſſis igitur æris ac debiti judicatis, triginta dies ſunt dati cõquirendæ pecuniæ cauſa, quam diſſolverent, eoſq; dies decemviri juſtos appellaverant, velut quoddam juſtitium, id eſt, juris inter eos quaſi interſtitionẽ quandam & ceſſationem, quibus diebus nihil cum iis jure agi poſſet.* Juſtos igitur dies dicere poſſumus, qui de rigore (ut dicimus) dantur, & quibus pauciores dari non poſſunt. *Juſti* etiam *dies* dicebantur triginta dies, cum exercitus eſſet imperatus, & vexillum in arce poſitum: ut autor eſt Feſtus. Macrob. lib. 1. Saturnal. *Præliares*, inquit, *dies ab juſtis non ſeparaverim. Siquidem juſti ſunt triginta dies continui, quibus exercitui imperato vexillum ruſſi coloris in arce poſitum eſt. Præliares autem omneis, quibus fas eſt res repetere vel hoſtem laceſſere.* Juſtos dies hodie quadraginta dies dicere poſſumus, qui legitimis heredibus dantur ad conſtituendum, an heredes

eſſe

ſſe velint: & ſi qui ſunt ejuſmodi dies, quibus cum aliquo juſticium ſit: uo verbo (i. juſticio) ſignificare poſſumus id genus reſcripti principalis uod *ſtatum* vocamus, quaſi litis ſiſtendę gratiam, quæ militibus extra reum merentib ad aliquot menſes indulgeri ſolet. *Status* enim *à ſiſtendo* citur, ut *ſtatus dies* dicitur conſtitutus dies, quem nunc præfixũ vocant. ſtus: *Status, inquit, dies dicebatur judicii cauſa conſtitutus.* *Juſtitium* aum juris ſtatio eſt, quaſi inhibitio. ꝙ verbum olim licet publicam juris ſationem ſignificaret, quo tempore lege agi non poterat, nec tria verprætori dicere licebat, *Do, dico, addico:* poteſt tamẽ & privam juris ceſionem morib noſtris ſignificare. Antiqui *indicere juſtitium* dicebant. vius lib. 10. ab Urbe condita: *His nuptiis ſenatus conterritus, juſtitium lici, delectum omnis generis hominũ haberi juſſit.* *Juſtitium* autem *remis*icebatur, cum priſtinam facultatem tractandarum litium publicè reebant. Idem eod. lib. *Itaq; & ſupplicationes ob rem bene geſtam conſuomine decernunt, juſtitium remittunt, quod fuerat dies decem & octo, licatioq; perlecta fuit.* Supplicationes erant, quas proceſſiones dicim⁹. *um hodie tollere* dicunt, pro ſacrorum ceſſationem remitiere. *Indice*ium & *remittere interdictum* dici debet. Hoc autem fortaſſe *ſacriſtitiũ* poteſt, ut interſtitium & juſtitium. Verùm enimverò in l. 3. ff. pro ſoſta hæreditas dicitur, i. verè & planè hæreditas, quę jure legitimo ob:, i. cognationis nomine. Hic enim titulus hæredis pleniſſimus eſt, & ibus partibus juris nixus.

8. *Omnium criminum*] ſcelerum, delictorum, peccatorum. Porrò num omnium fontes hæc tria demonſtrantur, quib. diabolus Chritentavit: ſc. carnis oblectatio, ſpecies gloriæ, aviditas potentiæ. Hęc aulus admonet cavenda, dicitque liberum, ab eis expectare juſticiæ tam Neq; enim unquam, ad Theſſalon. inquit, per ſermonem aduis verſati ſumus, quemadmodum noſtis, nec per occaſionem avari-)eus eſt teſtis) neq; quærentes ex hominibus gloriam, nec à nobis, aliis, cum poſſemus in autoritate eſſe. Martianus noſter titulo de autor eſt, homines peccare aut propoſito, aut impetu, aut caſu.

. *Te ſenes & te juventus*] Omnem ſexum atq; ætatem invitat ad endum Deo laudem, propemodũ illud dictum Pſalmi proponens: *s & virgines, ſenes cum junioribus, laudent nomen Domini.*

. *Senes*] *Senex* dicitur quaſi ſeminex, h. e. ſemimortuus, ꝙ acta maatis ſuæ parte jam morti propinquus ſit. *nex* enim mortem ſignifi nominativo ſæpius veteres quàm neoterici uſi ſunt. Siſena: *Quoeq; mea nex, neq; interceſſio poſſe videtur illorum dementẽ reprimere m.* Quidam differre volũt ſenes, veteres, & antiquos: ꝙ *ſenes* ſint, ad ſenilem ætatem vixerint, quantum ad privatam eorum vitam *veteres* verò, quantum ad publicum tempus ſpectat, qui alia ætate etiamſi ipſi non pervenerunt ad ſenectutẽ. *antiqui* autem utriq;, s veteres quàm ſenes. *A ſene, ſenectus, ſenecta,* & *ſenium* deducũlem ferè ſignificationis. quanquam veteres *ſenium* pro tædio &

moleſtia poſuerint, quod ſenes omnibus moleſti ſint. Unde illud frequẽs ad Homerũ, χαλεπὸν γῆρας, i. *Moleſta ſenectus.* Iliad. Σὴ δὲ βίη λέλυται, χαλεπὸν δέ τε γῆρας ὀπάζει. Id eſt;

*Viribus effœtum jam te premit aſpra ſenectus.*

Et apud Virgilium;

*—— Subeunt morbi, triſtiſq; ſenectus.*

Horatius in Arte poëtica;

*Multa ferunt anni venientes commoda ſecum,*
*Multa recedentes adimunt.——* Juvenal.
*—— Circumſilit agmine facto*
*Morborum omne genus.*

Roterodamus item in carmine oppidò eleganti de Senectutis incõmodis;

*—— Teterrima porrò*
*Senecta morbus ingens;*
*Nullis arcerive poteſt, pellive medelis*
*Quin derepente oborta,*
*Corporis epotet ſuccos, animiq; vigorem*
*Hebetet.——*

Idem teſtatur Senarius ille proverbialis; Φοβοῦ τὸ γῆρας· οὐ γὰρ ἔρχεται μόνον. Id eſt; *Metue ſenectam, non enim ſola advenit.* Item, χαλεπὸν τὸ γῆρας ἐστὶν ἀνθρώποις βάρος. Id eſt; *Pergrave ſenectus eſt onus mortalibus.* Huc alluſit anus Plautina, quę tarditatem inceſſus excuſans, ait, *ſe grave pondus geſtare; Tantum,* inquit, *hoc oneris quod fero. Quid oneris? Annos ſeptuaginta & quatuor.* Item M. Tullius in Catone majore; *Quæ pleriſq; ſenibus ſic odioſa eſt, ut onus ſe Ætna gravius dicant ſuſtinere.* Ariſt. 5. De animalib. libro, ſenectutem appellat νόσον φυσικὴν, i. morbum naturalem; quemadmodum & morbus ſenectus eſt adventicia, propterea quòd nõnulli morbi id efficiant in homine, quod ſenectus; & ſenectus ſimilia gignat, qualia morbi. Seneca *morbum inſanabilem* appellat. Donatus adſcribit verba Apollodori ex Græca comœdia, τὸ γῆράς ἐστιν αὐτὸ νόσημα. i. *Ipſa ſenectus morbus eſt.*

109. *Juventus*] juvenum frequentia; ut apud Maronem;

*At patiens operum, parvoq; aſſueta juventus.*

*Juventus* autem à juvenibus dicta eſt; & *juvenes* dicuntur (ut Juriſcõſultis placet) qui adoleſcentium exceſſerunt ætatem, quoad incipiant inter ſeniores numerari. Significat interdum juventus ætatem ipſam juvenilẽ. Virg. *Interea ſuperat gregibus tum læta juventus.* Hæc etiam *juventa* dicitur, ut ſuperius; *Exitu dulcis juventæ.* aliquando juvenum frequentiam, ut hic. Quandoq; juventus deam ſignificat, quæ huic ætati præeſt, quæ & *Juventas* à nonnullis appellatur. Porrò Lucret. li. 5. *equum juvencum* dixit, h. e juvenem. nanque juvencum, ut interpres ait Pius pro juniori accipi, diminutio docet. *Juvenculos* enim ephebos, & parvos juvencos, h. e. juvenes dictamus. Catulli phalęcius ille verſiculus,

cui

tui non obvius; O *qui floſculus es juvenculorum*. Malè igitur quidam cō-vellunt carmen id Ovidianum;

*Graja juvenca venit, quæ te, patriamq; domumq;*
*Perdet iò prohibe, Graja juvenca venit.*

Sic enim legendum eſt non autem juventa. Juvencam enim apud Ovidium adoleſcentulam Helenam interpretatur. *Gallinas juvencas* Gaza apud Ariſtotelem vertit lib. 6. de Animalibus. quod νεοττίδας philoſophus ſcripſerat. Verbū eſt apud Ambroſium in libello de Cain, *juvenculaſcere*, quo juventutem imitari ſignificat. inquit enim; *Juvenculaſcat in adoleſcentia, ſenecta caneſcat*. Fœminā juvencam quis dicere recuſet? cum vaccam puellam ſubinde dicat Albertus.

*Chorus*] frequentia & multitudo. à χαρᾶς, i. lætitia, chorum nominave-runt, ut interpretatur Plato, qui treis choros fieri præcipit, videl. puerilē, uvenilem, & ſenilem; quod ex inſtituto Laconico ſumptū videtur. nan-ue apud Lacedæmonios ex diſciplina Lycurgi treis chori conſtituti ſunt. nus ſenum, qui ſic canebat; *Nos olim fuimus robuſti juvenes*. alter juve-um, qui ſuccinebat; *Nos autem ſumus*. tertius verò puerorum, à quo il-d cantabatur; *Nos erimus multò meliores*. Chorum Senec. & Macrob. multorum vocib conſtare autumant; unum tamen ex omnib. ſonum ldi, ubi aliqua acuta, aliqua gravis, aliqua media vox eſt. Hinc χορηγὸς à cē dicitur choreæ princeps, & expenſæ ſuppeditator, & chori convi-ii magiſter. *Choragium* verò generali vocabulo dicitur inſtrumētum apparatus. unde *choragium gloria* in quarto Rhet ad Herenn. *chora-m ſcena* apud Feſtum; *choragium funeris*, apud Apulejum, pro inſtru-tō ſc. & apparatu. Fulgentius Placiades accipit *pro virginali funere*: eroaldus non approbat in ſecundo in Suetonium commentario.

19. *Parvulorum*] puellorum. ſiquidem parvulus eſſe poteſt, qui natu andis: cujuſmodi ſunt pumiliones, & pygmei, poëticus (ut ait Rote-mus) populus.

*rba*] i. cœtus Ajunt differre turbam & turbas, quod numero ſingulari tudinem ſignificet, plurali verò rixam & contentionem.

*Matrum*] *Mater eſt*, quæ quodvis animal parturit. Matrem ve-tiam nutricem dici volunt. Plautus in Menæchmis: *Ita forma ſi-eri, ut mater ſua non internoſſe poſſet, quæ mammam dabat: neq; ad-er ipſa, quæ illos pepererat*. Maro:

—— *Et lambere matrem Impavidos*; i. nutricem.

*Virginum*] *Virgines* non ſolùm fœminæ dicuntur, verumetiā pue-es. Nam & quicunq; ex ephebis exceſſerāt, *devirginari* dicebātur. us. Idem autor eſt, omne caſtum veteres incorruptum, ſub virgi-bulo appellaſſe. Hac ratione ſemper *virgines Furiæ* dictæ ſunt. E-nim malefactorum ultrices, corrumpi non queunt, quo minus mant de iis qui commeruerunt. Vitiatas itaq; dicimus virgines, citiam poſuerunt.

Digitized by Google

110. *Simplices puellulæ*] quia ſine aſtu & dolo ſunt. olim pueræ, pro puellæ. Varro de vita patrum: *Pueri, liberi, & pueræ, miniſtrabant.* pueritia quoq; pro puritas, auctor eſt Nonius. & Feſtus ait, quòd puelli pueri dicebantur per diminutionem: puellæ, quaſi puræ & virgines: inde puellulæ, virgines teneriuſculæ. Puellis autem, etiam apud Ethnicos ſimplicitas tribuitur in primis. Naſo:

*Fallere credentem non eſt operoſa puellam*
*Gloria, ſimplicitas digna favore fuit.*

Ambroſius lib. 2. Offic. ſcribit: *Ad omnia abundare animi directam ſimplicitatem, ſatisq; ſeipſam commendare.*

111. *Perſtrepent*] perſonent, alta voce canant. aliàs valde ſtrepere eſt. Terentius: *Foràs ſimul proruunt ſe, abeunt lavatum, perſtrepunt: ita ut fit, domini ubi abſunt.*

111. *Pudicis*] caſtis ab hoc fit comparativum pudicius, ſervata forma analogiæ, & non pudicicius. Abſurdum autem eſſet, à pudicitia deductum credere *pudicicius*. Plinius junior ad Tacitum, de liberis domi inſtruēdis: *Ubi enim aut jucundius morarentur quàm in patria, aut pudicius continerentur quàm ſub oculis parentum, aut minore ſumptu quàm domi?*

111. *Concentibus*] cantionibus, cantilenis.

112. *Fluminum lapſus*] Invitantur hic ad decantandam Deo laudem inanima, rationiſq; expertia, juxta canticum trium puerorum: in quo itidem inanima rationiſque expertia dicuntur Deo benedicere, quia argumento ſint Deo benedicendi, ipſumque laudandi Sicut enim in imagine egregiè depicta aut ſculpta, unaquæque particula corporis ita effigiati aut exculpti præbet materiam laudandi artificem ipſum, ut Apellem aut Phidiam, cognoſcendiq; ejus induſtriam, & excellentiam artis ita in hoc divino opificio, & tota mundi fabrica. unaquæq; creatura, ut pars quædam univerſi, prædicandam ipſius Dei opificis præbet potentiam, ſapientiam, bonitatem, providentiam atq; perfectionem.

112. *Lapſus*] decurſus, deſcenſiones. *Labi* enim pro eo quod eſt deſcēdere, vetus dictum. Maro: *Labere nympha polo.* Servius ait; *Labi propriè eſt ſerpentum.*

112. *Fluminum*] *Flumen*, Seneca autore (ut antè dixi) eſt fluens aqua: dictum, quòd fluat, Maronemq; pro fluxu fluminis vocabulo uſum. Eſt enim aliquò gentium tributus fluminibus honos, vel propter emolumentum, ut apud Ægyptios Nilo: vel propter pulchritudinem, ut apud Theſſalos Peneo: vel propter magnitudinem, ut apud Scythas Iſtro: vel propter fabulam, ut apud Spartiatas Eurotæ: vel propter ſacrificia, ut apud Athenienſes Iliſſo. Quo fit, ut amnes quoq; propter utilitatem eorum qui ab ipſis commoda acciperent, honores ſortirentur.

112. *Crepidines*] *Crepido* prærupti ſaxi margo, & extremitas viarum. vel ripæ paulo eminentiores crepidines dicuntur: autor eſt Nicolaus Angelius. Plautus *inſulas* vocat *ferri crepidinas*, ab alligatis crura vinculis ferreis crepitantibus.

112. *Littorum*] Eſt autem *littus*, quò maximus fluctus hybernus pervenit. ita M. Tullius arbiter aſſumt᷑,olim cõſtituit; ut juris civilis auctor Celſus ait.

113. *Imber*] pluvia Ab imbre fit imbrifer: unde venti Noti cognoméum,quo & *imbricitor* appellatur à ciendis imbrib. Quid ſit,& unde imber,docet Apulejus in Coſmographia. Ab imbre recipiendo appellatur *imbrex*,canale q̧ in recto ponitur, ut per id defluat aqua. ab imbrice *imbricium* fit,ejuſdem ſignificationis. Martial.

*Imbricio poteras Sexte lavare pedes.*

113. *Æſtu*] calor,hoc loco. nam æſtus marini impetus,vel commotiones,inquit Marcellus,advocans hoc Lucretianum carmen,lib. 4.

*Frigus ut à fluviis,calor à ſole,æſtus ab undis*

*Æquoris,exeſor mœrorum littora circum.*

[Pla]utus in Aſinaria: *Quàm magis te in altum capeſſis, tam æſtus te in portum refert.*

113. *Nix*] *Nix* generatur,cum nubes (priuſquam in humorem ſtillet) gelatur: & h e frigiditatis regionis in qua fit,ſignum,& temporis.nō [i]n conſtringeretur ac gelaretur, multa exiſtente caliditate, & non ſu[pe]rincente frigore. debet tamen aliquid caloris eſſe,nubem elevar ſuf[ficie]ns. Conveniunt pluvia,ros,pruina,& nix; nam fiunt ob infrigidatio[nem] omnia. Et pluvia & ros ſunt idem, & pruina & nix idem,ſola pauci[tate] & multitudine diſtantia nam pluvia ex multo vapore,multis locis & [multo] tempore collecto generatur: ros ex pauco,& ephemero vapore: & [pruin]a ex gelato vapore: nix verò ex gelata nube. Ariſtotel.autor cap. 3. [lib.] Meteororum. Præter hanc Ariſtotelicæ literæ ſententiam adjecis[se]t quatuor nivis accidentia,quæ huic inſunt tetraſticho:

*Candida nix nimium, tu fundis acumina viſus,*

*Tu cadis ut floccus,meſſibus apta venis.*

*Iſmaron & Rhodopen,& Caucaſon,Othryn,& Alpes,*

*Præruptos montes tu ſine fine tegis.*

[I]n potu & ferculis refrigerandis eſt uſa antiquitas. erant enim Ro[man]icinæ nivis reponendæ, cujus ſaporem paleis quibus cuſtodiebā[nt...]tinabant. in quam luxuriam diſticho Martialis invehitur:

*Non potare nivem, ſed aquam potare rigentem,*

*De nive commenta eſt ingenioſa gula.*

[L]ib. Senec. lib. 4. Natural. quæſt. & Plin. ſenior lib. 19. eā Macrob. [auctor]itate Ariſtot. ſcribit eſſe corporib. noxiam, Athenæus tradit, vinū [r]eddi frigidiſſimum. & antiquam Græciam eam bibiſſe,atq; ma[xime] ab Alexandro ſer atam.

*Pruina*] A perurendo dicta eſt *pruina*: urit enim germina, cum facta eſt. lapſa enim perſidet,& gelat: nec fit niſi in moto aëre, Malum hoc timent ruſtici ac vinitores circiter calendas Majas: ore videmus frequenter ſupplicationes à ſacerdotib. indici plo[r]æ,ſibiq; ac ſuis viribus pertimenti Nec ideo tamen propitiant

ſemper divinum numen, iratum vitiis noſtris. Sic Beroaldus. De pruina vide Pontani Meteora: quod opus utinam noſtri non modò legerēt, ſed etiam ad verbum edi ſcerent, omiſſis quibuſdam *Metaurorum* (ſic enim loquuntur ferè imperiti iſti) gloſſematicis deliramentis, ipſis etiam Getis barbarioribus, quæ nihilo ſecius Ariſtoteli non verentur adſcribere, tanto philoſopho. Sed quid iſtis facias, qui neſciunt Ariſtotelem Græcè ſcripſiſſe omnia? & quæ meteora ſunt, *metaura* vocant, ut & alia multa perversè: hoc modò indicantes, æq; ſe ſcire Græcè ac Latinè. Hoc ipſum idem Beroaldus admonebat.

113. *Sylva*] ea propriè dicitur, unde materia cæditur: à Græco quod eſt ὕλη. *Lucus* verò ſacer eſt, & incæduus. Grammatici etiam pro rebus temerè congeſtis: ut cum dicunt, *Probum reliquiſſe non mediocrē ſylvam obſervationum ſermonis antiqui. Sylva* item dicitur poëma, calore quodā ingenii & ſubito furore ac poëtico ſpiritu fuſum: cujus generis *ſylvæ* ſunt *Papinii*. Quintil. lib. 10. *Diverſum huic vitium eorum, qui primum decurrere per materiam ſtilo quàm velociſſimo volunt, & ſequentes calori atque impetum ex tempore ſcribunt, repetunt deinde & componunt quæ effuderant, Sylvas vocat.*

*Aura*] ventus. Eſt tamen, ut diximus, auræ & venti diſcrimen, tametſi confundantur: *per ventos* enim aſperos flatus & imbricitatores, h. e. imbrem commoventes flatus: *per auram* verò, ventum leniter ſpirantē, ſuavemq; flatum intelligimus. Quandoq; pro favore ponitur: unde *auræ*, pro fautoribus. Maro lib. 6.

*Jam quoq; nunc nimium gaudens popularibus auris.*

ſeu (quod perplacet) auram popularem captantibus: quod olim Principes quidam fecerunt, & Cæſares, laudabiliter illi, qui bonis moribus populi favorem ſunt promeriti: ut *Alexander*, autore Lampridio, *qui exauctoratum militem aniculæ ſervum dedit, quam injurioſè læſerat, quòd carpentarius artifex eſſet ut eam paſceret.* Sunt qui ſcribant, ejus filium trucidaſſe unicum anilitatis ſolatium, & egeſtatis adjumentum. Quare ſunt, qui legunt, *quòd filius carpentarius eſſet, & eam paſceret.* Subdit Lampridius: *Animatum imperium ejus, cum fuerit durus & tetricus, iccireo vocatum eſt, quòd ſenatorem nullum occiderit.* Tollendum eſt adulterinum verbum *Animatum*, & ſubdatur *Anamaton*, hoc eſt, ſine ſanguine, ita vocatur ab Herodiano, cujus teſtimonio Lampridius utitur. quod Egnatius non animadvertit.

113. *Nox*] Hoc loco *nox*, pro nocte ſenſibili ponitur: & umbra terræ dicitur, quòd noctis eſt rerum abdere colores. Maro:

*—— Et rebus nox abſtulit atra colorem.*

Proverbialiter *nox humida*, de malis ingruentibus dici ſolitum, autor eſt Diogenianus, quem & Eraſmus refert: quemadmodum de lætiore fortuna dicimus, *ex oriri lucem.*

113. *Dies*] Et hic pro die ſenſibili ponitur. Sunt autem principii ejus variæ opiniones, quarum Macrob. meminit. Et licet ſignificet ſpacium ...
vel

vel 24.horarum; ponitur tamẽ pro tempore. Terentius in ἑαυτ̃ τιμωρου-μένῳ; *Aut illud falſum eſt, quod vulgò audio dici, Diem adimere ægritudinem hominibus.* Naſo;

*Non venit ante ſuam noſtra querela diem.*

114. *Conclebrent* ] collaudent. venerentur. Celebrare eſt, ſolenniter peragere. Celebrata, pro ſolennia & juſta poſuit Martialis;

*Inſcripſit tumulo ſeptem celebrata virorum*
*Se feciſſe Chloe.*

114. *Seculorum ſæculis.*] Damaſcenus cap. 1. ſecundi Orthodoxæ fidei: *Operæpretium ſane eſt,* inquit, *ut intelligamus ſæculi nomen multa deſignare; compluſcula enim ſignificat. nam ſeculum dicitur uniuſcuiuſq; hominũ vita. dicitur rurſus ſeculum univerſa præſens vita, & ſeculum futura vita poſt reſurrectionem, nullo fine claudenda. dicitur rurſus ſeculum, non tempus, neq; temporis pars, latione ſolis & curſu menſurata, per dies videlicet & noctes conſtituta; ſed quod coextenditur ſempiternis, inſtar cujuſdã temporalis motus, & ſpacii; quod enim iis quæ in tempore ſunt tempus, illis ſempiternis eſt ſæculum. Dicuntur etiam ſeptem ſæcula mundi hujus à cœli & terræ videlicet creatione, uſq; ad communem hominum conſummationem & reſuſcitationem. Eſt enim particularis conſummatio, ea quæ eſt uniuſcuiuſque mors; eſt autem communis & omnimoda conſummatio, quando futura eſt communis hominum reſurrectio. Octavum autem ſæculum eſt, quod futurum eſt. Ante vero mundi conſtitutionem, cum ſol nondum erat, diem à nocte dirimens, non erat menſurabile ſæculum, ſed quod comprotenditur ſempiternis, veluti quidam temporalis motus & ſpacium. Unum etiam ſæculum eſt, ſecundum id quod dicitur Deus æternus; quin imo & prææternus. ipſe enim & ſæculum fecit. Nam ſolus ſine principio Deus exiſtens, omnium ipſe eſt factor ſæculorum, & omnium quæ ſunt. At cum Deum dico, manifeſtum eſt, quoniam patrem, & unigenitum filium ejus Dominum noſtrum Jeſum Chriſtum & ſpiritum ejus omniſanctum, unum Deum noſtrum dico. Dicuntur autem ſæcula ſæculorum, ſecundum id quod hujus mundi ſeptẽ ſæcula, ſunt multa ſæcula, videlicet hominũ vitas continentia: & ſæculum unum omnium ſæculorum contentivum eſt. Et ſæculum ſæculi ſæculum, dicitur præſens & futurũ; æterna autem vita, & æternum ſupplicium, quod ſine fine, futurum ſæculum oſtendunt. neque enim poſt reſurrectionem, tempus diebus & noctibus numerabitur; erit magis una dies ſine veſpere, Sole juſtitiæ perſplendide juſtis illuceſcente, peccatoribus autem nox profunda inſtranſibilis. A qua nos liberet Deus, fons lucis & vitæ, totius bonitatis autor, & ad ſe confugientibus auxiliator; Amen.*



Digitized by Google

# GEORGII FABRICII IN HYMNOS QVOSDAM PRUDENTII, EXPOSITIO.

## *AVRELII PRVDENTII Clementis Vita.*

PRUDENTIUS naſcitur anno Chriſti CCCL. imperii Conſtantini, Conſtantii, & Conſtātis XI. natione Hiſpanus, patria Numantinus, ſeu (ut recentiores) Cæſar-auguſtanus. Cum Iulianus apoſtata imperium acciperet, annum egit decimum quintum, ſeque puerum vidiſſe ſcribit, quod milite quodam Chriſtiano pręſente, litare in ſacris Imperator non potuerit. Ad ętatem maturiorem perveniens, ambitioni ſtuduit: nam cauſſas egit, & civilia geſſit officia, & jus dixit, & miles Palatinus extitit, demum Urbis præfecturam accepit. Conſul non fuit, ut hactenus ejus libri fuerunt inſcripti: qui error, è loco primæ præfationis malè intellecto, natus eſt: deinde è notis literarum V. C. quas Aldus & Lilius interpretantur, *Viri Conſularis*: Sed rectiùs Alciatus, *Viri Clariſſimi*: aitq; abolitam eâ ætate fuiſſe conſuetudinem, qua

quis

Google

is conſularis diceretur. Aggreſſus ad ſcribẽdum anno ætatis ſeptimo & quinquageſimo: materm librorum ſuorum ipſe percurrit, in præfatione athemerinôn;

*Hymnis continuet dies,*
*Nec nox ulla vacet, quin Dominum canat;*
*Pugnet contra hereſes, Catholicam diſcutiat fidem,*
*Conculcet ſacra gentium,*
*Labem Roma tuis inferat idolis,*
*Carmen Martyribus devoveat, laudet Apoſtolos.*

Hinc colligimus, alia opera, quæ Prudentio triuntur, ipſius non eſſe: quia omnium, quæ nunc ita extant, facit mentionem: aliorum nullam, ut ttochæi [leg. *Diptychi*] & Hexaëmeri, de quibus id Gennadium. De Pſychomachiâ ejuſdem Alnus ad Fuſcinam ſororem meminit. Vidit vaſtiem Gothicam à duce Radagaſto factam, cujus lites voverant Diis ſuis, ſanguine Chriſtiano ſe opinaturos: quorum tandem compreſſa in mõus Etruſcorũ Pollentinis eſt immanitas, ingenti raculô, quod Auguſtinus de C.D. teſtatur. Prutio adimunt doctrinam viri obſcuri Leonhar- Quercetanus, & Petrus Summontius, eiq; nirelinquunt præter nudam religionem, quâ nos tenti ſumus, & *virum illum nobilitate, & eruditioxcellentiſſimum, majorem putamus, quam umbræ illæ rint, & plus habere veteris elegantiæ Romanæ, quàm ut intellexerint aut aſſecuti ſint.*

# HYMNUS II.

## Cathemerinon.

HYmnus puerilis; in quô pietatis ſtudioſi animo & vocibus DEUM orant, ut eorum actiones ſalutariter gubernet. Adoleſcentuli enim literis dediti, cum ad aliud nullum vitæ genus ſplendidum aut lucroſum aptos ſe intelligant, in eoq; perſeverare cupiant, ut ſuis laboribus ingeniiſq; uni Deo ſerviant aliquando, ac placeant perpetuò: ſuas operas, labores, mores, vitam meritò Deo commendant: ut ipſe in tantis tenebris mundi ac fluctibus rerum, ſuam lucem in mentibus teneris accendat, eamq; ſpiritu ſacrô ventilet, atq; conſervet, ut DEUM verè agnoſcant, errores tenebraſq; fugiant, intuêti Deo omnia dignè vivant ac grata faciant.

Verſ. 1. *Nox*] Diem confert ſtudiis pietatis, noctem mundanis; & occaſione ortus diei excitat ad Chriſtum, veram lucem, inſpiciendum; tenebrarum verò noctis, deterret à malis & prophanis actionibus. Admonet, ut tempus ætatis ita tranſigant, *tanquam in die ambulantes compoſitè*, ſecundum Apoſtolum; & tanquam in conſpectu atque oculis ſemper & ubique verſentur.

1. *Tenebræ*] In omni obſcuritate confuſio: ea obſcuritas eſt. aut noctis, aut tenebrarum, aut nubium, aut caliginis. Mundus rectiſſimè comparatur omnis generis tenebris, ſolus Chriſtus luci. Reſpicit ad illud dictum Johannis, *Lux in tenebris lucet, & tenebræ eam non apprehenderunt*; & apud eundem Chriſtus *lucem mundi* ſe appellat. Nox à tenebris ita diſcernitur, ut lux à die nam poſſunt eſſe tenebræ, quæ non ſunt noctis: & poteſt eſſe lux, quæ non ſit diei.

1. *Nubila*] quæ privant nos die, ſed non luce.

2. *Confuſa*] Quicquid eſt, quod perturbat aut terret in mundo: quicquid privationem ordinis aut lucis affert Reverâ ſine luce, ut in novâ Ægyptiorum plagâ, nulla actionum eſt ſeries, & omnia pavoris ſunt pleniſſima: adeò ut ſurgere de locô, præ cæcitate & formidine non audeas, ut Exod 10. dicitur. Fuerunt enim tenebræ illæ denſiſſimæ, & tenebris noctis majores, &, ut ita dicam, palpabiles, ψηλαφητ̃ σκότος.

3. *Intrat*] In illa obſcura.

3. *Albeſcit*] Oriente die ſerenô

4. *Chriſtus venit*] Adventus Chriſti lucem & lætitiam ſecum affert, tenebras & horrorem fugat.

4. *Diſcedite*] Alludit ad vetera præconia, ἑκὰς ἴστε βέβηλοι, & ἑκὰς ἔστε ἀλιτροί.

ωτεῖς. Ita ille in re ludicrâ: *Diſcedite ſegnes*.
5. *Caligo terra*] Quæ è terra naſcitur: niſi enim terra Soli interpone-
ur, nallæ eſſent tenebræ, nox nulla.
5. *Scinditur*] Diſſipatur, diſpergitur.
6. *Pertuſſa*] tacta, fugata.
6. *Spiculo*] Radiis, impropriè. Alibi rectius dicit, *radiorum ſpicula*.
idii enim ſpiculis comparantur. Lucret. 9.
*Non radii Solis, neque lucida tela diei.*
7. *Color*] Qui erat ablatus obſcuritate noctis. Tenebræ ſunt priva-
nes colorum.
8. *Vultu*] aſpectu, adventu.
8. *Nit. ſiderus*] *Sidus* pro ſole, [illegible], quæ tamen non-
il corrigitur epitheto.
9. *Noſtra*] Ut Solis lumen tenebras diſcutit: ita lex Dei aperit detegit-
e peccata
11. *Ruptis*] prolatis in apertum delictis.
12. *Regnante*] Qui regnare non videtur ei, qui peccat, ſecuritate &
temtu.
12. *Palleſcit*] Terretur. Conſequens pro antecedente. Terror con-
ntiæ, primus pœnitentiæ gradus eſt.
13. *Claudere*] Tegere, operire, dicente Chriſto; *Nihil tàm abſtruſum,
d non proferetur.*
4. *Fuſcum*] Nigrum, caliginoſum, improbum, per metalepſim. Deus
tra etiam cogitata non ignorat.
5. *Mane*] Luce micante.
6. *Secreta*] Deus eſt καρδιογνώστης (ut David & Jeremias teſtantur)
*tator renum atque cordium.*
7. *Ante lucem*] Ante diei tempus, ante ſolis exortum. Per inductio-
n probat impios gaudere tenebris, ut furem, inſidiatorem, adulterum,
atorem
7. *Squallido*] Tenebricoſô, obſcurô.
8. *Impunè*] Quia nemine vidente
9. *Lux. dol. con.*] Ut contrà; *nox eſt accommoda fraudi.*
2. *Amat*] cupit, delectatur.
2. *Ten. obtegi*] In opertô verſari.
3. *Aptamque*] *Qui male agit, odit lucem,* nox turpitudinis & frau-
n adminiſtra, & ſecundum Poëtam, *nihil moderabile ſuadet*, & rectè,
*rebus turpibus*, perhibetur.
7. *Hac hora*] Tempus diei matutinum.
7. *Cunctis*] quos exprimet per ſpecies, & vitæ officia.
. *Togatus*] Civis, per notationem. Romani enim togâ uſi ſunt.
. *Arator*] Agricola, ruſticus.
. *Inſtitor*] κάπηλος, ein Sommerkrämer/ein Höcke/qui emit, quod
vendat.

41. *For gloria*] Eloquentiæ ſeu juris ſtudium.

42. *Raptat* ] Non omnes judicio accedunt ad vitæ genus, in quo vitam conſumunt.

42. *Claſſicum*] Gloria & fama militaris. Studiorum in hâc vitâ finis eſt, aut honor, ut eorum, qui occupantur in Rep. aut fructus & pecunia, ut agricolarum, & mercatorum & aliorum.

45. *Nos* ] Nos, qui religioſæ & honeſtæ vitæ ſumus ſtudioſi, qui nec lucrum petimus, nec dicendo valemus, nec militare poſſumus; nos, inquã, qui cælorum cupidi, mediocritate contenti, tibi ſtudemus, te cognoſçere, te celebrare mentis corporiſq; viribus deſideramus.

45. *Lucelli* ] Ut opifices.

45. *Fœnore* ] Ut mercatores.

46. *Fandi neſcij*] Ut oratores & juriſconſulti.

47. *Arte for. bell.* ] Ut duces & milites.

48 *Te Chriſte*] Studia divina ſunt, Dei vera cognitio, & pro eis ſummis beneficiis perpetua gratiarum actio. Vita hominis Chriſtiani ſit laus & invocatio Dei, Secundum Davidem, *laudans invocavi Dominum.*

49. *Mente*] Expreſſit locum Pauli ad Eph. *Implemini Spiritu, loquentes vobis ipſi pſalmis & hymnis, & cantionibus Spiritualibus, canentes & pſallentes in corde veſtrô Domino, gratias agentes ſemper de omnibus, in nomine Domini noſtri Jeſu Chriſti.* Repetit eundem ad Coloſſenſes.

50. *Voce* ] Rectè cum laude conjunguntur, mens, vox, oratio gemitus. Deus laudatur animo, quæ ejus præcipua laus eſt. Animi affectum indicat oratio, exprimit cantus, oſtendit veneratio, teſtantur lachrymæ.

51. *Curvato genu*] Geſtu ſupplicantium.

52. *Flendo*] Hoc aſyndeton ὁμοιοπτωτικὸν elegans in carmine Jambicô.

53. *His quaſtibus*] mentis ſinceritate.

54. *Hac arte*] hoc præconio & fide.

56. *Cum ſol.* ] Juxta Pſalm. *In matutinis meditabor de te.*

56. *Reſurgens* ] Oriens, ad nos rediens.

57. *Intende*] Precatio incipit, ut Deus actiones noſtras gubernet, quæ multum habent vitioſitatis ac tenebrarum.

59. *Fucis* ] Inani ſpecie integritatis.

60 *Luce*] Cognitione, invocatione, obſervantiâ.

61. *Durare* ] Præclarè revocat nos ad memoriam fœderis, quod eſt cum Deô initum in Baptiſmô. Quemadmodum inſiti ſumus ſocietati Eccleſiæ per lavacrũ regenerationis: ita cotidiè renaſci debemus Deo, & mori carni, eamq; ſecundum Apoſtolum crucifigere & mortificare, cum pravis affectibus & cupiditatibus noxiis.

62. *Quales* ] Natura hominis tota peccatô vitiata eſt, & malè agendi occaſiones innumeras vita ſubminiſtrat cotidiana. Peccata ingenerata atque inſita, modo *ſordes* nominat; peccatorum omiſſiones, *atras nubes,*

Digitized by Google

ibes. Totum mundi theatrum, in quô & auctores & ſpectatores ſu-
us, vocat *noctem*.

64. *Jordane.*] pro quavis aquâ. In fluvio Jordane baptizatus
hriſtus eſt, & ſe baptizari voluit Imp. Conſtantinus.

65. *Dehinc*] Poſt baptiſmum.

66. *Infecit*] Obſcuravit, obduxit, à tinctoribus lanarum ſumtum.

67. *Eoi*] *Eoum ſidus*, pro lumine Solis orientis. *Regem Solis*, appellat
riſtum, lucis auctorem.

68. *Vultu*] Vultus Dei ſerenat omnia, & quicquid ipſe aſpicit, lumine
ro perfundit.

69. *Qui terram*] Sermo eſt allegoricus & parabolicus. Noſtra deli-
etiamſi pice atque hebeno ſint nigriora, redduntur lacte candidiora,
puriora cryſtallo, gratuitâ Dei in Chriſto miſericordiâ. De hebeno
rg. 1. Georg.

*Sola India nigrum*
*Fert hebenum.*

d naſci etiam in Æthiopiâ ſcribit Herodotus, in Ægyptô Lucanus.
ταλα Διοςεσ ... apud Lucianum. Ovid. 2. de Ponto,

*Cui pectora lacte,*
*Et non calcatâ candidiora nive.*

Idem 13. Met.

*Totus pice nigrior atrâ.*

tur ſimilitudinib. aliis Propheta Iſaias: *Si fuerint* (inquiēs) *peccata ve-*
*, ut coccus, quaſi nix dealbabuntur : & ſi fuerint rubra, ſicuti murex,*
*t lana alba erunt.* Prudentius comparat peccata colori nigro, propter
itatem mentis humanæ: Iſaias *rubro*, quia ſanguine Chriſti fuerunt
ıda.

73. *Sub nocte.*] Jacobus luctatur cum Angelo per noctem, quem
nollet dimittere, femur ejus tactum luxatur, poſt luctam ſtatim (ut
ſes inquit) ei Sol ortus eſt. Hanc luctam interpretari videtur Pru-
ius (ut locuti barbari ſunt) anagogicè, ut dicat, victoriam non eſſe in
anis viribus Deumque vinci non poſſe, niſi quis refrenet libidines,
isque caligine excuſsâ, lucem intueatur. Sententia autem hujus hi-
æ revera τυπικὴ eſt: Luctatur cum Angelô Jacobus, quia non patitur
xtorqueri promiſſionem, quam à Deo acceperat, quamvis ei obſta-
æſentia pericula cerneret: Unde & nomen luctatoris à fidei conſtan-
onſequitur. Femur tangitur & tabeſcit; è femore enim Jacobi ori-
n erat ſemen illud nobile & ſanctum, quod peccato non eſſet obno-
, ut per illud tolli peccata poſſent. Poſt ejuſmodi luctam jam lux
, quia cum imbecillitas noſtra verbo Dei atq; fide evaſit atq; vicit,
tia Solis ſplendor illuminatior videtur. Lucta Jacobi, fidei luctan-
effigies, quæ Deum in ſuis promiſſis, quaſi in amplexu devinctum
Femur labefactatum, carnis noſtræ imago, cujus facultas debilis
otentia claudicat, quod ad Deum vincendum attinet. Fide igitur



Digitized by Google

paratur victoria, cui omnia cedunt: Deus quoq; eamq; in animis hominum lux fulgens, & lætiſſima quies ſequitur. *Eliſabetha* matrem Chriſti prædicat beatã non quòd mundi ſervatorem acceperit: ſed ꝙ crediderit voci Dei quam nunciavit Angelus; nam ſine fide, nec concipere potuiſſet.

73. *Cærula*] Obſcurè nigra; quia dici vicina. Ita Virg. *Cæruleis vittis*, pro nigris, & quibus utebantur in funeribus.

74. *Luctator*] Hiſtoria apud Moſen legitur. Gen 32.

75. *Eò*] tamdiu donec. Sunt ſeparatæ dictiones *eò* & *uſquedum*.

77. *Jubar*] Prima orientis Solis lux, radios veluti jubas projiciens.

80. *Culpæ vigorem*] peccandi poteſtatem.

82. *Qua corporis*] In homine ſunt, intellectus, qui in cerebro ſedem habet; animoſitas, quæ in corde: concupiſcentia, quæ infra cordis locum poſita eſt.

83. *Longè*] Quia cum partibus excellentioribus nihil commune habet.

84. *Diram*] Malorum ducem & auctorem.

85. *Hæc nos*] τὰς ἀλληγορίας, quod ſenſum non apertum habent, rectè dicit imagines.

87. *Cedat Deo*] Deo non cedere impium eſt. Unde in aliâ luctâ dicitur apud Virgil. 5. Æn.

*Non vires alias averſaq; numina ſentis?*
*Cede Deo.*

88. *Vires rebelles*] Fruſtrà Deo reſtitit, quiſquis reſiſtit.

89. *Erit beatior*] Beatitudinem in abſtinentiâ & caſtitate ponit, quibus luctamur contra intemperantiam ac libidinem. Sed non is verus & propinquus Poëtæ ſenſus eſt.

93. *Faceſſat*] Abeat, recedat Optantis, non imperantis eſt.

95. *Lapſos*] Reſpicit ad illum locum, qui eſt ad Hebræos: *Facite, ut rectè ſint greſſus pedum veſtrorum, ne claudicatio aberret à viâ.*

97. *Lux*] Lucis nomine verbum Dei intelligit, de quo ſcriptum eſt, *Lucerna pedibus meis verbum tuum.*

99. *Nihil loquamur*] Hominis Chriſtiani & ſermonem & cogitationes ſanctas eſſe ait oportere: abſit fraus à lingua, ab animo impietas.

101. *Sic tota*] Precatur ut hominis quoque actiones externæ, liberæ ſint atq; puræ à peccatis illis turpibus, mendacii, injuriæ, concupiſcentiæ, omnis deniq; immundiciæ.

103. *Oculi lubrici*] In quibus ſedes concupiſcentiæ, Quæ non videmus, rariùs concupiſcimus.

105. *Speculator*] Inſignis ſententia contra ſecuritatem. Ita David: *Oculi Domini proſpiciunt, & palpebræ ejus explorant filios hominum.* Ita Salomon: *In omni loco oculi Domini contemplantur bonos & malos.* Ita Syracides: *Oculi Domini vident omnes vias hominis, & in partes abditas intuentur.* ὀφθαλμοὶ γὰρ κυρίου ὑψίστου μυριοπλασίως ἡλίου φωτεινότεροι, ut ait idem.

ſtis] quia inſpicit & novit.
rbiter] Quia vindicat & punit.
na] Deus videt & aperta & latentia: *ipſe* (ut ait David) *no-ndita: ipſum* (ut teſtatur Job) *nulla latet cogitatio.*

## HYMNUS VI.

*omni animātiū generi datus ad quietē eſt*, ut ait Phi-us. Igitur vir pius in hoc hymnô petit, ut poſt va-bores finitos, placidam quietem Deus largiatur, omniorum depellat, ſomnia ſalutaria immittat, is ſanctis ſæpè ſunt immiſſa. Meminerit ante ſo-mnis Chriſtianus beneficiorum filii Dei; & in ipſô liquid piè de Chriſto meditandum incidat.

*Ades Pater ſupreme,*
*Quem nemo vidit unquam*, &c.

1. *Ades*] Invocatio brevis; in quâ oſtendit, ſe Deum verum co-ajeſtate, qua ſe patefecit, & ad fluvium Jordanem, & in monte e; videlicet in tribus perſonis unum & omnipotentem, & pote-uali. Qui enim tali luce agnoſcunt, talique fide adorant, ii ſoli i, & vocis optatis ſolent perfrui.
*uem nemo vidit*] De verbis Johannis hoc dicit, quæ leguntur *eum nemo vidit*; non ſolùm quod ad ipſius ſubſtantiam & ma-m: quam tamen videre homines cupiunt, ut in Semeles Thebanæ â finxerunt antiqui: ſed etiam ejus voluntatem de ratione ſalutis, nemo unquam cognovit, *niſi cui ipſe in filiô per Spiritum ſanctum re voluit.*
*Patris ſermo*] Filius Dei dicitur λόγος, quia æterna mens & ſapien-tris eſt, Deus cum Patre, lumen de lumine: qui è ſinu Patris, generi ano mentem & voluntatem Dei enunciavit, & cum patribus us eſt, & uſq; ad finem mundi doctrinam Evangelii, per vocem mi-rii conſervat.
. *Spiritus benigne*] Spiritus ſanctus æternus ille eſt amor inter Pa-a & Filium. Diſtinguit perſonas Divinitatis, & ſingulis aliquam pro-tatem attribuit, patrem nominat ἀόρατον, filium λόγον, ſanctum Spi-m *benignum.*
5. *O Trinitas*] Poſt perſonarum diſtinctionem altiùs loquitur de or-Filius à Patre eſt, ab æternô. Spiritus ſanctus à Patre & Filio procedit æternô. Miſſus in mundum Filius à Patre eſt, ut homo fieret,

Digitized by Google

& homines Patri cæleſti reſtitueret in gratiam. Miſſus in mundum Spiritus ſanctus à Patre & Filio, ut de ambobus teſtaretur: de quibus miſſionibus Johannes cap. 1 Lucas Act. 2. Ait præterea, quod ſint pariter potentes, æqualiter ſapientes. Pater, Filius, Spiritus Sanctus.

9. *Fluxit*] Proponit petitionis ſummam, quod dies diſceſſerit, & ſumit inde petendi occaſionem, ut labori quies, recreatio laſſitudini, ægritudini oblivio ſuccedat: quod ſomno fieri videmus.

9. *Fluxit*] Effluxit, deſiit.

9. *Labor diei*] Dies eſt laboribus hominum deſtinatus.

10. *Redit*] Per ſolidum intervallum.

11. *Blandus*] quia *ſomnus*, ut ait Ariſtoteles, *omni animantium generi gratiſſimus*.

11. *Sopor*] *Sopor* propriè eſt ſomnus artior & profundior.

11. *Viciſſim*] Niſi eſſet laborum & quietis viciſſitudo, vita hominum durare non poſſet longiùs.

12. *Feſſos artus*] Idem de alterna requie ſcribit Poëta:

*Feſſaq́ membra novat.*

Eccleſiaſtes 5. *Somnus dulcis operantium*. Item Horatius:

*Lenis agreſtium*
*Somnus virorum.*

γλυκύθυμ☉ ὕπν☉ dicitur Ariſtophani, quod animum mulceat.

13. *Mens æſtuans*] Quemadmodum procellis tolluntur fluctus, & turbantur æſtuaria: ita interdum exagitatur mens inquietudine: & ut corpus vulnere, ita animus curis læditur. Metus autem & ſollicitudines aut deponuntur, aut mitigantur per ſomnum.

15. *Totis* &c.] Omni deſiderat cupiditate, ut ſolent ſitientes potum deſiderare. In ſimilitudine non perſiſtit, ſed tranſit ad aliam. *Bibere* ad plura pertinet, quàm ad ſenſus: ut hoc loco, *bibere medullis*: apud Horatium, *bibere pectore*. Item ab uno ſenſu ad alium transfertur: ut, *aure bibere*, Propertius.

16. *Obliviale*] pro ſomnô, qui obliviſci facit rerum omnium. *Ut gravis corporis morbus ſomnum adimit*, ſecundum Syracidem 31. ita moleſta animi ægritudo ſomnum inducit, ut in hiſtoria Jonæ.

17. *Serpit*] ſomnus ſenſim & lentè obrependo corpus occupat.

18. *Lethéa vis*] Pro oblivione, more Poëtico. Lethe fluvius apud inferos fingitur, de quô *animæ* (ut Virg.) *oblivia potant*. Revera fluvius eſt in Inſulâ Cretâ, juxta quem Harmonia mariti Cadmi oblita eſt. Ejuſdem itidem nominis in Celtiberiâ, ut Strabo lib. 3. in Magneſiâ, ut idem lib. 14. Dicuntur hi fluvii à Platone ἀμελεῖς, quia inducunt oblivionem & incuriam.

19. *Miſeris*] Verè miſeri ſunt, qui metu, anxietate, periculis nunquam carent.

19. *Doloris ægri*] Moleſtiarum; quæ pariunt ægritudinem, quævè animum de ſtatu tranquillitatis deturbant.

20. *Patitur*] Somnus eſt quædam ſenſuum privatio, ſeu (ut Philoſophus ait) δεσμός τις κ̀ ἀκινησία.

21. *Lex hæc*] Deus voluit ſuccedere labori ſomnum, ut hac quaſi medicinâ ſervaret vitam animantium laborioſam. Prodeſt ſomnus feſſis, & prodeſt dolentibus.

22. *Deo jubente*] ſomno quieſcere & ejus frui dulcedine, donum Dei eſt, ſecundum *Salomonem* Proverb. 3. *Cum dormies, non timebis: cum quieſces, ſuavis erit ſomnus tuus.*

24. *Medicabilis*] Ita Menander ait ſomnum eſſe ὑγίειαν βίου, & ... σωτηρίαν.

*Quies*] Pro ſomnô; conſequens pro antecedente; unde ſomnus λυτὴρ πόνων, ab Alexide: ἡσυχίας ... , ab Agathia: ... ἀνάπαυλα ... Orpheô. Ita Ovid. *—Somne, quies rerum.*

26. *Venas*] Origo venarum cor eſt, venæ ſanguinis ſunt receptacula, ſanguine ſpiritus inſunt, ſpiritus ad cerebrum feruntur, ſomni ſedes cerebrum eſt, ad quod poſt cibum vis humorum aſcendit, & ſomnum efficit: qui quidem poſt ſaturitatem celeriùs, & poſt repletionem ſtatim inſilit, ut in ebriis. Hinc Poëta ait: *Vina quies ſequitur.* Et ille in Comœdia, κραιπαλᾷς, inquit: κατὰ νύσταξον ... *Crapulatus es? dormito, & ... aberis.* Rectior doctrina Syracidæ: *Viſcera temperantis, fruuntur ſomno ſalubri.* nam temperans mane ſurgens, animi compos eſt, hoc eſt, ... nera vitæ exequi utiliter poteſt.

27. *Feriatum*] à labore ſolutum, ab opere liberum, à laſſitudine vacuum.

28. *Placat*] mitigat, poſt æſtûs videlicet & curas, ut ſuprà dixit.

28. *Rigante*] Ex *humore ſomnus maximus contingit*, ait Macrobius.

29. *Vagat*] Pro, vagatur, antiquè.

... *Per Auras*] Cùm vapores diminuti ſunt, & facti ſubtiliores, ſolvuntur. Unde animus etiam vigorem in ſenſibus concipit, & ſomnia vaia immittit aut oſtendit.

... *Per figuras*] quas vocant φαντάσματα.

... *Operta*] Obſcura, immanifeſta.

... *Soluta curis*] Liberata moleſtiis. Animus hominis cùm ſit divinus, Deoque inſpiratus, non poteſt quieſcere, etiam in dormiente.

... *Origo cælum*] Quia à Deô inſita.

... *Ab athrâ*] *Æthra* eſt pars cæli lucida atq; ignea.

... *Iners*] ſine motu & vigore.

... *Multiform.*] varias rerum figuras, ut modò nominavit.

... *Repente currens*] Quia viſa ſunt, non corpora: Umbræ, non ſub... Animi motus motuum omnium celerrimus.

... *Tenui actu*] Quia ſine re. Dixit enim, *Facies ſibi ipſa fingit.* *Phantaſma* enim eſt, quod imagines in...

... *Fruatur*] Frui videatur.

... nox evaneſcentes objicit.

41. *Senſa ſomniantum*] Somniorum tria genera ſunt: Unum *divinum*, quod à Deô immittitur, eſtque ſecundum Chryſippi definitionem, vis cernens & explanans, quid Deus ſignificare velit hominibus: qualia fuerunt ſomnia Pharaonis & Nebucadnezaris in ſacris literis: & Cyri ſomnia fatidica apud Xenophontem & Herodotum. Hoc genus nominant χρηματισμὸν, & Homerus evidentiùs ὄναρ ἐκ Διός. Alterum *naturale*, φυσικὸν ὅραμα, & voce propria ἐνύπνιον, quod refert actiones diurnas, in quas mens ſolet eſſe intenta: qualia ſunt ſomnia eruditorum, è quibus interdum aliquid ad ſuas artes adjiciunt: aut ſobriorum, quibus imagines jucundæ & lætitiam afferentes ſeſe ingerunt. Poſtremum genus *turbulentum* ἀδόκητον ἢ φοβερὸν, quod terret & exagitat: qualia ſunt impiorum, de quibus in Parabolis Solomonis: *Viſiones ſomniorum eos perturbaverunt vehementer, & terrores inexpectati illis ſeſe obtulerunt.*

43. *Splendor*] Lux quædam futurorum nuncia, *lux* (ut mox dicet) *ſerena.*

45. *Plerumq;*] magnâ ex parte.

46. *Mendax imago*] Nihil uſitatius eſt, quàm ut ludant ſomnia. ita Tibull. *Somnia fallaci ludunt temeraria nocte.*

Et Petronius:

*Somnia, quæ mentes ludunt volitantibus umbris.*

*Ambage fallit*] Inde eſt, quod Macrobius *ſomnium* definit, *quod tegit figuris, & velat ambagibus rem aliquam ſignificandam.*

49 *Quem rara*] Qui vitâ integri ſunt, & Deo chari, hi interdum in ſomnis vident res veras, & ex iis futura conjiciunt.

51. *Vibrans*] Micans. Ut, *ſævâ vibrantes luce tenebras:*

53. *Coinq. vitiis*] contaminatum peccatis, impurum ſceleribus, ſordidum malefactis.

54. *Impiavit*] Ita polluit, ut piaculo egeat.

55. *Luſus*] Tetritus, vexatus.

55. *Species trem.*] Impii terrifica habent ſomnia. Unde Job inquit: *Terrebis me per ſomnia, & per viſiones horrore concuties.*

57. *Hoc Patriarcha*] Hiſtoriam adducit è librô primô Moſis, qua ſo-bat piis hominibus fatidica contingere ſomnia. Joſephus, Jacobi F. in Ægyptum venditus, & propter dominam protervam in carcerem injuſtè conjectus, duobus aulicis ſimul vinctis, verum è ſomniis prædixit: alteri incolumitatem & honores priſtinos, alteri turpiſſimum interitum: exitus utrunque ſtatim probavit. Idem ſomniantem de ſeptem vaccis pinguibus, & totidem macris, movit ad recondendum magnam frumenti copiam, & avertendam inediam venturam, ſuaq; providentiâ ſervavit Ægyptum & gentes vicinas.

62. *Dat*] porrigit, miniſtrat.

64. *Fixum*] in crucem actum.

64. *Volucres*] *Volucres rapaces* ſunt corvi, vultures, aquilæ, qui cadaveribus veſcuntur.

66. *Perplexa*

66. *Perplexo*] Ita dubia & ambigua, quæ nemo alius ſciret aut interretaretur.

67. *Movit*] movendo impulit, perſuadendo coëgit.

68. *Acervus*] frumenti cumulis, quos in horrea regia cumulavit.

69. *Præſul*] Præfectus à frumentô.

69. *Tetrarches*] Princeps Moſes ſcribit, eum proximam à rege habuiſſe dignitatem, & cæteris ornamentis regi fuiſſe parem, foliô tantùm xceptô.

71. *Sociam virgam*] Sceptrum ſeu poteſtatem obtinere: quia conſors :gni erat.

72. *Reſedit aulæ*] Reſedit in aulâ, i. in regnô dominatus eſt.

73 *Profunda*] Abdita, paucis intellecta

74. *Soporem aperit*] In ſomnô patefacit.

77. *Evangeliſta*] Johannes, Zebedæi F. Frater Jacobi in Inſulam athmon à Domitianô relegatur, ſub Nervâ ad Eccleſiam Epheſinam *dit, ſub* Trajanô moritur. Fuit in miniſteriô annis octo & ſexaginta. *ctat ejus hiſtoria* Evangelica una Epiſtola, & liber Apocalypſis.

78. *F. diſſimus*] *In ſinu* Chriſti quievit.

79. *Signata*] obſcurata, obſignata.

80. *Nebulis*] Sedulius ait, *hæc ipſum vidiſſe in ſomnis.* Prudentius *in e clara vidiſſe, remotis nebulis.* Evangeliſta in Apocalypſi teſtatur 1. & cap. ſe fuiſſe ἐν πνεύματι, i. (ut recentiores loquuntur) ἐν ἐκστάσει.

81. *Tonantis*] Jeſum Chriſtum Dei Patris æterni & Virginis filium. pocal. 5.

82. *Cæde*] Ita enim ſenes illi Muſici agnum alloquuntur eodem cae: *Occiſus es, & redemiſti nos Deo, per ſanguinem tuum.*

8. *Gladius*] Apocal. 1.

86. *Anceps*] Parte utraq; acutus

87. *Fulgurans*] Inſtar fulguris coruſcans.

88. *Duplicem*] Geminatum, certum.

89 *Quæſitor*] Præſes judicii, qui habet ſummam ſententiæ dicendæ eſtatem.

8. *So. us*] Qui venturus ad judicandum viventes & mortuos, & ad nnandum animam atq; corpus.

92. *Prima ac ſecunda*] Apocal 20 *Infernus & mors conjecti ſunt in num ignis, hæc eſt mors ſecunda.* Una mors eſt peccati, quam nemo poffigere: alter damnationis, de quâ pii liberantur per fidem in Chringuinem.

93. *Benignus*] Clemens vindex, quia ſecundâ morte tantum impios git. Ultor eſt, vindex facti. Alibi:

*Omnium venturus inde juſtus*

*Ultor criminum.*

Romanos Jupiter, Mars, Hercules, Bachus, dicti ſunt *Ultores.*

Digitized by Google

95. *Paucos*] Quia multos perditos etiam vocat ad pœnitentiam,ut Manaſſen,peccatricem,latronem,Mauricium.

98. *Tribui*:] *Pater omne judicium Filio dedit* Johan.5.

98. *Tribunal*] Reſpicit ad nomen quęſitoris,qui ſolus tribunal tenet, cæteris judicibus ſedentibus in ſubſelliis.

100. *Nomen*]Paulus ad Philip.2.*Deus illum in ſummam extulit ſublimitatem,ac donavit illi nomen quod eſt ſupra omne nomen,ut in nomine Jeſu omne genu ſe flectat.* & quæ ſequuntur.

101. *Cruenti*]Quia ſtrages piorum edet.

102. *Extinctor*] Nam *eum conficiet ſpiritu oris ſui, & abolebit claritate adventus ſui*,ut Paulus ſcribit Theſſalonicenſibus 2,2.

102. *Antichriſti*] *Qui eſt homo ille ſceleroſus, filius perditus,qui eſt adverſarius Chriſti, & effertur adverſus omne, quod Deus aut numen appellatur.* ibid.

103. *De fur. monſtro*] De Dracone loquitur, Apoc.12. vel de beſtiâ, cui inſidet meretrix ebria.Apo.17.

107. *Sanguinis charybdim*] *Charybdis* pro gurgite & voragine non explendâ: quia *ebria de ſanguine ſanctorum & de ſanguine martyrum Jeſu*,ut loquitur Evangeliſta. Poteſt igitur *ſanguinis charybdis* dici de eô, qui cædibus ſatiari non poteſt.

109. *Hæc nempe*] Hoc Johannes dicit de Babylone,cap.19. Hieronymus de Româ intelligit.

111. *Imam*] In lacum ſulfuris conjicietur , igni perpetuô addicta. *Gehenna*, pro æterni ignis ſuppliciô : nominis origo paulò antè explicata.

114. *Heros*] Evangeliſta ſacer.

115. *Spiritu*]Rectè. In ſpiritu enim ſe fuiſſe, & vidiſſe hæc ait.

115. *Sagaci*] tot rerum futurarum præſago.

117. *Nil miremur*] Ut de rebus tàm abditis inſtruamur,quas paucis Deus ſolet aperire.

118. *Implet*] Occupat,obtundit.

119. *Concreta*]Inſita,ingenita.

120. *Viciat*]Ineptos facit.

121. *Sat eſt*] Nos ſimus contenti eô munere,quòd tranquillè ſomno quieſcimus, ad refectionem corporis & virium, nec terremur horrendis viſis aut ſomniis.

122. *Feſſum*]Curis,laboribus,anguſtiis: quæ præcipuæ fatigationis cauſſæ ſunt.

123. *Siniſtrum*] terribile,portentoſum.

124. *Vana*]Omnis umbra vana eſt,ut omnis quies dulcis eſt : ſunt naturæ epitheta.

125 *Cultor Dei*] O Chriſtiane, qui Deum verè colis, verè invocas. Alloquitur homines pios,revocans illis in memoriam , quod per lavacrum Baptiſmi ſint recepti in gratiam Dei:&porrò adhortans,ut paſſione &

& meritô Chriſti verâ fide utantur, quaſi firmiſſimo præſidio contra
ınes inſultus, præſtigias, & pericula.

126. *Fontis*] Per Baptiſmum renaſcimur, per Spiritum ſanctum re-
vamur. Hæc Poëta loquitur ex verbis Pauli ad Timotheum, qui Ba-
ſmum nominat λοῦτρον παλιγγενεσίας. καὶ ἀνακαινώσεως πνεύματος ἁγίου,

130. *Caſtum*] Decet adoleſcentes, caſtitas & ſilentium.

132. *Crucis*] Per crucem, paſſio & mors Domini noſtri Jesu Chriſti
elligitur.

34. *Fugiunt*] Ubi Chriſtus eſt, ibi ſalus & lux eſt: Ubi fides, ibi nulla
ſtuatio.

37. *Procul*] Vox abominantis, ut terrores ſomniorum & Satanæ in-
antis abſint ludibria.

40. *Præſtigiator*] Quia mille modus decipit, etiam μετασχηματίζεται,
*ſe in angelum lucis transfigurat.*

41. *O tortuoſe ſerpens*] ſpecie ſerpentis primum hominem Diabolus
didit; unde nomen ſerpentis retinuit

42. *Mæandros*] *Mæander*, fluvius eſt in Cariâ, Phrygiæ regione, qui
u obliquô fertur, & in ſe recurrere videtur. Accipitur pro quovis flexu
ıe errore.

44. *Agitas*] Verſas, exagitas.

44. *Quieta*] ſimplicia, recta.

45. *Diſcede*] Præſentia Chriſti tollit peccatum. Unde peccatum ab-
ocus nullus damnationis eſt.

45. *Hîc eſt*] prope cultores Dei.

46. *Hîc*] In caſtis cubilibus.

46. *Liqueſce*] ut limax ſolet.

47. *Signum*] crux, i. meritum Chriſti.

49. *Fatiſcens*] i. fatigatum, ſive labore, ſive dolore, ſive anguſtiâ.

50. *Recline*] reclinatum, quieſcens, ab habitu dormientium. Virgil.

*—— Poſita cervice reclinis.*

2. *Meditabimur*] ejus memoriam reputabimus, etiam laſſi & dor-
ıtes.

## H Y M N U S IX.

## IVE PÆAN DE VITA ET MORTE CHRISTI.

ÆAN eſt carmen gratulatorium, propter partam aliquam
ctoriam. Tale primùm Diis ſuis Græci, poſtea etiam vi-
ctoriam ceçinerunt, ut ſcribit Suidas, & interpres Thucydi-
is cecinerunt, ut ſcribit Suidas, & interpres Thucydi-
ale cecinit Jaſon ſacerdos impio tyrãno Epiphani, cum

X

præfectus ejus Apollonius urbem ſacram intraret, ut in hiſtoriâ Macabæorum teſtatur Jaſon Cyrenæus. Iſte vetus Pæanum uſus eſt, quem è Prudentio, Sedulio, Fortunato accepimus, in laudem Filii Dei; & Prudentius quidem tractationem planè Pæanicam habet, veteribus uſitatam: cæteri pares artificio non ſunt, ſed argumenti tamen præſtantiâ non ſunt diſſimiles.

## *OMNI HORA ATQUE DIE.*

Titulus ſeu inſcriptio Pæanis hujus hæc eſt, quia nullum eſſe tempus vacuum debet à meditatione beneficiorum Chriſti. *Septies in die laudem dixi tibi*, inquit David.

*Da puer plectrum, choreis ut canam fidelibus, &c.*

Verſ 1. *Da*] Olim pueri, ut eſt apud Athenæum, ad lyram canebant; aut citharâ ludente puerô, canebant alii; ad quam antiquorum conſuetudinem hîc reſpexit. Exordium habet attentionem, quod alios ſecum excitat ad canendum, de re maximâ & cognitione omnium digniſſimâ. Davidicum eſt, alios ſimul advocare ad laudandum Deum.

1. *Choreis*] Genus carminis Trochaicum innuit.

1. *Canam fidelibus*] Quia certiſſimam ſcribit hiſtoriam, & omnibus Chriſtianis memoriâ tenendam.

2. *Dulce*] propter materiam.

2. *Melodum*] propter harmoniam.

2. *Geſta Chriſti*] ἀνάκεφαλαίωσις, quæ ſimul propoſitionem continet. *Geſta*, inquit, quia facta & miracula tantum deſcribit, conciones omittit.

2. *Inſignia*] Præcipua; quis enim omnia ſcriberet? cum Johannes teſtetur, *mundum capere libros non poſſe, ſi ſcribenda eſſent univerſa.*

3. *Camena*] Innuit genus orationis, quia carmine ſcriptum ſit: genus item carminis, quia lyricum, ſeu melicum elegerit, quaſi ſuavius & magis volubile, ideoque & ad intelligendum & ad diſcendum aptius. Innuit præterea, qualis materia eligenda & ad quem finem. Pangimus aliquid novi aut ſancti, unde etiam de fœderibus dicitur: Laudamus, quæ inſignia ſunt, & imitatione digna, ſicuti ea ſunt, optimum, quæ ad Deum pertinent.

3. *Solum*] Omnis laus Deo debetur, & uni ſoliq; debetur, omni tempore atq; momento.

4. *Chriſtus*] Subjectum propoſitionis tractat, & oſtendit Chriſtum

meritò

Digitized by Google

tò cani & laudari. Idem enim fecit David rex potens, & Propheta
ius: neque ſolum carmine & voce, ſed inſtrumentorum modis
ribus : qualia ipſe commemorat lyram, citharam tubam, tympa-
: item κιννύραν δεκάχορδον & νάβλον atque
tarunt. Carminis materiam non ipſe finxit aut eleg... ſed à Spiritu
ô cælitùs didicit, & eô afflante atq; dictitante perſcripſit. Ita Petrus
it; *A Spiritu ſancto impulſi, locuti ſunt ſancti Dei homines.*
*Rex*] Davidem intelligit, qui & Propheta fuit, & Pſalmos ſcripſit;
l munus Sacerdotum erat.
*Infulatus*] *Infula*, noſtrorum Pontificum inſigne; Ebræorum
*d* ſeu ſuperhumerale ut *cidaris* Perſatum, *apex* Romanorum.
*Voce*] Muſica aut eſt in voce & cantibus, quæ ... dicitur Pla-
aut inſtrumentis ὀργανικὴ Varroni : Hæc rurſus aut intenditur
dis, ut lyra : aut pulſatur bacillô vel plectrô, ut tympanum & na-
a.
*Facta nos*] David ſcripſit non viſa, aſſeruit non facta, confirmavit
ium exhibita: nos verò & facta jam, & probata afferimus, nec unius
lterius, ſed orbis univerſi & hominum omnium teſtimonio, Chri-
videlicet Deum verum, in terris verſatum & officio Doctoris fun-
, ſalutem attuliſſe mortalibus. In ſcribendo dictionem, *etiam* diviſi-
, pro, *et*, *jam* ex manu ſcriptô.
. *Cominus*] Quia naturam hominis, & fragilitatem carnis Chriſtus
n ſit, ſed abſq; peccatô & maculâ.
. *Docendis*] Ad docendos mortales, vel docendorum mortalium
iâ. Genus orationis ſimile illi Horatiano,

*Eſt in hortô Phylli, nec tendis apium coronis.*

iſtus Doctoris munere functus eſt, teſtaturque ipſe coram Pilato, *ſe
miſſum eſſe, ut doceat.* Summus ſacerdos Chriſtus docuit ſupra an-
res, ipſe ſe in cruce victimam immolavit, pro diſcipulis & hoſtibus
it.
. *Corde natus*] Chriſtus primùm Deus verus & omnipotens, & an-
nia exiſtens, & conditor univerſæ naturæ, filius æterni Dei, ex cu-
orde natus ſit, deſcribitur. Deinde homo verus, à Spiritu ſancto
eptus, & de virgine in lucem mortalem editus, monſtratur. Prima
iſti nativitas, quæ caruit initiô, deſumta ex Evangeliſta Johanne: alte-
Matthæus, & Lucas; quô tempore & loco habuerit initium, dili-
er deſcribunt.
I. *Alpha & Ω*] De libro Apocalypſis cap. 21. ubi loquitur Domi-
*Ego ſum alpha & ω, initium & finis.*
. *Fons*] *Fons* pro origine rerum.
. *Clauſula*] *Clauſula* pro fine, quô res omnes clauduntur.
. *Ipſe juſſit*] Ita Moſes, *dixit Deus, fiat, & factum eſt.* Ita David,
*ixit, & facta ſunt: ipſe mandavit, & creata ſunt.* Idem repetit Johan-
*omnia per ipſum facta ſunt.*



Digitized by Google

14. *Ponti*] Pro Ponto, ποντιαϲ.

15. *Lunæ*] Nam quę his cęli luminibus ſunt ſubjecta, caduca, fluxa & ruitura ſunt.

15. *Corporis*] Utitur verbo Divi Pauli, ὁμοιώματι, ὧν ἀλλ' ἀληθινῶν. Non ita formam intelligit, quaſi umbram aut imaginem inanem : ſed quod verè fuerit homo, ita uti apparuit. Ideo ſe ipſe hic exponit, dicens, *membra morti obnoxia*, id eſt ſicuti hominis mortalia. Hoc cum ſatis explicare nequeam, divi Ambroſii verba apponam : *Quia forma Dei accepit formam ſervi, utrumque Deus, utrumque homo : atque hoc totum & Deus dicatur, propter Deum: & homo, propter hominem.*

17. *Protoplaſti*] πρωτόπλαστος primogenitus, ſeu primus parens, hoc eſt, Adam πρωτόπλαστος. Canit eodem modo Eccleſia, PROPTER NOS, ET NOSTRAM *ſalutem deſcendit de cælis.*

18. *Lex*] Pœna legis, damnatio inobedientiæ.

18. *Noxius*] Noxium, id eſt, mortem afferens, vel morte puniens.

18. *Tartaro*] *Exitus ut inferis nulli patet*, ut eſt apud Lucam in narratione, de divite & immiti epulone.

19. *Beata*] Gratulatur de adventu Chriſti in carnem humanam. Virginem eſſe puerperam, Spiritum ſanctum fecũdare puellam, Deum naſci hominem, res verè admirandæ & miraculoſæ ſunt: ſed eorum miraculorum *fructus dulciſſimus*, quia nobis parit beatitudinem & ſalutem: *gloria immenſa*, quia quicquid in cælis eſt, in laudem Dei propter homines exultat: *memoria antiquiſſima*, quia à Patriarchis & Prophetis longo tempore antè ſunt denunciata.

22. *Pſallat altitudo*] Dei beneficium immenſum Angeli celebrant, quorum exemplo nullius hominis lingua taceat aut vox ſileſcat. Dei miſericordiam Prophetæ prædicunt illis ſperatam, ſed nondum oſtentatam: quorum imitatione, nos etiam ipſius veritatem & clementiam, in filio exhibito omni laude extollamus.

24. *Linguarum*] Pro, nulla lingua, Græciſmus.

25. *Vates*] Patriarchæ, Adamus, Enochus, Noas.

26. *Prophetarum*] Bileami, Davidis, Iſaiæ, Michæ, Danielis.

26. *Fideles*] Certæ minimè fallaces.

27. *Promiſſus*] Abrahæ, Iſaaco, Jacobo, Davidi.

27. *Cuncta collaudent*] ἐπιφώνημα. In hanc ſententiam alibi Prudentius,

*Chriſtum celebret, Chriſtum ſonet, omnia Chriſtum,*
*Muta etiam fidibus ſanctis animata, loquantur.*

28. *Cantharus*] Johannes cap 2 hos cantharos nominat ὑδρίας: Uſurpat *poculum pro menſurâ*, per metonymiam : partem pro toto, per ſynecdochen. Sequitur jam enumeratio miraculorum. quibus Chriſtus ſe mundo patefecit, quòd non ſolùm homo fuerit natus de homine, verùm etiam æternus & omnipotens Deus natura & virtute cæleſti. nam & elementis & ventis imperat, & non ſolùm attactu aut ſputô, ſed unô

ſæpè

ſæpè verbulô morbos graviſſimos ſanat , & cibo exiguo innummeros explet,& plura recolligit,quam expenderit: denique defunctos & elatos ſuſcitat,corruptos & fœtentes in vitam revocat. Recenſet autor miracula ea ferè,quæ vel à plu... ...bus,vel ab omnibus Evangeliſtis memoriæ ſunt prodita.

28. *Infuſa lymph...*] Primum Chriſti miraculum eſt,quô ex aquis vinum facit in nuptiis ... geni hoſpitis: quo miraculo ornat vitæ genus,quod in Paradiſo ante la... ...um inſtituit,& id monſtrat eſſe ſacroſanctum; quia convivio cum mat... ...virgine & Apoſtolis ipſe intereſt.

28. *Falernum*...] Figura duplicata,ſpecies pro genere,& regio pro regione. Vinum ...alicum pro Syrio ponitur, ut facilior intellectus ſit legenti.Inter Syr... ...tina,*Byblinon* ab Archeſtrato,*Sareptanum* à Tralliano laudatur: il... ...ud exfirmiſſimis fuit,hoc è tenuiſſimis; unde ab eodem ...his ... ...dit *Tyrium* Plinius, *Gazeticum* Apollinaris.

29. *Prom*...] *vinum ex hydria promere*,modò eſt,res tenues augere,& paupere... ...ditare:quod Dei omnipotentiæ munus eſt. Proverbiale, *ex aquali vin...m fundere*,de inuſitatâ : ac ſi dicas,*uvas de ſpinis colligere*, qua ſententiâ dixit Paulinus, *pro tritico tribuli,pro uvis ſpinæ*.

30. *Rex*] Rex pro ſponſo: eſt enim cujusvis eminentiæ vocabulum, ...te *rex pueritiæ*,apud Horatium:*rex cauſſarum*,apud Aſconium:pro ſummô doctore,aut oratore.

*Membra*] Intelligit & externos & internos morbos malignos, ...ratuq; difficiles,quos omnes Chriſtus curavit,ut legitur Matth & Luc. Marc & Johan.6.

31. *Viſcerum put*...] Decem leproſi curantur. Luc.17.item unus Matth. Marc.1. Luc.5.

32. *Fit ratum*] *Volo* (inquit Chriſtus) *mundus eſto*. Luc. 5. Idem, *Recipiſum*, Luc.18.

33. *Turgi...am*] Maculoſam & deformem.

33. *Vulnerum piamina*] Intelligit *per piamina*,oblationem donorum, ...am præcipit Moſes. Levitici 14. Non autem propter donum ſanatus ...ſed propter fidem in Chriſtum: & ſanitatem anteà accepit, quàm do...n obtulit,aut juſſus offerre fuit.

34. *Perennibus tenebris*] Periphraſis cæcitatis,quam *tenebras perennes* ...at:nam hunc à primo ortu cæcum fuiſſe, Johan 9.cap.ſcribit. Com...at Chriſtus huic cæco,ut mundum univerſum,qui cæcus eſt,& in cæ...te perit,niſi curetur & illuminetur à Chriſto. Narrant hanc hiſtoriam ...rcus 9.& Johannes 9 de duobus aliis cæcis,Matth 9. de Bartimæo, ...rc.10.

...4. *Jam ſepulta*] Depoſita,non magis curabilia, quàm hominis ſe...

... *Illinis limo*] τῷ πηλῷ. Ita alibi,

*Illevit cæcos oculos,& lumina limo*
*Reddidit.*



Digitized by Google

*Sacri & oris*] τῷ πτύσματι, ſputó immiſſo in oculos.

36 *Hæc medela*] Ad hominem illuminandum, ore & verbo Chriſti: ad ſanandum, digito & omnipotentia ipſius opus eſt. Curantur cæci duo. Matthæi 9. & 20. quorum Chriſtus tangit oculos. Unus curatur verbo, Lucæ 18

36. *Orbibus*] Oculis, à formâ rotunda.

37. *Increpas ventum*] id eſt, vento interminaris, *ventis pacem imperas*, ut loquitur Paulinus Tempeſtas verbo ſedatur. Marci 4. Matth. & Luc. 8. Cyrillus: *Scimus eundem eſſe, qui ſuper cervicali dormivit, & eundem, qui mare ac ventos cum poteſtate increpavit.*

37. *Furentem*] Matthæus ait: σεισμὸς μέγας ἐγένετο. Marcus, γίνεται λαῖλαψ ἀνέμου μεγάλη. *Ventum furentem*, pro turbine aut typhone. Virgil.

*Tempeſtatum regem ventosq; furentes.*

37. *Quod procellis*] Tempeſtatibus ruentibus, quæ triſtitiam parerent propter metum periculi

38. *Æquor*] id eſt, totum mare moveat & concitet, &, ut Horatius loquitur, *invertat*.

38. *Fundo ab imô*] Quaſi proverbiale eſt. Ut. *Fundoq; exæſtuat imô.* *Verrat*, expreſſit τὸ σαίρειν, ut Lucretius, *verrentes æquora venti.*

38 *Vexet*] Agitet & obruat, quia navis fluctibus jam injectis opprimebatur.

38 *Vagam ratem*] Inſtabilem, cui ars magiſtri, aut remorum vis nihil proderat, propter procellæ iniquitatem, & magnitudinem.

39. *Juſſus obſecundat*] ὁ ἄνεμος ἐκόπασεν. *Obſecundare* propriè eſt venti ſecundi.

39. *Motis undis*] ſedata verbo Chriſti.

39. *Sternitur*] Agitari & tumeſcere deſinit. Ita Juvencus:

*Placidam ſternit ſuper æquora pacem.*

40. *Extimum*] fimbriam.

40. *Furtim mulier*] Quia latens acceſſit, & tacita. Sedulius libro 3. *Subitam furata ſalutem, extrema de veſte rapit.* Hoc autem morbo annos duodecim continuos laboraverat Hiſtoriam ſcribunt Matthæus 9. Marcus 5. Lucas 8. certant in hac muliere Capernaiticâ pudor, imbecillitas, & fides. Pudore deterretur, ne adeat, quia immunda eſt: imbecillitatem ſignificat, quia exiſtimabat ſe latere Chriſtum poſſe: fidem oſtendit, quia certa apud ſe erat, ſolo attactu ſe poſſe morbo liberari.

41. *Protinus*] Sic Juvencus lib. 2.

*Protinus ille*
*Et cauſſas morbi, & credentia pectora cernens*
*Conceſſit celerem tali cum voce ſalutem:*
*Accipe, quod meruit fidei conſtantia munus.*

41. *Pallor*] E longinquo morbo, & largo ſanguinis profluvio, & caſu (ut medici appellant) deſperato.

42. *Rivus*

Digitized by Google

42. *Rivus*]Periphraſis αἱμοῤῥαγίας,quam Marcus & Lucas ῥύσιν τοῦ αἵματος nominant.

43. *Exitu*]Morte & obitu.

43. *Dulcis*] Gratæ,amabilis. Erat hic adoleſcens Naimicus,mulieris viduæ unicus filius:quem in portâ ejus urbis(cum fortè in eam ingreſſurus eſſet)uno verbo Chriſtus ſuſcitat. Adventus Chriſti ſólatium affert matri miſeræ : verbum ejus,vitam dat filio mortuo. Afficitur filius Dei revera calamitatibus hominum,ut hic lugentis viduæ:& ſuum affectum comprobat facto,dum reſtituit in vitam adoleſcentem defunctum.

43. *Raptum*] Adoleſcentem,viduæ filium. Lucæ 7.

44. *Supremis*]ultimo affectu & honore.

44. *Fletibus*] Funere proſequebatur, tumulo erat conditura. Huic miraculo hoc pulcerrimum epiphonema addit Sedulius lib. 4.

*Non poterat famulus domino clamante tacere,*
*Nec vita præſente,mori.*

46. *Sole*] Dic.efficiens pro fine. *Carere Sole*,eſt Solem non aſpicere, id eſt, in vivis non eſſe,μετὰ τῶν ζώντων.

46. *Sepulcro*] Hæc vera eſt lectio, antea ſcriptum fuit,*& abſconditum.* Chriſtus adoleſcentem Naimicum , & puellam Capernaiticam ſuſcitaverat : nunc majore miraculo Lazarum Bethanienſem, qui jam dies quatuor in ſepulchro jacuerat, jamq́ corrumpi & fætere inceperat, in vitam reſtituit.

47. *Reddito*] Revocatâ vitâ amiſsâ. Pulcerrimus eſt Helpidij verſ-culus de Chriſto:

*Qui vitam functis verbo ſcit reddere, vita eſt.*

Moſes inquit Deuteronom 30. *Ipſe eſt vita tua, & longitudo dierum tuorum.*

48. *Jecur*] Jecur præ aliis membris vitalibus facilimè corrumpitur: quod eſt receptaculum ſanguinis,& venarum origo.

49. *Ambulat*]Matth 14.Marci & Johan.6. Sedulius lib.3;

*In medias deſcendit aquas,quem dextra levavit*
*Labentem Domini,nil tanto in gurgite paſſum,*
*Cui portus fuit illa manus.*

49. *Summa*] Superficiem æquoris , inſtar ſoli ſolidam. Chriſtus ventis imperat,ut quieſcant:undas ſternit,ut ſubſiſtant. Elementa ſuum curſum tenent conſtantiſſimè, & immobiliter ſunt mobilia : ſed conditori ſubjecta,ſerviunt verbo illius & voluntati , contra ordinem naturæ,& curſum uſitatum.

*Mobilis*] Unda,quæ ſuo ſemper curſu fertur. Mandato Chriſti ſtantia moventur,mobilia conſiſtunt

52. *Suetus*]In ſepulchretis agens,τὴν κατοίκησιν ἐν τοῖς μνημείοις ἔχων. Sequitur Marcum 5. & Lucam 8. ut & Juvencus : nam duos dæmoniacos ponit Matthæus 8,quem ſequitur Sedulius. Omnipotentiæ



Digitized by Google

Chriſti eſt, non ſolùm mutare ſpecies, mederi morbis incurabilibus, imperare ventis & mari, mortem extinguere : verum etiam ſuam eripere poteſtatem Diabolo, generis humani hoſti immaniſſimo & ſempiterno.

52. *Cæteris*] οὐδ' ἀλύσεσιν οὐδεὶς ἠδύνατο αὐτὸν δῆσαι, ut ait Marcus.

56. *Corripit*] In regione Gadarenâ; propter quos ſues, Chriſto per legationem indixerunt exilium.

56. *Sordida*] Nam (ut canit Sedulius) *niger, hiſpidus, horrens,*

*Talem quippe domum dignus fuit hoſpes habere.*

Uſitatum noſtro eſt, ultimam brevem producere, ſequentibus in aliâ dictione duabus conſonantibus. Ut, *Triſtia ſquallentis æthra.* Et, *O novum cæde ſtupendâ.*

57. *Nigris*] Quia in lacum ſe præcipitarunt.

60. *Fert*] Hanc lectionem carmen requirit, & eſt vera, ex antiquis codicib. *Vas vindemiatorum* pro ruſtico ponitur, *qualus* pro caniſtrô.

60. *Quatuor his*] id eſt, in duodecim cophinis ſeu caniſtris, quib. verbis alibi propriè utitur Prudentius. Quinq; panibus, cum hominum millia quinque ſaturaſſet, duodecim corbes fragmentorum relicti ſunt : quod miraculum Evangeliſtæ omnes deſcribunt, Matth. 14. Marc. 6. Luc. 9. & qui in recitandis miraculis parciſſimus, Johan. 6. cap.

60. *Ferculorum*] Micas, relliquias.

60. *Affatim*] cum abundantiâ ſaciata. *affatim* ὑπερπερισσῶς.

61. *Tu*] In hoc miraculo immoratur, ab omnibus Evangeliſtis celebrato, & appellat filium Dei, ut non ſolum corpus pane & cibo, verum etiam animum verbo & Evangelio ſuo, perenni illa ſuavitate, reficiat.

62. *Neſcit*] Corpus mortale paſcitur & ſuſtentatur cibo, ſed rurſus poſt digeſtionem eſurit. Animus reficitur, *omni verbo, quod prodit de ore Dei, & dulcedine quadam, alitur in vitam æternam.*

62. *Tuam*] Iſte enim cibus, non tàm ore ſumitur, quàm fide: neq; ingeritur in ventrem, ſed fovetur ſpiritu, & retinetur mente.

63. *Lacunam*] Pro receptaculô ciborum. *Lacuna ventris*, πεπτήριον. Ut ſupra, *foſſa ponti*, pro æquore. Reſpicit ad dictum Johannis 6. *Non cibum operemini, qui perit: ſed qui durat in vitam æternam.*

64. *Clauſum*] Surdus curatur à Chriſtô, Marci 7.

64. *Sonorum*] Ad audiendum ineptus, propter inſtrumentorum vitia.

65. *Purgat*] Deponendo aperit, & aperiendo recludit.

65. *Craſſa*] Noxia ac manifeſta impedimenta.

66. *Capax*] Habilis & accommodatus.

66. *Suſurros*] ut & ipſe μογιλάλος vinculis ſolutis, voces articulatè proferat : & qui beneficiô auditus planè caruerit, ſublatis jam impedimentis, etiam ſuſurrationes acutè exaudiat.

67. *Omnis*] Matth. 14. Marc. 3. & 7 colligit συλλήβδην miracula, quia recenſeri univerſa non poſſunt. Omnes morbi atque languores à Chriſto

Chriſtô ſanati ſunt, & ii, qui admittunt medicinam, & ii, qui arte & manu non curantur, neq; unquam curati ab artifice ſunt. Ut, mutum loqui, paralyticum onus portare, cęcum videre, claudum ingredi, mortuum ſurgere.

68. *Lingua*] *Redditam muto loquelam*, teſtantur Matthæus 9. & 12. Marcus 7.

68. *Veterna*] *Veternus* eſt morbus cui niſi ſuccurritur, ſtatim jugulat. *Veterna ſilentia*, pro diuturnâ & inveteratâ ægrotatione.

69. *Geſtat*] De hoc paralyticô, Matt. 9. Marc. 11. Luc. 5.

70. *Quin*] Chriſtus ad inferos deſcendit, ut inferorum terrorem nobis adimeret. Chriſti potentiæ nihil poſſe reſiſtere, eique inferorum portas, januam, cardines, vectes, obices omnes cedere, divinitatis ipſius maximum eſt teſtimonium.

70. *Salutis*] Novæ gloriæ reſurrectionis.

70. *Inferi*] Sub terris ſepulti. Cum Chriſto multi reſurrexerunt, fractis ab ipſo mortis & inferorum ergaſtulis.

71. *Tartarum*] Sedulius lib. 5. *Tartara poſt cælum penetrat, poſt tartara cælum.*

71. *Benignus*] Benignus, ait; quia Chriſtus omnia, quæ ad noſtram Redemtionem ſpectant ſponte ſubiit, carnem, inediam, cruciatûs, mortem, ſepulchrum, inferos: ut iſtorum omnium metum & horrorem tolleret ab iis, qui fide & gratiarum actione tanta beneficia amplectuntur & celebrant. De deſcenſu Chriſti ad inferos, contra curioſas multorum diſputationes, veterum Theologorum dulciſſimæ & veriſſimæ ſententiæ memoriâ teneatur. Hilar. de Trinit. *Chriſtus nō alius eſt moriēs & regnās: neq; alius eſt ſepultus, & reſurgens: neq; non unus eſt, deſcendens & aſcendens. Habens in ſe unô eodemq;, per diſpenſationem atque naturam, in Dei formâ, & in formâ ſervi ſine aliquâ ſui partitione, quod homo eſt: & diviſione, quod Deus eſt.* Item Auguſtini contra Felicianum: *Erat Chriſtus unô & eodem tempore, totus in infernô, totus in cælô: illic patiens injuriam carnis, hic non relinquens gloriam Deitatis. Erat apud inferos reſurrectio mortuorum, erat apud cælos vita viventium.* Idem ſentiunt Poëtæ noſtri; Sedulius lib. 2.

*—— In extrema deſcendit humillima terra*
*Inferiora petens, ſed non excelſa relinquens*

Arator lib. 1. *—— dignatus ut ima*
*Tangeret inferni, non linquens ardua cæli.*

Horum piis teſtimoniis contenti, non quæramus acutiora, ne ἀδυναμίαν reprehendentes, incurramus in eum ſcopulum, qui omnia conterit.

72. *Vectibus*] Quibus cardines emoventur.

72. *Cadit*] quia frangitur. Ad Chriſti adventum cadunt robuſta, ruunt ſublimia.

72. *Revulſis*] Poſtes januæ proſtrati. Sumuntur à militantib. metaphoræ, quæ huic loco ſunt adhibitæ.

X 5

Digitized by Google

73. *Illa promta*] *Viam latam & ſpatioſam multi ambulant ad pernitiem.* Matth. 7.

73. *Ad revertentes*] *Hiatus ingens & non tranſmeabilis eſt interjectus,* Luc. 16.

74. *Extrorſum*] Foris aperto & refracto.

74. *Porta*] Quam ſolus Chriſtus impulſam fregit, fractam dejecit, dejectam ſuperavit.

75. *Lege*] Immutato vetere ordine, victô videl. jam eô, qui longo tempore victor exultaverat.

75. *Limen*] Mortis & inferorum. Apud inferos furva & atra omnia, & extremæ tenebræ.

75. *Recalcandum*] Quia credentes conculcant mortem, & imperant inferis.

76. *Sed Deus*] Poëticè hoc dicit, Chriſto ſolem ſerviiſſe apud inferos, & illuminaſſe tenebras, dum in morte ejus, ipſo meridie obſcuratus, non luxit.

76. *Mortis antra*] Inferos vel ſepulchra *antra mortis* nominat, quaſi proverbialiter.

79. *Sol refugit*] Curſum ſuum retraxit, lumen & radios abſcondit, diem negavit.

79. *Et lugubri*] Nigrore luctibus conveniente; totum enim corpus Solis, tectum latuit.

79. *Sordibus*] Pallens, obſcuratus, qualis minimè eſt ſuâ naturâ.

81. *Horruiſſe*] Quia iſta ſolis obſcuratio præter naturam & inſolita fuit. Unde Athenienſem Philoſophum & Areopagitam dixiſſe ferũt, *aut Deum naturæ pati, aut mundum ruiturum.* Huc referri poſſunt Sibyllina quædam oracula, quæ à Lactãtio & Proſpero adducuntur. Tertullianus hoc ſolis deliquium, *mundi caſum* appellavit.

81. *Chaos*] confuſionem & tenebras. Duplicia hîc miracula ſunt Solis deliquium, & (ut Prudentius ait) *ferrugo*, dum Chriſtus patitur, & horror totius mundi atque elementorum. Idem dum deſcendit ad inferos, lucem tenebris infert; idem dum reſurgit, ſepulchri molem penetrat.

82. *Solve*] ἀποστροφὴ, quâ ſeipſum exhortatur ad conſideranda & prædicanda Chriſti beneficia, quæ ſuâ paſſione & morte in genus humanum contulerit.

82. *Solve*] Repetitiones aptæ ſunt carmini Pæanico. Ita infrà, *Macte judex mortuorum, macte rex viventium* Item Fortunatus; *Dulce lignum, dulce ſignum, dulce pondus ſuſtinet.* Græci trophæa erexerunt vincendo, Chriſtus patiendo. Romani triumpharunt curru aureô & equis candidis; Chriſtus ſuffixus Cruci ſanguineus, & vulnerib. laceratus triũphat Nova trophæi ſpecies, nec dum viſa triumphi pompa; digna tamẽ Chriſto, novô victore, verô Deô atq; homine. Non igitur rex fuit Chriſtus, qui ſceptrum ferret, ſed plagas ſuſtineret; non qui imperaret, ſed mortem oppeteret, & genere militiæ inſuetô uteretur, moriens pro ſuis hoſtibus, orans

pro

Digitized by Google

pro carnificibus, ut majus conſtitueret regnum, non externo ſplendore conſpicuum atque mundanum, ſed in quo eſſet peccatorum remiſſio, victoria de morte, vacuitas ærumnarum, & vita æterna.

84. *Pange*] Profer, oſtenta.

*Vexillum*] *vexillum* ſignum eſt, quo admonētur milites ſui ducis, quē ſequantur. Tale ſignum eſt *Baptiſmus*, qui nos admonet, cui duci nomina dederimus & cui militare debeamus, ne aut erronei aut trāſfugæ perdamur in caſtris Diaboli.

84. *Notatu*] ita alibi: *— Et quis alumnus*
*Chriſmatis inſcripto ſignaret tempora ſigno?*

*Cruce ſignati* olim dicebantur, qui *baptizati* eſſent.

85. *Cæde*] *cædes* pro plaga, qua quis occiditur; conſequens pro antecedente.

85. *Vulneris*] De quô aqua & ſanguis effluxit. Aqua notavit Baptiſmum; ſanguis, Chriſti meritum, vel (ut nonnulli volunt) ipſum martyrium. *Aqua diluit* (inquit Ambroſius) *ſanguis redemit*.

88. *Vidit*] Anguis primum hominem decepit, mendaciô, & nunc homines invidiâ proſequitur, quod ſunt per Chriſtum ſalutem adepti. Anguis verbo Chriſti venenum perdidit: Chriſti meritô, etiam vires amiſit: Chriſti reſurrectione, planè ſtrangulatus & proſtratus eſt.

89. *Vidit*] Repetitio inſultantis. vidit & prohibere non potuit: vidit, & ſuum ſimul incommodum ſenſit.

89. *Felle*] Bilis atræ præ ira atq; invidia.

90. *Dolore*] Amiſſâ nocendi vi atq; potentiâ.

90. *Colla*] Domitus, ſubjugatus. *Colla fractus*, ut *fractus membra*, apud Horatium.

90. *Sibilat*] Sibilo fremitum & indignationem ſignificat.

91. *Quid*] Inſultat Diabolo, quem nihil juvit multiplex verſutia: nam quod ipſe perdidit, id Chriſtus reſtituit: quod ipſe deformavit, Chriſtus homo rurſus factus honeſtavit. Aſſumtâ hominis naturâ, Chriſtus unâ victoriâ & peccatum ſuſtulit, & diabolum vicit, & mortem delevit.

91. *Rebus novis*] In mundi primordiô.

92. *Plaſma pr.*] Primum à Deo hominem factum & conditū. πλάσμα *factura*, ut Theologi tranſtulerūt: Unde deductum *Plaſmare* Verbum, πλάσσειν pro facere, quo eodem utitur Prudentius in Apoth. Apud Jerem. cap. 18 vbi legitur de figulô, *Converſus fecit illud vas alterum*, Proſper Aquitanicus ſcribit, *Replaſmavit id in aliud*, ἀνέπλασε, πάλιν ἐποίησε. Plura in noſtris commentariis in veteres Poëtas Chriſtianos, quos uno volumine ante ſexennium edidimus.

92. *Perculiſſe*] Supplantaſſe, de ſuo ſtatu dejeciſſe.

92. *verſip. aſt.*] Multiplici auſu & vanitate. Crediti olim ſunt homines aut formas immutare, aut pellem vertere. Tales ſunt in fabulis Jupiter, Proteus, Vertumnus; in hiſtoriis Arcades, Neurii, & noſtro tēpore Livones,

Digitized by Google

qui creduntur modò eſſe homines, modò lupi. Talis revera eſt Diabolus,& talibus præſtigiis animos & oculos hominum ludit atq; lædit. Bono igitur verbo uſus eſt, *verſipelle aſtutia*.

93. *Diluit cul.*] Suſtulit peccatum.

93. *Recepto*] Chriſtus Deus hominis naturam induit, ut deſtrueret opus Diaboli,& in ſuo corpore pœnas lueret noſtrorum commiſſorum, & nos apud patrem æternum in gratiam reſtitueret, noſque jam fratres ipſius factos per carnem, coheredes quoq; efficeret vitę cœleſtis, per ſuum meritum. quam cognationem & hereditatem Diabolus ſuâ audacia & mendaciô, hominum generi eripuerat.

94. *Ad brevem*] Quia *illi mors non fuit dominata*, ut loquitur Apoſtolus: & tertio die à mortuis reſurrexit, ut notum eſt ex hiſtoria.

94. *Dux ſal*] Qui mori ſuâ cauſâ non debuerat, ſuâ naturâ non poterat: ſed culpam alienam in ſe tranſtulit, & in carnem venit, ita ut & cruci & morti eſſet ſubjectus. *Mortuus eſt propter peccata noſtra: reſurrexit propter juſtitiam noſtram*, ut Paulus ſcribit ad Romanos. Suâ igitur innocentiâ omne peccatum ſuſtulit: ſuâ potentiâ, ut & nos à morte reſurgeremus, efficit. Certiſſimam eſſe carnis reſurrectionem,& Chriſti ipſius & patriarcharum multorumq; Sanctorum exemplis oſtendit.

94. *Dedidit*] Quia ſponte omnia fecit, ut ſæpiùs jam dictum eſt.

95. *Mortuos*] ordo eſt, ut inſueſceret mortuos & olim ſepultos redire, i.e ut aſſuefaceret mortuos & ſepultos aliquando reviviſcere.

96. *Diſſolutis*] Direptis, laxatis, diſſipatis.

96. *Vinculis*] peccata nos graviſſimè vinctos tenent ad necem & interitum, ad tormenta & ſupplicium.

97. *Patres*] Patriarchæ videl quibus de Chriſto data fuerat promiſſio, quique in urbe ſanctâ erant ſepulti. Sancti item alii, qui in Chriſtum credentes indormiverant, quos etiam apparuiſſe Jeroſolymis, Matthæus teſtatur.

97. *Conditorem*] Chriſtus eſt ἀπαρχὴ, i. *primitiæ reſurgentium*. 1 Cor. 15. Nos verò περιλειπόμενοι, h.e. *reſidui*, 1. Theſſ. 4.

99. *Indumenta*] oſſa, nervos. cutem: Ita etiam vir ſanctus: *In carne meâ, videbo Dominum: ego videbo,& non alius.*

*Déque* &c.] Utitur verbô graviore, q.d. Etiam qui in cineres redacti erant. Apud Ebræos aut obruebantur terrà, aut condebantur monumentis cadavera. Eadem apud Romanos cremari ſolebant: non ratione, aut more vetuſtatis, ſed metu tyrannidis.

100 *Cerneres*] ἐπεξεργασία, quia veluti pictura oſtēdit, qualis ſit futurus corporis ſtatus in reſurrectione. Locus ſumtus de 29. cap Jobi: *In noviſſimô die de terrâ reſurgam, & rurſus circūdabor pelle meâ & in carne meâ videbo Deum.* Et ex Pſál. 33. *Cuſtodit Dominus omnia oſſa eorum, unum ex his non conteretur.*

100. *Coir*] In unū redire, diſſipata; veſtiri integrò corpore, conſumta vitam novam recipere, mortua & annihilata. Ita Hymno 3.

*Viſcera*

*Viſcera mortua quin etiam*
*Poſt obitum reparare datur;*
*Déq; ſuis iterum tumulis*
*Priſca renaſcitur effigies,*
*Pulvereo coëunte ſinu.*

100. *Favillis*] Corpora ſive in favillas redacta ſint, ſive in pulviſculum evanuerint: tamen reviviſcent iiſq; oſſibus & nervis jungentur, iiſdẽ medullis & venis, & eadem cute erunt conſpicua, qua ſuſtentata, coacta, & ornata fuerunt, dum viverent. Adi Philoſophum, conſule medicum, interroga anatomicum & planè audies contrarium. Nobis ſimplicibus ad probandum ſatis ſunt ſimpliciſſima ſymboli verba: *Credo reſurrectionem carnis.* Affirmarunt ſaniores Philoſophi, *animum hominis eſſe immortalem & divinum; ſed corpus ejuſdem, ex illis principiis, è quibus res cæteræ oriuntur, concretum atque natum è pulveribus ad meliorem reſuſcitari originem, nulli perſuaſum fuit, neque perſuaderi potuit.*

102. *Glutinô*] Catachreſis; *glutinum* pro commiſſura, ſeu veſtimentô.

103. *Poſt*] Ideſt, mortem ſuſtulit. *Occaſus vitæ*, mors, per periphraſin.

103. *Reddidit*] In locum dignitatis amiſſum reſtituit.

104. *Arduum*] Chriſtus ad cælos aſcendit, omnibus ſuis hoſtibus, noſtri cauſſâ, ſuperatis: inde rediturus eſt, ut Eccleſia canit,

*Homo judicatus, denuo judex.*

quia *pater omne judicium tradidit filio*, Johan. 5.

105. *Reportans*] Inferens, jam defunctus munere ſuo, quod hominum cauſſâ ſuſceperat.

106. *Macte*] Gratulatur Chriſto maximum triumphum, qui nullum hoſtem reliquerit invictum: ſummam dignitatem, quòd ſit viventiũ rex, & mortuorum judex: æternam omnipotentiam, quòd æqualicum patre virtute polleat: inviolabilem juſtitiam, quòd nullius ſit habiturus reſpectum.

106. *Judex mor.*] Quia peccatores judicabit, quorũ mors eſt æterna.

106. *Rex viv.*] Quia pios ornabit gloriâ, qui ex hac vita per mortem tranſierunt ad lætitiam immenſam.

107. *Dexter*] De hac dexterâ loquitur David, *Sede à dextris meis*, h.e. fruere mecum eadem gloria, imperio, virtute, majeſtate.

107. *Qui cluis*] Hæc eſt lectio ſincera è libro Caſparis Borneri, viri doctiſſimi. *Cluere*, pollere ſignificat. Alcimus lib. 2. *Summaque cluit virtute nocendi.*

108. *Venturus*] Extat antiquum Enochi vaticinium, *Ecce venit Dominus in ſanctis millibus ſuis, ut faciat judicium adverſus omnes, & redarguat omnes impios, de factis omnibus, quæ impiè patrarunt.* Eodem modo Iſajas cap. 3. *Dominus ad judicium veniet.* Et Sophonias eodem: *Judicium meum, ut congregem gentes, & colligam regna, & effundam ſuper eos indi-*

Digitized by Google

*gnationem meam, & omnem iram furoris mei.* Citat Juſtinus Martyr, hos verſus Philemonis, comici antiqui:

> μηδὲν πλανηθῇς, ἐςὶ καὶ ἐν ᾅδυ κρίσις,
> ἣν περ ποιήσει θεὸς, ὁ πάντων δεσπότης.
> *Ne te ipſe fallas, erit enim hic dies,*
> *Quô judicabit Dominus, omnium Deus.*

1c8. *Juſtus ultor*] Unde etiam *Deus ultionum* à Davide appellatur; quia (ut alibi poëta)

> *Meritis rependet congrua,*
> *His lucis uſum perpetis,*
> *Illis gehennam & tartarum.*

108. *Criminum*] Crimina quædam occulta ſunt, quædam manifeſta; alia animo cogitata, alia facto perpetrata, quæ omnia oculos Dei & judicis ſententiam non effugient.

109. *Senes*] Chriſtus propter ſuum triumphum laude digniſſimus, ideoq; celebrandus meritò ab omni ętate, ſexu, ordine, in qua celebratione animorum conſenſus, non tantum oris atq; vocis requiritur. Chriſtū victorem & triumphatorem non modo homines celebrare par eſt, ſed totam quoq; naturam & omnem univerſitatem rerum; nam in omnibus rebus conſervandis, ejus & bonitas, & omnipotentia, & ſapientia deprehenditur ſignis apertis.

111. *Concordes*] In precibus Chriſtianorum requiritur concordia & unanimitas.

112. *Fluminum*] Ad laudandum Deum, poſtquam omne genus hominum invitavit, nunc res inanimatas more propheticô alloquitur, ne quid è rebus conditis relinquatur, quod Dei laude & gratiarum actione vacet.

114. *Seculorum*] Non enim deſinere hæc laus debet ullo tempore; In vita, donec hanc lucem aſpicimus; poſt mortem, cum æterná & cœleſti cum maxima beatitudine perfruemur.

GEOR-

# GEORGIUS FABRICIUS CHEMNICENSIS

Ornatiſs. Viror.

## LEONARDI ZEISÆ COS. HALÆ SAXONICÆ ET PAULI DOLSCII, MEDICI & Senatoris FF. Caſp. Zeiſæ & Ioan. Dolſcio S. D.

*IN publicâ cenſurâ, uſitatos olim ſtudiorum liberalium honores petentibus, fuiſſe propoſita Aurelii Prudentii ſcripta; è viris doctiſſimis Andreâ Camitiano, & Caſpar. Bornero; adoleſcens andivi, idq; ab iis probatum fuiſſe memini. Eſt certè melicum ejus Poëtæ plectrum, ſuave & mellitum, & ſonus epicus, valens admodum atque pugnax: tum materia viro eloquenti, & homini nobili ac ſeni conveniens. Nec enim ſolùm res religioſas & virorum Sanctorum certamina celebravit præclarè, verùm etiam contra hoſtes Eccleſiæ (hæretici nominantur) pugnavit fortiter, & contra L. Avianum Symmachum, non ſine magnô ſuô periculô. Erat enim temporum illorum Symmachus dignitate & facundiâ princeps, & populum Chriſtianum non minus oderat, quàm Hamanus Macedo olim Ebræos, aut Martinus III. Pontifex Germanos: Ille unâ ruinâ Ebræos oppreſſos; iſte unâ piſcinâ homines noſtros cernere ſubmerſos optabat. Factum tandem eſt, mandato Theodoſii Imperatoris, & inſtinctu Prudentii V. b. Præfecti, ut Symmachus Româ deportaretur, nec intra lapidem centeſimum accedere ad Urbem.*

*auderet : Cùm paulò antè domus quoq; ipſius magnifica trans Tiberim, communibus Pop. Romani manibus & plauſu eſſet cremata. Dixerat enim, ſe libentiùs vino ſuo calcem reſtincturum, quàm civibus venditurum preciô viliore, quàm conſtituiſſet. Talem civem patriæ adverſum Theodoſius jure expulit. Talem præfectum, Dei & civium hoſtem Prudentius ſuo calamo invaſit; & quia ejuſmodi animũ præſtitit Deo Omnipotenti, & Cæſari optimo; laude dignus eſt, & locum in eruditorum bibliothecis, & in animes piorum, meritò tenet, ut olim tenuit. nam Bruno antiſtes Colonienſis, dux Saxoniæ, & Othonis I. Imper. frater ejus volumen Eccleſiis omnibus donavit, & ipſe manibus ſemper tenuit. Ex ejus carmine melicô Hymnos tres, aptos ludis literariis, ſum modo interpretatus. Unum de ſummô puerô, rege & ſervatore noſtro Jeſu Chriſto, in terris nato: alteros duos tempore antelucano & antenocturno adoleſcentulis cantandos: videlicet ut Deus ingenia ipſorum illuminet, ſtudia gubernet, ſecundet labores, pericula denique omnia avertat. Eos nunc ad te Caſpar, & ad te Johannes mitto, propter parentes veſtros, viros graves & in Rep. honoratos, quos tum demum probabitis, ſi illorum judicio probabuntur, & ſi de eorum manibus traditos accipietis: Simulq; in iſtâ ætate tenerâ vos hortor, ut Jacobi Fabricii præceptoris veſtri monitis, & parentum optimorum exemplo, nitamini ad pietatem, verecundiam, eruditionem: utq; in ſtudiis aſſiduitate, honeſtate in moribus, diligentiâ in omni officio, viris doctiſſ. & humaniſſ. parentibus veſtris efficiamini pares aut æquales. Valete. Et ludô Illuſtri, Miſenâ Hermundurorum,*

*à nato Chriſto Servatore, Anno M.D.LXVIII.*

*M. APR. D. XV.*

AVRE-

# AVRELII PRVDENTII CLEMENTIS VRB. PRÆF.

## HYMNUS AN. D. VIII. CAL. IAN.

### *De Chriſti in terris ortu.*

POeta dicturus de die natali Chriſti, occaſione tẽporis non ineptè utitur. Cum enim Chriſtus ſecundum Malachiam, ſit Sol juſticiæ, ad Solem reſpicit, curſum reflectentem, & jam propiùs ad nos accedentem. Cum Solis cõverſione, ſimul erigi vult animos noſtros & præſentis diei feſtæ celebratione cognoſcere, quã propè accedat ad nos lux illa æterna, quę eſt Chriſtus Dominus. Ut autem Prudentius fingit Chriſto puero nato Solem procedere obviam: ita eodem reſurgente ſcribit Fortunatus majoribus gradibus Solem properare,

*Tempora florigerô rutilant diſtincta ſerenô,*
*Et majore poli lumine porta patet,*
*Altius ignivomum Solem cæli orbita ducit.*

Verſu 1. *Arctum*] Contractum, brevem; die videl. decreſcente, qui poſt ſolſtitium veluti laxatur, cum dies fieri incipiunt longiores.

3. *Chriſtus'ne*] Omnis mundus jacuit in tenebris, & in nocte ſempiterna, donec *exorta eſt, populo in tenebris ambulanti, lux illa magna*, de quâ Iſajas loquitur; *quæ omnem mundum illuſtrat*, ut Johannes teſtatur.

4. *Tramitem*] Benè de viâ obliquâ *trames* dicitur, qualis eſt in Zodiaco. Manet in cœptâ ſimilitudine de Sole.

5. *Fugacem*] Fugacem, celerem, citò abituram. Lumen Solis *gratiam* appellat, cujus aſpectu nihil pulchrius aut gratioſius.

6. *Feſtina*] Diebus brumalibus lux ſubducitur, propter dies breviuſculos.

8. *Senſim*] Indies magis diminuta. Fuit ante Chriſtum natum lux aliqua, ſed valde obſcura, & ſuperſtitione propemodũ obruta & extincta. Erant promiſſiones paucę & paucis notæ, quas ſuo adventu Chriſtus implevit, & lucem clariſſimam hominum generi intulit.

9. *Cælum niteſcat*] More Propheticô tribuit cælo & terræ læticiã, quaſi gratulantibus conditori ſuo. Ut *corpora cæleſtia nobiſcum ingemiſcunt*, ſecundum Paulum: ita Domino & auctori ſuo quaſi applauſerunt, cùm in carnem venit, hominem redemturus. Poteſt videri alluſiſſe ad id, quod nonnulli ſcribunt hiſtorici, quod in ortu Chriſti, tota nox ſerena effulſerit, & fons quidam Romæ, in regione Transtiberinâ, oleô horis multis fluxerit. Tradit Lucas, *quòd gloria Domini de cælo circumfuderit paſtores*.

11. *Gradatim*] Per gradus. Ita enim αἱ βάσεις τοῦ ἡλίου appellantur.

12 *Jubar*] Sol ipſe, cujus ſplendor, propriè *jubar* dicitur.

12 *Priores*] unde reflexerat. *Lineas* nunc, *pro circulis* ponit, quantitatem pro forma.

13. *Emerge*] Alloquitur filium Dei, cujus adventu lætatur, quia gratiam, favorem, ſalutem, gaudium apportat, terras cum cælô conjungit, peccatores cum Patre æterno reconciliat. Ejus neceſſitudinis addit cauſſas, quia Chriſtus verus Deus atq; homo eſt & quia mediator factus eſt. Ita Arator lib. 2.

*—— natusq; Dei de virginis alvo*
*Emicat, atq; hominem mediator in omnia complet.*

13. *Emerge*] Tranſpoſitio verſuum, quæ antea in codicibus fuit, obſcuraverat ſententiam, in quâ eruenda Nebriſſenſis & Roterodamus laborarunt: nunc ad intelligendum eſt nihil impedimenti.

14. *Matris caſtitas*] Pro mater caſta, per auxeſin.

15. *Parens*] Id eſt, mater & virgo: non expers quidem conjugii ἀπειρόγαμος, viro enim deſpõſata fuit: ſed conjugis expers, ἄνευ ἀνδρὸς, quia virum non cognovit.

16. *Mediator*] Paulus ait; *Unus Deus, unus mediator, Dei & hominum, homo* CHRISTUS JESUS. Paulinus:

*Æterna jungens homines inter & Deum*
*Interq; ſe commercia.*

*Chriſtum de cælô ad terram, non noſtra merita, ſed peccata noſtra traxerũt*, ait Auguſtinus. *Ideo medius inter Deum & hominem factus, ut in carne peccatum, in cruce auferret maledictum, & æternam pacem ſtabiliret, unus inter Deum atque hominem arbiter.* D. Ambroſius: *Filius Dei aſſumta carne, homo natus eſt, ut mediator Dei & hominum, homo eſſet* CHRISTUS JESUS, *id eſt, non ſine divinitate, quia in Deo homo erat, & Deus in homine, ut ex utroq; eſſet mediator, & utrumq; reconciliaret.*

16. *Duplex genus*] Deus & homo, æternus & mortalis.

17. *Exori*] Filius Dei nominatur λόγος, quia Evangelium è ſinu patris protulit: unde *verbum patris* & *ſapientia* dicitur. Et quia adhuc voce ſua colligit credentes, & ſervat miniſterium, & Eccleſiæ cuſtos atque defenſor eſt. Dicitur à Prudentio *corde & ore patris exiſſe, & tamen fuiſſe æternus, qui cum Patre & Spiritu Sancto, cælos & terram, & quæ in eis ſunt, condiderit.*



Digitized by Google

18. *Editus*] Prolatus,oſtenſus,patefactus.

21. *Qua*] Sapientia.

23. *virtute verbi*] *verbo Domini cali firmati ſunt,& Spiritu oris ejus omnis exercitus eorum* Pſalm. 33

24. *verbum Deus*] καὶ θεὸς ἦν ὁ λόγος.

25. *Ord ſaculis*] Auctor ad Ebræos,*per quem fecit & ſæcula*. Nominantur apud Poëtam noſtrum *ſæcula*, totus ordo rerum conditarū: Deus enim ſingulis diebus res certas condidit, per quos dies & anni caperunt, & ſæcula deinceps denominata ſunt

26. *Rerumq;*] Cùm res diſpoſitæ,& ſuis quæq; locis atq; ordine eſſent locatæ; Deus è confuſione quadam,quam χάος dixerunt, res omnes conditas condidit,ut ajunt Philoſophi : vel potius ex nihilo eas fecit & extruxit, ut loquitur ſacra ſcriptura

27. *Fundator*] Rerum univerſitate conditâ & diſpoſitis cum rebus omnibus,architectus,& auctor tantæ pulchritudinis,tantæque univerſitatis, filius Dei, non ſtatim in mundum venit, ſed promiſſus in paradiſo, denunciatus per Prophetas. & deſignato ſui adventus per Danielem tempore,tandem ut promiſſa impleret,& noſtris miſeriis maturè conſuleret, vi Spiritus Sancti conceptus & natus de virgine eſt, quæ non ſolùm conceptione caſta,& in partu permanſit integra Apollinaris ad Faustum Epiſcopum :

*—— naſcens è virgine, ſemine nullo,*
*Ante ullum tempus Deus,atq; in tempore Chriſtus.*

29. *Rotata*] Evoluta,peracta.

29. *Annalium*] Pro,annorum. *Annales* ſunt annorum monimenta: *anni*,tempora ipſa.

31 *Pecantem*] Cauſſa & utilitas nati in terris Chriſti,qui ideo in hūc mundum venit, ut genus hominum Dei neſcium & culpa ſuâ reum atq; perditum,in ſui agnitionem perduceret & ab omni culpâ vacuum innoxiumq; præſtaret. Erat primus homo conditus, particeps imaginis Dei, quam amiſit : Chriſtus particeps factus eſt carnis humanæ, ut amiſſam imaginem rurſus acquireret, & hominem divinæ naturæ ipſe inſereret. Loquuntur de Chriſto nato in hunc modum veteres quoque Theologi. Unde graviter & piè Chriſtum alloquitur in hymnô Johānes Damaſcenus,cujus verſuum hæc eſt ſententia,

*O Chriſte nobis tu redemtio & ſalus,*
*Apparuiſti rex potens è virgine,*
*Olim ut Prophetam ſanguibus Jonam fera*
*Rapuit marina : ſic nece eriperes quoq;*
*Adam patrem lapſu protervo perditum.*

33. *Caca vis mor.*] Pro,cæci mortales,figura Poë[illegible] ...ea Virg.
*E odore canum vis.*

34. *Inanes nemas*] Vana ſimulacra, nugi[illegible] & rebus fictis ſimilia. Ita



Digitized by Google

infra: *Ornare nanias Numæ*: ubi de inani cultu Deorum Romanorũ loquitur. *Neniæ* erant laudationes funebres, in quibus multa dicebãtur vana, ad conſolandum eos, qui ſuos amiſerant.

35. *Æra*] Gentiles è metallis, ſaxis, aut truncis arborum factas ſtatuas, per dementiam adorarunt, propter quam εἰδωλολατρείαν, & Deum habuerunt iratum, & ſeipſos præcipitarunt in exitium.

37. *Dum ſequuntur*] Dum colunt & venerantur idola.

37. *Perfidi*] *Diabolus perfidus eſt*, quia delectatur mendaciis: *Prædo eſt*, quia ſuâ crudelitate quoſvis interimit.

39. *Mancipatam*] In ſervitutem ſubactam. Ita aſtu diaboli capiũtur homines, ut ſolent armis mancipia.

39. *Fumido*] Sic in Apotheoſi;

*Inferni petat ima poli, barathroq; coquatur.*

40. *Barathrum*] foſſa profundiſſima fuit in agrô Atticô, in quam homines damnati conjiciebantur: qualis eſt, *hiatus Tondorfius*, in ditione Erfurdianorum in Turingia.

41. *Stragem iſtam*] Perniciem tantam. D Paulus ad Timoth *Fidus ſermo & acceptu digniſſimus, quòd Chriſtus Jeſus venit in mundum, ut peccatores ſalvos faceret.*

42. *Caden. gentium*] Non enim ſuo tantum populo ſalutem attulit, ſed mundo univerſo, & de gentibus loquitur illa promiſſio patriarchę facta: *Erit expectatio gentium.*

44. *Patris*] Genus humanum à Deo conditum. Sedulius in Acroſtichide:

*Beatus auctor ſæculi*
*Servile corpus induit:*
*Ut carne carnem liberans,*
*Ne perderet, quod condidit.*

44. *Fabrica* hoc loco dicitur compoſitio aut ſtructura, arte facta. Ita dicit *Fabricam corporis*, in Romanô & *fabrilis ſtabulum*, in Apoth. [illegible]νικῶς; quod eſt compoſitum artificioſè, ſeu fabrè factum.

45. *Mortal*] Chriſtus Deus homo factus eſt, & hominis cauſsâ mortuus, ut peccatum & vim mortis tolleret. Peccatum enim revera affert mortem, mors damnationẽ, damnatio exitium. Idem a morte in vitam rediit, ut & ſuos & generis humani hoſtes vindicaret & nos patri ſuo manu liberali potenter aſſereret.

48. *Portaret*] Quia ſuis humeris levavit hominum delicta, de quô Propheta; *Imperium eius ſuper humeros eius*. Reſpex t ad ovem perditã, de quâ Lucas, quam bonus ille paterſamilias à grege errantem, ſuis ſcapulis bajulat ac reportat.

49. *Hi*] ἐμφατικῶς, quaſi dicat, omnium laudatiſſimus & celeberrimus, cujus a fundamentis ter ac jactis par aut ſimilis nullus fuit, aut eſt futurus

51. *Spiravit*] S ſancto concipi fecit. Dubito, num vera ſit lectio, cujus

Digitized by Google

jus loco aliam repoſuit Eraſmus, ſed eandem minus probabilem.

51. *Limo indidit* ] E Virgine naſci hominem fecit. Naſcitur in carne, ut nos ſpiritu naſceremur: naſcitur è feminâ, ut nos feminæ filii eſſe deſineremus, effecti filii Dei.

52. *Sermone carnem* ] Cum divinâ naturâ ſocians humanam, vinculô indiſſolubili. τὸ λόγῳ Prudentius *ſermonem* vertit, hoc loco, & alibi, *ô ſermo Patris Chriſte*. Item Divus Hieronymus: *Divina natura, & Dei ſermo in partes ſecari non poteſt, nec locis dividi: Sed cùm ubiq; ſit, totus ubiq; eſt. Perſona Chriſti in eadem natura divellenda non eſt, qui ſolam enim conſiderat humanitatem, ſolatium nullum invenit: qui majeſtatem ſolam contemplatur, opprimitur à gloria.* Dulciſſimè igitur dicitur ab Origene: *Non pars unigeniti venit in corpore, nec ipſe ſe dimiſit, ut dimidius eſſet apud patrem, & dimidius eſſet in virgine; totus in ſinu patris, totus in humanô corpore; non relinquens ſuperiora, venit quærere terrena; quæ in cælis ſunt conſervans, & quæ in terrâ ſunt ſalvans. Non dividitur, non ſcinditur; neq; in partes efficitur, ſed totus totum tenet, totum implet, totum illuſtrat & poſſidet.* Cecinit hoc modo multis ſæculis Eccleſia, & nunc canit: *Mirabile myſterium declaratur, hodiè innovantur naturæ, Deus homo factus eſt, id quod fuit, permanſit, & quod non erat aſſumſit, non commixtionem paſſus, neq; diviſionem.*

53. *Sentis'ne* ] Hæc interrogatio vim negandi habet, q. d. minimè ſentis illud faſtidium, quod aliæ matres ſentiunt. Nam illi & geſtatio facilis, & partus ſine dolore, & ſine corruptelâ nativitas fuit, quia Deum & hominem Virgo edidit, ſine marito fecunda, ſine ſemine gravida. Cum dolore editur, qui peccavit: prodit cum gaudio, qui peccatum ſuſtulit. Quod autem naſcitur Chriſtus è muliere, homo deſignatur: quod è virgine, aliquid ſupra hominem ſecum affert. Prodit ex maternô uterô, & coruſcat in aſtris; cubat in hoſpitio, nec minus imperat in cælo. Paſtoribus monſtratur in præſepi, Magis in ſtellâ. Si Paſtores deſpicis, crede Angelis: ſi cives ipſius nuncios non admittis, auſculta Magos. Si offendit te diverſorium humile, & ſordidum, luſtra cælum, de quo reſonant voces Angelorum.

53. *Nobilis* ] *Et genere*; quia ſtirpe regiâ & ſacerdotali fuit: *& fide*, quia mundi Redemptorem peperit. *Nobilitas parientis* (inquit Auguſtinus) *in divinitate eſt naſcentis.*

54. *Matura* ] Maturi partus, augent matribus difficultatem & dolores.

55. *Pudoris intactum* ] Periphraſis virginitatis.

56. *Honorem* ] Honor enim iſte, nulli matri unquam contigit, ut eſſet virgo & puerpera, ut Deum & hominem geſtaret, ut partum ſine ſocietate viri, ſine inquinatione peccati ederet. Verè ſummus honor, qui nulli antea mortalium collatus, ab ipſis Angelis collaudatus eſt.

57. *O quanta* ] Exclamatio lætitiæ & plauſuum plena; ſuccedit enim



Digitized by Google

veteri jam Adamo homo novus, Moſi Chriſtus umbris claritas, imaginibus veritas, nocti dies, ſervituti liberalitas, terroribus gaudium, miniſterio gloria, malis temporibus novum ſæculum, lumini obſcuro lux illuſtris & aurea, minis legis doctrina Evangelica.

52. *Novellum iæ.*] Quod eſt ſæculum novi Teſtamenti. In vetere Chriſtus promiſſus, in novô exhibitus: ibi locutus per Prophetas nunc per Filium: ibi viſus Moſi in ardente rubô; nunc de virgine genitus videtur in Verbô: ibi ignis conſumens ſternit inobedientem populum; nunc homo factus ad ſe vocat omnes, qui laborant & onerantur; ibi auditus in tubis & tonitru, nunc auditur in placido Evangelii ſonitu: ibi lege ſeverus & territans nunc vocibus ſuaviſſimis pavidos alliciens: ibi arcens à monte & conſpectu, nunc brachiis amplectens & oſculô. Expendant hanc gratiam & hoc beneficium, qui majore ſpiritu ſunt præditi: dicant, qui facundiâ & uſu ſunt inſtructi.

61. *Vagitus*] Fortunatus in ſuô hymnô:

*Vagit infans inter arta conditus præſepia.*

Vagitus in aliis hominibus miſeriæ exordium eſt, in puerô Chriſto initium ſolatii, & orbis quaſi juveneſcentis præſagium; quia ejus ortu in novam dignitatem reſtitutus eſt, non aliter ac poſt hyemis ſterilitatem, ver novum effloreſcit. Chriſtus enim tenebras, peccata, luctum ſuſtulit, & cælorum amœnitatem atque læticiam de integrô produxit.

63. *Renatus*] verbo, Baptiſmo, Spiritu.

64. *Veternum*] Eam ſcilicet labem, quam à primis parentibus noxâ, & à propriis contagione contraxerat. *Veternus* ejuſmodi morbus eſt, qui cerebro obſtructo inopiam mentis & marcorem membrorum inducit, tantâ debilitate, ut quis dormire ſine intermiſſione cupiat: qui morbus ab oblivione & torpore etiam à Græcis λήθαργος dicitur. Talis ſomnolentia plerunque invadit hydrope laborantes, unde *hydropicum* Cato *veternoſum* interpretatus eſt. *Veternus mũdi* nunc appellatur ſquallor ille, in quô cæcitate & ſuperſtitione obrutus, quaſi in nocte profundâ, ſtertens & ſopitus jacuit.

65. *Sparſiſſe*] Nativitas Chriſti, ſalutaris orbi toti fuit, ideò omnibus piis qui de eâ audiverunt, attulit hilaritatis & gaudii plenitudinem. Audiverunt primùm paſtores in Judæâ, poſtea certiores facti de eâ ſunt Perſæ, demum varii per orbem terrarum diſperſi populi; ideò ait per fictionem Poëticam, & rura ſpiraſſe ſuavibus odoribus, & maria fluxiſſe nectare atque unguentis precioſis. Fatetur divus Paulus, nos per hunc ortum factos eſſe, υἱοθεσίαν χάριτι. *Quicunque enim receperunt eum, eis poteſtatem dedit, ut filii Dei fierent*; ut ait Johannes.

69. *Harenas*] *Syrtes*, loca importuoſa & difficilia in aditu Africæ, in

quibus

Digitized by Google

quibus (inquit Strabo) πταίειν τὸ σεζώμβιον σκάφος.

68. *Fragraſſe*] Sermo allegoricus; æſtuaria marina fuiſſe odorata & dulcia, quæ fœtoris & amariciei plena ſunt.

70. *Senſere*] Nulla gens tàm atrox, nulla barbaries tàm immanis, quã non molliverit aut flexerit religionis potentia. ita è *duris & feris hominibus, factas oves*, Paulinus ad Nicetam Dacorum Epiſcopum, de Beſſis Thraciæ populis, ſcribit. Ita Venantius Fortunatus ad Felicem Epiſcopum Nannetenſem de Saxonibus: quorum verſus adjicere foret prolixum, cum auctores ſint in manibus.

71. *Sax. rigor*] ἐναλλαγὴ qualitatis. *Saxorum rigor*, pro ſaxis rigidis. q d. ubi antea ſaxa fuerunt & cautes, nunc herbæ ſunt & flores: ubi furẽtes populi, nunc ſunt patientes Chriſtiani. *Saxorum rigor*, pro maximâ ponitur duriciâ. Unde *pectus ſaxo durius*, proverbialiter. Ovidius 4. de Pontô,

*Ille habet & ſilices, & durum in pectore ferrum.*

73. *Mella*] Utitur allegoriis propheticis, quomodo *Palaſtina, lacte & melle fluens regio* dicta eſt. Ita Joël Propheta capite ultimô: *In die illa ſtillabunt montes muſto, & colles lacte diffluent.* Habent autem iſta ἀδύνατα figuram proverbiorum. Amplificatio ſuaviſſima ejus gratiæ, quam Deus largitus eſt nobis in filio, quam tribus ſimilitudinibus aptè depingit, lactis, amomi, balſami. *Lacte* nihil ad nutriendum prius; *amomo* ad odoramenta gratius; *balſamo* ad ſanandum efficaciùs: illi ſucci ſaluberrimi naſcente Chriſto, de ſcopulis ilicibus, & myricis demanarunt, quibus propter ſterilitatem, duriciem, aſperitatem, animi hominum rectè comparantur, quos Deus ſuo verbo, luce, Spiritu corrigit, emendat, illuminat.

77. *Sancta* &c.] Intereſt plurimum inter præſepe & aulam, inter cunabula & cœlum, inter regem & famulum, inter conditorem & creatum: ſed in hoc partu, nihil conjunctius, quam ſumma majeſtas, & ima ſervitus, hoc eſt, Deus & homo, propter hominem; Dei filius & virginis, propter promiſſionem. Jucundum auditu eſt, quod Chriſti nativitas, noſtra ſit ſalus: illius paupertas, noſtra hereditas: illius infirmitas, noſtrum remedium: illius abjectio, noſtrum regnum: illius denique humilitas, noſtra exaltatio & felicitas. *Procedens enim* (ut canit Eccleſia) *homo ſine ſemine, largitus eſt nobis ſuam Deitatem.*

79 *Populisque*] Chriſtus in Moſe, Samuele, Iſaja, Prophetis aliis promiſſus, habuit ſuæ nativitatis cultores plurimos, antequam natus in terris eſſet.

80. *Mutis*] pecoribus; quæ vocem non proferunt, ſonos quoſdam nulli intellectos edunt. Bos & aſellus gratiores fuerunt, quàm homines; ſtabulum & præſepe effecta ſanctiora, quàm Synagoga.

81. *Adorat*] Per bovem & aſinum intelligit gentes, quæ non magis, quod ad Dei noticiam cultumque pertinet, aut rationis aut cordis habuerunt, quàm bruta habent animalia. Verè enim ignari & inſipientes erant, viventes in ſua cæcitate. & ut Paulus ait, *ἐν πάθει τῆς ἐπιθυμίας*, tanquam ad id ſolùm conditi eſſent, ut ſervirent laſciviæ & impuritati, quam & actionibus ſuis omnibus, & in ſacris, cùm Bachum, Mutinum, Apim, Cybelem, Venerem, Iſidem colerent, turpiter declararunt. *Bruto non doctior*, pro homine inſipiente, & beluis conferendo.

84. *Vis cujus*] Bovi & aſino gentes ventri deditas rectè confert, quia bos vorax eſt, & multum bibit. Ita Cyclops ille in Tragœdia ait: *μεγίστη τῶν θεῶν γαστήρ*. Et Paulus idem repetit, cum dicit, *quorum Deus venter eſt*.

85. *Sed cum*] Exprobrat populo Ebræo impietatem. nam cum gentes accurrant ad Christum natum, & ei ferant oſcula, & inſpiciant præſepe; miratur, tàm raros Judæos in patriâ id facere. Idem queritur Apoſtolus; *In propria venit, & ſui illum non receperunt*. Item alter; *Quid dicemus? quòd gentes, quæ non ſectabantur juſticiam, apprehenderunt juſticiam. Juſticiam videlicet, quæ ex fide eſt. Iſrael vero, qui ſectabatur legem juſtitiæ, ad legem juſtitiæ non pervenit?* Ad præſepe Chriſti accurrere, non eſt ire Jeroſolymam aut Bethlam, & loca illa muta calcare; ſed Chriſtum fide arripere, & per eum ſolum ſperare remiſſionem peccatorum & vitam æternam. Dicit autem, *fideli Spiritu*, i fide per Sp. ſanctum accenſa.

87. *Pagana gens*] Alieni à civitate Dei (inquit Oroſius) è locorum agreſtium compitis & pagis, *Pagani* vocantur; Sive gentiles, quia terrena ſapiunt.

88. *Brutum*] Hoc loquitur ex dictô Prophetæ, *cognovit bos poſſeſſorem ſuum, & aſinus præſepe Domini ſui, Iſrael non cognovit, populus meus non intellexit*. Animalia ſequuntur paſtum, & ſuos cuſtodes norunt; ſed homines adeò amentes ſunt, ut ſuum conditorem, altorem, dominũ, non obſervent, nec ſequuntur ejus vocem, aut ductum. aut blanditias. Bruta ſapiunt, *κατ' ἀδυναμίαν*, hoc eſt, homines imperiti, mentem meliorem habent, quàm interdum qui ſapientes ſibi videntur. Tale quid citant interpretes Græci, neſcio an ex Menandro an ex Philemone.

89 *Proſapia*] Qui è patriarchis & regibus nati ſunt, & patres viros excellentes habuerunt. *Proſapia* verbum vetus eſt, teſte Fabio, idem ſignificans, quòd progenies aut ortus.

90. *Peroſa*] Quem nondum exhibitum, votis, precibus, clamoribus, exoptavit. *Præſentia ferè contemnuntur*, ut eſt in ſermone vulgatô.

91. *Credas*] Deteſtatio mentium ingratarum, quas aut veneficiis mutatas, aut furore dementatas autumat. *Ebrii* ſponte inſaniunt; *lymphati* malô aliquô geniô viſô, agitantur. Ideò addit; *Furiis*. nam etiam mor-

Digitized by Google

morſu beſtiarum aut morbo accidit talis alienatio. Unde *lymphatum* pro hydropico accipiunt medici, & *peſtis lymphata*, eſt *hydrops* apud Sedulium lib 3.

93. *Quid prona*] Objurgatio cum admonitione, ut agnoſcant atque accipiant Meſſiam, patrum antiquorum ducem, & gentis præſentis ſervatorem, ad quam ſe adjungere propiùs non potuit, quàm quòd ex eorum ſtirpe ſit caro, ſine ſordibus & peccatô, ut quod contaminatum aut perditum eſſet purgaret & tolleret, ſuamque ſanctimoniam & juſtitiam benignè iis impertiret, qui eam non repudiant.

95. *Mentis integra*] *Integra mens* eſt, quæ nullâ ſui parte læſa aut corrupta eſt.

96. *Ducem*] Qui tuos Principes duxit & defendit, qui ante eos mare & Jordanem ſuſpendit, qui per aquam & ignes ſervavit, qui hoſtes eorum monſtris variis perculit, ſuis Angelis trucidavit, qui in periculis maximis præſens ſemper & ubique adfuit. Hunc ducem longis antè ſæculis promiſſum multis miraculis proditũ, innumeris beneficiis ſpectarũ agnoſce, qui nunc tibi adeſt tangendus, ſpecie infantis, habitu ſervi: hunc enim tàm parvulum, tàm abjectum, videbimus olim venturum in nubibus, judicem viventium atq; mortuorum.

97 *Latebræ*] Parvum oppidulum, hoſpitium obſcurum, ſtabulum ſordidum, in quô nemo aliquem alicujus dignitatis hominem quæreret.

97. *Obſtetrix*] Hæc puerpera verè admiranda, quæ ſimul *virgo, mater, obſtetrix* eſt. *Virgo*, inquam, ſine marito: *mater*, ſine ſemine: *obſtetrix* ſine experientiâ. Suprema in eâ dignitas, quia virgo & mater: ſumma majeſtas, quia mater Dei ſui conditoris & hominis intra viſcera ſua concepti; maxima paupertas, quia caret ope & miniſteriô, cui ſtabulum lectus eſt, cui præſepia ſunt cunulæ. Divus Bernhardus *tria opera & mirabiliter ſingularia, & ſingulariter mirabilia* dicit *eſſe, qualia nec facta ſint antea, nec facienda amplius ſuper terram, nempè quod invicem ſint conjuncta, Deus & homo, mater & virgo, fides & cor humanum.*

100. *Gentibus*] Ita Iſaias cap. 9. *In ipſum gentes ſperabunt.*

101. *Peccator*] Heteroſis numeri & perſonæ: pro, peccatores intuebuntur. Evidentius eſt quòd ſingulos alloquitur. Dixit de Chriſti placidiſſimô in carnem adventu, quo ſtudet allicere ad ejus amorem atque obſervantiam: nunc porrò dicit de ejus terribili reditu ad judicium, quo contemtores impios vocare cupit ad pœnitentiam. In priore adventu apparuit pauper, humilis, & ſervator: In reditu apparebit potens, terribilis, & ultor. Qui ſuſceperunt hunc puerum, & crediderunt in Chriſtum, (ut Johannes teſtatur) non venient in judicium. Ideò in hoc loco Prudentius peccatores alloquitur, ſi quos poſſet vocare ad mentem bonam.

102. *Coruſc. nub.*] Chriſtus apud Matthæum, *videbunt filium hominis, venientem in nubibus cæli, cum potentiâ & gloriâ magnâ.*



Digitized by Google

103. *Dieſtu*] Ante Chriſtum judicem nemo conſiſtit, & ante eum impii ſua delicta ſerò nimis deplorabunt, neq; ullius aut merito aut ſuffragio aut ſacrificio culpam p abunt, eam culpam nunc nominat reatum, quo non ſolum ſignificantur peccata, quæ perpetravimus: ſed ea quoque quæ propagatione accepimus; tota enim natura hominis, rea coram Deo, & obnoxia eſt iræ æternæ.

105. *Cum vaſta*] Hoc de verbis Chriſti, qui ait Matth. 24. *Mittet Angelos ſuos in tubâ, cum voce magnâ.* Idem repetit Paulus ad Corinthios & Theſſalonicenſes.

106. *Terr. crem.*] Ut terra initio abſorpta eſt undis; ita peribit ad extremum incendio, teſtimonio Petri Apoſtoli Scripſerunt etiam Philoſophi de duplici mundi ruinâ, unam futuram κατακλυσμὸν, alteram τὴν ἐκπυρώσιν.

107. *Sciſſus axis*] *Axis* in curru eſt, circa quem rota volvitur, ἄξων τοῦ κέντρου, ἡ διάμετρος αὐτοῦ, περὶ ὃν στρέφεται, ut inquit Proclus. *Cardines* ſunt poli, πέρατα τοῦ ἄξονος: quorum βόρειος, qui nobis ſemper apparet, alter appellatur νότιος, qui nunquam: illum Ovidius *conſpicuum*, hunc vocat *occultum*. His ſolutis machina cæleſtis dicitur ruitura.

109. *Inſignis*] *Pater omne judicium dedit filio*; inquit Johannes.

*Mer. rep. con.*] Hæc omnia ſecundum ſcripturam dicta ſunt. Ita Paulus Rom 2 *Patefiet juſtum judicium Dei, qui redditurus unicuiq; eſt ſecundum facta ſua.* Ita Johannes cap. 5. *Qui in monumentis ſunt, audient vocem filii hominis & prodibunt, qui bona fecerunt, in reſurrectionem vitæ; qui verò egerunt mala, in reſurrectionem condemnationis.*

112 *Gehennam*] Gehennæ vocabulo in ſuis concionibus Chriſtus primus utitur, pro cruciatibus inferorum. Nomen ortum eſt, à valle Hinnon in ſuburbiô Jeroſolymorum. Fuit irrigua ea vallis Siloâ fonte aquarum medicatarum, in quâ valle Molocho cremati ſunt infantes. Molochi ſtatua fuit ænea, regio habitu capite vitulinô, manus extentas porrigens, in cujus ſinu deponebant liberos, qui igne intus ſubjectô torrebantur crudeliſſimè; néve parentes vagitûs aut lamenta exaudirent, crebra pulſabantur tympana. Immolarunt hoc modo filios ſuos Manaſſes, Achas, Sanheribis. Item Ammonitæ, Moabitæ, Pœni.

112. *Tartarum*] *Tartarus* eſt inferorum (ut ait Virgilius) imus fundus à terrore nomen habens.

113. *Judea*] Alloquitur Judæos, qui Chriſtum occiderunt & ejus doctrinam contemſerunt. Illi enim (ut inquit Propheta, & repetit Apoſtolus) *videbunt, in quem transfixerunt.* Chriſtus enim & mortuus eſt, & reſurrexit: Cujus adventus fulminis inſtar, & terrebit & opprimet omnes impios Citatur à Lactantiô & Auguſtinô Sibyllæ adverſus gentem Judæam vaticinium, quod ei exprobrat, quod Deum ſuum non agnoverit, & ſit ſerô nimis noſcitura.

115. *Furoris præſule*] *Præſules furoris* appellat infamiæ auctores, qui ſuum

ſuum regem cruci affixerunt *Præſules* dicti ſunt Salii, Sacerdotes Martis, qui cæteris furentib. arma quatientes præſaliebant, quaſi duces chori furioſi *Præſulem fori* dixit Sidonius ad Polemium.

116. *Mors hauſit*] Quia animam poſuit in cruce.

118. *Mors reddidit*] Quia fracto ſepulchro & ruptis mortis catenis, in vitam rediit, & in urbe ſacrâ multis apparuit, & eſt cum diſcipulis dies quadraginta verſatus.

# AUR. PRUDENTII CLEMENTIS
## *ROMANUS MARTYR.*

E præfat. huic hymno præfixâ.

IN *quô* (hymno hoc) *pro defenſione nominis Chriſti diviné profecto, & ad refutandam ſuperſtitionis cæcitatem copioſè diſputatur.* Et alicubi in Indice ſuper Chriſtian. Poëtas: *Hic hymnus omnium eſt eruditiſſimus.*

## Commentarius.

HAbet hoc carmen titulum duplicem. Ab Antonio Nebriſſenſe, Agon Romani: ab Aldô Manutiô, Tragœdia inſcribitur, ex hoc verſu ipſius Prudentii,

*Seriemq; tantæ digerens Tragœdiæ.*

In libris antiquis Hymnus eſt numero decimus, & titulum ſingularé non habet, nec habuiſſe olim videtur. Tanti hæc res nõ eſt, ut cum quoquam ſit dimicandum. Utilitas potiùs illa colligenda eſt, ut Romani Sacerdotis, & pueri præſtantis exemplo, Dei agnitionem, fidem, patientiam, magnanimitatem diſcamus, & reſtare piis vitam meliorem ſciamus, in quâ præmia erunt fidei ampla, & cum Chriſto vivent perpetuâ lætitiâ omnes, qui ejus nomen coluerunt, & pro eô non dubitarunt ſanguinem profundere.

Digitized by Google

## Argumentum.

*Romani Sacerdotis Antiocheni, viri nobilis & conſtantis mortem glorioſam, in hoc hymno Prudentius præclarè deſcribit, ſimulq́ complectitur mortem pueri cujuſdam ſeptuennis, quem Deus ad certamen ſanguinis ætate tenerrimâ vocavit. Inſignes ſunt in hoc ſcripto diſputationes contra Deos gentiles, in initio: & contra eorum ſacrificia cruenta, ad finem: quibus alia ſunt interjecta de nobilitate, de Deo vero, & de ejus cultu proprio: De obedientiâ, quatenus ſit Imperatori præſtanda. De tolerantiâ in pœnis & morte. De vita æterna felicitate. De Chriſto promiſſo & paſſo. De Crucis gloriâ. De corporum reſuſcitatione: quæ ita exponuntur magnificè, ut ſolos Chriſtianos ſapere, ſolos facundos eſſe dixeris. Puer poſt plagas & ſectiones, capite plectitur: mater incolumis dimittitur, ut orbitate magis torqueatur: ſed Romanus poſt eculeum, plumbatas, ungulas, fidiculas, verbera, oris & totius corporis lacerationem, ad rogum damnatur: rogo impoſitum, flamma non attingit, quæ imbre cælitus reſtinguitur. Tandem lingua à Chirurgo Ariſtone exſecta, non minus articulatè, quàm antea loquebatur: nam ut verè Prudentius,*

Chriſtum loquenti lingua nunquam defuit.

*Cùm nullis cruciatibus extingueretur exigui homo corpuſculi, demùm ſtrangulatus fune in carcere eſt, M. Nov. D.XVIII. Imperante Galerio, Aſclepiade* Urb. *Præfecto. Nominantur alii duo Romani.* Unus, *qui cum Euſebio, Vincentio, & Peregrino ſociis, fuſtuario occiſus eſt, imperante Commodo, Vitellio* Urb. *præfecto. Alter, quem in carcere baptizavit Laurentius, qui è milite factus martyr eſt, imperante Decio,* Urb. *præfecto Valeriano. In hoc hymno deſiderari nihil poteſt, niſi quod parum pia eſt invocatio, atque item concluſio. Nam repugnant illi dicto legis, quòd à Chriſto repetitur,* Deum ſolum adorabis, & ei ſoli ſervies: *qui error ſæculi viciò accidit. De eâ re prudenter è Divo Auguſtino Iſidorus,* Honorandi (*inquit*) ſunt martyres, propter imitationem: non adorandi propter religionem: Honorandi,

randi, *inquam*, ſunt caritate, non ſervitute. Quiſquis autem in adorationis errorem delabitur, corripitur per ſanam doctrinam: ſive ut corrigatur, ſive ut caveatur: tum etiam ipſi Sancti, vel homines, vel Angeli, exhiberi ſibi nolunt, quod Deo uni deberi norunt.

Verſ. 1. *Fortis aſſertor Dei*] *Aſſertorem Dei*, Eccleſia Romana confeſſorem: *fortem aſſertorem Dei*, voce Græca martyrem appellat, qui non dubitat pro Chriſti nomine, & fide verâ, corpus & vitam impendere.

2. *Elinguis*] vocis non diſertæ inſtrumentum. *Elinguis*, qui loqui nequit, etiam ſi linguam habeat: *elinguatus*, qui non loquitur, quòd careat linguâ.

3. *Largire*] Da, concede. A Dei largitate & benevolentiâ proficiſcuntur omnia. Eſt autem hic verſus ſuperioris explicatio.

3. *Comptum carmen*] Gravi materiæ conveniens. Id enim *comtum* eſt, quod eſt decorum.

3. *Infantiſſimo*] Minus eloquenti, præſertim in grandi argumento.

4. *Tuarum mira laudum*] Pro, laudes tuas miras, Græciſmus. Alibi, *ſumma pellis*, ἡ ἐπιφάνεια: & *ſumma fluctuum*, τὸ ἐπίπεδον.

5. *Mutos eloqui*] Hoc quidem contra naturam eſt, ſed in Eccleſia factum ſæpius. Non poteſt nec debet veritas carere defenſoribus: reſpondente Phariſæis Chriſto; *Hi ſi tacuerint, ſaxa clamabunt*.

5. *Plectrum palati*] Linguam, quæ eſt inſtar plectri ſeu pectinis. Infrà,

*Titubante plectro fatus eſſet debilis.*

Scribit Suetonius Claudium Cæſ. habuiſſe plectra linguæ titubantia. Cicero de Natura Deor. *Plectri*, inquit, *ſimilem linguam, noſtri ſolent dicere: Chordarum, dentes*. Eadem ſimilitudine πλῆκτρον μηρῶ appellant Anatomici.

7. *Revulſit*] Recens præteritum, pro quo vetuſtiſſimi dixerunt *revellit*.

7. *Silentium*] Quia ſine naturæ inſtrumento formare ſermonem Deus poteſt, qui omnia poteſt.

8. *Ori*] Non cuivis ori, ſed ori Deum fatenti.

9. *Veritatis*] Loquitur de eâ veritate, de quâ Chriſtus ad patrem cæleſtem: *ſermo tuus eſt veritas*. Et ad diſcipulos. *Ego ſum veritas*. Illa veritas coërceri nequit etiam ſi lingua evulſa ſit: extingui nequit, etiamſi homo extinguatur.

11. *Hærens ſermo.*] Qualis eſt hæſitantium, τῶν τραυλιζόντων ἢ μογιλάλων. Phraſis eſt ſcripturæ, ut, *lingua mea adhæſit faucibus*.

12. *Abſonis*] inconcinnis, abſurdis, inſuavibus.

13. *Superno rore*] Gratiâ cœleſti. Roris ſimilitudo frequens in literis divinis.

14. *Spirituali lacte*] Cæleſti quadam facundiâ. Nicephorus eodem modô eloquentiam χρυσὸν γάλα, nominat.

15. *Impeditos*] difficiles, anguſtos.

16. *Laxabit*] Expediet, proferet.

17. *Præcepta*] Ut & ſcirent, quid facerent: & confiderent, quia præceptorem haberent Matth 10.

18. *Sacramentum*] Nunc pro verbo Dei ponitur, quod & ipſum ſacroſanctum eſt.

19. *Provid. quærere*] Benè expreſſit τὸ μεριμνᾶν, quia curam & ſollicitudinem ſignificat inveſtigandi, ὡς μεριμνήσητε πῶς ἢ τί λαλήσητε. Tollit non ſolum perſonarum reſpectum, ad quos loquendum eſt, quòd eorum cura non ſit habenda: ſed tollit etiam, quod ad nos pertinet, & anxietatem inventionis & modum enunciationis. Confeſſio nominis divini non eſt ingenii noſtri, ſed divinæ ſapientiæ: non animi humani, ſed excellentiæ altioris: non vitium deniq; imbecillium, ſed gratiæ excelſæ. Adeò etiam noſtra non eſt, ut nec cogitare valeamus de Deo, ſine ipſius auxiliô: nec loqui poſſimus, ſine ipſius ore atque Spiritu. Pergit enim Chriſtus dicere, *non vos eſtis, qui loquimini, ſed Spiritus patris veſtri, qui loquitur per vos.* Ipſe enim præit, ipſe ſuggerit, ipſe loquitur, per imparatos & indoctos, per infantes & mulierculas, tali ſapientiâ, cui nemo prudens reſiſtere quam nemo tyrannus valet exſtirpare

21. *Sum mutus*] Agnoſcit ſui oris infantiam, ut Chriſti prædicet in ſe gratiam: ſuo detrahit ingenio, ut ſit locus Chriſti præconio.

21. *Potens facundiâ*] Talia ſunt, *Deus potens maris.* Et, *muſa potens lyræ*, apud Horatium.

22. *Lingua Chriſtus*] Appoſitio Chriſtus, inquam, potens facundiæ: qui & pectus ſapiens indidit: & linguam pectoris indicem formavit. Nebriſſenſis lectionem hanc ſine cauſa mutat, & (ut ipſe fatetur) contra vetuſtos codices.

23. *Supremo ſpiritu*] Ultimo quaſi halitu martyrii, quia furori dæmonis potenter reſiſtit.

25. *Noviſſimo*] Cum videt agonem inſtare.

26. *Sic vulneratur*] Similitudine evidenti diaboli ſævientis iram & furorem depingit, qui quidem mordet & vulnerat: ſed mordet, ut ſibi ipſi noceat: vulnerat, ut ſpiculum vel telum ſibi infigat.

27. *Remordet*] Quod beſtiæ efferatæ faciunt.

29. *Dolore ſævior*] Nam dolor vires incendit, ut ait Poëta: & feræ laceſſitæ invadunt crudelius.

30. *Morſuum pericula*] *Beſtiarum morientium morſus, inprimis ſolent eſſe lethiferi*, ut ait Florus: vel cùm alios morſu lædunt, vel cùm ſpicula mordendo ſibi infigunt altius. De utroque morſu nunc loquitur. nam

Satanas

Satanas mordendo pios lethaliter affligit, ſed eodem morſu ſibi etiam infert dolorem

31. *Galerius*] Galerius Maximianus, Diocletiani gener, ut ſcribit Eutropius, propalam ferus, & incivilis ingenii, aſperitatem animi, etiam vultus horrore ſignificavit.

35. *Chriſtum*] verba edicti.

35. *Quiſque*] pro, *quiſquis*, Prudentianum eſt. Auſonius:

*Parcit quiſque malis perdere vult bonos.*

36. *Serpens*] Idem diabolus, qui nomen Legionis habuit, improba edicta Galerio dictavit. Ut de adventu Chriſti Herodes doluit, ita de ejus doctrinâ timuit Galerius: Cùm tamen Chriſtus non venerit ad eripiendum Herodi regnum: nec ejus diſcipuli aliquid docuerint, ad turbandum imperii ſtatum. Hi duo tyranni eodem mortis genere extincti ſunt. Uterque enim fœdo inteſtinorum cruciatu & corroſo à vermibus corpore periit.

36. *Ore regio*] Imperatorio edictô, ut major ejus ſit auctoritas certè in impiis perſecutoribus loquitur & ait diabolus, tanquam in ſuç carnificinæ inſtrumentis.

37. *Qui mort.*] Sequitur hoc loco & in hymnô Cath. 9. Evangeliſtam Marcum in initio quinti capitis, qui unum ponit dæmoniacum. Sequitur eundem Juvencus lib 2.

37. *Exiens clamat*] Addit Marcus *ipſum habitaſſe in montibus, & ſeſe cædiſſe ſaxis:* Lucas præterea ait, *agitatum à triſti illo ſpiritu in ſolitudines.*

41. *Imminens reg.*] Mandata cum ſummâ ſeveritate exequens. Eſt in hoc verbo quædam emphaſis ſive in bonam ſeu in malam partem ſumatur, Catull.

*Totus immineat tibi.*

Ovid.

*Imminet exitio vir conjugis.*

43. *Eccleſia tenus*] hoc eſt, de ſingulis Eccleſiis, excuſſis earum adytis & penetralibus.

44. *Mancipandum*] addicendam, tanquam omni libertate ereptâ, omni jure interdicto.

45. *Diſcip. Nazaren*] Ita vocat per contemtum doctrinam de Filio Dei, tanquam loco obſcuro & regione ignobili primum editam. Unde & Nathanaël apud Johannem: *Nunquid de Nazareth poteſt eſſe aliquid boni?* Fuit hoc oppidum non procul à monte Thabore in locô edito ſitum, cujus cives Chriſtum præcipitare voluerunt, qui ibidem conceptus eſt & educatus.

47. *Sancti ſanctor.*] Locum templi intimum & ſacratiſſimum, ad quem ſalutis cauſſa plebs confugerat. Ebraicam Phraſin retinere noſtro auctori placuit

48. *Armis*] Sceleratis militibus & fas nullum putantibus.

Digitized by Google

48. *Profanus*] Benè profanus, quia illaturus templo & ſacrario vim ſacrilegam.

49. *Aram*] Antiochiæ ornatiora cæteris templi partibus, fuiſſe aram & januam ex hoc locô conjicimus. Deſcriptionem totius Urbis luculentam lege apud Egeſippum.

51. *Procurrit*] Munus boni paſtoris, qui templo & populo laboranti ſuccurrens, ſepta & oves ſuas ſtudet animo præſenti & intrepidô defendere.

52. *Heros*] Heroës verè ſunt, qui religionem tuentur: *heroës excellentes*, qui ſua tyrannis opponũt corpora: nullum detrectantes odium, nullum formidantes ſupplicium.

53. *Perduelles*] Nominis Chriſtiani hoſtes, more Romano, qui reum majeſtatis hoc nomine notabant.

54. *Animos*] Munus aliud paſtoris, pręmunire conſolationibus infirmos, & hortatibus animare fidentiores.

55. *Néve cedant turbini*] Tempeſtates ferè terrent impetu quodam quaſi venti aſperioris, ſed eis cedendum tamen non eſt. Hic turbo majore eget ſapientiâ, nempe Spiritus Dei, ne quis vultum aut enſes tyrannorum imminentium minantiumq; exhorreſcat, néve de arce fidei ſubitâ illâ impreſſione, quaſi turbinis violentiâ dejici ſe patiatur. Poſſumus hoc ſermone, *Turbini cedere*, de quovis homine uti meticulosô. *Turbinem tribulationum*, eadem metaphora dixit D. Auguſtinus.

56. *Conſpirat*] Quaſi contra tyrannum pro libertate fidei, & pro Eccleſiæ ſalute. *Conſpiratio* eſt eorum, qui ſubitò tumultuantur.

56. *Uno ſpiritu*] Unô conſenſu, unô impetu: quòd fœdus primùm in Baptiſmô inter ipſos fuerat ictum.

57. *Grex Chriſtianus*] ἐχυρός, qualis videlicet ſit grex piorum, non colluvies, non factio, ſed agmen certi Imperatoris: neque agmen transfugarum aut terga vertentium, ſed ſub ſignis Chriſti ſui, perpetuò militans & magnanimum. Neque agmen ſolummodo virorum ſed feminarum, virginum, parvulorum: non conſpicuum armis, ſed mundum fide: non inſtructum ferrô, ſed paratum expectatione: neque dimicans tantùm cum lictoribus & tyrannis, ſed cum omni poteſtate inferorum, atque adeò pugnans cum ſeipſo, ne diffidentiâ, improbitate, ociô excidat à ſperatâ victoriâ. Hujus agminis ſacramentum militare eſt, ut hîc Poëta ait,

*Fidem tueri, vel libenter emori.*

59. *Fixa*] Legibus.

59. *Statuta*] Decretis. *Fixa* item univerſorum animis: *Statuta*, ſingulorum ſuffragiis.

61. *Repulſus miles*] Quia violentos milites in templum admittere noluerunt, & ſacrilegos homines à limine atque religioſâ propulerunt.

61. *Ad ſubſellia*] Præfecti, qui & Prætoris vicem gerebat.

62. *Rebellis*

62. *Rebellis*] *Rebellio* eſt, contra jus fasque, & inprimis contra magiſtratum impetus & ſeditio.

63. *Pervicace*] obfirmatâ & perdurante. *Pervicacia* interdum conſtantia eſt in bono: ideò eo verbo de Chriſtianis rectè utitur, quorum perſeverantiam, rebellionem & audaciam malevoli interpretantur.

64. *Obſtinatè*] Pertinaciter, perſeveranter. Jugulos receʃtos opponere, ſeu (ut Cicero) *jugulum oſtentare* eſt ſe ſine trepidatione, cum eſt opus, periculo & morti offerre.

65. *Glorioſâ morte*] *Mors glorioſa* eſt, cum quis confidenter in bona cauſſa mori non detrectat.

65. *Oppetant*] oppetere eorum propriè, qui in acie cadunt, dictum quaſi *ore petere*, quia fortiter morientes, ne quam doloris ſignificationē darent, terram ore mordebant.

66. *Præceps*] Nullâ ratione dignitatis; quia ſacerdos erat: nulla nobilitatis; quia loco honeſtiſſimô natus.

67. *Ut incitator*] Qui aliis conſuleret, & eos moveret.

67. *Fax*] Quia aliis viam oſtenderet, & ſeditioni quaſi præiret atque præluceret.

68. *Plebe*] Pro, plebis defenſione.

69. *It*] Chriſtiani mortem aut vincula non refugiant. Ita de Stephano Pet. Bembus:

*Ibat ovans animis, & ſpe ſua damna levabat.*

70. *Ultrò*] Indicium fiduciæ, cum quis judicem & tortorem non horret: ſed ad cognitionem ſponte ſe offert, & liberè expectat ſententiam.

71. *Amor cor.*] *Amor coronæ* nunc eſt, cupiditas moriendi, deſiderium martyrii: quod *corona* verbô Apoſtolicô nominatur.

71. *Trucem lict. art.*] Carnificinam, tormenta.

*Ungulis*] Ungula, inſtrumentum bifidum, quô latera & coſtæ ſcindebantur: ſumta à beſtiarum ungulis ſimilitudine.

74. *Altum limen*] Templi magnificentiam denotat, à liminis ſublimitate.

75. *Stupore mutis*] Proverbialia ſunt, *mutus dolore, mutus ſtupore.*

75. *Ipſe tor. trah.*] Animus paratus ad tolerantiam. Ita alibi, *provocat, Tortore tortus fortior.* Gregorius in Homeliis: *Ante armatos reges, & præſides deductus, imperterritus ſtetit: feriente robuſtior, judicante ſublimior.*

76. *Ob ora*] Ante ora, in conſpectu.

77. *Infame*] Aſclepiadis oratio, primùm continet accuſationem, quòd ſit Romanus, gloriæ inanis cupidus, quia nominis ſempiternitatem expetat: Deinde minas, quod ſit animadverſurus in ipſum, tanquam novitatis auctorem, & puniturus totum populum, tanquam hominis perditi aſſeclam.

77. *Infame*] Pro homine monſtroſo & infami. Verbo graviore

contra dignitatem ſuam utitur, quia loquitur iratus.

77. *Vilis*] Degener. declinans à majorum gravitate, *Vile* eſt, quod naturâ ſuâ precii eſt minimi; ut, *vilemq́; phaſelum*. *Degener*, quòd à bonâ naturâ deflectit; ut, *canum degeneres*, dixit Plinius.

77. *Inteſtabilis*] Deteſtande, ſeu (ut nos loquimur) maledicte, deſciſcens etiam à religione patriâ.

78. *Ventilator*] Translationibus utitur duabus, quarum altera levitatis infamiam habet quòd *ventilator* dicitur: altera exprobrationem temeritatis, quòd *procella*. Cicero appellat *patriæ procellam*, hominem ſeditioſum. Nihil autem facilius concitatur quàm vulgus erga principes, τῇ φύσει γὰρ ἀντίκειται τοῖς ἐξ ἀρχῆς ὁ δῆμος.

79. *Inquietas*] Sollicitas, turbas. *Inquietare*, eſt, quietum movere.

79. *Mentes mobiles*] Facilè (ut ait Virgilius)

*Scinditur incertum ſtudia in contraria vulgus.*

80. *Imp. turba*] Tria hæc populo tribuit, levitatem, novandi ſtudium, imperitiam.

80. *Dedat legibus*] Principi ſe ſubjiciat. Leges populo onera eſſe videntur.

81. *Populare*] Quod gratiam, & favorem communem mereatur

81 *Sub colore gloriæ*] Sub inani prætextu, & falſâ ſpecie gloriæ, quia dictum eſt,

*Quo glorioſâ morte fortes oppetant.*

82. *Illit. frequentia*] Imperitus populus, rudis multitudo. Reſpicit ad id, quod poſt mortem nomina multorum martyrum ſunt conſecrata. Hos irridet præfectus gentilis, quòd Chriſtiani eâ ſpe adeant pericula, ut ſint immortales, & ex antiquitatis memoriâ objicit eis Gigantes, qui eò ſunt audaciâ provecti, ut cælum tentarent oppugnare: quod etiamſi ſe efficere poſſe deſperarent, tamen perire maluerunt, quàm non id tentare, quod ſemel animis propoſuerant, ut apud poſteros diuriùs eorum celebrarentur facinora. Tales eſſe dicit Chriſtianos, qui mortem ſubeant, quamvis tetram, ut apud homines diuturna ſit ipſorum gloria. Gigantes obrutos eſſe fulmine & oppreſſos montibus, fabulæ teſtantur. Nam Enceladum Ætna, Typhoëum Inarime, Mimantem Prochyte premi, apud Poëtas: alios in inſulis Vulcaniis, in Phrygia, in Lydia, apud Pindari legitur interpretem. Narratio de Gigantibus è ſacra hiſtoriâ deſumta, & exponendo magis magiſque depravata eſt, à profanis ſcriptoribus. Habuiſſe eos centum capita, & manus totidem, Poëtæ fabulantur, quia magnas habuerunt factiones, neque pugnarunt ſolum calliditate, verùm etiam viribus. Habuiſſe præterea pedes ſerpentum, quia uſi fuerunt in actionibus ſuis induſtriâ & celeritate: vel quia prodierunt ex Eccleſiâ Satanæ qui ſerpentis ſpecie primum hominem à Deo alienavit, quæ veriſſima eſt interpretatio. Iſta autem calumnia in Chriſtianos, quòd eſſent θεομάχοι, injuſtè eſt detorta, de quô plura poſtea dicentur.

86. Hos

86. *Hoc tu paraſti*] Invehitur in Romanum quòd ſit ſeditionis & exitii auctor & ſignifer, quodque plebem miſeram & ignaram in cladem conjiciat, eamq; calumniam etiam atq; etiam repetit imperitus accuſator & impius.

88. *Profanos*] Religionis patriæ hoſtes.

88. *Impiati*] Ita vocat, quaſi καθάρματα & περιψήματα, hoc eſt, piacula ſeu ſordes quales ſunt homines, qui Deo atque hominibus ſunt odium. *Impiatus* eſt impurus, & nondum piatus: quo verbo etiam Seneca Tragicus utitur.

89. *Te magiſtro*] Qui eos doces.

90. *Cauſſæ mortis*] Qui ſuades.

90. *Mal. ſignifer*] Qui incitas. Objicit viro innocenti ingenium maleficum, mentem faſcinatam, audaciam facinoroſam.

91. *Æquum eſt*] *Nec enim lex juſtior ulla eſt,*

*Quàm necis artifices arte perire ſuâ.*

Ea lex tyranni Phalaridis perhibetur; & nunc ab Aſclepiade repetitur, qui ſe Phalaridi ipſe ſimilem facit, iniquâ & iracundâ ſententiâ.

93. *In te recurrat*] Iiſdem tormentis in te animadvertat. Senſus eſt, quod alios tuo hortatu facere perpuliſti, tuo nunc ipſius exemplo comprobabis.

95. *Feras*] Habet quiddam proverbiale hæc ſententia: *Feras, quod ferendum ſuaſeras.*

96. *Contra reddit*] viciſſim reſpondet. *Reddere*, pro reſpondere, tanquam rem creditam enarrare. Horat Serm. 2. 8. *Redde age, quæ deinceps riſiſti.*

9'. *Ore libero*] *Libertas dicendi* innocentiæ teſtimonium eſt. In hac oratione primùm reſpondet pro ſe, & offert ſe occidendum pro Eccleſiâ. Tum cauſſam agit publicam, negatq; homini profano in templum Dei ingreſſum.

97. *Amplector*] Verbo utitur ſignificante, tanquam de re deſideratâ & optatâ loqueretur.

97. *Nec me ſubtraho*] non defugio, non detrecto. Si meâ morte liberare poſſum cæteros, ſponte me ad pœnas offero: imò tibi ipſe conſulo, ut in autorem potiùs, quem manifeſtè tenes; quàm in plebem miſeram, & tuo quoque judicio imperitam, animadvertendo deſævias. Tyranni, quibus ſe putant poſſe terrere Chriſtianos, nempe tormentis & morte: iis majores animos, ſpiritùsque ardentiores addunt: & quod ipſi judicant terrorem, id piis votum eſt & gaudium.

98. *Pro fid. plebe*] Non pro quavis plebe,ſed pro Chriſtianâ : neque pro ſeditioſâ,ſed fideli. Viri innocentes multi à tyrannis petierunt,ut, nomine Chriſtianorum, voce præconis publicâ damnarentur : ne perduelles viderentur aut ſcelerati fuiſſe:quod ſuo cuidam ſatrapæ viro præſtantiſſimo Sapores rex Perſarum, quem alia nulla cauſſa improbabat, niſi quod Chriſtianus eſſet,clementer conceſſit.

98. *Solus immoler*] Boni paſtoris eſt vitam pro grege ſuo ponere. Chriſtiani *immolari* dicuntur,quia ſunt quaſi victimæ, ſecundum Davidem.Ita Sedulius de infantibus ab Herode occiſis :

*Quorum tyrannus millia*
*Chriſto ſacravit victimam.*

101. *Intrare*]Olim nulli gentili templum Dei intrare licuit,quæ religio nunc eſt mutata in ſuperſtitionem. Nam ſacella Jeroſolymis ſunt,& Romæ in Vaticano & Eſquilino, à quibus ſexus muliebris arcetur : ut olim ab Herculis fanô ſervi,à Bonæ Deæ ſacello viri.

101. *Servus Idolorum*] Nemo ſervit indigniùs,quàm qui idolis ſervit: nemo miſerius,quàm qui dæmoni. Idolorum cultus magna inſania eſt: dæmonis verò,extrema cæcitas. Servitutem objicit homini ingenuo & nobili : quia non de corporis vinculis,ſed de animi atque judicii perverſitate ſermo eſt;& *Idolorum ſervum* more Eccleſiaſtico,pro hoſte Dei nominat.

103. *Purus*] Ab omni inquinatione purgatus.

103. *Orandi locus*] Eodem modo *templum, domus orationis* ab Iſaiâ Prophetâ,& à Matthæô Apoſtolo appellatur: & à Prudentiô noſtro, *domus ſalutis*,ab officiô videlicet atq; effectu.

104. *Confido S.S.*] Virtus Chriſtianorum non eſt in ipſis,ſed in Numine cæleſti:nec animoſitas eorum propria,ſed ſpiritus Dei eſt potentia.

105. *Dandum*]concedendum,permittendum.

105. *Limen attingas pede*] Proverbiale eſt. Ut, *Si minimô attigeris digitulô*; cum aliquem acceſſu,quô indignus eſt, arcemus.

106. *Noſter factus*] Noſtræ religionis & fœderis: ut Æn.2.

*Noſter eris*,hoc eſt,in noſtram gentem ſuſcipieris.

106. *In noſtram gregem*] In noſtram,& Eccleſiæ noſtræ ſocietatem. Honeſtius hoc proverbio utitur quàm ille,qui dicit ; *Ut me in veſtrum gregem recipiatis.*

108. *Incenſus*] Ad iracundiam incitatus,quæ ſimilis incendio eſt.

109. *Eviſcerandum*] viſceribus extractis cruciandum: quod ſcribunt Eraſmo Epiſcopo accidiſſe.

109. *Eculeo*] Inſtrumentis ferratis,quibus corpora tractim aut pectinatim affligerentur. *Eculeus* eſt ſtipes ligneus, de quô ſuſpendebantur corpora,pœnis deſtinata.

110. *Creſcere*] Dilanciuando augeri, ut fit in diſlocatione rerum compoſitarum.

111. *Fu-*

111. *Furenti*] Præ irâ minus videnti aut conſideranti.

111. *Suggerunt*] Deterrent à novitate pœnæ, quæ indigna ſit viro multorum meritorum & ſplendoris vetuſti.

112. *Vetuſtâ nobilem proſapiâ*] Nobilitatem commendant duo, *virtus* & *merita*: *virtus*, inquam, à majoribus propagata: *merita*, quæ homines propria induſtria claros faciunt.

113. *Primum civium*] Civem primatem vel principem.

114. *Noxialem ſtipitem*] Columnam noxiis erectam: exponit, quid ſit eculeus, καθ' ἑρμηνείαν.

115. *Plebeja pœna*] *Pœna plebeja*, homini plebejo, & vili debita. Diſcrimen olim inter pœnas fuit; & idem nunc obſervatur, ubi non exercentur judicia planè barbara.

116. *Tundatur*] In tergo, per tergum, nota figura.

117. *Plumbo*] *Plumbum*, pro, pilâ plumbea, vel baculo aut ſtilo, in quem plumbum eſt infuſum: *plumbatam* antiqui nominant.

117. *Extuberet*] Inſtar tuberis turgeat & emineat.

118. *Competenter*] Pro cujuſque ſtatu & conditione. Irriſione uti videtur, pœnam differens, ut eum audiat: non minuens, ut ei parcat.

119. *Magni refert*] Plurimùm intereſt.

119. *Vilis*] *Vilis*, pro ignoto & ignobili: quod tales ſint nullius æſtimationis.

119. *Nobilis*] *Nobilis* pro generoſo, qui commendatus virtute majorum eſt.

120. *Gradu reorum*] Lex Romana erat, ut pro ratione ordinis ſui quiſq; puniretur: intererat enim inter plebejum & civem, inter vilem & nobilem, inter generoſum & ſenatorem.

120. *Forma tormentis*] pro, *forma tormentorum*, planè Poëticum eſt.

121. *Illâ grandine*] Inſtar grandinis, χαλαζηδόν. *Grando telorum*, pro multitudine. Ut *grando ſaxorum*, proverbialiter. Ovidius in Nuce:

*Saxa novos fructus, grandine plura, petunt.*

122. *Inter ictus*] Plumbatis factos.

123. *Erectus*] vel, quia plagis inclinatus fuerat: vel quia ſtrati ligatiq; homines verberarentur.

123 *Abſit*] Diſputat ſtatu definitionis, contra nobilitatem arrogantem, quæ ſanguine tumet, non virtute: & quæ genere nititur, non pietate. Ait, nobilitatem non eſſe laudem de meritis parentum (ut Boëtius definit) venientem: nec datam à ſenatu dignitatem, propter factum aliquod præclarum: ſed eam nobilitatem veram, quæ à Deo ortum habeat, & cujus officium ſit cognitio & cultus Dei: cujus præterea picturæ & inſignia ſint, vulnera propter Chriſtum variis armorum generibus illata, & in qua laborum magnorum & difficilium finis, mors eſt glorioſa.

Efficit igitur hominem nobilem, Deus: conſervat vitæ dignè Deo acta; oſtendit crux; quam finis demum ſequitur mors inclita. Cauſſis omnibus collectis definivit nobilitatem. nam vulgus aut efficientem tantùm ponit, ut parentum ſanguinem: aut formam ſumit, ut curiæ legem.

*Sanguis parentum*] Nobilitas duplex eſt, alia à majoribus accipitur, alia à nobis initium ſumit. Talis nobilitas Romæ fuit, aut è ſanguine patriciô, aut ex ordine plebejô.

125 *Generoſa*] *Nobilis* eſt, qui ab antiqua ſtirpe natus eſt, εὐγενὴς, *benè natus*, ut Horatius loquitur. Wolgeborn. *Generoſus* eſt, qui à ſtirpe præclara non degenerat, γενναῖος.

125. *Secta*] *Secta*, à ſequendo. Olim diſciplinæ nominatæ ſunt, quæ poſtea ſectę cæperunt dici: quę ferè in malam partem apud Latinos uſurpantur, ut *hæreſis* apud Græcos.

126. *Si prima*] In hanc ſententiam Divus Auguſtinus: *Semen hominis è qualicunq; homine. Dei creatura eſt.*

*Incunabulis*] Pro, *incunabulorum origo*, nota Poëtis antiptoſis.

127. *Textu*] Serie, ordine. In Apotheoſi:

*Ex atavis longo texens per ſtemmata filo.*

*Dei* &c.] Qui ſecundum Moſen *inſpiravit in faciem hominis animam vitalem.*

129. *Cui quiſq; ſervit*] Servitus alia animi eſt, quæ eſt turpiſſima: alia corporis, quæ regibus etiam poteſt accidere. *Sola apud Deum libertas, non ſervire peccatis*: ut inquit D. Hieronymus.

130. *Patri rebellis*] Qui ſuo conditori ingratus eſt, verè eſt ignobilis.

131. *Honos*] Propter pietatem.

132. *Splendor*] Propter ejus eminentiam Nobilitatis recenſet Ornamenta, fidei certitudinem, confeſſionis cõſtantiam, dolorum patientiam, mortis lætitiam. Quis enim habeatur nobilis, qui non factis oſtendat ſui animi virtutem, aut re aliquâ ſingulari probet invictam fortitudinem?

132. *Magiſtratus*] Magiſtratum hîc non accipio notione vulgari, quam nemo ignorat: ſed pro ipsâ experientiâ, quam Deus veluti magiſter exigit, ut probet fidem hominis Chriſtiani. Exponimus igitur hoc modo: *ut Magiſtratus venit*, id eſt, poſtquam fidei periculum faciendum eſt, vel (ut Ovidius loquitur) *tum tentamina fidei vocisq; ſumenda ſunt. Magiſtratus* igitur hîc videtur poni, pro magiſteriô, & ipſius magiſtri officio; ut modô contrariô ponitur *poteſtas*, pro ipſo prætore, apud Ciceronem & Juvenalem.

133 *Confitendi numinis*] Circumſcribit martyrem, qui eſt verus & conſtans teſtis, cum Deo æterno laus ſalutis eſt attribuenda.

135. *Vim dolorum*] magnitudinem cruciatuum.

136. *Benignus*] In pœna clemens.

137. Re-

137. *Remiſſus*] Indulgens in ſuppliciô. Fidei *παῤῥησία* eſt, quâ pii inſultant tyrannis, qui crudelitate ſatiari non poſſunt.

139. *Ampliatus*] Amplior & honoratior factus.

140. *Flocciſecero*] Planè repudiavero, tanq̃ luto, aut lateri coĉto ſimile. Nam πλινθῷ ὀπτῇ veteres nonnulli nobilitatẽ cõparant; & Theſpis Tragicus *luto* comparavit, inquiens: *De majorum nobilitate efferatur nemo: Unum enim omnes generis habent principium lutum, & ii, qui byſſô & purpura luxuriant; & ii, qui in paupertatis quaſi fundô verſantur.*

141. *Veſtra*] Singulatim jam exponit, cur nobilitas nomen inane ſit, primùm propter vitæ brevitatem, deinde propter tetram ſervitutem. Qui in rebus fluxis & incertis ponunt gloriam, non ſunt nobiles: qui nobilitate faciunt indigna, etiam ſunt degeneres. Inſignia (inquit) nobilitatis veſtræ ſunt vana. Ergò vana ipſa nobilitas. Servi eſtis ſuperſtitionis. Ergò non liberi Servis turpiora facitis. Ergò nobilitatis nomine indigni.

141. *Dignitatum culmina*] Vocat *culmina*, inſignium ornamenta, & quaſi faſtigia, quibus nobiles ſe efferunt apud vulgus, & præ cæteris mortalibus jactant ſe excellere. *Culmen* propriè de tectô, ſed & pro rerum aliarum eminentiâ ponitur.

143. *Faſces*] Apud Romanos præcipui magiſtratus erant conſules & Imperatores, quos *per faſces, ſecures, lictoresq́;* intelligit: item Imperatores triumphantes, quos per *togam prætextam*, & *togam pictam* ſignificat. nam iſta vocabula nequaquam ſunt conjungenda. Erant item Ædiles Curules, quibus *ſellam* tribuit: prætores, quibus *tribunal*. Igitur à rebus externis ſingulos depingit, non à nominibus officiorum: ut eò viliores eſſe oſtenderet, qui rebus vilibus ſuperbirent. Exagitant hoc idem riſu Democriticò in Satyris Horatius & Juvenalis contra nobilitatis arrogantiam.

144. *Trecenta*] Pro plurimis, numero proverbiali. Horat. 3. Carm. 4.

*—— amatorem trecentæ*
*Pirithoum cohibent catenæ.*

145. *Detumeſcitis*] Tumere deſinitis; quia magiſtratus tantum annui erant.

146. *Vernæ*] Servi ruſtici, quibus pecorum cuſtodia commiſſa. non enim illos vult dicere, qui à curâ domus aut cubiculi erant: aut à curâ dominorum, aut amicorum.

147. *Pudet fateri*] Reprehenſio per indignationem.

147. *Farre* &c.] Auſpicia captatis. Romanis erat uſitatum, ut nihil inauſpicatò agerent. Pulli cum à farre abſtinerent, ominoſum habitum; quod cum aliquando contemſiſſet Flaminius, ab Hannibale victus eſt.

148. *Aquila*] Livius ſcribit lib. 10. belli Punici ſecundi, inquiens: *Scipio ſeu baculus eburneus, in cujus etiam capite extabat aquila eburnea.* Juvenal. Sat 10.

*Da nunc & volucrem, ſceptrô quæ ſurgit eburnô.*

149. *Geſtator ejus*] Ex hoc locô colligimus, non prælatum triumphanti ſcipionem, ſed ab ipſo manu geſtatum fuiſſe: aut alius mos temporibus fuit Livii, alius Prudentii. Qui geſtabant res ejuſmodi, *ſigniferi, vexilliferi* dicebantur.

149. *Bellua*] Elephantis, cujus ſolum dentes ebur ſunt, teſte Pliniô. Materia veſtri honoris, beluina eſt; forma eſt volatilis: quibus oſtenditis levitatem & ignorantiam, quia efferimini nugis puerilibus, & imaginibus brutis, hoc eſt, oſſibus & plumis, ſeu elephante & aquilâ. Docet, ſapientiam gentiliũ eſſe inſipientiam, & dignitates eorum meram vanitatem. Talis aquila eburnea criſtâ rubeâ inſignis, ante annos aliquot reperta Romæ, ſacello ſubterraneo, montis Palatini, poſt templum Divæ Anaſtaſię. Talis exſculpta eſt in fornice arcus Veſpaſiani, in quô manu eã tenet Veſpaſianus, aſſidente à dextrâ Titô, à ſiniſtrâ Domitianô filiis. Solebant ejuſmodi aquilæ ſtatui ante aditûs templorum; quod Herodes Jeroſolymis, non ſine tumultu fecit. Aquilam præferendi conſuetudo, ſumta à Perſis eſt.

151. *Ad ſigillorum pedes*] Ad baſes ſtatuarum. *Sigilla* ſunt parva ſigna, qualia Etruſcis uſitata fuerunt. Ita contra Symmachum de Pallade lib. 2.

*Ut humenti deſudant mœſta ſigillo.*

152. *Infra ſectilem quercum*] E quâ ſtatuæ dolatæ ſunt. Statuas eſſe, prohibuerunt Perſæ & Ebræi: quas è metallis & lignis factas fuiſſe, notum eſt. *Opera adorare artificum*, hominis veſani eſt: *ſub quercu jacere ſupplicem*, etiam furioſi; quomodo enim dii ſunt, quos ſtatuarii fundunt, fabri poliunt, manus mortales abſolvunt: hunc locum infra tractabit copioſiùs.

153. *Projectius*] Levius, vilius, amentius.

156. *Lapis nig.*] Fabula hæc eſt. *Cybele*, mater Deorum, fingebatur nata in Phrygiâ, & in monte Cybelis expoſita; quæ facta anus, puerum eviravit. Ejus effigies erat *lapis niger*, auro incluſus, qui carpento trahebatur ad fluvium Almonem, in agrô Romanô, extra portam Capenam, ut Statius: extra Oſtienſem, ut Divus Gregorius. Ante carpentum Senatus nudis incedebat pedibus, comitante omni nobilitate, donec lapis & vaſa templi in flumine lotionibus purarentur. Eadem pompâ ad templum uſque principes civitatis revertebantur. Unde *Cybelis pompa* de inani & probroſâ dici poteſt. Ante ejuſdem lecticam die illo ſolenni, turpiſſima & nefaria cani ſolita, teſtatur Divus Auguſtinus. Extat adhuc lapidea Cybelis effigies Romanæ, in templo, quod *Sanctis Omnibus* dicatum eſt, & ante Agrippam, Auguſti generum, Cybeli dicatum eſt.

157. *Muliebris oris*] Effigie anum referens.

158. *Ad lavacrum*] Solenni pompâ inſtitutum.

159. *Pedes*] Quia nudi incedebant.

159. *Remotus calceis*] Detractis pedum indumentis. Demõſtrat, turpe eſſe, tali habitu incedere Senatores, nõ ſolùm in Urbe, ſed ad fluvium aliquot mille paſſibus inde diſtantem: cùm non ſequantur hominem, ſed carpentũ: non deam, ſed ſaxum: non currum triumphalem, ſed eſſedum mulieris: neque id faciunt in ſacris majorum, ſed tranſlatis è Phrygiâ, & in quibus ductores pompæ, ſint Semiviri. Sequi Deum patrium ad templa, fortaſsè ferendum eſſet: Sed comitari mulierem peregrinam ad balneas, eſt cum infamiâ conjunctum. Amplificat circumſtantiis vanitatem ſuperſtitionis, & ſacrorum turpitudinem.

160. *Almonis*] Unde à Lucanô dicitur *parvus*, ab Ovidiô *curſu breviſſimus*.

161. *Turpis Pompa*] quia hominum fuit nudatorum. Lupercum fecerunt Caſſinates Benedictum, Aſſiſiani Franciſcũ, hunc per patriam narrant cucurriſſe nudum: illum nudum ſeſe volutaſſe in nivibus: quod de viris eruditis & religioſis affirmare, profanum eſt.

161. *Ignobiles*] Quia veſtris vernulis multò reddimini contemtiores. Objecit ſenibus & optimatib⁹ nuditatem pedum in comitatu femineo: nunc objicit juvenibus & viris nuditatẽ corporis in diſcurſu infami. Reverâ ſacra illa Phrygia & Arcadica fœdiſſima fuerunt, eaque conſuetudinis cauſsâ tulerunt, quæ nemo prudens potuit ſtatuere convenire Diis, aut ſaltẽ hominib honeſtis. Videre licet quantis præſtigiis diabolus faſcinaverit oculos & mentes virorum, aliàs ſapientiſſimorum: nam extra verbum Dei, nulla eſt aut unquam fuit in religione ſapientia.

162. *Luperci*] *Luperci*, Sacerdotes Panis, Paſtoris Arcadiæ, grex improbus & impudens: per vicos corpore nudo curſitabat, & ſcuticâ virgâve è pelle hircinâ, pulſabat per laſciviam (ut inquit Livius) mulieres obvias, quæ dextras ultro præbebant, quaſi feliciores futuræ puerperæ, ſi talia verbera non renuiſſent. Irrident hanc levitatem Satyrici, & Ovidius in Faſtis. Objicit Cicero hanc diſcurſionem M. Antonio Cos. & Prudẽtius hoc loco Romanis ſenatoribus: ut & alibi,

*Ipſa & Senatus lumina*
*Quondam Luperci.*

166. *Miſeret*] Querela affectuoſa, in quâ deplorat ſtatum Urbis, terrarũ principis, quæ ſacra tàm ſcurrilia, Senatores tàm turpes, mores tàm perverſos habeat; ut, quod domi nemo ferret in ſervis aut ancillis, id ꝓbet & celebret publicè in religioſis conventibus.

168. *Myſteria*] Sacra illa abſcondita & pudenda: hæc enim cùm luce palam fierent; quid perpetratum in luſtris & adytis templorum fuiſſe, putandum eſt?

170. *Nolis veliſve*] Animo patiente, ſibi adverſa audire, nemo facilè poteſt. Unde Horatius à ſuo ſervô laceſſitus contumeliâ, *ſaxa & tela ſibi*

*dari* flagitat in Satyra penultima 2 Sermonum *Ve'is, nolis*, figuram proverbii habet. Ita Proſper de prædictionib. lib 2. *Prophetæ Danielis volentes nolentesq; colla ſubmittunt.* Hoc igitur utimur, cum vis a'icui infertur, ita ut obſiſtere poteſtati aut veritati non poſſit. Alexis Comicus: αὐτὸ βούλοντ᾽, αὐτὸ μή.

170. *Quid colatis ſord.* ] Ritus gentiles, rectiùs *Sordes*, quàm ſacra nominat; quia fœditate manifeſta quosvis offendebant.

171. *Nec terret*] Apparet, nemini interdictum fuiſſe, quin cauſſam pro ſe publicè diceret: nec quenquam condemnatum, niſi excuſatio ejus fuiſſet audita. Præfectus igitur audire compulſus eſt, vel quia conſuetudine Romanorum facere aliter non poterat: vel quia vulgi tumultum aliquem extimeſcebat.

172. *Vultuoſus*] iracundus. Ira enim in vultu elucet.

172. *Supinus*] Superbus: quod geſtu oſtenditur.

172. *Rigens*] Immitis; quod colligitur ſermone.

173. *Tormenta*] Cruciatùs exquiſitos.

175. *Ratione*] Arguit animi impotentiam in præfectô. Hac ſentētiâ uti poſſumus, quando cum cô homine res eſt, qui non vult doceri, ſed ſuſpici: non audire, ſed imperare: deniq; non veritate, ſed potentiâ vincere.

176. *Jubes*] Probat, nullum Deum gentilem, verè eſſe Deum, aut coli ritè poſſe: cùm ipſorum nulla in cælis ſit poteſtas; qui homines fuerint, tot libidinib. & flagitiis obruti, ut nemo ipſorū exemplô ſuam vellet vivere familiam. In Dei naturâ non eſt ſexus, non ætas, non propagatio, non corpus humile aut impurum aut caducum. *Deus enim*, vel Cicerone teſte, *mens ſoluta & libera, & ſegregata ab omni concretione mortali.*

177. *Ut tecum*] In genere nominat ſexum deorum inquinatiſſimorum, & eorum improbiſſimam proſapiam, è furto, ſtupris, adulteriis, & inceſto editam, etiam in tertiam uſq; progeniem. Piaculum dicere eſt, talis impuritatis domicilium eſſe cælum, in quô libidinoſæ celebrētur nuptiæ, deprehendantur adulteri, imperent inceſtuoſi, adorentur ſpurii, colantur parricidæ.

181. *Nubunt puellæ*] Hebe Herculi, Minerva Vulcano.

181. *Luduntur dolis*] Jupiter ſtuprat puellas, ut Ledam Lacedæmoniam, Danaën Argivam; violat nuptas, ut Alcmenam Corinthiam, Europam Phæniſſam.

182. *Fraudibus*] Specie brutorum avium, ſerpentum, elementorum, auri, rerum aliarum.

184. *Fallit maritus*] Jovis ſtupra (ut de aliis taceam) recenſet novem Ov. 6. Met. Filios ejus illegitimos ſupra viginti numerat Hygin' fab. 155.

184. *Uxor pellicem*] Ut Juno mariti concubinas, Latonam. Dianā, Majam, Semelen, Æginam Calliſtonem. Dicitur etiam vulgi ſermone, *Uxor pellicem odit*, quod teſtantur comœdiæ.

185. *Adulteros*] Intelliguntur Mars & Venus, quos Vulcanus catenis ferreis ligavit, & cum ludibrio Diis deabuſque ſpectandos expoſuit.

Tanta

Tanta turpitudo in templis picta, in theatris decantata, in ſcenis oſtenſa fuit. Inde exempla ſunt nefaria conſecuta, ut Caſſandræ oppreſſio apud Trojanos Cariæ adulterium apud Romanos, quæ in templis facta ſunt. Hoc prætextu utuntur adoleſcentes, in Eunucho Terentii, & in Nebulis Ariſtophanis, ad ſuam libid nē excuſandam. Pulchrè Auguſtin. de C. D. lib 6. *Deteriora ſunt templ. (inquit) ubi mala aguntur: quàm theatra ubi finguntur.*

187. *Vervece*] *Vervex* inter agnos eſt, q inter equos *Cantherius*.

187. *Fumi*] Aræ olim è ceſpi ib fiebant, & iis herbæ imponebantur.

188 *Delphos ne pergam*] Incipit de cultu deorum loqui, & dubitare, ad q potiſſimum templum; inter tot impura & nequam monſtra ſit accedendum. Deos ipſos non eſſe, qu: ex hominib. nati, & ab hominib. ſacrati ſunt, oſtendit breviter; de quā re hoc etiā modo divus Athanaſius ſcribit contra gentes: *Priſci (inquit) & celeberrimi dii in Græcia, Jupiter, Neptunus, Apollo, Vulcanus, Mercurius: & inter feminas Juno, Ceres, Pallas, Diana, edicto Theſei, qui ibi regnavit (ut in hiſtoriis eſt) accepere nomen ac dignitatem: Cum interim, qui eos fecerunt Deos deniq; vita functi, ut mortui lugeantur: & ii, quos ipſi ſacrarunt edictis, inter Deos recipiantur.* Tēpla Jovis, Junonis, Martis, Veneris, Iſidis, Lunæ, Cereris vix honeſtè adiri, docet Ovid. 2. Triſt qui locus notus eſt.

188. *Palæſtrici*] Apollo amans Narciſſum, in certamine ſudicrô, adoleſcentem jactu diſci occidit imprudens. Ejus morte ita doluit, ut defunctum in florem mutaret; utque amati orbatus præſentiâ, floris aſpectu ſeſe reficeret. Quam fabulam narrat lib 10. Metam. Ovidius. Idem Apollo ab irato Jove pulſus cælo, Theſſalica armenta, regis Admeti pavit, & à Mercuriô circumventus non ſolùm boves in agrô, ſed etiam humero pharetram amiſit: quam rem latè perſequitur in hymnô Apollinis Homerus. Amatorem eſſe & palæſtritam & bubulcum, naturæ cæleſti nequaquam convenit. In amatore enim ſcelus reprehenditur, in palæſtrita levitas, in bubulco inſania. Perversè amat, turpiter ludit, infideliter ſervit. Nihil igitur Apollo vel viro gravi, vel homine honeſto, vel famulo bono dignum facit, qui pro numine colitur.

190. *Gymnadu*] Certaminis, quod inde nomen habuit; quia nudi luctarentur viri, & in locis aliquibus feminæ. *Gymnaſii licentia*, dici proverbio poteſt, pro maximâ; nam à nuditate nomen accepit.

192. *Dicavit*] Denm fecit.

192 *Florulentum*] In florem vernantem converſum: vel ætate laſcivâ improbum.

196. *Cybeles*] *Cybele* culta eſt in pinetis, quibus Cybela, Dyndima, & Berecynthus, montes Phrygiæ abundarunt. Fuit hæc dea anus libidinoſa & zelotypa, quæ incantationibus, puero ſibi dilecto, quia oculos in puellam Sagaritidem conjecerat, talem horrorem & inſaniam immiſit, ut ſibi ipſe virilia adimeret: quos pueri gemitus & dolores,

ita celebrari annuatim voluit, ut ſimilia poſtea fierẽt, & adoleſcẽtes Cybelis ſacerdotes idem dedecus & eandem injuriam paterentur. Adhibitę ſunt ad ea ſacra cymbaliſtriæ, & crotaliſtriæ, quæ ſtrepitus excitarent, ne clamor mutilantium ſeſe exaudiretur. Hæc ſacra tàm triſtia, tàm obſcena, contra naturam peracta ſunt. Atys adoleſcens tandem in pinum mutatus perhibetur; cujus furorem deſcribit prolixè Catullus.

201. *Limen Jovis*] Jovis templa, ſtatuæ, ſigna, picturæ, quaſi notæ ſcelerum fuerunt. quamvis enim ſpecie Fulminatoris aut Fulguratoris aut Ultoris aſtaret: tamen ſemper Aquilam appoſitam, aut aliud ꝙ ſignum, infamiæ indicium, habuit adjunctum: cum quô ſi legibus Romanis ſit agendum, non ſolùm pœnâ & carcere, verùm etiam exilio & deportatione dignus fuerit. Libidines flagitioſas Julia & Scantinia leges punierunt: quarum illam *minacem*, hanc *ſeveram* rectè Poëta nominat. Digna memoriâ ſunt, quæ Athanaſius ſcribit: *Si quis actiones eorum, qui dii prædicantur, in unum colligat, inveniet, eos non tantùm mortales fuiſſe, ſed omnium mortalium teterrimos. Ut ex Jovis amoribus & libidine apud Poëtas cognoſcitur, qui ſcribunt ab eô Ganymedem rapi, & furta adulteriorum patrari, & eum itidem voluptatibus ſuccumbere, muliercul is ancillari, & illarum gratiâ verſipellem, imagine brutorum, quadrupedum, volucrium, ſuam ipſius dignitatem in periculum adducere. Num dignum eſt, ut is, qui deſignat talia, quique ejuſmodi flagitiis famoſus eſt, quæ ne communes quidem leges Romanorum, in merè hominibus impunita velint, pro numine habeatur? quis ipſum non vituperet, quis non mulctandum morte judicet?* Lege plura apud eundem, & apud Juſtinum Martyrẽ. Huc pertinet trochaicus, qui è vetuſtô Poëtâ citatur à Plutarchô:

εἰ θεοί τι δρῶσι φαῦλον, οὐκ εἰσὶν θεοὶ ποτέ.

*Si dii turpe quid admittunt aut improbum, pro diis amplius non ſunt habendi.*

206. *Aureorum*] Saturnum. Virg.

*Aureaq; ut perhibent, illo ſub rege fuerunt*
*Tempora.*

208. *Latuiſſe furtim*] Propter Jovis tyrannidem. Unde Italiæ pars dicta eſt *Latium*, quòd in eâ exul latuerit.

208. *Malum*] Vindictam, pœnam, à ſuô filiô; quia fuit Saturnus infanticida.

210. *Occulendi conſcios*] Tanquam ſuos adverſarios.

211. *Quid inter*] Improbavit deorum gentilium actiones turpes: Jam exprobrat iiſdem bella, & diſcordias, ita ut nemo unum colere poſſit, ſine alterius offenſione. Turpiter colantur libidinoſi, coluntur cum periculô inter ſe dimicantes. Pugnarunt autem Saturnus & Jupiter: inimicitias exercuerunt Mars & Vulcanus, Juno & Hercules. Tractat & hũc locum graviter, ut ſolet, è fabulis Poëtarum D. Athanaſius.

212. *Martis virtus*] pro Marte, Poëtica periphraſis.

213. *Lemnius*] Vulcanus è cœlô dejectus à Jove, in inſulam Lemnum deci-

decidit,inq; lapidem crus fregit. Hic Martem vinxit,& fecit infamem,& conjugis opprobrium palàm fecit, & diis omnibus ſpectaculum libidinis exhibuit.

214. *Junonis iram*] Propter pellicem,è quâ natus Hercules. *Junonis ira*,apud Poëtas,pro non placabili.

215. *Signo*] Statua vel templo.

216. *Licenter*] Temerè,ſine cauſsâ.

219. *Piaculum*] Crimen contra Deos fictum,& piaculô dignum.

220. *Plauditur*] Plauſu auditur & comprobatur.

221. *Cygnus ſtuprator*] In ſcenis (inquit) & theatris comici & Tragici actores, coram universâ plebe concinunt & ſaltant, ut Jupiter mutatus in cygnum illuſerit Ledæ, ut converſus in taurum deceperit Europam. Hæc aguntur & monſtrantur te inſpectante, quâ quæſo gravitate? quô exemplo?

222. *Tauricornem*] ταυροκέρωτα,hoc eſt,bovem.

222. *Ludius*] Pro actore ſcenicô & hiſtrione. *Ludii* nomen acceperũt à Lydis, populis Aſiæ mollibus, qui facta turpia in theatris exercebant, *Vorſus Ludius* apud Plaut.

223. *Pontifex*] Præfectus ſacris,& morum cenſor.

225. *Tanti numinis*] Opt max.ut vos dicitis. Boni viri eſt, malè de Diis nihil cogitare,aut infamiâ affectos piè defendere. Tu deorum pontifex,de ſcelenbus eorum audis & taces: tu mõſtrari ea vides & cum reliquâ multitudine Deos irrides.

226. *Tu Sacrate*] Invidiosè invehitur tam in Deos,quã in Pontificẽ.

227. *Se maritum fingit*] *Pro maritô ſe gerit*: ut ſcripſerunt apud Græcos Æſchylus & Archippus: apud Latinos, Actius, Cæcilius, Plautus.

228. *Adonin*] Ab apro in venatione interfectum. Adonin ſcripſerũt Aratus Tragicus,& Plato Comicus,qui ab Athenæô citantur.

228. *Scenica*] Venus, in ſcenis nota: vel pro quovis ſcorto publico, coram ômni ætate & ſexu.

230. *Lupanar*] In quo rectiùs diceretur Venus, quàm in templis; & oſtenderetur minore periculo,quàm in theatris. Venerem appellat *Sanctam* ridicule: *Cypridem* nominat,figuratè,κυπρογενῆ.

231. *Quid*] Poſtquàm percurrit jam templa & theatra,in quib celebrantur & exhibentur deorum dearumq; ſcelera: nunc etiam ſigna artificum conſiderat, flagitiorum monumenta, ut in ſignô Jovis, Cereris, Herculis: *quos homines fuiſſe negari non poteſt, ad quod etiam nota accedunt,quæ ne Deos quidem factos,credi permittunt*; ut ait Tertullianus.

233. *Sigillum*] Jupiter adjunctam habet aquilam, pravi miniſterii aliteem: Ceres facem geſtat, qua inquirit raptam à patruô filiam. Hercules fuſos verſat,quibus ſervitus ejus minimè virilis ſignificatur.

235. *Tyranne*] Jupiter inter trecenta ferè cognomenta,& *Regis* nomẽ habuit,ut apud Xenophontem: & *Tyranni*, ut nunc apud Prudentium. Jovis nomine Deos alios omnes comprehendi dicit divus Auguſtinus.

in quam ſententiam Orpheus, ἐν κράτος, εἷς δαίμων.

236. *Recincta*] Fluxa, ut eam fortè geſſerat, & in terrore ſecum extulerat. Videtur turbatam & feſtinantem deam pingere.

237. *Deorum*] Plutonem intelligit, qui fratris ſui nepte Proſerpinâ, raptu potitus eſt.

239. *Fuſos rotantem*] ἀπὸ τοῦ ἰχῶν, pro filà nentem apud Omphalem, Lydię reginam, quod ei objicit uxor Dejanira apud Ovidium, & paſſim objicitur ab Euryſtheo patruo in Tragœdiis. (educatus eſt.

239. *Tyrinthium*] Herculem, à Tyrintho, urbe Peloponneſi, in quâ

240. *Neæra*] *Neæra* communi vocabulo dicitur quævis mulier laſciva & infamis; ut, *Neæra Herculis*, pro Omphale, ſeu Jole: *Neæra Bacchi*, pro Ariadnâ apud Prudentium: *Neæra Ægonis* paſtoris, apud Virgilium & aliorum multorum, apud Athenęum. *Neæra Autolyci uxor*, dicitur à Pauſaniâ, quę nomine proprio *Metra* ab Ovidio, quia aliis ſe proſtituit. Neæram ſcripſit Licinius Imbrex eſtq; convicium proverbiale, in quam vis procacem & petulantem. Vocis origo Ebraica eſt.

241. *Monſtra*] Qui tali ſpecie finguntur, ut ſint monſtroſi, alius ſemipiſcis, aut ſemicanis, aut ſemicaper, alius nudus, alius (ut Horatius) *nympharum fugientum amator*, h. e. furioſus. Alius diſcurſare in ſilvis, alius ſtare in hortis. alius in choreis verſari, & *fiſtularũ præſes* eſſe dicatur. His adduntur tetriora monſtra, vel quæ aquis innatant, inſtar algæ: vel in luto hærent, inſtar ranarum quorum monſtrorum tanta multitudo, ut unius Nerei centum numerentur filiæ.

245. *Divinitatis vis*] Epiphonema Algam, ſecundum proverbium, rem viliſſimã conſecrare, & ei vim divinam tribuere, ſtulticia plus quàm puerilis eſt. Recenſuit Deos ſuperos, quos cælo indigniſſimos, propter turpitudinem probavit: terrenos item, quibus loca furis tribuit, & eos tanquam portenta irriſit: aquatiles deniq;, quos etiam oſtendit nihili & contemnendos In quib. omnib. non ſolùm nulla divinitas, ſed ne honeſtas quidem: non pudor, non concordia, non dignitas, non exiſtimatio: adeò ut nec præfectus; coram quô cauſa dicitur, ſi verum velit ſtatuere, templa eorum cum reverentiâ adire, aut facta in theatris ſpectare abſq; riſu aut indignatione poſſit.

246. *Ad hæc colenda*] Aſclepiadẽ alloquitur, quẽ antea ut Pontificẽ, nunc ut cenſorem appellat Exprobravit Pontifici impietatem, qui mendaciis in Deos confictis aures attentas præbeat, & majeſtatem Deorum ſuo um non defendat. Exprobrat modò cenſori levitatem, qui ineptias à temulentis & ſomnolẽtis vetulis turpiter & otioſè excogitatas admittat.

247. *Tale*] Tàm monſtroſum, tam à naturâ divinâ alienum, tantopere cum honeſtate pugnans.

248. *Pulmonem*] *Pulmo* eſt ſpiraculum & quaſi inſtrumentum, quo riſus excitatur. Juvenalis, *Riſu pulmonem agitare ſolebat*.

251. *Aut ſiquid uſquam*] ſi colenda numina ſunt, omnia ſunt colẽda: & nihil different Romana ab Ægyptiis: quorum hi non homines tantùm

tùm colebāt,ſed & animalia: neq; ſolùm nymphas,ſed ipſos piſces: neq; hortos modò, verùm etiam fructus hortorum, ut cepe & allium, & alia oluſcula. Hanc ſuperſtitionem Ægyptiacam iracundè exagitat Satyricus apud Romanos,& Alexandrides ait in comœdiâ, κύνα σέβεις· τύπτω δ' ἐγώ. Scribit Tertullianus, *Serapim, Iſidem, Harpocratem, cum ſuo Cynocephalo eſſe Capitolio prohibitos, id eſt, curiâ deorùm pulſos, & ipſorum aras apud Romanos fuiſſe everſas.* In Deos Ægyptios luſit antiqua Comœdia, & adhuc pro vano aut monſtroſo dici poteſt, *Ægyptius*.

264 *Sarculatis*] Sarculo cultis aut purgatis. *Sarculum* ferramentum, quo effodiuntur purgantúrve horti vel agri. Horat. Carm. II.

*Gaudentem patrios findere ſarculo Agros.*

265. *Sed*] Affert objectionem planè gentilem: Si non ſigna ſint aut ſtatuæ colendæ, conſervandum tamen propter magna ingenia laborem artificum. Diſputat divus Auguſtinus, eos præcipuè eſſe debere Deos, qui alios volunt Deos efficere. Tales non fuerunt Romani Senatores, ut ipſe ait: tales non fuerunt artifices Græci, ut probat Athenagoras, & ut ait Prudentius. Ergo Deos nullos aut facere, aut conſecrare potuerūt. Certum enim eſt, conditorem re eſſe conditâ potentiorem: & majorem eſſe dantis, quàm accipientis poteſtatem: nec opera artificum bruta, ipſis artificibus poſſe fieri meliora, nec ligno lapidíve motus atq; ſenſus dari poteſt, qui in Dei naturâ non ſolùm requiritur, ſed excelluit perpetuò, & in de mortalibus impertitur.

268. *Forma in ære*] Ærea imago.

266. *Sculptile*] Æra funduntur, poſteà expoliuntur: ſumit actionem fabri, pro ejus, qui ſigna fundit aut ſculpit.

267. *Officinis Græcia*] Græcis artificibus, Deorum auctoribus. Tractant divinè hanc ſententiam David in Pſal 115. & Iſaias cap. 44. & totus liber Prophetæ Baruch, qui mira ratione & argumentis firmiſſimis, & evidentibus teſtimoniis demonſtrant hominum eſſe amentiſſimorū, opera artificū pro Diis, & opera manuū hominū, pro ſervatorib habere.

269 *Forceps Myronis*] *Myron* ſtatuarius, quē nobilitavit τὸ βοίδιον, h. e. bucula ænea, celebratis verſibus laudatā, quę tum aliquos deſcripſit Auſonius. *Alterio clerię; ingenio magis, quàm ſuo commendantur*, ut ait de hoc ſtatuariô Plinius. Ipſum enim magis clarum fecerunt Poëtarū carmina, quàm propria operā.

269. *Polycleti malleus*] *Polycletus* itidem ſtatuarius, minimè invidus ſuæ artis doctor, pluribus, quàm alii, diſcipulis claruit. Eum ad ſtatuam ſibi faciendā voluit adhibere Hipponicus, Calliæ filius, nè induſtria Polycleti majore in admiratione eſſet, quàm ſua magnificētia. teſtis eſt Ælianus. *Forceps* inſtrumentum eſt ad ſecandum aptum. Quô utuntur fabri argentarii eine Beißzang: fabri lignarii ein Schutmeſſer.

270. *Natura*] Quia ab iis cuduntur & fiunt. Homo Deum naturâ nō poteſt gignere: multò minus arte efficere.

271. *Ars*] Pictorum, ſtatuariorum, ſculptorum, fabrorum.

271. *Seminandis erroribus*] Pro,errorum ſeminandorum, i.ad ſeminandos ſeu propagandos errores. Talis ſermo,qualis ille; *Cominùs Deû docendis proditum mortalibus.*

272. *Rigentem*] à metallô aut lignô factam.

272. *Circumplicat*] Aptè mento affingit.

273. *Defluentem*] Prolixam ,& in humeros tergumq; demiſſam atq; transfuſam.

273. *Leniter*] Parte exiguâ criſpans.

274. *Limat*] æquat,perpolit.

274. *Capillos*] Baccho capilli,& cincinni tribuuntur. Ovid. Faſt 1.

*Feſta corymbiferi celebrabat Græcia Bacchi.*

275. *Minervæ pectus*] Facie Gorgonis,ſeu Meduſæ.

275. *Hydris aſperat*] Aſperum facit. nam propter ſpiras ſerpentum,nō poteſt eſſe læve aut planum.

276. *Atram*] Horridam & exanimantem.

277. *Æris*] Signi æneì,quod manu geſtat Jupiter.

278. *Tremant*] Cum tremore aſpiciant.

278. *Venenum*] Serpentes in ſcuto Minervæ.oſtendit picturæ expreſſas vivaſq; imagines.

279. *Putent*] Verè ſibi perſuadeant.

279. *Ephebum*] Bacchum,qui vultu adoleſcentuli perpetuò fingitur.

279. *Poſt triumphos Ind.*] Bacchus Græcorum arma per Orientem circumtulit uſq; in Indiam.

280. *Thyrſo*] Pertica pampinis circumdata. Unde Bacchus θυρσοφόρος, θυρσοχαρής, θυρσομαχής appellatur.

281. *Dianam*] Semper-Virginem.

281. *Molle ſuccinctam*] Non q mollis ipſa ſit, quæ ocioſa nunquam eſt,& in venationibus aſſiduè verſatur: ſed quod mollem in modum, h. e. muliebriter ſit ſuccincta.

284. *Liquore criſpo*] quaſi cæſariem criſpam habeat, quali cernitur in nummô argenteô Thaſiorū: & in aliô quodam,in quô fictus eſt cum clavâ,& capite apri.

285. *Clava*] Quam geſtat,quaſi telum proprium. Uſus etiam clavâ eſt Theſeus,& illi apud Virg. imitatores Herculis,

*Sternentes agmina clavâ.*

286. *Jam quis*] Omnes ſuperſticioſi timidi ſunt,quod in iis etiam exagitat Horat. Serm. lib.2. ideò autem *timidi*,quia increduli.

287. *Junonis iram*] Hæc tanta fuit,ut locum proverbio Græcis Romaniſq; dederit. Virg.

*Junonis gravis ira, & inexaturabile pectus.*

ἡραῖον ὀργίζεσθαι. Seneca in Herc. Oeteo,

—— *Junonem doces*

*Quid odia valeant, neſcit iraſci ſatis.*

287. *Polite*] Eleganter,& (ut Græci dicunt) γραφικῶς.

288.

288. *Retortis obtutibus*] Averſis oculis quod iracundiæ eſt indicium. Deſcribit obiter, quô habitu ferè in delubris dii ſteterint, nempè ut eſſent ad terrorem appoſiti.

289. *De litantis hostia*] De ſacrificantis munere.

290. *Lapis*] Statua lapidea. Unde hominem immobilem ſtupidumq; ille alloquens ait: *quid ſtas? lapis.*

290. *Severâ fronte*] Triſti aſpectu, facie torvâ.

290. *Mentitur minas*] Ergò non ſunt pertimeſcẽdæ: non enim deorum ſunt, ſed ſtatuarum.

291. *Mentorem*] *Mentor* laudatus fuit cælando argento. Unde *Mentorea pocula*, & *Mentorea cælatura*, pro inſigni & artificioſâ; in epigrammate antiquô.

292. *Phidias*] *Phidias* ante omnes clarus, & ſine æmulatione peritus artifex: pictor, ſtatuarius ſculptor, quæ artes natæ cum ipsô exiſtimãtur, ut aliquot narrat locis Plinius.

294. *Quiſi*] Id eſt, ſi tanto conatu opus ſuum non exercuiſſent. Ridet præfectum, ad quem ait; niſi fabri eſſent, aut alii artifices, nullũ ipſis fore in templis Deum, nullam in delubris effigiem: & inde nullum Deorum cultum aut venerationem

296. *Non erubeſcis*] Non pudore ſuffunderis? ſignum pro re ſignatâ.

296. *Stulte*] Carens ſenſu hominis.

296. *Pago dedite*] Carens intellectu religionis *Pago deditus*, pro gentili. Habet duplicem originẽ *paganus* ſeu *pago deditus* alteram ſumptam è verbo Græco, alteram à militum Romanorum conſuetudine.

297. *Obſonia*] Sacræ Deorum oblationes aut epulæ.

300 *Contulerunt*] In unum coagmentarunt. Viles dii ſunt, qui è culinariis trullis, aut vaſis furnariis conflantur, & ſæpè ex vaſis (ut Juſtinus ad Antonium Pium ait) inhoneſtis, & ab impudicis & ſceleratis & flagitioſis artificibus Dicit igitur cum indignatione vir ſanctus; *origo veſtrorum Deorum forcipes ſunt & mallei*, h e. fabrorum manus: materia eſt æs conſumtum, h. e. fractæ & detritæ coquorum ollæ aut inſtrumenta, quorum aliqua commemorat.

301. *Ignoſco fatuis*] Fatuis ignoſcitur, quia rationis ſunt impotes: ignoſcitur circulatoribus, quia levitati plerunque, verò nunquam ſtudẽt. Tales enim homines, quicquid audiunt, credunt: quicquid ridiculum vident, imitantur: tum ſuas opiniones muliercularum teſtimonio confirmant, quæ ſemper vanitate delectantur, & admirantur res futiles, inprimis anus decrepitæ. Nũc *anuum cantilenas*, ut paulò antè, *anuum figmẽta*, pro rebus contemnendis ponit. Igitur errare fatuos, nugari circulatores, mulierculas deſipere, non mirandum eſt: id enim illis aut ſtudii pravitate, aut inopia mentis, aut imbecillitate ætatis contingit. Sed vos homines eruditos & ſapientes & perſpicaces, qui ſecũdum officii rationem vivitis, qui leges & decreta præſcribitis aliis: vos, inquam, in tantâ ignoratione rerum divinarum verſari, hoc mirum eſt, & non ignoſcendum.

Quare autem fiat, ut omni tempore in rebus ſacris magis cæcutiāt docti, quàm plebeji; Philoſophi, quàm homines ſimplices; ejus rei cauſſam affert, & admirationē tollit, ipſe filius Dei, in illa ſuâ lætiſſimâ gratulatione, apud Matthæum & Lucam, cum ait: *Gratias ago tibi pater, domine cælorum & terra, quòd abſconderis hæc à ſapientibus & prudentibus & revelaris ea parvulis.* Vulgus doceri ſe patitur, quia facilè aſſentitur: eruditi non facilè admittunt aliquid, quod pugnet cum ipſorum rationib. aut opinionibus: nec facilè ſuſpectum quid habet vulgus ſimplex, & incultum, ſed qui ſunt in ſtudiis acrius verſati, tantò difficiliores ſunt ad perſuadendum, quantò plus ſibi ipſis arrogant.

307. *Perpenſa*] Conſiderata, judicio ſuſcepta.

311. *Deus perennis*] In hac diſputatione duæ tractantur partes: quid ſit Deus, & quâ ratione ſit colendus. Deus in unâ eſſentia & tribus perſonis unus eſt, Deus Pater, Deus Filius, Deus Spiritus Sanctus; æternus, infinitus, omnipotens, ineffabil s, rerum omnium conditor & ſervator. Huic Filius eſt ab æterno, è luce fulgor, lumen de lumine, patri æqualis omnipotentiâ & ſapientiâ: Ab utroque procedit Spir. ſanctus, pleni luminis claritas. In his tribus perſonis, ſimplex natura, & unita virtus eſt, unius Dei: Per quem omnia creata ſunt, quæcunq; ſunt: neque creata artificio aut conatu aliquo, quo vel ad meditandum, vel ad perficiendum fuerit opus: Sed de ſolô tantùm verbô, per quod condita ſunt, quæ non erant; diſpoſita, quæ pugnabant: ornata, quæ formâ carebant. Hæc Dei deſcr ptio, quam Romanus affert, cum ſymbolis Apoſtolico & Athanaſianô disertè convenit. Modus colendi Dei eſt, non qui ab hominibus excogitatur, ſed quem lex & verbum Dei præſcribit: neque verſatur in ceremoniis tantùm externis, ſed in intima cordis veneratione. Deus enim non in templis habitat, quæ ligno aut lapidibus extruuntur, ſed in hominis animô, ipſum timentis: In cujus templi veſtibulô non aſtant ſigna aut ſtatuæ, ſed ea, quæ in corde eſt, Fides: hæc ejus atria & fores ſervat; hæc quibus placari hoſtiis Deus velit, indicat: nempè candidatis & ſimplicib. & è mente ſincerâ profectis: quales ſunt Spes, invocatio, patientia, quæ producunt fructûs ſuaviſſimos Deoque gratos, omne ſcilicet pietatis & amoris genus, erga Deum atque homines. Tali modo qui Deum non agnoſcit, cæcus planè atque demens eſt: talem cultum qui ei non exhibet, Deum placatum aut amicum nunquā habet.

312. *Cogitando*] quod fit mente, quia eſt incomprehenſibilis.

312. *Videndo*] Quod fit ſenſibus, quia inconſpicuus eſt, nec tangi poteſt. Major videl Deus eſt, quàm ut in oculos incurrat, aut in mentē hominis deſcendat.

313. *Excedit*] Explicat id, quod dixit, cogitando.

314. *Nec comprehend.*] Explicat rurſus id, quod dixit, videndo.

315. *Extraq; & intus*] In rebus conditis, & extra res cōditas: in ſeipſo, & extra ſeipſum in totâ mundi fabricâ, & in eô, quod adhuc vacuum putatur.

315. *Implet ac ſuperfluit* ] Quia condendo non deficit, largiendo non minuitur, bene faciendo non exhauritur: Omni bono major, omni copiâ uberior, omni amore ardentior. Dei natura, quâ ipſe immortalis & immenſus eſt, nec ingenio, nec ſenſibus, nec ratione comprehenditur: nam & cælos implet, & ubique præſens eſt: non cernitur oculis & propemodum tangitur in operibus; non deſinit eſſe beneficus, & donando fit ditior. Ortum à nullô aliô habet, quâm à ſeipſo non temporib. circumſcribitur, non loco continetur, in ſuo conſpectu habet omnia, & novit omnia, & quicquid eſt rerum conditarum, unus ſuſtinet & cōſervat. Idem cum Filio coæterno, & cum Spiritu Sancto, omnia in cælis, aëre, æquore, in terris & ſub terris condidit: Omnia ad utilitatem, multa ad ornatū quoq; & delectationem fecit: hominibus & animantibus de victu & domicilio proſpicit, rerum videlicet omnium rex atq; dominus. Res antē tales tantaſque, quas nemo oratione conſequi, numeroque poteſt complecti, ſpecie mirabiles, naturâ varias, poteſtate diverſas, multitudinē innumerabiles, ſitu diſtinctas, decore conſpicuas, creavit & diſpoſuit ſuâ ſapientiâ: earumq; ortum, curſum, ordinem, viciſſitudinē, motum, menſuram, ſuâ omnipotētiâ regit & tuetur. Dici hoc verè de Deo noſtro vero poteſt; dici de nullô aliô heroë, aut divô quos homines finxerunt, poteſt: ut de Jove aut Minervâ: multò minus de crocodilo aut Ibide, quos Ægyptii coluerunt: minimè verò omnium de lapidib. aut lignis, aut de artificum fictis dolatiſq; operibus. Hanc rationem doctor excellēs Romanus, opponit ſtultis diis gentilium, cui quidem contradicere nemo ſanus audet, nemo religioſus debet, nemo ſapiens poteſt.

316. *Intemporalis* ] Extra tempus, perpetuus, immenſus.

316. *Antequam* ] Lucem enim & diem ipſe produxit.

317. *Eſſe & fuiſſe* ] Reſpicit ad nomen Dei, quod cùm Moſes inveſtigaret, ei è rubô ardente dicitur, *Ego ſum, qui ſum:* quo nomine ſuam æternitatem voluit oſtendere. Nam docti annotarunt tali verbo tempus infinitum ſignificari. Deus enim ſemper fuit, ſemper eſt, ſemper erit. Idem nomen Johannes exprimit, Apoc. 1.

320. *Ex luce fulgor* ] Hoc nomen mutuatur de Epiſtolâ ad Hebræos, in quâ ἀπαύγασμα τῆς δόξης appellatur. Deus enim neq; cogitari neq; intelligi poteſt ſine filiô, in quo expreſſam ſuæ divinitatis & caritatis imaginem edidit.

321. *Vis* ] Diſtinctio οὐσίας ſeu eſſentiæ in Deo nulla eſt; τῆς ὑποστάσεως ſeu perſonarum eſt, ut & officiorū. Pater enim & Filius & Spiritus Sanctus tres ſunt perſonæ: Sed unus eſt Deus, una virtus: nec ſunt tres luces aut tres naturæ, ſed una tantum lux, & natura ſimplex. Deo patri tribuitur Creatio, Deo Filio Redemtio, Deo Spiritui Sanctificatio: nec tamē pater æternus ſeorſim, aut peculiare ſuum opus aliquod facit, nec filius ſeu λόγος ſuum, à patre ſeparatum: neq; Sp ſanctus ſuum, à patris & verbi opere diſcretum: ſed eſt una individua, indivulſa, indiſtincta eſſentia & natura, divinæ & æternæ poteſtatis & efficaciæ.

326. *Cælum*] Immoratur enumerando in rebus conditis, ut divinæ potentiæ admirationem in animis ſuſcitet, quàm maximam.

326. *Vim mar. gur.*] Dicit *gurges maris*, ut ſuprà, *Foſſa ponti*, per extenuationem: & *vim marini gurgitis*, pro mari vaſto, per circumlocutionē.

327. *Globos*] Solem & Lunā, corpora inſtar globorum rotunda, lucis miniſtra.

335. *Hæc non*] Condere aliquid ingenio aut labore, mirum non eſt: ſed condere verbo & mandato, non conſulendo artificem, nōn admovēdō manum, non adhibendo inſtrumentum, id demum divinæ eſt omnipotentiæ. Condere præterea opus non ſimplex, ſed tale, q nec ſatis noſci poteſt propter varietatem: nec ſatis ſuſcipi propter pulcritudinem; certè nullius niſi maximæ poteſtatis eſt Id autem ipſum opus tantum, tàm mirabile, tàm varium, tàm omnib. ornatum, tàm conſentiens, ex nullâ condere materiâ, eſt immenſæ ſapientiæ & potentiæ inexhauſtæ.

338. *Mandavit*] Sic ſuprà, Cathemer. IX.

*Ipſe juſſit, & creata ſunt: dixit ipſe, & facta ſunt,*
*Terra, cælum, foſſa ponti, trina rerum machina.*

339. *Omniformem*] multiplicem, decoram, lucidam, fecundam, uberem, jucundam.

340. *Virtus pat.*] ὁ λόγος, ab initio paternæ virtutis particeps, & conſors gloriæ fuit.

341. *Nunc*] Dicturus de colendo Deo, ait de tēpli genere, de victimis, de ſacerdotibus. Templum Dei, vel (ut divus Petrus nominat) *domus ſpiritualis* eſt, ipſum cor hominis credentis, ut Paulus aliquoties ad Corinthios epiſtola prima & ſecunda cap. 6. ait. Victimæ & donaria ſunt, non animalia, non aurum; ſed invocatio, & gratiarum actio, quæ ſunt, ſecundum Oſeam, *vituli labiorum*. & ſecundum Micheam, *laudis hoſtiæ*. Sacerdotes ſunt, qui agnum illum immaculatum norunt, & auditorib. proponunt, & homines per fidem in Chriſtum fieri ſalvos teſtantur, quóque tanto Chriſti beneficio affectos jubent ſanctè & τῆς πίστεως ἀξίως vivere.

342. *Ritum*] *Ritum*, qui eſt ceremoniatum: *modum*, qui diſciplinæ. *Ritus* pertinent πρὸς τὰ δικαιώματα: *mores* πρὸς τὰς ἐντολάς. Cum & ſervamus, quæ præcepta verbo Dei ſunt, & ſecundum illa præcepta vitæ rationem inſtituimus.

342. *Quale ſit*] Deus non templa probat omnia, quantumvis ſancta, niſi doctrina ſalutaris & animus acceſſerit.

343. *Sanxerit*] ſuo verbo præceperit. Nulla placent donaria niſi ab ipſo Deo ſint inſtituta. Ita enim Iſajas cap. 15. *Fruſtra me colunt docentes doctrinas, precepta hominum.* quam ſententiam Chriſtus adducit contra Phariſæos apud Matth. 15.

343. *Donaria*] Munera, quæ diis apponuntur, ἀναθήματα.

344. *Quæ vota*] Cujuſmodi preces.

344. *Quos ſectideris*] Qualem doctrinā ferentes, num ſummi Dei, an hominū ſapientum? num cælo traditam, an è propria (ut loquuntur) devotione natam.

345.

345. *Quod mandet*] Ethnici ſolebant aras, poſtes & limina ſpargere vinô & lacte: ſed nunc aliud genus nectaris intelligit, nempè veram fidē, animi puritatem, confeſſionis conſtantiam.

346. *Ædem*] Hoc de concione divi Pauli ſumtum eâ, quam Athenis habuit, in quâ ſic inquit: *Deus, cæli & terræ cum ſit Dominus, non in manu factis temp is habitat, nec manibus humanis colitur.* Quale autem templū eſt, talia ſint & hoſtiarum munera: de quibus Petrus ait, *offerendas eſſe hoſtias ſpirituales, acceptabiles Deo per Jeſum Chriſtum.* Et rurſus Paulus ad Romanos: *Præbeatis corpora veſtra hoſtiam viventem, ſanctam, acceptam Deo, cultum rationabilem.*

347. *Vivam*] Qualis non eſt lapidum aut marmorum.

347. *Serenam*] Purgatam à ſuperſtitione & impietate.

347. *Senſualem*] Mundatam à ſordibus & crimine.

347. *Flabilem*] Spiritualem, remotam ab umbris, & reverâ talem, qualem Deus in ſuâ agnitione, inque fide & obedientia requirit. Ut enim in Moſe offerebant ἄ[illegible]oγα: ita nunc ſe ipſe quiſq; offerat, λογικὴν λατρείαν.

348. *Solvi incapacem*] Non loco movendam, fundamento ſolido nitentē.

348. *Nec deſtructilem*] In Deo certâ fiduciâ conſtantem.

349. *Pulchram*] Fide, patientiâ, perſeverantiâ.

349. *Venuſtam*] vitæ integritate, bonis exemplis, intimâ dilectione, debitâ obſervantiâ.

349. *Præminentem*] Longè lateq; perſpicuam & notam. His autem epithetis comprehendit prolixè, quod Paulus breviſſime ait, εὐάρεστον τῷ θεῷ. Nam Poëta plurib. verbis utitur tanquam παραφραστὴς explicator.

350. *Diſcriminatis*] Non confuſis, non aciem fugiētibus. Ut ſuus cuiq; colori decor eſt: ita ſuum unaquæq; virtus ſplendorem habet.

350. *Illitam*] Inſignitam decôre liberalitatis, charitatis, officiorum.

351. *Illic*] In tali templô, nō ulli hominū, ſed ſoli Deo ſervatori dicato.

351. *Sacerdos*] Intelligēdus per *Sacerdotem* Dei filius, agnus ille immaculatus, & pontifex ſanctiſſimus, qui tollit peccata mundi.

352. *Foreſq;*] Fides videl illa, quæ filium Dei apprehendit, & aditum præbet ad limen ſummi illius ſacerdotis, tenentis templi ſacrarium. Illa fides eſt, quæ regiâ inſigniri corona dicitur, & templi cuſtos eſſe & ſervare aditum, & ad ipſum regem Deum accedendi habere poteſtatē. Ea ſola victimas gratas, & legitimas adducit, & eo modo adducit, qui verbo divino demonſtratus eſt.

354. *Chriſto*] Omninò ad patrem cœleſtem, niſi per Chriſtum, accedendi via nulla eſt.

355. *Candidatas*] Alluſit ad morem victimarum, qui apud Moſen præſcribitur. 3. 22.

355. *Candidatas*] Anniculas.

355. *Simplices*] Sine labe & vitiô.

356. *Frontis*] Hæ victimæ Deo acceptæ ſunt, ſi fide offerātur. Extra fidē Deo nullæ placēt victimę, neq; preces; quales (ut eſt in litteris ſacris)

victimæ fuerunt, quas immolarunt Cain, Saulus, Achabus: quales, preces ſunt Pharisæi, apud Lucam: illos enim Deus rejicit manifeſtè, hunc Christus ore condemnat. Talia hodiè ſunt jejunia eorum, qui cibos tantum diſcernunt: tales diſciplinæ religioſorum, quæ non ſunt *ſcientia*, ut hic dicitur, ſed hypocriſis, & vanę gloriæ: talia deniq; vota ſunt omnium, qui caſtitatem vovent, nullam ſervant neq; doctrinâ ſincerâ, neque vitâ pudicâ.

359. *Parcitatem*] Ita in hymnô matutinô divus Ambroſius:

*Carnis terat ſuperbiam*
*Potus cibiq; parcitas.*

361. *Ex his*] Mentis fidelis & ſanctæ.

361. *Amœnus*] Delectabilis, Deo gratus.

362. *Balſami*] Non quantum ad ſenſus pertinet, qualis ſit è ſuccis, lacrimis, arboribus: ſed quantum pertinet ad judicium Dei, qui non ſecũdum ſenſus, ſed mandatum ſuum judicat. Ad odoramenta & medicinas balſamô, ture, crocô nihil melius, nihil nobilius. *Balſamum* fert una terrarum Judæa, tus Arabia, crocum Cilicia, ſuccos aliquot aromaticos Perſia.

363. *Perſicorum*] Regio Perſarum ſuaviſſima & precioſa mittit odoramenta: quibus ſimilia Ebræi conficiebant arte quadam; de quâ aliquoties Moſes loquitur.

365. *Dulcè*] Notum genus orationis, *Dulcè*, jucundè, eleganter, gratè. *Proſperatum* integratum, reconciliatum.

366. *Hanc diſciplinam*] Hunc Dei colendi modum, qui inſtar diſciplinæ eſt, honeſtatis cauſſâ: quod dicere gentiles de Cybelis, Bachi, Veneris, & aliorum Deorum ſacris & ceremoniis non poſſunt.

367. *Probatum*] Secundum publicam honeſtatem.

367. *Sanctum*] Secundum Dei obedientiam.

368. *Vigorem mentis*] Quia diſciplina Christiana fit cum difficultate, & contumaci carnis rebellione.

369. *Acumen ignis*] Ipſius ingenii ſagacitatem, ſic appellat.

369. *Ad terram*] Ad res terrenas, inanes, fluxas, commutabiles.

370. *Vim prudentiæ*] Intellectum vocat *vim prudentiæ*. Mores hominis Christiani non ſunt feri, ſed humiles: Vita ejus, non humana ſapientia ſed numine regitur cæleſti.

371. *O merſa*] Demerſa in limum. Exclamatio in errores & blaſphemias gentiles, amplificata congerie, & congeſtâ rerum earundem ſignificatione.

372. *Carnulenta*] Carni dedita, ſapientiæ cæleſtis inania.

372. *Nationum*] τῶν ἐθνῶν, i. eorum populorum, qui de Deo non ſunt inſtructi.

373. *Spiſſus*] Craſſus, impudens.

373. *Tenebroſum*] Sine luce & ſcientiâ.

374. *Terris amicum*] Nihil curans ſupernâ.

374. *Diditum cadaveri* ] Addictum corpori ꝙ maximè corruptioni obnoxium.

375. *Supra*] Enallage, pro *ſuperna*, ut conſtet ſermonis ordo.

376. *Summus*] Maximus & quo indignior eſſe nullus poteſt.

376. *Ultima*] Extrema, quâ nulla poteſt excogitari ſtultior. Declarat in ſpecie, ꝙ ſummatim dixerat. Eſt Dei natura ingenita & immortalis, & omnis principii atq; temporis expers: unde Dii eſſe non poſſunt, qui & nuptiis creati, & morte ſublati ſunt, ut Jupiter, Saturni filius, qui Deorũ cenſetur princeps; & qui de inceſtu Venerẽ, Mercurium, Apollinem, de ſtupris alios multos ſuſtulit: quos homines imperiti conſecrarũt vel metu, vel exemplo. Venus in patriâ ſeipſa proſtituit; Mercurius furto nomẽ accepit; Apollo pecora in terris pavit; qui nec dii fuerunt, nec infamiâ caruerunt apud homines. Itaq; fuerunt furioſi, qui tales conſecrarunt: dementes, qui Deos eſſe crediderunt.

378. *Spiritalem*] Cæleſtem, divinam, majeſtate plenam.

378. *Terrulentè*] Terreum in morem, h.e. cogitationib. humanis, incertis opinionibus, levibus exemplis.

379. *Elementa*] Non.n. homines mortales tantũ in cælo locarunt, ſed ſolem, lunã, cælum ipſum *σὺν τῇ πάσῃ δυνάμει*, ut in libris Regũ legitur: item terrã, aquas, ignem coluerunt: ꝑterea res mutas & brutas: q̃ nullæ eſſe poſſent, nunquã durarent niſi à mente meliore eſſent conditæ, & ab eadem gubernatæ ſuum motum, ordinẽ, naturam tenerent. Addiderunt res ridiculas quoq;: ꝙ truncos & ſtipites arborũ, ꝙ ſuperamenta & ſegmenta lignorũ venerati ſunt: ꝙ porcos arietes, boves, ſimulacris ſaxeis immolarunt: ꝙ propter res inanimas & immobiles mactarunt animalia, & ſanguinẽ pecorum effuderunt; ꝙ lignis lapidibúſve nomina divina impoſuerunt, quæ à naturâ Dei hominumq; plurimum diſcrepãt: ꝙ tumulos & urnas oſculati, in quib homines nefarii & dii ficticii, imò potius adulterorũ, furum, & aliorum improborũ oſſa & cineres conderentur: ut non ſepulchra, ſed potiùs morticinæ fuerint nominandæ.

381. *Deaſciato*] Fabri manibus dolato & polito ferri acumine. *Aſcia* Græcis *ἀξίνη*, inde *deaſciare* eſt, aſciâ cædere & polire. Stipites ejuſmodi delibratos & deaſcitatos, olim *delubra* dixerunt, ut Sex. ait Pompejus.

381. *Supplicare*] Maſcula vox eſt puellę illius Romanæ, ſive Agnetis, ſive alterius, q̃ ad Symphronium Urb. Pr refertur; *Quomodo poſſum idola muta & ſurda, ſine animâ & ſenſu, colere? aut ad injuriam ſummi Dei meam cervicem lapidibus aut ſtipitibus inclinare?*

382. *Verris*] Porcus immolabatur diis multis Cereri, Cybeli, Bonæ Deæ, Marti, Termino; & ab hoc animante ſacrorũ initium Romæ cæpiſſe, nonnulli veteres ſcribunt. Ejuſmodi porci, nõ erant verres ſed majales, aut ut Varro appellat) *nefrendes*. Differt à Verre majalis, ut ab ariete vervex; ab equo cantherius; ab hirco caper.

382. *Scripta*] Nominibus Deorũ inſcripta. Uſitatũ fuit olim, ſimulacra in cippo baſive inſcribere, & eadem ſanguine perfundere, & unguentis

inungere,& (ut Juvenalis addit) *ad genua incerare*, eiq; oſſas & carnes apponere; quorũ tamẽ ſimulacrorum neq; guſtatus, aut odoratus eſſet aliquis, neq; ullus omninò ſenſus.

385 *Urnas*] Id eſt, cados oſculari. Adhuc fit in Italia, ut tumbas divotuni ſuperſtitioſè oſculentur.

385 *Reorum*] Reorũ oſſa abjici ſolent. Erant morticinæ ejuſmodi loca, in quibus cadavera projiciebantur, ut Romæ extra Eſquilinum.

386. *Judex ſæculi*] Aliud judicium mundi, aliud Eccleſiæ; aliud hominis, aliud Dei.

386. *Tantum nefas*] Quod detrahit Deo & non juvat homines.

387. *Viris jubere*] Græciſmus eſt, κελεύειν ἀνδράσι, quô Prudentius ſemel atq; iterum, Juvencus perpetuò utitur.

387. *Fortibus*] Propter fidem.

387. *Liberis*] Propter varietatem.

388 *Nil eſt*] Hominis maxima laus eſt, veracem eſſe; & Chriſtiani maxima virtus, de verô non deflectere. Philemon ait, neq; pictorẽ neq; ſtatuarium poſſe effingere κάλλος τοιοῦτον, οἷον ἡ ἀλήθει' ἔχει.

389. *Dei*] Tanta Chriſtianorum conſtantia eſt, ut mortem non timeant; tanta fiducia, ut morti etiam imperent.

391. *Coquebat*] Animo agitabat, & premebat cum ingenti faſtidio. Dicimus, *cura coquit hominem*, & *homo coquit iram*, metonymiâ inverſâ, & retrogradâ.

391 *Differente*] Acutè & graviter diſputante.

392. *Subdolam*] Diſſimulatam, & ideò vehementiorem.

393. *Stomachatus*] Iracundiâ perturbatus.

393. *Altô felle*] Humor ſuperfuſus è felle, qui iram fecerat, *bilis flava* dicitur.

393. *Longum ſilet*] Non ſubitò, nec expeditè reſpondet.

394. *Bilemq;*] Quaſi ſuperfluam materiam.

394. *Tectis præcordiis*] Pro, inteſtinis.

395. *Latentis*] Ideò dixit, *Altô felle*.

395. *Vim furoris*] Iræ intemperiem.

395. *Evomit*] Egerit & rejicit, quod animo grave & moleſtum erat; ſimilitudine ab eô morbo, quo bilis ſupra infraque ab homine erumpit, qui morbus inteſtinorum, ὀξύτατον κακὸν à medicis vocatur.

396. *Prò Jupiter*] Exclamatio in orationis principio indignationis eſt indicium. Amplificat præfectus facti audaciam, à locorum circũſtantiâ; quod ante aras, contra religionem; ante ſtatuas, contra Deos; in forô, contra Urbis præfectum, nõ ſolùm oraverit, ſed impunè etiam utriuſq; partis contumelia peroraverit; non vindicantibus diis, ſedente ſe & tacẽte, & plaudente parte populi.

396 *Quid eſt*] Talis ſermo tractus irato convenit, cum ſatis eſſet dicere, *quid ego audio?*

398. *Quod fateri cogor*] Incuſatio ipſius, qui tàm attonitus, tamq; lætus ſit, ut

ſit, ut in deos blaſphemiam & convitia in magiſtratum æquô & patiente animo audierit.]

398. *In medio foro*] In quô mihi jus dicere,& ſcelera vindicare,mandatum eſt.

400. *Quidquid ſacrorum* ] Poeticè,pro,omnia ſacra. ut religionem deorum,& leges principum. Horat.in Epod.

*Deorum quicquid in cælo regit.*

401. *O fas.* ] Semper antiquitas habetur venerabilis,&quicquid comprobatum à vetuſtate eſt, id tollere aut violare,nefas putatur, τὸ παλαιὸν ἀξιωματικόν.

402. *Inventa regum*] Qualia ſunt ſacra,ritus,ceremoniæ,ſacrificia, religionis jura.

402. *Pro ſalute publicâ*] Ad ſalutem communem tuendam.

403. *Pompiliorum*] *Numa Pompilius* Rex Romanorum ſecundus, juris divini humanique,Liviô teſte, conſultiſſimus, Romanorum antiſtes,& legiſlator fuit:*cui ob juſtitiam bellum nemo inferre auſus eſt*,ut ſcribit auctor virorum illuſtrium.

403. *Noſtra*] Illis longè diſſimilia,& auctoritate & prudentiâ.

404. *Hos ſophiſtas* ]Quaſi dicat,hos perturbatores,ἢ ζοφώδεις. Nomen Sophiſtarum odioſum ſemper fuit,ut qui ſtuderent vanitati, & auctores contentionum eſſent non neceſſariarum,& pecuniæ magis atque honorum,quàm honeſtatis & veritatis ſtudioſi. *Novos* autem *ſophiſtas*, evidenter dicit:quod ſophiſtica velut hydra fecunda ſit erroribus & novi ſophiſtæ cotidiè oriantur.

406. *Nunc dogma*] Quod non poteſt obtinere veritate , vult obtinere tempore:& quod argumentis nequit evertere,irriſione rejicit.

407. *Mille*] Numerus certus pro incerto.

408. *Neſtoras*] Neſtor ante Romam conditam vixit, annis circiter ducentis & quadraginta.

409. *Quicquid novellum* ] Infirma collectio. Chriſtiana doctrina nova eſt,igitur mala. Loquitur ut imperitus,& ut miles : nec originem ſciens religionis antiquiſſimæ, & ignarus ejus, quam ipſe colit,& colendam arbitratur.

410. *Summa rerum*] Prima mundi exordia. *Pyrrha* Theſſalis poſt diluvium ſervata eſt,& per eam genus humanum propagatum fingitur. Fuit Promethei filia, Deucalionis uxor. Nota eſt ex Ovidio fabula.

411. *Ubi iſte veſter*] Loquitur ut profanus:ſentit,ut amens. Contrà Imperator Aſſyrius apud Danielem rectè fatetur,*Dei poteſtatem eſſe, poteſtatem immenſam atq; æternam.*

412. *Divûm*] Martis & Veneris.

412. *Favore* ]quia in ripâ fluvii expoſitus ſervatur.

412. *Mavortius*] Marte genitus,ut eſt in fabulis.

413. *Arcem ſept.*] Romam intelligit, quam ἑπτάλοφον Græci, *ſeptimontium* Latini appellarunt.

414. *Auſpicato*] Capto inter fratres Romulum & Remum auguriô.

415. *Jovi*] Cujus templum vovit Romulus pugnans contra Sabinos. Cicero ad Equ. Romanos; *Jupiter* (inquit) *Stator, quem verè hujus imperii, Statorem majores noſtri nominaverunt: cujus templum à Romulo, victis Sabinis, in Palatii radice cum victoria eſt collocatum*. Item in Catil. I. *Jovi Statori antiquiſſimo cuſtodi hujus urbis*.

416. *Sanctum ab avo*] Perpetuò ſacroſanctum. More hominum fit, ut res patrias defendant, & conſuetudinem pro lege, ritus majorum pro religione amplectantur.

417. *Pro triumphis*] Pro victoriâ & felicitate, quam triumphus ſequitur.

418. *Delubra*] Pro diis. Sunt autem *delubra* è lignis deaſciatis ſacella, in quibus plures dii ſub unô coluntur tectô.

418. *Secundet*] Fortunet, amplificet.

418. *Gloriam*] Victoriam; conſequens pro antecedente.

419. *Procinctus*] Expeditio, ab habitu militari.

420. *Quietum*] qui antea ab hoſtibus perturbatus fuerat. Finis belli eſt, quies publica.

420. *Frenet*] Utitur bono verbo. Ut enim equis indomitis frena injiciuntur: ita populis turbulentis bellum infertur, ut redigantur ad modeſtiam & diſcant obſervantiam legum.

420. *Legibus*] Frena urbium ſunt leges.

421. *Quiſquis es*] Superbum hoc eſt, & de ignotis vulgò dicitur. Virg. *Quiſquis es, amiſſos hinc jam obliviſcere Grajos*.

422. *Ritè*] Noſtris ceremoniis, ſacris Romanis, non à te excogitatis, aut externis.

423. *Hoſtem publicum*] *Hoſtes publici* judicantur, & qui ſacra contemnunt, & nulla de cauſa exagitant imperium.

425. *Spreviſſe*] Sine religione nullum imperium ſtabile, princeps nullus eſt incolumis. Genus loquendi obſervandum. ponuntur enim infinitivi loco nominum. nam ſententia eſt: contemtus religionis, eſt contemtus ipſius principis. quo modo Minutius dicit, *Noſtrum cogitare, peccare eſt*. pro, noſtræ cogitationes ſunt peccata. Et Val. Maximus, *Fabii cunctari, eſt vincere*. pro Fabii cunctatio pertinet ad victoriam. *Spreviſſe templa, reſpuiſſe eſt principem*. Qui enim Deum non timent, nullum hominem timent: ergo omnes hoſtes Dei, ſolent eſſe hoſtes ſuorum principum, patrum præceptorum.

427. *Cohortibus*] toto exercitu.

428. *Fidele*] Ut Sacramenti lex exigit, vel potius, ut fides Chriſtiana requirit. *Fidele militent*, ut ſuprà, *Dulce delectat*. Ita Juſtinus ad Antoniũ Piũ: *Nos ſolum Deum adoramus, & vobis in rebus aliis latum præſtamus obſequium, Imperatores ac duces hominum eſſ. fatentes, & ſimul rogantes, ut cum imperii poteſtate ſanam quoque mentem obtinere comperiamini*.

429. *Lym-*

429. *Lymphus*] Baptiſmo,quo Chriſto renaſcimur, & inſerimur. Naſcimur parentibus,cùm in hanc lucem à malis mali,à perditis perditi edimur: talis enim eſt omnium hominum ortus, ſecundum Prophetam dicentem; *In iniquitatibus conceptus ſum, & in peccato peperit me mater mea.* Renaſcimur Patri cæleſti,cùm in baptiſmo per aquam & verbum regignimur,ut fiamus participes hæreditatis æternæ,& jus civitatis amiſſæ recipiamus,inſerti Chriſto,Eccleſiæ, Cælo. Recipimus igitur in illa regenerationis lavatione maxima illa munera, reconciliationem cum patre æterno,ſocietatem cum Chriſto,& lumen Spiritus ſancti,& vitam demum æternam conſequimur.

431. *Ut idolorum*] Templa ab idolis purganda ante omnia ſunt; quia Deus idololatriam ferre non poteſt: tum cæcitas mentibus excutienda eſt,ut lucem doctrinæ capiant & admittant. Ea lux non naturâ aut conditione efficitur: ſed immiſsâ divinitus è puri pectoris fide,& è moribus homine Chriſtiano dignis,appâret. Diſtinguit hoc loco intelligentiam ſenſuum,ab intelligentiâ fidei: hæc enim apta ſola eſt ad Deum videndum & cognoſcendum,idq; non aliquâ perſpicaciâ naturæ,non ſenſuum obtutu;ſed Spiritus ſancti illuſtratione.

433. *Succulentis obtutibus*] Oculis humanis aut rationis lumine.

434. *Per feneſtras*] Scitè oculos,*corporis feneſtras* appellat.

435. *Puris*] Fides hominum mentes ſola purificat.

436. *Pupilla*] Unumquodq; cognoſcit ſui ſimile. Deus à nobis ratione naturali non agnoſcitur;Igitur ſimilis noſtri non eſt.

436. *Craſſa*] Senſus eſt;de rebus craſſis & caducis caro craſſa & caduca judicat: res divinæ acie mentis tantùm,& fidei lumine intuendæ,hominum ſenſibus,& rationis acumine non perveſtigantur.

438. *Liquidis*] Quales ſunt res illæ lucidæ & cæleſtes, de agnitione Dei,de verô ejus cultu,de vitâ æternâ.

439. *Ferventiſſima*] Deus ſpecie ignis ſe monſtrat Moſi:& toti populo in deſerto. In columnâ ignis præcedit exercitum Iſraëliticum. In fulgore item ignis dat conſpiciendum Spiritum ſanctum; unde hoc loco divinitatem *ferventem* nominat. Ita alibi:

*Sic ignis æternus Deus,*
*Et Chriſtus ignis verus eſt.*

440. *Capit*] Percipit,intelligit.

442. *Tuus*] Cujus tu nunc præfectus & vicarius es.

442. *Meusq;*] Cui ego ſum ſubditus.

442. *Si velis*] Fide & Profeſſione Chriſtianâ.

443. *Nam ſi*] Talem,inquit, Imperatorem non agnoſcimus,qui Chriſto adverſatur:non ut rejiciamus ejus potentiam factis ſeditioſis,ſed ejus auctoritatem ne curemus, Chriſto contraria imperantis. *Oportet enim Deo magis obedire, quàm hominibus*, doctrina & exemplo Apoſtolico. Veretur vir ſanctus magis Chriſti judicis ſententiam, quàm tyranni furioſi teterrimos carnifices.

445. *Scelus jubenti*] ἀξίωμα pio ſacerdoti convenientiſſimum. Non recuſat ſervitutem, ſed ſervitutem ſceleratam non vult ſubire: neque abjicit obedientiam, ſed obedientiam deteſtatur impiam: neque imperium excutit, ſed imperatorem averſatur Dei adverſarium. Scelera jubentes reges, multi etiam viri politici non audierunt, ut Papinianus Jureconſultus. Caſmæ Florentini ducis uxor patrium imperium neglexit.

446. *Statis*]. Tyrannus à diſputatione procedit ad ſupplicium, & in virum innocentem dat injuſtam lictoribus poteſtatem.

446. *Clamitans*] Iracundiæ ſignum in judice, clamor & importunitas; à quibus effectibus abeſſe eum par eſt. Nec enim exſequi debet animi ſui impetûs; ſed ſecundum legum normam æquitatis & juſtitiæ munus exercere.

447. *Statis?*] Repetitio odioſa loquentis ad milites: *ſtatis ignavi?* Statis, inquit, audientes probra in præfectum, convicia in Imperatorem?

447. *Manuſq;*] Præfectus dum milites objurgat, ſeipſum accuſat: nec tàm illorum reprehendenda eſt ceſſatio, quàm judicis impotentis inſania.

448. *Non rupta*] Inquirendo quaſi in rimas agitis, excruciando particulatim animæ ſedem ſcinditis.

449. *Rimamini*] Præſcribit pœnam iracundus, quod viri improbi eſt: & pœnam non uſitatam, quod tyranni.

451. *Scindunt*] Imago expreſſa tormenti horrendi, quo corpus diverſimode laceratur, & impactis ungulis ipſa tentantur præcordia. Ita in Vincentio:

*Poſthinc triſulcis ictibus*
*Nudate coſtarum abdita.*

452. *Penſilis latus viri*] In *cataſtâ*, quæ erat machina lignea, ad torturas excogitata.

453 *Per artûs*] In toto corpore nihil ſanum aut integrum relinquunt. Vulnerant enim ungulis tractim, laniant oblique, ſecant tranſverſim, donec cute, muſculis, nervis & viſcere divulſo, oſſa & inteſtina conſpiciantur.

455. *Retectis*] Hypallage, pro, *oſſa albent retecto pectore.*

456. *Nitendo* ] Operi triſti incumbendo, tormenta ſæva exequendo.

456. *Anhelant*] Quaſi ademtô & intercluſô ſpiritu. Ita alibi:

*Niſuq; anhelus ſolverat*
*Feſſos lacertorum toros.*

Fatigantur lorarij, deſtituuntur viribus carnifices: ſed nihil ſentit fide martyr, animoſitate heros, virtute ſpiritus Dei, vir Chriſtianus: tyranno major, tortoribus valentior, pœnis excelſior, cruciatibus fidentior. In tormentis ejuſmodi, ita differunt Perillus & Romanus, ut fides Chriſtiani &

ni & audacia improbi differunt. Ille enim inventi ſui atrocis pœnas luit atroces meritò; hic ſui de Deo teſtimonii ſuſtinet cruciatûs immeritò. Differunt item Anaxarchus & Romanus, ut homo liber, propter filium Dei, & vir ſapiens tyranno ſuo reſiſtens: ille propriam quærit gloriam, ut conſtans habeatur: hic Filii Dei aſſerit meritum, ut ſit Deo obediens. Diſcernenda piô judicio ſunt exempla, cauſſæ, conſcientiæ, actiones, pœnæ, & exitus eorum, qui injuriam patiuntur.

457. *Quietus* ] Animo tranquillus, conſcientiâ alacris, inſuperabilis fide.

457. *Heros* ] Verè heros; in tormentis invictus, in ſuppliciô indomitus.

458. *Audet loqui* ] Inter cruciatus diſputare, & inter tormenta nullum doloris ſenſum oſtendere, animi maximi eſt, & haud ſcio an alterius ullius, quàm hominis Chriſtiani.

460. *Lancinamur* ] *Lancinare* eſt propriè, punctim rodere, ut muſcæ ſolent canes, folia & plantas culices. Declarat, qui ſit dolor Chriſtianorũ proprius; non ille corporis quidem, quem mortales omnes exhorreſcũt, & ipſi itidem Chriſtiani ſentiunt, quatenus homines ſunt. Sed dolor ille immenſus animi, quo cæteros animadvertunt inſipientes, cæcos, perditos: qui dolor non eſt cujuſdam gloriæ aut æmulationis, qualis Socratis, cum illi venenum propinaretur, aut Zenonis Eleatis, cum pilâ ſaxeâ contunderetur: ſed piis animis cœlitùs immittitur, quô dolore & Stephanus orat pro inimicis, & nunc Romanus concionatur ſuis tortoribus: nempe quòd errore occupati & tenebris, ipſi aliquando ſint pænis maximis addicendi, non corporis, quæ finem habent; ſed & corporis & animi; quæ nullis ne æternitatis quidem temporibus terminabuntur. Terrere vult judicem iratum, qui non ſibi ſolum accerſit pœnas, ſed univerſum ſimul populum in perniciem pertrahit.

461. *Error* ] Ignoratio de Deo & de vitâ æternâ.

461. *Inſidet* ] Quaſi ſede fixa non evellendus.

461. *Populos* ] Plebem ignaram & ſimplicem.

464. *Gemenda corpora* ] Rectè corpora, quia ſerva peccati. *Mancipia* appellantur corpora, ut apud Ovidium;

*Everſâ corpora capta domô.*

Rectè etiam *corpora gemenda*, quia neſcia Dei & jam ad gehennam damnata.

465. *Crudum* ] Cruentum & inſolitum.

466 *Audite cuncti* ] Concio Romani, quam non de ſuggeſtu, ſed de catastâ habet in qua primum fatetur, Chriſtum eſſe verum Deum & hominem: deinde diſputat de qualitate tormentorum, & de fragilitate carnis humanæ: poſtea mortem ait eſſe ſpernendam quaſi naturalem & cõmunem omnibus: poſtremò, ſe ipſe ſolatur præmiis vitæ cæleſtis & dulcedine Angelicæ conſuetudinis.

466. *Clamo*] Utitur repetitione per ſynonymiam; *clamo, prædico, pronuncio*, ad movendam attentionem, ut de cataſtâ loquens, benignus audiatur.

467. *Celſior*] Quaſi orator nobilis, de locô editiore. *De cataſtâ dicere*, quaſi de loco & ſermone inuſitato, figuram proverbii habet.

468. *Chriſtus paterna*] Ex Epiſtola ad Ebræos, ἀπαύγασμα τῆς δόξης πατρός: & ad Colloſſen. εἰκὼν τοῦ θεοῦ ἀοράτου.

469. *Noſter particeps*] Quia homo natus de virgine, frater generis humani factus eſt.

471. *Anima ſalutem*] Διαιρετικῶς exponit, de qua ſalute ſentiat, nempe de ſalute animæ. Nam in corpore, in fortunis, & in hoc orbe toto, nullam jam habebat is, qui hæc tàm alta, tàm incredibilia diſſerit.

471. *Non occidit*] Non adimitur, non perit: quia fides, ut anima, immortalis eſt.

472. *Jugè*] Sine intermiſſione, ſine termino.

472. *Diſpares*] Vera fides luce perpetuâ reſplendet, & Deo nos conciliat, & in cælum levat: fides ſimulata aut erronea, gloriâ Chriſti ſpoliat, & pænis infinitis addicit & ad inferos detrudit. Diſtinxit duas res maximas, ſalutem & fidem: ut de quâ ſalute, & de quâ fide intelligendum ſit, dubitari non poſſit.

476. *Curanda*] Præmiorum ratio & exitus diverſitas reputanda eſt.

477. *Perpetu ſubſt.*] Definitio animæ, quæ eſt ſubſtantia perpetua, quæ cum corpore non cadit aut extinguitur, ſed aut præmiis aut pænis futuris, ævo nullo terminandis, reſervatur.

480. *Inſtat ruina*] Epiphonema. Hæc piorum pia vox eſt, qui non amplius vivunt ſibi, ſed in quibus vivit jàm Chriſtus, quiq; mundo mortui, & quaſi exuti corpotibus, in Chriſtô ſunt, & vitam meliorem ſpe poſſident.

481. *Nec diſtat*] Nihil intereſt Chriſtiano, morte naturali, an manu carnificis: igne an ferro, aut morbô aliquô intereat: imò morbi aliqui ſunt ipſis tortorum cruciatibus non paulò ſæviores: è quibus enumerat lateralem, febrilem, puſtuloſum, podagricum, articularem.

481. *Ignis*] Rogus ardens.

482. *Languor*] Diuturnæ pænæ, morbus continuus.

483. *Armet*] Atrociòres, & magis dolorificos efficiat.

483. *Sevitas*] *Sævitas* pro ſævitiâ, antiqua vox eſt.

484. *Tanta vis*] Tanta vehementia. *Pleureſis* enim, ſeu ut Græci πλευρῖτις, dolorem vehementiſſimè pungentem affert. Inde à ſerenô medicô comparatur *telo*, & nunc evidentiùs *mucroni*, à Prudentiô. *Dira* dicitur, quia morbus acutus & lethalis eſt.

485. *Pulſat*] Verbis utitur de morbo excruciante ſignificantibus, *fodit & pulſat*.

486. *Laminis*] Laminas ardentes corporibus olim adhibuerunt.

487. *Atrê*

487. *Atrô felle*] Vulgus omnem calorem præter naturam nuncupat *febrim*, ſed modò illam febrim intelligit quæ è bilis nimiô fervore oritur, Græcis καῦσος vel καύσων.

487. *Venas exedit*] Quia calores vix tolerabiles excitat; ideò dicit, *eam venas exedere ſeu conſumere*.

488. *Summa pellis*] Summam cutem, vel cutis ſuperficiem, τὴν ἐπιδερμίδα.

488. *Ignis obductus*] Humorum intus inflammatio. Loquitur de eô morbo, qui cutem extendit aſpredine, vel pupularum, vel tuberculorum, qui morbus pruritu eſſe ſolet plurimum moleſtus.

488. *Coquit*] Excruciat. Hoc verbo utitur, propter humorem ſub cute incenſum, qui erumpendo aut attollitur in papulis, aut dilatatur in puſtulis, tàm ferventis caliditatis, ut ignium modò artus exurat: Unde *fervor æſtuoſus*, bonâ ſimilitudine hîc dicitur.

490. *Cauteribus*] Inſtrumentis medicis quibus aduruntur ulcera putrida aut maligna.

491. *Miſerum*] Dolendum, execrandum, Imago crudelitatis, quæ exercebatur in Chriſtianos, quibus in tergum manus ligabantur, extendebatur corpus, diſtrahebantur pedes, tota nervorum compago ſolvebatur: ad quem corporis miſerrimum ſtatum accedebant vulnera, diſſectiones, lancinatio, oſſium fractio, inteſtinorum apertio, fœda denique laterum, pectoris, artuum, pedum & membrorum reliquorum dilaniatio.

492. *Extentus*] Ad augendam doloris magnitudinem. Dolor reverâ eſt diſſolutio continua.

493. *Compago*] Tota ſtructura corporis. Alibi:

*Compago donec oſſium*
*Divulſa membratim crepet.*

493. *Nervis*] Quorum ſunt duo morbi ſequentes, podagra & arthritis.

494. *Ejulantes*] Propter graves & continentes dolores.

494. *Dividi*] Quaſi locô moveri & diſlocari.

495. *Nodoſa*] Quia cum callos, ſeu *nodos* (ut appellat Ovidius) habere incipit, & fit tumida, tum exigua recuperandæ ſpes eſt ſalutis. Ejus triginta ſpecies enumeravit Æſculapius.

495. *Arthreſis*] ἀρθρῖτις morbus articulorum communis, qui ſi vexat coxendicem, dicitur ἰσχιάς: ſi manus, χειράγρα: ſi pedes, ποδάγρα. Afficiunt morbi iſti ſinguli πόνον ἰσχυρὸν, ut inquit Galenus.

498. *Laniena*] *Medica laniena* dicitur proverbialiter, propter eam partem medicinæ, quam χειρουργικὴν appellavit Hippocrates princeps medicorum.

499. *Viſcus*] Quicquid eſt inter oſſa & cutem, *viſcus* dicitur.

500. *Scalpella*] *Sculprum* inſtrumentũ ſutorium Horatio: *Scalpellum*

verò medicum,quo partes corporis male ſanæ aut putridæ abſcinduntur. Reſpexit ad proverbium *πήματα τομῶντα*,de iis malis, quæ ſectione egent,hoc eſt,de extremis & deſperatis.

500.*Tingit*]Imbuit,maculat.

502. *Salubriter*] Sublatâ parte immedicabili,corpus ſervari poteſt. Unde Poëta: *Immedicabile vulnus*

*Enſe recidendum eſt,ne pars ſincera trahatur.*

503.*Non eſt amarum*] Poſſumus & hac ſententiâ loco proverbii uti, de eo morbo, qui curationem quidem difficilem admittit, ſed ſalubrem. Item de re quavis acerba,quam tamen fructus optatus conſequitur.

504.*Artus tabidos*]Membra non ſanabilia.

505. *Intus viridis*] Nempe menti & fidei. quamvis enim laceratur corpus;mens tamen perſtat integra: & ut membra diſtrahantur, non tamen fides adimitur: & ut interficiatur corpus, anima non interit.

506.*Quis neſcit*]Docet aſperam eſſe carni adhibendam medicinam, quæ multis modis contaminata, & multis affectibus prauis miſera eſt: ideò re nullâ melius curatur aut reſtituitur, quàm cruce & afflictionibus.

507.*Contaminata*]Vitioſæ & inquinatæ.

507.*Solubilis*]Caducæ & mortalis.

508.*Sordet.*]Corporis morbi & animum attingunt,atq; contagione vicina corripiunt. Recenſet carnis corruptelas ex actionibus: quales ſunt,peccatum propter ſordes,ſuperbia propter tumorẽ, mollicies propter voluptatem,fætor propter immundiciam,dolor propter impatientiam,ira propter furorem,libido propter luxuriam,invidia propter odiũ. Hæc vitia grandia, caro ad animum tranſmittit, eumq; quaſi venenô tacitô inficit atque corrumpit. Carnem vero tam corruptam & affectam nos etiam adulamur,dum ei præbemus inſtrumenta, propter quæ impenſius & inſolentius exultet ac laſciviat. Ut ſunt, divitiæ,veſtimenta, gemmæ,& alia,quæ ad corporis ornatum quæruntur: quorum parandorum cauſſa homines partim nocent ſibi, faciendo ſumptus nimios: partim incommodant aliis,mille technis decipiendo.Id omne fit, ut caro delitiis foveatur,& voluptates impenſis comparatæ, minus ſint imitabiles:Cujus luxus exempla proponit vix credibilia in Nomentano, Aeſopo,Arriis,2 Serm.Horatius.

510.*Fell*]Ita & Ovidius de invidiâ:

*Pectora felle virent.*

Alexander Macedo(ut eſt apud Curtium) dixit, *invidos eſſe ſua ipſorum tormenta*,quia ſibi ipſis conſumunt(ut eſt in Græco epigrammate) *ὄμματα καὶ κραδίην*,& ut ait Satyricus,

*Invi-*

*Invidiâ Siculi non invenere tyranni*
*Majus tormentum.*

511. *Regeſtum*] congeſtum, cumulatum.

512. *Illuſa*] Variè texta, multipliciter ornata. Virg. 2. Georg.
*Illuſasq; auro veſtis.*

512. *Gemma*] Quorum precium nullo tempore vile eſt, quia è locis longinquis petuntur & non niſi à regibus.

514. *Luxus*] Voluptas voracitate nutritur, ebrietate incenditur, ut hominem in omnia flagitia præcipitet. Vetat D. Paulus ad Rom. 13. *ne quis curam carnis agat, ad explendas cupiditates, né ve vino quo inebrietur, in quo ſit ἀσωτία*, ad Eph. 5. Recenſet *panis ſaturitatem*, hoc eſt, voracitatem, inter Sodomæ peccata Ezechiel, & iſta vitia extremis tempori bus dominatura, ſicut ante diluvium factum eſt, apud Matthæum & Lucam Chriſtus ſervator affirmat. Iſtam nunc intemperantiam, ſignificanter Poëta exprimit, *arvinæ* nomine, quæ eſt pinguedo cutis nitida, qualis in benè paſtis pecorib & in iis hominib. apparet, *quibus*, ne diffluant aut putreſcant otiô & voluptatibus, *ipſa anima quaſi porcis, pro ſale eſt.*

516. *Medere*] Medicina carnis luxuriantis eſt afflictio.

517. *Fomitem*] Materiam & irritamentum.

518. *Refecto*] Sublato ſquallore.

519. *Dolore*] Ægritudine & cruciatu.

520. *Tyrannus*] Qui in corpus tantùm habet poteſtatem, animo nocere aut obeſſe non poteſt.

521. *Nec terrearis*] Alloquitur populum Romanus, pœnarum crudelitare ſtupidum, admonens ne formidet aut expaveſcat. Id ſolum martyrio amittunt Chriſtiani, quod paulò pòſt morte amiſſuri eſſent: quæ mors ſummis & infimis, nobili & obſcuro, ſplendidis & viliſſimis eſt expectanda. Caro martyris, quæ laceratur in vivente, mox putreſcit in defuncto: nec refert, utrum diſſipetur diſcerpta, an conſumatur ſepulchro condita. Animoſe igitur & verè,

*Hoc perdo ſolum, quod peribit omnibus.*

523. *Clienti*] Subdito, quod ad tutelam & defenſionem.

523. *Paup. & di.*] Quod ad facultates & copias.

524. *Vernularum*] Quod ad ſtatum & conditionem. Conjungit, quæ hominũ opinione optima aut peſſima habentur. Quid enim rege altius, ſubdito humilius? quid divite honoratius, mendico deſpectius? quid Senatore dignius, vernulâ miſerius? In morte tamen pares ſunt univerſi, Unde & Tragicus de Hercule,

*Jacet omnibus par,*
*Quem parem tellus genuit Tonanti.*

526. *Mordet*] Magno doloris ſenſu afficit, ſumta à beſtiis rabioſis metaphorâ. Reprehendit incredulitatem carnis noſtræ, quæ terrena & fluxa amans, cæleſtia æternaq; nec ſatis intelligit, nec avidè appetit. Vitam deponere neceſſe habent omnes, qui Solem intuentur: eandem pro

Chriſto negligere, verentur omnes & exhorreſcunt. Itaque hortatur, ut, quod neceſſitas cogit, id faciamus ſponte: quod natura jubet, id gloriæ impendamus. Quod legis pœna ſubire exigit, nempe morte, mex eô præmium quæramus, vitam glorioſam. In præmio pulchrè immoratur, &, quale ſit, expreſsè definit; pauci enim homines id norunt, & qui norunt aut retrahuntur imbecillitate aut tardantur inertiâ.

528. *Neceſſe eſt*] Lege naturæ, neceſſe eſt mori, ut docent Philoſophi: pœnâ peccati, ut rectiùs Theologi.

529. *Natura*] Loquitur admirantis animo, quia hoc præſtari à naturâ non poteſt. Munus Spiritus Dei eſt, ſi quis mortē judicat eſſe gloriam, martyrium coronam. Juſtinus Martyr ad Romanos: *Non potentiores nobis eſſent injuſti homines ſimul & Diaboli, niſi quilibet, qui ortus eſt homo, mortis etiam debito eſſet implicatus; id igitur debitum nos perſolventes, gratias agimus, &* (ut nunc addit Prudentius) *gloriæ ac præmii loco eſſe exiſtimamus.* Eadem ſententiâ idem Juſtinus utitur ad Titum Imperatorem.

530 *Legale*] Pœnam per legem impoſitam.

530 *Deputemus*] Ut inter præmia habeamus.

531. *Præmiorum*] Quàm ſint excellentia, ſuo ſplendore: & quā nunquam deſtituta, promiſſionibus Dei

531. *Fortibus*] Pro Chriſti nomine mortuis.

532. *Nunquam periit*] Immortalis & æterna eſt.

533. *Cælo*] Anima noſtra, uti divina eſt, & originem cæleſtem habet: ita in cœlum redibit, nulli amplius fragilitati aut ſervituti obnoxia: perfruetur enim conſpectu Patris omnipotentis, & cum Chriſtô regnabit ſæculis infinitis. nam diſſolutis elementis, montibus corruentibus, ſubverſo mundo, cum corpore rurſus conjungetur, & cum Deo ejuſq; Angelis amore incorrupto & amplexu dulciſſimo copulabitur. q. premium quantum ſit futurum, nec mens videt, nec ratio intelligit, nec ullus ſenſus adhuc percipit.

536. *Quandoque*] Quandocunque. Quod Deus apud Iſaiam dicit de Idumæis, & eorum mœſtiſſimo interitu: id nunc ad mundi exitum transfertur; nam *& cœlum crepabit, & liqueſcent elementa*; ſed Deô permanente & ejus Angelis, ruina mundi erit piorum liberatio, & noſtra ſepulchra erunt janua & aditus ad præmia cæleſtia.

537. *Rotati*] In orbem acti. De Verbis Eſaiæ & Chriſti apud Marcum decimôtertio capit. dicuntur. *Sol obtenebrabitur, & Luna non dabit ſplendorem ſuum, & ſtellæ cæli decident, & virtutes cælorum movebuntur.* Nam quod Babyloni accidit, ut periret; quod Judæis, ut everterentur; id demum toti orbi terrarum completis flagitiis eventurum eſt.

538. *Sphæram*] Quæ curſum ſpacio menſtruo conficit. *Cælum & terra*

*terra peritura*, teſtatur Chriſtus in Evangeliſtis tribus, & Johannes in Apocalypſi.

539. *Juſti*] Juſti, inquam, ii de quibus Iſaias, *Scientiâ ſui juſtificabit multos juſtus ſervus meus*, cap 52. Item Paulus, *per obedientiam unius juſti, conſtituuntur juſti multi*, ad Rom. 5.

541. *Contemne*] Concluſio in qua ſupplicii ſui Spectatores admonet, ne nimis cupiant, quæ caduca ſunt, néve res momentaneas æternis anteponant. Rectè ſane ille: τῷ θανάτῳ πάντες ὀφειλόμεθα, nam corpus noſtrum *capſæ* (ut dicitur) *porrigetur*, ac demum ſepulchro clauderur. Ideo ſtudendum eſt, ne viventes de ſalute acquirendâ ſimus negligentiores.

541. *Prudens*] Verè prudens eſt, qui non ſolum agit curam vitę mortalis, verùm etiam, qui ſollicitus eſt de perpetuâ.

542. *Terminandum*] Quia finitur.

542. *Relinquendum*] Quia non ſequitur.

543. *Rem ſepulchri*] Corporis poſt mortem dignitas eſt, ſi efferatur honorificè, & condatur ſplendidè: ſi in funere deducendo occupati ſint deſignatores, in ſepulchro faciendo elaborent artifices: ſed & illa pompa, & hæc monumenta, ad tempus valdè exiguum durant, & ſæpè indigniſſimis & impiiſſimis contingunt.

545. *Qui ſis*] Quàm incertus vitæ, quàm multis miſeriis expoſitus: Conditus enim ad vitam beatam es, ſed ea excidiſti, aſtu & maliciâ diaboli; quam tamen tibi reparavit Filius Dei: Cujus certâ ſpe dum teneris, vince mundum & ſæculum, illius videl. favore & bonitate, qui dicit Joh. 16. *In mundo compreſſionem habetis, ſed confidite, ego vici mundum.*

546. *Peregerat*] Finierat.

547. *Furens*] Habitum orationis hoc verbo oſtendit.

547. *Interſerit*] Interloquitur. *Verba ſerere* plerunq; temeritatis eſt.

549. *In os loquentis*] Præfectus facto offenſus, primum ſævit in totū corpus: nunc commotus ſermonibus, in hominis faciem & os ſævit. Inter nova & repetita ſupplicia, magna fides & conſtantia ſancti apparet.

552. *Scaturrentis*] Quia ex iis naſcitur, & quaſi derivatur loquela.

553. *Follibus*] Buccis, quæ inter loquendum follium inſtar inflantur.

554. *Nulla lex*] Nulla deorum aut hominum reverentia quia nec minis, nec auctoritate movetur loquax iſte, ut taceat.

557. *Charaſſat*] Lacerat, à Græco χαράσσω, à quo noſtrum vernaculū kratzen.

557. *Ungulis*] Recenſet partes corporis, ne quâ integra maneat, nēpe faciem os, genas, maxillas, mentum. *Scribere ungulis*, eſt vulnerare & notas quaſi calamo ducere atque imprimere. Ut apud Plautum, *inſcribam tergum plagis.*

560. *Vultus*] *Vultus* pro facie. Vultus ſecundum affectum animi, mutari ſolet: facies poteſt etiam ſcindi & lacerari.

563. *Quod multa*] Tyranni immane ſupplicium, ſibi eſſe ſuave ſolatium oſtendit. Vulnera in facie vocat *ora*, quibus poſſit jam pluribus uti ad laudem Dei, cùm unô tantum ore prius locutus ſit. Hæ cogitationes verbis explicari ſatis nequeunt, ſed mente perpendendæ ſunt, quàm ex animó ardenti ſint profectæ. Amor Dei, plagas tyranni non ſentit, & plagas corporis non curat, dum animus ad Deum erectus eſt.

564 *Artabat*] Inhibebat ſpació & anguſtiis.

564. *Ampli nominis*] Quod dici ſatis ore unô non poteſt, nec unô meatu ſatis proferre. In pœnâ martyr gaudet, in cruciatu exultat; pœnam enim novit eſſe cauſſam præconii, & mortem credit initium eſſe vitæ ſanctioris.

567. *Rictibus*] *Rictus* eſt oris menſura aut hiatus apertior, qualis cernitur in belluis. Nunc *rictus* appellat, vulnera grandia & hiantia. Ovid. de homine avatô loquens. Metam. 11.

*Fuſile per rictus aurum fluitare videres.*

570. *Tot ecce*] Fidei hæc vox eſt, contra tyrannorum ſæviciam, qui putant corpore laceratô, animum quoque erga Deum affectum pientiſſimè, poſſe diminui. Tale ſpectaculum in homine credeinte Angeli mirantur: & talis in animô vis excitata à Spiritu ſanctô vincit omnem humanam cogitationem, excellit omnem ſapientiam.

571. *Tali*] Terret & expugnat conſtantia ſola tyrannos.

572. *Pœnam præcipii*] Homines pœnam inferentes, figura poëticâ: vel vetere verbô juris, *pœnam* ipſos carnifices nominat.

573. *Per ſolis*] Gentilis hominis vanum jus jurandum, qui elementa novit, & conditorem ignorat: qui jurat per ſuperos, & cæli Dominum injuriâ afficit.

573. *Qui noſtros dies*] Sol temporum menſura, meta dierum, tenebrarum arbiter.

574. *Reciprocatis*] Sæpius converſis, non ſolùm curſu propriô & annuô: ſed illô etiam rapaci & diurnô.

574. *Adminiſtrat circuitu*] Unde κυκλοῖλικτ@ ἥλι@ ab Orpheo.

575 *Cujus recurſu*] Nam (ut idem ait) δέμας τ̄ ἀκαμάτοιο δρόμον ἕλικον.

575. *Ducitur*] Diſtribuitur, diſterminatur.

577. *Fine digno*] Exitu meritô, cruciatu debitô.

577. *Devoret*] Conſumat & annihilet. Bona metaphora à brutis rabioſis ad ignem conſumentem.

579. *Sacris vetuſtis*] Excuſat idololatriam tempore & antiquitate.

579. *Spiculis*] Tormentis, quæ fiunt per ſpicula: antecedens pro conſequente.

580. *Fatiſcit*] Fatigatum cedit, diſſolutum frangitur.

*Fitq.*] Hæc eſt vis fortitudinis, præſertim Chriſtianæ, quæ non ſecus atq; illa valida,

*Per damna, per cædes, ab ipſo*
*Ducit opes animumq; ferrô,*

ut

canit Horatius. Tyrannus ſe victum fatetur cum magna admiratione,& tamen humilitate atq; cruce Chriſti vehementer offenditur.

581. *Stupor*] Falſo nomine,propoſitum animi certum,quod eſt in fidei conſtantia, *ſtuporem* nominat,& *obſtinaciam* : unde patet, quod de Chriſto, de fide, de ſuppliciis martyrum , nemo rectè judicet extra Eccleſiam.

582. *Mens obſtinata eſt*] Habet ſpeciem proverbii, de homine immoro:cujus & animus mente & corpus ſenſu caret.

583. *Novelli*] Res novæ & inſolitæ prudentibus ſunt ſuſpectæ: ſed in errore verſatur præfectus,propter imperitiam.

583. *Regnat furor*] Poſtquam objurgavit martyrem, nunc invehitur in doctrinam,& ejus auctorem propter quam homines tot, & tanta ferant. Doctrinam appellat *furorem*,quia ſit inuſitata & nova : Chriſtum, Deum afflictum & impotentē, quia ſe vindicare à violentia,& liberare à ſupplicio ipſe non potuit. Hæc eſt ſapientia τῶν ἀλιτρῶν perpetuò pugnans cum Chriſto,ejusq; factis & verbo.

584. *Haud olim fuit*] Quia conſpectus hominum oculis non eſt Chriſtus,ideò fuiſſe eum negat: & quia morte ſublatus eſt ideò eſſe eum amplius non poſſe cenſet. Carnis ſapientia,cùm extra Dei verbum, de Deo aut loquitur aut judicat aliter ſentire nequit. Eſt autem infirmiſſimum hoc: Chriſtus non videtur,ergò non eſt : aut,Chriſtus ignotus eſt, ergò non eſt.

586. *Hæc illa crux*] In primâ hujus concionis parte Romanus docet de ſalute noſtrâ per Chriſtum acquirendâ : deinde probat,q̄ & ſunt & videntur hominibus admiranda , nempe Chriſtum eſſe Deum & hominem,verumque Redemtorem,qui mortuus ſit,& qui reſurrexerit : in morte Deum oſtendens,in reſurrectione hominem relinquens, ubique Deus verus,nullibi disjunctus,patri æqualis, glorificatus homo , ut patrem cum homine rurſus conjungeret , & terrenā cæleſtibus ſociaret. Poſt hæc refutat antiquitatem religionis Romanæ & Cretenſis. Nam ante Romulum & Jovem,& ante lupas & captas illorum altrices, multis ſæculis religio fundata fuit. Tum probare contendit,non ſolùm religionem cum mundo ortam , ſed & Chriſti crucem cum mundi initiis præfiguratam,& agnum à mundi primordio occiſum ( ut Johan loquitur)prædictum à Prophetis,& viſum in mundo Patriarchis. Mortuum deinceps & reſuſcitatum,ut per fidem corpus quoque clarum & immortale fiat; quē locū ſuæ confeſſionis excellenter concludit: *Nobis peremptus Chriſtus* &c. de cujus eſſentiâ & perſonâ,morte & vitâ , bonitate & meritô,rectiſſimè ſentit,& divinè loquitur. *Hæc illa*, αὕτη ἐκείνη, dicit ſignanter,quaſi dicat , *hæc illa*, & *nulla alia*. Per *crucem* non intelligit lignum, ſed victimam in eô oblatam. Chriſti enim mors ſola,ſalus omnium eſt, & ſingulorum redemtio,pertinetque & ad univerſam Eccleſiam , & ad uniuſcujuſque ſingulatim perſonam. Martyr verbis brevibus doctrinæ Propheticæ,& Apoſtolicæ interpres eſt. Iſaias 53. *Ipſe vulneratus propter*

*iniquitatem noſtram.* Paulus ad Galat. 6. *Abſit mihi ut glorier, niſi in cruce Domini noſtri* ] *ſu Chriſti.*

588. *Sacramenti*] Doctrinæ hujus abſtruſæ & cæleſtis.

589. *Cæca*] Ea, quæ Dei ſunt, ſenſibus non percipiuntur. *Caro non percipit ea, quæ ſunt Spiritus*, ut ait Nicodemo Chriſtus.

589. *Myſterium* ] Hoc nomen & doctrinæ, & Chriſto tribuunt Apoſtoli.

590. *Nil* ] Ex Johanne ſumtum, qui inquit: *In mundum lux venit, & tenebræ eam non comprehenderunt.* Poſſumus eodem latius uti, *Nil diurnum nox capit*, cum de homine aliquô peritô loquimur: aut de re agimus, non cujuſvis intelligentiæ obvia.

591. *Tenebris*] Ignorationi, cæcitati. *Facem tenebris præferre*, proverbiale eſt

591. *Claram* ] Certam & ſplendentem. *Clara femina* apud Jureconſultos nobilis dicitur: & propriè ſenatori nupta. *Clara lux*, quæ paſſim conſpicua eſt, nec impediri poteſt, ut Siderum & Solis.

592. *Sanus*] Qui credit, ſtatim intelliget; ita Nebriſſenſis exponit; nec aliter hunc locum citat Proſper Aquitanicus, qui ſolet Græcorū ſeptuaginta tranſlationem ſequi.

592. *Lippus*] Qui vitio aut morbo lucis ſplendorem non fert.

592. *Obteges*] Quia lumine offenderetur.

593. *Removete* ] Invitos ſanare nemo poteſt, nemo curare debet.

593. *Inſanabilis* ] In cæcitate pertinax. De Deo non poſſunt inſtrui omnes homines, quia fides ſolius Dei opus eſt, ut divus Paulus teſtatur.

594. *Injurioſa* ] Cæco de coloribus dicere injuria eſt: nihil videnti lumen præferre, inſania. Referri ad eos quoque hæc ſententia poteſt, quos docere difficile eſt quod parum valeant intelligentiâ.

594. *Claritas*] Aut luminis aut diei ſplendor.

595. *Profane*] *Profani* ſunt, qui nihil de Deo ſentiūt: *hæretici*, qui malè. Profanos comparare poſſumus cæcis, hæreticos lippis aut luſcioſis, ut hoc in loco poëta

596. *Regem*] hæc eſt æterna illa lux, hæc illa cælorum claritas. nempe Deum eſſe patrem æternum, qui de ſe coæternum genuit filium, non priorem tempore, nec inferiorem poteſtate: ſed æquali virtute & gloriâ, principium & originem rerum omnium.

596. *Perennem* ] Eadem infinitate, luce, majeſtate, potentiâ præditum.

600. *Ex patre*] Alia perſona eſt Patris, alia Filii, relatione & officiô: ſed eſſentiâ & divinitate, idem eſt Pater, quod Filius.

601. *Hic ſe*] Diſtinguitur Filius à Patre, ꝙ carnem aſſumſerit & ſit factus viſibilis: cùm Patrem nemo viderit, nec ſe videndum ulli præbuerit, niſi in Filio, dicente ad Philippum Chriſto, *qui videt me, videt & Patrē meum,*

*meum*. Chriſtus autem hominẽ induit,& Deus manſit:immortalis ipſe, mortalis factus eſt: Crucifixus eſt, & revixit, ut ſuâ nos humanitate ſuſciperet,ſuâ morte vivificaret,ſuâ reſurrectione ad cælum transferret. Eſt igitur in pſonâ Chriſti, Deus & homo, vita & mors, opprobriũ & gloria.

602. *Mortale*] In eandem ſententiam Proſper:

*Sed mortale meum jubis; ut, quia vita teneri*
*Morte nequit, pereat mihi mors: & non ego jam in me*
*Vivam, ſed Chriſtus, qui ſe mihi miſcuit in ſe.*

603 *Caducum*] *Membra morti obnoxia*, ut alibi loquitur.

603. *Portat*] Noſtram enim carnem bajulavit, jacens in cunis, & in populo verſatus, ultra annos tres & triginta.

604. *Noſtrum*] Sc. corpus. quod mortale eſt: item animus, qui peccato damnatus fuit. Homo reſurget ad vitam cæleſtem, corpore & animo, ſicuti Chriſtus corpore & animo reſurrexit.

605. *Homo*] Quod ad naturam caducam.

605. *Deus*] Cujus natura minui aut extingui nequit.

606. *Congreſſa*] Congreſſa cum Deo, Græciſmus. Ovid 12. Metam, *Congreditur cygno*. Virg. 1. Æn. *impar congreſſus Achilli.*

606. *Membra*] Corporis humani.

607. *Tentat*] Suſcipit & tenet.

607. *Immortalibus*] Intelligit illud, quod dicit Paulus, *quod formâ ſervi aſſumtâ, ſeipſum inanivertt, & humilem obedientemq; præbuerit uſque ad mortem.*

608 *Stultum*] Occurrit objectioni, quia hoc nemo per ſe comprehẽdit, Sophiſtæ etiam irrident, qui ſibi uſurpant ſapientiam rerum divinarum planè rudes & ſæculo tantùm immerſi. *Stulta igitur mundi* (teſte ad Cor. Apoſt.) *elegit Deus, ut confunderet fortia.* Prudentius alibi:

*Idcirco mundi ſtulta delegit Deus,*
*Ut concidant ſophiſtica:*
*Deq; imbecillis ſubjugavit fortia,*
*Simplex ut eſſet credere.*

610. *Pruden.*] Ut ea intelligeret, quæ nemo ſapiens aſſequeretur. Eodem modo ait David, *ſe ſuis doctorib. & multis ſenibus eſſe prudentiorem*, non ea prudentiâ, qua effertur mundus; ſed quæ eſt in cognitione bonitatis & clementiæ divinæ

611. *Antiquitatem*] Contra eos loquitur, qui putant religionẽ colendam opinione, & probandam tempore. Romanorum religionẽ ait eſſe fabuloſam & recentem. Fabulæ ſunt, Romulum natum, è Marte, altum à beſtia, regno confirmatum ab avibus Tempore prior eſt religio Cretenſium, quia capella Amalthéa antiquior eſt lupâ Latinâ, quę beluæ Jovem & Quirinum feruntur lactaſſe: illum expoſitum in antro Dictæô, hunc repertum in ripâ Tiberinâ Refellit hunc ortum, tanquam naturæ repugnantem & rationi, Cicero, cum inquit, 1. de Nat. D. *Dii ſemper fuerunt, nati nunquam ſunt æterni futuri.*

611. *Mavortiam*] Lupus in tutela Martis habitus, & currum ejus Iupi trahere finguntur.

612. *Omen*] Notum è Dionyſio & Liviô eſt, de captatô auguriô urbis nominandæ, utrum à Romulo an à Remô appellationem acciperet: nonnullis etiam videtur ab illis avibus dictum fuiſſe montem Aventinũ.

613. *Res*] Imperium Romanum ultimum eſt, quod Macedonicum, Perſicum, & Aſſyrium anteceſſit. In ſingulis propria quædam & ſingularis religio fuit & inter has Romana recentiſſima. In illis tamen imperiis aliquod Eccleſiæ veræ domicilium inter miras profanitates ſemper fuit.

614. *Ætatulam*] Reſpectu longiorum temporum.

615. *Conditore*] A Romulo uſq; ad ætatem Theodoſii Imp. quâ vixit Poëta noſter, anni ſunt circiter mille & ducenti.

616. *Sexcenta*] Plurima: numerus certus pro quolibet. Plaut. in Aulul. *Sexcenta ſunt, quæ memorem, ſi ſit otium.*

618. *Capellam*] Ridiculè hoc dicitur; quia Jupiter à capra altus fingitur in Cretâ inſulâ, cujus oppidum Gnoſſus eſt. Negat totum hoc verum eſſe, neque Deos eſſe Jovem aut Martem, & jam illos amplius nullos eſſe. Quod originem habet, & finem, divinum non eſt, neque perpetuum, ipſorum philoſophorum ſententiis. Fatetur Plato, *Deum eſſe mentem æternam*: definit Ariſtoteles, *Deum eſſe ſubſtantiam ſempiternam, incorpoream, non dividendam, & ab omnibus ſenſibilibus ſeparatam.* Hoc de Jove & Marte mendaciter narratur, quorum parentes nominantur, & loca, in quibus nati ſunt, & nutrices, & facta, & ſcelera ejuſmodi, quæ ne ab Ethnicis quidem probantur. Verè igitur jam non ſunt, quia extincti ſunt: nec erunt olim, quia tales nunquam fuerunt.

621. *Crux*] Antiquitatem religionis aſtruit hic vir eximius, & quia inter manus lictorum verſatur, de Cruce Chriſti primum loquitur, in quo ſpem ſuam collocabat, & ſuſtinebat tormenta nulli ſuſtinenda abſque Deo.

622. *Factus*] Formatus atq; conditus in paradiſo.

623. *Expreſſa ſignis*] Ut victimis pecudum, per Abelem mactatis, quæ ſigna erant mactandi Chriſti Moſes 14.

623. *Expedita literis*] Nam de ſerpente dictum, *qui ſit petiturus calcaneum mulieris*, & peremturus filium virginis. Igitur cum ipſius mundi fundamentis originem cæpit ſacra noſtra religio, quæ eſt antiquiſſima & veriſſima.

624 *Adventus*] In Chriſtum promiſſum ſemper reſpexit Eccleſia, quem nunc exhibitum dignè celebrat.

624. *Mille per miras.*] Filius Dei promiſſus patribus, præſens Eccleſiæ ſemper fuit, neq; ſolum Eccleſiæ ſed ſingulis piis hominib. Ut Noæ in arca, Lotho in Sodomis, populo univerſo in mari, Joſuæ in præliis, Patriarchis in regnis barbaris, Joſepho in carcere, Jonæ in ventre balenæ, populo

populo exuli in Babylone, adoleſcentib in camino ardente, Danieli inter leones, aliis item locis atq; temporibus hominibus multis. Lege cap. 10. libri Sapientiæ.

*615. Ore vatum.*] Quod vates unanimiter, David præſertim & Iſajas prædixerunt, id voce Angelorum, & ſcriptis Evangeliſtarum poſtea inclaruit, qui prophetarum teſtimonia in re tàm grandi & inauditâ, ſummo ſtudio, adduxerunt, ut Dei invicta conſtaret veritas.

*626. Reges*] Paulinus ad Deſiderium; *Chriſtus*(inquit)*in Patriarchis figuratur, in Prophetis loquitur, in Apoſtolis operatur, & omnia in omnibus adimplet.* Zonaras ſcribit cùm Jacobus patriarcha filiis Joſephi manus decuſſatim imponeret, jam tum præfiguratum (ut ipſe loquitur) τ̄ ϛαυρὸν τ̄ σωτήριον. Ajunt alii ſimiliter expâſis ante Deum brachiis jacentem in terra Moſen, Crucis effigiem prænotaſſe. Tertullianus canit de Gideone:

*— Hoc ſigno prædonum ſtravit acervos,*
*Congreſſos populo Chriſti.*

Quod autem ille de Gideone ſcribit, qui Midianitas per Chriſtum vicerit; idem tradit de Abrahamo victore Paulinus ad Sulpitium. *Ille* (inquit) *non legionum virtute, nec multitudine: ſed jam tunc ſacramento Crucis (cujus figuram per literam Græcam* T *numero trecentorum exprimitur) principes adverſarios debellavit: cujus myſterii virtute, trecentis in longũ texta cubitis ſuperavit Arca diluvium.* Minucius Felix de eadẽ figurâ crucis ſic ſcribit; *Signum ſanè crucis naturaliter videmus in navi, cùm velis tumentibus vehitur & expanſis palmulis labitur. Et cum erigitur jugum, Crucis ſignum eſt. Et cùm homo porrectis manibus Deum mente purâ veneratur.* Expreſſiſſima imago crucis fuit ſerpens erectus in deſerto quem Chriſtus Nicodemo interpretatur. Itaque crux denotata & quaſi depicta fuit, antequam qualis eſſe ſciretur. Repetenda nunc prior admonitio eſt; per crucem non intelligi lignum aut formam, ſed eũ, qui in cruce λύτρον factus eſt. Dei filius Dominus noſter Jeſus Chriſtus pro nobis crucifixus & mortuus qui eandem ſuis diſcipulis, ſuiſque imitatoribus mandato impoſuit, non utique ligneam intelligens, ſed ſuę miſeriæ atq; afflictionis ſimilem Unde præclarè idem Minucius: *cruces nec colimus nec optamus. Vos, qui Deos ligneos conſecratis, cruces ligneas, ut Deorum veſtrorum partes adoratis.*

*627. Virtute*] Ut de Gideone & Abrahamo dictum eſt.

*627. Cultibus*] Ut in ſacrificiis & cæremoniis apparuit.

*627. Stilo*] Scriptis expreſſis, aut quibuſdam imaginibus, & quaſi notis apertis monſtrata

*628. Hanc formam*] Tacitis quibuſdam ſignis & veluti picturis.

630. *Crucem*] Fide nimirum in eum, qui eſſet in cruce ſanguinem effuſurus. *Crucem*, i effuſum in cruce ſanguinem, per metonymiam.

*631. Retectis*] Impletis & patefactis prophetarum vaticiniis.

635. *C[illegible]*] Teſtes oculati ſunt, qui quod viderunt, comprobant, ne quid dubii in animis credentium relinquatur. Proverbialis ſententia eſt, *Teſtis oculatus veritas*. Quod enim oculis objicitur aut alii ſenſui, id indubitatè credi & teneri manifeſtè poteſt.

634. *Ne fluctuaret*] Utitur verbo Paulino ad Epheſ. *ἵνα μηκέτι ὦμεν νήπιοι κλυδωνιζόμενοι, καὶ περιφερόμενοι παντὶ ἀνέμῳ.*

636. *Hinc nos*] Non ſolùm exornat veritatis teſtimonium vir ſanctus, ſed addit ſuæ conſcientiæ ſolatium, inſtruens nos è doctrina Apoſtoli, de fructu paſſionis Chriſti, nempe quòd, ut Chriſtus in morte atque ſepulchro non manſit, ſed corpus ſuum pariter extulit, & ad dextram Patris collocavit: ita & nobis viam reſurgendi patefecit, ut corpus aliquando noſtrum in membra ſua omnia rediret, & integrum incorruptumque ante tribunal Chriſti ſiſteretur. Tractat hunc locum Paulus ad Corinth. 1. 15.

641. *Crux illa*] Spiritu loquitur Apoſtolico, dum ſibi mortem Chriſti accommodat, dum ſuâ cauſſâ ſuſpenſum in ligno ſibi mortuum & reſuſcitatum aſſerit: plenâ certus fiduciâ, Chriſti Crucem ſuam eſſe vitam; Chriſti meritum, ſuam ſalutem. Divinè præterea dicit, illum, qui in cruce pependerit, qui mortuus ſit & revixerit, unum fuiſſe Chriſtum verum Deum, verumque hominem, *qui moriendo mortem deſtruxit, & reſurgendo vitam reparavit*, ut canit Eccleſia.

644. *Meritur*] Hoc quoq; dicit more Paulino.

645. *Redit*] Eodem modo Proſper:

*Factum eſt æternum, quod fuit occiduum.*

646. *De myſticis*] Tota doctrina de Chriſto myſterium eſt. Nam quæ de fide in Chriſtum, hoc eſt, de noſtrâ ſalute dicuntur: item quæ de ſpe vitæ æternæ, hoc eſt, de gloriâ noſtrâ: ea ratio neſcit, caro negat, mundus vituperat, diabolus è cordibus cupit evellere.

648 *Margaritas*] Regnum Dei comparatur margaritæ precioſæ, ab ipſo Chriſto, Matth. 13. Verbum Dei prohibetur porcis objici ab eodem, 7. Porcorum eſus fuit lege interdictus Judæis, tanquam animalis immundi. Ab iiſdem abſtinuerunt Ægyptii, quòd carnem voraret humanam: nec attigerunt Indi, quòd Salamandrâ veſceretur; unde carnes ipſius fierent venenatæ. Homo craſſus *παχὺς ὗς* appellatur à Menandro. Epicurus Philoſophus propter voluptatem, *porcus* ab Horatio.

651. *Sed quia*] Uſus hactenus eſt ejuſmodi probandi genere, quod ratione conſtat; eſtque firmiſſimum, propter divina Patriarcharum Prophetarum, & Apoſtolorum teſtimonia: nunc arripit aliud magis appoſitum ad vulgus, quod experientiâ ſenſuum conſtat, & de quo pueri quoque judicare poſſunt, hoc eſt, omnes, qui ſenſu valent communi.

651. *Pro-*

651. *Profundâ ratione*] Argumentis certis, quæ propter auctoritatem cæleſtem non fallunt.

651. *Luctar er*] Verbo palæſtricô diſputationem acrem, luctæ ſimilem facit, quomodo etiam πάλην, dicunt Græci. Et *luctari* appellat, cum hoſte acriter diſputare & contendere. Ita Cicero de Oratore: *Non luctabor tecum*, inquit ad Craſſum.

652. *Proxima*] Quæ ſunt ante oculos, & quæ ſenſibus comprehenduntur.

653. *Ipſa naturalium*] Eruditè circumſcribit *experientiam, quæ eſt ſcientia ſenſuum naturalis*: vel ſecundum Ariſtotelem, rerum ſingularium cognitio Poëta Græcus, ἐμπειρία γὰρ τῆς ἀπειρίας κρείττει.

654. *Simplex*] Perſpicua.

654. *Sine arte*] Nativa.

655. *Imperitus fuci*] Fallaciæ inſcius, ſophiſticæ expers, quæ rectè *fucus* tanquam fictus color vocatur.

655. *Arbiter*] Qui litem dirimat.

657. *Qui ſit favoris libe*] Qui nemini loquatur ad gratiam, neminem oderit. Duo maximè obſtant judiciis, amor & inimicitiæ.

658. *Mentis in vitium*] Quod obſtare poſſet veritati, ut ambitio, livor, cupiditas, avaritia.

659. *Periclitemur*] Experiamur, periculum faciamus.

659. *Recens infantia*] *Per infantiam* intelligit ætatem rudem: *per vigorem*, ipſam ingenii indolem, quæ eſt prudentiæ indicium.

660. *Dicat*] Quod fit pronunciando.

660. *Sapiat*] Quod intelligendo.

661. *Libens*] Non tàm audire cupit vera, quàm cernere mirabilia: ut ſolent tyranni, quod & in Herode docet hiſtoria Evangelica, qui miraculum à Chriſto expetebat, non veritatis aut doctrinæ cauſſa, ſed novitatis & libidinis.

662. *De caterva infantium*] De confuſa & promiſcua circumſtantium multitudine.

662. *Nec olim*] Non ita pridem.

665. *Puſio*] Parvus puer dicitur linguâ antiquâ. Apud Ciceronem Socrates puſionem quendam interrogat.

670. *Mille formarum*] ποικιλομόρφους, πολυμόρφους. Proſper:

*Ille per innumeros vultus, & mille per aras,*
*Barbatos leveſq́ deos, juveneſq́ ſeneſq́,*
*Ut quondam fecere, colens.*

Dii gentiles ſpecie variarum beſtiarum culti ſunt quadrupedum & repentium. Alii ut ſenes & barbati, alii ut pueri & inveſtes. Nonnulli mutilati & loripedes: aut gemino vultu. Item alii nimbo illuſtres, alii cornibus horridi, alii facie ardentes. Alii volarunt, alii natarunt;

quidam virorum, quidam feminarum ſpecie, quidam naturæ ambiguæ. Habitarunt alii montes & ſilvas, alii cloacas & paludes: nonnulli ſuperis, nonnulli inferis timendi. Iidem venantur, pugnant vulnerantur. Inter eos fuerunt amatores, ſervi, ſaltatores, milites, paſtores, fures, adulteri, patricidæ. Denique tàm varii, tàm monſtroſi, tàm fatui, ut nominari ſine riſu nequeant,

*Quos fecere Deos dicata templa*
*Tus, ſal, far, mola, vel ſuperſluarum*
*Conſecratio cæremoniarum,*

ut Sidonius canit. *Quid forma ipſa Deorum, & habitus* (inquit Minucius) *nónne arguunt ludibria & dedecora Deorum veſtrorum? Vulcanus claudus, & debilis; Apollo tot ætatibus lævis, Æſculapius benè barbatus, etſi ſemper adoleſcentis Apollinis filius: Neptunus glaucis oculis, Minerva cæſiis, bubulis Juno: pedibus Mercurius alatis, Pan ungulatis, Saturnus impeditis: Janus frontes duas geſtat, quaſi & averſus incedat. Diana Ilithya eſt altè ſuccincta venatrix, & Epheſia mammis multis & verubus extructa, Trivia trinis capitibus & multis manibus horrifica. Quid ipſe Jupiter veſter? modò imberbis ſtatuitur, modò barbatus locatur. Cum Hãmon dicitur, habet cornua: cum Capitolinus, tunc gerit fulmina: cum Latiaris, cruore perfunditur: Cum Feretrius, non auditur. & ne longius multos Joves obeam; tot ſunt Jovis monſtra, quot nomina.* Hæc cum venuſtè dicta ſint, tàm prolixè aſcribere non piguit. Iſta autem Deorum mõſtra dicuntur, ut *monſtrum hominis* dixit Terentius.

671. *Nec moratus*] Sine morâ reſpondit.

672. *Quod ferunt*] De hac materiâ illa alibi Prudentius:

*Nos plenum ſine patre Deum, teſtamur & unum,*
*In quô Chriſtus ineſt: idem quoq; plenus & unus,*
*Qui viget & viguit ſuper omnia, quiq; vigebit.*

Et quæ ſequuntur in initio Hamartigeniæ. Oroſius ad Divum Auguſtinum; *De uno Deo omnium penè una opinio eſt; ab ipſo audias, ipſiq; Deo credas, quod verum velis ſcire de Deo.* Homerus qui Deos multos finxit, narrat perpetuas inter ipſos contentiones, & non raró ſæva prælia. De cælô præcipitatur Vulcanus, pellitur in exilium Apollo, relegatur in ſilvas Diana, vincitur à duobus fratribus Mars, in fugam totum cælum conjicit Briareus, & figmenta multa ſimilia.

675. *Genera*] ἐπιφώνημα ἐπιδεικτικόν.

676. *Stupuit*] Tyrannus *ſtupet*, quia victus à puero: *fluctuat*, quia vim legis exequendæ honeſtam in tali ætate non invenit: *pudore ſuffunditur*, reſpondere enim nihil poteſt: *iracundiâ æſtuat*, quia punire legibus cogitur. Satis ad mortis ſententiam olim fuit, *Chriſtianus eſt.*

677. *Nec vim*] Pœnis legum pueri rerum imperiti, & (ut Juris conſulti loquuntur) minorennes non ſunt ſubjecti.

681. *Mater*] Parentum eſt docere liberos rudimenta pietatis, & unà cum

cum lacte Chriſtum parvulis inſtillare. Quam diligentiam non eſſe inanem, multa exempla teſtantur, ut hujus pueri Antichoeni & Pontici Lugdunenſis, qui cum Blandillâ annorum quindecim interfectus, imperante Vero. Item Majorici & Dionyſiæ, quos Honoricus Gothus in Africâ ſuſtulit. *Haurire cum lacte*, proverbiale. Cic. 3. Tuſc. *Ut penè cum lacte nutricis errorem ſuxiſſe videamur.*

686. *Exclamat*] Tyrannus victus diſputatione viri Sancti & aſſertione pueri, in furorem rabioſè vertitur, nec matrem punit, ſed filium excruciat, ut ſuperſtiti matri dolorem movear longiorem.

689 *Torqueatur*] In filiis parentes maximè puniuntur. Is enim inſitus à Deô parentibus amor eſt, ut liberos magis ament, quàm ſeipſos.

691. *Vilis*] Non vilis genere quia generoſa erat: ſed quaſi indigna, quæ morte glorioſà tollatur.

692. *Tantulos*] Tam teneros & adhuc lactentes.

693. *Mortis*] Fortaſſis legendum eſt, *mortis aſpectu*, ut ſit ſenſus; licèt mors ſit futura brevis, quia cruciatus tolerare infans diu non poterit; tamen dolor matris pœna inſpecturæ, erit gravior, quàm ſi ſuo ipſa corpore ſupplicium lueret.

696. *Vix hac*] Immanis furor eſt, in eam ſævire ætatem, quæ nōdum novit deſtinatò delinquere: neque puer ipſe peccaverat, maliciâ aut protervià, ſed raptus è turbâ cogebatur ad quęſita reſpondere. Nulla humanitas tyrannū, nulla æquitas aut religio movet impium. Magis ipſe peccaverat, qui puerum invitarat, & loqui præceperat. Impii hominis & tyrannici animus dito Satanæ ſimilis.

700. *Plus unde*] πῶϑ@ ab ætate, alludens ad pueros Bethlehemitas.

701. *Quæ cautes*] Nemo tàm aſper aut immiſericors, qui poſſit ſpectare pœnam pueri, quod nunc mater intrepida facere ſuſtinet. Utitur illis ſimilitudinibus, quibus maxima duritas deſignatur.

703. *Impacta*] Infixa artubus tenellis.

703. *Salix*] Amplificat crudelitatem ab inſtrumentô. Olim nocentes caſtigabantur *ulmô*, ut ſervi Plautini: aut *ferulâ*, ut ſcholaſtici: nunc ad puerum caſtigandum *ſalice* tyrannus utitur: non *betullâ*, Italis ignotâ.

704. *Uda vimina*] Virgæ, ſanguine humidæ.

705. *Ferret*] Inferret, effunderet.

705. *Roſcidis*] Rubentibus, cum inſtar roris guttulæ fluerent.

706. *Ferunt*] Lictores lacrimas non tenebant, nec ſpectatores abſtinere ab iis poterant, ſed viſceribus intimis movebantur: ſola mater invicta coërcebat animum, quæ filium ſciebat cruciari non crimine aut culpâ, ſed pro Chriſti nomine & gloriâ. *Lictorum duriciem vincere*, ſummæ immanitatis eſt.

712. *Sol*] Non enim intuetur in dolores filii, ſed in eum ſplendorem, quem eſſet mox conſecuturus in concilio cæleſti.

713. *Stat*] Cordibus piorum nihil magis tenerum, nihil quod moveatur facilius : ſed cum in aliâ vitâ jam vivant, fide in Chriſtum, nihil curant, quid in hoc mundo aut ſibi aut ſuis eveniat : ut in hac feminâ amor Chriſti tollit amorem filii : ſpes vitæ immortalis, tollit ærumnas miſeriæ præſentis.

714. *Contumax*] Non ſentiens dolores, contemnens tormenta.

*Mollis indulg.*] Quæ ſolet eſſe in aliis matribus, minus confirmatis, aut pietate, aut magnanimitate.

716. *Sitire*] Mater tentatur querelâ filii, ſed perſtat animô excelsô, filium quaſi relinquit in hoc mundô, ut beatum aſpiciat in cælô : negat ſitienti aquulam, & monſtrat ei fontem Chriſtum: æquâ mente fert lacerari à tyrannô, ut exultantem videat brevi inter Angelos.

717. *Anima*] Ratio, cur ſitiant, qui ſunt in anguſtiis. Æſtuante ſanguine, & corde laborante, homo quærit refrigerium.

718. *Hoc exigebat*] Quaſi qui aliàs non feciſſet, niſi oppreſſus maximis doloribus, & jam deſtitutus omni virtute naturali.

718. *Lympha*] Aquæ guttulam. Sitis inexhauſta cruciabit impios in æternum, ut teſtatur *ſitis belluonis*, in hiſtoriâ Evangelicâ.

719. *Torva*] Irata, impatiens. E vultu hominis habitus animi elucet.

719. *Triſti intuens*] Quod in ſuo filiolo imbecillitatem, patientiâ Chriſtianâ indignam, animadverteret.

721. *Puto*] Hæc oratio non de matris animo, quô nihil eſt mollius, ſed de matris Chriſtianæ corde erumpit: in quâ objurgat puſillanimem, erigit imbecillem, conſolatur excruciatum. Proponit ſuo filio maximum ſolatium Chriſtum, fontem vitæ, de quô aquæ cæleſtes manant. Proponit exempla puerorum Bethlehemitarum & filios Solomonidis, qui crudeliter mactati ſunt : denique multis blanditiis orat, ut ſit conſtans, & Deo ipſi, à quô ſpiritum acceperit, vitam alacriter reddat. Hęc certamina non poſſunt interpretatione exponi, ſed egent mentis piæ intentiſſimâ meditatione.

721. *Imbecillo metu*] Omnis metus de ſtatu mentem dejicit.

722. *Horror*] Cujus vim ſentis & triſtitiam expectas.

724. *In hanc ſpem*] Tam meticuloſam & morti ſuccumbentem. *Letho cedere*, eſt horrorem & vim mortis ferre non poſſe. Inter ſpecies fortitudinis illa vel maxima eſt, mortem contemnere.

727. *Fons*] Ita Chriſtus ad Samaritanam apud Johannem, *Aqua illa, quam ego dabo ei, fiet ei fons aquæ ſalientis in vitâ æternâ.* Hunc locũ hîc explicat mater pia, quod fons ille ſit copioſus, & perennis, qui irrigat orbem univerſum, qui animo atque corpori præbet ſalutem, qui à peccato purgat, & haurientibus vitam confert felicem. De hoc fonte clamat

Propheta

Propheta Iſaias: *Omnes ſitientes venite ad aquas, vos etiam, quibus argentum non eſt.* De hoc fonte canit Damaſcenus:

μετ' εὐπαθείας προσελθὼ ὕδωρ δίψιος,
πηγαῖς ἀχρημάτως ῥεύσεως σωτηρίας.

727. *Qui ſemper fluit*] Qui perennis eſt, periphraſis.

*Animo*] Amor Chriſti ducit nos ad fontem vitæ, de quô loquitur in Pſalmis David, in Apocalypſi Johannes.

734. *Flagrantiam*] Ardorem, æſtum. Eodem modo dixit, *montis flagrantiam* Agellius.

736. *Hic calix*] *Calix* pro paſſione, more Ebraicô: *Paſſio* pro cruciatu & tormentis, conſuetudine Eccleſiaſticâ.

*Mille*] Sæpè numerus certus, pro incerto. Sedulius:

*Quorum tyrannus millia*
*Chriſto ſacravit victimam.*

738. *Oblita lacte*] Martyrium acerbum eſt, fructus dulcis. Caro noſtra infirma & contumax, ſed fidei præmia mellei erunt ſaporis.

741. *Exemplum*] In omnibus malis vim ad conſolandum habent exempla.

742. *Matris & potentia*] Filii, matrum ſunt potentia. ut:

*Mea magna potentia ſolus.*

Ideò πύλοι οἴνων nominantur.

743. *Omnes capaces*] Nulla ætas Deo ſpreta eſt; omnis capax eſt Spiritus ſanct: omnis triumphare poteſt de morte & diabolo, et ā infantiū.

743. *Virtutum*] Earum, quas Spiritus Sanctus immittit, & tanquam in vaſculô tenerrimô cuſtodit, ut fidem, obedientiam patientiam.

746. *Seu*] Propoſuit exempla tolerantiæ, nunc aliud proponit obedientiæ. In prioribus latet vis ſpiritus Dei clandeſtina: in hoc Chriſtus ipſius obedientia cujus velut effigies fuit Iſaac, patrem ſequens uſq; ad rogum, ut Chriſtus patri obediens fuit uſq ad crucem.

746. *Docenti*] Matres non ſolùm ſunt nutrices, ſed etiam magiſtræ filiorum.

746. *Alluderes*] Dulcis in pueris indoles, ſi ſint ad preces & alias res ſacras intenti.

748. *Aram*] In quâ cremandus.

748. *Enſem*] Quo interficiendus erat.

750. *Ultrò*] Sine detrectatione, ſine querelâ.

751. *Nobis*] Propter fidem.

751. *Memorabile*] Propter conſtantiam.

752. *Il à matre*] Solomonide, ut Græcus ſcriptor Suidas tradit, doctoris Eleazaris uxore, quem Antiochus Epiphanes interfecit. Cur iſti fratres à Prudentiô & Victorinô Afro dicti ſint Maccabæi, in dubiô eſt: utrum quod viri pugnatores fuerint, ut vult Nebriſſenſis: ân quod periculoſis illis temporibus vixerint, & Maccabæi tū partes ſint ſecuti? Theophilus Alexandrinus, divo Hieronymo interprete, ſic ait, *Quid memorem inſignes Maccabæoru victorias? qui, ne carnes illicitas veſcerentur, & cibos co-*

*munes tangerent, corpora obtulerunt cruciatibus, inq; totius orbis Eccleſiis Chriſti laudibus prædicantur, fortiores pœnis, & ardentiores, quibus comburebantur, ignibus. Victa ſunt in eis omnia crudelitatis genera ingentia; & quicquid ira perſecutoris invenerat, patientia & fortitudo ſuperavit, inter pœnas magis paternæ legis, quàm dolorum memores. Lacerabantur viſcera, tabo & ſanie artus diffluebant: ſed ſententia perſeverabat immobilis, & liber erat animus, & mala præſentia ſpe futurorum deſpiciebat. Laſſabantur tortores, & non laſſabatur fides; frangebantur oſſa, & rotâ volubili compago nervorum artuumque ſolvebatur, & in immenſum minantia mortem incendia conſurgebant; plenæ erant olei ferventis ſartagines, & ad frixanda ſanctorum corpora, terrore incredibili perſonabant; attamen inter hæc omnia paradiſum animis perambulantes, non ſentiebant, quod patiebantur, ſed videbant, quod videre cupiebant. Mens enim Dei timore vallata, flammas ſuperat, & varios tormentorum ſpernit dolores.* Hæc ille.

*Pœnæ & coronæ*] Martyrii & gloriæ. Præclarè Paulinus:

*——gravior cui pœna coronas*

*Multiplicat.——*

756. *Videbat*] Mater generoſa gaudebat ſuppliciis, modò filii ſervarent conſtantiam.

755. *Apparatus*] Inſtrumenta recenſentur tortorum, ad pœnam diſpoſita. Victorinus Afer ſcribit, *cratibus impoſitos hos fratres fuiſſe.* Jaſon Cyrenæus commemorat plura tormenta, primùm flagellatos taureis, hoc eſt, loris bubulis, poſtea nonnullis exſectas eſſe linguas, deinde cutem detractam à fronte uſque ad ſinciput omnibus, tum extremas corporis partes manus & pedes amputatos, deníque miſſos in bullientes oleo ſartagines. His addit Prudentius, impreſſas fuiſſe capitibus laminas ignitas; Theophilus præterea viſcera extracta, & membra rotis divulſa teſtatur. Igitur vix quicquam legitur immanius aut truculentius ante ea tempora unquam accidiſſe.

*Lætata*] Lætata, motu ſcilicet divinô, ut præſentia non ſentiret, expectatione ejus felicitatis, quam eſſet inter paucas horas ſui filii habitura.

758. *Olivo*] Cujus ardor alios ignes accendit.

760. *Laminarum*] Ita alibi:

*Stridensq; flammis lamina.*

764. *Veſtiet apicem*] Verticem ambibit, hoc eſt, capiti imponetur

768. *Pars optima*] Quem uſum in corpore humano præſtet lingua, ſpeciatim explicat. Lingua digna Deo judicatur hoſtia, quia eum fateri & laudes ejus decantare ſolet.

774. *Redemtrix*] Quaſi liberatrix, & quæ præ omnibus membris Deo offeratur.

777.

777. *Hoſtem ſubegit* ] Tyrannus vicit, & ſub jugum ſepties miſit.

778. *Quot feta*] Epiphonema. Memini eruditum virum,& patremfamilias honeſtum, perturbatum & ſollicitè anxium mihi dicere, ſe cotidiè cruciari illis cogitationibus, *num ſui libri omnes ſalui eſſent futuri:* quem cùm eâ attonitum curâ viderem,incidit mihi hæc fratrum ſeptem victoria, & hæc ipſa mater,

*Quot feta natis,tot triumphis inclita:*

quam cum illius ſolicitudini opponerem, animum recreatum ſenſi, & lætiorem à me dimiſi.

780. *Mea vita*] πάθος maternum, Appoſitio eſt; ut ſupra:

*mea lingua,Chriſtus,*

782. *Menſe bis*] Ita illa in Tragœdiâ;

*Per decem menſum graves*
*Uteri labores,*

Mater Maccabæa nominat menſes novem geſtationis, annos verò tres lactationis,2.Maccab.7.

783. *Pectoris nectar*] Pro lacte. Ita Ovidius de ovibus:

*— pleno quæ fertis in ubere nectar.*

784. *Si molle gremium*] Per hoc intelligitur reliqua educationis diligentia,& (ut Græci appellant) τροφοφορία.

784. *Crepundia*] Luſus pueriles.

785. *Munerum*] vitæ,lucis,nutritionis,educationis.

785. *Aſſere*] Teſtare,fatere.

786. *Quanam arte*] Quando quis conceptus ſit, quomodo vivere cæperit; unde membra nactus ſit; nemo novit, præter Deum, qui corpus & animam dedit. Itaque cum vitam habeamus non à nobis ipſis, ea cuſtodienda, & ſoli conditori Deo reſervanda eſt: & inprimis in confeſſione fidei, ſi opus eſt, ei reddenda. Loquitur magnæ pietatis femina cum filio ſapienter,cum martyre animosè, & cum puero eâ ſuavitate, ut nulla mater poſſit dulciùs. Refert nunc hæc mater Antiochena verba illa Solomonidis Ebrææ,quæ locuta ad filios eſt. *Qualis* (inquit) *in utero meo fuerit ortus veſter, neſcio: neque ego Spiritum aut vitam vobis dedi, neque ſingulorum membra ex elementis compegi: ſed ille Creator mundi, qui formavit ortum hominis, quiq; omnium invenit originem; idem vobis aliquando & ſpiritum & vitam ſuâ miſericordiâ reddet, qui curam noſtra vita nunc propter legem ipſius abjicitis.*

788. *Animator*] *Animator* hoc loco eſt ψυχοδότης, qui dat animam ſpiritumq; vitalem. Aliàs eſt παρήγκλητος, qui addit animum,id eſt robur & conſtantiam.

790. *Bene*] Rectè Deo reddimus, quod ejus beneficiô accepimus. Quod Deo impenditur, nunquam amittitur. Ita Christus apud omnes Evangeliſtas: *Qui perdiderit animam ſuam meâ causâ, inveniet eam, &*, (ut Johannes addit) *cuſtodiet eam in vitam æternam.*

791. *Canente*] Cum gaudio admonente.

792. *Virgas*] Hic puer Antiochenus, nunc non eſt *βωμονίκης*, quales erant pueri Lacedæmoniorum, qui ſævitiam verberum ſuſtinebant, gloriæ vel præmiorum cauſſâ: ſed verbô Dei quod à matre didicerat, & divino ſpiritu erectus, verbera non curat, mox etiam gladium percuſſoris contemturus.

793. *Cognitor*] Præfecti Aſclepiadis procurator.

796. *vias*] *vias*, pro veſtigiis ſeu notis.

797. *Denuò*] Quaſi de novô; in verſu eſt *κεῶσις*.

800. *Superbus*] Invictus, in bonam partem, quomodo aliâs Poëta hoc verbô utitur.

801. *O non*] Irridet tortores, qui corpus Romani invalidum nequeant perdere, tantâ rabie tantis viribus: tot cruciatibus, tot vulneribus. Ejus primum latera ungulis diſciſſa ſunt, tum facies, & genæ laceratæ; nunc rurſus priores cicatrices, ferro aperiuntur, renovatis omnium vulnerum doloribus.

803. *Fabricam*] Compagem & ſtructuram, *τὴν πῆξιν*.

804. *Corpuſculi*] Mediocri ſtaturâ & corpore infirmô fuit, qui tot genera tormẽtorum ſuſtinere potuit. Habet iſta inſultatio egregium fidei teſtimonium, ꝗ prę vitæ futurę ſpe immenſâ, plagas & laniationes pręſentes minus ſentiat, planè non exhorreat.

806. *Carpunt*] Veſcuntur cadaveribus canes & alites, quod ex Homero notum eſt. *Morſus vulturum* proverbialiter pro crudelibus. *Vultures* aves ſunt carnivoræ, quæ in ſilvis lepores & hinulos, in vivariis magnos piſces rapiunt, & fame nimiâ ſtimulante, equum cum ſeſſore invadunt.

808. *Offas*] Offas nunc fluidam corporis corruptionem. Proverbium eſt, *cani cadaver objicere*, quod Virg. dicit. libr. 6. *Offam Cerbero.* Rabies canis eſurientis, ſingularis eſt.

809. *Languetis*] Corpore, propter fatigationem.

809. *Fatiſcitis*] Animo, propter ignaviam.

810. *Gula*] Senſus eſt; Voracitate feris eſtis ſimiles ſed tamen præ ſocordiâ famem explere non audetis.

811. *Turbida ira judicis*] Periphraſis eſt amplior, quàm ſi dixiſſet, *Iratus judex.*

812. *In ſupremam*] Quam Jureconſulti, modò *deciſivam*, modo *finalem.*

813. *Finem*] Ita Horatius:

*Momento cita mors venit.*

814. *Ignibus*] Eodem modo minitatus ſupra eſt:

*Ignis parandus jam tibi triſtis rogi,*

Qui

*Qui ſine digno corpus iſtud devoret.*

816. *Foro*] Olim Chriſtiani in foro, tribunalibus, compitis, campis, aliiſq; locis publicis excruciati ſunt, in multorum hominum conſpectu, ad quam lanienam Nero Cæſar hortos ſuos patêre voluit.

818. *Appello*] Vox Jureconſultorum, i. *à judicis inferioris ſententiâ, ad ſuperiorum provoco*, ut Ulpianus interpretatur. Hanc ſtatum tranſlationis appellant, ſeu μεταςάσεως.

820. *Eſſe nihil*] Nullum effectum habiturum. Quo mortis genere obeundum ſit, non in tyrannorum manu eſt, ſed in Dei voluntate poſitum, unde Romanus paulò poſt:

*Nec paſſionis hoc genus datum eſt mihi.*

821. *Quid differo*] Quid moror aut procraſtino?

822. *Complices*] In malam partem, qui ſunt affines ejuſdem ſceleris.

823. *Vix-hominis*] Ita Minucius *rudem ſanguinem novelli & vixdum hominis* ait. Voces ſophiſticę ſunt, non-homo, vix-homo, cùm contêtim de aliquô loquimur. Ter in Heaut. *Non ſunt enim parentis dicta. Parens, non parens*, pro rigidô & inhumanô. Rhetor. ἀντίςασιν, Grammatici πλοκὴν vocāt, cum unum verbū modò ſubſtantiā, modò qualitatē ſignificat.

825. *Sub unô fine*] Sub unâ ſententiâ ac morte.

825. *Diſpar*] Diverſum mortis genus.

826. *Perventum*] Ad buſtuarium, περὶ τὸν τάφον, Lucas voce Syriacâ *Golgothan* nominat.

828. *Primitivum*] Primi partus tàm hominū quàm animalium, Déo ſacri & ſegregati erant. Primitivus fuit Abel, quem frater cęde immolavit: primitivus Iſaac, quem Deo mactare Abraham juſſus fuit. Quorū & vita & miſeria imago erat Chriſti paſſuri; Chriſtus imago ſuæ Eccleſiæ, quæ eſt afflictionib. & ſanguine martyrum innocenti repleta omnibus temporibus felicibus.

829. *Ferculo*] *Ferculum*, in quô portabantur ſacrificia. Alludit ad illud dictum Chriſti, qui ait, *Venturum ſuper impios ſanguinem juſtum, effuſum in terra à ſanguine Abelis juſti, uſq; ad ſanguinem Zachariæ*, Matth. 23.

830. *Cæteris*] Oportebat victimas eſſe abſq; labe, & corporum adhuc tenellorum.

831. *Puerum*] πειθαρχία, quâ evidentiùs vix potuit exprimi, & dira ἀλάσορ'ς immanitas & matris patientis æquanimitas.

832. *Oſculum*] πάθος ab affectu & ſermone materno, quo utitur erga filium, jamjam in manu carnificis moriturum.

833. *Vale, vale*] Repetitio affectuoſa.

835. *Jam patronus*] Non rectè hoc dicitur. *Unus enim patronus, unus interceſſor eſt apud patrem cæleſtem, Chriſtus Jeſus*, teſte divo Paulo.

839. *Precioſa*] Verba Davidis ſunt Pſalm. 116. *precioſa in conſpectu Domini mors Sanctorum ejus.*

841. *Retexens*] Sæpè repetens, cōſolationis ſuę gratiâ. Eſt hoc loco περὶ

*ἐμφάνων θέσις*, ut nominant Peripatetici, quia factum ita ante oculos ponitur, ut cerni, non legi videatur. Hoc ſupplicii genus Latinis dicitur *obtruncare*, quaſi truncum relinquere, ut de Oreſte qui Pyrrhum interfecit. Virg.

*Patriasq; obtruncat ad aras.*

Græcis eſt, ἀποκεφαλισμὸς, vel ἀποτυμπανισμὸς. Utuntur interdum Latini *decollare*, quod eſt cervices ferire, ἀποτραχηλίζειν ἢ ἀποστρέφειν, ut *miles decollanas artifex* apud Suetonium. Id fiebat aut enſe, aut ſecuri, aut tympano.

844. *Palpitantis*] Celerrimè ſe moventis.

844. *Globum*] Propter rotunditatem, cum os in orbem contrahitur.

845. *Charo pectori*] h.e. filium charum pectori, μετάθεσις epitheti.

846. *Immanem pyram*] Rogum valdè altum.

847. *Texebat*] Extruebat, componebat, erigebat; nota metaphora.

847. *Uſtor*] Dividit militum, qui iidem tortores erant, munera, dum unum *percuſſorem*, alterum *uſtorem*, & eorum miniſtros ſuprà nominavit, *apparitores*.

847. *Pinu aridâ*] Nutrimenta flammæ ſunt *ligna, ſarmenta, ſtipulæ, pix*, & quæ mox adduntur, *oleum* & *ſtuppa*.

848. *Struem*] *Strues*, pro faſciculo, Synecdoche.

849. *Liquato*] Liquefacto & defluente.

850. *Quo*] Quo alimento & quaſi fomite.

850. *Ferocius*] Vehementiùs, validiùs. Tragicus etiam *juvenū flammas*, eadem metaphora *feroces* appellat.

851. *Retortis*] Religatis in tergum manibus.

852. *Actus*] Erectus & ſublatus.

854. *Paſſionis*] *Paſſio* pro quovis ſupplicii genere, verbum Theologis uſitatum; nec eſt aliud in hac ſignificatione divi Auguſtini ſententiâ expreſſius.

854. *Datum*] à Deô impoſitum, *ſine cujus voluntate, ne pilus quidem defluit de capite*. Multi martyres non potuerunt tolli eâ nece, quâ tyranni voluerunt; ſed quam voluit & conſtituit eis Deus, ut de Romano & Agnete tradit Prudentius, & de Catharinâ finxerunt homines eruditi.

856. *Fragor*] Quem *cataractam* dici nonnulli volunt Eſt autem nimbus undatim præceps, ut ſtatim circumloquetur.

861. *Rebus novis turb.*] Miraculo attonitus. Miracula ſunt res novæ.

863. *Verſare*] Varietas jucunda. *Faces* quæ ignem concipiunt: *torres*, quæ conceperunt: *prunæ*, quæ conſumſerunt.

865. *Semen ignis*] Homericum eſt σπέρμα πυρός. *Ignem in undis quærere* proverbiale, de eâ re, quæ tentatur fruſtrà, neq; poteſt contingere.

866. *Tumenti*] Iracundo, antecedens pro conſequente.

867. *Fellis implacab.*] *Fel*, bilis receptaculum, accipitur pro bile: *bilis*

rurſus

rurſus per metalepſin pro iracundiâ. Redundantiam bilis in homine, teſtatur iracundia impotens: hanc iram medici θηριώδη, quaſi *ferinam* appellant, Poëta noſter nunc *implacabilem*, è Virgilio dicere poſſes *furioſam*. Ita enim de Hercule 8. Æn *Furiis exarſerat atrô Felle dolor.*

868. *Quouſq;*] Exprobrantis vox.

868. *Summus*] Convitium olim in Chriſtianos jactatum, ut *magi* dicerentur, quia vincere pœnas, non fide, neq; aliquo divino auxilio, ſed præſtigiis & ludibrio quodam eludere viderentur.

869. *Theſſalorum carmine*] Proverbialiter, *carmina Theſſalorum*, pro incantationibus. *Theſſali* apud Poëtas veneficii nomine infames ſunt, quos Medéa fertur artes Colchicas & Cittejas docuiſſe. Fuit hæc regio patria Lapitharum & Centaurorum, populi atrocis & malefici. A Lucano Phæmonoë, ab Ovidio Mycale, feminæ Theſſalicæ, veneficiis celebres commemorantur.

870. *Peritus vertere*] Græciſmus, ut paulò pôſt, *Doctus ſecare.*

874. *Rurſus coibit*] Rurſus integra & ſana fiet.

877. *Truncare*] abſcindere, amputare.

878. *Simpla*] Unius generis. *Simplum* refertur ad quantitatem, & eſt numeri: *ſimplex* ad qualitatem, & eſt habitus.

878 *Criminoſus*] Pro, multipliciter criminator, qui non uno modo tàm in Deos, quàm in Cæſarem convicia congeſſit.

880. *Quot*] Totidem pœnarum cruciatibus torqueatur, quot convitia tulit, & quot membra habet. Vox verè tyrannica hominis ejuſmodi, qui nullius ſupplicii magnitudine aut atrocitate poteſt acquieſcere.

881. *Lerna*] *Lerna* palus Argivorum, in quâ ſerpens, turbâ capitum formidabilis, latuit, quorum unô reſectô, alia duo renaſcebantur: eum aggreſſus Hercules primum ferro feriebat, tum face adhibitâ uſtulabat, ut impediret fecunditatem monſtroſam. Ad eam fabulam alludit præfectus, & fortaſſè ſpectaculum ſimile expectat à Romanô, quale Hercules edidiſſe perhibebatur.

883. *Imminuti*] *Damnô creſcere & augeri*, proverbium eſt, quo Poëta hoc loco de ſerpente Lernæô, Horatius de militibus Romanis utitur.

884. *Præſto*] Solent tyranni & ſuam leviter curare religionem & veram illam atque ſinceram furioſum in modum perſequi. Herculis labores alii ſunt ἔργα, quos illi imperavit Euryſtheus patruus, & hi propriè dicuntur *ærumnæ*, auctore Cicerone de Finibus. Alii labores πάρεργα, quos occaſione aliqua per ſe ipſe ſuſcepit: ita diſtinguitur ab Hygino. Horum quatuor & viginti recenſet in hendecaſyllabis Sidonius.

886. *Secare doctus artifex*] χειρουργὸς per etymologiam, cujus ars διὰ τῶ χειρῶν ἐνεργεῖα, χειρουργία, dicitur. Pindarus in Pythiis odâ tertiâ partes

medicinæ quatuor recenſet, primam magicam ἐπῳδικὴν, quæ fit carminibus, cujus & Homerus meminit quòd ea ſanguis ſiſtatur: alteram artificialem φαρμακευτικὴν, quæ fit potionibus, & medicamẽtis adhibitis: tertiam διαιτητικὴν, cum quis ratione victus temperata reſtituitur: ultimam χειρουργικὴν, quæ peragitur inſtrumentis, cujus hoc loco fit mentio.

887. *Viſcerum*] corporis juncturas.

888. *Nexa*] colligata & adjuncta Nervorum alii oſſium retinacula ſeu vincula ſunt, quia alligant & conſtringunt vi animali, ἐνεργείᾳ ψυχικῇ, alii ad totius corporis faciunt motum, ut id nullo labore conatuque flectatur, & ſuâ moveatur induſtriâ.

888. *Diſparare*] Diſlocare, ſejungere.

889. *Date*] ſiſtite huc aliquem.

889. *Revulſis*] Chirurgi utuntur aut inſtrumentis, è quibus nominat *ſcalpellum*: aut ligaturis, quas vocat *nodos*. Oſſa revulſa coguntur, fracta diriguntur, contuſa ferruminantur.

890. *Compaginat*] Concinnat, conjungit.

891. *Linguam priorem*] Parte primâ, vel locô primô, quaſi deinceps amplius ſæviturus. Lex talionis antiqua, ut, quâ parte quis peccet, ea puniatur.

891. *Radicitus*] Imâ ſui parte, quæ *radix* dicitur, & Ovid. 6. Metam.

*—— Comprenſam forcipe linguam*
*Abſtulit enſe fero, radix micat ultima lingua.*

892. *Quæ*] De linguâ ita divus Auguſtinus: *Homo domat feram, & non domat linguam: frenat leonem, & non frenat ſermonem.* Menandri verſus eſt,

ἡ γλῶσσα πολλῶν ἐστὶν αἰτία κακῶν.

Vitia linguæ duo intoleranda, blaſphemia in Deum, & contumelia in Magiſtratum.

894. *Fas vetus*] Quod olim ſanctum & religioſum fuit. Accuſatur Martyr violatæ religionis & læſæ majeſtatis, quibus nulla crimina ſunt graviora.

896. *Accitus*] Propter artem ſuam Excuſatio in eo eſt, qui non ſpõte ad flagitium accedit.

898. *Retectam*] Exertam, prolatam.

898. *Ima faucium*] Pro, *fauces imas*, ante quas *frumen* eſt: unde *frugi hominem* dictum eſſe volunt.

899. *Palatum*] Superiorẽ oris partem, quaſi teſtudineum linguę tegimen.

899. *Exitum vocis*] τὴν ἐπιγλωττίδα, per quam ſpiritus vocis erumpit.

902. *Inusq;*] Dictio antiquè compoſita, *Inusq;* ut *Inante* apud Ovid.

903. *Fila*] Quibus lingua alligatur.

90[illegible]. *Senſim*] Utrum artis gratiâ, ut ſecaret peritè? an crudelitatis, ut in gratiam tyranni, magis excruciaret?

904.

904. *Nunquam momordit*] Propter vindictam.

904. *Os compreſſit*] Propter impatientiam. Æquanimitas Chriſtiana eſt, nec ultionem expetere, ſi poſſis: nec pœnam detrectare, etiamſi maxima inferatur. Ornat virum pium manſuetudo & tolerantia, quia oſtẽdunt, ipſum Dei ſolius expectare auxilium.

906. *Immotus*] Quaſi ſine doloris ſenſu, quia non in pœnam ſpectabat, ſed in eum, cujus cauſſâ pœnam ſuſtinebat.

906. *Patente rictu*] Ore apertô & diſtentô.

907. *Extra*] De vulnere.

908 *Rubro*] Inſigne martyrũ, eſt cruor: eorundem decus, eſt cruor.

910. *Oſtro*] Quã non oſtrũ tinxerat, ſed largè effuſus ex ore ſanguis.

910 *Ut jam regia*] Purpurâ olim reges amiciebantur.

913. *Obblaterarent*] *Obblaterare*, eſt reſponſare modô importunô & ore ineptô, ἀπὸ τῆς βληχῆς, à voce ovium, vel camelorum.

914. *Tacentem*] Exſectâ linguâ.

914 *Debilem*] Effusô tot ſanguine.

915. *Turbine*] *Turbo orationis*, pro magnâ facundiâ, quæ inſtar turbinis fertur. Quicquid impetu fit, *modô turbinis fieri* dicitur. Seneca in Troade,

*Sparſa tot urbes, turbinis vaſti modô.*

Turbines faciunt venti infenſi & frigidi. *Turbo calamitatum* dicitur à Sidonio.

917. *Vividum*] Ardentem. Plant in Aul.

*Si ignis vivet, tu extinguere.*

919. *Hos paratus*] Hanc ſacrificiorum ſtructuram & pompam.

922. *Inſolentius*] Superbius, pervicacius.

924. *Effare*] Quod ad orationis initium.

924. *Perora*] Quod ad finem.

924. *Diſſere*] Quod ad ipſa argumenta. Totum artificium partibus complectitur: eſtque congeries verborum, ut inſultet martyri acerbiùs. Imperat id, quod facere elinguatus non poteſt: id permittit quod nunquã fieri poſſe perſuaſum habet, neq. ſi poſſet, fieri vellet. Quis enim unquã verba ſine linguâ formavit, aut quis læſis omnibus vocis organis, diſertè locutus eſt?

926 *Altô corde ſuſpirans*] Qui linguâ nequit, gemitu clamat ad dominum & qui linguam amiſit, Deô inſpirante adhuc loquitur.

928. *Chriſtum*] Præclara ſentẽtia & miraculis cõfirmata. Locuti ſunt infantes, & elinguati, cum confeſſio pro Chriſti nomine neceſſaria fuit. Locutos homines Chriſtianos, quib. Vandali linguas exſciderant, circa annum Chriſti 530. tradit Gemblacẽſis. Perſcitum eſt, quod Rufino reſpondet Hieronymus: *Mori pro veritate poſſum, tacere non poſſum.* Item quod Theodoſio Imperat. Ambroſius: *Mori poſſum, cedere non poſſum.* Ne cedant autẽ aut taceant Chriſtiani, Sp. Dei & animum infirmis addit, & loquendi inſtrumenta præbet linguam non habentibus.

929. *Quo organo*] Quo inſtrumento; pluribus enim ad vocem formandam opus eſt, pulmonibus, arteriâ, faucibus, palato, linguâ, dentibus, ore, labiis.

930. *Ipſe*] Sp Sanctus: qui ore & corde piorum ipſe locutus, nec ſubjectione eguit ſapiens, nec inſtrumentis omnipotens.

931. *Vis vocis*] Ad vocem pertinent, motus, ſpiritus, ſonus, enunciatio, articulatio, loquela. Quarum rerum effectores ſunt, pulmo videlicet motûs: arteria, ſpiritus: concavum oris, ſoni: Palatum, pronunciationis: dentes, articulationis: loquelæ, ipſa lingua: unde & paulò pôſt *ſermonis moderatrix, & magiſtra* appellabitur, *obſtetrix ſermonis* à neſcio quo veterum appellatur. Quod hîc de voce dicitur, idem Oedipus in Tragœdia dicit de auribus:

> *Utinam quidem reſcindere has quirem vias,*
> *Manibuſq; adactis omne, quô voces meant,*
> *Adituſq; verbis tramite anguſto patet,*
> *Eruere poſſem.——*

931. *Vis*] Claritas & intelligentia.

931. *Expreſſa*] Emiſſa, edita.

932. *Torta*] Circumacta, verſata. Concavum oris, *teſtudini* comparat.

933. *Repercuſſos*] Propter reflexionem duplicatos.

934. *Temperetur*] Moderatione, ne mugitus aut barritus fiant, ut ſunt brutorum.

934. *Dentium*] Ordo dentium, per ſimilitudinem *pecten* dicitur.

935. *Agendis*] Perficiendis.

935. *Mobile*] Propter flexibilitatem, ut ſit celeris, expedita, volubilis.

936. *Si mandet idem*] Senſus eſt: Si vellet Deus ſine linguâ, aut aliis quibuſdam inſtrumentis nos loqui, minimè dubium eſt, quin id fieret. Nam qui rem aliquam facit artifex, eandem valet mutare ſuô arbitratu: qui legem fert, poteſt eam abrogare, eadem potẽtiâ. Quod igitur poteſt opifex aut manuarius in officinâ, quod Imperator aut prętor in Civitate vel curiâ: id negas poſſe efficere Deum omnium rerum conditorem & primum artificem?

936. *Fiſtulas*] Per quas meat ſpiritus.

937. *Flatu*] Qui æqualitatem & dulcedinem efficeret.

938. *Ut verba*] Sẽſus eſt, ſi Deus verba formare cuperet in noſtris faucibus, ut in fiſtulis format ſonos: item ſi formare eadem in oris hiatu, ut in cymbalis concentum efficit; fieret ſermo hominis ſine linguâ, ꝑpter auctorem ipſum, qui ſtatuit & poteſt omnia. Itaque ꝙ ego non loquor elinguatus, ne cauſſam quæras, ſed effectum admireris & credas Deum noſtrum eſſe verè Deum, qui omnia, quæ cogitat, conſtituit: quæ vult, poteſt: quæ placent, efficit.

938. *Meatibus*] Per quos vox fertur naturaliter & formatur artificiosè.

939.

939. *Continentes*] Aptos,ſibi invicem reſpondentes.

939. *Cymbalis*] Quibusvis inſtrumentis.

940. *Nunc*] In enunciando labra modò claudendo comprimuntur, modò aperiendo hiant.

941. *Naturæ ſtatum*] Qualis à conditore ordinatus eſt.

942. *Cui facta*] A quô facta eſt.

942. *Forma*] Effigies ea,quæ rei cujuſq; conditæ propria eſt.

943. *Factor*] ποιητὴς conditor,creator.

944. *Poſitas leges*] Tàm naturæ, quàm voluntatis;non quod Deus ipſe ſit mutabilis: ſed quod ei ſerviant res conditæ,etiam extra ordinem naturalem.

947. *Fluctus*] Sic Amænus:

*It mare per medium Dominus, fluctusq; liquentes.*

Ita Prudentius:

*Ambulat per ſtagna ponti, ſumma calcat fluctuum,*
*Mobilis liquor profundi pendulam præſtat viam.*

Nota eſt hiſtoria de Chriſto, per mare eunte,cum ad ſe Petrum accerſeret,quam,exceptô Lucâ,reliqui ſcribunt Evangeliſtæ.

948. *Natura fluxa*] Id eſt, inſtabilis mobilisq; unda fit calcabilis,& (ut Varro loquitur) *ſtatua.*

950. *Fert veſtigia*] Fuit enim ille ὑδατόςρωτος,ut Græci vocant. Ita Mamertus:

*Omnipotens verbo ſternit mare, vel pede calcat.*

953. *Percitum*] Citatum,celerem.

954. *Audientiam*] Pro auditu,actus pro ſenſu, ἀκοὴ ἀντὶ τῆς ἀκροάσεως.

955. *Cæcis*] Non loquitur de iis ſolùm, qui viſum aliquando amiſerunt,ſed etiam de iis,qui nunquam viderunt, & lucis hujus uſu ab ipſo vitæ exordiô caruerunt. Miracula Chriſtus frequentia edidit,ut muti loquerentur,ſurdi audirent, viderent cæci, claudi ambularent, eaque fore teſtimonia præſentiæ Chriſti,Iſaias ſcripſit, Johannes Baptiſta repetiit. Tertullianus lib.1.contra Marcionem:

*Jam graditur claudus,ſurdus ſpem protinus audit,*
*Dat dextram mancus,loquitur magnalia mutus.*

Sidonius ad Fauſtum:

*Qui viſum cæcis, greſſum quoq; reddere claudis,*
*Auditum ſurdis,mutis laxare loquelam*
*Suetus.*

956. *Amens*] Verè mente caret,qui aperta non conſiderat,teſtata non credit.

956. *Fabuloſa*] Ficta, inania, &c, ut mox dicet, ***non fidelia***, οὐκ ἀξιόπιστα.

959. *Habes*] Utitur ea probandi ratione,quâ cæcus ille apud Johannem 6. cap. coram Phariſæorum conciliô utitur, qui ſimpliciter teſta-

tur, *Viſum à Chriſto ſe accepiſſe*, & totum concilium à ſenſu ad miracula rejicit.

960. *Probatis*] Senſus eſt; Si doctrinæ de Deo non credis, crede ejus potentiæ, qui jam te eſſe victum, neceſſe eſt ut fateare Miraculum ante oculos poſitum, negari non poteſt. Idem hîc accidit tyranno, quod Pharaoni & Phariſæis, & quod omnibus impiis, qui miraculis magis indurantur, & ſignis veritatis manifeſtis, fiunt cæciores.

961. *Timorq;*] Affectus diverſi, quorum alter ſollicitum facit propter miraculum : alter inſanum, propter incredulitatem. Impii quod vident, non credunt: quod tenent, id neſciunt.

963. *Vigilet anne ſomniet*] Proverbialis ſermo, de eo, qui ſtupore ingenti perculſus, neq; putat videre, quod videt, & abeſſe ab iis rebus exiſtimat, quibus intereſt.

964. *Oſtenti genus*] *Oſtenti* nomine comprehenditur & monſtrum & prodigium, cum videlicet quid evenit & præter naturam & præter conſuetudinem, quod ſemper aliquid triſte portendit.

965. *Frangit*] Quia timere cogitur propter rem portentoſam.

965. *Armat*] Quia in ſuo propoſito immani cupit pertendere.

966. *Mentis effrena*] Quæ ei & conſilium ademerat, & rationem everterat, quibus quaſi frenis temperatur animus hominis.

967. *Furoris tela*] Metaphoricè dicuntur, *tela furoris*, immenſa vindictæ cupiditas & ejus exſequendi cogitata violentia.

968. *Sævus*] Ideò *ſævus*, quia innocentem argueret.

969. *Nundinatum*] *Nundinari*, eſt opera, quæ in nundinis fiunt, exercere, ut licitari, indicare, vendere, poſcere, emere, addicere

971. *Ferrum*] Inſtrumentum, quo uſus fuerit fallace, hebete, obtuſò.

973. *Vulnus breve*] Non profundum, non noxium.

974. *Sauciatâ parte*] Lingua tacta, non exſecta.

976. *Vocis harm.*] Concentum & ſermonem,

976. *Probè*] ſine læſione, ſine impedimento

977. *Vacuo ſpecu.*] inani concavo, *συναυγεία*.

980. *Echo*] vocis imitatio, ſeu (ut ſcitè Horatius) *vocis imago*.

983. *Curioſum*] Exploratorem, adverbialiter pro. curioſè circumfer.

984. *Hauſtus patentes*] Totam oris cavitatem & circumferentiam.

985. *Quod regat*] Quod moderetur vocem.

986. *Foraſſem*] Vulneraſſem, trajeciſſem.

986. *Levi*] Irrito vel impenetrabili

987. *Nam cum*] Sublatâ cauſâ, tollitur effectus.

989. *In vitium cadit*] Minuitur aut violatur.

994 *Fragoſa*] Illiterata & inſuavis, ſtrepera atque horrida, qualis ſolet eſſe quadrupedum.

994 *Inconditus*] Sine aliquâ varietate. Quod in cibis condimentum, id in voce varietas.

996. *Teſtor*] Vetus jusjurandum, *per caput, aut vitam, aut Genium* *Impera-*

*Imperatoris jurare*. Exempla in re uſitatâ adducere ſuperbum eſt.

999. *Suggerat*] *Suggillet* ignotâ hic ſignificatione ponitur; unde Nebriſſenſis legendum putat, *verba ſuggerat*, hoc eſt, ſubjiciat.

1000. *Mutus*] Hoc, quia τῶν ἀδυνάτων eſt, modo proverbii uſurpari poteſt.

1003. *Veſaniam*] *Veſania*, magna eſt inſania. *Veſanus* eſt, qui victus argumentis, fractus miraculis, credere tamen pervicaciter detrectat: ut ex hoc loco definire poſſimus

1007. *Meus*] De meô ore fuſus, atque emiſſus. Sumit occaſionem diſputandi de ſacrificiis gentilium, in quibus non tantùm ſanguinem beſtiarum effundebant, ſed ne ſuis quidem parcebant corporibus ſacrificuli, ut paulò pòſt dicetur.

1009. *Pagane*] Contumelioſa vox & civiliter, contra præfectum Urbi; & Eccleſiaſticè in eum, qui alienus eſt à ſacrâ Dei militiâ. *Pagani* olim non militabant ſed aliis militantibus, ipſi ſervabant domi, qualis eſt in exercitu Thraſonis Sannio.

1009. *Veſtri*] A vobis immolari ſoliti.

1010. *Litatâ cæde*] Veniâ deorum per cædem impetratâ. Ita Virgil.

4. Æn. *Sacriſq; litatis*
*Indulge hoſpitio*.

Oſtendit religionis vanæ, & ridiculæ turpitudinem à modo ſacrificii, ab habitu Pontificis, à ritu cæremoniarum, à vulgi cæcitate. Loquitur nunc de ſacrô illò piaculari, quod Romæ fiebat Plutoni & Proſerpinæ, in campo Terentinô, juxta Tiberim: quia ſcrobium meminit, quæ diis inferis effodiebantur De iiſdem Statius Theb. 5.

*—— largos novies tellure cavatâ*
*Inclinat Bachi latices*.

In his ſacris pedum viginti altitudine ſcrobes fodiebantur, in quas ſacerdos demittebatur, vittis, infulis coronâ aureâ, togâ ſericâ inſignitus. Aſtabat taurus ingens, (alii bovem furvam fuiſſe ſcribunt) cornibus inauratus, & ſertis floreis circa collum redimitus. Impoſita illi foſſæ erant tabulata, plena undique foraminum ſuper ea haſtis belua conficiebatur à Flamine multis ictibus, ut plus ſanguinis erumperet: qui ſanguis non pateris aut capeduncculis (ſicut in aliis ſacrificiis) excipiebatur, ſed in foſſam per aſſerum rimas & foramina copioſus defluebat. Quem Pontifex in ſcrobe abſconditus, membris captans omnibus, auribus, ore, oculis, naribuſq; hauriens, quod corpore non poterat, togâ excipiebat, ſanguinẽ degluttiens quamplurimum, reliquô faciem & veſtes perluebat, dum ſupernè Flamines, & lac & mel & vinum invergerent. Ex eô ſpecu tandem emergens, cruore inebriatus Pontifex, ita ut tabô oblitus erat, ſe in populi conſpectum dabat; quem multitudo univerſa procul obſervans, ſalutabat nutib. ſolennibus, & veneratione cernuâ; & hoc modô inferos placatos & propitios exiſtimabant. Hæc ſacra fiebant menſib. Septembri, Octobri, Novembri, ſingulis ſemel, ſed noctibus tribus continuis.

1011. *Sub terram ſcrobe*] Id eſt, ſcrobe ſubterraneâ, quas ſcrobes Græci ſcholiaſtæ βόθρους ᾗ μέγαρα, Prudentius *ſpecus* & *cavernas*, alii *antra* nominant τῶν θεῶν καταχθονίων. Talia fuerunt Romæ in campô Martiô, & ſub monte Palatinô, quæ ſacra Plutoni & Conſo fiebant. Talia fuiſſe nympharum Nereidum & Hydriadum, ſcribit Porphyrius in Homerum.

1013. *Mire infulatus*] τὸ ἔχειν deſcribit multipliciter, ab ornamentorum varietate. *Infulæ* dependent, *vittæ* nectuntur, *coronæ* hærent, *cinctus* fulcit, *veſtis* ambit. Addit & precium, ut coronæ *aurum*, veſtitui *ſericum*. Addit modum, cum inquit, *Mergitur*; quia ea ſacra in luce & ante vulgi oculos facere, piaculum erat.

1015. *Cinctu Gabino*] Qualis è Gabiis ſumptus eſt, quô aut majeſtatis cauſsâ reges utebantur, aut religionis ſacerdotes.

1016. *Pulpita rimoſa*] Aſſeres perforatos.

1017. *Rari*] Dehiſcentis.

1017. *Pegmatu*] πῆγμα ſeu *pagmentum*, quô aliquid alteri conjungitur. *Pegmata* ſunt tabulata, quæ vel per urbē, vel per theatra circumferebantur, in quibus erant collocatæ thenſæ, aut fercula, aut ſtatuæ: ita facta, ut verterentur, cum quid occultandum videretur. Plinius lib. 33. *Cajus princeps in circô pegma duxit*: ubi de ejuſmodi tabulatis loquitur. Cicero 4. ad Att. *Nihil venuſtius, quàm illa tua pegmata*: ubi loquitur de ornamentis parietum.

1018. *Aream*] Tabulæ ſuperficiem.

1019. *Acumine*] Inſtrumentis acutis.

1020. *Frequens hiatibus*] Rimas, foramina, hiatus, eadem ponit ſignificatione: ultimum tamen juvat epitheto, *minutis hiatibus*. Eadem varietate utitur in verbis *ſcindunt*, *terebrant*, *perforant*, propter inſtrumentorum diverſitatem. Oſtendit, vias ad defluxum ſanguinis plurimas patuiſſe.

1021. *Taurus*] Itaque Virg. 2. Georg.

*maxima taurus*
*victima.*

Corpora in ſacrificiis oportebat eſſe egregia, tàm viribus, quàm pulchritudine.

*Sertis*] Quæ aut cornibus erant impoſita, aut de collô victimæ dependebant. Cornua erant inducta aurô; pili in collô aureis bracteolis effulgebant.

1028. *Amplum*] Venabuli quantitas è vulneris magnitudine.

1029. *Ferventis*] De recenti cæde adhuc calidi.

1029. *Texta pontis*] *Texta pontis*, pro pontem textum, antiquè: ut, *Rupta viarum*, pro viæ ruptæ. *Denſa ſilvarum*, pro ſilvis denſis; Poëtica & hiſtorica phraſis. Ita mox dicet, *& profunda ſanguinis*.

1030. *Vaporum*] Propter fumum & ſpumas, quas emittit. Oratio creſcit verbis. *unda*, *flumen*, *æſtuarium*.

1031. *Mille*

1031. *Mille rimarum*] Plurium foraminum.

1032. *Imber*] Cruor more imbris; ſunt enim hîc aliqua ὑπερβολικά.

1032. *Tabidum*] Reſolutum, ſtillantem.

1033. *Defoſſus*] In foſsâ latens, in ſcrobes demiſſus, ſub terrâ abſconditus.

1034. *Turpè*] Inquinatum tabô. Malim adverbium eſſe, & legi in parentheſi, per indignationem.

1035. *Putrefactus*] Quaſi pure taboque contaminatus, & ſquallidus. Utitur primâ ſententiæ locupletandæ ratione: toti enim ſubjiciuntur partes, capiti videlicet os, genæ, nares, labra, barba, aures, oculi, lingua, palatum.

1040. *Cruorem atrum*] Periphraſis *tabi*, hoc eſt, corrupti ſanguinis. *Cruor*, propriè ſanguis à recenti fluens vulnere: & *cruor ſacer*, qui de victimarum corporibus effluit.

1042. *Compage ab illâ*] Ab illô tabulatô, vel pulpitô, foſſæ ſupernè impoſitô.

1045. *Amictûs ebrios*] Largô ſanguine imbutos.

1046. *Contagiis*] Sordibus, quales contagiorum eſſe ſolet. Alii legunt, *contactibus*.

1047. *Recentis piaculi*] Id eſt, ſacrificii modò peracti.

1048. *Eminus*] Accedere propius religio non ſinebat.

1049. *Vilis*] Quia beſtiæ.

1051. *Hecatomben*] Quam Aſclepiades fortaſsè Antiochiæ ſacrificaverat. Immolabantur centum victimæ propter totidem hoſtes occiſos, unde feſta ſunt ἑκατομφόνια. Fiebant hæc ſacra Marti, poſt bellum, grati animi cauſsâ: aut quietis temporibus Jovi & Apollini, mali avertendi gratiâ.

1052. *Centena animalia*] Quoniam non ſemper unius generis animantia erant (ut eſt apud Capitolinum in Maximo & Balbino) prudenter nullius exprimere nomen voluit.

1054. *Augures*] Fatidici, divinatores, ſpecies pro genere. Hi per ſanguinem cumulatum, quaſi natantes in aliquô gurgite, incedebant.

1056. *Pingue*] Quia præſtantiſſima quæque corpora mactabantur.

1056. *Pulvinarium*] Diis *pulvinaria* & epulæ ſtruebantur. Veſtibula templorum vocat contemtim *macellum*, propter ſacrificia pecorum: & ſacerdotes ipſos *lanios* & *lancinatores*, qui carnes & exta dividebant.

1057. *Maximorum*] Erat *hecatombe*, ut dictum eſt: erat *chiliombe*, cùm mille victimæ cęderentur.

1058. *Eviſcerata*] E viſceribus extracta.

1058. *Crudos*] Cruentos, cruore conſperſos.

1059. *Sunt ſacra*] Invehitur novo argumento in gentiles, qui non contenti mactandis animalibus, in ſua ipſorum corpora ſæviebant. Cybelis ſacerdotes amputabant ſibi virilia. Bellonæ ſe vulnerabant cultellis,

Iſidis,patiebantur notas ſibi ferro candente inuri. Hanc tribus nominibus unam fuiſſe deam tradidit Apulejus.

1059. *Exciditis*] *Eviratis*,ut Catullus loquitur.

1061. *Fanaticus*] Sacrô furore correptus.

1063. *Furere*] Diſcurrere hac illac, & locum quietis non invenire. *Furere* eſt mentis,*rotari* corporis.furoris idem meminit Catullus, rotationis Minucius.Inter ſacerdotes Cybelis erant præcipui.appellati μητραγύρται,*Phryx homo*,& *Phrygia femina*,qui furibundis & anhelantibus ſimiles,circumſtrepentibus tibiis atque tympanis, ſimulacrum Deæ per vicos ferebant,& Deæ nomine ſtipem petebant, ut liquet ex Halicarnaſſæo. Fiebat id ſingulis menſibus ſemel,unde ὀρείας σελωῶν,ſacra Cybeles ab Euripide dicta ſunt.

1065. *Calum*] De hac re Minucius: *De Cybele*(inquit)*Dyndimenâ pudet dicere,quæ adulterum ſuum infeliciter placitum,quoniam & ipſa deformis & vetula,& Deorum multorum mater, ad ſtuprum illicere non poterat,exſecuit,ut Deum ſcilicet faceret Eunuchum. Propter hanc fabulam Galli eam & ſemiviri,ſui corporis ſupplicio colunt.Hæc jam non ſunt ſacra, tormenta ſunt*.Hæc ille.

1068. *Semivir*] Qui ſibi virilitatem ademit.

1069. *Revulſa*] Abrupta,abſciſſa.

1069. *Maſc.germ.*] Auguſtinus de C.D lib.7.ait:*abſciſſos Deûm matri ſervire,ut intelligamus eos, qui ſemine indigeant, terram ſequi oportere, quæ Deûm mater nuncupatur.*

1070. *Effluente*] Copiosô,abundante.

1070. *Auctam*] Plenam,ebriam. Lucretius μυθολογικῶς inquit eos, qui lædant matrem dignas eſſe,ut virilitate priventur,nec vivum unquam generent.Eodem modo D.Hieronymus ait: *mereri cæcitatis ſupplicium, qui parentum vultus viſu torvô aſpexerint.* Quâ quis parte peccat,eâ juſtè punitur,ut dictum eſt.

1071. *Uterq; ſexus*] Quia nec viri manent,nec ſunt feminæ.

1074. *Felix*] Ideò, quia deorum mater. Hic ponitur ironicè,quæ mutilationes hominum ſuam putat beatitudinem.

1074. *Imberbes*] Politis,acutis,per metalepſin.

1075. *Novaculis*] Alii ſcribunt id factum eſſe *acutô ſilice*, ut Catullus.

1076. *Sphragitidas*] σφραγὶς eſt ſignum aut nota impreſſa: vel memoriæ causâ ut fit annulô vel religionis,ut fit ferrô ignitô.

1078. *Ignsverint*] Igne cadentes fecerint.

1080. *Stigmarit*] Percuſſerit,ſignaverit, ἐστιγμένοι. Victor lib.3.

*Ac famulos omnes,quô juſſum eſt,ſtigmate ſignat.*

1081. *Functum*] Mortuum.

1082. *Pompa*] Propter apparatum,& comites & miniſtros.

1085. *Tegitur metallo*] Aurô aut argentô includitur, & quaſi pars corporis ſacra,poſt mortem aſſervatur.

1087. *Hac lege*] Hac neceſſitate.

1087.*Cul.*

1087. *Cultores ſuos*] Dii, quos ſervare deberent, hos mutilant: quos ſanare, ign. b. & ferrô invadunt: nec id alienis, ſed ſuis faciunt cultoribus. O deorum crudelitatem! ô hominum tales colentium inſaniam!

1088. *Dæmon*] Cujus munus proprium eſt nocere: & cujus luſus eſt deformare contumeliis & excruciare tormentis

1091. *Noſter iſte ſanguis*] Sanguis quem pro Chriſto profundimus, non manu noſtra funditur, ſed veſtrô furore; nec noſtrâ culpâ aut crimine, ſed veſtra tyrannide.

1094. *Incruentè vivimus*] Nos (inquit) Chriſtiani nemini nocemus, ſed affecti injuriis aut pœnis macerati, perferimus & per patientiam, Dei beneficiô, victoriàm tandem reportamus: incensô potius tyrannorum dolore aut odiô, quàm fractâ aut imminutâ noſtrâ conſtantiâ.

1096. *Sed jam ſilebo*] Providens vitæ terminum, orationem concludit, juxta illud ad Galat. *Vivo jam non ego, ſed vivit in me Chriſtus.*

1096. *Debitus*] Omni ſcilicet carni. *Debemur morti nos noſtraq;*, inquit etiam Horatius.

1097. *Finis malorum*] Mors quidem omnium malorum finis eſt, ſed poſt mortem demum verè vivunt homines pii.

1097. *Paſſionis gloria*] Mors martyrum glorioſa & coram Deo pretioſa eſt. De coronâ juſtitiæ, Paulus: de coronâ gloriæ atq; immortalitatis Petrus.

1098. *Improbè*] Injuſtè, impiè; quia non punior ut maleficus, ſed ut Chriſtianus: non ut fur aut ſicarius, ſed ut innocens, etiam coram tribunali tuô.

1099. *Torquere*] Morâ & dilatione, quod factum fuit in cataſta, in ſtipite, in rogô.

1099. *Secare*] Varietate cruciatuum, quod factum fuit plumbatis, ungulis, mucronibus, furcâ, ſcapellô.

1100. *Cedas victus*] Victos vincere, mortuos vivere, hoc tantùm in regnô Eccleſiæ accidit, propter illum, qui vicit mundum, mortẽ, diabolũ.

1101. *Tortor*] Per *tortores* intelligit milites: per *ſectores*, chirurgum: per *peremtoris manum*, turbam lictorum. Unum ſtare contra multos, etiam in armis gloriam meretur.

1104. *Silere*] Quod invidioſe hîc dicit de optimô virô, hoc ſermone vulgari dicitur περὶ νεκρῶν ἀγορεύειν.

1105. *Tubam*] Vocis inſtrumentum, quod tubæ inſtar perſonat.

1107. *Noxialis*] In quem noxii conjicerentur ut ſuprà *noxialem ſtipitem* dixit, ad quem noxii alligarentur.

1108. *Elidi*] Verbum proprium, cùm quis ſtrangulatus perit.

1110. *Anima*] Epiphonema elegans. Quàmvis corpus ſepelitur aut abjicitur; anima tamẽ ad ſedes cæleſtes, *in tabernacula æterna* (ut ſcriptura loquitur) transfertur.

1110. *Vinculis*] Corpus quaſi vinculum & carcer quidem animæ habetur.

1111. *Intimaſſe*] Studioſè ſignificaſſe, certô denunciaviſſe. Livius: *Intimaſſe fertur filio, ut milites ſcriberet*, pro, occultè ad eum detuliſſe.

1111. *Principi*] Galerio Imperatori, cujus vitæ exitus propter effuſum ſanguinem Chriſtianum, triſtiſſimus fuit: nam à vermibus corroſus & conſumtis genitalibus ſe manu interfecit.

1112. *Ord. volum.*] Quia uno libro tanta atrocitas ſcribi vix potuit.

1114. *In faſces*] Per *faſces* nunc intelligit ſcytalas & latercula, quæ in aulis Imperatorum ſolebant convoluta aut depoſita aſſervari.

1115. *Chartulis vivacibus*] Principes olim injurias & crimina in chartas referebant; quod de Domitiano & Commodo legitur, ut ea vel in reis punirent, vel vindicarent in eorum poſteris. Naturæ tyrannicæ ſunt, illorum etiam adoleſcentum, qui objurgati correptíve à parentibus aut magiſtris, tempus annotant: cujus ego jam nullius recordor, quin aut hodiè miſer ſit, aut miſer perierit.

1116. *Illas ſed.*] Intercidunt monumenta aut tempore aut everſionibus urbium, aut hominum incuriâ, aut ſuô quodam geniô infelice.

1117. *Fuligo fuſcat*] Cùm non curantur.

1117. *Pulvis*] Cùm non tractantur.

1119. *Inſcripta*] Chriſtianorum virtus & memoria nunquam extinguitur aut deletur. Chriſtus ad ſuos Apoſtolos Luc. 10. *Nomina veſtra ſcripta ſunt in cælis*. Et de loco ne quis dubitet, inquit Iſaias 49. *Ego non obliviſcar tui, ecce in manibus deſcripſi te.*

1120. *Obſoleſcit*] Hic liber à Paulo ad Philippenſes & à Johanne in Apocalypſi, *vitæ liber* appellatur, qui non minuitur, non corrumpitur, non eſſe deſinit.

1121. *Excepit*] Non poëticè fictum, hoc eſt, delectationis gratiâ, ſed vera natratio eſt viri rerum divinarum ſcientiſſimi. Nam Angelos Dei nobis adeſſe tanquam cuſtodes, comites, defenſores, ſpectatores, ſacræ hiſtoriæ teſtantur, & experiuntur pii homines. Pulcherrimè ait, quod angelus & verba exceperit martyris & ſignaverit cruciatus, & vulnera dimenſus ſit, & ſanguinis guttulas numerarit: *gemitus enim piorum eſſe notos, & lacrimulas collectas aſſervari* David ait: & *capillos piorum, ne quis moveatur aut decidat, ſine voluntate Dei*, Chriſtus ipſe confirmat.

1123. *Verba*] Quæ exceptu facilia ſunt.

1124. *Pingens vulnera*] Quod fieri arte aut diligentiâ humanâ, in corpore tantoperè lacerato non poteſt. Enumerat partes corporis, quæ vulnera & ictus acceperunt: tum depingit graphicè vulnerum quantitatem, ad excitandam fidem in nobis, quòd Deo ſimus curæ, qui nec ſanguinis guttulas, nec fletuum lacrimulas, quas Angelorum miniſteriô colligit, ignorare poteſt.

1129. *Quæ vis doloris*] Quæ magnitudo cruçiatuum,

1129. *Qui*

1129. *Qui ſegm. modus*] Quæ multitudo plagarum.

1131. *Regeſtis*] *Regeſtum* nomen eſt trapezitarum, qui ſua mercimonia conſignata habent, datiq; & accepti tabulas ſtudiosè aſſervant.

1134. *Libramine æquô*] Cùm nulli delicto ampliùs venia patebit, nulli merito merces digna negabitur.

1134. *Malorum pondera*] Graviſſima & inaudita ſupplicia.

1135. *Præm. copias*] Lætiſſima & ſempiterna gaudia.

1135. *Comparabit*] Expendet, diſtribuet, per metalepſin.

1136. *Vellem ſiniſter.*] Iſta ſententia, ſi tua eſt, Prudenti, vir clariſſime, contraria eſt doctrinæ Propheticæ. Ita enim de Chriſtô Iſaias: *Ejus livore ſanati ſumus*, cap. 53. Idem Chriſti nomine loquitur, cum ait: *Ego torcular calcavi ſolus*, cap. 63. Contraria item doctrinæ Apoſtolicæ. Sic enim Petrus in Actis: *Huic omnes Prophetæ ferunt teſtimonium, quod remiſſionem peccatorum accepturus ſit per nomen ejus, quiſquis crediderit in eum.* Sic Johannes ſcribit: *Sanguis Chriſti emundat nos ab omni peccato.* Itaq; ut agnus dexter ſis, agnus ille efficit immaculatus, *qui tollit peccata mundi*, quiq; tua delicta ſuis curavit, ſuſtulit, purgavit vulneribus: cui ſoli Regi & Redemptori noſtro, cum Patre & Spiritu ſancto, ſit gloria, laus, & gratiarum actio omnibus temporibus. Amen.

FINIS.

# ADAMI SIBERI
## SCHOLIDIA

In quorundam hymnorum fragmenta, ex ejuſdem breviariô Chriſtianô excerpta.

## *CATHEMERINON*

### HYMNO I.

*Vigilate, quandoquidem neſcitis, quâ horâ veſter herus venturus ſit.* Matth. 24.

VERS. I.

*ALes diei*] Hæc decerpta ſunt ex hymno, quem Ad Gallicantum inſcripſit. quod vocabula ei τῶν ἀσκητῶν minus nota fuerint. Natus eſt Prudenti' Philippo & Saliâ Coſſ. Impp. Conſtantio & Conſtante, anno Chriſti CCCL.

1. *Ales diei nuncius*] *Excubitorq; diem cantu prædixerat ales.* Virg.

*Non vigil ales ibi criſtati cantibus oris*
*Evocat Auroram.* Ovid

3. *Excitator mentium*] *Gallus* è ſomnô corpus ad vigiliam & labores: Chriſtus animam è ſopore vitiorum ad juſticiam excitat & vitæ innocentiam.

6. *Ægros ſopores*] ab effectu. Nimius & immoderatus ſomnus languorem parit & deſidiam.

8. *Vigilate*] *Omni tempore orantes.* Luc. 21. *Sobrii eſtote & vigilate.* 1. Pet 5.

81. *Ciamus*] Invocemus, imploremus.

84. *Dormire*] Somno quaſi peccati oppreſſum jacere, & opera noctis ac tenebrarum perpetrare. Ut, *Ego dormivi, & ſoporatus ſum.* Pſal 5.

HYMNO

## HYMNO II.

### *Orietur in tenebris Lux tua.* Iſa 58.

Verſ 1. *Nox*] Cohortatio ab occaſione temporis, quæ convenit cum illô Apoſtoli: *Illuce, cat dies, & Lucifer oriatur in animis veſtris.* 2. Pet 1.

3. *Lux intrat*] *Lux in tenebris lucet* Joh 1.

5. *Caligo terræ.* Nox. *Ipſa enim umbra terræ Soli officiens noctem efficit*; inquit Cicero.

6. *Spiculo*] radiis, quæ *lucida tela diei* vocat Lucretius, ad Apollinem reſpiciendo, cui ſagittæ à Poëtis tribuuntur; unde Homero ἑκατηβόλος.

7. *Color*] Obſcuritate noctis ablatus. *Rebus nox abſtulit atra colorem.*

8. *Nitentis ſideris.* Solis.

57. *Intende*] Profectas ab imô pectore preces admitte.

59. *Fucis*] Apparente ſpecie integritatis & ſanctitatis adumbratæ.

60. *Luce*] Tui cognitionis.

67. *Eoi ſideris*] Eoum ſidus, Sol eſt oriens.

68. *Illumina*] *reple corda noſtra Fulgore Sancti ſpiritus.*

93. *Fatiſcat*] διαλκῶς, abeat.

96. *Devio*] claudicatione aberrante à viâ, pede ad perverſitatē detortô.

94. *Lux*] ἀλληγορικῶς verbum Dei.

99. *Nihil loquamur*] Lingua fraude mendaciiſque, cor pravis careat (affectibus.

103. *Peccent*] Cupiditate ad carnem deflexâ.

105. *Speculator*] ἐπόπτης. Deus eſt ubique, videtq; ſolus omnia. *Peccatum vitæ, cernit Deus omnia judex.*

## HYMNO V.

*Ad incenſum cerei*] Qui accendebatur appetente veſperâ ejus noctis, quæ diem feſtum reſurrectionis Dominicæ antecedit. Quam quidē noctem inſomnem traducere maximam partem, religionis, non ſuperſtitionis gratiâ, ſolebant Chriſtiani; id quod ex Lactantiô & Tertulliano eſt colligere: quorum iſte ſic inquit ad uxorem: *Quis ſolemnib. Paſchæ abnoctantem* (loquitur de feminis Chriſtianis, nuptis maritis ethnicis) *ſecurus ſuſtinebit?*

Verſ 1. *Dux*] noſter è Satanæ tyrannide, ut Moſes Iſraëlitarum ex ſervitute Ægyptiacâ.

2. *Vicibus*] Dierum noctiumq; viciſſitudinibus. (obſcurata.

3. *Chaos*] nox. ἀλληγορικῶς opinionum tenebræ, Evangelii doctrina

5. *Sidere*] ſtellis, quarum numerus iniri non poteſt.

7. *Incuſſu ſilicis*] attritu lapidum ignem exprimere.

— *Cum ſaxis ſaxa ferirent;*
*Scintillam ſubitò proſiluiſſe ferunt.* Ovid.

11. *Petram*] 1. Cor. 10.

11. *Stabilem*]Matth.16.

12. *Igniculis*] Scintillis vel etiam animis: quibus eſt cæleſtis origo.

13. *Pinguis*] ὑποτύπωσις, elegantiſſimis exornata tranſlationibus.

14. *Lychnis*] λύχνος, παρὰ τὸ λύειν τὸ νύχος ἢ τὸ σκότος. unde Poëta:

*—— Et noctem flammis funalia vincunt.*

15. *Fila ſcirpea*] ex papyrô.

15. *Favis floreis*] è floribus confectis.

18. *Linteolo*] myxô. Sic enim ellychnii prominens pars appellatur.

19. *Pinus*]fax ex pinô. Metonymia.

26. *Mobilibus*] tremulis.

27. *Æmula*]quæ imitatur diem.

28. *Nox fugit*] προσωποποιία.

28. *Peplo*] Peplum, λεπτὸν ὕφασμα: veſtis propriè muliebris, ut χιτὼν virilis.

149. *O res digna*] ἐκφώνησις θαυμαστική.

150. *Offerat*]grati animi ergo.

156. *Chriſmatis*]olei. Eſt enim *olea* inſigne pacis.

158. *In quô viſibilis*] *Qui me videt, videt & patrem meum.* Johan.14. πᾶς βροτὸς, ὅς με νοήσε, καὶ ἄφθιτον οἶδε τοκῆα. Nonnus.

160. *Spirat de patriô corde*] Pulcherrimè ſanctiſſimeq; dictum. Egreditur enim Spiritus ſanctus ex Patre, & conſiſtit per Filium.

---

## HYMNO IX.

### *Filius meus es tu; Ego hodie genui te.*
### Pſalm. 2.

Verſ.10. *Corde*] Huc accommodatur à veteribus ſacrarum literarum conſultis illud Davidicum: *Eructavit cor meum verbum bonum.* Pſal 45.

10. *Natus*] Sempiterna manatione continenter effluens, tanquam lumen à Sole, ejuſdem cum Patre ſubſtantiæ, per quem à Patre omnia facta ſunt: alius quidem à Patre, ſed non alius Deus. Filius à Patre, ut radius ex Sole, ut rivus ex fonte, ut frutex ex ſemine. Tertull.

11. *Alpha & O*] *Ego ſum α & ω, principium & finis*, Apocal.1.

11. *Ipſe fons*] ἑρμηνεία, *Fons*, origo: *Clauſula*, finis.

19 *O beatus*] ἐκφώνησις θαυμαστική. Quid enim majorem habet admirabilitatem, quàm Deum hominem naſci: Virginem,

*—— ſub lege uteri, ſine lege mariti,*

ut canit Prudent. gravidari a Spiritu ſancto, & eandem illæsâ virginitate, matrem fieri?

*Fœtu clauſa ingrediens & clauſa relinquens,*

ut canit Sedulius.

20. *Salutem*]æternæq; ſpei fontem pelagusq;.

22. *Altitudo cæli*]cælites, Angeli.

24. *Nulla linguarum*] ἰσχλωισμὸς, nulla lingua.

25. *Vates*] Adamus, Enochus, Nohas.

26. *Prophetarum*] Davidis, Iſaiæ, Micheæ.

27. *Promiſſus*] Silo ſemen mulieris.

27. *Cuncta*] ἐπιφώνημα. *Chriſtum concelebrent, Chriſtum ſonent, omnia Chriſtum loquantur.*

109. *Te ſenes*] *Juvenes & virgines, ſenes cum junioribus laudent nomen Domini.* Pſal. 148.

*Læti puelli, & virgines,*
*Senesq; vitæ in ultimô*
*Jamjam exituri limine,*
*Laudate Dominum.* Buchananus.

## HYMNO XII.

*Vox audita eſt in Ramâ, lamentatio, ploratus & fletus multus. Rahel plorans filios ſuos, & noluit conſolationem admittere, propterea quod non ſunt.* Hierem. 31.

QUòd infra bimatum, Herodis juſſu, infantes Bethlehemiticos jugulatos Eccleſia INNOCENTES appellat; non ipſorum fit aliquâ dignitate, ſed Chriſti merito; propter quem ſceleratâ crudelitate vita ipſis eripitur.

Verſ. 93. *Anxius*] Turbatus cum totâ Hieroſolymâ. Commovetur tyrannus, quia regnum vi obtinebat, idq; externus: Judæi, quia ἀνόητον χρῆμα ἡ πονηρία, veſana res & demens quiddam eſt improbitas. Theophylact.

97. *Nunciô*] Renunciatâ.

100. *Cunas*] Cunabula, lectos infantium, τὰ σπάργανα.

111. *Effuſa-nuper*] nata *Quem candida Maja*
*Cyllenes gelidô conceptum vertice fudit.* Virg.

112. *Rimatur*] Locum vulneri quærens.

115. *Deſcendat*] *Altiùs ad vivum deſcendit vulnere mucro.* Virg.

117. *O barbarum*] Exclamatio περὶ ὁμμάτων ποιητοῦ.

125. *Salvete*] Ἀποστροφὴ, non ἐπίκλησις. Non enim, qui Deo debetur, honos mortuis tribuendus.

125. *Flores*] primitiæ. *Flos*, in quaq; re præſtantiſſimum.

128 *Centurbo*] ἐργασία.

132. *Palma*] Apoc. 7.

132. *Ludite*] Ludere, puerorum.

133. *Quid proficit*] *Non eſt ſapientia, non prudentia, non conſilium contra Dominum* Prov. 21.

# VICTORIS GISELINI SANFORDIANI FLANDRI

## *IN AVREL. PRVDENTIVM CLEMENTEM*

## COMMENTARIUS.

*CANDIDO LECTORI S.*

*Conſilii noſtri rationem & ordinem ne ignores, ſic habe. Cùm ante ſex annos Brugis Flandrorum humanioribus litteris operam darem*, Arnoldus Laurentius Berchemus, *ſacrorum Poetarum æſtimator ſummus, idemq; Poeta non vulgaris, quô tum familiariſſimè utebar, omnium, quæ in Prudentii opere maximâ diligentiâ annotaverat, me, tàm boni auctoris miſerrimam ſortem deplorantem, aliquando participem fecit. Vulgatam enim editionem, graviſſimis vulneribus deformatam, Lugdunenſem dico; Baſilienſem atque Antuerpianam, ſedulò ille cum Aldinâ, quæ apud nos rarior eſt, diu antè contulerat.*

lerat. Nactus deinde Gandavenſia duo apographa deſcripta manu, tantô animi ſtudio ſingula examinarat, ut, ſi vita ſuppeditaſſet, ex iſtiuſmodi laboris genere minus faſtidii, plus oblectationis & gloriæ, nemini alii fuerit acceſſurum. Ille autem immaturâ planè morte nobis ereptus, cùm inter alia ſuæ diligentiæ pignora, haſce annotationes mihi reliquiſſet, non multò poſt huc Lovanium, ad grauius aliquod ſtudium arripiendum, redii. Ibi hoſpes meus humaniſſimus Lucas Mæra IC. litterarum egregius amator, tertium Prudentii exemplar litteris, etſi non ita vetuſtis, emendatiſſimè tamen exaratum donavit. Eô igitur fretus, cum vertente anno in patriam reverſus, ibiq́ nactus nonnihil vacui temporis, ob mutatum ſtudii genus, cæpi diligentiùs omnia pervolutare, ſingula inter ſe conferre, nihil denique omittere, quod in hujuſmodi obſervationibus utibile fore exiſtimarem. Atque hæc animi duntaxat causâ. Incredibile enim, quantos voluptatis fructûs ex hujuſmodi exercitatione caperem. Nihil etiam minus ſuſpicabar, quàm futurum eſſe, ut alii, quibus à re ſuâ plus otii eſſet, quoſq; id decere magis audierã, modis adeò miſeris auctori mutilato medicas ceſſarent afferre manus. Quamquam longè aliter evenit. Cùm enim mihi Pariſiis in re Medicâ occupato alter penè annus effluxiſſet, & occaſione neſcio quâ Hieronymo Marneſſio, qui pleroſq; Latinos auctores minore, quam vocant, formâ excuderat, Poetam à me caſtigatum oſtendiſſem; non prius ille deſtitit, quàm à me eum tandem impetraret. Impetratum non ſtatim excudit; Operæ enim, quales optabat, non ſe offerebant: verùm in ipsô concitatæ ſeditionis æſtu, quia ego abitum minabar, Benedicto cuidam typis committendum tradit. Ibi, ut fit, in ipſo tumultu tumultuariè omnia. Editioni præerat nemo. Operæ, hoſtili in urbe ut manerent, conductæ nihil non flagitiosè. annotanda pleraque ex tempore. Aberant libri jam convaſati. Quid multa? Sanè, verum ut fatear, valdè miror, ex mille & amplius mendis tunc ſublatis, tàm pauca omiſſa eſſe, atque interim eorum in locum, etſi innumerabilia irrepſerunt, non plura tamen irrepſiſſe.

*Tam infelici igitur rerum ſucceſſu dolens altero, quàm abſolútius eſt, die proripui me ego ex urbe cum pauculis exemplaribus. Ab eo tempore vix dixerim, quam grave mihi acciderit de eâ ab amicis admoneri, quod tantoperè in aliis improbarem. Immo eà princeps cauſſa fuit, cur* Theod. Pulmanum, *in hoc genere exercitatiſſimum, ubi primum conveni, ſeriò hortatus fuerim, ut, quemadmodum ego Gallis ſperabam, ita ipſe Belgio noſtro gratificaretur. Et ille tum me amiciſſimè complexus, quâ eſt humanitate,* Rectè tu quidem, *inquit,* ſi modò laborē ſecundæ recognitionis ipſe non defugis. *Nam, cùm admodum pauca eaq; exilia abs te prætermiſſa ſint, mihi per-id-facile erit, quæ in tuis librariorum negligentiâ admiſſa ſunt, tollere: Eritq; idem Typographo non incommodum, quod neque tua afferantur, neque forma exemplaris idonea ſit, ut ex eâ pueri doceantur. Ibi ego, laudatô ejus conſiliô, cùm me libenter, & cogitationem hanc à me rejicere, & quæ in meis deſiderarem, quæq; pro meis haberi vellem, cum eô communicaturum eſſe dixiſſem, ita tum diſcedo ab illô, ut qui me, publicæ utilitatis cauſâ, etiam de integro omnia apographa (quatuor ille habebat) ſimul comparaturum eſſe reciperem. Quod & feci. Nam poſt aliquot menſes ad eum redii, ſimul mecum ferens meum exemplar, & aliud, quod hîc eſt apud Martinianos. In conferendo dici non poteſt, quantæ voluptati mihi fuerit, pleraſq; conjecturas meas unanimi librorum conſenſu videre approbatas. Tandem igitur hoc labore perfunctus, quia ille ſcholia mea addi volebat, neque id inutile fore judicabam, de Typographo ſub Bachanalia certior factus, Galenum ad tempus ſepoſui, atque ad ipſas Palmarum ferias in recognoſcendis annotationibus fui totus. Neque verò iis tantum, quomodo anteà, locorum à me immutatorum rationem reddidi: verùm etiam, quo Lectori, rerum inprimis avido, facerem rem gratam, obſcuriores dictiones, & phraſes declaravi, inſolentes & à communi uſu remotas obſervavi, ad hiſtorias ſacras & profanas pertinentia veris fontibus indicatis, expedivi atque illuſtravi: Nihil denique eorum, quæ in juſto commentario deſiderari ſolent, quantum in me fuit, prætermiſi.*

*Quod*

*Quod ut commodius fieret, totum opus à principio relegendum fuit; & ſingula ex autographorum veritate excutienda. Intereà tamen hoc boni evenit, ut forte fortuna in Editionem quandam Daventrienſem annis abhinc LXX. evulgatam inciderim, quæ ubiq; mihi tantum opis tulit, quantum ullus alius. quod idem dictum volo de duobus manuſcriptis, quorum unus hîc in Bibliothecâ artium, alter in Buſlidianâ aſſervatur. Sed &* Commentarius Ælii Antonii Nebriſſenſis *in tres priores libros, &* Joh. Murmellii *in Romanum Martyrem, non parum, ut rem ipſam fatear, laborem hunc meum levaverunt. Uterque enim ſummam diligentiæ laudem, præſertim in hiſtoriis explicandis, promeruit. In illo tamen artis poëticæ ſcientiam majorem, in hoc plus obſervationum deſideraverim. Hactenus de occaſione recognitionis. Nunc, ut ad alterum oratio delabatur, ſi qui forte inceptum hoc meum, utpote audax & temerarium, reprehenderit, quod & hac ætate & profeſſione, medicus Poëtam ſimul Theologum à mendis perpurgare in animum induxerim; ſciat is, neq; me ab hujuſmodi ſtudio adeo ſemper abhorruiſſe, quod res indicabit, neque ullum in Latinâ linguâ ſcriptorem hoc noſtro emendatu faciliorem reperiri, præſertim ſi in promtu adſint vetera exemplaria, & frequens accurataq; eorundem lectio. Nam quæcunq; ſuis hic verſibus exſequenda ſumſit, adeò omnia ſibi omni ex parte ſimilia ſunt, ut non ovum ovo magis. Planè, inducto Prudentii nomine, etiam falſis auctoribus adſcripta, facilè quis omnia unius γνήσια eſſe judicaverit. Nam, ut ipſe ſibi teſtis eſt, vitam, quam publicis muneribus implicitus uſq; vixerat, propè jam excurſo ſpaciô, mittens, ſeſe in angulum aliquem ſecreti receſſus abdidit. Ibi tempore, ut infrà declarabitur, ſatis brevi, quæcunq; aut habemus, aut interciderunt, eodem ingenii fluentis impetu confecit. Elegantiam, gravitatem, eruditionem, pietatemq; eandem, quam initio illuc ſecum attulerat, ſingulis opuſculis æquè impreſſit. E diverſo quoque, ſi ab initio in aliquibus, ob ſtudia longo tempore intermiſſa, a communib. præceptis aberravit; conſtanter aberravit, non voluntate, ut officioſuli quidam ineptè excuſant, ſed merâ inſcitiâ, id quod etiam*

*de Græcarum litterarum ignoratione evidenter oſtendemus. Oratio verò ubiq; eadem, & eodem quaſi filô ducta, digna & ſene, & Theologô. Quædam tamen haut ita Latinè eſſe dicta non nego, quæ nos ſuo loco in appendicem cogemus. Sed* quid mirum, ſi rivus per impuriſſimos alveos decurrens aliquid limi ducat? ſi eloquentia aliquando maxima, in homine annis gravi ſeneſcat, ac languidior efficiatur; *q, in Eraſmo irridere* Lodoicus Strebæus *auſus eſt? Nihil profectò. magis illud miror, quô pactô fecundi pectoris, vena in tam varia & nova rerum maximè arduarum, pertractatione nunquam exaruerit, nuſquam defecerit. Certè, qui ex omni poſteritate cum eô paria fecerit, adhuc vidi neminem. Deſinant igitur molles aliquot ſemiviri, quos ſcripta impura tantùm capiunt, nobis ſanctum hoc opus è manibus excutere, & pro eô ſu a, ac ſuis ſimilia (Deus bone, qualia, quam nefanda!) obtrudere vel invitis. Potius enim, quam illiuſmodi ſcriptorum lectione oculi, aures, animuſq; adeò contaminentur, lubentes omni Latini ſermonis elegantiâ careamus. Quanquam, ſi ejus tanto teneamur deſiderio, ſunt, gratia Deo, in hoc genere etiam alii caſti; è quibus cùm Latinam puritatē, etſi cum temporis, in cognitione fabularū ponendi, jacturâ, haurire incipimus, licebit Ethnicis Chriſtianos adjungere, ut ab iis non Latinè ſolùm, ſed & piè loqui ac ſentire diſcamus. Eum in uſum vocabula, quæ rariora & pene quibuſdam ſordida videri poſſint, obſervavimus. Idem factum de Græcis perperam uſurpatis. Statim enim illa turba in primâ acie ſeſe offeret. In peregrinis nominib. liber fuit, quomodo etiam hodiè, quotquot*

Davidis ad Latias deducunt carmina Muſas.

*Ac proinde nemo ex iis metiatur Græca aut Latina, in quibus conſtantem eſſe illum, & ſibi ſimilem, manuſcripti omnes unô ore teſtificantur. Hæc de noſtri conſilii ratione duximus præmittenda. Vale.*

IN LI-

# IN LIBRUM ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΩΝ Commentarius.

AUrelii Prudentii Clementis V Cl. ] Quid ex hoc litterarum compendio intelligi debeat, diſces àb Alciato III. Diſpunct. IV.

## PRÆFATIO.

Verſ. 19 *Militia gradu evectum pietas Principis* ] Ex hac Præfatione per Gennadium, Gyraldum, & Manutium, auctoris vita concinnata eſt. novi autem nihil adjectum, ſi nomina librorũ, qui intercidiſſe dicuntur, excipias, & quaſdam conjecturas. Quidam enim *Conſulem*, alii *Militem Palatinum* fuiſſe, aſſeverare auſi ſunt. nec defuere quidam è meis, qui *Urbis Præfectum* facere, mihique id perſuadere conati ſint. Sed fruſtrà. Nihil enim horum, quando certiora argumenta non afferunt, certò mihi perſuadere poſſum. Nam ad Conſularem dignitatem nunquam evectum eſſe, conſtat ex noſtrà caſtigatione, quæ ejus erroris fundamentũ ſubvertit. An miles Palatinus fuerit & Urbis præfectus; nuſquam reperi, & inquirendi laborem iis relinquo,

*—— in hus tot à pennis qui mente laborant.*
*Nos aliò mentes, aliò diviſimus aures.*

Illud tamen aſſero, ex hymno Caſſiani liquidò colligi, cum Romæ (quã veluti nunquam antea viſam admirabundus, *rerum maximam* appellat) nunquam egiſſe. Et ut res ſeſe aliter habeat, demiror, cur, qui Symmacho, uti ſentiunt, dignitate æqualis fuerit tantoperè ſe excuſet, & cum illo committi detrectet.

24. *Veteris me Salia Conſulis* ] Ald. Manutius, Nebriſſenſis, aliiq; omnes in hunc ſcopulum impegerunt; neque mihi, etſi periculum multò ante ſentiebam, ratio ullà illius evitandi in mentem venire potuit priùs, quàm Pulmannus *ex Johanne Vaſæo* veram rationem commonſtraſſet. Is Vaſæus enim in Chronicis rerum memorabilium Hiſpaniæ refert; *Prudentium natum eſſe Philippo, & Saliâ Conſulibus.* Cujus Saliæ hîc mentionem facit, annum ſibi natalem innuens; qui fuit ab Urbe conditâ CIↃ.CI. à nato Christò CCCL. imperante Conſtantiô, & Conſtante. Atque hoc cum ſequentibus ita aptè reſpondet, ut mihi ad alia loca non pauca, in quibus alii, tamquam ad Symplegades conſtricti, hærent, expedienda optatam lucem prætulerit.

32. *Mundum, quem coluit, mens tua perdidit* ] amittet, relinquet, ab eo ſeparabitur, utpote æterna: & cum à Deo fluxerit, eumq; colere debuerit, ejus judicio ſtabit & cadet, non judiciô mundi, *quem coluit.* Eſt ergò enallage temporis.

37. *Hymnis continuet dies* ] Si quiſquam de horum librorum ordine ſolicitus, illum ex hoc loco nobis aperire atque adſtruere conabitur, actum agat: Quandoquidem quid de Pſychomachiâ, tetraſtichis, hexaëmero, aliiſq; ab eo compoſitis ſtatuere debeat, certi nihil habebit, in tantâ præſertim manuſcriptorum diſſenſione. Et ut maximè habeat, non magnô admodum ſcrupulô nos liberaverit.

## HYMNUS I.

*Ad Gallicantum* ] Epigraphæ hymnorum Eccleſiaſticorum totius noctis Vigilias, tanquam ſtationes quaſdam, in quatuor officia videtur diſtribuiſſe: *Veſpertinum, Completorium, Nocturnum, & Matutinum*. ſic & diem naturalem duodecim inæqualibus horis conſtitutam per quatuor intervalla ſecabant, à primâ horâ, quæ circa æquinoctiâ nobis ſeptima antemeridiana eſt, primo intervallo nomen imponentes; à tertiâ ſecundo; à ſextâ tertio, à nonâ quarto: è quibus tria poſteriora & Judei, & Chriſtiani communi ore ſolemnibus precibus deſtinarunt. Poëta autem noſter, hymnis, ut ait, dies continuaturus, neq; commiſſurus, ut nox ulla vacet, quin Dominū canat, quia ſenex, & ſæcularibus fortaſsè negotiis implicitus, nonnihil ab exactis cultibus, & exercitiis ἀσκητ. abſcedit. Noctu enim ſimul cum canente Gallô expergefactus, Domino Deo, quod ſe in hoc tempus incolumem ſervarit, gratias agit. Mox ſuccedente aurorâ, ut ea diem ſibi auſpicatum ineat, precatus, ad diurna negotia ſeſe accingit. Cibi capiendi ubi fuerit tempus, pietatem, atque fidem domeſtico opere elangueſcentem, duplici hymno excitat, iterum ſeſe clementiæ divinæ commendans. Ipſo denique noctis reditu ſomni admonitus, ſimili hymno diem claudit. Hæc quotidie. Interea quæcunq; toto anno ſolemnia feſta ſeſe offerunt, iis ſuum quoq; hymnum ſanctiſſimis ubiq; hiſtoriis atq; exemplis, tanquam ſale, conditum devovet. Habes, pie Lector, pii ſenis vivendi rationem: quam ut imiteris, fidi admonitoris locô, totus hic liber tibi eſto.

Verſ. 1. *Ales diei nuncius* ] Eandem hanc ſententiam bis expreſſit Ambroſius; ſemel eô carmine, quod Dominicis diebus *ad Matutinas* cani ſolet: deinde lib. 5. Hexaëm xxiv.

53. *Fit namq; peccatum* ] In aliis, *peccator*, falsò, paulò enim pôſt ait mentem Petri manſiſſe integram, animumq; ſervaſſe fidem; ideoque, cantu Galli cognitô, juſtum deſtitiſſe peccare.

## HYMNUS II.

Verſ. 40. *Opifex, orator, inſtitor* ] ita legendum, non, *inſitor*. arguit ſequens verſuum quaternio.

59. *Sunt multa fuſis illita* ] Facillimè hanc lectionem mihi, Poëtæ morem ſuprà indicatum, non ignoranti perſuaſit *Melchior Neipius*, qui nunc

nunc in Orientali Flandrorum Francon â Bredenæ pago, circiter mille paſſus à Sanfordâ meâ diſſito, paſtorem agit, homo ſane quàm Chriſtianæ poëſeos amantiſſimus Is inter alia, quæ in toto hoc opere diligenter obſervarat, de iſtâ, inquam, lectione ex vetuſtiſſimo libro depromta, ut primùm me admonuit, ſtatim receptam deturbavi, hanc ſubſtitui, eoq; magis, quòd paullò ante eandem vocem cum pari antitheſeos gratiâ uſurpaſſet.

*Tunc non licebit claudere,*
*Quod quiſq; fuſcum cogitat.*

76. *Sudavit impar prælium*] Ita meus manuſcr & Davent. cum maximâ carminis, & ſententiæ venuſtate. Ac ſanè, meò judicio, Latinius multò ille loquitur, qui *Patriarcham audacem Angeli luctatorem* appellat, quàm qui eundem ait fuiſſe *imparem Angeli prælio.* Adde, quod vulgata ſcriptura omninò falſa eſt. nam ut eſt Geneſ. xxxii. *Jacobus ab Angelo per totam noctē colluctante ſuperari potuit. Unde Iſrael, id eſt, vir Princeps, ac ſtrenuus vocari porrò juſſus eſt.*

81. *Nutabat inguen ſaucium*] Ludit in allegor â. Tantùm enim ex Angeli contactu, altero pede claudus efficiebatur, acetabulo femoris è cotyle, cui immittitur, paullulum prolapſo.

## HYMNUS III.

Verſ 2. *Omniparens, pie, verbigena*] Qua ratione Chriſtus dicatur, *omniparens*, alibi dicemus: quâ verò, *verbigena*, multò, quàm Nebriſſenſis, rectiùs Eraſmus in illud hymni IX.

*Ex ore quamlibet patris*
*Sis ortus, & verbo editus.*

14. *Chriſte tuus favor imbuerit*] Id eſt, impleverit, & ſanctificarit, tuum favorem noſtrâ fide tanquam manu amplectente, nobiſq; applicante. Infrà: *Menſis affatim plenis, quibus imbuatur prona voluptas*, id eſt, quibus expleri poſſit ac demulceri.

42. *Maculis*] retibus, aut eorum plagis ac foraminibus: utrumq; enim ſignificat.

61. *Sint fera gentibus indomitis Prandia de nece quadrupedum*] Quid ita, mi Clemens? Quandoquidem in mutos piſces, nullâ omninò re humano generi incommodantes, ſævire audeas, neq; innocuis avibus, quæ nihil aliud, quàm continuò liquidiſſimos cantus tenui gutture funditantes, intimos hominum ſenſus incredibili voluptate demulcent, parcendum exiſtimes: quæ tandem clementia, aut potius religio eſt, quadrupedum abſtinere carnibus, quæ & ſui copiâ vilius, & ſæpe ſucci bonitate conſentaneum magis naturæ alimentum præſtant? Quod de feritate affers, nihil eſt. Quid enim avibus, & piſcibus magis vagum & ferû, cùm nullis ſæptis, aut cancellis coërceri poſſint, aut ſi coërceantur, pereunt, aut naturam genuinam immutant?

75. *Nexilis inſcia connubii*] Sic Virg. 4. Georg.

*Illum adeo placuiſſe apibus mirabere morem,*
*Quod non concubitu indulgent, nec corpora ſegnes*
*In Venerem ſolvunt, aut fetus nixibus edunt:*
*Verùm ipſæ e foliis gnatos, & ſuavibus herbis*
*Ore legunt*, &c.

Vide Plin. xi Hiſt. Nat xvi.

92. *Corde quod abdita vena tremit*] Arteriam intelligit: quæ à veteribus Medicis etiam venoſo generi annumeratur.

126. *Auctor & ipſe doli coluber*] Hiſtoriam, quæ eſt Geneſ. II. & III. elegantiſſimè Chriſto, & B. virgini accommodat.

167. *Sanguine paſta cui cedit*] Præter aliorum morem, monoſyllabam hanc dictionem corripit. fortaſſe & hunc verſum cum pauculis aliis erat emendaturus, ſi vita ſuppeditaſſet.

176. *Hauſtus amarus*] qui noxius eſſe poſſit, aut exitialis ſanitati, & animæ. Accommodari huc poſſet illud Anacharſis Scythæ, *tres uvas vitem producere: quarum prima ſit voluptas, altera ebrietas, tertia mœror.*

## HYMNUS IV.

Verſ. 11. *Infuſor fidei, ſator pudoris*] Primum Deo Patri, ac Filio nominatim gratias agit. Deinde ad S. Sp tranſiens, ut ejus beatiſſimis donis anima, terreno huic carceri incluſa, perpetuò alatur, nos ad Sobrietatem hortatur: quam ſi conſtãter amplexi fuerimus, fore ut cæleſtibus, & prophetarum Oraculo promiſſis epulis refecti, & confirmati, exẽplo Danielis, quem in ſpecu leonũ, juſſu Domini, Habacucus pavit, omnes ferocientium belluarum impetus & minas nihil reformidemus.

50. *Fame ſque blanda*] Antea *fameque blandâ prædam rictibus lambit.* Utraq; in lectione ſententia conſtat: illam tamen malui, tum ꝙ Prudentiana ſit & mollior: tum ꝙ aliàs non conſueverit litteram s elidere.

54. *Clauſus jugiter*] Ad ſeptimũ uſq; diem Dan cap. ult. tẽpore quoq; Darii eôdem periculi adactus eſt: ſed ipsô eo die, liberatus. ibid VI.

57. *Obſequente mundo*] cedente aëre. Ex totô partem intelligit.

84. *Juncta eſt ſupplicus fides iniquis*] Fideles & pii ab iniquis ferè affligũtur, ut per eorum patientiam & conſtantiã Dei nomen fiat illuſtrius. Ambroſ. contra Relat. Symmachi. *Nunquam nobis amplius contulerũt, quàm cùm verberari Chriſtianos, atq; proſcribi ac necari juberent. Præmiũ fecit Religio, quod perfidia putavit eſſe ſupplicium. Videte magnanimos, per injuriam, per inopiam, per ſupplicium nos crevimus. Illi, cæremonias ſuas ſine quæſtu manere poſſe, non credunt.*

## HYMNUS V.

Verſ. 8. *Monſtras ſaxigeni ſemine quærere*] poſt hunc verſum ſubmit-

citur in excuſis integra periodus, inſerta à neſcio quô elegante, ut ſibi videbatur, effictore.

*Hoc ſignas opere, Conditor inclyte,*
*Lumen veridicum mentibus omnium,*
*In Chriſto Domino quærere jugiter,*
*Quem petram loquitur doctor egregius.*

Ut autem aſcititiam & notham eſſe putem, non ſolùm teſtimonio veterum codicum adducor: ſed eo etiam, quòd Rupertus totam Prudentianæ orationis ſeriem operi de divinis officiis intexens, ne minimam quidem de eâ mentionem faciat. Ejus verba ſunt: *Prudentius in hymno, qui cantatur in Sabbatho ſancto, cum dixiſſet,*

*— Lumina nos tamen*
*Monſtras ſaxigeno ſemine quærere:*

*ut oſtenderet fieri hoc ad commemorandū illud, quod de lapide Chriſto precedit nobis ignis ſancti Spiritus; protinus adjunxit:*

*Ne neſciret homo ſpem ſibi luminis*
*In Chriſti ſolidô corpore conditam,*
*Qui dici ſtabilem ſe voluit petram,*
*Noſtris igniculis unde genus venit.*

*Lapis ergò, quem percutientes, ignem elicimus, Chriſtum ſignificat, qui percuſſus verbere crucis Sp. ſanctum nobis effudit.* Hæc ille. Pertinet itaq; hic hymnus ad conſuetudinem ejus ætatis, quâ Sabbatho ſanctæ Paſchæ, inclinante in veſperā die, ante ſolennem Baptiſmi celebrationem cereus à Diacono conſecrari ſolebat, ac novô igne, qui aut ex ſilice percuſſo, aut cryſtallo Soli objecta eliciebatur, accēdi. Unde & poſteà *cerei Neophytorum*, hoc eſt, jam baptizatorum, quos illi manibus ferebant, incendebātur. Iſque cereus per ſingulos ſeptem dies, qui propriè Neophytorum dicebantur, veſpertino tempore ad ſacrum Neophytis progredientibus præferebatur: Quô cereô columnam ignis de quâ poſteà, deſignari volebant quod autem addit:

*Merſo Sole Chaos ingruit horridum.* Item:
*O res digna Deus, quam tibi roſcida*
*Noctis principio*, &c.

declarat hoc ſacrum, quaſi baptiſmi procemium, appetente demum noctis initio, inchoari: reliqua officia in multam uſque noctem continuari ſolere. Ita *Georgius Caſſander* in antiquis Eccleſiæ conſuetudinibus verſatus, ut qui maximè

21. *Nectar* ] Sic ceram liquefactam, quod pars ſit mellei operis, appellat Virgil. & dulci diſtendunt nectare cellas per ſynecdochen autem ex uno diſtillante liquore reliquos intelligi voluit. triplici enim ignis genere ſub veſperam eos uti ajebat, & oleo, pinu, & cera.

27. *Abſentemq; diem lux agit æmula* ] Alluſiſſe videtur ad illud Juvenci lib. 1.

*—— Furvamq; ſuper nox æmula pallam*
*Sidereis pictam ſlamis.*

29. *Sed quis non rapidi* ] Cerei Paſchalis originem altiùs repetiturus in latiſſimum narrationis campum ſuo more abripitur: quâ narratione pleraque omnia, quæ Judæis Ægypto eductis portentosè accidebant, breviter complexus eſt: eamque tandem, quomodo hactenus ſemper, myſticâ expoſitione concludens, ad inſtitutas cereorum laudes revertitur, ibi ℣. 125. *Sunt & ſpiritibus.* Quod de rubo flagrante hîc narratur, reperies Exod. III. Uti quod de igneâ columnâ Iſraëlitis prælucente, & Pharaonis exercitu ſubmersô, ibid. XIII. & XIV.

36. *Ne ſanctum involucris pollueret locum* ] Infra: *plantis calceamenta diſſolutis.* Utrobiq; media producitur, planè inſolenter.

38. *Tutus, & impotens* ] invictus, & inſeparabilis, ut paſſivè ſumatur, niſi mavis præpoſitionem compoſiti ſignificatum augere.

56. *clara draconibus* ] Tropo ſibi familiari, quæ Romanis ꝓpria ſunt, ad Ægyptios traducit. Vide infra.

80. *Arcis juſtitium triſte tyrannicæ* ] Ἄδηλος quidam in fragmento ad Calchidium Grammatic. *Juſtitium*, inquit, *luctus publicus*; *unde & Fronto in oratione pro Nucerinis: Deniq; & juſtitium plebi indicitur.* ea interpretatio ſi vera eſt, non malè in hunc locum quadrabit.

82. *qui domitam Pharon* ] Ad eum modum Aldus, Nebriſſ. & unus è manuſcript. De ipſo autem rege hîc non agi, argumento eſt verſus ille infra; *Adſediſſe focis, poſitos Pharaonis iniqui*
*Sub pedibus.*

Ordo hic eſt; *qui Pharon ſive Ægyptum domitam multimodis plagis, cogis vindice dextrâ juſtitiæ, cedere præſidi, nempe Moſi, exercitus Judaici Præfecto.* Aliis aliter; quorum ſententiam aliquando approbavi, jam non ita.

97. *cibus ninguidus* ] Loquitur de pane cælitùs dato, qui nivis ſtratæ in modum, terram contexerat. In aliis eſt, *pinguidus*. Vide Exod. XV. XVI XVII.

108. *paſcentes dapibus* ] Opportunè. Nam hiſce feriis, ſi ullâ aliâ anni parte, ſynaxes ſive ἀγάπαι religioſiùs ab omni etiã vulgo frequentabantur; quò non typici illius, ſed veri agni in arâ crucis oblatam victimam in memoriam dignè revocarent, tempore præſertim ipſo adhortante.

110. *Diſciſſis* ] quanquam alii habeant, *diſcuſſis*, hoc tamen ad undarum ſecedentium, tranſitumque Iſraëlitis præbentium allegoriã propiùs alludit.

119 *Et folium, fonte quod abdito* ] Intelligi poteſt de Malabathro Indicis paludibus ſine radice innatante, quod cùm nardum, cui ſimile eſt, viribus ſuperet, κατ' ἐξοχὴν *Folium* appellarunt; Unde *unguenta foliata.* poteſt item de bdelliô arbore reſinosa, & odoratiſſimâ quæ (ut eſt Geneſ. ) frequens adnaſcitur Phiſoni; qui fluvius unum eſt caput illorum quatuor, in quę vaſtum amœniſſimi pomarii flumen diffunditur. Scribit autem

autem Plinius XII. Nat. Hiſt. IX. creſcere hanc arborem non longè à ſinu Perſicô, in finibus Meſopotamię. Unde colligunt quidam, partê Meſopotamiæ eſſe Paradiſum, aut ſaltem in Meſop eſſe.

125. *Sunt & ſpiritibus ſæpè nocentibus* ] Ad majorem commendationem ſacerrimi luminis, quo nos Chriſtus graviſſimis tenebris immerſos illuſtravit, poëticâ libertate uſus, fingit partem illius beatitudinis ad Tartara, & umbrarum populum pertingere; cùm tamen non ignoraret, toties repeti in ſacris literis, *mortuos non laudare Deum, neque omnes, qui deſcendunt ad infernum*, utpote cum de iis jam ſit conclamatum: laudaturi ſine dubio, ſi illius miſericordiam aliquando ſentirent, quotannis mitigatô, ut Poëta hîc ait, eorum ſuppliciô. Æthiopes tamē, ut auctor eſt *Damianus Goës* in ſua dé illorum moribus hiſtoriâ, tale quid etiamnum, non, ut iſte de damnatis, ſed purgandis adhuc animis ſentiunt, eas nimirum ſingulis diebus dominicis & ſabbathi ab omni ſuppliciô liberas eſſe.

155. *Lumen quod famulans offero, ſuſcipe* ] Facit profectò aliorum inſcitia, ut in hoc hymno quàm velim, longior fuerim. Nam & hunc locum quavis ubere glebâ fecundiorem planè ſteriliter, de cereorum oblatione interpretati erant. Nos, loco ſimili aliunde adductô, verum illi lumen impertiemur. Is erit, ubi Romanus ſe coram tyranno pro Cæſare, ejuſque Principibus aliter precaturum negat, quàm ut Chriſti lymfis Patri Deo renati, paracleto cœlitùs impleantur:

*Ut idolorum reſpuant caliginem,*
*Cernant & illud lumen æternæ ſpei,*
*Non ſucculentis influens obtutibus,*
*Nec corporales per feneſtras emicans,*
*Puris ſed intus quod relucet mentibus.*

## HYMNUS VI.

Verſ. 29. *Liber vagat* ] Hoc verbo Plaut. uſum etiam fuiſſe video in Milite.

*Te alloquor vitii probriq; plena,*
*Quæ circum vicinos vages.*

31. *Variasq; per figuras* ] nocturna phantaſmata, & ſomnia ea triplicia faciunt: *aut enim ſunt vulgaria*, nihilòque ſignificant, aut portendunt præter temperamenti hominis conſtitutionem: aut *μαντικά*, quæ non rarò effectu conſequente comprobantur, ut Sullæ, Lucullo, & medico Augusti contigerunt, de quibus Cicero: *aut divina*, quæ alio nomine vaticinia & prophetiæ in litteris dicuntur.

57. *Hoc Patriarcha noſter* ] De antiquo evagandi more nihil recedit.

Iterum enim ex ſomniorum mentione ad ſacra aliquot interſerenda devolvitur, ut de Joſepho Gen XL.& XLI. de Johanne item Apoſtolo. Vide ejuſdem Apoc. v. XIX. XX.

67. *Monuit famem futuram*] Ita manuſcr. & editio Davent planè ut multò antè legendum eſſe conjectabam.

128. *Te chriſmate innotatum*] Id eſt (ex mente Caſſandri, cui in iſtis non pauca debeo) conſignatum. Nam inungens Epiſcopus, intincto in Chriſma pollice, notam crucis in fronte deſignabat.

145. *Diſcede, Chriſtus hic eſt*] Explicat vim ſynecdoches, quâ ſupra eſt uſus cum diceret, *Crucem pellere omne crimen*, &c. quem tropum qui in carmine non admittunt, næ illi mihi quidem, quid diſcriminis inter orationem proſam, & numeris alligatam conſtitui ſoleat, egregiè oblivi videntur.

150. *Jaceat reclini*] Alii *reclive*. ſecut* ſum manuſc. & judicium doctiſſ. viri Dionyſ. Lambini. Ita enim ſcio illum legere, in ſuo Horat. Locus quærenti, ut fit, mihi non ſe obtulit.

---

## HYMNUS VII.

Verſ 9. *Arvina*] corpus molliter, & diſſolutè habitum. Infrà propriè ſumitur, ubi de Laurentiô agens, ait, *arvinam*, i adipem ſive pingue cuti proximum *laviſſe cauterem*, dum uſt one liquefieret.

15. *Parcam ſubacta diſciplinam ſentiunt*] detrtâ, ut poſteà ait, *abſtinentiâ coërcentur & caſtigantur*. Metaphoram hanc elegantiſſimè Eccleſiaſtes ille regius in concione hac de re habitâ propoſuit. Nam cum omnē morum laſciviam jejunii præſentia non ſecus reprimi dixiſſet, quā ſolent ludi magiſtri adventu puerorum tumultus; ſubiicit: ἄσματα πορνικὰ καὶ ὀρχήσεις ἐκ μέσης ἐξαπίνης τῆς πόλεως ὑπεξῆλθον, ὥσπερ ὑπὸ δικαστοῦ τινὸς αὐστηροῦ, τῆς νηστείας φυγαδευθέντα.

26. *Elia tali*] Ita extulit hoc nomen etiam alibi in nominandi caſu. ſimile eſt, *Juda*, pro *Judas*.

35. *Olim probatis inclytum jejuniis*] Eos omnes enumerat, qui veris exemplorum laudibus jejunia olim illuſtrarunt Elias 1 Reg. 17. Moſes Exod. 34. Ninivitæ Joh. 3 Joannes Baptiſta Matt. 3. & poſtremò ipſe noſter ſervator Matt. 4.

69. *Parvum locuſtis & favorum agreſtium liquore paſtum*] Antea, *parum*, ineptè. Caſtigatio noſtra nonnullis durior videbitur: ſed quid agas in tantâ veterum librorum confuſione? profectò qui in aliis multò gravioribus connivere cogitur, quid eſt, cur ſe in his, aliiſq; non diſſimilibus, difficiliorem præbeat?

71. *Et doctor novæ fuit ſalutis*] Ita in omnibus impreſſis, & pleriſque manuſcr. Neq. in carmine aut ſententiâ, vel minima mendi ſuſpicio ſubeſſe videtur In Mærano tamen codice, quem aliàs meum appello, quiq; nobis ad has emendationes dux fuit, cum hic locus mutilus eſſet, incidi tandem in Daventrienſem, in quo paulò alia eſt lectio, æq; bona; pænè auſim

auſim dicere meliorem. Unde conjicio, librarium ambigentem, utra verior eſſet, neutram amplexum eſſe. Eſt autem hæc:

*Hortator ille primus, & doctor novæ*
*Salutis, atq; gratiæ doctor novæ*
*Veterum piatas lavit errorum ſordes.*

75. *Calore fulgens afflabat ſpiritus*] Hæc de ſuo, ad ampliorem jejunii commendationem. Hiſtoriæ enim veritati minus reſpondent. Neq; enim, ipsô Paulo teſte, à Johanne Baptiſta lotis S. ſanctus conferebatur: ſed eorum tantùm animi τῇ μετανοίᾳ venturo Chriſto præparabantur. Actor 19.

178. *Jeſus dicato corde*] non juſſus aut coactus: ſed ultrò, & ex merô animi propoſito, corde ipſo, quaſi ad hoc ſeſe devovente. ſuprà v. 60.

*Illic dicatâ parcus abſtinentiâ,*
*Potum, cibumq; vir ſeveræ induſtriæ*
*Invitus ſeram reſpuebat veſperam.*

204. *Quod dormientis excitet cordis fidem*] Utilitates omnes, quarum occaſione & ſpe jejunia à veterib. ſuſcepta ſunt, & à nobis quoque ſuſcipi debent, ad tria capita revocat: *Carnis laſcivientis curationem, ſpiritus in Deum, ſeu fidei erectionem, & vindictæ divinæ anticipationem, ſeu mitigationem.* Quô ferè modo Thomas Aquinas ſecund ſecun q 147. *Aſſumitur*, inquit, *jejunium ad tria. Primum ad concupiſcentias carnis comprimendas. 2. Cor. 6. In jejuniis, in caſtitate, quia per jejunia caſtitas conſervetur. Secundò, ut liberiùs mens elevetur, ad ſublimia contēplanda.* Unde *dicitur Daniel x. quòd poſt jejunium trium hebdomadarum, revelationem acceperit à Deo. Tertiò, ad ſatisfaciendam pro peccatis.* Unde dicitur Jo. *II. convertimini ad me toto corde veſtro, in jejunio, in fletu, & planctu.* Hæc ille.

---

# HYMNUS VIII.

Verſ. 9. *Nona ſummiſſum rotat hora Solem*] Hac enim hora olim collectæ fiebant tempore jejuniorum, quibus finitis abſolvebatur feſtum, cœnæq; tempus erat. Unde & factum putant, ut legitimum prandendi tempus vulgus noſtrum Flandrorum, Noene, appellet: quo tamen nomine per abuſionem meridiem intelligunt. Videtur & hic imitatus Juvencum in Vineâ:

*Ultima labentis reſtabat portio lucis.*

21. *Addit & ne quis*] Alludit ad præceptum Chriſti de jejunantibus, Matth 6 & ad parabolam de ove amiſsâ, Luc. 15. obiter ſignificans eos, qui imperatis ſibi jejuniis, minas Dei iraſcentis conantur avertere, velut oves aberrantes à Deo inveniri, & divinæ miſericordiæ humeris, ut ita loquar, reportatos, iterum toti gregi annumerari.

53. *ſine more*] Vide Niceph Call. lib. 12. cap. 34.

64 *Corpus enervans*] Quemadmodum ſuprà in vocibus, *ſocors*, &, *ſocordia*, primam contrahebat; ita & hîc in verbo, *enervare*. quod

ejuſmodi eſt, ut exçuſari aliquo modo queat ( dixi ſuprà ) in exemplum trahi planè nullo.

# HYMNUS IX.

Verſ.1. *Da puer plectrum, choreis ut* ] *Jacobus Meyerus* elegantiſſimè hunc hymnum,& primum libri ſequentis mutatâ carminis forma reſtituit. Erant enim facti in Alemanios & Euripidios; neq; adhuc deſunt, qui eam ſectionem probent: ſed toto errant cœlô. Si enim ( unico eos convincam argumento) extremas ſyllabas cujuſque Alcmanii cum initiis Euripidiorum contulerint,nulloſque eſſe adverterint aſperos,aut hiulcos ſyllabarum concurſus, ſed omnia ut integris verſibus fieri conſuevit, quadrare, ac reſpondere, omninò hoc ſcribendi modo per integros trochaicos approbaturi ſunt, alium rejecturi.

4. *quem Rex ſacerdos* ] Davidem Prophetam intellige. Nam *ſacerdos, Antiſtes, vates, Poëta, Propheta* pro eodem ferè accipiuntur. ſuprà: *Elsa tali crevit obſervantiâ, vetus ſacerdos.*

17. *Primoplaſti ex germine* ] Putat idem Meyerus vocem hanc compoſitam mutandam eſſe, ut tota fiat Græca: ſed mihi id ex Poëtæ ſententiâ futurum nõ videtur. Quod.n *M. Antonius Muretus*,homo variæ lectionis, & ingenio planè divino, jam ſcripto confirmavit, Siculos ſermone quondam eſſe uſos, qui quaſi cinnus ex Latino & Græco miſtus eſſet; idem ego Eccleſiæ Chriſtianæ ſuos fines olim per diverſiſſimas nationes proferenti, quadam ex parte accidiſſe arbitror. Et ( quod dicendum etiam hîc ſit. ſcio enim me non omnibus id ſtatim eſſe perſuaſurum.) ſi *pleureſis,arthreſis, charaxare, blaſphemium,hymnire,plaſmare,idololatrix,ſtigmare*, aliáque innumera vocabula, quæ primi Chriſtiani à primævâ origine ad Latinam inflexionẽ nonnihil immutata,more [illegible], in ſuam linguam adoptarunt: ſi,inquam, iſta toleramus tanquam auctori Græcæ linguæ ignaro propria; quid cauſſæ eſt,cur contra vetuſtorum codicum fidem, unicam hanc ejuſdem cum illis farinæ voculam aſpernemur? ſin cò venimus audaciæ, ut ne illis quidem parcamus, quin pro libito ea mutemus,carpamus,ex opere etiam deturbemus, aliena denique ſubſtituamus; age verò ut omnia ſibi optimè reſpondeant, totum hoc quoque opus, non Aurelio Prudentio Clementi ( recuſaret enim ) ſed cuidam potius *Orbilio Pollentio Clunienſi* ex merâ liberalitate donemus. Gratiam inibimus non parvam. Quod quidem ſi in ſua Alcimi, & Victoris editione Gagnæus cogitaſſet, multò magis honori conſuluiſſet ſuo Dixi liberius,cur hanc compoſitam dictionem, ut abſurdam, & Poëta noſtrô indignam rejicere non fuerim auſus. dicendum tamen fuit.

22. *Pſal-*

22 *Pſallant omnes Angeli*] Ita libri omnes. Meyerus tamen id quoq; ſic caſtigat, *Pſallat omnis Angelus*, quod nimirum loco impari ſit ſpondæus. At idipſum quidquid eſt errati tolerat infra ℣.40. *Extimum veſtis ſacratæ furtim mulier attigit.*

28.*Cantharis infuſa lymfa fit*] Non neſcius ſum, has hiſtorias omnibus debere eſſe notiſſimas. quia tamen occepi, pergam lectori properãti, aliiſque forſan gravioribus implicito, hanc quærendi moleſtiam adimere. *Aqua fit vinum*, Johan.II. *lepra curatur*, Matth.VIII. *Cæcus oculis limo illitis viſum accipit*, Johan IX. *Increpantur venti*, Matth.VII. *Sanguinis muliebris fluxus ſiſtitur*, Matth. VIII. *Adoleſcens defunctus matri reſtituitur*, Luc VIII. *Suſcitatur Lazarus*, Johann.XII. *Mari inambulat Chriſtus*, Matth.XIV. *Legio Dæmonum ex energumeno in porcos immittitur*, Marc. V. *Quinque panibus aliquot hominum millia ſaturantur*, Matth XIV. *Surdus audit*, Marc.VII. *Lectulus à paralytico geſtatur*, Johan.V. *Cum Chriſto multi reſurgunt*, Matth XXVII. Quem poſtremum locum Theophylactus ambiguum, & inexplicatum relinquit; Origenes ad allegoriam trahit.. Hic noſter autem, Hieronymus, ac plerique alii de Adamô, Hevâ, Abrahamô, Iſaacô, atque aliis, quibus nominatim Meſſias promiſſus erat, ſimpliciter interpretantur: eos nẽpe, ad manifeſtius & perfectius dominicæ reſurrectionis argumentum, unà etiam in vitam æternam & ultimam reſurrexiſſe

60.*Quinq; panibus pereſis*] Ordinem horum verſuum, ut in meo manuſcr. & edit. Daventrienſi erat, expreſſimus, rati, vulgatô longè eſſe rectiorem: *Ferte qualis ter quaternis ferculorum fragmina,*
*Affatim refecta jam ſunt accubantum millia,*
*Quinq; panibus pereſis, & gemellis piſcibus.*

103. *Poſt ut occaſum reſolvit, vita & hominem reddidit*] Similibus omnino verbis eandem ſententiam infrà repetit hym.XI.℣.45.

*Mortale corpus induit,*
*Ut excitato corpore,*
*Mortis catenam frangeret,*
*Hominemq; portaret Patri.*

## HYMNUS X.

Verſ.5. *Tua ſunt, tua rector utraq;*] In tribus hiſce proximis verſuum quaternionibus, mirum quam omnes codices diſſentiant. Vulgò ita primus. *Tua ſunt, tua recta utraq;.* qui, cum non immeritò duabus de cauſis diſpliceret, confugi ad manuſc. in quibus non *recta*, ſed, *rector* invenio. Quia autem novum & inſolẽs mihi erat hîc nominativum in *a* finalem produci (neque enim & hunc ſcrupulum mihi veteres libri exemerant) tantiſper dubius & incertus hæſi, dum ſe poſtea mihi verſus iſti offerrẽt. Unus hymn. in Eulal. v.80.

*Frivola utraque, & utraque nihil.* & alter Apotheoſ.v.388.
*Spargebat Dominus, ſunt unum fulmen utraque.*

Tum enim, quia in omnib. excuſis, & decem manuſcr pertinaciter eandem ordinem ter reperi, & manifeſtò exprimi videbam, id quod etat. ſubiit in mentem: nonnihil ſibi Poëtam indulſiſſe, ut quemadmodum in Græcis dictionibus ita ni fallor, in Latinis ſyllabam accentu acuto affectam, lõgam habuerit. Tertiam Stropham quæ locum occupabat non ſuum, Aldi, Nebriſſ & veterum librorum auctoritate fretus induxi, quod certò mihi perſuaderem à ſciolo quodam eſſe adjectã. Cujus fidem mihi facit quarta quoq; ab eodem, ut arbitror, inſuta. Utramque aſſcribam, ut placeant, quibus poſſunt.

*Rejectſa ſed iſta ſeorſum*
*Proprios revocantur in ortus:*
*Petit halitus æthera fervens,*
*Humus excipit arida corpus.*
*Sic cuncta creata neceſſe eſt,*
*Obitus tolerare ſupremos:*
*Ut ſemina diſſociata*
*Sibi ſumat origo reſorbens.*

8. *Animus ſimul, & caro vivit*] Secutus ſum exemplar Manilii de quo ſupra. Spero eum nõ ſine optimo apographo vulgatam lectionem immutaſſe, maximè cùm v. 27 infrà eadem vox eodem ſenſu, & eadem carminis regione reperiretur.

12. *Anima rapit aura liquorem*] Hũc pro Prudentiano omnes agnoſcunt, alium modò recitatum non item. Quibus facilè aſſentior; quandoquidem multa lectione obſervavi huic Poëtæ proprium eſſe, *liquoris* vocabulum, ut auræ, aëri, & cælo, ita animis, & ſpiritibus tribuere. Cathem. 3. 190. & hymn. 4. v. 10. periſteph. 1. v 88. in Rom. v. 438. Apoth. v 115. & 479. & 738. Atq; hinc eſt quod quidam illud, quod vulgo Gen. 1. *firmamentum* appellant, *liquidum* vertant, intelligentes *aërem*, qui ſuo ambitu terram, atque aquas infernas, & ſupernas, i. e nubes, complexus eſt.

25. *Si terrea fortè voluntas Luteum ſapit*] καὶ ὥσπερ ἐν ταῖς ῥοπαῖς τῶν ζυγῶν, ἐὰν μίαν καθέλκῃς πλάστιγγα, κουφοτέραν πάντως τὴν ἀντικειμένην ποιήσεις; οὕτω καὶ ἐπὶ σώματος καὶ ψυχῆς ὁ τοῦ ἑτέρου πλεονασμὸς, ἀναγκαίαν ποιεῖται τὴν ἐλάττωσιν τοῦ ἑτέρου. Baſil.

45. *Hinc maxima cura ſepulcris*] Hîc mihi vide, Chriſtiane lector, quonam tandem referenda ſint illa officia, quibus tanquam extremis ſocietatis humanæ argumẽtis parentes, cognatos, affines, amicos, alióve modo nobis cognitos proſequi ſolemus. ad illam nempe Catholicam ἀνάστασιν, animiq; & corporis beatiſſimam conjunctionem, quæ ultimus & ſummus noſtrarum actionum finis eſt, & ſcopus.

82. *Quàm ſit rationis egenus*] [illegible] uſus, traducit allegoricè hiſtoriam teſtituti viſus Tobię per fellis ſuffitionem, hoc ſenſu. Quemadmodum Tobias viſum minimè recepit, niſi prius acrimoniam fellis perſentiret, ita & illi, qui etiamnum rationis ſunt indigi, & in nocte errorũ verſantur,

ſantur, necdum illuminati divini luminis vi, non niſi cum ſummâ acerbitate ſeſe poſſunt ad cõſiderationem tàm auguſti myſterii attollere, indubitatamq; de eo fiduciam concipere. atque adeò nullus tanti boni futurus eſt particeps, quin antè infinitas ærumnas, quibus hæc vita obnoxia eſt. pertulerit, pervaſeritq;. Ea enim demum beata mors eſt, quæ nos ab hujus vitę afflictionibus liberat, & in beatiſſimũ immortalitatis portum transfert.

108. *luet inter vincula mille*] Reſpexit ad illud Pauli 1. Cor. 15. ἔσχατος ἐχθρὸς καταργεῖται ὁ θάνατος.

## HYMNUS XI.

Verſ. 22. *Noctem, diemq;*] Eraſmus & Davent. In aliis omnibus, *Cælum, diemq;* ut ſit ἀναδίπλωσις. & hoc verum puto.

## HYMNUS XII.

Verſ. 78 *Major Bethlem*] Ita ſcribendum per ſimplex *e*, ut alibi ſemper, ſi duo loca excipias, verſuum ratione aliter poſtulante. quanquam in tetraſtichis diſſident codices. In quibuſdam enim legitur, *Sancta Bethlem caput eſt*, &c.

131. *Aram ante cujus*] Eraſmi eſt, alioqui in antiquis omnib. eſt, *Aram ante ipſam*, ut lex ſynalæphę hîc locum non habeat. de eo nos alibi.

## IN LIBRUM περὶ στεφάνων.

VErſatur totus hic liber in encomiis ſanctorũ martyrũ, eorumq; maximè, qui pro aſſerendâ fide Chriſtianâ in Hiſpaniæ regno oppetierunt: exemploq; eorum propoſito docet, quo loco majores ſuos, quib. auſpicib. Chriſtum agnoverunt, ſingulæ civitates olim habuerint, tum ut haberent poſteri, quorũ veſtigiis inſiſtere, firmiterq; perſequi poſſent, tum ut eadem operâ ſcirent, quibus auctoribus ſummum illud fidei bonum acceptum ferendum eſſet.

### PRÆFATIO.

Verſ 1. *Immolat Deo patri*] Hanc præfationẽ Aldus nõ tetraſtichis præpoſuit, ſed ſubjunxit tanq̃ Epilogum totius operis, cum hoc titulo: *Ode, in quâ Poeta de ſe loquitur.* In meo codice & Davent. eam libro περὶ στεφάνων pręfigi video. quam collocationem maximè probo, partim quod pleræq; omnes Martyrum odæ ex Trochæis, & Jambis contextæ ſint, quos hîc ſe Chriſtus ait conſecrare: Partim etiam quod inter alia opera, nullũ ſit,

cui procemium non dederit ſuum. Quoad primum verſum attinet,eum è manuſcripro ad verbum deſcripſi; cum ad ſententiā omnino deſiderari viderem, ac neceſſum eſſet carmen jambicum, Orationem ſemper finiens,poſteriore loco poni,ad illius Horatiani formam;

*Non ebur, neque aureum*
*Mea renidet in domô lacunar.*

Ultimum carmen, *Quo regente vivimus*, ut ſpurium Manutii exemplo ſuſtulimus.

---

## HYMNUS I.

ỿ. 4. *terra Ibera*] Calagurritanos fuiſſe,conjicimus ex hym. 18. Cæſaraugustanis dedicato,ubi ita: *noſtra geſtabit Calagurris ambos,quos veneramur.* Quibus verbis Calagurrim ſuam facit,ꝙ,teſte Plin. 3. Nat. Hiſt. III. Calagurritani Cæſaraugustano conventui annumerentur.

20. *Cauſas petitis quæ medeıs irrigant*] Supplicium vota explent,efficiunt, ut quarumcunq; rerum causâ venere,exoratores abeant. *Irrigare* enim ita ferè ſumitur,quomodo ſuprà *imbuere*,in illo: *Quibus imbuatur Prona voluptas.*

42. *Idolis litare*] Differentiam, quam Grammatici conſtituunt inter *ſacrificare* & *litare*,ut lubenter admitto, ita perpetuam eſſe & conſtātem planè,ut,ꝙ ſentio, dicam,inficias eo,non quidem noſtri Poëtæ auctoritate adductus; (ea enim nulla eſt,prçſertim in quo illum Critici unô ore damnarunt)ſed ꝙ quorundam veterum exempla,niſi torqueas,id diſcrimen non agnoſcere videantur. Primum enim in illo IV. Æneid.

*Tu modò poſſe Deos veniam,ſacrisq; litatis*
*Indulge hoſpitio.*

Quid aliud eſt illud, *ſacrisq; litatis*,quàm ſimpliciter *hoſtiis, ſive victimis ritè immolatis?* certè aliud nihil ea verba, & phraſis præferunt. neq; cùm ſuaderet Anna,Deos poſcendos eſſe veniam,certa fuit,eos exoratū iri,& in extis læta fore & fecunda. Commentatio,quam huc affert Servius,inepta eſt,& nihil minus,quàm Servii.ait enim: *Sacrisque litatis. Diis litatis,debui dicere.non enim ſacra, ſed Deo ſacris litamus ergò novè dixit.ſed diſtinguendum eſt,ut dicamus ſacris,id eſt, per ſacra,litatis ſcilic. Diis.* Nonius verò Marcellus, *ſacris*,inquit, *litatis,id eſt,impetratis.* quàm rectè uterque,ipſi viderint. ego certè phraſin, *litare Deos*, in mediâ Barbariâ & inſcitiâ natam exiſtimabo, dum exempla veterū me mei erroris convincant. Illud vero, *litare ſacra, litare hoſtias*,pro, *ritè immolare, & offerre*, frequentiſſimum eſt. Nam præter Virg. ita Suetonius in Ottone: *Nam & Diti patri victimas cæſas litavit, cum tali ſacrificio contraria exta ſint potiora.* & Propert. lib. 4.

*Parva ſaginati luſtrabant compita porci,*
*Paſtor & ad calamos exta litabat ovis.*

Scio *Galeotum* hunc verſum aliter legere, novâ voce confictâ, ſed (pace tanti

tanti viri dixerim :) in eò tàm eſt ridiculus, quàm ſi upilio alicui fano,ubi omnia concentib.& ſacrificiis pſtrepant, protervũ ſuum pecus inigat. ſed hoc extra propoſitum. Cicero hoc quoque modo uſus videtur paſſivo in Divinat. *Cùm enim*,inquit,*triſtiſſima exta ſine capite fuerunt,quibus nihil videtur eſſe dirius,proxima hoſtiâ litatur pulcerrimè.* Ita ferè Gellius : *Si hæ res divinæ factæ, riteq; perlitatæ eſſent,haruſpices dixerunt,omnia ex ſententiâ ſucceſſurum eſſe.* Hæc,& alia me monent,ut omninò in animũ inducam,verbũ,*litare*,quoties ſibi accuſantem caſum rei adſciſcit, habere,quam dixi,ſignificationem.Ubi verò minimè,tum demum idem eſſe,quod Græcis eſt καλλιερεῖν.quod evidens eſt ex illo Plauti:

*Si hercle iſtuc unquam factum eſt, tum me Jupiter faciat*
*Ut ſemper ſacrificem,neq; unquam litem.*

56. *Poſt cataſtas igneas*] *Cataſta*,inter alia,machinam ſignificat longæ,& magnæ compedis formâ,quâ ſervi vincti tenebantur,qualis infrà deſcribitur in Vincentio. Ideoque ſuſpicatur Nebriſſ. legendum eſſe, *poſt cataſtas ligneas*,quod profectò verum judicarem,adſtipulante etiam Davent.editione,niſi infra Laurentium ſemiuſtum *è cataſtâ affatu brevi judices compellantem* faceret : ubi lectulum illum , cratis ferreæ figurâ efformatum,cui Laurentius torrendus impoſitus erat, & alligatus, intelligere videtur. quod ſi ita eſt,ut ego eſſe exiſtimo;non video,quamobrem epitheton, *igneas*, hîc rejicere debeam.

113. *Algidus cum decolores*] Alii hoc adjectivum nomen ad ſecundam inflexionum claſſem reducunt,ſed minus ex voluntate auctoris. Infra Pſychom. *cognomento hæreſis,Deus eſt mihi diſcolor,inquit.*

## HYMNUS II.

Verſ. 27. *Hæc ſacra*] Infrà v 105.

*Tibi ergò ſoli contumax*
*Tarpeja calcentur ſacra?*

Hoc addo,quia omnes libri formis excuſi,ſcribunt,*hæc ſaxa*.idque mendosè;neque enim ipſe,opinor , Datianus faſſutus erat,à ſe ſaxa coli pro Numinibus,quæ eorum figuris repræſentari credebat.

47. *Nec te juventæ fervidæ*] Hanc caſtigationem ipſa ſententia poſtulabat.etſi in impreſſis unanimiter legeretur:*nec te jubente fervidè.*

68. *Coli jubetis*] ut referatur ad Cæſarem. quidam non invenuſtè habent,*jubetis*;ſicq; oratio vehemens eſt,& concitata magis.

79. *Veſtræ ſalutis aucupes*] Qui aucupum more veſtræ ſaluti inſidiantur,&,ut poſtea addit,

*Latenter incitos in omne compellunt nefas.*

ineptiunt alii.

95. *Conclamat,os obtrudite*] Corrigit Nebriſſ.*Conclamat,os obſtruite.* Mirum, quid homini venerit in mentem,ut maluerit auctoris carmen depravare,quàm phraſim illi paullò duriuſculam concedere.

131. *Gaudet, renidet, provocat*] *Renidere*, valet, ridere, hilaremq́; aliquam ſpeciem præ ſe ferre. Infrà:

*Soli ſereno frons renidet gaudio.*

138. *Par ſemper invictum mihi*] Qui reorum eſis carnibus paſti, manuque exerciti. In excuſis, mendoſè & nullo ſenſu eſt, *pars ſemper invictam mihi*.

153. *Si meam*] de me. durum, & planè inſolens: ſed quid facias, ubi aliena ſunt in manibus, non noſtra?

218. *Dente infrequenti*] Unam dictionem facit commentator exiſtimans præpoſitioni, quod & alibi admonuimus, augendi vim ineſſe.

226. *Scintillat excuſſus cinis*] Veteris libri ſcripturam temerè, ut viſum eſt, ab aliis loco motam repoſuimus, ſecuti editionem Davent. Alia illa, in qua explicādā Nebriſſ. totus eſt, & inepta eſt, & ad rem planè nihil.

230. *Cauterem lavit*] καυτὴρ, inſtrumentum, quo uſtio perficitur; ut, cum putrida ulcera cādenti ferro inuruntur. Hîc abuſivè *pro regulâ lectuli ferratâ* accipi videtur.

272. *Ruptus cavernis*] Foraminibus cippi, quæ pedes martyris immiſſos acuminatâ circumferentiâ arctiſſimè ſtringebant. Hoc inſtrumẽtum intellexiſſe arbitror Lucianum in Toxari, ubi de Antiphilo in carcerem conjecto ſic loquitur. ὑπτιὸς τοιγαροῦν ἤδη ϗ πονήρως εἶχεν, οἷον εἰκὸς χαμαὶ καθεύδοντα, ϗ τῆς νυκτὸς οὐδὲ ἀποτείνειν τὰ σκέλη δυνάμενον ἐν τῷ ξύλῳ κατακεκλεισμένα. In meo manuſcr. & Davent. tamen eſt, *ruptis catenis*, quam lectionem cum Nebriſſ. minimè agnoverit, veram eſſe affirmare non audeo; labor tamen, ut ſententiæ auctoris hanc æquè atq; illa, adeoq́; magis convenire exiſtimem. Quis enim neſcit, ferreis vinculis ruptis, quibus ligna ἡμικυκλικῶς certis locis excavata committebantur, arcteque vinciebantur, duplicem ſtipitis morſum diſſiluiſſe, ſtatimq́ue Vincentii crura liberaſſe?

294. *Fortiſſimorum fortior*] In excuſis eſt, *fortiſſimisq́; fortior*. nos veteres libros expreſſimus. Abutitur autem comparatione, more Græcorum; quam imitationem è vulgata Bibliorum verſione ſuxit. tale enim eſt, *major autem horum eſt caritas*. μείζων δὲ τούτων ἡ ἀγάπη Ubi more ſuo Græci exceſſionem ex comparandi gradu intelligunt. ſuprà Cathem. 12. v. 77. *O ſola magnarum urbium major Bethlem.*

335. *Perſultum torum*] Durum, & aſperum quomodo ſolent eſſe diſtenta & farcta.

458. *Sparteus claudat cadaver culleus*] Fiſcina è ſparto contexta; quod *ſpartum* Hiſpanis & frequens, & variarum rerum uſui ſervit. Plinius 19. Hiſt. 11.

462. *Rorante preceps palmulâ*] Servius in illud Virg. Æneid. 5.

*Lœtus amo, & lævas ſtringat ſine palmula cautes.*

*Palmula*, inquit, *extrema remi pars eſt, in modum palmæ protenta.*

484. *Secura plebs iter legit*] Prætuli, quod habebat meus manuſcr. & Bu. Bid. tempore mollius, & Poëticum magis, in quodam emendatiſſimè exarato,

exarato, quem à Canonicis B. Catharinę Noviomago nuper Pulmannus attulit, eſt, *uter tert*, quod neque damno. Peſſimè omnes impreſſi,

*Patente dum profundo aridum*
*Secura plebs inceſſerit.*

523. *Cum Machabæis fratribus*] 1. Machab. 6.

524. *Sectoq; Iſaia proximum*] Infrà: *Evomuit ſpirante Dꝫô quem ſanctus Iſaias.*

532. *Aut undis dedit*] Recepta ſcriptura eſt, *aut vinclis dedit*, ſed non ſine gravi mendo. Antea enim Vincentii membra dixerat objecta fuiſſe feris diſcerpenda, deinde in undas diſperſa; de vinculis nulla ejuſmodi mentio.

## HYMNUS III.

Verſ. 14. *Coſſi, Camilli, Cæſaris*] Cor. Coſſus, qui in bello cum Latinis Equitum magiſter, certiſſima virtutis innatæ ſigna dederat, poſteà Tribunus militum, occiſo Vejentum Rege, Larte Tolumniô, opima ſpolia Feretrio ſecundus reportavit. Livius 2. & 4. Camillus Senonas, ipſam Romam jam victam occupantes, præter omnium expectationem funditus delevit. Idem lib 5. Cæſaris geſta ſuiipſius commentarii ſatis nobilitant.

21. *Fore hac ſacerdos dixerat*] Errat Sichardus, dum hunc Xiſtum Alexandro primo ſubſtituit, tempore Adriani Cęſaris. nam, uti Sabel Volat. & alii teſtantur, Stephani demum ſucceſſor fuit, anno CCLXX. Gallieno, Valeriani filio imperante; quo ferè tempore Laurentius, Hippolytus. Fructuoſus, Eulogius, Augurius cum multis aliis martyrii coronam accepere.

48. *Exactor auri, & ſanguinis*] Ita emendandus fuit hic locus è manuſcriptis. Malè enim legebatur, *exactor hauriret ſanguinis*: quod cum Nebriſſ. viro doctiſſimo minus placeret, exiſtimavit ſcribendum, *exactor hauſti ſanguinis*: at ſcopum non attigit.

70. *Fumare ſacrum ſanguine*] Ex ſuis ſacrificiis ethnicus homo Chriſtiana ſacra æſtimat: neq; mirum. Nam de ſuis myſteriis nunquam aut promiſcuè diſputare, aut coram profanis hominib. diſſerere majores noſtri ſolebant, Theodor in Eran. deinde cum ob alias cauſas, tum ob hanc noctu conveniebant Unde cum occultis, & nocturnis ſacris appoſita ſit ſuſpicio, nonnulli cænas Thyæſteas, aliaq; crimina, ut eſt in Minutii Octavio, alii teſte Auguſt Cereris, & Bachi adorationes Chriſtianis malitioſè impegerunt.

77. *Addicta avorum prædia*] proſcripta publicè, licitantibusq; objecta. Plinius 35. Hiſt. 2. *Tabulas inde è publico omnes propter æs alienum civitatis addictas, Scauri Ædilitas Romã tranſtulit.* addictas, i publicè venditas.

105. *Implete dictorum fidem, Qua*] Sic Aldus, referens ad antecedens, *dicta*. Alii habent, *quam*, ſcil. fidem. ad rem nihil.

118. Argenteorum ænigmatum] Corruptum eſſe hunc locum,ſuſpicatur Nebriſſ & pro voce *ænigmatum*,ſubſtituendam eſſe,*emblematum*. hac caſtigatione non indigebamus. locus enim integer planè , & comprimis elegans eſt,quod ille nobis haud ęgrè concederet,ſi videre ei contigiſſet *Huberti Goltzii Herbipolitæ* Julium Cæſarem; qui liber Hiſtoriæ Impp. Cæſarumque Rom ex antiquis numiſmatis reſtitutæ primus eſt. Quo quidem immortali operæ,omnem Galliæ, Germaniæ , ipſiuſque Italiæ adeò ſuperbiam & faſtum meritò contudiſſe Brugæ noſtræ videtur. Ibi ergò facillimè obſervaſſet averſas numiſmatum epigraphas,quæ ſummorum virorum officia & munera , ſæpè etiam propria ſymbola certis ſignis oſtendebant, vulgo exteriſque , & poſteris vera ænigmata fuiſſe. Argumento ſunt in eum uſum ſcripta à Johann. Pierio Hieroglyphica. Rectè proinde Laurentius hominum vanitati obiter illudens *argenteorum ænigmatum* appellatione,nummos,qui ſæpius argento,rarius conſtabant auro,deſignaſſe videtur.

158. *Aſſuetos ali*] Eccleſiæ matris ſinu. Laudatiſſima ſanè conſuetudo,præſertim in tàm difficili & acerbo rerum ſtatu.

209. *Cum membra morbus diſſecat*] Hanc ſententiam mutatis verbis jam quartum repetivit. quæ ſequuntur,fecundiſſima ſunt & conſolationis plena.

237. *Hunc,qui ſuperbit ſericò*] Hanc ſimilitudinem,quia venuſtiſſima eſt,& à noſtro medicinæ ſtudio non aliena,libuit paucis explicare. Vitia animi cum corporis affectibus,& morbis confert, hoc ordine. Elatos homines ac ſuperbos hydropicis ſimiles facit,quibus crudorum humorum copia viriatæ ſanguinis maſſæ affuſa , cutim prætumidam reddidit. Ambitioſos ac honorum cupidos,χαύτῳ laborantibus his enim,cùm à curis,vigiliis,intenſiſque cogitationibus morbus oriatur , perpetua frigidæ ſitis,ampla & frequens aſpiratio, bilis vomitus, immenſus ac mordicans totius corporis calor ferè adſunt. Avaros & ὀξυχειρὰς,quòd iis manus tenaces ſint,& ad rapiendum paratæ,chiragricis comparat : tales,ne dolorem ab humore maligno in digitorum vincula,& articulos impacto excitatum augeant;neque manus adducunt omninò,neque etiam explicant:ſed in medio quodam ſitu continent , qui & maximè doloris ſit expers,& naturæ conſentaneus. Sic etiam malevolos obtrectatores hepaticis,ſeu ſpleneticis:fortaſsè , quòd, cum his omnia membra ſint arida & præ inediâ conſumpta,tamen cibum faſtidiant,bilis vomitione prorumpat,ungues denique à ſcalpendo non contineant : quæ omnia ad calumniatores non illepidè quis traduxerit. Invidos prætereà eum ſtrumoſis ſeu χοιράδῶσι confert;nec malè. quoniam hujuſmodi morbi genus adipetn carni circumſitam,ipſamque adeò cutim exedit & ulcus , indies ſerpendo ulterius,reddit malignius. Poſtremò idololatras regio morbo laborantibus non diſſimiles eſſe ait: quòd,quemadmodum iſti,ut valetudinem recuperent,lectis mollioribus , ludis , laſciviaque demulceri debent:ita infelices Dæmonum cultores,cum religio iis pro ludo,& inani

ani plebeculæ terriculamento ſit & impotenti ferè mollitie, inſolentiâ,& diſſolutione eò cæcitatis abripiantur. Rude,& incultum quid iis *Deus* ſonat. *Dii immortales* dicendi ſunt. eis ſua fata,cœli curſus,orbiumque cæleſtium genios affingunt,idque animi cauſſa; cæteroquin ἄθεοι, & nihil minus quam immortalitatem ſomniantes Quod ad ganeones attinet, qui ſe ad putidiſſima uſque ſcorta complectenda abjiciunt,eos non ægrotis,ſed infimæ ſortis hominibus,foricas, latrinas, & cloacas everrentibus pares facit.

304. *Ignis ſecundi neſcias*] Cum Laurentius totam διαχονίας ſuæ rationem retuliſſet,ne quid celaſſe videretur, ſanctum Eccleſiæ mundum profert,gemmas,armillas, aliaque, quæ etſi non ita ſui uſum præbent, reliqua tamen omnia exornatiora,perfectioraque reddunt. Quo loco ſtatuit *ſacratas virgines,intactas anus,& viduas primi poſt damnum tori, ignis ſecundi neſcias* quæ gemmæ & raritate ſui in precio & virtutis conſtantiâ,in admiratione meritò ſunt Quò alluſit P. Silentiarius:

Καλὰ τὰ παρθενίης κειμήλια· παρθενίην δὲ
Τὸν βίον ὤλεσεν ἐν πᾶσι φυλαττομένη.

324. *Acroama feſtivum fuit*] Acroamata, auditiones Latinè dicuntur,& pro feſtivis jucundiſque narrationibus accipiuntur. Interdum pro hominibus eas ſuper cœnam,aut prandium recitantibus: quo ferè modo hîc ſumitur. Cic. pro Seſt. *Ille ipſe ludius non ſolum ſpectator,ſed etiam actor,& acroama.* Et 6. in Ver. *Hic quaſi feſtivum acroama,ne ſine corollariô diſcederet.*

363. *Talem revertens legifer*] Exod.34. Actor. 6.& 7.

373. *Illuminatum hoc eminus*] Qui hîc mendum ſubeſſe animadverterunt,profectò Ægyptiis,de quibus Exod 10. cæciores ſunt. In ipſis enim tenebris probè ſibi oculati videntur: At in mediâ & ſudâ luce cæcutiunt.

437. *Confederentur omnia*] Aldus paullò aliter : *Confederantur omnia.*

*Hinc inde membra in ſymbolum:*
*Manſueſcit orbis ſubditus:*
*Manſueſcat & ſummum caput.*

456. *Errans Julica cæcitas*] Aldus iterum,& quidem manuſcr. *Errans Juli cæcitas.* Meus codex: *Jula.* ſed id levis eſt momenti.

471. *Factum Neronis*] Quamobrem B. Petri, & Pauli aliorumque martyria ſathanæ conſiliis ſemper offecerint,cauſam ſupra ex Ambroſiô attuli. Princeps autem tetris ſacrorum ſordibus Romam purgaturus, Conſtantinus Magnus poſtea fuit.de quo infrà.

493. *Repens medullas indoles Afflarat*] Libera quædam & nobilis generoſitas è veſtigio animum ſubierat, quod etſi ſuprà explicatum ſit, certis tamen de cauſis hîc repetendum putavi. In aliis itidem,ut faciam, operæprecium non eſt. *Repens* adjectivum, unde adverbium *repente* deductum eſt. Etiam alibi uſurpat:neq; apud Poëtas novum eſt.

513. *Ornare nenias Numa*] Expreſſi,quod erat in manuſcr. pro quo in aliis eſt:*Ornare res ſacras Numa.* quàm rectè id à me factum ſit,facilè judicabit, qui meminerit phraſeos ſupra uſurpatæ & explicatæ ab Eraſmo:

*Nam caca vis mortalium*
*Venerans inanes nenias*

526. *Adſcitur in ſignum crucis*] Ita libri calamo exarati, videturque tracta Metaphora ab iis,qui in collegium aliquod, ſocietatemq; adſciſcuntur.

## HYMNUS IV.

Verſ.9. *Tacitas claudentia turbas*] Accommodatè. Subjungit enim, quanta virûm jaceant congeſtis corpora acerbis In impreſſis eſt,*tumbas*, malè quid enim ſignificat,*tacitas tumbas*?

29 *Execranda Novati Sciſmata*] Non potuit voce uti aptiore. Nam ille, qui omnes à baptiſmo vel ſemel relapſos crudeli errore damnabat, non exiſtimans,iterum in Eccleſiam recipiendos,quid aliud quàm Eccleſiarum concordiam diſſipabat:hos ad deſperationem, illos ad privata agens concilia & cœtus?

33. *Venerabile martyr cerno*] Jamjam futurus verus, & quàm plurimis utilis Chriſti teſtis ſentio,illud dogma eſſe venerabile,id eſt, amplectendum, utpote rectum,& venerandæ religioni conſentaneum,de quô peſſimè antea judicaveram.

154. *Crypta latet fovea*] quo modo hæc crypta, quæ Verania dicta eſt,in via Tiburtina ſita,latuerit,ſequentibus aliquot verſibus demonſtrat. alii *patet*,alii *fovet*.

185. *Æquore levi*] Infra eadem voce eſt uſus, ne quis aliam ſubſtituendam putet:

*Felix Deorum mater imberbes ſibi*
*Parat miniſtros lævibus novaculis.*

222. *Laterum ſertem jugiter exſinuent*] Sinuum ſeu laciniarum in morem explicent,latiusq; extendant. Hanc templorum formam, per tot ſæcula vetuſtas ad noſtram uſq; ætatem tranſmiſit,neq; noſtra hodiè aliter exædificantur. In duobus æquè novum vocabulum eſt,*eximient*. Lectori optio datur.

## HYMNUS V.

Verſ.20. *Sive timoris opus*] Potes per *timoris opus* intelligere eorum affectus,quos ſuorum criminum pœnitere incipit,cum metu divini judicii, & Gehennæ ad meliorem mentem revocantur. potes conſtantem ſui

ſui abjectionem,quam alibi propè deſperabundus videtur præ ſe ferre. potes denique ſanctum,& filiis dignum timorem Dei,qui ſapientiæ initium ſtatuitur. quicquid feceris,nihil peccabis. Neq; enim,quæ universè dicuntur,arctius reſtringenda ſunt.

30. *Dextra Cæſaris*] Agnoſcis morem veteris Eccleſiæ.

31. *Juſtitiam bibere Christi*] Juſtitia, qua in ſuos Chriſtus edocuerat, imbui,eam diſcere,& modis omnibus conſectari. In aliis eſt: *vivere juſtitia Chriſti*: In aliis, *Juſtitia*. Jurare autem,utrumque ſubditum eſſe ab iis,qui hoc genus poſitionis de quo anteà,non animadverterant.

90. *Bibere juſſus erat*] Vulgata ſcriptura, in qua carminis ratio non conſtabat,niſi præter auctoris conſuetudinem conſonans, *ſ.* abſorbetur, nunquam mihi placuit,tum ob hoc,tum quod languidum quid,& à ſenſu abhorrens mihi ſaperet. eſt autem hæc:

*Dogmatis atq; loci juſſus genus,Chriſti amne inquit.*

Tandem Pulmannus me iſtius,è vetuſto libro depromptæ, participem fecit:de qua minus cœpi dubitare, quod in Daventr. quoque haberi viderem.

---

## HYMNUS VI.

Verſ. 5. *Pleno tamen innovatus anno*] Eodem die interemtos eſſe omnibus conſtat,ſed controverſia eſt de anno. Vulgata opinio eſt,in eundem annum utriuſque mortem incidiſſe. Prudentius hîc annum interjectum fuiſſe,ait. Nec deſunt,qui de duobus audeant affirmare. Nos veraci eorum teſtimonio contenti,de illo tantopere non laboramus.

7. *Quos flumine labitur propinquo*] In quodam vetere eſt, *lambitur*. In Daventrienſi, *lambit ex*. Utrumq; de Rhodano Lemanum allambente,ſimilibusq; fluminibus rectè dici poſſit. De paludibus autem ad montium radices ſcaturientibus , ac in vicinos amnes perenniter ſeſe exonerantibus,non item.

17. *Sola verſus in cacumen*] pedibus in altum vergentibus. *Solum* enim,inter alia,inferiorem pedis partem ſignificat. Cicero: *Mihi amictui eſt Schyticum tegmen;calceamentum*,ſolorum callum;cubile terra. Infrà: *Nunc virginali perdomitus ſolo*. Item: *Sola pendulus & pede ſiccô.*

36. *Fluctuet corymbis*] Expreſſi Davent. his de cauſſis: Primùm quòd κολυμβᾶς inter vocabula Eccleſiaſticis uſitata non numerandum ſit: Deinde quòd natatus ineptè rivulo affingatur. Infra in Quirino: v. 29.

*Moris vaſta natatibus ſaxi pondera ſuſtinens.*

Poſtremò quòd paullò antè regionem, ubi ſepeliebatur B. Petrus, dixerit *canente oliva*. hîc igitur idem repetens,ait *rivulum* , *ubi per pretioſa marmora ruerit,clivum usq; lubricarit,fluctuari virentibus corymbis*: id eſt, ramulis & foliis olearum.

47. *Princeps bonus*] Vide Platinam in Silveſtri vitâ,& Volat. in Conſtantino. *Luſitą,* adeò liberaliter erexit,ut ſumtibus pepercisse non videatur.

53. *Tum camuros hyalo*] num vitreas feneſtras intelligit,quæ fornicatis arcubus includi ſolent? an potius arcus illos camuros,columnis Pariis innixos,vitreô colore ſeu lumine fuiſſe perfuſos?

53. *Cucurrit*] continenter duxit.

## HYMNUS VII.

Verſ. 1. *Bis novem*] Præ reliquis Hiſpaniæ oppidis patriam ſuam Cæſarauguſtam duodeviginti Martyrum reliquiis ditatam laudat:à quô tamen numero, Vincentium indidem oriundum quidem, ſed Sagunti ſupplicio affectum;quo de eſt ode ſequens, & virginem Eucratem, Gajumq;,& Crementium excepit.

38. *Urbs adorata puella*] Eulaliæ, Emeritanæ. cui IX. hymnum dicavit.

45. *Ingeret Tingis ſua Caſſianum Feſta*] Alius Caſſianus hic videtur ab illo Forocornelienſi Martyre,de quo infrà. *Tingis* Mauritaniæ Bochi civitas,quondam Hiſpaniæ contributa,cum illius terminis minimè contineretur.

118. *Carnis & caſa ſpolium retentans*] Nebriſſ. legit *recentans*,id eſt, renovans,& quaſi exulcerans.quod in cicatricem coierat.

185. *Ambo confeſſi*] Alluſum eſt ad ἔτυμον Confeſſorum, quô nominis elogio vetus Eccleſia eos tantùm inſigniebat, qui ob teſtimonium Chriſti,publicitùs datum,publica aliquâ calamitate,vel pœnâ,non tamen morte erant affecti,ſive ut noſter ait,*qui confeſſi Dominum ſteterunt acriter contra fremitus latronum & guſtarunt leviter ſaporem martyriorum.* Hoc in numero eſt Paphnutius ille magnus, quem Maximinus dextro oculo exſculpto,& poplite ſiniſtro inciſo ad metalla condemnavit. Sunt item Athanaſius, Ambroſius,&c. De Hilario ita Hieronymus: *Hilarius meorum confeſſor temporum & Epiſcopus,duodecim Quinctiliani libros & ſtylo imitatus eſt,& numero.*

## HYMNUS VIII.

Verſ. 8. *Virginal.*] ὑμὴν ſeu virgineum vinculum, de quo Johan. Wierus medicus. Quod Auguſtinus atque alii efferunt in plurali numero;auſus eſt in ſingulari,quomodo paullò pòſt nomen *altar.* In quibuſdam legitur,ſcriptum ferè,niſi me oculi fallunt,alienâ manu: *Intactum ab omni*

*ab omni crimine corpus eſt*: quod planè rejicio ut ſpurium, neque cum ſequentibus cohærens.

74. *Hic hic amator jam, fateor, placet*] Æquè alacriter atque fervidè Ignatius in ſuâ ad Romanos: ὀναίμην τῶν θηρίων τῶν ἐμοὶ ἡτοιμασμένων· ἃ καὶ εὔχομαι σύντομά μοι εὑρεθῆναι· ἃ καὶ κολακεύσω συντόμως με καταφαγεῖν, οὐχ ὥσπερ τινῶν δειλαινόμενα οὐχ ἥψατο· καὶ αὐτὰ δὲ, ἐὰν ἑκόντα μὴ θέλῃ, ἐγὼ προσβιάσομαι. συγγνώμην μοι ἔχετε· τί μοι συμφέρει, ἐγὼ γινώσκω. νῦν ἄρχομαι μαθητὴς εἶναι· μηδέν με ζηλώσῃ τῶν ὁρατῶν καὶ τῶν ἀοράτων, ἵνα Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐπιτύχω.

130. *Purgabor oris*] Pleraque errata, quæ autorem hunc miſerè fœdarunt, librariorum arguunt inſcitiam: qui temerè ac ſine delectu quævis auſi ſunt exarare, modò in unam dictionem diverſiſſima conglutinantes, modò cohærentia divellentes. Subjiciam plura exempla ſimul, ne de iis ſingulatim ratio reddenda ſit.

| | | |
|---|---|---|
| Suam | pro | ſi jam. in Vincent. v. 146. |
| Obis | | ô bis ibid. v 537. |
| Quinos | | quin os. in Romano v. 1036. |
| fluctu & | | fluctuet. in paſſ. Pet. & Pauli v. 36. |
| exitusq; | | exit uſque. in Cyprian. v. 102. |
| purgabo roris | | purgabor oris hoc loco. |
| ſecernere | | ſe cernere. Apoth. |
| conſulet & | | conſultet. } 2. in Symmach. |
| in acie. | | macie. |
| ſed & | | ſedet. |

# HYMNUS IX.

Verſ. 1. *Germine nobilis Eulalia*] Hæc in civitate Barcinonenſi, à Donatô Preſbyt. catechizata puella adhuc, martyrii palmam adepta eſt ſub Maximiano, Diocletiani collegâ, circa annum CXCV. quâ etiam tempeſtate Agnes, Vincentius, multiq; alii. *Emeritam* verò claram coloniam Vectoniæ, quam *memorabilis amnis Ana* præterit, occiduo Soli facit proximam, quòd *à promontoriô Sacrô* non multùm diſtet; qui locus totius Europæ omnium maximè occidentalis eſt.

157. *Non laceratio vulnifica crate tenus*] Ad intimas uſq; coſtas, quarum ſyntaxis crati non eſt diſſimilis. ſupra hym. 4. v 57.

*Ungula fixa cavis coſtarum cratibus, altos*
*Pandere ſeceſſus, & lacerare jecur.*

227. *Oſſibus altar & impoſitum*] Vetuſta conſuetudine receptum erat, ut iis potiſſimum locis, in quibus vel mortem pro Chriſto obierant martyres, vel inſigniter aliquid geſſerant; vel ex quô ortum ducebant



by Google

ſuum ; vel ubi eorum corpora aut pars aliqua corporis condita eſſet.in ejus rei memoriam conveutus & ſacri cœtus inſtituerentur , & aptè iis conventibus exſtruerentur ædes , quas rarius *templa* , ſæpè *Eccleſias*, nonnunquam *baſilicas*, Græcô autem vocabulo *κυριακά*, id eſt, *dominica* vocabant. quam poſteriorem Græcam vocem Germani in appellandis ſacris ædibus uſurpant. Latinæ autem vocis ſyllaba prima,ex. ellentiæ cujuſdam cauſsâ,ædibus celebrioribus, quibus Archiepiſcopi præſident, eſt attributa. Caſſ.

## HYMNUS X.

Verſ. 54. *Jejunamus,ait,recuſo potum* ] Iterum nota conſuetudinem vetuſtiſſimam abſtinentiæ à cibo,& ex Poëtæ ſententia,à potu , illudque jejunium ſuprà *feſtum & victimam*: hic *ſacrum & votum*, ſive *jus dicatum* appellari.

83 *Cur veſtri memor ut fiam rogatis?* ] Quâ conſtantiâ auctor uſus eſt,in primam ſyllabam verbi, *fio*, corripiendo, atteſtantur apographa omnia : Eadem planè illâ audaciſſimè ſcioli quidam in iſtiuſmodi locis pervertendis uſi ſunt. Quæ quidem confidentia,cur in illo tolerari poſſit, in iſtis minimè,alterius loci fuit. Nunc tantum hoc dicam,rigidos iſtos cenſores ſive inſcitiam,ſive negligentiam ſuam liquidò prodidiſſe , cum dictio quinquies toto opere repetita,bis illæſa ab iis manſerit. ſcilicet in Romanô :

*Sed reſtat ingens quod fiat miraculum.*

Et in Cyprianô :

*Jamq; tuum fieri mandas, fio Cyprianus alter.*

Factum id puto, quod fortaſſe aut in ignoto carminis genere verſarentur, aut pervertere locum commodè non poſſent. ſubſtituerunt autem pro veris hæc ſua :

*Cur veſtri memor ut ſim rogatis.* Item :

*Damnatus & favilla mox ſiemans erit.* Item :

*Vera tatus,quæcunq; ſenatu auctore probentur.*

91. *Stabat calce mero* ] Nullis vinculis impedito,nudo. Ita & Juvenalis locutus eſt.

110. *Quos olim Babylonicum per ignem* ] Dan III.

## HYMNUS XI.

Verſ.2. *Quirinum placitum Deo* ] Martyrii coronam hic accepit anno CCCX 4.Junii,ſub Galeriô, qui in Diocletiani locum allectus , Illyricum, Aſiam, & Orientem obtinebat,tabulisq; æreis de interitu Chriſtianorum edicta proponebat quo tempore etiam Romanus , de quo infrà,martyrii patinam Deo vovit.

HYMNUS

## HYMNUS XII.

Verſ.25. *Et triſtia viſa*] In aliis, *& triſtia juſſa.* quod & ipſum adeò adlubeſcit, ut, quid debeam præferre, non videam.

50. *Rubetq; ab ictu curva humens pagina*] Variè hic verſus legitur. In pervulgatis libris eſt: *curva tumens*: in Gandavenſi: *curtà tumens*: In Davent. *curvè turgens*: in alio, *curva tundens*. Noſtra lectio pleriſque in antiquis eſt: & licet copula interjecta mollior reddi poſſe videatur; ne hoc quidem auſi ſumus, præſertim cum ex Bedâ ſciremus, in Poëtarum arbitrio olim fuiſſe, utrum, h, aſpiratio inſtar fortium conſonantium ſynalæpham arceret, an pro modo ſuæ fragilitatis nihil valeret. Quod in producto hymno Fortunati, qui huic noſtro pænè σύζυγος fuit, apertè videre eſt. Si quis etiam id aut per diæreſin, aut per conceſſam Poëtis jure optimo licentiam malit excuſare, à me ille non diſſentiet.

56. *Pars viſcus intrat molle*] *Viſcus*, ut ait Servius, *non tantum inteſtina, ſed quicquid ſub coriò eſt, ſignificat.*

57. *Manus pariter fixere ducenta*] Placebat lectio vulgata, *fixere cruenta*: verùm cum nihil eſſet, quò comparandi ſignum, *totidem* referretur, facilè me vetuſti codices perpulerunt; ut, quod ipſi commodè ſuggerebant, ego ſubſtituendum putaverim.

77. *Pungere puncta libet*] Ita Aldus & codex Buſlidianus. placet ob elegantem agnominationem, quæ etiam durat in phraſi ſequenti: *ſulciſq; intexere ſulcos.* Sunt qui legant, *pangere*; ſunt qui, *pingere*. neutri cum tantâ carminis venuſtate.

## HYMNUS XIII.

Verſ.6. *Diluit amne novo*] Huc alluſiſſe videtur Fortunatus in pulcerrimo hymno de reſurrectione Domini, cum ait:

*Candidus egreditur nitidis exercitus undis,*
*Atq; vetus vitium purgat in amne novô.*

9. *Ante coronati*] Locus Romæ fuit in Vaticano, propè cuſtodiam Mamertinam, ubi fontem exortū eſſe, uti inde Petrus, ibidem captivus, milites 49. cum duob. cuſtodib carceris baptizaret, notum eſt.

## HYMNUS XIV.

Verſ.1. *Romane martyr*] Beatum Laurentium huic Romano genere nobili, profeſſione militi, & Hippolyto in fundamentis religionis auctorem fuiſſe, & ducem, auctor eſt Volat. Totam autem hiſtoriam, quia prolixa eſt, quò ad ejus avidiorem lectionem alios invitaremus, ita paucis verſibus complexi ſumus:



Digitized by Google

*Romanus ortu nobilis, Chriſti in fide*
*Cum ſe, ſuosq; ſtabiliiſſet, impium*
*Ad judicem raptus, Deos, Deûm & ſacra*
*Irridet, evertitq; funditus: dein*
*Verum Deum, & ſacra ejus ore libero*
*Profitetur. illum plumbea nihil verbera*
*Terrent, nihil ungula, & furor tyrannicus*
*Ipſi os acuto præpediri vulnere*
*Jubens. at inſuper explicatiùs ſua*
*Myſteria fidei, & dolorum præmia,*
*Crucemq; dignis aſſerit præconiis.*
*Judex fremit magis magisq;, neſcius*
*Quò ſe ipſe vertat. quæritur tandem puer,*
*Qui conſulatur; unus, an plures Dii*
*Colendi? at ille, faſſus unum, cæditur*
*Spectante matre: deinde capite plectitur.*
*Romanus autem ad uſq; laſſitudinem*
*Satellitum laniatus, igni immittitur*
*Cremandus: ignem at imber illapſus necat.*
*Furens tyrannus exſecarier imperat*
*Linguam loquaci Martyri; nec ſic tacet.*
*Quin Numinis potentiam inſcrutabilem*
*Canit: ſceleſta Gentium ſacrificia*
*Proponit illudenda: tandem præſcius*
*Inſtare vitæ terminum, atro in carcere*
*Cælo coronam ſtrangulatus accipit.*

18. *Nolite verba*] Matth. 10.

22. *Mea lingua Chriſtus*] Vivida hæc & venuſta appoſitio: at illud alterum Murmellii abjectum & enervatum, *mea ſigna*, id eſt, ut ille ait, mei animi ſenſa. Æquè frigidum, quod periodum ſequentem ad hiſtoriam, quæ eſt Matth. 17. Luc. 9. conatur detorquere; cum ſimpliciter intelligenda ſit, quo modo illa hym. Laurent. v. 505.

*Dum dæmon invictum Dei*
*Teſtem laceſſit prælio,*
*Perfoſſus ipſe concidit.*

28. *Quaſſando preſſis immoratur dentibus*] Declarat, quomodo Sathan etiam ultimo furore pejor ſemper, & infelicior evaſerit, exemplo anguis; qui dum haſtile infixum compreſſis dentibus diu mordicus tenẽs quatit, adeò non liberatur, ut illo etiam penitiùs in corpus ſubeunte, vulnus ſuô periculô reddat grave magis, & lethale. *Immorari* igitur *ſpiculo* dixit, quomodo infrà; *nec immorata fletibus.*

38. *Quid ante tempus*] Reſpicit ad locum Matth. 8 Marci 5.

42. *Ire mandat milites, Eccleſiatenusq; de ſacrarius*] Malim ego legere

*Eccleſia-*

*Eccleſiatenus,atque de ſacrariis*,ut ſententia ſit, juſſos fuiſſe ſatellites in ipſa uſq; templa irrumpere,& de ſacrariis &c.

49. *Altaris aram funditus peſſundare*] ſic ſuprà; agens de jejunio. *Altaris aris quod facit placabilem*. Atque ibi quoque aliam harum dictionum,ab ea,quæ recepta eſt,diſtinctionem agnoſcere videtur. *Solemus enim*, teſte Servio, *aras Superis,& Inferis,altaria ſolis Superis tribuere*. Hîc verò per *altare* ipſum ædificium è terrâ exaltatum, hominibusque convenientibus ad Martyrum tumulos recipiendis deſtinatum accipi ſentio:à quô Feſtus,ad vocis etymon reſpiciens, non omninò diſſentire videtur.ſuprà: *Oſſibus altar & impoſitum*. & in Hippolyto,cum Cryptæ, ſeu altaris(idem pæne mihi valent)formam ſatis fusè depinxiſſet, ipſiſſimum aræ uſum,& primam inſtituendi rationem (de quâ nos alibi) dicturus,ſubnectit:

*Talibus Hippolyti corpus mandatur opertis,*
*Propter ubi apposita eſt ara ſacrata Deo.*
*Illa ſacramenti donatrix menſa eademq;*
*Cuſtos fida ſui Martyris appoſita.*
*Servat ad æterni ſpem Judicis oſſa ſepulcro,*
*Paſcit idem ſanctis Tybricolas dapibus.*

Ubi non imponi aram tumulo, ſed apponi planiſſimis verbis bis dixit. Per *aram* verò Murmellius ſummam altaris partem; ego ſimpliciter locum oblationibus dicatum,ſive in ſummô ædificii loco, ſive alibi fuerit, intelligendum arbitror.

73. *Exarandas ungulis*] Cyprian.ad Donat. *Haſta illic,& gladius & carnifex præſto eſt,ungula effodiens latera & deradens, eculeus extendens, ignis exurens,hominis corpus unum; ſupplicia plura,quàm membra.*

77. *Inteſtabilis*] ſceleratus ideoque deteſtandus. Gellius: *Eos tamen, qui ad Hannibalem rediiſſent, uſque adeò inteſtabiles, inviſosq; fuiſſe,ut necem ſibi conſciverint.*

114. *Noxialem ſtipitem*]eculeum. ſic ſuprà,agens de ligneis Vincentii compedibus:

*Duplexq; morſus ſtipitis*
*Ruptus catenis diſſilit.*

124. *Sanguis parentum*] *Nobiles* olim vocabantur patritii,& plebeii quorum patres,avi,majores,clari atq; honorati fuiſſent. Qui autem per ſeipſos clareſcere,& magiſtratus in civitate aſſequi cæperant, *novi homines* dicebantur. Cicero lib.3. Epiſt. 7. ad Appium Pulcrum.

129. *Cui quiſque ſervit,ille verè eſt nobilis*] Jam annus eſt,& amplius, cum hanc auctoris ſententiam,habitis pridie eâ de re inter nos ſermonibus,ex temporali carmine complectebar, & avunculo cariſſimo *Johanni Bogardo* J C. ſtrenæ loco donabam. Quod carmen,quia illi tum ſic ſatis placebat, ſimul etiam quia primus mihi horum ſtudiorum auctor fuit, ejuſdem deſideratiſſimæ memoriæ hîc conſecratum eſſe volui.

*Dum nox ſopora languidos*
*Suaviſſimo ſomni cibo*
*Recrearet artus, garrulô*
*Sonitu loquacis alitis*
*Mihi ſomnus interrumpitur,*
*At mox Thaleja, floreis*
*Caput impedita vinculis,*
*Adſtat, ſuâ ut præſentiâ*
*Noctis ſilentis tædia*
*More aſſuëto leniat.*
*Ergò meditandis verſibus*
*Mente occupatus integrâ,*
*Quis Chriſtianos nobilis*
*Queat inter eſſe cogito;*
*Donec ſerenus Phoſphorus*
*Inambulantem Aquario*
*Phœbum exoriri oſtenderet.*
*Teſtem voluptatis meæ*
*Unum te, avuncule, cupio.*

*Non ab Achæmenia venit natalibus aula*
*Vera vel Atreidum ſanguine nobilitas,*
*Si te ſancta fides Chriſto commendet Ieſu,*
*Sancta fides, vitâ non ſpoliata ſuâ,*
*Si verâ pietate, & amore amplecteris illum,*
*Pars & in illius corpore viva manes;*
*Tu mihi præ reliquis proavorum ab origine claris*
*Nobilis es, vili ſis licet ortus harâ:*
*Nobilis es, tituloſq; ipſis ſublimior aſtris*
*Non defectura nobilitatis habes.*
*Nam quicunque crucem tolerans patienter Ieſu,*
*Eſt potis è cunctis victor abire malis,*
*Cœloq; , unde ſua traxit primordia lucis,*
*Poſthabet ignavâ textile corpus humo;*
*Deniq; virtutum præclara inſignia, ſic eſt*
*Mens generoſa, tholis figit in æthereis.*
*Hic hic nobilium procerum annumerabitur aulæ,*
*Dignus, crede ipſi, filius eſſe Deo.*
*At quicunque, quaſi curet mortalia nemo,*
*Pronus humi toto pectore, toto animo*
*Bacchiq; , Cypriæq; , & ſævi Martis amorem*
*Hauſit, & hæc laudum ſemina vera putat;*
*Fallitur: ille omni eſt, omni, inquam, ignobilis avo:*
*Unde-ſatus numeret ſtemmata-cunq; ſui.*

Illius

*Illius ut pingant inſignia pardus & urſus;*
*Barbarus eſt: verò nobilitate caret.*

132. *Ut magiſtratus, venit*] Ut parentum ſuorum ſanguine nobilitatis omnes Chriſto ſervientes comparavit : Ita iis, qui per legem curiæ, ſeu magiſtratum aliquem inclaruere, martyres & confeſſores. Ideoq; ironicè tyrannum monet *ne ille perversè*, id eſt, præter morem & officium ſuum, *benignus*, ſeſe, pro reô & ſonte in jus vocatum, nobilem efficiat.

147. *Farre pullos paſcitis*] per pullarios. quia Romani olim, teſte Halicarn. nec magiſtratus, nec magni aliquid inchoabant, priuſquā eos cōſuleret, ex tripudiisq; captarent auſpicia De aquilâ quod dicit, Livius lib. 3. explicat, *triumphantes ſcilicet ſcipionem eburneum, cujus extremo aquila indidem exciſa inſidebat, ſolere præferre.*

151. *Jam ſi ſub aris*] Quid vobis abjectius & vilius, cùm ipſis aris, quæ imagunculas tantum aliquot & ſtatuas merè quernas oſtentant, advolvamini, easq; proni, & venerabundi revera adoretis?

156. *Lapis nigellus*] Deſcribit ſtatuam Cybeles matris Idææ, eſſe, ſcilicet, lapidem nigellum, formâ muliebri, argento clauſum : qui quonam modo ab uſque Peſſinunte urbe Phrygum, cui cælitus delapſus nomen dedit, Romam advectus ſit, & quotannis extra portam Capenam in Almone fluvio lavari ſoleat, narrat Ovid 4. Faſt. uti, quod ſequitur de ſacris Panos 2. Faſtor.

174. *Si me movere*] Æquiſſima quidem poſtulas Romane, ſed metuo, ut ea conſequaris: cum homine enim Barbaro tibi res eſt.

*Amaſionum*] Ut Neſtor rhapſodus hanc vocem Latinam eſſe oſtenderet hunc etiam Prudentii verſum citavit. Utitur eadem Apulejus lib. 7. de Aſinò aureô; eſtq; eadem analogia, quæ in dictione, *puſio.*

185. *Deos catena colligant adulteros*] Vide Ovid. 4. Meta. Primus in Odyſſea eam fabulam tradidit Homerus, ſi Ovidio credimus, 2. Triſt.

*Quis niſi Mæonides Venerem, Martemq; ligatos,*
*Narrat in obſcenô corpora prenſa torô?*

188. *Paleſtrici corrupta ephebi*] Hyacinthus ab Apolline, & Zephyro parum honeſtè adamatus, cùm illum redamaret impenſiùs, ab hoc jactū diſcum magno impetu in ejus caput deferente, interemptus eſt. Apollo mærens in ſui nominis florem dicitur commutaſſe, annuisque ſacris honeſtaſſe. Unde Ovid.

*Nec genuiſſe piget Sparten hyacinthon, honorq;*
*Durat in hoc ævi; celebrandaq; more piorum*
*Annua prælatâ redeunt hyacinthia pompâ.*

Idē Apollo cum Æſculapiū filiū, ob Hippolytū in vitā revocatū, Jupiter exſtinxiſſet fulmine, miſerè orbus Cyclopas, Jovi fulmina cudentes, ſagittis occidit: ꝗ ob factum cælô pulſus, Admeti Pheræi pecora paſcenda ſuſcepit Ei Mercurius cum aliquot boves ſurripuiſſet, minanti extrema etiam pharetram furtim ademit : unde riſus abortus, pacis conficiendæ occaſionem præbuit Ovidius 2 Metamorph.

197. *Puer ſed obſtat Gallus*] Attis,qui,ut ait Catullus,ſtimulatus furenti rabie,vagus animi,devolvit ipſe acuto ſibi pondera ſilice. Ovid.4. Faſtor.& ibi P.Marſus. Octavius Minucii autem hunc locum ita tractat: *De Cybele Dindymenâ pudet dicere,quæ adulterum ſuum infeliciter placitum,quoniam & ipſa deformis,& vetula,& multorum Deorum mater,ad ſtuprum illicere non poterat, exſecuit, ut Deum ſcilicet faceret eunuchum. Propter hanc fabulam Galli eam & ſemiviri ſui corporis ſupplicio colunt. Hæc jam non ſunt ſacra,tormenta ſunt.* Sic Octavius. Dicuntur autem ſacerdotes Cybeles *Galli*,aliquando etiam *Gallæ*; à Gallo Phrygiæ fluvio,cujus aquâ pota dicebantur inſanire.

203 *Laqueis minacis*] Lege Juliâ,quam Auguſtus tulit, & ſeverè admodum exercuit pæna capitis adulteris ſtatuebatur. Vide 48. Pandect. Alia item lex à C Scantinio Tribunopleb olim lata erat in eos, qui aut pudicitiam alienã ſolicitaſſent,aut ſuam ipſi proſtituiſſent: quorum pæna primum pecuniaria decem millium,teſte Quintiliano, fuit : ſed ob culpæ atrocitatem à Conſtantino,& Conſtante Chriſtianis gladio ultore puniri cœperunt. Leg cum vir nubit. Cod. ad legem Juliam de adulter.

213. Lemnius] quia rivalis,utpotè maritus Veneris, de cujus cum Marte adulterio jamjam egimus.

215. *Herculem*] quia privignus Junonis.

218 *Tecum dicatis*] Devoti ſeu doditi,ex animo fidem ei adhibentes. Creber eſt in uſitandâ hac voce.

222. *Saltat tonantem tauricornem*] De his ſuo loco,contra Symmachum longiores erimus. *Ludius* Ita quidam libri. Murmellio potius placere videtur,*Lydius*,adducto V.Maximi auctoritate,ubi de hiſtrione agens,*Eaq; res*,inquit,*Lydium ex Etruriâ accerſendi cauſam præbuit: Cujus decora pernicitas vetuſto ex more Curetum, Lydorumq;, à quibus Etruſci originem traxere,novitate gratâ Romanorum oculos permulſit.* Ita etiam Ovid.1. de Arte.

224. *Ridesq; & ipſe*] Ambroſ lib.1.de virginit elegans Dionyſii Syracuſani Deos illudentis exemplum proponit. *Is*,inquit,*cum ingreſſus Jovis fanum,amictum aureum, quô operiebatur ſimulacrum ejus, detraheret, juſſit imponi laneum, dicens, aurum hieme frigidum,æſtate oneroſum eſſe. Sic Deum irriſit ſuum,ut nec onus ferre poſſe, nec frigus putaret. Ita cum Æſculapii barbam vidiſſet auream,tolli imperavit,indignum ratus,filium barbam habere,cum Apollo pater etiamdum imberbis eſſet.*

226. *Sacrate*] Summe Pontifex,ſacris iniciate.

228. *Meretrix Adonin vulneratum*] Dente aprugno ſub inguine laniatum. Ovid.in fine 10.Metamorph. & Lactant lib.1. de falsâ religione cap.17. Ubi ex numero liberorum Veneris ſena adulteria ſupputat.

236. *Facem recincta*] Ovid. v. Metamorph. & Claudian. tribus libris. Suſtulimus graviſſima menda, quę totam hanc clauſulam inexplicatam reddiderant, & veterem ſcripturam in ſedem repoſuimus ſuam. *Neæræ* nomen ἀντονομαστικῶς hîc accipio, pro Omphale, cui Hercules ex Apollinis Oraculo venditus ſerviiſſe dicitur. Neq; novam quis aut abſurdam hanc expoſitionem arbitretur, cum idem hoc nomen Ariadnæ dederit in priore contra Symmachũ, ubi, cum Liberum dixiſſet puellam à Theſeo deſertam in litore reperiſſe, addit.

*Hanc jubet aſſumptam fervens poſt vina Nearam,*
*Secum in deliciis fluitantis ſtare triumphi.*

Eadem tropi formâ uſum exiſtimo, cum *Eliam ruris aridi hoſpitem, fragore ab omni remotum & ſegregem*, ait, *ſpreviſſe criminum frequentiam, caſto fruentem Syrtium ſilentiô. per Syrtes* Carmelum montem, aliaſque ſolitudines intelligens, in quib tum Eliam, tum alios prophetas degiſſe legimus. Eſt eadem uſus ſuprà, cum ſignificaturus non paucas etiam magni nominis Veſtales virgines Chriſto nomen dare, diceret:

*Aedemq; Laurenti, tuam*
*Veſtalis intrat Claudia.*

245. *Divinitatis vis in algis*] divinum aliquid. Infra:

*Regia tunc omnis vim majeſtatis, & omnis*
*Parva licet, cœli imperium retinere poteſtas*
*Credita.* ——

Ejuſdem ſunt: *Longi vis temporis; vis marini gurgitis, vis libertatis.* Hoc addo, ut lector, cum in aliis pro *vis*, invenerit ſcriptum *jus*, quod Murmellio magis videtur placuiſſe, faciliùs judicet, utrum verius.

257. *Aſpis Æſculapii*] Æſculapius primum Epidauri ſerpentis formâ colebatur: poſtea Romam traductum fuiſſe, narrat Livius lib. 1. de bello Punicô. De diis Ægyptiorum veriſſimè Juvenalis Satyr. xv. in ipſo initio.

263. *At unde major*] A ſimili. Fuliginoſis Laribus divini honores decernuntur, non autem oleribus: *at* (ita malo, non, *aut*) Unde plus divinitatis focis, & Laribus agnaſcitur, quàm hortis? profectò ſi illis ineſt Numen, & his.

269. *malleus Polycleti*] Cum in vetuſtis, & impreſſis hic verborum ordo ſervetur, quid eſt, Murmelli, cur eum immutes? qui in voce, *paracletus*, penultimam corripi patiebare, cur non item in *Polycletus?* an quò rudiores id minimè imitarentur? Immò huic malo brevi annotatione occurriſſes.

302. *Quos lana terret diſcolore in ſtipite*] In circulatorum præſtigiis colorum variegatorum magnum eſſe uſum teſtificatur Pharmaceutria Virgilii:

*Terna tibi hæc primum triplici diverſa colore*
*Licia circundo* ——

346. *Ædem ſibi ipſe mente in hominis*] Ita planè in meo, niſi quod *ſedem*

habeat pro *edem*. Murmellio magis placet altera lectio, etiam è veterib. libris depromta, *edem ſibi ipſe mentem hominis condidit*; ut conſona non abſorbeatur Neq; mihi admodum diſplicet, cum tale quid ſuprà docuerim de adſpirationis notâ.

381. *Deaſciato ſtipiti*] Statuæ aſciâ fabrorum inſtrumento dedolatę & politæ. Suaviſſimè hunc locum tractat Minucius.

383. *Aras ofellis*] Etſi deductitium ſit ab *offa*, alterum *f*, tamen detrahit, quomodo etiam Martialis:

*Parva tibi incurvâ craticula ſudet ofella.*

385. *Urnas, reorū morticinas, lambere*] Ex quodā pietatis affectu *urnas exoſculari*, quæ nihil aliud, quàm exſanguia ſceleratorum hominum cadavera, & oſſa ſervant.

403. *Pompi torum*] Numa Pompilius, ſecundus à Romulo, ſacrorum & cæremoniarum primus auctor fuit. Is Veſtales, Flamines, Salios, Pontificem deniq; Max. inſtituit. Livius lib. 1.

410. *Pyrrham conſule*] ſi originem humani generis extremā vis noſſe, Deucalionem & Pyrrham tibi propone. Ovid. 1. Metam.

415. *Jovi Statori*] Unde Jovi Statori nomen ſit, habes apud Livium in vitâ Romuli. Seneca tamen aliam rationem affert, quòd ejus beneficio ſtarent ac ſtabilita eſſent omnia

481. *Ignes & fidiculæ*] Inſtrumenta, quibus ſontes alligantur, ut ab iis veritas extorqueatur. Infrà tamen conjungit fidiculas cum acutis ſulcis: vultq; ea à lateribus transferri ad ſecandas maxillas. Judicabit lector: nam mihi omninò videtur hac voce abuti.

495. *podagra, & arthreſis*] Quiſquis ille fuit, qui vulgatâ hujus loci ſcripturâ niſus, vocem *arteſin* Latinis Lexicis inſeruit, & ab artubus originem ſumſiſſe arbitratur, planè fallitur. Cùm enim morbus hic articulorum Græcis dicatur *ἄρθριτις*, tempore Poëtæ noſtri, infelici neſcio quâ ratione, & exemplô ducti, eum *arthreſin* nuncuparunt. Sic ex pleuritide *pleureſim*, ex phrenitide, *phreneſim*, fecerunt. Atque harum trium vocum duas priores apud hunc auctorem, & huic coævos eſt reperire: apud vetuſtiores aut Græcè peritos, minimè. Tertia Latinis ſic ſatis nota videtur: ſed ita ut Juvenalis, Martialis, & alii Græcè docti ejus mediam produxerint, ſolus Prudentius corripuerit. Hinc intellige, amice Lector, quàm rectè illi ſentiant, qui in auctore noſtro ob ſolas librorum epigraphas, in quibus inveniendis illi fortaſsè amicus idiomatis Græci paullò peritis gratificatus eſt, putidam & otioſam quandam licentiam maluit tolerare, quàm Græcæ linguæ ignorantiam. Quod autem *Pet. Moſellanus*, vir non ineruditus, in ſuis ſchematum tabulis ait, Prudentium virum verè prudentem non inſcitiâ Græcarum, ut litteratores clamitant, ſed in re ſacrâ ſyſtole uſum eſſe in dictione, *idolum*; imprudenter

ter ille quidem, & parum Grammaticè. Conſtat enim Poëtas omnes, Latinos dico, tantâ religione ſemper ab hac figurâ abſtinuiſſe, ut non niſi coacti eam uſurparint. Cogebantur verò, aut cùm dictio alia non ſuppeteret, quæ omninò idem ſignificaret, quod non rarum eſt in propriis appellationibus: aut cum venuſtum aliquem & proprium ſermonem ſervare non poſſent, niſi neglectis Proſodiæ regulis. Hoc autem cum fieret, dabant operam, ut ſcientes ac ſtudio, non imprudentes ac inſcitiâ feciſſe viderentur. Itaque Sedulius, in fine Paſchalis carminis, quâ voce alibi ſemper rectè uſus erat, ſemel in illô eſt abuſus:

*Gloria magna Patri ſemper, tibi gloria Nate,*
*Cum ſancto Spiritu gloria magna Patri.*

In hoc noſtro, quid tale uſu venit? eandem vocem, cum aliæ non paucæ ſuppeditarent, ſexcenties illegitimè uſurpavit, cum legitimè potuiſſet, ſi voluiſſet. teſtor Ald. Manutium, qui plus decies tentavit. Quæ iſtæc igitur ſuperbia eſt, malle ſe in difficillimos rerum abſurdiſſimarum laqueos induere, quàm opinionem mentibus ſemel comprehenſam videri remiſiſſe?

498. *Sævit Hippocratica* ] ſi hoc exemplo allato ſyſtolen Moſellanus illuſtraſſet, neque potuiſſet meliore, neque planiore.

528. *Non voluntas occupat* ] Cur id non volentes, & lubentes capeſſimus, quò neceſſitate urgente tandem adigemur? Cur non convertimus in noſtram laudem & gloriam, cùm queamus, quod naturæ lege nobis impoſitum eſt?

557. *Charaxat* ] χαράττειν Græcis etiam valet *ſculpere*, *arare*, *ſcarificare*. Poëta, ſuæ ætati ſuppares credo imitatus, ab iſtius verbi futuro χαράξω Latinam dictionem derivavit: quemadmodum alibi à præterito paſſivo ſive ejus deductitiô nomine πλάττειν, *plaſmare*. Quæ huc ab aliis afferuntur, & ſcriptis libris adverſantur & poëtæ noſtri Genio.

592. *Sanus videbit: lippus oculos obteget.* ] Lux prolata etiam in tenebris, ſanis tantùm, &, qui fidei lumen recepere, ſtatim jucunda eſt & utilis. Iis autem. quibus lippiunt oculi, aut ex glaucomate, ſive hypophymate caligant, id eſt, incredulis, & malis, injucunda maximè eſt & noxia.

610. *Ut ſtultus eſſet ſaculi* ] En tibi veram cauſam, cur poëta cum fucatis Gentilium poëtarum lenociniis more noſtri ſæculi ſua exornare potuiſſet, ſtudiô, & de induſtriâ iis abſtinuerit. Quâ de re extat eruditiſſimum *Arnoldi Laurentii* neceſſarii mei carmen.

618. *Capellam Gnoſſiam* ] Amalthæam Jovis nutricem. vide Lactant lib. 1 cap. 21.

630. *Crucem vetuſta combiberunt ſacula* ] Innumeris ſignis & cer-

tiſſimis adumbrationib. edocti ſunt, fore, ut per Crucis myſteria aliquã-do liberarentur.

648. *Margaritas ſpargere*] Suſpicor ſcripſiſſe *margarita*, quomodo in Pſychomach. *margaritum ingens*: quanquam hîc ſecundam corripiat, ibi produxerit. cujus in toto opere vix alterum exemplum invenias.

692. *Tantulos at ſi dolor*] i. ut modò ajebat,

*Male eruditi torqueatur funere,*
*Infantis orba, quemq; corrupit, fleat.*

Supplicium unici filii gravius illi accidet, quàm ſi ipſa noſtris ungulis lãcinetur. Atq; hanc caſtigationem, uti multas alias, uni meo manuſcr. acceptam fero. Ab aliis enim omnibus hîc deſtituebar.

705. *Quem plaga flerat*] Lacrymantis in modum diſtillaverat. Lepidiſſima profectò tranſlatio. Summâ enim cute perſtrictâ ſtillatim cruor, non confertim effunditur. Suprà:

*Ambuſtum quoniam vis facit ignea*
*Imbrem de madidò flere cacumine.*

Alii, *ferat*, habebant: alii *fecerat*: Murmellius, *ferret*. Ineptè omnes.

715. *Firmat q; ſenſum mollis indulgentia*] Rationem reddit, cur mater flentib. aliis, ſola vultu eſſet renidẽte. Pietas, inquit, erga liberos in Chriſtianis & verè piis, fortior redditur, ne in effeminatam miſericordiam degeneret, liberis ipſis pro Chriſti amore patientibus, ipſiſq; adeò doloribus redditur contumax, ut ſenſum mollis indulgentię omnibus parentibus agnatum ſtabiliat & obfirmet, quò ſe ſalutem animæ ſuorum lõgè præferant ſaluti corporis.

737. *Mille in Bethlehem*] Hujus ſcriptionis rationem ſuprà reddidi. Hiſtorias vide Matth. II. Gen. XXII. Machab. VII.

786. *Quanam arte nobis*] Perorationem à ſeptem Machabæorũ matre ſumit. Ait enim ibi: *Neſcio equidem, quo pacto in meo exſtiteritis utero, nec ego vobis ſpiritum, & vitam cõtuli, nec cujuſquam veſtrũ primordia compegi. Nimirum mundi creator ille, qui genus humanum finxit & originis omnium auctor eſt, idem vobis ſpiritum & vitam clementer reddet reſurrecturis: qui vos ipſos nunc propter ipſius leges contemnatis.*

828. *Sancti Abelis ferculo*] *Ferculum* eſt & quod fertur, & in quô aliquid fertur. Hîc videtur pro ſportulâ vimineâ ſeu fiſcellâ poni, quâ agni Abelis geſtabantur. Obiter reddit cauſam, cur Abelis ſacrificium Deo fuerit gratius, quia videlicet lecti erant ex ovili puriores ceteris. Gen. IV.

839. *Precioſa ſancti mors*] Pſ. XV. & CXX.

881. *Libet experiri, lerna*] Locus hic ab aliis corruptus erat & perperam explicatus. Vera ſentẽtia hæc eſt. Periculum faciendum eſt, an parte aliquâ truncatâ, alia ſit renaſcitura: Dein, an etiam ille per damna imminuti ſeu mutilati corporis ſeſe novum ſit inſtauraturus, quomodo de excetrâ Lernæâ commemoratur, cui unô capite cæsô, altera tria unius loco ſuccreſcebant. Quod ſi ita eſt, age, ego me tum Herculem dabo, & non

non amplius partem aliquam, ſed totum monſtrum aut igne, quemadmodum ille, aut aliâ ratione è medio tollam.

886. *Jam nunc*] Elegantiſſima veri Chirurgi periphraſis, deſumpta à proximis adjunctis, peritiâ ſc. anatomicæ artis, & probâ luxationũ, ac vulnerum curatione. Apparet autem, ab eô uſq; tempore, partes nobiliſſimæ artis peſſimo exemplo diſcerpi, ac laniari cæpiſſe. Hic enim Aristo eô tantùm nomine innotuiſſe videtur, quod ſolam χειρουργικὴν, tertiam θεραπευτικῆς partem, exerceret.

894. *Fas profanavit vetus*] ſuprà: *O fas priorum, moris ô priſci ſtatus!* Servius in illud 1. Georg.

*Quin etiam feſtis quadam exercere diebus*
*Fas & jura ſinunt.*

*Fas*, inquit, *ad religionem pertinet: Jura ad homines.*

911. *Ergo ratus præfectus*] Auſi ſumus ordinem verborum, qui in impreſſis eſt, mutare, aliis exemplis adducti; quale eſt infra:

*Vera ratus, quæcunque fiant auctore ſenatu.*

972. *Ceu retuſis ictibus*] Hîc quoq; cum tantoperè evariare codices viderem & particulâ disjunctivâ turbari commẽtatores, aſſimilandi notam ſubſtituimus, quæ ſententiam effecit planiſſimam. Chirurgum judex de alterutro inſimulat, eum ſc. aut nihil ſecaſſe, aut perpauca tantùm linguæ vincula, quæ loquelam non planè impedirent. Prius intellexit, cũ diceret cum merâ uſum ſimulatione, ferrum in martyris ore nihil agẽs, & ictũ verſaſſe fruſtrà, quomodo fieri ſolet cum clavus aut radius maximâ vi adactus ab averſâ parte retunditur. Alterum ita dilucidum eſt, ut vel verbum additum ſupervacaneum fuerit.

1007. *Non bubulus*] περιφρασις eſt narrationis ſequentis quâ deſcribit & irridet ſacra Terentina, quæ in circô campi Martii, ubi Tybris ſuas maximâ vi ripas abradit, & terit; Unde & *Terentum* ea pars circi dicta eſt, in honorem Ditis & Proſerpinæ, ſub terra, (ut in ſacrificiis inferorũ fieri conſuevit) nigrâ bove cæsâ celebrabantur. Reliqua ita perfectè exſequitur auctor, ut neminem adhuc meminerim perfectiùs.

1015. *Cinctu Gabino ruſſeam*] Is erat, toga ſic in tergum rejecta, ut una ejus lacinia à tergô revocata hominem cingat. Quo veſtimenti genere Pontifices in ſacris quibuſdam, Conſules in bellis indicendis utebantur. Originem à Gabiis traxit, qui, cum ipſis ſacrificantibus bellum indictum eſſet, iiſdem illi togis, quibus induti erant, cinctis, bellum aggreſſi ſunt, & tandem feliciter confecerunt.

1015. *Ruſſeam*] Supra hym. in Hippol v. 130.

*Luſerat & minio ruſſeolam ſaniem.*

Ita & Apulejus *ruſſeam faſciolam* dixit qualis autem hic color ſit, notum eſt ex eô, quòd ruſſatis veſtibus Lacedæmonii uſi ſint, ad cælandum coloris ſimilitudine ſanguinem, ne ipſorum vulnera hoſtib. animum adderent. Quo autem in ordine colorum rubeorum ponendus ſit, Jul. Scalig. contra Cardanum exercit. cccxxv. acutiſſimè docet.

1051. *Addamus illam, vir, Hecatomben tuam?*] Iliad. α΄. εὐχωλῆς ἐπιμέμφεται, εἴθ' ἑκατόμβης. i. τελείας θυσίας ἀπὸ τῶν ἑκατὸν βοῶν ἢ τῶν ἀπὸ ἑκατὸν βάσεων, ὅ ἐστιν ἐξ εἴκοσι πέντε ζώων. Infrà quoq; hujus ſolennis ſacrificii mentionem facit:

*Fortè litans Hecaten placabat ſanguine multô,*
*Pontificum feſtis ferienda ſecuribus illic*
*Agmina vaccarum ſteterant, vitulaſq; revincta*
*Fronte coronatas vibrabat torta cupreſſus.*

1059 *Sunt ſacra, quando voſmetipſi exciditis*] Quàm nefandis, & ſceleſtis ſacrificiis ſuos olim Deos Gentes coluerint, elegantiſſimè, ut alia omnia, Alexander Neapolitan. Genialium dierum lib & cap. ult. & Lactant. lib. 1. cap. 21.

1061. *Cultrum in lacertos*] Cybelæ, Deum matri, ſacrificabant, virilibus teſtâ exſectis. Bellonæ autem, aliquandò tantum humeris mutuò cæſis, interdum homine per totum corpus ignitis acubus punctim inuſto primùm, ex crucis poſtea vulnere mortuo.

1076. *ſacrandus*] conſecrandus, immolandus Bellonæ, teſte Tertulliano.

1076. *ſphragitidas*] ſtigmata & punctiones acuum. σφραγίζειν, ſignare eſt, & inſignire. Inde σφραγὶς, & σφράγισμα. derivatum σφραγῖτις hac ſignificatione alibi vix puto legi.

# IN APOTHEOSIN.

ΑΠΟΘΕΟΩ, Latinis valet conſecrare, & divinis honoribus proſequi, atque, ut ita dicam, deificare. Quâ autem ratione hoc titulo ſuum librum inſignierit, diſcere potes è Pſychomachiâ. Ibi enim Hereſis, quem Deû coleret, rogata,

*— Deus eſt mihi diſcolor, inquit,*
*Nunc minor aut major: modo duplex, & modò ſimplex:*
*Cum placet, aereus, & de phantaſmate viſus,*
*Aut innata anima eſt, quoties volo ludere, Numen.*

Verſ. 63. *Exſpectat ergo*] Parabolam Chriſti de zizaniis Matt. 13. côtrà atq; alii, ad hæreticos refert.

69. *Plurima ſunt*] Hæc hereſis Noëtum quendam auctorē habet, qui circa annum Domini CCL. eſt auſus aſſerere, Chriſtum eundem eſſe Patrem, & Sp. ſanctum, ipſamq; Triadem in officiorum, & actionū nominibus, non in perſonis accipere. Unde qui illū ſecuti ſunt, Patropaſſiani

ni dicebantur: inter quos Sabellius exſtitit, præceptori dogmatum perverſitate minimè cedens.

79. *Ille pater*] Ea Patris eſt hypoſtaſis, quam Johannes Dei nomine intelligi voluit, quem nemo mortalium vidit, niſi in Filio λόγῳ ὑφισταμένῳ, qui tum patrib. beatis, tùm facta temporis plenitudine Apoſtolis fuit conſpicuus.

120. *Effigiem noſtri ſignaverat oris*] De more ſuô quærit occaſionem explicandi allegoricè ſacras hiſtorias, uſq; eruditionis quaſi ſpargendis leminibus exornandi opus ſuum.

142. *Verbi ſator, auctor & ignis Creditur extra*] Vaniſſimam hanc heresim unicô argumentô eóq; ſolidô confutat Videri Pater non poteſt; Ergò nec pati. Antecedens comprobat teſtimoniis ſacris, ut Johann. 1. *Deum nemo vidit unquam.* & Joh. 6. *Non quòd Patrem quis, quam viderit, niſi is, qui eſt à Deo: hic vidit Patrem.* Exod 33. *Faciem meam tibi videre non licet. neque enim homini fas eſt videre me, quin vitam amittat.* Joh. 1. *Verbum caro factum eſt* Quæ admiſcentur hiſtoriæ, ut illa Abrahami. Gen. 18. Moſis Exod. 3. trium juvenum Babyloniorum. Dan. 3. huc faciunt, ut oſtendant, tantum abeſſe. ut mera & infinita Patris majeſtas humanis oculis ab aliquô conſpecta fuerit, ut ne filium quidem mortalium quis aliter unquam viderit, quàm *per ſpecies, quas poſſit homo comprehendere viſu.*

223. *Semper in auxiliū*] Nobiliſſimus hic eſt locus de perpetuo Chriſti in Eccleſiam amore, quem B. Paulus toties urget, præcipuè cùm ait: *Petra autem erat Chriſtus*; innuēs, Dei filium & ductorem, & cuſtodem Iſraëlitis certiſſimum ſemper exſtitiſſe: facitq; huc tum Irenæi, tum aliorum veterum interpretatio, qui, cùm idem Apoſtolus inquit, *Legem per manus mediatoris datam eſſe*, intelligunt ipſum Dei filium λόγον, æterni Patris fuiſſe oratorē ad populum dicentem verba legis: in quâ ſententiâ fuiſſe & poëtam noſtrum, liquet ex his verſibus:

> *Ipſe dator legis divinæ accedere coràm*
> *Juſſus, amicitia collato qui ſtetit ore*
> *Comminus, & ſacris conjunxit verba loquelis*
> *Carnis in effigie Chriſtum ſe cernere ſenſit.*

247. *Depoſitorq; patris*] Sabellius Pentapolitanus Noëti diſcipulus, ſimiliter docuit, unicam tantum eſſe perſonam in Divinitate, & Trinitatem tantùm in nominibus, non in rebus, ac ſubſiſtentiis diſtinctis confitebatur. Unde illius ſectatores *Unionitæ* dicti ſunt. Vixit circa annū CCLX. Hiſt. Eccleſ. lib 7. 5. & lib. 10. 29.

251. *Sed fortaſſe velis*] Satis tibi eſt, dicere, unum Deum eſſe: Patrem, & Filium eſſe non vis. atqui quantū tu dicis, ipſi etiam Philoſophi Gentiles ante te crediderunt. id quod de ſuo Ariſtotele Jul. Scalig. exercitat. 365. nimium ingenioſe contra Ciceronem probat.

254. *Et quis in idolis recubans*] Nonnihil torſit me hic locus:

nihil tamen in eô immoratus, ad alia perrexi. quo factum eſt, ut poſteà grande pretium meæ feſtinationis reportarem. Nam cum de argumẽtô quodam Paulinô inquirendo ſolicitus eſſem, fortè fortuna incidi in 1. Corint. 8. ubi ſtatim, quod errabam didici. Paulus enim ibi de idolothytis agens, *ἐάν*, inquit, *τίς ἴδῃ σε τὸν ἔχοντα γνῶσιν, ἐν εἰδωλείῳ κατακείμενον, οὐχὶ ἡ συνείδησις αὐτοῦ ἀσθενοῦς ὄντος οἰκοδομηθήσεται εἰς τὸ τὰ εἰδωλόθυτα ἐσθίειν*; Cujus loci vulgata converſio hæc eſt: *Si quis viderit eum, qui habet conſcientiam in idolio recumbentem, nónne conſcientia ejus, cum ſit infirma, ædificabitur ad manducandum idolothyta?* eam converſionem ſecutus eſt Poëta. Alii vocem *εἰδωλεῖον*, *epulum ſimulacrorum* interpretãtur: alii *menſam deaſtrorum*. ego eandem 1. Eſdr. 1. uſurpatam reperio, pro *idolorum fano*, quod ad hunc locum mirificè quadrat.

265. *Nemo Cloacinæ, aut Hippo*] Rationes, quamobrem, diu ante Buſlid. codicis ſcripturam viſam, divinaverim ita legendum eſſe, ſunt iſtiuſmodi. Scribit Fulgentius ad Chalcidium, *Vertumnũ, Priapum, & deam ſtabulorum (quam Apulejus Hippo, ſive Hipponem alii Hipponam nuncupant) inter Semonas Deos numerari, qui tanquam cælo indigni, ob meriti paupertatem, cælitum numero nunquam adſcripti fuerunt.* Quæ verba cum auctoris noſtri propoſitionem mirè confirment & illuſtrent, ſatis argumento ſunt, depravatos eſſe codices, in quibus, mutatis & tranſpoſitis litteris, legitur, *Nemo Cloacinæ aut Tipho.* Idem çenſendum de iis, in quibus eſt: *Nemo Cloacinæ aut Eponæ.* Siquidẹm *Lilius Gyraldus* in hiſtoriâ de Diis Gentium manifeſtò convincit, *hanc Deam à quibuſdam malè Eponam votari.* Verè hoc illum dixiſſe, hinc facile eſt perſpicere, cùm ſcioli Barbaram vocem ſubſtituentes mediâ longam corripuerint.

266. *quamvis olidam*] Ita malo, vel hoc nomine, quod Juvenalis, in mentione hujus Deæ, eodem epithetô utatur, cum Damaſippum ſacrificantem Jovi, ait jurare,

*Hipponam, & facies olida ad præſepia pictas.*

Si pręſepibus ſimulacra fuerint vicina, nihil mirum *olidas* fuiſſe *acerras*. In aliis tamen eſt, *quamvis ſolidam*: In Daventr. *ſolitam quamvis.*

273. *Clinicus ut ſe*] Sic apud Platonem ſapiens ille Socrates, cum ex venenô hauſtô, toto pænè corpore frigeret: *Æſculapio*, inquit, *ô Crito gallum debemus, quem, videte, ut reddatis, neq; committite, ut hoc negligatur:* ſentiens, ſe ex hac vitâ emigrãtem quaſi à morbo convaleſcere. *Clinicus* autem hîc Æſculapius dicitur, ſive ꝙ *κλινικῆς*, & lecto affixis ægris opitulari credatur: Sive quòd *clinices*, id eſt, medicinæ auctor ſit ac pſes.

284. *Semiſer & Scotus*] Cum omnes nationes paulatim inciperẽt miteſcere, deq; ferinis moribus, & victu nonnihil remittere, idq; vel uſu aliarum gentium & commercio, vel ſacrâ Chriſti fide annũciatâ, ſoli Scoti, etiam tum ſibi ſimiles, perſtiterunt, æquè ſcil feri, ac bruti: Ut teſtatur Hieron. li. 11. contra Jovian. Ubi, *ſeſe*, ait, *adoleſcentulum in Gallia vidiſſe Scotos, gentem Britannicã, humanis veſci carnibus, & cum per ſilvas porcorum greges, ac armentorum pecudumq; reperiant, paſtorum nates, & feminarum*

*minarum papillas ſolere abſcindere, & has ſolas ciborum delicias arbitrari.* Hæc addo, ut demonſtrem, non malè me ex fide vetuſtorum codicũ rejeciſſe id quod erat in vulgatis edit. *Semiſer* & *Gothus*: tum quòd veriſimilius eſſet, poëtam finitimæ regionis exemplum proponere; tũ quòd omnes uno conſenſu primam in *Gothus* corripiant

332. *Noſtræ principiorum ſemina*] Utinam hoc acutulis quibuſdam, & perquam ſuo judicio perſpicacib. aliquando perſuaderi potuiſſet; non opus eſſet, tàm multos hodiè tranquillādis Eccleſiarum diſſidiis diſtineri.

361. *Devotus Cippo*] Idolis & Simulacris *Cippus* enim inter alia columnam, aliúdve monumentum ſignificat, quod in viis miliarib. exſtructam rei alicujus memoriam prodit. Bud

366. *Ne præſagô clangore*] ſtrepitu præſagô, & ut Horat. loquitur, *imbriũ imminentum divino.*

369. *Amico imbuit eloquio*] edocuit. ejuſdem farinæ phraſis eſt cũ eâ, quam ſuprà reſtituimus: *Juſtitiam bibere Chriſti: penetrare dogma noſtrum,*

373. *Et dedit olli Ora Dei*] Quia iſtos ex merâ inſcitiâ errare judicabat, longior adhuc fuit in verâ doctrinâ de Trinitate explicanda: nunc duobus argumentis eorum errorem convellit. Unum produxit ex Geneſ. 1. *Et creavit Deus hominem ad imaginem, & ſimilitudinem ſuam, ad imaginem Dei creavit illum, maſculum & feminã creavit eos.* Quod cum ſuaviſſimis verſibus Mar. Victor complexus ſit, non me contineo, quin eos, licet minus, ut cupio, integros hìc adſcribam, quò omnes ad vetuſtum aliquod exemplar reperiendum, commoveam.

*Poſtquam cuncta datus generatim protulit ordo,*
*Quæ mandante Deo cùm plenus mente parentis*
*Filius Omnipotens faceret, ſanctuſq; probaret*
*Veris plena bonis & multâ dote referta*
*Spiritus, ac longam in ſeriem manſura foveret;*
*Cauſſa datur mundo propior, cur juſta viciſſim*
*Cauſſa prior. Jam mundus erat; jam ſidera, & ortus,*
*Aërq; & vitreum pelagus, terraq; virentes:*
*Nec ſpectator adeſt, quem tanta gloria molis*
*Impleat, atq; oculis avidum per ſingula ducat.*
*Quid poſſint conferre Deo? poſſeſſio nulla eſt,*
*Si rerum poſſeſſor abeſt. nunc Rector Olympi;*
*Stat data ſumma operi, bona ſunt quæcunq; creavi,*
*Nunc hominem faciamus, ait, qui regnet in orbe,*
*Et ſit imago Dei (ſimilem decet eſſe creanti)*
*Liber, ad arbitrium fruitur qui mente, creatus.*

Alterum argumentum eſt Gen. 19. *Igitur Dominus pluit ſuper Sodomam, & Gomorrham ſulſur, & ignem a Domino, de Cœlo, & ſubvertit civitates has.*

398. *Sed ſtalit in faciem*] Mentis ignaviam, & ſtupiditatem incredu-

litati Judæorum prætexit, figuratè ad hoc comprobandum abutens hiſtoriâ, quæ eſt Exod. 20.

411. *alienò ſtipite jactat* ] Non gloriamur alienò ſtipite. Lubentes enim hîc monenti Paulo Rom. 11. audientes dicto ſumus. poſſumus ſiquidem & nos vobis facilius multò & citius defringi, & cadere. ſed oramus, ut quia nunc tandem veſtro trunco inſiti ſumus, & uno illius ſucco alimur, veſtra avulſione & lapſu contriſtare nos porrò deſinatis: quod ſi non impetramus, ſaltem ne invidete noſtræ felicitati.

421. *Laſcivire choris* ] æquè ut olim cupidè, immò laſcivius convenire, ad Paſchæ feſtum peragendum.

427. *ſignatò collinit ore* ] Alludit ad Domini præceptum, quô, ut eſt Exod. 12. Judæi, ab ultimâ Ægyptiorum plagâ immunes futuri agni ſanguine poſtes, & ſuperliminaria domorum conſpergere jubebantur.

429. *ſed Chriſto feta, meamq; ſpem paritura utero: quam ſpem? niſi* ] Ita in pleriſque apographis. Interpunctionem ipſi ex ingenio addidimus. Fuxit, inquit, *lex cælo illa, non quam carne colis, ſed quæ Chriſto feta eſt*; quod antea dixit in eadem metaphora perſiſtens, *quam ſpiritus implet interior quæque utero paritura eſt ſpem meam, nimirum Numinis almum lumen, & adventum Domini.* Hujuſmodi perſonæ mutatio eſt illi frequens. Infra:

*Vidiſti Angelicis comitatum cœtibus alte*
*Ire meum, cujus ſervor munimine, templum.* Item.
— *convicta fatere*
*Eſſe Deum, ſolus qui me tibi præripit,* JESUM.

451. *Fronte crucis* ] Joh. 19. Poëticè autem hic ſcribam inducit Pilato reſpondentem ut infra ſibi Lazarum.

455. *Quidquid ab arcano* ] Hanc ſcripturam unà cum verſuum ordine manuſc. debemus. Et verò quis ſonum, non, ut alii inconditum, ſed articulatè noſtræ fidei arcana exprimentem, non arte, ſed naturæ organis efformatum omnib. muſicorum inſtrumentorum modis non anteferat?

468. *Audiat inſanum bacchantis energima* ] Uſitatiſſimam fuiſſe eo tempore hanc dictionem, etiam inter Latinos, arguunt cum alii multi, tùm Sulp. Severus, qui in vitâ Martini eâ non ſemel utitur.

480. *Cyllenius ardens* ] ſuprà: *Venerator Deucalionum.* utrobique ea antonomaſiæ forma eſt, quam ſuprà indicavimus

506. *Delphicâ damnatus* ] Delphis Bœotiæ Apollinis oraculum conſulebatur *Cortinam* Servius in illud Virg. *Et mugire adytis cortina recluſis* interpretatur locum, ſeu cavernam, ad quam Phœbas rapta vaticinabatur. Robert. Stephanus ex illo ejuſdem, *magni cortina theatri*, conjicit eſſe locum velatum unde mimi, & actores egrederentur. Quæ acceptio neque illi phraſi diſſimilis eſt, quam me puerum aliquando Eraſmus docuit, *revolvere lecti cortinas:* Et huic ea loco (quemadmodum is in manuſcr. eſt, *tripodas cortina tegit*, non *regit*,) optatā lucem affert. Quæ contra Servium affert Sipontinus, plauſibilia eſſe non nego: loca tamen plura apud

ra apud auctores ab eo explicata fuiſſe velim Nam & in illo, quòd tripodem, & cortinam pro eodem vaſe accipit auctoris noſtri ſententiam obſcurat, & eruditiſſimis hominibus, inter quos *Alexander Neapolitan* eſt, adverſatur.

508. *Fata Sibyllinis*] Romani veteres ad libros Sibyllæ, quæ pro locis in longiſſimâ ætate ſæpè mutatis varia cognomina adepta eſt, tanquam ad certum oraculum in rebus dubiis accedebant teſtis eſt Livius. In lūcô quernô, qui Dodonæ Epeiri vicinus Jovi ſacer erat, duæ columbæ (alii eas aviculas fuiſſe autumant olim reſponſa dabāt. auctor Herodotus. *Juppiter Hammon* ſeu *arenarius* in Lybicis Syrtibus & deſertis, templo à Liberô filiô exſtructo, colebatur in formâ arietis & conſulebatur Lucan. 9. Cæterum *inſanos vapores* vocat furorem fanaticum; cujus materia à medicis vapor calidus & urens, in cerebrum elatus ſtatuitur.

528. *Forte litans Hecatem*] Julianum apoſtatam intelligere videtur de quo mihi videor tale quid olim legiſſe: Sed de hoc ut certior nunc fiam, varias hiſtorias evolvere, mei otii non eſt. De Proſerpinæ, ſive Hecates ſacris, diximus ſuprà. Nam *Zoroaſtres*, teſte Plinio, Nini tempore primus magiam in Perſide invenit. *Theſſalia* quoq; illi adeò fuit dedita, ut in proverbium abierit.

581. *Jacet illud nobile templum*] Totius cōfutationis hæc ſumma eſt. Cùm rogaſſet Judæos, án nō corū agnus Paſchalis merè fuiſſet typicus, & Meſſiæ adventum, & mortem prænunciaſſet, probat maximam orbis partem Chriſti fidem & dogmata jam amplecti: quos omnes ſi errare exiſtiment, at habendam ſaltem eſſe fidem ipſis Dæmonum teſtimoniis, qui Chriſti ac diſcipulorū ejus imperio ejecti fuerint, & quotidiè adhuc ejiciantur cum magno Evangelii fructu Atque hujus rei nobile exemplum affert recens adhuc, omnibuſque notiſſimum, utpotè quod præſente Imperatore & ejus omni cohorte acciderit Poſtremò eos oſtendit facile poſſe ex templi Solomonii deſtructione, & miſero ipſorum exſilio de religionis ſuæ interitu judicare, ſed occæcatos eſſe, & degeneres, eoq; dignas nunc juſti ſanguinis effuſi pœnas pendere.

610. *Sunt qui Judaico*] Ebionitæ iſti aliàs appellantur ab Ebione: adverſus quos Paulus ad Galatas ſcribens invehitur. *Hi*, teſte Hilario lib. 1. de Trinitate, *Chriſtum ex viro & muliere natum eſſe, uq; ovium a ſancta & inculpata merita ἀνθρωπόθεον; ſeu Deum effectum eſſe afferebant* Hos imitati ſunt Pelagius, & Neſtorius.

654. *Vel, ſi concretus auditus*] ex mole terreâ, quæ propriè *bruta* dicitur, compactus, eóque ad cæleſtia percipienda minimè accommodatus. Notum eſt axioma Phyſicum. *ſenſus exteriores ad objectum magnoperè inſigne hebere, eorumq; judicium violari.*

654. *vel concretus*] ſtupidus, craſſus, obtuſatus, ut verbi cauſâ. in θλάσει, ſeu compreſſione tortuoſorum flexuum auris ſolet coutingere.

gg 3

681. *luctantibus horis*] præ incredibili Meſſiam videndi ſtudio certatim ſeſe mutuò prævertere conantibus. Simili auxeſi uſus eſt ſuprà:

*Quid eſt, quòd artum circulum*
*Sol jam recurrens deſerit?*
*Chriſtusne terris naſcitur*
*Qui lucis auget tramitem?*

Et Rom. 8. ubi nos Paulus excitat in ſpem reſurrectionis: *οἴδαμεν γὰρ ὅτι πᾶσα ἡ κτίσις συστενάζει ὑμῖν ϗ συνωδίνει ἄχρι τοῦ νῦν*. In excuſis libris, quos hîc minimè expreſſimus, eſt, *lactantibus horis*, i. diem proficientibus, & nutricis in morem alentibus. Ejuſmodi eſt illud infrà: *texit Sol annuus annum*. Alterutrius lectori optionem facio: Prius tamen malim, & in manuſcriptis eſt.

686. *ceſſiſſe Anguem*] Nihil hac fictione liberalius, nihil vividius, nihil ingenioſius, præſertim ſi ejuſdem ſtellæ laudes ſuprà elegantiſſimè decantatas huc adducas, & cum hiſce compares. Incredibile, quanta ingenii vis & elegantia utrobiq; elucebit.

741. *Altiùs inſpecta quem*] Etſi veteres mei, formiſq; excuſi codices, paullò aliter hos verſus & ſcriptos & interpunctos haberent: hoc tamen excuti mihi non poteſt, quin illi depravati ſint, & ad hunc modum corrigendi, ut ſenſus commodior eruatur.

749 *nec fluctum ſemper anhelat*] non omni tempore movetur, & largis hauſtibus ab ægrô ſe patitur hauriri, ſed certis tantùm vicibus, turbante eam ſc. Angelô. Joh. 5. ubi piſcina hæc *Betheſda* appellatur. Poëta aliud nomen ex Joh 9. mutuatus huic loco accommodavit, ex duab. hiſtoriis unam faciens: quam ſtatim myſticè ad baptiſmi lotionem, quæ Chriſto cum humanâ carne unito energiam ſuam ac vim ſortita eſt, pro conſuetudine traducet ſuâ.

793 *Crudam, & inexcoctam*] Ita Daventr Bina autem hæc epitheta conjûgit, ut ſculptorem oſtendat adeò è nihilo aliquid efficere, ut æreę maſſę etiam centies recoctæ eandem retineat materiam, æq; crudam, æquè inexcoctam, & nihil minus quàm vel minimâ parte immutatam. Vulgata lectio eſt, *ab æris rud. re*. quod quanquam minus Latinè dicatur, ſi tamen omnes manuſc approbarent, ego non rejicerem.

817. *ubi Tanara triſtia*] q d num regna tenebrarum *Tanara* & fluvii infernales contigui fuere tumulo, atq; ita factum eſt, ut Lazarus imperantis Domini vocem audierit?

835. *O mors auditus jam mitis legibus*] Cui impoſitæ ſunt leges, & jam dicto audiens eſſe cæpiſti al. *auritis*.

838. *Eſſe Deum*] Quia hanc Judaicam ſive Turcicam potius hæreſin corruituram videbat ſtatim, atq; ꝓbaſſet, Chriſto, quia aureà Deus erat, non opus fuiſſe per recte facta *ἀνθρώπου*, totus in hoc ſint: ac proinde omnem Chriſti vitam, ab uſq; Angeli prænunciatione ad Lazarû à morte ſuſcitatum, iis in memoriam revocans, pleraq; oſtendit in naturâ merè humanâ non potuiſſe cadere: eoq; manifeſtam ejus divinitatē arguere. Loca ſemel alibi oſtenſa hic repetere non ſtatui.

859.

8;9. *Non tamen ipſa Deus*] Gnoſtici,& Manichæi animam ſtatuebãt Dei eſſe ſubſtantiam. Infert Poëta: Ergò aut Deus eſt aut pars ejus. A Deo inſtar filii genitam non eſſe probat, quod à ſordidâ corporis compage finiri queat, ac comprehendi, cùm Deus infinitus ſit & incomprehenſus. Obiter addit, in quò naturæ, cæteroquin toto genere diverſæ, inter ſe conveniant.

868. *Cujus ſimulatio in umbrâ eſt*] Recepta lectio fuit, *cujus imitatio in umbrâ eſt*: Sed verſus illi recla nat ac ſenſus Nam umbræ non tàm imitari eſt quam ſimulare. Imitatio aliquando exemplar propoſitum elegantiâ & dignitate vincit: ſimulatio omnis falſa eſt & umbratilis.

891. *Et peſſum damnata ruens*] Adulterinam dictionem, *preſſum*, loco movimus Porrò alteram dilemmatis partem hîc diſſolvit *Anima tempore capit. Non igitur Dei pars eſt.* Cæpiſſe eam, è Gen. II Ubi narratur Deus formato limo inſpiraviſſe ſpiritum vitalem, ita probat. Si anima dumtaxat Spiritus eſt, ac flatus Dei, aliud ſanè quid eſt à Deo, certo moderamine pro Dei flantis voluntate formam, quo modo in nobis eſt aër, quem pro noſtrô arbitratu varium efflamus, & ſonus item fiſtulę, qui ex ratione concitati flatus alius atq; alius auditur.

925. *Collige de ſimili*] Altero hoc argumento, animam tempore cæpiſſe probat: quemadmodũ ſcriptura noſtræ mentis tarditati conſulens, animum divini oris ſpiraculum eſſe, ita carnem noſtram ait manib. Dei compoſitam eſſe & creatam at hæc tum primum exiſtentiæ ſuæ principium & modum adepta eſt Igitur & alia.

947. *Aut ſi majeſtas anima eſt*] Tertium argumentũ. Si anima vobis eſt majeſtas, i. divinitas, pars nempe Dei, non autem creatura, cur opus habuit Dei gratiâ? cur quotidiè adhuc labi poteſt, & puniri, ꝙ jamjam (ſorite ingenioſiſſimô compulſi) mihi conceſſiſtis?

983. *ne tradux e carnis*] Factâ mentione de originis peccatô, ad alterũ errorem delabitur, quem diligenter, ut caveamus, monet. Is quendam Tertullianum auctorem habet, teſte Auguſt. lib. de hęreſib. cap 89. ubi, inter alia, hæreſin dicendam eſſe negat. tuentur eam hodieque Eccleſiæ Æthiopicæ.

987. *Fundit opus natura ſuum, quo parvula anhelent vaſcula*] Natura, inquit, latente, & occultâ quadam lege ita fundit, ſeu efformat ſuum opus, nimirum ſemen genitale, illudq; cum materno ſanguine contemperat, ut facultas procreatrix illi inſita calore in ſemine ſopitô uſa, primũ hepar, cor, pulmones, ſplenem, aliaq; omnia vaſa ad nutritionem accõmodata, deinde reliquas partes integrales delineet quibus intra dies 44. jam anhelantibus & in fetum planè viventem coactis, illa vitalis ſcintilla ſc anima adſit, naturaleſq potentias ſuâ vi imbuat, totumq; opus perficiat. de quo vide latius Auguſt quęſt 32. Exod. 20 Relativum ergo, *quo*, vel auferendi caſus erit, ſubjectum deſignans, vel adverbium.

1006. *Quid peccatorum proſapia*] Aldus hunc verſum omittit, iteratione, ut opinor, offenſus.

1021. *Eſt operæpretium, nebuloſi dogmatis*] Ejus autor exſtitit Manes Perſa, circa annum Dom. CCLXXX. qui, præter alia, cum Marcione ſibi communia Chriſto verum corpus fuiſſe negabat, ſed, ut ita volebāt Appellitæ, phantaſticum, & aëreum.

1055. *Hunc numerum Chriſtus*] Mirum quàm ſeſe torqueant interpretes, præſertim non ita vetuſti, in explicando illo Matth. *Univerſa itaque generationes.* Alii alia comminiſcuntur, tanquā Sphingis ænigmate propoſitô. Chryſoſtomus duas affert interpretationes, quarum utraq; æquè plauſibilis eſt, & apposita. Sed poſterior huic Prudentianæ magis aſſimilis. Ut enim Poëta numeros ſeptenarios refert ad annum Jubilæū, qui ſemper in quinquageſimum incidebat: eoſdem ita Chryſoſtomus trahit allegoricè ad ſex dies, quibus creatus eſt orbis, quos appellat dies operum, laboris & miſeriarum, ad quę dicit Chriſtum natum eſſe, ut nos ab iiſdem liberet, & exſolvat.

1107. *Decreverat quoniam Chriſtum Deus*] Confutationis totius hæc ſunt capita. Primum, eos impietatis accuſat, quòd Chriſtum vanitatis, & mendacii inſimulent, cum in omnibus hujuſce vitę actionibus, & muniis, quæ ille ſibi reverâ nobiſcū communia eſſe voluit, tum in ipſis quoque verbis, quibus pro ſuâ benignitate toties ſeſe Filium hominis appellavit. Urget deinde Chriſti genealogias Matth. 1. Luc. 3. ex eorum verbis nimirum effici, omnes, quorum ſemine Chriſtus natus fuit, aërea habuiſſe ac umbratilia corpora, quale Chriſtus. Poſtremò, ſi, inquit, verum hominis corpus Chriſtus exhorruerit, neque eò in hac vitâ fuerit veſtitus, nego ego quidem mihi illum ſervatorem eſſe; nego, nos ab illô redemtos eſſe. Neceſſum enim fuit, ut hominum genus non niſi ab eô, qui verus homo eſſet, redimeretur. Et profectò ita eſt. Cum Deus totam hanc univerſi molem ſolo verbo creaſſet, ſolum hominem dextrę honore dignatus eſt. Ei enim ex terræ pulvere formato, ſpiritum vitalem inſpiravit. quorſum hoc? præſcius ſcilicet, hac ipsâ veſte unigenitum filium aliquando eſſe induendum.

1031 *Noſco meum in Chriſto*] Hanc Poëtæ noſtri contra Apellitas aſſertionem, an ſint, qui hac tempeſtate reapſe irrideant, nihil affirmo. miror magis, tot tantoſque viros de comprobandâ animæ immortalitate ſolicitos eſſe.

# IN HAMARTIGENIAM PRÆFATIO.

Verſ.1. *Fratres ephebi*] Peccati originem, unde huic libro titulus datus eſt, ab ipſis fontibus arceſſiturus, Caini ſacrificium, & ejus repudiationem, atque eà occaſione admiſſum ab eô ſcelus hìc proponit. hæc omnia ad Marcionem transferens, qui pravè ſacrorum diſciplinam dividens, mactare dum ſe vota cenſet rectiùs, tranquillam Eccleſiæ pacem turbabat. Nam Gnoſticos, Manem, Cerdonemque ſecutus, duos conſtituebat Deos, pariter æternos, interque ſe pugnantes; unum quidem mundi conditorem, auctorem legis & Prophetarum, inconſtãtem ſanguinarium, omnis denique mali artificem: alterum ſuperiorem & potentiorem, *πλήρωμα πάντων*, patrem Jeſu Chriſti, qui legem & Prophetas diſſolverit, omniſque boni ſit auctor. Finxit idem Stoicam neceſſitatem in bonis & malis actionibus, multaque alia portentoſa deliravit. In eum ſcripſit Tertullianus. Videtur autem Poëta in hujus errore confutando omnem ingenii vim, ac robur explicuiſſe. Materiam namque difficillimam intricatiſſimãq; de fato, ac liberà voluntate, mirum quanta verborum & ſententiarum dignitate ac mole pertractet, ipſis rhetorum floſculis belliſſimè omnia referciens: adeò, ut ex ſolo hoc poëmatiô quis facilè conjecerit, in quovis illum ſcientiæ, ac literarum genere excelluiſſe.

12. *Oblata nec tu lege rectâ dividas*] Quaſi dicat, fieri poteſt, ut ex animô offeras: ſed quia ſeorſim, & diverſa offers à fratre tuo, idque cum quadam æmulatione vota tua mihi accepta non ſunt. Simile eſt: *Zelum habent, ſed non ſecundum ſcientiam*. Cæterum hæc Dei ad Cainum verba aliter multò in vulgatis Bibliis habentur. Memini tamen me hæc ipſa legiſſe in hiſtoria quadam manuſcriptâ, è litteris ſacris excerptâ: & editio Græca cui olim Latina quædam reſpondiſſe videtur, ita habet: *ἵνα τί περίλυπος ἐγένου, καὶ ἵνα τί συνέπεσε τὸ πρόσωπόν σου: οὐκ ἐὰν ὀρθῶς προσενέγκῃς. ὀρθῶς δὲ μὴ διέλῃς, ἥμαρτες. ἡσύχασον, πρὸς σὲ ἡ ἀποστροφὴ αὐτοῦ, καὶ σὺ ἄρξεις αὐτοῦ.*

37. *Docet Duitas*] Per Duitas Marcionis diſcipulos intellige. ad novam & monſtroſam hæreſeos ſpeciem exprimendam novum atq; monſtroſum vocabulum effingit.

44. *Hic qui caduci*] Et hunc verſum Aldus omittens integram periodum in duas ſecat.

# *HAMARTIGENEIA.*

Verſ. 11. *Forma patris veri*] Cum Marcionis inſcitiam oſtēdiſſet, qui ex rebus perituris, quæ vel bonæ ſunt, vel malæ naturam divinam metiri fuerit auſus, duoſq; Deos ſtatuerit, cum multa neque perpetua, neq; ſumma pariter atque omnia eſſe poſſint, præoccupat lectorem, cui ſcrupulum è ſuperioribus injectum eſſe putabat, & quomodo Deus in Trinitate unus ſit, docet, afferens elegantiſſimam ſimilitudinem à triplici Solis effectu ductam

69. *Imperitare vage*] Neq; iſtud quidem carmen Aldus habet, cui adſtipulatur edit. Daventrienſis, & unus manuſcr. qui idem in verſu proximo nonnihil variat. habet enim non *reſolutos*, ſed *revolutos*.

85. *Nemo duos Soles*] ἀμβλυωγμα vitium oculi eſt, cum humor Criſtallinus præter naturam glaucecit. De pareliis lege Ariſtot. III. Meteor.

95. *Sunt duo? ſunt. igitur cur non ſunt multa*] Ita Davent quanto autē hoc melius ſit, quam quod anteà legebatur: *Si duo ſunt igitur, cur non ſunt multa*; nemo non videt.

111. *Unus ais triſti*] En tibi errorem Marcionis, quem nos ſuprà ex aliis auctoribus breviter excerpſimus. Auctor verò paulò pòſt priorem ipſius Deum Luciferum, Dæmonum principem, facit, cujus deindeè cœlô lapſum, & ab eô technas Adamo ſtructas, unà cum malorum cohorte terris poſtillà incumbente ſubnectit, pulcerrimum totius hujus libri argumentum.

182 *Sed cuncta per ipſum facta*] Confusè. nam apud Iohan. cap. I. eſt δι' αὐτοῦ, quod propriè Deo filio tribuitur. quâ ratione eundem ſuprà unigenam appellabat & omniparentem, quod πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἕν, ὃ γέγονεν. Vide idem explicatius I. Cor. VIII.

191 *Dominum quoq; conditione impoſitum*] Ea fuit, uti arbore ſcientiæ boni, & mali abſtineret: ſin minus, moriturum eſſe. In multis eſt; *conditioni impoſitum*; quod etſi ſciam, quomodo explicari poſſit, non probo

231 *Medicante veneno*] Quia ad medicinam rectè faciendam, præcipue in purgationibus maxima ſunt momenta rerum venenararum, id eſt, quæ cum naturâ noſtrâ nihil habent ſimile; inde effectum eſt, ut & φάρμακον, & *medicamentum* in utramq; partem, bonam & malam uſurpetur Quare *medicari* hìc non mederi eſt: Sed inficere, ſeu corrumpere: & *medicatum*, quod eſt venenatum, & exitiale. Infrà:

> *Securam rapiens medicatô vulnere vitam.* Item:
> *Sed magis aligera eſt, magis & medicata ſagitta.*

261. *Ornatus ſolvendi leno pudoris*] Non potuit iſti indefeſſo κωμῳδό-των & lenociniorum ſtudio melius epitheton dari. Videmur enim eo tanquam lenone uſi, inſitam nobis verecundiam, & pudicitiam proſtituere. Deus faceret aliquando impiis Turcis, hoc nomine minus eſſemus contemtui.

287. *Genuina leves*] Ita manifeſtè habebat Pulmani manuſcript. & Davent quô non video, quid ad ſenſum magis potuerit facere.

289. *Ramorum ſpolia*] Veſtes intellige apud Seres Scythiæ, è frondium lanugine paratas: de quibus Plinius 6. Nat Hiſt. 17. & bombycinas. idem lib. 11 cap. 23. veſtes autem ſcutulatas, quæ circulis & orbiculis araneorum telæ ſimilibus diſtinguebantur Luſitanis multum uſitatas fuiſſe, teſtatur idem 8. Hiſt. 48. In verbo *perfundere*, alluſio eſt ad verum ſcutularum uſum.

322. *Medicata ut fercula*] delicatè apparata, ſuavia; hîc contrà ac modò, in bonam partem capitur & metaphoricè

323. *Vegetamq; gulam*] quæ natura ita valida eſt, ut niſi copia ingeſti cibi opprimeretur, meſcari non debebat. In aliis eſt, *vetitam*, quod & ipſum huic loco convenit, ut dubitem, utrum verius.

348. *Nam Deus atque Deus*] Vide hominis religionem! Singularem numerum bis repetere maluit, quàm uſurpare pluralem , ut quam longiſſimè à gentilibus recederet Quàm propè igitur ab illis eum abeſſe exiſtimas, qui nuper à tribus Diis ſuperûm ducibus donatos libellos tribus Diis hominum ducibus obtulit?

366. *Oleo maduiſſe palaeſtras*] Infrà:

> *Nunc maſtigophoris, oleoq; & gymnadis arte*
> *Unctus pugilibus miles pugnabat Etruſcus.*

Agit de palæſtrâ, quam *unctam* appellabant, ubi colluctaturi ceromate, ſive oleô prius perfundebantur, mox inde pulvere conſpergendi, quò corpora ſudore, & oleô lubrica, mutuas luctantium prehenſiones promtiùs admitterent. Unde proverbium: *citra pulveris jactum*. Spartanos autem palæſtritas fuiſſe clariſſimos teſtatur illud Propert.

> *Multa tuæ, Sparte, miramur jura Palæſtræ.*

Inſequens de χοινοβάτῃ intellige, quos Terentius *funambulos*, Plautus *funipeos*, Græci etiam ἀκροβάτας appellant.

370. *Inde feras volucri*] Iſtiuſmodi ludum audio apud Italos magno eſſe in preciô, quô tauros acuminatis & ardentibus calamis exſtimulantes in rabiem agunt : eiq; ludo vix unquam prius finem imponi, quàm nonnullis, quibus gloria vitâ eſt carior, maximo conſtiterit.

403 *Hinc geris Herculeam villoſus.*] Notare videtur Cynicos, quorum ſupellex erat baculus, & pera : quiq; è ſordibus ſapientiæ laudem, & gloriam venabantur. Quod de Hercule Gallico, ſive de illô, cui in Circo Flaminiô fuit commune templum cum Muſis, afferri poſſit : adeò probabile non videtur. De Gymnoſophiſtis Indis Philoſophis, Auguſt. de Civitate Dei lib. 15. varia narrat.



Digitized by Google

405. *Lapides fumoſos*] ex ſuffitu thuris,aliarumq; rerum,quæ in ſacrificiis adoleri ſolent.

409. *Quanta victos ditione triumphat!*] Plinius de viris illuſt. Achæos bis prælio fudit. triumphandos Mummio tradidit.

4 0. *Et agmina denſet*] Ita & alibi. Virgilius quoq; 7. Æneid. teſte Serviô: *totis Agmina denſentur campis*. Veram de his gentibus Hiſtoriã, quàm prodigiosè ab Iſraëlitis ſuperati fuerint, habes per totum librum Joſuæ.

442. *Miſerorum in corpora faſces frangere*] ſuprà in Caſſianô:
*Fragiles ip ſq; ora tabellas frangunt.*

462. *Externi laudant anathemata regni*] mores, vitam, & ſacrificia quæ Deus execratur. Vide Threnos Hieremiæ. Inſequentia habes Exod. 1. & 16.

478. *Vallem botryonis optimam*] Vallem Hierechuntis racemiferam, vitium feracem. Martial. lib. 11. *Nec dignum totô te botryone putat*. Attingit hiſtorias Numer. 13. Joſuæ 6. 3. 13.

511. *Qui luctamen*] Epheſ. 6.

555. *Sed quid ego omne*] Adhuc totus in hoc fuit, ut oſtenderet auctorem mali eſſe, non Deũ (bona enim omnia ſunt, quæ ille cõdidit. Gen. 1.) ſed unicum Sathanam, qui aliquando perfectiſſimâ ſpecie à Deo creatus, ſuâ ipſe culpâ cælo exciderit, & Adamo inſidiatus humanum genus cum totâ univerſi mole labefecerit & corruperit: eum inde uſq; nunquã conquieſſe, ſed plures nocendi artes indies excogitare; nullum deniq; in omni hoſtium numero tantum negotii nobis faceſſere, cùm aliis de cauſſis, tum quòd ſenſus noſtros ſubterfugiat, & à pleriſq;, non ut hoſtis, qualem ſe poſtmodum exhibet, ſed uti amicus deſideratiſſimè accipiatur. Ceterum cum ex iſtis Lectori dubitationẽ oboriri prævideret, ad alterã argumenti partem de libero arbitriô ſc. exſequendam ſeſe accingit. Atq; hîc ſtatim orationis ſeriẽ aliò convertens init o hominis vicem deplorat, qui omne genus peccati, quorum impium parẽtem modò cõmonſtravimus, tàm volens in ſe admittat, cùm nõ ignoret ea, Abſalomi & viperarum inſtar, ſibi aliquando exitium eſſe allatura. Quia autem Marcion id eum volentem facere negabat, ſed cogi ad hoc à Deo, quando ille permittat, neq; prohibeat cùm poſſit: Poëta diverſum adſtruit bonitati ſcil. divinæ, & ſapientiæ adverſari hæc duo, velle peccatum, &, peccantem redimere: eoq; neceſſum eſſe, ut, qui toti orbi præfectus fuerit, ſibi ipſe præficiatur. alioqui non dicendum eſſe bonum vel malum, qui qualis qualis eſt, eſſe cogitur: exemplis quoq; Adami & Hevę Gen. 3. Loti & uxoris ejus, Gen. 18. Ruthæ & Orphæ nuruum Noëmis, Ruth . manifeſtò voluntatis libertatem aſſeri, quod illis licuerit & velle, & nolle, & pro ejus ratione aut pœnis multati ſint, aut præmiis affecti. Idipſum lucidius facit ſimilitudine duorum fratrum, qui in biviô conſtituti erant, & columbarum, quæ aut inſidiis capi, aut eas evadere poterant.

562. *Ar-*

562. *Armamenta damus*] Ducta eſt metaphora à navium ſupellectile. Abſalomi à patre defectionem lege 2. Reg. 15.16.17.18.

584. *Sic vipera, ut ajunt*] Rectè adjicit, *ajunt*. reverà enim fabula eſt, à Plinio, Ariſtotelis ſententiam malè, & perperam convertente conficta. Vide obſervationes Leoniceri in cap. Plinii XXXVII lib. 11. & Centurias Amati Luſitani, qui facto periculo rei veritatem expiſcari conatus eſt.

606. *Et ortum per ſcelus exſculpens*] Exitum violentè fiſſo utero molitus, & quaſi extorquens. Terent.

*Poſſum'ne ego hodiè verum ex te exſculpere?*

612. *Conjuge Beliade*] Patronymicum deductum à Belial, ita tamen, ut mediam, quam modò produxit, hìc corripiat. Sic ſuprà facit, in *Marcion*, & *Marcionita*. Agnoſcis licentiam, de quâ antè, in nominibus propriis.

624. *Vos increpo peccatores.* Johan 8.

638. *Dulceſq; vocans in fornice natos*] Suis ipſa vitiis, quæ ex tali connubiô parit, ſtultè abblandita, ignorans ea, quomodo viperæ accidebat, ſui fore interitus aliquando cauſſam. *Fornix*, lupanar tranſlatè ſignificat, quòd meretrices ſub fornicibus, ſive cameris degere conſuellent. Juvenal.

*Lenonum pueri quocunq; in fornice nati.*

661. *Vetiti quòd amore peremtos Excitat è tumulis*] Exiſtimo loqui illum de Adamo & Heva, aliiſque unà cum reſurgente Chriſto ad immortalitatem tranſlatis de quo ſuprà Non ignoro tamen quid de communi carnis reſurrectione huc adferri poſſit: ſed quid hoc ad confirmationem ejus, quo de agitur? Imò inferre potuiſſet adverſarius, hoc ipſum incertum adhuc eſſe. & probatione egere, cùm alterum ex Matthæo 27. ſit certiſſimum Sed & verba quoq; rem jam factam præ ſe ferentia hanc expoſitionem non admittunt.

699 *Unde, ait*] anteà: *Vade, ait.* Verùm illud magis ſerviebat orationis connexioni. facilis fuit lapſus ex mutatione litteræ, *u*, in, *a*.

751. *Liquitur illa*] Manere etiamdum illam ſtatuam, ſeq; eam vidiſſe refert Joſephus 1. Antiquit. 19.

865. *Ægri reverentis abyſſus*] Attulimus è manuſcriptis ſcripturam paullò commodiorem eâ, quæ eſt in excuſis exemplaribus: non ignari intereà, eam tum orationis, tum phraſeos aſperitatem mollicellis quorundam auribus non eſſe ſatisfacturam. Sed quid agas? Si in ſanando hoc vulnere tam fuiſſem crudelis medicus, quàm Manutius aliquando fuit (inductis enim ille ſeptem carminibus, hæc duo conjunxit,

*Ambroſiumq; bibit roſeo de gramine rorem,*
*Diribus & longo fumantibus intervallo.*)

nihil fuiſſet facilius. Sed aliud eſt, corpus priſtinæ ſanitati reſtituere: aliud cum melius poſſis, extremo remedio adhibito partem aliquam mutilare. Alludit auctor ad illam, ſive hiſtoriam, ſive parabolam, quæ eſt Luc. 16.

871. *Nec mirere locis*] digreſſio eſt de oculis animæ, non conſilio inſtituta, ſed occaſione divitis ſuſpicientis Lazarum in ſinu Abrahami.

876. *Involvit vitreò quos lucida palla Obice*] Organum viſorium ita depingit, ut ſola ejus conſtructio indicio eſſe poſſit, quibus partibus ab animæ oculis ſuperetur: ait enim oculos à lucidâ pallâ vitreò obice ambiri & involvi, ita ut ſpeculi formam præ ſe ferant, cujus præcipua pars ſint tres humores cõcreti ſeu coagulati cum ſeptem tunicis, qui cum elementis ſuam originem debeant, nihil mirum ſi ad divinam animæ lucem ne comparandi quidem ſint.

893. *Nunquid & exutæ*] animæ.

961. *Non poſco beata in regione domum*] Memini aliquando vidiſſe me hanc orationem ſeorſum cum aliis excuſam, non indicato auctoris nomine. fortaſſe idipſum librario incognitum erat. id conjicio è duobus verſibus, quos in fine appenderat, omninò præter auctoris mentem & ſententiam: quod nemo inficias ibit, qui hunc locum penitiùs inſpiciet, ac cum epilogo Odæ Romano martyri conſecratæ, comparabit.

971. *Saltem mitiſic.s incend.*] Itane, ô Prudenti, tàm abjecto quenquam eſſe animo? aliud certè nobis ſpondent ſuaves Evangelii voces. Siquidem propoſitis divinæ gratiæ obtinendæ inſtrumentis, ſtrictè imperant, *vocationem noſtram certam faciamus*, certoq; & indubitatò æternæ vitæ gloriam exſpectemus: docentque è contrariô infernum ignem aut gravius ſupplicium deprecari, ſervorum eſſe ſemper metuentium, ac penè deſperantium, cum nulla nunc ſit condemnatio his, qui in Jeſu Chriſto permanent, utpote qui factus ſit nobis à Deo ſapientia, juſtitia, ſanctificatio, redemtio.

# *IN PSYCHOMACHIAM*

## PRÆFATIO.

Verſ. 22. *Armat trecentos, terq; ſenos vernulas*] Hiſtoria, quam hîc ſuo, & ſui ſæculi more ad allegoriam trahit, eſt in Gen. 14. Quam etiam C. Marius Victor, ſuaviſſimis numeris aptavit, lib. 3. cujus exordium, quia apertâ maculâ non vacat, obiter proponam.

*Lot captum patruus utprimum comperit Abram,*
*Non fletu (quid enim fletus conferret inanis?)*
*Sed ratione pius, ter centum deligit omni*

Di

*Degregibusq; novum famulos, quos inſtruit armis.*
*Et ſenſim ſequitur, quà tendere prodidit hoſtem*
*Lentum præda gravis: curatq; ut prima quietis*
*Nocte ſuperveniat, cum jam ſanguinea corda*
*Irrigat, & feſſos dulcis ſopor alligat artus.*

Primum mendum ita corrige: *De grege bucq; ovem* &c. Dolenda mehercule tàm boni & antiqui Poëtæ fortuna. Typis enim primùm evulgatus eſt operâ Johannis Gagnæi, ita tamen ut hic novô & audaci caſtigationis genere ſua pro alienis obtruſiſſe videatur. Gulielm. verò Morelius regiis quidem formis eum dignatus eſt: ſed quòd gravioribus negotiis diſtineretur, eſſetq; ab iſtiuſmodi ſtudiis naturâ alienior, vetuſtiſſimi exemplaris veſtigia ex ipſius orationis ἀκολουθίᾳ non ſatis eſt diligenter perſecutus.

33. *Attrita boja colla*] Jac. Meyerus Annalium Flandriæ auctor, in primo hymno περὶ στεφάνων à ſe perpurgato, voculam hanc Plauto in Aſinar. nō incognitā, Prudentio noſtro ante aliquot annos reddidit, non ſine aliorum reprehenſione qui illud, *attrita baccis colla*, interpretantur, quæ antè quàm caperentur ab hoſtibus, geſtabant monilia baccata, id eſt, gemmata: quod quàm ſit abſurdum, & à ſententia alienū, vident omnes. Sententiam autem illius Buſlidiani, & mei codicis ſcriptura comprobavit. In aliis eſt, *bagis*, quam etiam vocem Latium ignorat. Sunt autem *bojæ*, teſte Pompejo, *vincula tum ferrea, tum lignea, dicta à jugo boum colla atterente.*

51. *Vita reſculpat*] ſequatur, & exprimat. Suprà:

*Non ſapis imprudens, noſtrum te fingere Paſcha,*
*Legis & antiquæ productis pingere ſucis?*

Metaphora tracta eſt à ſtatuariis, non invenuſta, duriuſcula tamen, quod in hoc auctore mirandum non eſt.

57. *Si, quid trecentis, bis novenis additis, poſſint*] Antonius Nebriſſenſis, CCCXVIII. Epiſcopis ad Concil. Nicenum vocatis, hunc numerum applicandum putat. ſed non video, quid horum mentio ad allegoriam pertineat. quare Oedipum hîc aliquem aut Pythagoricum exopto.

60. *Parente inenarrabili, atq; uno ſatus*] In aliis eſt: *Parente natus alto & ineffabili.* quem verſum ut mutarem, tum lex jambici carminis Pyrrichium non admittens, tum vetuſti codices me impulere. At unde hæc tanta, ais, utriuſque lectionis diverſitas: neſcio mehercule, ſi hoc non eſt quod ſuſpicor, auctores aliquando ſua ſcripta, quæ antea cum amicis communicaverant, poſtliminio ad incudem revocata recognoviſſe diligentius, ac limatius edidiſſe: id quod de ſua Metamorphoſi Ovidius teſtatum reliquit. Eaque ratione factum exiſtimo ut quàm maximè interdum exemplaria varient. Non diffiteor interim, nos in hoc genere multa librariorum negligentiæ, ac inſcitiæ debere. Illa ſiquidem aliis perpetua multa corrigendi, id eſt, corrumpendi occaſionem præbuit: Hæc,

dum vera & germana non intelliguntur, perverſa & adulterina ſubſtituit, ſæpè omiſſis neceſſariis ſententiam mutilavit, ſæpè aliorum gloſſemata orationi continuæ inſerſit. Quid de ſimiis iſtis dicam, quorum improbam audaciam huic auctori adeò fuiſſe fraudi, bonis omnibus meritò ægrè eſſe debet. Hæc præter inſtitutum

67. *Tunc te*] Animam prolis expertem diu, nunc ſanctorum ſtudiorum, laudabiliumq; vitæ actionum auctorem intelligit. Ita paullò antè Abrahamum *beati ſeminis ſerum patrem* appellabat. In aliis eſt, *Tunc Sarra*, non placet. Exiſtimo ego quidem, Prudentium Abrahami exemplum non tam aliis quam ſibi hîc proponere. Nam ut in proœmio alterius libri fatetur, ætatis anno L VII. ſapere demum, animumq; ad ſcribendum appellere cœpit.

---

# PSYCHOMACHIA.

Verſ. 1. *Virtute cluis*] *Cluere* ſive *præcluere*, pollere eſt, præditum eſſe, eſſe illuſtrem, ac ſplendidum. Infrà:

*Hæc pulcerrima noſtræ ornamenta cluent patriæ.*

23. *Nuda humeros*] Idololatriam phaleris, Fidem alacritate & conſtantiâ communit appoſitè. Velle enim humanis rationibus, & ad oſtentationem adinventis eò pertingere, quò nos Fides à Deo infuſa evehit, ſtultiſſimum.

27. *Frangenda pericula*] Suprà: *Rupto tenebrarum ſitu.* & alibi: *Fraude pudicitiam perſtringere.*

42. *Patrias ſuccincta faces*] Id eſt, altas bitumine ſulfureo lacus Aſphaltitis, in quem Sodoma cum aliis civitatibus, cæleſti igne abſumta ſubſedit.

47. *Saxo ferit*] Pudicitiæ ſaxum teli loco eſt, ſulfureæ faces libidini. aptiſſima antitheſis, &, ut hoc obiter addam, à medicorum ſcitis haud ita aliena. Galenus enim lib. ult. de conſervanda valetud. agens de ægris σπέρμα πολύ τε καὶ θερμὸν γεννῶσιν, Γυμναστῶν, inquit, τινα τῶν ἀθλητοῖς ἐπιστατούντων ἐθεασάμην μολυβδίνην λεπίδα ταῖς ψόαις ἐπιβάλλοντα τοῦ ἀθλητοῦ, πρὸς τὸ μὴ ἐξονειρώττειν αὐτόν· καί τινι τῶν οὕτω παθόντων ἰδιωτῶν ἐξήλωσα, καὶ χαίρειν ἔγνω τῇ χρήσει τῆς ἐπιθέσεως.

53. *Hoc tibi habe, exclamat*] In aliis: *hoc habet, exclamat*; quæ lectio an deterior judicanda ſit, nondum ſatis conſtitui, tum ob venuſtatem proverbialis locutionis, tum quod Virgilium videatur imitari:

*Hoc habet, hæc magno melior data victima Divis.*

57. *Vena animi ſervet*] Facultatem animi ἐπιθυμητικὴν, quam B. Paulus *carnem* ferè appellat Philoſophi in jecinore, tanquam ſede collocant: quod jecur eum, ut alia omnia viſcera, fibris ſuam ſoliditatem debeat, venarumq;

harumq; omnium fons ſit & origo, rectè per metalepſin ex iſtis omne genus libidines, cupiditates, ipſeq; adeò animus intelligitur. tum hîc, tum infrà locis innumeris:

*—— quia ſciſſa voluntas*
*Confundit variis arcana biformia fibris.* Item:
*An'ne pudicitiæ gelidum jecur utile bello eſt?*

71 *Ex quò corporis humani*] Aſperitatem, quâ alibi utitur in noxis criminum amplificādis, hîc nonnihil emolliviſſe videtur, ubi verbis conſolationis plenis Novi Federis gratiam ac vim Baptiſmi myſterio conſignatam planiſſimmè explicat. Eoq; reſpexiſſe videtur, cum ex more veterum, qui rebus præclarè geſtis arma ſua Deorum fanis conſecrabant, Pudicitiam fingit victorem gladium in templo ad aram divini fontis, quem βαπτιστήριον vocant, ſuſpendere: tacitè innuens, omnem libidinis maculam ab Adamo, quaſi hæreditate acceptam, ſacroſancto hoc lavacro ablui, & expurgari.

105. *Ne ſorde laterét*] Et iſtud quoque carmen dictionis correptæ vitio laboravit, quæ & ab ipſo Poëtâ, & à pleriſque aliis producitur, ſuſpectumq; mihi non immeritò ſemper fuit, donec manuſcripti veteram, ut mihi quidem videtur lectionem reſtituerint. Vulgata ſcriptura, quam Nebriſſ retinet, ſatisq; frigidè explicat, meliorum fortaſſe exemplarium auxilio deſtitutus, hæc fuit:

*Condere vaginâ gladium, ne tecta rubigo*
*Occuret ablutum ſcabroſa ſorde nitorem*
*Catholicò in templo.* &c.

159. *Tolerando extinguere vires*] Hujus veriſſimam rationem affert Baſilius: ὡς γὰρ, inquit, τύπτων τὸν μὴ ἀλγοῦντα, ἑαυτὸν τιμωρεῖται· οὔτε γὰρ τὸν ἐχθρὸν ἠμύνατο, καὶ τὸν θυμὸν οὐκ ἀνέπαυσεν· οὕτως ὁ τὸν ἀλοιδόρητον ὀνειδίζων, παραμυθίαν εὑρεῖν τοῦ πάθους οὐ δύναται.

170. *Captis & perdita*] Sanitati enim reſtitutus à fratribus, affinibus, omnibusq; amicis ſingulas queſitas, (vel, ut alii, oves) ſingulasq; aureas armillas dono accipiebat; *Unde illi*, ut habet hiſtoria ſacra, *alterum tantum opum poſt à acceſſit.* Niſi ita interpreteris, duriuſculum eſt. quid ſi verò tranſpoſitis literis, pro *captis*, legas *partis*?

201 *Edita cujus, & ſuſpenſa ab humo*] Vulgata interpretatio eſt: cujus Spei divite regno omnium rerum abundantia procreata eſt, & è terra ſublevata, eô modô, quô apud Romanos recens nati in terrâ primum ſtatuuntur, deinde, Levanæ Deæ auxilio implorato, tolluntur. Eam interpretationem lubens equidem approbarem, niſi tantoperè exercitus humilitatis extenuatus fuiſſet. Et ob id exiſtimo Poëtam, ut abjectos demum ac verè humiles animos ſuâ ſpe tandem potiri oſtenderet, Humilitati ſpem adjunxiſſe: cujus Spei opes ditiſſimô regnô pares editę aliquando ſint, & etiamnum pendeant a [illegible] humo, adeoque alterutram harum virtutum ſine alterâ non conſiſtere: Obiter verò alluſum eſſe ad ἔτυμον humilitatis. Aliorum eſto judicium.

231. *Nimirum vacua creduntur*] Mira profectò, immò inauditâ planè utitur mioſi in irridendâ Spe, in quâ tamen comite, Humilitatis opes omnes paullò antè conſtituerat. Ait enim, fidem haberi mendaciis, inani rumore allatis quibus non aliquid certò miſeris promittatur: ſed jubeantur optare, ut aliquando ſpes futuri fortaſſe boni ſe oſtendat: idque quò lenta ſolatia p gra proſperiorum meditatione, ſeu meditamine (ſic enim malo, cum frequens ſit illi hæc analogia) molli inertiíque eorum deſidiæ abblandiantur, eamque foveant. Similis eſt in Terent. Eunucho:

*Hæc verba mehercule unâ falſâ lacrimulâ,*
*Quam, oculos terendo miſere, vix vi expreſſerit,*
*Reſtinguet.*

250. *Neq; enim perfringere*] Quare *perfringere*, hîc potius legam, quàm *perſtringere*, facit dictio collectiva *manus*. dicit enim: Non operæpretium eſt nobis gravi aliquâ cæde effectâ hanc imbellem aciem perrumpere: verteretur hoc nobis dedecori, qui eam vel pedibus ſolis queamus proterere, ac impulſu umbonis equini ſternere, dejectamque ſuper calcare ruinam. Quod autem in aliis eſt, *perſtringere*, non ſatis dicit; proptereà quod addatur, *duris gradu*. Eſt enim *perſtringere*, leviter & ſine læſione, aut periculo tangere; quô modô uſurpatum eſt infrà:

*—— —— vix in cute ſummâ*
*Perſtringens, paucos tenui de vulnere læſit.*

257. *Sed cadit in foveam*] Superbi inconſideratè agentes ferè ſuæ ipſi ruinæ cauſa ſunt.

310. *Venerat occiduis mundi de finibus*] Interpretatur Ælius de ætate mundi ad occaſum vergente, nimirum ut Hiſpaniam ſuam, & Africam hac ignominiâ liberaret. Facetè! quaſi his duabus regionibus totus Orientis ambitus definiatur, & id Poëta ignoraverit, quòd, ut in vita B. Martini teſtatur Sulpitius, etiam vulgo in ore fuit: Eccleſiam nempe ortu Solis colluſtratam in hac noſtrâ occidentali luxum immodicum ſæpius reprehendiſſe. Certè aliud in Hamartigeniâ reperies, ubi non ſine cauſâ ſui temporis ſtatum multis deplorat. Si quis tamen exiſtimaverit, Poëtam organa potius luxuriæ inde uſque accerſiviſſe, non errabit; cùm hæ regiones, inprimis verò Hiſpania, auri, argenti, lanæ, aromatum aliarumque rerum, ad effeminandos mores pertinentium, copia mirificè celebres fuerint. quæ, ſi ſuis ſe finibus continuiſſent, nunquam fortaſſe nos Belgæ laudem à Julio Cæſare nobis tributam amiſiſſemus.

331. *Obliſô robore*] Hanc ſcripturam depromſi ex manuſcripto Gandavenſi: lubens enim in eâ acquieſcebam. Monere tamen volui vulgatam illam, *oblito robore*, non omninò rejiciendam eſſe, quandoquidem Virg. hoc verbo etiam paſſivè utatur in Bucol.

*Nunc oblita mihi tot carmina.*

Cæterum in quodam manuſcripto Theod Pulmanni, & altero Daventriæ excuſo hoc carmen alia duo ſequuntur, à bellis iſtis, quos anteà dixi,

dixi,homuncionibus efficta, ipſique operi inculcata aſcribam,ut videat quivis,quàm ſint neceſſaria,& auctorem prodant.

*Luxuria huc violas curru delata venuſto*
*Per populos jacit,ut malè credita corda tepeſcant.*

335. *Mirantur*] Verè. Nam cum ad alia ferè omnia vitia veræ alicujus voluptatis libidine impellamur,in ebrietate & ingluvie voluptas nulla eſt ſed fallaci quadam illius umbrâ ineſcati,in mille incommoda ac pericula præcipitamur:pericula inquam,fortunarum omnium, famæ & nominis,valetudinis & vitæ. exempla adduci,opus non eſt.

342. *Dominaq; fluentis*] Diſſolutè laſcivientis. Suprà: *Quam fluentem nequiter corrupta vulgo ſolverit laſcivia.* pro voce, *ganearum*,ſubſtituunt quidam, *ganeonum*. quorſum ? anne eædem leges ganeis,& ganeonibus.

303. *Sericaq; infractis*] mollibus & effeminatis,ut duæ ſint dictiones.

369. *In menſam cyathis ſtillantibus uda*] Veram hanc eſſe lectionem,vel inde colligas,quòd abſurdum ſit, *unde profuſionem in conviviis deplorare* : ut interim taceam, quanta venuſtas, & elegantia unius duntaxat litteræ ablatione carmini acquiſita ſit. Cæterum , ut hoc obiter admoneam , peculiare quoddam vitium in hos libros irrepſiſſe comperio,ex temerariâ, & falsâ propoſitionis cum ſuo caſu connexione ; ut facilius adnimadvertet , qui noſtras caſtigationes cum receptis exemplaribus comparabit ; & præſertim hic , ubi excuſi omnes ,

*Immenſam cyathis ſtillantibus undam,ubi multo*
*Fulcra mero*,&c.

372. *Myſtica virga*] Exodi 16. & 17.

379. *Non idola bello*] Memini quidem, Aldum Manutium,ſi uſquam alibi, certè in hujus auctoris editione , præſertim ſecundâ, diligentiſſimum,quotieſcunq; licuit commodè, mediam hujus Græci vocabuli dictionibus tranſpoſitis produxiſſe : verùm,quæ ab ipſo auctore profecta certò eſſe conſtat,ea retinenda potius cenſui,quàm ſuperſtitioſè præter illius mentem immutanda. Monet autem me hîc locus , ut paucis ſubjiciam eas Græcas dictiones quibus Poëta ſui ſæculi auctoritatem ſecutus(quod tum inter Eccleſiaſticos ex Græcis, Latiniſque permiſtos pro Latinis haberentur) liberius uſus eſſe videtur , dum accentus Latini, aliarumque regularum ratione habitâ , quantitatem genuinam earum neglexit. Neglexiſſe verò, & quidem ſtudio,lubens credo, tum quod ea taquam μνημονικὰ ἁμαρτήματα,qualia in Virgilio, Horatio , aliiſque auctoribus eruditi annotarunt, excuſare non poſſim: eſſent enim nimis crebra , & gravia : tum quod Græcarum litterarum cognitionem in eo malim deſiderare, quàm novum atque inſo-

lens quoddam libertatis genus illi tribuere. Sunt autem hæ dictiones: *hereſis, idolum, idolium, ethnica, eremus, enigma, matheſis, poëſis, hecatombe, orichalcum, ſphara, energima, anathema, chariſma, Dæmon, Chaos, margaritum, paracletus, Polycletus, magia*; & omnia παρεξύτονα ſecundæ declinationis puræ inflexa.

385. *Procerum veniſtis ſanguine longo*] quod ſcilicet in Chriſti ex eorum ſemine prognati familiam per Baptiſmum adoptati ſumus. De Samuele, quod ait, reperies 1. Reg. 15. quod de Jonatha ibid. 14.

391. *Recidiva in prælia*] Aliter Naſica, qui, Græcis in ditionem Rom. redactis, & deletâ Carthagine, exercendæ juventutis occaſionem Romanis eripi conquerebatur.

410. *Cornibus oppaſſis*] Ita in Davent. editione, quæ mihi inſtar eſt optimi antiqui, & tribus manuſcriptis. neque improbo. lubentiſſimè enim hanc præpoſitionem componit auctor, ut in iſtis alioqui raris: *oblidere, obbruteſcere, obtrudere, oppalleſcere*: ita enim ſuprà Periſteph. t. v 92. in omnibus vetuſtis legitur, *ac ſtupore oppalluit*: deinde pluſculum lucis per eam ſententiæ accedit. Nam crucis vexillum in equorum ora intentatum, fingitur ſuis quaſi brachiis eorum curſum ſtitiſſe, ita ut retroacti & aurigam præcipitarint, & dominam excuſſam rotis implicuerint, venuſtiſſimâ ſanè, neque futili hypotypoſi: quâ nimirum, meâ quidem ſententiâ, indicare voluit, omnes eos, qui Jeſu Chriſti paupertate & cruce ſibi propoſitâ vanum Luxuriæ amorem è mentis curru deturbarint, ipſâ vitii turpitudine penitius inſpectâ, doloribusque ac miſeriis inde enatis. ab inſtituto potiſſimum deterreri, moresque ad continentiam convertere, hoc eſt; *dominam ipſam ſuo curru ſuffiamen fieri*.

479. *Fames impia gnatos*] Hujuſmodi nomina tertiæ inflexionis in, *ES*, terminata, non etiam creſcentia, præter aliorum conſuetudinem ſemper corripit. quod ignorans Ald. aliquot verſus mutavit. Hymno enim Hippolyti v 189 ſcribit: *omnis adorat Pubis: eunt, redeunt*, &c veterum exemplum ſibi proponens, qui hujuſmodi nominativos bifariam per *es* & *is*, aliquando extulerunt. Prudentium autem non eò reſpexiſſe, vel inde liquet, quòd hanc ſyllabam vix ſemel longam fecerit, brevem ſemper.

502. *Ni ratio armipotens*] Uſum mentis rectæque rationis; quem Eccleſiaſtico ordini ſuâ ætate ſatis incorrupto, & martyriorum igne multum explorato, hîc attribuitur, paullò antè avaris omnibus planè ademerat. rectè Nam hi toto & corpore & animo, tanquam Vejovis duriſſimo imperio emancipati, adeò in ſuam perniciem tranſverſi abripiuntur, ut, quoad vivunt, nec Deo, nec hominibus, nec ſibi denique vivant.

511. Nec

511. *Nec noſtra potentia praefert vim ſolitam*] Sic Aldus & Davent. rectius, meo quidem judicio, quam alii, *perfert*.

515. *Cujus vigor aera Spernerst*] Ita plerique manuſcript. nec ipſa ſententia reſpuit. Vigent enim, quae florida ſunt, & vivida, non autem quae dura & ἀπαθῆ. Supra:

*Quis ferre poſſit aris, aut ferri vigor.*

534. *Infamem mercatus agrum*] Immò Matthaeus cap. 27. non ipſum, ſed *Pontifices* ſcribit *agrum figuli emiſſe*. Hiſtoria ſequens de Achan apud Joſuam eſt, cap. 6 & 7. vocem *anathema* à Latino interprete uſurpatam mutuatus eſt, ſuo more brevem ſyllabam protendens. Ibi enim Graeca vox ἀνάθεμα legitur, quod *exsecrandum quid & inferis devotum* ſignificat; ut, cum Deus Hierichontem cum omnibus, quae in ea eſſent, praeter aurum & argentum, quae ſibi ſacra eſſe volebat, juberet eſſe ἀνάθεμα, volebat eam deleri prorſus, ac deſtrui. Unde illi jam cre. matae, omnibusq; eam inſtauraturis paullò pôſt Joſua peſſima quaeq; imprecatur. ἀνάθημα verò *donarium*, ſive *oſſerrumentum* eſt, & uſurpatur Levitic. cap. ultimo.

555. *Tanquam nil raptet avarè*] Eadem ferè Juvenalis:

*Fallit enim vitium ſpecie virtutis & umbrâ,*
*Nec dubiè, tanquam frugi laudatur avarus,*
*Tanquam parcus homo, & rerum tutela ſuarum.*

557. *Mendax Bellona coaptet*] Id eſt, ea parſimoniç nomen ſic ementita, virtutumque agmini immiſta fraudulentum, & mendax pugnae genus aggreditur. eoque mox ſubjicit, *nutaſſe duces errore biformis monſtri*.

571. *Lethum verſatile, & anceps*] Secutus ſum expoſitionem, quam in manuſcripto reperi ad marginem. Nebriſſ. in commentariis paullò aliter hos verſus interpungit.

*Lethum verſatile & anceps* (ſcilicet *erat*.)
*Lubricat incertus dubia ſub imagine viſus.*

573. *Frendens Operatio*] Hac voce virtutem expreſſit avaritiae oppoſitam: quae operâ & opibus omnique officiorum genere, quemvis adjuvare, adeoque ſua alienis commodis poſtponere, parata eſt. Sic etiam Cyprianus librum De miſericordiâ inſcribit, *De Operâ & miſericordiâ*. Auctor eſt Auguſtinus, & manuſcr. In excuſis lib. eſt, *miſeratio*. malè. teſtantur veteres omnes.

591. *Compreſſa ligantur*] Planè hic haeret Nebriſſenſis, nec ipſe, quid dicat, intelligit. Haſiſſem & ego, niſi me homo incredibili doctrinae co-

piâ,acerrimoque ingeniô prædirus *Cornel.Valerius*, expediiſſet, Anthæi exemplô propoſitô,quem Hercules ſublimem è terrâ ſublevatum ſtrangulavit. Cogitare enim tum cœpi, Operationem nullis uſam vinculis, quod alii ſomniant,ſola compreſſione brachiorum, quæ primo impetu in rapacis belluæ collum injecerat, exſangue illi guttur confregiſſe; impiamque animam torſiſſe. appoſitô ſanè ſupplicii genere. Nam & hodiè, prò dolor! avari manibus illatis ſibi vix ullam familiariorem faciunt mortem.

6 2. *Diſcingitur omnis Terror*] ſolvitur. In aliis eſt,*diſ indutur.* Utra melior ſit,facilè judicabit ille,qui ſequentem phraſin cum hac comparaverit Obiter alludit ad *ſaga*,& *togas Romanorum*.

643 *Patrium profundum*] Cæleſtem patriam. amplum enim quendam, & capacem valdè locum hoc epitheto à ſuâ naturâ recedente ſolet ſignificare. Infrà:

*—— animasq; colorum*
*Viventes liquido lux evomit alta profundo.*

Ubi aëra intelligit, excipientem lumen ab omnibus gemmis effuſum. Vulgata autem & ſcriptura,& explanatio libris omnibus, atq; auctoris dictioni repugnat.

650 *Non aliter cecinit*] Exod.cap.15. hunc verſum alii ineptè ſuperiori ſententiæ annectunt.

695. *Quæ proſpera noſtra vulnerat*] Ita vetuſti omnes. neque ineptè, cum ter,quaterque aliàs hoc nomine utatur, eique uſurpatio epitheti pro fixô,ſeu rei nomine ſit familiaris ita,ut propè ſingularis. Infrà:

*Ne majeſtas ſua fortia perdat.* Alibi:
*Satis & mea frivola novi.*

713. *Anima eſt,quoties volo ludere,Numen*] Pauciſſimis verbis omnes ſui ſæculi controverſias,ac hæreſes de divini Numinis eſſentiâ proponit, quas duobus libris nominatim perſequitur,ac refutat.

719 *Carpitur innumeris*] vitium,quod anteà *pallâ ſciſſa veſtierat* & flagello è multiplicibus anguibus concinnato armatat, poſt vulnus ex inſidiis concordiæ illatum, digniſſimâ morte hîc multat Nam lingua prius mutila,totum corpus fruſtatim ſecat & frangit: innuens nimirum hæreſes omnes,quamcunque in formam ſe vertant, ab Eccleſiâ invicto Dei verbo ſemel confutatas,inteſtinis diſſidiis paullatim turbari,tandemq; mutuis vulneribus conciſas extingui planè,ac deleri. quàm verè autem, exemplis experimur ita manifeſtis,ita variis, ut ea aliunde afferre non ſit opus.

725. *Ruptis Hæreſis terit*] Hîc Nebriſſenſis Poëtam levitatis accuſat,& inconſtantię,quòd eandem dictionem nunc longam nunc brevem faciat Vulgo enim legebatur: *ruptis perit hæreſis horrida membris.* At idem non animadvertit præpoſterum verborum ordinem, caſumq; nominandi,ſuo verbo debuiſſe præponi.

727. P-ſt-

727. *Poſtquam intra tuta morari Contigit ac*] Incredibile, quàm hîc libri omnes varient. expreſſimus, quod ſententia requirere videbatur.

764. *Medius intervenit Jeſus* ] Solet auctor è duabus vocalibus ſanctum Jeſu nomen inchoantibus, unam facere, aut alteram earum abſorbens, aut utramque συναιρετικῶς modô in diphthongum contrahens, qualis diphthongus nobis Belgis admodum eſt familiaris: Ut liquet in his vocabulis ſuâ aliaque origine Græcis, Vier/πῦρ, Dier/θὴρ, Miere/μύρμηξ. In illis autem: *Jeruſalem*, *Jericho*, *Judas*, &c prior littera conſonantis vicem præbet, quod utrumque cum legibus ſcribendi Latinis, & Græcis adverſetur, obſervandum eſt, ut alia multa; nullâ ratione imitandum.

776. *Servans inamabile votum, Bile ſub obliquâ*] Explicat locum de caritate, qui eſt 1. Corin. 13.

784. *Quiſqui' litare Deo*] Quid de hac particula & olim, & nunc ſentiam, hîc tandem eloquar, ſi te, Lector, prius admonuero, ut quoties in hoc opere noſtra hæc caſtigatio occurret, facilioris intelligentię cauſsâ, eam factam putes. Sentio igitur Prudentium non, *quiſqui'*, eliſa ultimâ litterâ, ſed. *quiſque*, ſcriptum reliquiſſe, quomodo Horatius adverbium, *quandoque*, pro, *quandocunque*. Quod ni ita eſſet, veterum exemplo in pluribus dictionibus, s, conſonam abſumſiſſet. Sed & alios quoq; idem feciſſe, his exemplis adducor. Auſonius:

> *Legi pareto, quiſq; legem ſanxeris.*

Alcimus in ſuo de Marone judiciô;

> *Et ſi poſt primum Maro ſeponatur Homerum,*
> *Longè erit à primo, quiſque ſecundus erit.*

Terentius in prologo Hecyræ:

> *Quin ſpolies, mutiles, laceres, quemq; nacta ſis.*

Fortaſſe & plura etiamnum ſeſe offerrent, ſi idipſum ab ineptis librariis fuiſſet obſervatum.

786. *Sancta ad donaria*] Duplex eſt hujus vocabuli ſignificatio. Una eſt propria, pro donis, & muneribus Deo conſecratis: Græcè ſunt ἀφιερώματα, ἀναθήματα. Suprà: *Quæ dedicari juſſerit donaria* Altera tranſlatitia eſt, pro loco, hujuſmodi donis dicato. ſi, *ſacta*, leges; attribuitur primo ſignificato: ſi verò, *ſancta*, ſecundo, non primo: non enim munus per ſe ſanctum dici poteſt, quod ab innocentiâ & integritate offerentis debeat commendari.

791. *Innocuis avibus latet & lupus*] Matth. 7. & 10.

801. *Sed defenſa fide*] Sic Aldus, & Nebriſſ. quos hîc ſequendos putavi. etſi alii haberent, *ſed defenſa fides*: quos falli certum eſt. nam fides, quæ prima omnium pugna victrix abierat, læſa, & oppugnata Concordia hîc defenſione non indiguit. quin potius ipſam à periculo liberam ſorori germanæ opem ferre oportebat.

805. *Regni belligeri*] quod omni Davidis, & Saulis tempore conti-

nuis bellis divexatum, & pænè exhauſtum fuerat. 1. Paralipomenon 23.

811. *Templo quieto*] Ita Nebriſſ. putatque alluſum eſſe ad *ἱερυσ* urbis, quæ Hebræis *viſio pacis*, dicitur. Non repugno. Sed in Daventr. & pleriſque epitheton iſtud non templo, ſed Deo attribuitur, hoc modo: *quietum ſuſcep. t. jam diva Deum.* Unde conjicio hic per, *Deum*, metonymicῶς arcam federis intelligi, certa jam & tranquillâ ſede conſtitutam, quę anteà circumvagabatur, in ipſa adeò caſtra (ut eſt 1. Reg. 4) defenſionis cauſâ interdum adducta.

822. *Atq; ſacris ædem properet*] ſine mora exſtruat. Virg.

*Pulcram properet per vulnera mortem.*

anteà legebatur. *Adq; ſacri ſedem* ridiculè. ſedes enim nondum erat delecta ecquò igitur properaretur?

826. *Aurea planiciem*] vix eſſe puto, qui allegoriam Apocal. cap. 21. tectius & venuſtius accommodarit.

836. *Gemma relucenti limen complectitur arcu*] Videtur apud Johannem legiſſe: *& limen ejus ſimile lapidi precioſiſſimo, tanquam lapidi criſtalliẓanti*; cæteroquin de ſuô januæ deſcriptionem affinxit.

840. *Spiritus his titulis*] Ad Epheſ. cap. 2. *Eſtis*, inquit Paulus, *ſanctorum cives Deiq; domeſtici, ſuper fundamentum Apoſtolorum, Prophetarumq; exſtructi, anguli capite ipſo Jeſu Chriſto, per quod totum ædificium compactum creſcit in ſacrum templum in Domino, in quo vos unà ædificamini ad Dei domicilium per Spiritum.* Adſcripſi locum integrum, quòd toties à Prudentio repetatur.

842. *Quaq; hominis natura viget, quam corpore*] Hic locus quàm corruptè, & variè in omnibus libris ſcribatur, non queo ſanè, nec libet dicere. Unum hoc præſtare auſim, effeciſſe me, ut facillimè ab attento Lectore, non uno modo, quod in applicationibus allegoriarum ferè fit, queat intelligi. Optimè verò quis hîc per *quadruam vim* facultates quatuor nutrienti animæ virtuti ſervientes acceperit: ſed ſimilitudinis accommodatio id prohibet. Quare de ætatibus hominis intelligendum, quæ ſucceſſione quadam ſe mutuò excipientes naturam humanam quodammodo animare & tueri videntur. Tacitè autem alluſit ad quatuor diei horas, quibus Chriſtus Matthæi 20. *Operarios in vineam conducebat.* Hac etiam occaſione Solis teporem pueris, ingraveſcentem æſtum juvenibus, lucem plenam viris, Boreæ veſpertinum frigus & ſiccitatem ſenibus maximâ cum gratiâ attribuebat: eâ ipſâ alluſione aliud nihil innuens, quàm quod in Romano martyre generaliter extulit:

*Omnes*

*Omnes capaces eſſe virtutum pater*
*Mandavit annos, neminem excepit diem,*
*Ipſis triumphos annuens vagitibus.*

873. *Opibusq́; & cenſibus haſtæ Addictis*] Publicè ſub præconis voce divenditis. Suprà:

*Addicta avorum prædia*
*Fœdis ſub auctionibus*
*Succeſſor exheres gemit.*

Atque optima hæc lectio depromta eſt è duobus Pulmani apographis. In meo altera non eſt rejicienda. *Opibusq́, & viribus arca Ad[illegible].* Utraque reſpicit illud Matth. 13. de negotiatore margaritarum : [illegible] ut ingentem forte fortunâ inventam compararet, omnia ſua divendidit.

884. *Sceptri geſtamen Aaron*] Numeri 17.

895. *Nunc indole creſcere dextram*] Ita conſtanter in omnibus. Semper tamen ſuſpicatus ſum, (& ſuſpicionem meam poſteà veram fecit quidam Pulmani manuſcript.) ſcriptum fuiſſe, *nunc indole creſcere dextra,* id eſt, generoſiorem fieri, eoq́; etiam corpore ſuperiorem. Suprà commendans Eulaliam non tàm ab illuſtri parentum proſapiâ, quàm à generoſâ martyrii coronâ:

*Germine nobilis Eulalia;*
*Mortis at indole nobilior.*

902. *Ceſſiſſe ſtomacho*] Ita Daventrianum & Pulmanni. optimè: Nam verbi à duabus conſonantibus inchoati cauſsâ tàm lubens finalem brevem producit, quàm lubens Ennius & Lucretius in fine dictionis, s, litteram liquefaciunt. Unde etiam ſuprà ex verſu illo, qui conſtanter eſt in manuſcriptis,

*Imbuere, fragiliq́; viros fœdare triumpho:*

fecerant quidam, hunc Poëtæ morem ignorantes,

*Imbuere, & fragili vires. &c.*

quod, ut ibi non infeliciter cecidit, ita hîc infeliciſſimè. quis enim ſenſus eſt, *animam ceſſiſſe è ſtomacho* ? At contrà, hæc phraſis à nobis ſubſtituta, *cedere ſtomacho*, ejuſdem notæ eſt cum iis, quas ſuprà admonui, & infrà eadem pænè phraſi ſimilem ſententiam affert:

*At ſi mentis apex regnandi jure potitus*
*Pugnacis ſtomachi pulſus, fibrasq́; rebelles*
*Frenet, & omne jecur ratione coërceat una,*

*Fit ſtabilis vita ſtatus, & ſententia certa*
*Haurit corde Deum, Domino & ſubjungitur uni.*

Simile illud Clementis lib. II. pædagog cap I. *τὸν νοῦν ἐγκαθεύτλειν τῇ κοιλίᾳ, animum in alvo defodere.* Citatur ab Hadriano Junio, in illo Adagio, *Aſello piſci ſimilis.*

# IN LIB. I. CONTRA SYMMACHUM.

DEderant jam aliquot Imperatores Chriſto nomen, & major pænè Senatorum Romanorum numerus, cùm, inter alia, victoriæ ara, quæ in veſtibulô curiæ ſtabat, & ad quam Senatus jurare, & ſacrificare ſolebat, everſa eſt & ejecta, Symmachus Præfectus Urbis & Rom. ceremoniarum Pontifex, homo ut facundus & nobilis, ita Chriſtianæ religionis hoſtis acerrimus, quorundam etiam Senatorum hortatu, eâ de re ad Principes retulit, ſuſceptâ ſimul totius religionis cauſsâ. Sacra enim ſuorum majorum, Antiſtitum jura, Veſtalium privilegia, & annuum victum, aliaque ejuſmodi repetiit. Ad eam Relationem ſtatim reſpondit Beatus Ambroſius oratione prorsâ. & Prudentius duobus hiſce libris. Priore quidem omnem Deorum colluviem ſuis coloribus depingit, fontes errorum aperit, Romanos omnes Chriſtum profiteri oſtendit. Alterô verò præcipuas Symmachianæ orationis partes optimis rationibus convellit.

## PRÆFATIO.

Verſ. 1. *Paulus præco Dei, qui fera gentium*] Hiſtoria, quàm hic ſenſu allegoricô accommodat Symmacho, idolorum cultum ſub Chriſtianis Principibus aſſerenti, legitur Actuum 28.

5. *Imman-*

5. *Immanſueta*] in excuſis duo ſunt verba; quod vitium cum ex inepto illô & asperô ſcribendi more contigerit, mirari ſatis non poſſum quorūdam ſuperſtitionem, qui ita ſe manuſcriptis ſtatuiſque addixerunt, ut vel latum culmum ab iis recedere nefas exiſtiment, nihilq; vel analogiæ, vel receptę communib. ſuffragiis conſuetudini, vel ipſis deniq; auribus dandum putant, cum tamen *earum judicium ſuperbiſſimum* dixerit *eſſe* Cicero. cujus viri teſtimonium ſi illis non faciat ſatis, Virgilium proponam, ut, quantoperè ille aurib. conſulendū ſemper putaverit, contra ipſas adeò prærancidas & fætutinas Grammaticorum finitiones (uter A. Gellii dictione) ex Valerii Probi reſponſo intelligant. Apage mihi igitur ejuſmodi religioſulos cum ſuis librariis, & ſtatuariis. Quaſi verò hi ad ſuam artem tantum olim vel litterarum, vel diligentiæ adjunxerint, ut nuſquā aut cæcutire, aut negligentiores eſſe potuerint. Certè longè aliud noſtrâ ætate videre eſt. Proinde ſi M. Scauri, Priſciani, Servii exempla inſecutus, *illuſtris, illudo, irradio, immanſuetus*, & conſimilia eodem modo ſcripſerim, non autem, *inluſtris, inludo. inradio, inmanſuetus*; adeò nihil mihi ipſe largiri videor, ut alios diverſo euntes itinere errare prorſus dicām liberè, & delicatulis Poëtarum ac Rhetorum aurib. injurios eſſe.

5. *ut ceremonias*] Abutitur hac voce, fortaſſe de induſtriâ, volens eam retinere, quò Symmachum Rom. cæremoniarum Pontificem mordeat magis. infrà dicit eādem ob cauſſam, *miſſum eſſe, non à patriâ, ſed ab haruſpicibus.*

---

## LIB. I.

Verſ. 4. *ſedarat in arce dolores*] Theodoſiū intelligit, ad quē pænè ſolum reſtitutæ religionis gratiam videtur referre, quod tātis animis illam promoveret, ut Valentiniano Juniori contra Maximum tyrannum, qui Gratianum per inſidias interfecerat, ſuppetias roganti, reſponderit, tyrannum hominem alioqui non impium (ut ex Martini vitâ conſtat) favore potius dignū eſſe, quàm odio ob ſtudia religionis, quæ Valentiniano minùs cordi erāt. Poëta etiam patriæ, ſibi cum Imperatore communi, aliquid dandum putavit.

18 *Juncta ſuperficies*] Julianus enim apoſtata Romam à Conſtantino ejuſq; liberis Chriſto conſecratam, ad vomitum reverti coëgit, nullâ vi, ſed vaferrimis technis, & verſutiis uſus. De quibus latè G. Nazianzenus, & Cyrillus. Ejus mortem exceperunt Valentinianus, ejuſq; liberi Gratianus, ac Valentinianus Junior, & Theodoſius ex Placidiâ gener iiq; omnes pares animos, paria ſtudia ad religionis cultum reſtaurādum, diſcordiaſq;, & ſchiſmata tollenda contulerunt. Habet illuſtre ejus rei teſtimonium Hiſt. Tripartita.

30. *quidam doctiſſ.*] Platonem intellige. Vide epiſtolam primam Cicer. ad Qu. fratrem.

hh 5

44. *Agreſtes populos*] Fuit & hîc quoque auctor, ut alibi ſæpe, Minucianorum argumentorum laverna. Nam de Saturno ita Octavius: *Saturnum Principem hujus generis & examinis omnes ſcriptores vetuſtatis Græci, Romaniq; hominem prodiderunt. Scit hoc Nepos, & Caſſius in hiſtoria, & Thallus, ac Diodorus hoc loquuntur. Is itaque Saturnus Cretâ profugus, Italiam metu filii ſævientis acceſſerat. etiam ſuſceptus hoſpitio rudes illos homines, & agreſtes multa docuit, ut Græculus & politus, litteras imprimere, nummos ſignare, inſtrumenta conficere. Itaque latebram ſuam, quod tutò latuiſſet, vocari maluit Latium: & urbem Saturniam de ſuo nomine, ut Janiculum Janus, ad memoriam uterq; poſteritatis reliquerunt. Homo igitur utique qui fugit, homo utique qui latuit, & pater hominis & natus ex homine. Terræ enim & Cæli filius, quod apud Italos eſſet ignotis parentibus, proditus: Ut in hodiernum inopinatò viſos Cælo miſſos; ignobiles & ignotos, terræ filios nominamus. Ejus filius Jupiter, Cretæ, excluſo parente, regnavit. illic obiit, illic filios habuit; adhuc antrum Jovis viſitur, & ſepulcrum ejus oſtenditur, & ipſis ſacris ſuis humanitatis arguitur.* Ita ille.

60. *Inceſtâ ſpurcavit labe Lacænas*] Propterea quòd, uti ego conjicio, prognatæ ſint Lacedæmone, qui Jovis filius fuit, ex *Taygetâ*, Agenoris, Phœnicum regis, filiâ, cui alteram quoq; filiam *Europam* nomine prius rapuerat.

61. *Nunc bove*] putant alii, Cretenſes non bove, ſed navi, cui taurus inſigne erat, Europam avexiſſe.

64. *Virguncula*] *Leda* Theſtii, ſeu Glauci filia Tyndari, Laconiæ Regis, uxor; quô ſcelere etiam dici poſſit, *Lacænas conſpurcaſſe*.

68. *Amica*] Danaës; quam Acriſius Argivorum Rex incluſam, ut ille ait, æneę turri, robuſtis foribus & vigilum canum excubiis ſatis à nocturnis adulteris munitam fore exiſtimabat.

69. *Armigero*] Suprà quoq; itidem per aquilam, Ganymedis vectorem armigerum, Jovis lenonem intelligit. ſuprà:

*Quid vult ſigillum ſemper affixum Jovi*
*Avis miniſtra? nempe velox armiger*
*Leno, exoletum qui tyranno pertulit.*

Lactantius verò legione, aut navi, cui inſigne fuerit aquila, Jovem uſum eſſe ait.

71. *Sorore*] Junone, ob repudiatum Hebes filiæ ſuæ miniſterium, & illi ſubſtitutum fœdum pellicem Ganymedem. Apud Ovid verò Metam 5. Arachnes Mæonidis tela novem raptus boni iſtius inſeſſoris oſtendit. At quantula hæc tantæ, tàm abominandæ nequitiæ portio?

88. *dedit experientia fures*] Mercurio, Jove & Majâ Atlantis filiâ genito, Latini à mercibus, Græci à facundiâ nomen indiderunt. Deus oratorum, mercatorum, furum, & præſtigiatorum, & Deorum nuncius dicebatur; unde illi petaſum, talaria, & caduceum tribuebant: cujus caducei originem Athenagoras Chriſtian. Philoſ. hanc facit, agens de Jove:

*Ἐ γὰρ*

ὲ τὴν μητέρα Ῥέαν ἀπαγορεύουσαν αὐτοῦ τὴν γάμον ἐδίωκε· δρακαίνης δ᾽ αὐτοῦ γενομένης, καὶ αὐτὸς εἰς δράκοντα μεταβαλὼν, συνδήσας αὐτὴν τῷ καλουμένῳ ἡρακλειωτικῷ ἅμματι, ἐμίγη, τοῦ σχήματος τῆς μίξεως σύμβολον ἡ τοῦ Ἑρμοῦ ῥάβδος. Alia reperis apud Virg. Æneid. IV.

113. *Sinum lactis*] Virg. Eclog VII. Hic, teſte Servio, è Libero & Venere Lampſaci in Helleſponto natus eſt, & ibidem, poſteaquam ſuorum ſcelerum cauſſâ ejectus eſſet, primùm coli cæptus.

117. *Et in tranſtris jactata*] emphaſis in his eſt. Neque enim decuit, & Nemeæâ indutum pelle, & præclara facinora cum ſummis Heroibus meditantem, in ipſa adeò tempeſtatibus agitatâ navi, tàm eſſe degenerẽ, & mollem. Quibus autem modis Herculi rex Evander Potiriam domũ & Pinariam unà cum Saliis ſacrificare juſſerit, narrat Virg. Æneid. 8. & Alexander Neap 2 Genial. 14.

130. *Virides diſcindunt ore chelydros*] Mænadas in ſacrificiis ſolitas eſſe ſerpentibus coronari in honorem Liberi, oſtendit ex Euripide Muretus in Catullum de Nuptiis Pelei & Thetidis. De devoratis chelydris nihil memini uſquam legere. fortaſſe ait, Bachi Sacerdotes tænias ſuas è ſerpentibus concinnatas arroſiſſe. Nihil affirmo. Inquirendi autem laborem ſtudia non ferunt mea. exſtarent Nonni Panopolitani 48. lib. Dionyſiacôn, jamdiu nobis promiſſi; fortaſsè eſſet in iis, quod ad rem faceret.

136 *ſecreti in litoris actâ.*] Extremâ & maximè ſolâ litoris parte Virg. Æneid. 5.

*At procul in ſolâ ſecretæ Troades actâ*
*Anchiſen flebant.*

159. *Inde puellarum ludibria*] Alex. Neap. 6. Genial. 19.

164. *mortalis inire Connubium*] rem habere cum homine mortali & veluti nubere. ſuprà tale eſt:

*Luctator audax Angeli,*

Item illud:

*—— interq; ſalicta*
*Et denſas ſæpes obſcena cubilia inire.*

Rheam, Numitoris filiam, Veſtæ ſacerdotem, quæ aliis Silvia, aliis Ilia, teſte Plutarcho, dicta eſt, Mars vitiavit. Unde nati Romulus & Remus. Sic Venus Dea ſeſe ad Anchiſæ paſtoris Trojani concubitum projecit, ad Simoënta fluvium, uti omnes Nymphæ ſolent, Ænean enixa.

185. *Cognatos de Marte Deos*] Contingentes ſeſe mutuò, quòd ſorte bellicâ victi ſimiliter Romam traducti eſſent. Suſpicor tamẽ legendum eſſe, *cognatos de matre Deos*, & Caſtorem ac Pollucem intelligo, de quib. ſtatim:

*—— gemini quoque fratres*
*Corruptâ de matre nothi, Ledeia proles,*
*Nocturnique equites, celſæ duo Numina Romæ.*

Cognatos appellat, quoniam ex eodem ovô, quod Leda à Jove cōpreſſa peperit, orti fingantur, cum tamen alter patrem habuerit Tyndarum, alter Jovem. Unde Virg. Æneid. 6 ait Pollucem immortalem mortalem fratrem alternâ morte redemiſſe. Fabulæ origo nota eſt.

186 *Erycinô vertice*] Veneri Erycinę ſic dictæ ab Eryce Siciliȩ mōte, extra portam Collinam magnâ mole templum conſtruxit Marcellus, devictis Siculis. De *Idâ* piniferâ, Cybelæ ſacrâ, ſuprà diximus. *Naxus* inſula maxima eſt Cycladum in mari Ægęo, quam Dionyſiada à vitium fertilitate dictam eſſe ait Plinius IV. Nat XII

196. *terror ſervavit aſylum*] De Capitolio ab incurſu Senonum Germaniæ defenſo, adi Florum lib. I. cap. 13. & Livium lib. V.

203. *de farre molæ*] Far molitum, ſeu toſtum, & ſale conſperſum, *far molæ* ſeu *molam ſalſam* appellabant: eoque hoſtiæ ex Numæ inſtituto conſpergebantur. nulla abſq; eô accepta eſſe ſacra Diis exiſtimabant: atque inde Verbum *immolare* fluxit.

209 *Impreſſis ſilicem labris*] Saxeas iſtiuſmodi effigies ſæpius exoſculatus eſt. Lares in ſingulis ędibus colēdi religio inde emanavit, quòd primâ origine intra ſuas quiſque ædes defoſſa haberent cadavera: Immò & in Larariô alias quoq; imagines venerabantur: Ut de Severo Imp narratur, qui domi ſuæ Chriſtum, Abrahamum, Orpheum & Apollinem in numerô Penatium coluiſſe dicitur.

219 *ante Delubrum Romæ*] Ut alibi, ſic & hoc loco ſuis titulorum annotationib. orationem perpetuam ſcindentes, denſiſſimas tenebras offuderunt. Quod deinceps vitaturi, eas omnes è perpetuâ ſerie ejecimus, totam orationem tanquam filum filo appendentes. De urbis Romę tēplo, vide Ammianum Marcellinum.

230. *Impendent retinentq; veru*] ſuprà:

*Pollucis equum ſuſſire ardentibus extis.*

Videntur igitur in Capitoliô ita ſculpti fuiſſe, quemadmodum Livius li. 2. eos, in bellô Latinô, Poſtumiô narrat victoriam nunciaſſe. Nam & equites ſtabant, & manibus brevia haſtilia ſeu veruta prætendebāt, & veſtigia ita fixerant, ut pauliſper ſeſe exercitui oſtendentes mox abituri viderentur.

233. *Tros Italus*] Æneam intelligit; *Trojæ qui primus ab oris Italiam profugus Lavinaq; venit Litora.*

235. *Conjugis epotum*] Immò tantum Circe à proco exorarę non potuit, ut ipſi conjunx fieret. Atq; hinc illæ lacrymæ, Ovid. Met. XIV.

257. *Jam ſponſus ſaliente*] Ita Suetonius: *Patrem Claudii Neronis Cæſar. Denſum, olim Decimum, mox Neronem prænomine, Livia cum Auguſto gravida nupſiſſet, intra menſem tertium peperit, fuitq; ſuſpicio, ex vitricô per adulterii conſuetudinem procreatum. Statim enim vulgatus eſt verſus:* τοῖς εὐτυχοῦσι καὶ τρίμηνα παιδία.

260. *Inter Feſcennina*] Nuptiis vix dum celebratis. ex ſignô res ſignata intelligitur Feſceninis autem verſibus, ſummâ verborum licentiâ & laſci-

laſcivià factis, convitia quædam in ſponſos jočulariter ſpargi ſolebant. Muretus in illud Catulli: *feſcenina locutio*.

261. *Novo proles aliena*] Quomodo aliena, ſi ſua, ut ex Suetonio patet? & ſi aliena, quid hoc tantum criminis in eâ urbe, ubi divortia legibus defendebantur? Nõ debuit profectò nuptias Liviæ feſtinatas, quas Antonius Auguſto objecit, cum inceſtu Saturniæ comparare. Valdè igitur dubito, an mutato literarum ordine pro *Liviá* legendum ſit *Julia*: quandoquidem Auguſtus illam M. Agrippæ ita obtruſerit, ut is Marcellam Octaviæ filiam, ſibi & caram, & liberis auctam, repudiare coactus ſit, nõ ſine maximâ ipſius Octavii cum filiâ adulterii ſuſpicione. Quod & Juliæ nepos C. Caligula non cælavit, cum Auguſtum, non Agrippã, ſibi avum & dici & credi voluit. Atque hue Ovidiani exſilii cauſſam nonnulli referunt, ductâ ex eô verſu conjecturâ:

*Cur aliquid vidi, cur conſcia lumina feci?*

Nihil tamen audeo certò affirmare. ſimul ambigo, num divini honores Juliæ, Tyberio fratri nuptæ, decreti ſint.

271. *Antinoum cæleſti*] Hunc libertum ſuum ex Claudiopoli Bithyniæ oriundum adeò perditè amavit Adrianus, ut mortuo templum apud Mantineam conſtruxerit, urbem apud Nilum ejus nomine inſignierit, formam deniq; numinis inſculpſerit. Pauſanias, Dion, Caſſ.

292. *templiq; duarum Junonum*] unam Jovis ſororem & conjugem faciebant: Alteram Cereris filiam, Proſerpinam alio nomine, Plutonis uxorem. Claudian.

*Inferni raptoris equos, afflataq; curru*
*Sidera Tænariô, caligantesq; profundæ*
*Junonis thalamos.*

312. *Númne etiam cæli minor*] Comparat Solem, totum cælum concavum, circumeuntem, circino orbem finienti. atq; hic ſenſus eſt. Sentiunt quidam, terram minorem eſſe Sole. ſit ita. atqui ſaltem majus eo cælum eſt, cujus planiciem unico porrecto gyro laborat tranſmittere. Finitus igitur, ac proinde cum Deo, cujus mox adjuncta aliquot ſubnectuntur, nihil habet commune.

370. *Trivia ſub nomine*] Atque hac de cauſſâ eam Virg. dixit, *cæloque Ereboque potentem*. ut & alibi eandem, *Tergeminã Hecaten, tria virginis ora Dianæ*, teſte Macrobiô, appellat, ampliſſimam ejus poteſtatem numeri centenarii & ternarii elogio complexus.

385. *Quid pulvis caveæ ſemper*] Infra de Veſtalibus loquens:

*Inde ad conſeſſum caveæ pudor almus, & expers*
*Sanguinis it pietas.*

*Caveam* dicebant mediam totius theatri aream, quæ & Equitũ ſubſellia recipiebat. Reliquas amphitheatri partes latè tractat Sypontinus.

397. *Latiari in munere*] Rectè. Nam *Latiar* ſimul erat & ſacrum, & munus. Siquidem cùm Jovi Latiali in mõte Albanô, qui pari ſpaciô Romã & Albâ diſtat, tauro factum eſſet, Latinis populis, qui ſeptem & ſexa-

ginta numero eò conveniebant, carnem domum referendam dare moris erat quæ *Viſceratio* dicta eſt. De ſanguine humanô nuſquam quidquam invenio, præterquàm apud Lactantium cap. 21. *Apud Cypros etjam humanam hoſtiam Jovi Teucrus immolavit, idque ſacrificium poſteris tradidit, quod nuper Adriano imperante ſublatum eſt. Erat lex apud Tauros Scythiæ, inhumanam & feram gentem, uti Dianæ hoſpites immolarent, & id ſacrificium multis temporibus celebratum eſt. Galli Heſum, & Teutatem humano cruore placabant. Nec Latini quidem hujus immanitatis expertes fuerunt. Siquidem Latialis Jupiter & ſanguine colitur humano. quid ab his boni precantur, qui ſic ſacrificant? aùt quid tales Dii hominib. boni præſtare poſſunt, qui pœnis propitiantur?* Vide Herodot. lib 4.

405. *quacunque Latina vetuſtos*] Per *viam Latinam*, q̃ ad meridiem vergebat, & *Salariam*, quę è regione ad ſeptentrionē. ſynecdochicè Romanæ urbis totum ambitum intelligit. perperam in impreſſis eſt, *quacunque Latina vetuſtas*.

411. *Cum princeps*] Uterq; Theodoſii ex conjuge frater per tyrannorum inſidias è medio ſublati ſunt. Gratianus quidem à Maximô in Galliis, Valentinianus ab Arbogaſto. Utrumq; ad altiora adſpirātes repreſſit, oppreſſitq; Theodoſius.

437. *mollis ſi bractea*] Valla ait, *laminā*, & *bracteam* ita differre: q illa craſſior ſit, & quaſi armaturæ vicem præbeat: hæc tenuior, & ſuâ ſponte placabilior, eòq; ad inaurandum non inepta.

439. *lamnis commiſit aënis*] Sy͂ncope eſt, quemadmodum in illo Horatii *Inimice lamnæ Criſpe Saluſti*.

483. *ad urbem Milvius*] Conſtātinus à Senatu declaratus Auguſtus, & à Britanniâ, ubi pater perierat, accerſitus contra Maxentium, cui ob libidinem & crudelitatem maximè populus infenſus erat: Cum eum diverſis oppugnaſſet præliis, ad poſtremum conſpectô in ęthere crucis vexillô, clamantiſq voce auditâ, ἐν τούτῳ νίκα, ad pontem Milvium cū totô exercitu ſuperatum interfecit. cujus victoriam nobilis adhuc arcus Romæ è regione Amphitheatri teſtatur, cum hujuſcemodi inſcriptione: *S. P. Q. R Imp. Cæſ. Fla Conſtantino Auguſto, quod inſtinctu divinitatis, & animi magnitudine unô tempore tàm de tyranno, quàm de omni ejus factione juſtis Remp. ultus eſt armis*. Volater.

489. *Signabat labarum*] Conſueuerant tum Imperatores ſuas ipſorum imagines in acie per ſigniferos jubere præferri. quæ ſigna, q quaſi labātia quadrata haſtis appenderentur, *labara* dixerunt. Conſtantinus autem non imaginem ſuam ſed inſigne Dominicę crucis pro labarô uſurpavit. ſuprà:

*Agnoſcas Regina libens mea ſigna neceſſe eſt:*
*In quibus effigies crucis, aut gemmata refulget,*
*Aut longis ſolido ex auro præfertur in haſtis.*

492. *Concretô crine*] horrido, & impexo, q miſerorum eſt, & afflictorum; ut promiſſus crinis, nocentum eſt & reorum. ſuprà:

Car-

*Carcereo crinita ſitu ſtare agmina contrà*
*Juſſerat, horrendis excrucianda modis.*

Quanquam in hunc Senatum utrumq; convenisse videtur. neque enim ſimpliciter miſer erat: ſed catenis etiam ſqualens carcereis. Unde *Jacob. Ravardus* noſter, Jureconſultus optimis annumerandus, in ſuis variorū libris, qui typis jam recens natis Brugis propediem evulgabuntur, explicans cap. 39. ff. De injuriis, locumque hunc Prudentii adducens, interpretatur *crinem concretum*, de capillo ſummiſſo, multumq; creto, qui captivorum proprius erat. Quam interpretationem, nemo, qui hāc phraſin hac ſignificatione uſurpatam leget it alibi, improbabit.

499. *prodigia eſſe*] Ita manuſc. eandemq; ſententiam ſic ſuprà exprimebat, Barbaros irridens:

*Quos penes omne ſacrum eſt, quidquid formido tremendum*
*Suaſerit, horrificos quos prodigialia cogunt*
*Credere monſtra Deos.*

507. *monumenta coinquinet artis*] Sint vobis ſtatuæ tantum ſtatuę, ut ſunt, & omnes principes, quales deſignant, ad exempla imitationis provocent ne adoretis eas divinisque honoribus colatis hoc enim *coinquinare* eſt.

554. *generoſus Anicius* ] Q. Anicii Ædilis curulis mentionem facit Plin 33. Hiſt 1. Videtur familia maximi nominis fuiſſe: ſed de eâ & cæteris familiis Chriſtianis multa inquirendi laborem, unde ſc. ortum duxerint, qui eo nomine inclaruerint, & ſimilia, iis relinquo, quibus per otium licet quovis loco quævis inculcare, mihi non licet, neque etiam lubet.

557. *palmata inſignis aboll.*] *Abolla* deſignabat Senatorem, aut illi dignitate æqualem. *Palmata*, quæ Jovis togæ ſimilis erat, triumphi index erat, ut victoriæ palma.

563. *Poplicolas per cursum carmine Gracces*] P. Valerio datum fuit hoc cognomen ob latas de provocatione ad populum leges. An etiam Gracchis, neſcio. certè jure potuit. teſtis eſt lex Agraria.

586 *genitoris amabilis obſes*] In colle Vaticano, qui à Deo Vagitano, ibi culto, nomen habet, ſecundum Auguſtinum, Conſtantinus baſilicam Petri conſtruxit Idem Laterani, viri nobiliſſimi, quē conſulem deſignatum Nero interfecit, palatium ſive arcem Johanni Apoſtolo conſecravit. vide utriuſq; deſcriptionem in Coronatis.

602 *Et quodcunq;* ] Patria aut Curia non conſtat auctoritate paucorum, etiam nobilium, etiam publica munera obeuntium; neque etiam votis & ſententiis hominum plebejorum, & privatim viventium, qui tamen & ipſi à vobis rari ſunt: Verùm in cōſenſu majoris numeri omniū. Particulâ adverſativâ uſus videtur pro corrigere, quomodo in principio hujus libri, ubi Theodoſium laudat.

617. *ſolâ capti ratione ſequuntur*] Quinimò etiam tum acerrimi hoſtes

Digitized by Google

religionis & conſules. & Præfecti urbi & Prætorio interdum creabātur. Symmachus exemplo eſt,ad quem mox ſermonem convertit. Unde cōjicio illum adhuc in vivis fuiſſe,cum hæc ſcriberet Prudentius.

631 *Iſidu amiſſum*] Idipſum Minucii Octavius venuſtiſſimè. *Iſis*,inquit, *perditum filium,cum Cynocephalo ſuo* (*Anubu latrator* hîc infrà dicitur) *& aliis ſacerdotibus luget, plangit, inquirit, & Iſiaci miſeri cadunt pectora, & dolorem infeliciſſimæ matris imitantur. mox invento parvulo gaudet Iſis, exſultant ſacerdotes, Cynocephalus inventor gloriatur. nec deſunt annis omnibus vel perdere quod inveniūt, vel invenire quod perdunt. Nonne ridiculum eſt, vel lugere quod colas, vel colere quod lugeas? Hæc tamen Ægyptia quondam, nunc & ſacra Romana ſunt.* Hæc ille.

# IN LIB. II. CONTRA SYMMACHUM.

Verſ. 44. *Sic me tuta ſilentii*] Precatur Chriſtum,ut quemadmodum Petri inambulantis mari veſtigia firmabat, Matth. 14. ita ſibi quoque fluctibus Symmachianæ tempeſtatis pænè obruto adſit,& dextram porrigat.

51. *Sum planè temerarius*] Hinc evidens eſt,quantæ auctoritatis iſte homo fuerit, tum quod optimô & nobili genere prognatus principem locum apud ſuos teneret, Præfectus nimirum urbis, & Rom. Ceremoniarum Pontifex: tum quòd gravi auguſtoq; dicendi artificio,ac rerum peritiâ facilè cæteros vinceret. Ambroſius ſanè in ſuâ ad Valentinianum apologiâ non dubitavit Orationis aſperitatem deprecari,petereque,nō verborum elegantiam,ſed ſolam vim rerum ſpectari. Neque illud omittendum, Claudianum & Auſonium à Chriſtianâ religione ad veterum Deorum cultûs ejuſdem eloquentiâ eſſe pertractos. Confirmat id Auguſt. lib. de Civitate Dei. extantq; amiciſſimæ Symmachi ad utrumque epiſtolæ. Alioqui ſcripta eorum diverſum loquuntur. Quanquam audio,in manuſcr. quodam Trudonenſi, ſacra carmina quorum Claudianus eſſe narratur,ſeorſim ſcripta eſſe,& juniori cuidam Claudiano attributa; quod an ita ſeſe habeat, ex aliorum veterum codicum collatione certiùs ſciri poſſit.

## LIB. II.

Verſ. 41. *pictura ſacello*] Poëtarum libris; quos ironicè ſacrarium Gentilium appellat.

89. *Imus ad occultum*] Hanc partem ſolam autor convellendam ſumit, oſtenditq; humano ingenio divinam naturam non poſſe comprehendi, ac proinde fide opus eſſe, quæ qualis eſſe debeat de Deo, animæ æter-

æternitate, reſurrectione & ſtatu mundi, ipſum Deum nos docentem inducit. nihil hæc habent difficultatis, gratiæ multum. Illud, *proprius genti cuiq; eſt mos*, neſcio an auctoris ſit. Nam in pleriſq; antiquis eſt, *ſuus eſt mos cuiq; genti.* Fortaſſe noluit Symmachi verba mutare. alioqui adeò conſtanter primam in *cuiq;*, alibi ſemper corripit (ad manuſcr. provoco) ut etiam monoſyllabum, *cui*, corripuerit.

140. *Et ſpecies tenues*] Ita meus manuſcr. rectiſſimè ex meâ ſententiâ. reſpicit enim ad illud, quod modò, *ſpecioſaq; ſemina finxi.* Nam cùm ea ſpecierum ſemina dixiſſet eſſe maximè varia, fecunda, maximique momenti; ſubjungit, eadem eſſe tenuia, fragilia & fluxa hoc ipſo nos admonens, iis parcè, & certô modô utendum eſſe, ſi animæ & corpori prodeſſe volumus.

143. *Robur enervatum*] Monui ſuprà, Poëtam corripere primam in verbo *enervare*, eoq; facilius adductus ſum, ut primum & alterum verſum poſt hunc eximerem, fretus vetuſtis exemplaribus Levitatis enim inſignis eſſet, eandem ſyllabam modò contrahere, modò protrahere, & id quidem tantúmodo, ut inſulsè, & inconditè idem bis repetatur. Verſus hi ſunt:

> *Enervare ſuum corrupta per otia robur*
> *Poſſet, & in nullo luctamine pigra jaceret.*

277. *Si quicquid*] Si ſervandus mos veterum, redeundum nobis ad glandes & antra. Et tamẽ videmus apud ſæcula poſteriora, ſemper plura, quàm prius adinveniri, atque adeò omnia tum fieri perfectiora. quãquam ſi vetuſta tantopere urges, agè majores tuos, ſtatim à diluvio, unũ colentes Deum imitare, aut ſaltem primos Romanos, qui pauciſſimos, priùs quam captiva Numina aliunde adveherent, dubitantes ſcilicet, de ſuis.

*ceu quadrupes egit*] Ita in vetuſtis & breviter, & venuſtè. In impreſſis tamen non omnino malè: at prolixius:

> —— *titubavit, & inſtar*
> *Quadrupedis pueri lactantia viſcera traxit.*

375. *Quid ſit Genius*] Sed quid appellas Urbis Genium? non animam. Illa enim corpori noſtro alligata eſt, illiuſq; actiones notæ ſunt. quid ergo? aut ſi hoc neſcis, quando primum Romæ datus eſt? ubi agit? quid efficit? Si umbra eſt quædam fatalis, cui ſtatus Reipub. curæ ſit, cum totius Imperii formam per Reges, Conſules, & Triumviros toties mutarit, approbatâ poſtremùm monarchiâ, cur nunc animum tandem ad religionem non convertit? cur illam toties variatam, atque etiamdum ambiguam non conatur in integrum reſtituere? profectò, cùm id ab Imp. Rom. factum ſit, ridiculum eſt, aliquid à Genio, qui non eſt, expectare. Quanquam ſi unus eſt Romæ Genius, profectò multa ſunt milla, cum in tota Urbe nihil ſit, quin ſuam habeat ſortem. Quod ſi eſt, fru-

ſtrà leges & jura,cum ne mala quidem ſine fatorum impulſu fiant. Injuria eſt carcer, injuria ſupplicium. vides, quò reducaris? Hoc igitur habe,noſtrum ingenium liberum eſſe, neſcire fata,ſuperare aſtra, ſolum agnoſcere Deum.

422. *Conſule nobilitas*] Quia hic verſus in antiquis quibuſdam libris alium in locum tranſpoſitus eſt,libuit veritatem vulgatę ſcripturę hiſtoriâ ipsâ comprobare.

*Primum reges regnarunt.*

| | |
|---|---|
| Poſt eos cœpere Conſules,annô ab Urbe conditâ | CCXLV |
| Conſules & Senatores cum Tribunis & plebe | CCLXI. |
| Decemviri ſoli | CCCIII. |
| Conſules etiam è plebe | CCCVI. |
| Triumviri poſt Cæſaris necem | IↃ CCXII. |
| Solus Octavius | IↃ CCXXIII. |

479. *Nec matheſis*] Cenſores hunc verſum unà cum alio,qui eſt infra v.894.ita caſtigarunt:

*Nec praſcripto aliquo pellit pia vota matheſis.* Item:
*In magicas artes trahit,involvitq́ matheſin.*

488. *Dii*] at qui Dii? an qui transfugarum in morem, ſuam gentem, ſuas urbes perfide prodiderunt? an potius, qui neq; hoſtib.reſiſtere potuere,neq; ſeſe,multò minus ſuos defendere? Ita certè. Sola virtus bellica,quâ cæteros omnes longè anteibant,Romanis orbem terræ ſubjecit,non Dii,neq; religio. Imò quò ſuperſtitionibus populus magis fuit deditus,hoc ignavior & degener magis fuit,nihilq; illi ſpecioſius accidit, quam à Rom.vinci. At, inquis, Deos ipſam Romam, veluti ſedem,delegiſſe,& inibi ſolum coli voluiſſe. credo.nam & hac occaſione Palladiū ſuum optabat Minerva Trojanis eripi, & alii Dii ſua tēpla Volcano cōſecrari,& captivi Babylonem avehi. extra jocum, invictis legionibus, & ducibus ſceleſtè detrahis,dum eorum virtutem tàm parvi ducis. Nam ꝙ de Corvino affers,ſi victoriam non virtuti ſuæ, ſed corvo acceptam ferre debuit; cur idem ille Corvus, aut abſente eô Veneris columba aut Palladis noctua Æmilio & Terentio apud Cannas, tercentum Fabiis in Cremeræ campis imminentem cladem non prænunciavit? Non potuit. Vos tamen non creditis, occæcati ſc ſecundo illô Rom.Imper. ſucceſſu: cujus quia cauſſam neſcitis,ſic habete. Deus mundi ſeneſcentis vicē miſeratus, ꝙ magis & magis ad deteriora delaberetur, omnes populos uni ditioni ſubjecit, quò facilius unigeniti Filii jugum concordiſſimè amplecterentur. Hinc illa Reipubl. concordia, tanti triumphi,tot ovationes, ut jam tū venienti Chriſto via præſtrueretur. pacem enim ille amat, & pacis auctores: bella & diſſidia odit.

515. *Nunc cum Dictais*] Facillimum fuit Roman exercitui,qui militibus

litibus exercitatiſſimis Etruſcis, Marſis & Samnitibus conſtabat, bello ſuperare effeminatã gentem, uti Phrygios in Aſia, quos ironicè *Dictaeos Corybantes, & Gallos*, id eſt, Cybeles ſacerdotes nominat, uti etiam Lacædemonios, quos tanquam pugiles *oleo madentes, & maſtigophoros*, id eſt pugilum magiſtros in pugnam ducit, quomodo Terentianus Thraſo Sangam penicillô armatum. *Samnitis* dixit, pro *Samnis*, quomodo ſuprà in Hippol. & in *pugil*, primam produxit: cùm anteà primam in *pugillaris*, corripuerit. quanquam illud à pugno, hoc à pungere deducitur.

528. *Fluctibus Actiacis* ] Antonio Triumviro, & Cleopatræ Reginæ Ægypti, apud Actium Epeiri navali prælio ſuperatis ab Octavio, Julii ex ſorore nepote, nullus ex Diis Ægyptiis, aut Romanis abfuit. *Liburnas* Itali naves Gallicas velociſſimas vocabant, à Liburnis populis Illyrici, qui olim hujuſmodi navibus uſi omnia per Jonium mare deprædabantur.

534 *gelidô quem miſerat Algidus axe* ] quomodo Horatius *Algidum*, XII. paſſ. millibus ab Urbe diſtantem, dixit *nivalem*; ita hîc eidem tribuit *gelidum axem*, & per eum Synecdochicè totam Italiam, unde exercitus Octavii collectus erat, intelligit.

561. *Si Brennum* ] *Brennus* Senonum Germaniæ Dux, à Camillô ſuperatus eſt: *Antiochus* Syriæ Rex ab Attilio Glabrione: *Perſes* Macedo à Paulô Æmiliô: *Pyrrhus* Epeiri Rex à Fabriciô; *Mithridates* Ponticus à Pompeiô.

571. *Vel oſcine parrâ* ] Corrupti ſunt codices, & in quibus, *parta*, & in quibus, *parca*, loco nominis fixi continetur. Feſtus autem Oſcines aves Appio Claudio dicit ait, quæ ore canentes faciant auſpicia, ut corvus, cornix, noctua: alites, quæ alis ac volatu, ut bubo, ſanqualis, aquila, immuſſulus, vulturius: picum autem Martium, feroniumq; & parram, & in alitibus, & in Oſcinibus haberi. De Craſsô, ejuſque XI legionibus, apud Carras Meſopotamiæ, à Parthico equitatu deletis, L. Florus III. Hiſt. XI. *Noctuam Tritoniam* appellat, quod Athenis, ubi noctua inſigne erat, Pallas Dea tutelaris habebatur.

577. *Inauratum tremeret gens Perſica limbum* ] Ironicè dixit in ſtatuam Veneris aureo limbo variegatam ſic ſuprà in Romanô:

*Quos lana terret diſcolore in ſtipite.*

606. *Corniger Heſperidum quos* ] Thybris. Virg.

*Corniger Heſperidum fluvius regnator aquarum.*

Cur autem Italia etiam *Heſperia* dicatur, notum eſt.

617. *Externi ad jus connubii* ] Tria vincula, quibus nationes diverſiſſimæ in unum compinguntur, & coëunt.

655. *O clari ſalvete Duces* ] Proſopopejam proſopopeiâ eludit. Agit Roma gratias Principibus, quòd ſub iis non, ut anteà, delirè

gerat omnia, ſed maturè, &, ut caniciem ſuam dignum eſt, quòd liceat Chriſtum profiteri, eiq; totum mundum concordi pace colligatum offerre, quod ſe à ſanctorum hominũ cætibus expiarint, quòd porrò concedatur piè & tutò vivere: tutò, inquam, nõ ut olim Senonibus ſive Suevis in mediâ Urbe vagantibus, & Hannibale ipſis portis, niſi Tarentinâ mollitie elanguiſſet, imminente, ſed Principibus merô Chriſti auxilio omnes hoſtes excidentibus. Sub finem orat Auguſtos, in eodem maneant propoſitô.

652. *Ægidaq;*] Ex ſcuto Minervæ, ipſam Minervam intelligit, aut potiùs ſimulacra Ægidi ſimilia, id eſt, ſuâ ſpecie metum & horrorẽ humanis oculis incutientia; quæ eadem ſuprà idololatriæ cauſſam faciebat.

674. *per triſtia vulnera flagrans, Extrahere inſignes animas*] Tolerari poteſt hæc lectio: malo tamen illam mei codicis, & editionis Daventrienſis, *Et trahere*: ut *per triſtia vulnera animas trahere*, idem ſit, quod ludere pœnis, & ex tormentis tormenta comminiſci. Sententiæ optimè reſpondet. Simile illud ſuprà:

*Illum libido fœtida*
*Per ſcorta tractum publica*
*Lutô & cloacis inquinat.*

De decem Chriſtianorum perſecutionibus à Nerone ad Licinum Conſtantini collegã, lege Niceph & alios Eccleſiaſt. aut ſi brevitate delectaris, Sulpicii Severi lib. II.

686. *Collina à cardine porta*] Eadem *Agonia*, & *Quirinalis* dicta eſt. Vide Livium lib. 22. & Florum lib. 2. cap. 6.

699. *maſtrucis proceres veſtire togatos*] Senatores redigere in ſervitutem. *Maſtruca* Sardorum eſt, vilemq; & ſervilem ac Gothici militis veſtem hîc deſignat.

711. *Atq; parens Stilico*] Theodoſius imperium ſolus obtinere cœpit circa annum Dom. CCCLXXXVIII. & cùm regnaſſet annis XI. ſibi in Occidenti ſubſtituit Honorium filium adhuc juvenem, eiq; tutorem adjûxit Stiliconem, de quô multa Claudianus. Sub eô, circa annum CCCCV. Oſtrogothi ducentis millibus duce Radagaſto Italiam invaſerunt, & ad Feſulas oppreſſi ſunt: de quo Auguſt. v. Civit. Dei XXIII. Hinc igitur conjicio Prudentium diu poſt Ambroſiũ Symmacho reſpondiſſe: Conjicio item, eum aduſque Stiliconis proditionem & necem, quæ circa annum CCCCXIII. accidit, non vixiſſe. Alioqui enim, uti ego credo, nomen Stiliconis tàm magnificis titulis ornatum, quod poſteà è marmoribus eradebatur, in ſuo opere induxiſſet, quomodo pro *Nola*, ſubſtituit, *ora*, Virgilius.

713. *prima haſta dracones Præcurrit*] Labarum intelligit, ſignum imperatorium, de quo ſuprà. *Draconum* effigie legionarii milites utebantur: quorum geſtatores *Draconarii* dicti ſunt ſuprà:

—ſi-

*—ſignaq; bellica*
*Prætendunt tumidis clara draconibus.*

Errant igitur, qui ſcribunt, *draconis*, in ſingulari numero. quis enim tàm hebes eſt, ut credat Chriſti apicem cum draconis effigie conjunctum fuiſſe?

8.7. *Quadrupes abjuncta eſt*] Numeri æquabilitatem ſervandam eſſe monebant manuſcr. anteà:

*Quadrupedes bipedi abjunctæ, mutave loquendi.*

839. *Nempe magis non illud erunt*] Volebat Symmachus omnia unum putari, quòd eadem ſpectaremus, &c. Negat Prudent. Sic enim ad beſtiam cum homine, & Romanos cum Barbaris idem cenſeri, quod eodem aëre, eadem terrâ utantur fruantur. Allato deinde exemplo Solis: Si, inquit, foricæ, & Regum palatia eodem Sole colluſtrentur, nihil minùs tamen ſunt. quàm eadem, quantò minus unicultores idem erunt, quod idololatræ?

848 *Anfractus dubios*] Alterum argumentum. Negabat Symmachus, unô itinere poſſe perveniri, &c. fatetur Poëta, duo eſſe itinera, ſimplex unum, alterum multifidum, in quô aut multi, aut nulli Dii colantur. Utriuſq; tamen non eundem eſſe exitum.

860. *occultus Dieſpiter*] occultatus, abditus. Adducam loci verum interpretem, Minucii ſc. Octavium. ait ille: *Et quæ Jovis ſunt ſacra? nutrix capella eſt, & avido patri ſubtrahitur infans, ne voretur: & Corybantum cymbalis, ne pater audiat vagitus, tinnitus eliditur.*

875. *Quæq; latens ſilvis*] Multiplicem. inquit, carpunt viam pecudes, & bruta animalia. & multorum hominum mentes, quæ ſilvis frondoſis, cæli adſpectum eripientibus, provolvuntur in terram, Deum neſciunt. In impreſſis locus hic corruptiſſimus eſt.

889. *Multiplicis Dux Dæmon at eſt*] Quid & ingenii, & Codicũ veterum auxilio hîc præſtitum ſit, ſciet, qui vulgatam editionem cum noſtrâ comparabit. Utinam ſit aliquis!

919. *penu pro virginis ulciſcendo*] Ut vindictam ſumant de penu Veſtæ ademto. i. ob ademta Veſtalibus publica alimenta. Cur Triptolemũ Cereri conjungat, inveni apud Servium.

923. *Haud venit a ſicco*] Et hîc conjecturâ ſolâ eram uſus, ne quid diſſimulem: quanquam eam poſteà probarit Buſlid. In aliis eſt: *Aut veniat ſicco.*

970. *In his quoniam*] Ita manuſc. plerique, & vera lectio eſt. in aliis eſt, *quonam?* in quibuſdam, *quomodo*, ineptè.

992. *Variis proventibus annos Texuit*] ſuprà:

*texit Sol unicus annum.*

1009. *Et nullis violatur terminus extis*] Quemadmodum ſuprà

ſtatuas Principum adorationibus & ſacrificiis coinquinari dicebat: Ita hîc ait *terminum*, qui agris limes poſitus eſt, ut litem arvis diſcernat, extorum oblationibus violari.

1012. *Nec tamen iccirco minor eſt* ] Hucuſq; oſtendit ob detracta Veſtalibus privilegia, nullam annonę caritatem graſſari, aut ſi quædam aliquot annorum ſpacio fuiſſet, novum nō eſſe, aut majoribus inauditum: alioqui debere illam ſolos Chriſtianorum agros infeſtare. Poſt hæc ad parabolam Chriſtiani agricolæ, quæ Matt. 13. eſt, explicandam digreditur; ultimo loco virgines Chriſtianas cum frugiperdis & crudelib. Veſtalibus comparat.

1022. *quales, quos imbuit* ] Enallage numeri, qualis in illo Terentii Phorm. Actu 5. Scen. 11. *Qui mihi, ubi ad uxores ventum eſt, tum fiunt ſenes.*

1090. *Imputat attonita* ] objicit, oſtenditq; ignominioſè, & quaſi eo ipſo urbem impenſæ perditæ coarguens. æquè novè uſus eſt eô verbo Suetonius in Tyberio cap 53. In Pulmanni codice quodam eſt, *implicat*; ſed ei orationis ἀκολουθία reſpondere non videtur. Nam ſi pompa publica eſt, ſi ſpectabilis eſt attonitæ urbi, ſi pilento reſidet molli, ſi in meliore podii parte ſedeat; quónam modo ſe implicat urbi & immiſcet?

1101. *dum palpitat enſe ſecutor* ] Is, qui cum retiario commiſſus erat, ſive *murmillo*, ſive aliô nomine *gladiator*. Sueton. in Calig. *Retiarii tunicati quinq; numero gregatim dimicantes, ſine ullo certamine totidem ſecutoribus ſuccubuerant: cumque occidi juberentur, unus reſumtâ fuſcinâ omnes victores interemit.*

1115. *tàm triſte nefas* ] Quod ſtatim occaſione Telemachii cujuſdam ſublatum fuerit, narrat in Chronicis Chriſt. Maſſæus.

1123. *Quodq; patri ſupereſt* ] Alloquitur Honorium, quem, uti dictum eſt, vivus adhuc Theodoſius Imperii conſortem effecit, & Occidenti imperare juſſit.

# *IN TETRASTICHA de Veteri & Novo Teſtamento.*

DE titulo hujus libelli variant. quidam appellarunt διττοχαῖον, id eſt, duplicem cibum: quidam chirocheũ, quod manuale vertunt: Sichardus enchiridion. In meo libro & Buslid. eſt hic titulus, quem ſervavimus, adducti imitatione Auſonii, & aliorum.

Verſ.6.

Verſ.6. *Viva & terrena refutans*] Non ſimpliciter reiiciens: ſed verbis etiam additis reprehendens. ſuprà: *Hic terrulentis, ille vivis fungitur.*

24. *Interprete Chriſto*] Suprà:

*Carnis in effigie Chriſtum ſe cernere ſentit.*

Ibidem, agens de tribus juvenibus Babylonicis, Chriſti mentionem fecit.

27. *actio fallax*] Ut referatur ad Joſephum, qui fratres rei geſtæ ignaros aliquandiu ſuſpenſos tenebat. In aliis eſt, *auctio fallax:* poteſtq; intelligi de ipſis fratribus, qui Joſephum Ægyptio mercatori vendiderant, mentientes patri à feris diſcerptum eſſe.

28. *Vaniq; pudeſcunt*] ſuprà: *nec ferre pudeſcit.*

45. *via ſicca eremi*] Ejuſdem eſt, cujus illud ſequens ℣. 61. *ſola ſtant atria Rahab.*

65. *Tanta eſt fidei vis*] *Carolus Langius*, homo doctiſſimus, in Annotationibus, quibus ſuas in Officia Cicer. caſtigationes explicat, de Ennii verſu miurô agens, reprehendit ſciolos quoſdam, qui hemiſtichion iſtud Prudentii, *levisq; fidei*, auſi ſint ita mutare, *fidei quóq; plenus.* Quod hemiſtichium cum in toto hoc Opere non contineatur, ſi alia ille Prudentii opuſcula habeat, gratam rem ſtudioſis facturus eſt, ſi cōmunicet. Illud tamen affirmo Prudentianum non eſſe, mediam in voce, *fidei*, producere. Septies enim hujus genitivi mediam brevem facit: atq; ita facit, ut quācumq; vim carmini intuleris, invertendo, mutando, mutilando, eandem longam facere nequeas. Hunc verſum excipio. Poſſis enim contra omnium codicum fidem cum ita invertere: *vis tanta fidei eſt.*

76. *fundâ ſtridente*] ſuprà in Pſychom.

—— *Puerilis in illum*

*Dextera fundali torſit ſtridore lapillum.*

95. *Quod gradibus, quos*] anteà, *tot gradibus*, quot.

166. *Sanguis victoria, lymfa lavacrum*] De horum tetraſtichωn auctore, ambigant qui velint: ego, ut ingenuè fatear, etiam ſi velim, dubitare non poſſum. Omnes enim Codices ſcripti, excuſi, quos quidem videre licuit, Prudentii nomen adſcriptum habent. Stilus deinde, verba, ſententiæ, phraſes, allegoricę deductiones, omnia deniq; Prudētium ſapiunt, redolent, loquuntur. Argumento ſit unus hic locus ad verbum ſuprà repetitus:

*O novum cæde ſtupenda vulneris miraculum.*
*Hic cruoris fluxit unda, lymfa parte ex alterâ.*
*Lymfa nempe dat lavacrum, tum corona ex ſanguine eſt.*

Nunc fidem in eo, quod de appendice receperam, liberabo, præſtiturus etiam amplius, quàm à me expectari debebat. quod ut poſſem, effecit humanitas *Cornelii Valerii*, publici linguæ Latinæ profeſſoris doctiſſimi. Is enim commentarium hunc meum curſim perlectum, cùm judiciô beaſſet ſuô; vocabula ea omnia, quæ hunc auctorem ab Eccleſiaſticis ſcriptoribus ſumpſiſſe, quæque quàm

longiſſimè à Latinæ linguæ puritate abeſſe judicabat, ſeorſim olim annotata, & Latinis vocibus reddita benignè communicavit. Ea igitur hîc in commodiſſimum ordinem redacta, conferimus in medium, ne juniores in imitando fallantur.

*Æneipes*, pedes æneos habens, χαλκόπους.
*Altrinſecus*, contra; viciſſim.
*Amaſio*, amator, amaſius.
*Arula*, diminutivum ab arâ.
*Audientia*, auditus, audiendi vis.
*Aurulentus*, fulgens ex auri repercuſſione.
*Biſeſtus*, dies duobus ſacer, quaſi bis feſtum dicas.
*Bractealis*, bracteis inauratus.
*Buſtialis*, à buſtô, ſeu ſepulcro finxit.
*Cantamen*, incantatio.
*Carceralis*, *Carcereus* à Carcer.
*Carnalis*, carnaliter à carne.
*Carnulentus*, carni & mundo deditus.
*Centuplicatus*, centuplex.
*Collumino*, colluſtro.
*Comperpetuus*, æquè æternus.
*Complices*, ſcelerum ſocii.
*Congregatim*, densô agmine, turmatim.
*Congrex*, unanimis.
*Conſpicabilis*, conſpicuus.
*Corporalis*, corporeus
*Creamen*, creatura, ſeu res condita, creatio.
*Cruciamen*, cruciatus.
*Defuga* transfuga.
*Digeſtim*, diſtinctè, ſuo ordine.
*Dilancinare*, Dilaniare.
Diſcruciatus, varii dolores, & tormenta.
*Diſparilis*, diſpar.
*Excruciabilis*, crucians.
*Excruciatus*, tormentum, dolor.
*Exſequialis*, in exſequiis uſurpatus.
*Exfibulare*, fibulas adimere, ſolvere, liberare.
*Exſimulare*. Vide Commentarium.
*Exſibilare*, ſibilando efferre. Optimè conjunxit: *Anguina verba exſibilat*.
*Fabriciter*, more fabri.
*Factura*, opus, res creata.
*Falſificatus*, infectus corruptus.
*Fidelis*, Chriſtianâ religione præditus.
*Figmen*, opus, figmentum.

*Flabra-*

*Flabralis*, flabilis, cum flatu emiſſus.
*Forare*, perforare.
*Fotus*, fomentum.
*Fulgidus*, ſplendidus.
*Frugeſcere*, frugum feracem eſſe.
*Fundalis*, adject. à fundâ.
*Funerare*, funere efferre.
*Genealogus*, annalium auctor, familiam quamque ad ſuam originem revocans.
*Hydrinus*, adject. ab hydrâ ſerpente.
*Hymnire*, hymnis canere.
*Ignire*, inurere.
*Impaſſibilis*, Impatibilis, in quem perpeſſio non cadit.
*Impiatum*, impurum.
*Incapax*, minimè capax.
*Incentivum*, incitans, accendens.
*Incerare*, cerâ illinere.
*Incircumſcriptus*, ἀπερίγραπτος, infinitus.
*Incorporatus*, corpore indutus, &, ut ita dicam, incarnatus.
*Indages*, indago.
*Indomabilis*, indomitus.
*Innatus*, nunquam natus.
*Inſpaciari*, inambulare.
*Inſubjectus*, nemini ſubjectus, ſui juris.
*Intemporalis*, æternus, nullo tempore finitus.
*Interminus*, idem.
*Irremotus*, immotus.
*Irritamen*, irritamentum.
*Liquabile*, quod facilè liquitur.
*Litamen*, litatio. Vide Commentarium.
*Malefabrum*, infelix, parum callidum, imprudens.
*Mammoneus*, avidus: à Mammone, Syrorum Plutô, derivatum eſt.
*Manceps carceris*, Præfectus carceri: ſic Plinius propolam, *ſutrinæ mancipem* appellat.
*Mediator*, ſequeſter, μεσίτης.
*Melodum*, ſuaviſonum.
*Mitificus*, mitis, lenis.
*Muculentus*, mucoſus.
*Monſtruoſus*, monſtroſus.
*Mortificatus*, emortuus.
*Multicolora*, multicoloria.
*Multinodus*, nodoſus.
*Mundialis*, mundanus.
*Nemo dies*, nullus dies.

*Neſcienter*, ut negligenter.
*Noxialis*, ſonti, ſeu noxio debitus.
*Obblacterare*, more ovis contrà balare.
*Oblivialis*, obliviosus, oblivionem inducens.
*Obludere*, vana ſpecie inescare.
*Obſequela*, obſequium.
*Obſtrangulatus*, ſuffocatus.
*Occidualis*, occiduus.
*Omniformis*, *Omniparens*, *Omnipollens*, ejuſdem farinæ ſunt.
*Opulens*, opulentum.
*Orarium*, ſudarium, ab ore deductum.
*Palpamen*, attrectatio.
*Palpebralis*, palpebris eminens.
*Parricidalis*, parricidio fœdatus.
*Paſſibilis*, patibilis.
*Paſſio*, afflictio.
*Peccamen*, crimen.
*Plaſmatus*, conditus. Vide Commentarium.
*Prænuncupatus*, annunciatus.
*Primitivus*, primigenitus.
*Propitiabilis*, propitius.
*Proſperatus*, exoratus.
*Pudeſcit*, pudet.
*Reſculpere*, imitari, exprimere. Vide Commentarium.
*Reſultare*, concelebrare.
*Rompheale*, quod rompheæ uſum præbet.
*Ructamen*, ructus.
*Roſulentus*, roſeus. finxit ad formam, *rorulentus*.
*Sagus*, præſagus. Vide Comment.
*Saporum*, ſapidum.
*Segrex*, ſeparatus, bifariam partitus.
*Separ*, idem.
*Senſualis*, rationis capax.
*Sequeſtrare*, alicujus cuſtodiæ quid committere.
*Spurcamen*, ſpurcitia.
*Speculamen*, viſus, vivendi vis.
*Stigmare*, ſtigmatis inurere.
*Strictura*, liquefactio.
*Subjectio*, obedientia.
*Sublidere*, paullulum elidere.
*Sublimare*, altè extollere.
*Subternus*, ſubterraneus.
*Sufflabilis*, ſpiritu efformatus.

*Suggilla-*

*Suggillare*, ſuggerere, ſubminiſtrare.
*Superſio*, emineo.
*Terrulentè*, craſsè.
*Terrulentus*, terreus.
*Tripictus*, triplici lingua ſcriptus.
*Tutaculum*, tutamen.
*Vaporus*, vaporiferus.
*Vegetamen*, vegetatio, motus.
*Veniabile*, venia dignum.
*Ventilari*, circumagi, ſibi non conſtare.
*Verſicolorus*, verſicolor. ſemel tantùm hoc compoſitum ad ſecundam inflexionem reducit.
*Veternus*, veternoſus, inveteratus.
*Vians*, viator.
*Vitiabilis*, vitiatus.
*Virginal.* Vide Commentarium.
*Viſcereus*, creatus, à viſceribus ortus.
*Ululamen*, ululatus.

FINIS.

# D. GEORGII REMI NOTÆ.

KΑ϶ημεϱινῶν] Ejuſdem argumenti eſt Ephemeris Auſonii.

## PRÆFAT.

Verſ. 6. *Quid nos utile*] *O mihi præteritos referat ſi Jupiter annos!* ait ille.

24. *Meſſalia Conſulis*] Meâ opinione, non difficilior totô Prudentio, quà illius ævi hiſtoriam deprehenditur locus; quo de conclamavit Victor Giſelinus, Prudentii haud malus interpres, qui Saliam urbem ſi nobis conderet ad flumen homonymum, res tranſacta eſſet. At quis novit tale opidum? Non vola neque veſtigium apud veteres. Faſtos Conſulares ſi inſpicimus & excutimus, ſexies Meſſalas, diverſos tamen, Romæ Coſſ. fuiſſe reperimus. Ab U.C. Anno IↃXXVII. Anno IↃLXV. & Anno IↃXCII. Anno item IↃCCXXII. & Anno IↃCCXLI. denique Anno IↃCCLVI. Sed ad hos Meſſalas non reſpicit, quos nullus vidit Prudentius, neque videre potuit. Ac quidem dum Meſſaliam vocat, Meſſalas non innuit. Nomen Prudentii in Faſtis Conſ. non inveni. Itaque de Conſule, cui Saliæ nomen, apud ſuos Cæſarauguſtanos, ubi conſulatum geſſerit, ut puto, loquitur. Et hæc ſententia hoc commodi habet, ut novum opidum, quod hactenus non fuit, non condere cogamur. Vixerit ſanè aliquando Romæ Prudentius: interea nil vetat Conſolatu olim in Hiſpaniâ, in patriâ ipsâ, defunctum. Sed iſta ταῖς δευτέραις φϱοντίσι doctiſſimorum committo, queîs ocium largius & exactius judicium, ac politiſſima eruditio ſuppetit. Mihi quàm curta ſupellex ſit, non ignoro.

## HYMNO I.

Verſ. 57. *Flevit negator*] Petri ἀποστασία. Bernhard. lib. de libero arbitriô.

## HYMNO II.

Verſ. 4. *Chriſtus venit, diſcedite*] Infrà: *Diſcede, Chriſtus hîc eſt: Hic Chriſtus*

*Chriſtus eſt, liqueſce.* Verè Numen Chriſti, fide invocatum, ſuis præſto eſt, ac deſeruiſſe precantes neſcit.

25. *Sol ecce*] Juſtitiæ Sol in cordibus noſtris ſi oriatur, è veternô evigilamus peccatorum.

37. *Hac hora cunctis utilis*] *Oportet prævenire Solem ad benedictionem Dei, & ante ortum lucis Deum adorare* Sapient. 16 in fine.

96. *Errore traxit*] Lege: *Errore traxſti deviô*

105. *Speculator*] ὁ αἰὼν καθήμενος ὃς τὰ προόντα καὶ τὰ ἐσόμενα ἐφορᾷ. Piè vetuſtas pronunciavit: *Peccare noli; Deus videt, Angelus adſtat & triſtatur, conſcientia mordet, Diabolus accuſat, infernus cruciat.*

---

## HYMNO III.

Verſ. 148. *Digladiabile diſcidium*] ἄσπονδος πόλεμος.

---

## HYMNO IV.

Verſ 31. *Parcis victibus expedita corda*] Finis jejunii, id eſt, abſtinentia nihil aliud eſt, quàm προπαρασκευὴ ad virtutes exercendas. Quod ipſe noſter infr. hym Jejun. diſertius indicat v. 16. *Nam ſi licenter diffluens*, &c. Verè enim Menander:

παχεῖα γαστὴρ λεπτὸν οὐ τίκτει νόον.

---

## HYMNO V.

Verſ. 96. *Præfixa Cruci ſpes*] Si pro Cruce, *cruci affixum* capias, benè habet. Sic inf. hym. 6. v 133. *Crux pellit omne crimen.* quod Chriſti τοῦ σωτῆρος σταυρωθέντος ſolius eſt factum. Innuere noſter videtur idipſum, cum mox ſubjicit v. 145. *Diſcede, Chriſtus hic eſt.*

97. *Cibus ninguidus*] *Pluviatilis eſca*, Tertulliano. Salvian. lib. 1. de Gubernat. Dei:

*Rorantes jugiter eſcis dulcibus polos.*

133. *Marcent ſuppliciis*] Haut nititur verbo Dei hoc commentum. Sit poëtica fictio.

---

## HYMNO VI.

Verſ. 41. *Senſa ſomniantum*] Ariſtoteles de ſomno & vigil. Stob. ſerm. 89. & 90.

54. *Impiavit*] Sidon. Apollin. lib. 3. ep. 12. *Locum bajuli raſtris funebribus impiare auderent.* Apulej. 1. Metam. *Cruore humano impiatum* dixit. Feſtus: *Impiatus, ſceleratus.*

77. *Evangeliſta*] Apocal. 1. & 2. ac toto libro Non deſunt tamen, qui alium Johannem, ſeniorem quendam Eccleſiæ .... auctorem Apocalypſeos dictitent.

118. *Te chriſmate*] Baptiſmatis περίφρασις elegans. *Chriſma* autem Spiritus Sanctus, qui verè intùs renovat ac recentat hominem.

## HYMNO VII.

Verſ. 65. *Contaminatis*] Nemo neſcit à Tullio, Roſcianâ; Horat. Epod. 2. Plin. paſſim in Epiſt. Ammiano Marcell Sidon. Apollin. & aliis, vitam ruſticam præferri, ob innocentiam & integritatem, vitæ urbanæ.

81. *Referre priſci*] Jonæ hiſtoria expoſita: quam ſuperiorib. annis Cl. V. Jacob. Lectius itidem dedit carmine elegantiſſimô.

184. *Emancipator ſervientis*] Christus, paſtor ſummus, de cælo deſcendit, ut oves deperditas, & in avia dilapſas, quæreret ac reduceret. Plura mox hym. Poſt jejunium.

193. *Sciſcitator*] ὁ πειράζων. Matth. 4. ὁ λέων ὠρυόμενος, Petro, 1. Epiſt. 5, 8.

206. *Perfuſa*] σωφρονισμὸς μετ' ἐλεημοσύνης. adludit forſan ad conſilium Danielis, quod Regi Nebucadnezari ſuggeſſit : item Tobiæ dictum.

212. *Operire nudos*] Jeſchah. 58. & Matth. 25.

## HYMNO VIII.

Verſ. 33. *Ille ovem*] Chriſtus ὁ ἀρχιποιμὴν, ὁ ποιμὴν τῶν ψυχῶν ἡμῶν, 1. Pet. 2, 25. Auguſtin. ſerm. .... de temp. Johan. 10.

## HYMNO IX.

*Hymnus omnium horarum*] Terentium *omnium ætatum auctorem* vocamus Propiùs; *Hominem omnium horarum* dicimus, qui omnibus utilis, omnium commodis procurandis expromtus.

Verſ. 17. *Primoplaſti*] Defendit vocem hybridam Victor Giſelinus. Utiq; concidit integritas decusq; Romani ſermonis cum Imperii majeſtate. *Summus ſtare diu negatum eſt.* πρωτόπλαστοι rectius dicimus, ut totam Græcam vocem habeamus.

22. *Pſallat*

22. *Pſallat*] Pſalm.ult.

40. *Extimum veſtis*] Lex pedaria in voce, *furtim*, ultimam corripit, ſicut in illô Ovidianô: *Circumeuntis oves.* Niſi malis *forte* legere.

52. *Suetus antro*] ἐνεργούμενος legione dæmonum obſeſſus.

61. *Tu cibus*] Chriſtus cibus myſticus, cibus animæ *Crede, & manducaſti*, ait Auguſtinus. Nil craſſum, nihil corporeum, hic locum habet. Apagete Capernaitæ.

65. *Nec lacunam ventris*] *Mentis ; non dentis, non ventris cibus eſt.* Tertullian.

## HYMNO X.

Verſ.130. *Factoris ab ore creata*] Num ex traduce ſit anima, ut totus homo totum hominem procreet (generatio enim eſt totius cõpoſiti) vel homini anima inſpiretur in utero matris; ζήτημα πολυθρύλητον ἐστι, nobiliſſima eſt atque difficillima quæſtio, apud Philoſophos & Theologos, veteres atque recentiores. Lactant. de opific. Dei cap. 19. Auguſtin. de Eccleſ dogm. c. 14. Ludovic. Viv. lib 2. de anima. Scalig. exerc. 307. ſ. 2. Johan. Calv. 2. inſtitut. c. 1. Lævin Lemnius lib 1. de occult. cap. 11. Tolet. lib. 3. de anim. quæſt 17. Joh. Jacob. Gryneus tom. 2. diſput. item Johan. Jacob. Coler. Tigurin. in tract. ſingulari ; ex inſpiratione eſſe contendunt. Ex traduce docẽt M. Luther. Melanchth lib de animâ. C. Peucer. item de animâ tract. Timoth. Brigthus Anglus eruditiſſ. in phyſiol. contra Adolph Scribon. Libav. parte 1. de creat. hominis. Nicol. Taurell. noſter in Triumpho. Johan. Henr. Havenreut Argentorat philoſoph. in phyſic. Mageiri lib. 6. c. 18. Quin & ipſe pater Auguſtin. lib. 1. quæſt. ſuper Geneſ. c. 50. hanc in ſententiam inclinat. Sed adhuc ſub judice lis eſt. Interea συνεχῶς καὶ σωφρόνως philoſophari licet omnibus. Legeſis Gregorii Nyſſeni ſermonem περὶ ψυχῆς, & tract. 1. de opificio hominis c. 28. & undetrigeſimo ſeq Ariſtotelis de animâ lib. tres, & noſtrum Prudentium Apotheoſi, De naturâ animæ , item Caſſiodorum vide De animâ.

## HYMNO XII.

Verſ. 88. *Adire regnum*] Notat Eraſmum Cujac. lib 4. obſervat. cap. 15.

125. *Salvete flores Martyrum*] Auguſtin. de Sanctis ſerm. 8. 9. 10. 11. Hieron. Vida de Infanticidio Bethlehem.

# IN LIBRUM περὶ στεφάνων.

## HYMNO I.

Verſ.12. *Patronos eſſe mundi*] Apage. Chriſtus ſolus παράκλητος, advocatus inter Deum & homines. Faceſſat impietas, quæ Chriſto honorem ſuum imminuit, aut quovis alio modo detrahit. Occæperat jam tum τὸ τῆς ἀνομίας μυστήριον, Paulo dictum 2. Theſſ. 2, 7.

68. *Infames Deos*] Arnob. adverſ. Gent. Athenagoras in Legatione, Cl. Alex. in Protrept. & Strom. libb. & paſſim.

108. *Hymnite*] ὑμνεῖτε.

## HYMNO II.

### *In laudem Vincentii.*

Verſ.2. *Diem triumphalem*] Auguſtin. de Sanctis ſerm. 12. tom. 10.

77. *Magiſtri criminum*] Auguſtin. de Temp. ſerm. 249. poſt principium.

548. *Orator ad thronum*] Soli uni Chriſto hoc competit. Solus Deus ſuorum exaudit preces.

## HYMNO III.

*Laurent.*] Auguſtin. de Sanctis ſerm. 30. tom. 10. Hinc Holonius Leodicenſis Tragœdiam Laurentiadem ſcripſit.

197. *Pudor per aurum ſolvitur*] ὁ γὰρ πλοῦτος ὑπηρέτης τῶν κακῶν, ait Siren Attica, Iſocrates ad Demon.

399. *Ultrò è cataſtâ*] καταχρηστικῶς. Cum *Cataſta* propriè ſit lignum, cui includuntur ſervi, ne fugiant.

437. *Confederentur*] per ſacrum baptiſma.

449. *Sterculum*] qui ſtercorandi agros rationem docuit.

459. *Duo Apoſtolorum principes*] Sanô ſenſu capimus *Principum* vocem; quâ non terrena monarchia talis innuitur, quâ κατακυριεύουσι τῶν κλήρων, qui ſe Vicarios jactant. Vide Gulielm. Witaker. de Papâ Rom. & Danielem Chamierum, de Pontifice Oecumenicô: quos ſcriptores, ob ſingularem eruditionem & in diſputando acumen, meritò magni æſtimandos cenſeo.

473. *Video*

473. *Video futurum Principem*] Vaticinium de Conſtantino M. naſcituro. Quod Poëta ſcitè in medium profert, cum poſt Conſtant. Imp. vixerit. Vaticinium de Core, i. Perſarum Rege Cyro, naſcituro, notum eſt apud Jeſchah.

532 *Sedem celebrat*] Imò qui fidem & conſtantiam Laurentii imitatur.

579. *Per patronos martyres*] Reclamat fortiſſimè Ambroſ. comment. in Epiſt. ad Rom. c. 1. *Ad Deum ituris ſuffragatore opus non eſt, ſed mente devotâ.* Johan. 1 cap. 2. *Habemus mediatorem ſeu advocatum, qui ſuſtulit peccata mundi.* Extra hunc nulla ſalus: extra hunc certa pernicies animarum.

## HYMNO IV.

Verſ. 4. *Replicare*] numerare.

13. *Sexaginta*] πολυάνδριον innuit.

32. *Paulus*] Quæ Pauli, quæ Petri Apoſtolorum fuerit fides, ex eorum Epiſtolis indubitatò conſtat. Has legamus; neque nobis è manibus, oculis, pectoribus eripi patiamur. Huic fidei cathedra Petri innitatur. Apage τὰς παραδόσεις καὶ τὰ δόγματα ἑτερόδοξα.

45. *Saburram*] pro quavis plateâ. Species pro genere.

## HYMNO V.

*Paſſio Cypriani*] Joh. Lud. Vives ad Auguſtin. lib. 8 de Civit. Dei cap. ult. Deſcripta extat à Pontio quodam Vita Cypriani, & ab Pamelio.

## HYMNO VIII.

Verſ. 25. *In lupanar*] Malitia verſuta Judicis,

48. *Cæcus coruſco*] Act. Apoſt 13, 11.

132. *Nil non pudicum*] Chriſto hæc laus ſola ἀμίαντος competit.

## HYMNO IX.

Verſ. 2. *At*] ita lego. non, &

128. *Simulacra dehinc diſſipat*] Quî ergo (ſi martyres ſimulacra abhorrent, ut verè ita factum) martyribus poſteritas ſuperſtitioſa ſimulacra collocavit?

## HYMNO X.

Verſ. 37. *Doctor ſeris novellum*] Hodie etiamnum audiunt idem Orthodoxi. ſed regerimus, objicienti novitatem, diſtichon οὐκ ἀπροσδιονύσως:

*Eſſe Novatores odioſô nomine dicis*
*Nos. Ergò nobis Tu veterator eris.*

Quædam etiam novitas eſt laudabilis. Erroris vetuſtas, reprehenſionem ſemper meretur. Veritatis autem renovatio ac recentatio non eſt verè novitas dicenda.

48. *Fuiſti*] Et periſti.

132. *Quæ raptim ſibi quiſque vendicabat*] Eorum, qui in Chriſto obdormiunt, corpora honorificâ dignanda ſepultura, non ad venerationem proſtituenda.

135. *Geſtare ſinu*] Hoc verò idololatricum, amuleti loco habere oſſicula Martyrum. Nihil ejuſcemodi nos docet ſacer codex. Jam tum ſuperſtitionis ſemina jacta.

145. *Tribus patronis*] Quid hoc rei eſt? Unô contenti ſimus, & nobis benè erit, Chriſto: qui ſolus μεσίτης καὶ ἱκέτης eſt.

## HYMNO XI.

Verſ. 2. *Quirinum*] M. Welſerus, *vir ille, qui* AUG VIND. *penè ſolus ornat & illuſtrat, mundum velut æthereus Sol*, Boicorum lib. 3. de Quirino & Caſſiano martyribus agit, eaq; dicit, quæ ad rhombum faciunt.

84. *Quô nil eſt pretioſius, pro te Chriſto mori*] Lucifer, Carilitanus Epiſcopus, librum inſignem ſcripſit; *Quòd ſit moriendum pro filio Dei.* Is liber exegeſeos loco ſit loci hujus; ni fallor.

## HYMNO XII.

*Paſſio Caſſiani*] Alius hic Caſſianus ab Cæſarauguſtano. quo de ſup. hym. 7. Adi Welſeri lib. 3. Boicorum.

14. *Confoſſa parvis*] Sic Scotus (non ille Duns, Ordinis Aſſiſt. vide tom. 2. teſt. verit.) peremtus à diſcipulis impiis.

## HYMNO XIII.

*Locus, quod Baptiſterium*] Salluſtii imitatione, qui ait: *Eſt locus in carcere, quod Tullianum appellatur.*

HYMNO

## HYMNO XIV.

Verſ. 2. *Elinguis*] A Deo, fonte manali omnis ſapientiæ & facundiæ, dona iſtæc expoſcenda Jac. . qui dat, & μὴ ὀνειδίζει. Ita Jeremiam c. 1. ita Moſehen, Exod. 3. eloquentiæ majeſtate ornavit; ita Apoſtolos Act. 2. & alibi.

26. *Angue*] *Canis in lacidem ſævit.* Alciat. in Emblem. ubi Minos.

112. *Illum vetuſta*] A tortura excuſare nobilitas ſive ordo equeſtris ſolet. Damhoud. prax. crimin. c. 4 .

117. *Plumboq; cervix*] De hoc ſupplicii genere adi Cujac. in Commentariis ad l. 2. C. de exaction. tribut. lib. 10.

125. *Generoſa Chriſti*] Summa nobilitas, & apex nobilitatis, CHRISTIANUM ὄντως eſſe.

129. *Cui quiſq; ſervit*] ἐλεύθερος μόνος ἐστὶ δουλεύων θεῷ, vetus eſt Senarius λαμπρότατόν ἐστι & ἐνδοξότατον, τοῖς θείοις λόγοις καὶ λογίοις ἐνσχο- λάζειν.

203. *Laqueis minacis Juliæ*] Legeſis Anton. Auguſtin popularem Prudentii ac civem lib. de veterib. LL ac SCtis, doctior abibis. Omnium qui manibus verſetur νυχθήμερον, dignus eſt commentarius, Romæ excuſus. Lege Fr. Hotoman. de iiſdem LL & alios.

242. *Fiſtularum præſides*] Syringas. quis de Ovid.

248. *Pulmonem movet*] Relaxatis pulmonibus ridetur.

271. *Ars, ſeminandus*] Audiant, quàm multis erroribus occaſionem dederit ἡ πλαστική, qui religionem in arte illâ fundant.

306. *Vos eruditos*] ἀνθρώπους ψυχικοὺς affatur, quorum ferax omne ſæculum.

479. *Caſura*] Certiſſima mors eſt, quæ neminem fugit neque præterit; quam nemo evaſit; *ſerius ocius morti nos noſtraq; debemur*, teſte Flacco.

557. *Charaxat*] χαράττει, characteribus pingit.

673. *Unum eſſe oportet*] Unus Deus eſt aut nullus: plures eſſe nequeunt. Gregor. Nyſſen in Catechet. orat. præfat. & cap 1. Noſter Prudent. Hamartig. concinit, atque his ſuccinit elegantiſſimè v. 20. vide.

764. *Patere*] Pati fortia, verè Chriſtianorum eſt ac perpeti.

793. *Cognitor*] Judex, qui habet notionem, qui cognitionem, qui juris dicendi poteſtatem.

911. *Elinguem virum*] Elinguis loquitur De hoc miraculô non dubitabimus, quando Juſtinianum Imp. teſtem habemus locupletiſſimum, omnique exceptione majorem, in l. unica. C. de offic. præf. prær. Afr. Teſtes plures, Marcellinum Comitem, Æneam Gazæum in Theophraſto, Procop. de bellô Vandal. Victorem Uticenſ. & Paul. Diaconum, quos huic Prudentio noſtro adſtipulari video lubens-lætus. Indicium mihi fecit Doctor meus in Galliis Jacobus Cujacius XIX,

obſervat.cap.6. Durabant id ævi miracula, gentilium ἀπιστίαν fractura. *Hodiè qui miracula expetit, nec credit, totô credente mundô, dimittendus eſt ſuo furori*; uti in eum ſenſum loquitur B. Auguſtinus lib. 22. de Civit. Dei cap.8. & lib. de verâ relig. cap.26. & tract. in Johan.16.

949. *Diſpar illis*] Lex pedaria ut ſæpè vim patitur. Ignoſcendum verò Hiſpano.

950. *Solet natatus ferre*] Adi Auguſtin. homil. 13. de verbo Domini; ubi latius Sufficit intendere digitum.

968. *Medicum*] Ariſtonem.

1073. *Mas eſſe ceſſat*] ἀνδρόγυνος, Hermaphroditus.

1136. *Vellem ſiniſter*] Siniſtrum auctoris timidi nimis ac ſuperſtitioſum votum. Ubi, ubi eſt, quę eſſe debebat, ἡ πληροφορία CHRISTIANA, quam Paulus à Chriſtianis requirit veris? CHRISTO confidamus; is nos inter oves certò numerat. *Nondum apparet, qui ſimus: ſed ubi revelatum fuerit*, &c. ait B. Johannes. Ejuſdem farinæ eſt, quod in fine Hamartig. habet.

# IN APOTHEOSIN.

Verſ.33. *Minutis ambagibus*] Sophiſtice notatur, quæ ab Eccleſiâ exſpellenda Dialectices uſus legitimus, neceſſarius eſt Miniſtris πρὸς τὸ ὀρθοτομεῖν τὸν λόγον τῆς ἀληθείας καὶ τοὺς ἀντιλέγοντας ἐλέγχειν. 2. Timoth. 2,15. & Tit. 1,9.

*Contra hæreſim, quæ Patrem paſſum*] Auguſtin. lib. de hęreſib. c 36. ubi Lamb. Danæus, quosq; adducit.

*Contra Unionitas*] Idem Auguſtin. dicto lib. c.36. & 41.

264. *Anubem*] Canem: cujus formá colebatur Mercurius.

*Adverſus Judæos*] Impugnarunt certatim Judæorum pervicaciam varii, priſci ac recentes ſcriptores. Tertullian. Juſtin. Martyr dialogo. Johan. Chryſoſt. ſex orationibus à Cl. Hæſchelio editis. paſſim Auguſtin. in ſermon. de Tempore.

585. *Quod fieri recipit*] τὰ χειροποίητα πάντα διάλυτα. Seneca Herc. Oet. in chorô: *Æternum fier nihil.* Quæ eſt Orphei ſententia, & repetitur apud Boëth. lib. 2 conſolat. his verbis:

*Conſtat, æternâ poſitumq; lege eſt;*
*Ut conſtet genitum nihil.*

Et Seneca eodem chorô: *Quod natum eſt, poterit mori.*

*Contra Homuncionitas*] Ebioneos nimirum & eorum adſeclas, Sampſeos, Elceſitas; Auguſtin lib. de hæreſib. c.11. & c.32. Euſeb. 6. hiſt. Eccleſ. cap duodetrigeſimo. Tertullian. lib. de carne Chriſti c. 14. & 18. Hieron. Zanch. de tribus Elohim.

Adverſus

*Adverſus Fantaſmaticos*] Idem Auguſtin. dicto lib. c. 22. 23. & 46. Cl. Alex. 3. Strom. Epiphan. in Panario. Arnob. lib. 2. adverſ. Gentes. Marcionitæ & Manichæi confutantur, & ſanè Manicheiſmus ſylloge eſt tot hæreſeωn, quot ſuperfuere.

*De reſurrect. carnis humanæ*] Habemus ex profeſsô Tertulliani librum pulcherrimum, ut & inter Græcos Athenagoræ contrà Sadducæos.

# IN HAMARTIGENEIAN.

*Adverſus Marcionitas*] Quos ſuprà, Fantaſmaticos dixit. plura abſurda ac monſtroſa docuere.

239. *Legirupis*] Nonnus Panopol. qui Johannem paraphraſi reddidit, λυσινόμοισι.

296. *Plumea*] Viſe Cujac. ad l. 1 C. de Excuſ. artif. lib. 10.

402 *Canina facundia*] Confer eundem Cujac. lib. 4. obſervat. c. ult. nec fruſtrà eris.

727. *Loth fugiens*] Tertullian peculiari carmine; & Alcimus Avitus lib. 2. v. 333. & ſeqq.

# IN PSYCHOMACHIAM.

Verſ. 5. *Quô milite pellere culpas mens*] Beatus ille Ijob, militiam eſſe vitam hominis pronunciavit c 7, 1.

*Militat omnis homo, qui dat ſua nomina Chriſto;*
*Quiq; DEO fidit, militat omnis homo.*

Divus Apoſtolus Chriſtianorum conditionem ita delineat, ut ἔξωθεν μάχας, ἔσωθεν φόβους eſſe ſignificet, 2. Cor. 7, 5. Hinc πανοπλίαν deſcribit, Epheſ. 6. Tertullianus, graviſſimus ſcriptor, idem innuit lib. de ſpectaculis c. 29 ubi: *Vis pugillatus*, inquit, *& luctatus? Præſto ſunt*. Hinc Eraſm. Rot. Militem Chriſtianum informat eximio libello. Conferre autem huic libello Prudentii rectè intelligendo exiſtimem adprimè Johan. Spinæi Galli De tranquill animi commentarios. Quin etiam Senecæ libros de tranquill. animi inſcriptos.

*Pudicitiæ & libidinis pugna*] Fr. Petrarcha, nel Triompho della caſtità, videatur. Tertull. de bono Pudicitiæ. Joh. Stobæus ſerm. 122. & 124.

113. *Hanc procul Ira tumens*] Faciunt Senecæ libri de Irâ Joh. Wieri Medici de triplici curâ iræ. Idem Stob. ſerm 92 & ſeq item ſerm. 98. & duob. ſeqq.

177. *Nam virtus vidua eſt, quam non*] Lamb Danæus ad Enchirid. Auguſtini c 3. Tertulliani Cyprianiq; libri omnibus ſunt noti.

*Superbiæ & Humilitatis pugna*] Stob ſerm. 42 & 126. & 128.

285. *Frangit Deus omne*] Hoſtis capitalis typhi eſt DOMINUS, *qui excelſiſſima habitat, reſpicit in humilia.* Salomon Proverb. *Caſum præcedit ſuperbia.* Paulus ὑψηλοφρονεῖν nos vetat, ſed φοβεῖσθαι jubet. Rom. 11 v. 20.

*Luxuriæ & Sobrietatis*] Stob ſerm 39 & 74.

454. *Avaritia*] Hamartig v. 255. Stob ſerm. 53 & duobus ſeqq. & ſerm. 230.

479. *Spoliatq; ſuos fames impia*] Lex pedaria in voce *fames* violata; quâ licentiâ, alii viderint. Cōdonandum ei Poëtæ, cujus ſæculô majeſtas Rom. linguæ jamjam ruinam minabatur.

550. *Nil refert*] Sinonis eſt dicere:

*— Dolus an virtus; quis in hoſte requirat?*

Non viri boni.

625. *Quærite*] Matth. 6. extremo.

*Concordiæ & Diſcordiæ*] Stob. ſerm. 75.

769. *Pax plenum*] And. Gail. de pace publicâ lib. 1. cap. 1. Joh. Stob. ſerm. 74. 75. 166 & 171.

904. *Viſcera limo*] B. Bernhard ſerm. 6. de adventu Domini; & ſerm. 1. in purif. B Mariæ.

---

# *IN SYMMACHI V. C. ET PRÆF. URBI RELATIONEM.*

Nemo eſt, qui Boëthii ſocerum dixit. Hic Symmachus vetuſtior eſt, cujus Faſti Conſulares meminere. Soceri ſui mentionem facit Boëth. lib. 2. conſol. philoſoph. Ceterum habetur hæc Relatio in Operibus Ambroſii, quam ſequitur ibi Confutatio Epiſt. 30. cujus lectio omnimodis Prudentio conjungenda.

*— Alterius ſic*
*Altera poſcit opem.*

Fateor, Themiſtium quoq; Oratione, quam Ὑπατικὸν inſcripſit, valdè in Symmachi ſententiam inclinare, & tantum non manibus-pedibus concedere: qui nimiam Relligionum libertatem indulgendam cenſet citra modum ullum; qui ſervandus

vandus piis Principibus, ne fovere idololatriam, atheiſmum, hæreſes capitales, coargui poſſint. Symmachus paganiſmum defendit omnibus colorib. depictum, mangonis inſtar merces interpolantis, quas extrudere cupit,

## PRÆFATIO.

Verſ. 1. *Paulus*] ὁ πνδωμεγαλορήτωρ Patri Græco dictus. Hiſtoria, ad quam adludit noſter, exſtat Act. ult.

84. *Hujus miſereſcito*] Pro converſione Symmachi, viri in Repub. maximi: cujus converſi exemplo ſpes eſſet multos Chriſto poſſe lucrifieri.

## LIBRO I.

Verſ. 1. *Credebam vitiis ægram*] Cyprian. tract. 4. Theodoret. de affect. Græcanicis.

Atque hæc de multis, quæ dici queant, pauca. Lampada lubens merito tradam Cl. V. Dn. M. Johan. Weitzio, cujus induſtriam in hoc Poëta Chriſtianô inluſtrando mecum laudabit ſera poſteritas;
*cui totus ſervit, noſtri haut tamen immemor ævi.*

τέλος σὺν θεῷ.

# ADAMI THEODORI SIBERI COMMENTARIOLI,

## *Ad Hymnum X. in Exequiis defunctorum,*

ἀποσπασμάτιον.

DE immortalitate animorũ & reſurrectione corporũ agit hoc hymno Prudẽtius, reb. ſcitu maximè dignis & neceſſariis, & felicitatis noſtræ partes ſummas continentib. Mortẽ .n. non eſſe interitum omnia delentem, ſed animas, quum ex corporibus exceſſiſſent, ſupereſſe, easque vigere & ſentire, ut inquit Cicero, etſi permultis incredibile, nõ paucis etiam, qui in voluptate extremum bonum ponentes, nullam niſi corporis vitam vel crederent vel optarent, ridiculum viſum eſt: tamen ex Philoſophis, qui ſaniores fuerunt, animum diſſolubilem ac mortalem eſſe affirmare auſi non ſunt. Imò abſurdiſſimũ arbitrati ſunt dicere, optimam & præſtantiſſimam hominis partem ad interitum à Deo eſſe conditam; Veruntamen de corporum reviviſcentiâ, quod docerent, nihil habuerunt. Hoc enim ſolis notum eſt Chriſtianis, ex Prophetarum & Apoſtolorum prædictionib. ac monumentis, quibus inniti par eſt, & certò ſtatuere, fore aliquando tempus illud, quô in vitam revocentur, & immortalitate afficiantur homines mortui. Et quò minus dubitemus de oraculorum cæleſtium veritate, exemplum nobis clariſſimum Deus propoſuit in Jesu Christo Dominô noſtrô, qui reſurrectionem mortuorum nõ per ſeipſum modò, ſed

ſed etiam in ſeſemet ipsô probavit, quum tertiô die ab interitu naturâ immortali revixiſſet, ac ſeipſum viventem indiciis plurimis exhibuiſſet. In illam ergò Chriſti ad corpus immortale reverſionem intuentes, credamus fore, ut, quemadmodum cætera oracula divina, ita hæc quoque eventus ipſe ſit comprobaturus, atq; ad veritatem omninò nobis perſuadeamus, univerſos homines, non ſolùm pios, ſed etiam impios extremô mundi die in vitam excitatum iri: hos quidem ad ignominiam & ſupplicium ſempiternum, illos verò ad gloriam & vitam beatam.

Verſ. 1. *Deus igneus*] Orditur ab invocatione Dei, à quô conditus ſit & conſervetur homo. Quod autem Deum fontem animarum appellat poëta, non ita intelligendum eſt, quaſi hominis anima decerptum quiddam & delibatum ex ipsâ divinitate habeat, & propterea non aliter atque rivus cum fonte, à quô deducitur, ſic ejuſdem illa cum Deo naturæ ſit; quam interpretationem ſacrarum literarum auctoritas & Chriſtianæ fidei puritas nequaquam admittit. Sed fontem pro ipsâ origine ac principiô, ſive, ut Dialectici loquũtur, causâ conficiente poſuit. Quòd porrò igneum fontem vocat, petere videtur vel ex ſacræ ſcripturæ locis, ubi ignis appellatione Deus ſæpenumero ſignificatur, vel etiam ad Stoicam reſpexiſſe opinionem, qui animam igneæ naturæ & θερμὸν πνεῦμα eſſe voluerunt. Ex quô illud: *Igneus eſt ollis vigor & cæleſtis origo.*

7. *Tibi dum*] Finis. Nam propterea Deus homines ad imaginem ſuam condidit, quum cætera animantium genera ventri tantum pabuloq; ſervirent, nos auctori noſtro ſideremus, & legum divinarum præceptis obtemperantes, iis in rebus tum corpus tum animum exercere-mus, quibus divini nominis gloria in terris illuſtrari & propagari poſſit.

9. *Reſciſa*] Hominem eſſe mortalem, propoſitionis quaſi vice indicat, cujus rationem affert; quòd ex duabus diſparib. inter ſe & planè diſſimilibus partibus, animâ nimirum & corpore conſtructus & q. exædificatus ſit. Quemadmodum igitur, quæ in terris gignuntur omnia, ſic etjam ipſe tandem, quum Deo ita viſum fuerit, diſſolvatur & intereat, neceſſe eſt. Quod quidem ſimul ac factum eſt, perſpicuè apparet, quænam partium, ex quibus compactus & q. coagmentatus fuerat, natura ſit & conditio. Anima enim in auras exiens cęlum petit, & immortalem ſe atque occaſus immunem eſſe ſignificat. Corpus verò ut & ipſum ad ſuum revertatur principium & originem, terræ mandatur.

11. *Fervens*] Quemadmodum ſuprà Deum igneum fontem animarum, ſic h. l. ipſam animam ſive ſpiritum ferventem ignem appellavit: ꝓpterea quòd, eſſentia ejus quæ ſit, deprehendi non poteſt. Igneæ tamen naturæ eam eſſe, conſtans apud multos probatos auctores opinio eſt, nō

quidem quod ex igne compoſita ſit,ſed quòd vigor illius ad ignis naturā proximè accedat.

17. *Hæc tu Deus*] Alia propoſitio, quæ ſuperiorum quaſi quædam correctio eſt,in hanc ferè ſententiam. Quod licet mortalis quædam noſtrorum corporum exſtet conditio,à Deo tamē via nobis quædam munita ſit,in quam ſi ingrediamur, futurum,ut corpus quoq; unà cum anima in æternam illam & beatam domum evolet, & nō minus quàm ipſa anima immortalitatem conſequatur.

45. *Hinc*] Reſurrectionem mortuorum certò futuram eſſe, Chriſtiani humatione ipſa teſtantur,in qua non tantum ſumma cura & religione corpora tumulis mandent, ſed etiam Epitaphiis, eloquiiſque ſepulchra eorum exornent: nequaquam id facturi, ſi nullam fore morte deletorū corporum ad vitam reverſionem exiſtimarent.

81. *Jam tunc*] Hiſtoriam de Tobia explicās ad reſtitutionē corporum ex mortali in immortalem conditionem accommodat, videl. ꝙ quemadmodum niſi per dolorem,quem ex privatione viſus capiebat, cæleſtis beneficii particeps fieri Tobias non poterat: ſic niſi per mortem ad immortalis vitæ fruitionem veniri nullo modo poſſit.

88. *Aſpera mundi*] Calamitates,quibus pii in hoc mundo afficiūtur.

93. *Mortificata*] Mortua. Reſpondet ad id, ꝙ obiici poterat,eademne,quæ nunc eſt, an alia quædam corporum in reſurrectione mortuorū conditio futura ſit: nimirum neq; ſenectuti, neq; morbis,nec aliis calamitatib. obnoxia fore ea, ſed ab omnibus, quibus nunc premuntur,malis libera.

149. *Sed dum*] Perorationis loco explicationem addit eius quæſtionis, qua de loco animæ à corpore ſegregatæ diſputatur, quam in gremio Abrahæ quieſcere affirmat: Abrahæ verò gremiū ipſum eſſe Paradiſum, qui propter primorum parentum culpam omnibus quidem hominibus occluſus rurſus jam Chriſti beneficio pateat.

149. *Reſolubile*] mortuum.

153. *Senis ſancti*] Abrahami.

## AD HYMNUM XI.

CElebrat Poëta natalem Jeſu Chriſti Domini noſtri, qui & à patre ante ævum natus ſit Deus verus à Deo vero, & in tēpore verus item homo in lucem ſit ſuſceptus ex Maria virgine: ut genus humanum è ſervitute mortis eriperet, & patri ſuo reconciliaret, ac via monſtrata ad veritatem, ſalute tandem afficeret.

Verſ.1. *Quid eſt quod*] Exordium dubitatione informatum ex circūſtantia temporis, ſolſtitii nimirum hiberni; quò, quia Sol ad nos revertitur, dies incipiunt recreſcere.

2. *Artus*]

1. *Artum*] Contractum & anguſtum.

1. *Circulum*] Brumalem, qui octo tantum diei horas in Horizonte noſtro habet, cùm ſolſtitii æſtivi circulus XVI alicubi habeat, alicubi etiã XVIII.

2. *Recurrens*] Senſim aſcendens, atque verſum nos ſeſe revocans.

3. *Auget lucis tramitem*] Facit dies longiores, prohibetq́; ne tantum Oceano properent ſe tingere Soles Hiberni.

5. *Heu qua*] Exaggeratio moleſtiæ diei tam brevis, ut amplificet gratiam creſcentis.

5. *Fugacem*] Jam jamq; occiſuram & perituram.

5. *Gratiam*] Lucem Solis; quia nihil gratius & acceptius hominibus.

6. *Feſtina*] Brevis & pauciſſimarum horarum.

8. *Senſim reciſa*] per gradus magis magiſq; decreſcens.

9. *Cælum niteſcat*] Apoſtrophe ad rerum univerſitatem. Quoniam ergo Sol ad noſtrum paulatim verticem ſeſe recipit, aër exuens faciem illam nubilam, & pruinis nivibuſque rigentem, ſerenior ac tepidior fiat, unde homines lætitiâ afficiantur, & tellus ipſa in hujus hilaritatis ſocietatem vocetur.

10. *Gaudens*] Ob propinquum ad nos Solem.

11. *Gradatim*] per gradus, ſeu ſigna, quæ duodecim.

12. *Jubar*] Sol.

12 *Lineas*] Circulos, qui imaginatione fingũtur ab Aſtrologis in cęlo.

13. *Emerge*] Propoſitio, qua alloquitur ipsũ puerũ Jesũ: qui principii experte ortu à patre genit⁹ ſit, & per quẽ univerſa natura è nihilo creata ſit: quiq; confecto, ꝙ præfinitũ divinitus erat tẽpore, homo factus ſit, & terras obierit, ut homines ab impietatis errorib in veritatis viã reduceret.

14. *Matris caritas*] Ipſa virgo caſta, mater intemerata.

16. *Duplex genus*] Homo & Deus, conſiſtens in unâ perſonâ.

18. *Editus*] prolatus & patefactus. *Filius enarravit nobis*. Joh. 1.

19. *paterno pectore*] In ſinu patris.

29. *donec rotata*] Uſque dum completa & tranſacta annorum ſeries; quam ipſe Deus ortui Filii ſui deſtinarat.

19. *Rotata*] vel quia circumvolutione cæleſtium orbium anni diſtinguuntur, vel quòd in ſe ſua per veſtigia volvitur annus.

19. *Annalium*] Annorum: nam *annales* monumenta ſunt annorum & hiſtoriæ.

31. *peccantem diu*] Quia per Moſen fruſtrà lata lex erat, fruſtra miſſi tot prophetæ, neceſſe habuit ipſe Dei filius homo fieri, ut perfuſis eorũ animis, qui credituri eſſent, Sp. Sancto facilius ſalvi fierent.

33. *Non cæca*] Ratio, qua cauſam explicat, cur Deum oportuerit fieri hominem, nempe ut humanum genus, ꝙ neglecto Deo ſimulacra colebat, & propterea ſub Diaboli poteſtatem ceciderat, ex ipſis ignorantię & impietatis tenebris ad veritatis lucem, rerumq; divinarum cognitionem perduceret, inq; poſſeſſionem immortalitatis reſtitueret.

33. *Vis mortalium*] Mortales ſive homines. Virgilius:
— *Odora canum vis.*

34. *Nenias*] Nugas & vanitates. *Nenia* cantus erat lugubris, quo mortuorum laudes ad tibiam aut fides proſequebantur. Quæ quod mortuo fruſtra cantaretur, pro re futili, nauci ac nihili uſurpatur. Nam qui precibus ad ſimulacra adeunt, eorumque fidem & auxilium implorant, eandem inſaniam inſaniunt, quam illi, qui nęnias ad mortuorum tumulos accinunt. Ut enim mortui, quia ſenſu omni privati ſunt, id quod in ipſorum laudem canitur, audire non poſſunt: Ita etiam ſimulacra nullam adferre opem ſuis cultoribus queunt, quum non modo divinæ nihil mentis aut poteſtatis, ſed ne animæ quidē aut corporis humani præter formam quicquam habeant.

35. *Æra, ſaxa, ligna*] *Statuas æreas*, ſive ex ære fuſas: *Saxeas*, ſive è ſaxo aut marmore exciſas: *ligneas*, ſive è ſtipite factas ac dolatas.

37. *Perfidi*] Vel qui à rerum conditore defecit, vel potius, qui parentes noſtros, quibus divinitatem pollicebatur blandis verbis, eò impulit, ut inobedientiâ ſe à Deo averterēt, itaq; brutis jam, quàm Deo, ſimiliores facti, è ſtatu immortalitatis ac beatitudinis in mortē & miſerias ſempiternas dejicerentur.

38. *Pradonis*] Diaboli.

39. *Mancipatam*] quaſi manu ac jure belli captam.

40. *Baratro*] Inferno.

41. *Stragem*] perniciem & interitum innumerabilis multitudinis hominum ſub dominatum Satanæ venientium.

43. *Impune*] Nemine graſſantem Diabolum reprimente & homines vindicante atq; aſſerente.

44. *Fabrica*] Homines facti ad imaginem & formam Dei.

46. *Excitato corpore*] Reverſus in vitam amplius non mortalem.

48. *portaret*] Referret. Alludit ad parabolas Evangelicas de ove errabundâ & Samaritanô, qui ſaucium jumento ſuo in hoſpitium portarit.

52. *Glutinās*] Hominem atq; Deum in unâ perſonâ, vinculo indiſſolubili copulans atq; conjungens.

77. *O ſancta*] Exclamatio epiphonematica; quâ ipſas Chriſti cunas alloquitur, eaſque ait ab omnium ſæculorum & nationum hominibus coli debere, cum in hac temporaria, tum in vita illa ſempiterna. Intelligitur autem per cunabula Chriſtus, per continens ſcilicet contentum.

77. *Sancta*] Quòd eum capiunt, qui eſt omnibus ſanctitatis numeris abſolutiſſimus, & qui ſanctos reddit atq; inculpatos, nomini ſuo fidem habentes.

80. *Mutis ipſis*] Aſino & bovi; quos poëtæ & pictores præſepi Jeſu affingunt; quibus (ut Horatius loquitur)

*Quidlibet audendi ſemper fuit æqua poteſtas.*

Aſinum

Aſinum cum bove & aptè & piè ad præſepe Chriſti adjungunt, cum ex eo quod his animalibus nihil laborioſius aut ærumnoſius eſt (Chriſtus autem omne genus laborum & ęrumnarum, adeóq; mortem ipſam pro nobis ſuſtinuit.) Tum ex illo Eſaiæ: *Cognovit bos poſſeſſorem ſuum, & aſinus præſepe Domini ſui: populus autem Iſrael me non cognovit & populus meus non intellexit.* Ex qua conſideratione, ne Eccleſia quidem canere dubitat: *Cognovit bos & aſinus, quod puer erat Dominus.* Ac licet ad hunc modum iſta ſeſe habeant; tamen & hæc, & ſi qua alia in hoc orationis genere verſantur, accipienda eſt de gentibus, inter quas & bruta animalia impietas ac libido nihil pene diſcriminis reliquerat, quas cõſtat præconio Evangelii diſciplinam Chriſti accepiſſe, atq; ab inhumana illa ac impia vita ad meliorem & ſanctiorem rationem ſeſe recepiſſe.

84. *vis cujus*] Eſt enim bos vorax, & aſinus bibax. Gentes à Dei & Chriſti cognitione alienæ pecudum ritu, quas natura ad paſtum abjecit, & ventri obedientia finxit, omnia ad voluptatem & corpus revocabant, de cultu honeſtatis & temperantiæ parum ſolicitæ. Verùm poſtea ad ſeveriorem victus cultuſq; rationem revocatæ continentiùs ac ſobriùs, nõ jam amplius excordes, ſed corde in ipſis novô creato, vixerunt.

85. *Sed cum*] ἐπιτίμησις increpatio quâ impietatem Judæis, & obſtinatæ in nõ credendo mẽtis pervicaciam exprobrat. Hanc mox iterat apoſtrophe informatam per comminationem quâ averſantes Chriſtum Judæos acriùs objurgat utq; præſentem Meſſiam agnoſcant, monet, quòd is, quem modò contemnant, & paucorum annorum intervallo interfecturi ſint, extremo mundi die ad judicium deſcenſurus è cælo ſit, ut pios ævo beatiſſimo afficiat, impios verò & illos ipſos Judæos, quum quidem perverſitatem mentis ſuæ ſerò ac fruſtrà deplorabunt, in exitium ſempiternum præcipitet.

87. *pagana gens*] Vel paſtores intelligit, qui cælitùs edocti Bethlehemam infantem viſuri abierũt: vel Magos, & omnes nationes ſacris Eccleſiæ Judaicę non initiatas, quæq; nomina ſua militiæ Iſraelitarum non dediſſent. Sunt enim *pagani* apud Juriſconſultos, qui in militiam nõ proficiſcuntur, ſed in pagis ſedentes, agriculturę dant operam. Vocat autem *quadrupedem*, quia brutis cupiditatibus, antequam Chriſti cognitione imbuerentur, ſerviebant.

89. *patrum proſapia*] Judæi, qui ortum ducunt à patriarchis.

91. *venenis*] veneficiis, quibus incantatores de poſſeſſione mentis homines deturbant.

92. *Furiis*] Malo genio, qui, quos invadit, ratione uti non permittit.

97. *Latebra*] Oppidulum obſcurum & abjectiſſimum diverſoriolũ.

101. *Intueberis*] ſecundum illud: videbunt quem compunxerunt. Unum alloquitur & multos intelligit: per Synech.

105. *vaſta*] Quæ aërem totius univerſitatis impellet, ut nuſquã non exaudiatur.

107. *Axis*] Alludit ad orbes cælēſtes,qui per ſuos polos volvuntur,ad quem modum rota per axem circumagitur.

112. *Gehennam*] Gehenna vallis erat Hinnon in ſuburbio Solymorum,ubi Molocho cremabant infantes: hic pro cruciatibus inferorum ſumitur.

113. *Fulmen*] vim & majeſtatem.

115. *Furoris præſide*] Cum odio illius furens Pilatum,nihil minus volentem aut cogitantem, minis eò perpuleris,ut Chriſtum morte afficeret.

---

## AD HYMNUM XII.

IEsus Christus, Deus & Dominus noſter, quum in lucem ex Mariâ virgine editus eſſet, Deus pater tacitam illam rem haberi, aut obſcuram relinqui noluit. Itaque ut ea ipſa ſtatim nocte, qua matris partu in vitam eſt profectus, paſtoribus in agro Bethlehemitico natum eſſe Servatorem per Angelum enunciandum curavit,deinde completis purificationis diebus, ignotum antea in vulgus, declarari per Simeonem & Annam in templo voluit: Sic Magis quoq; patefecit Chriſtum ſuum, & ductu cæleſtis aſtri monſtravit. Ejus hiſtoriæ expoſitionem erudito inprimis collocationis & elocutionis genere explicat hoc hymno Prudentius.Rem enim ipſam dum narrat, in laudem ſtellæ, qua prælucente ac præeunte Magi recens natum Judæorum Regem viſum venerunt, inque munerum oblatorum, quibus partes officii Chriſti ſignificarunt,interpretationē ingreditur & Bethleemam infantis cunabulis beatam prædicat; ac deniq; immaniſſimi infanticidii ab Herode facti mentionem facit. In cujus crudelitatis conſideratione infantibus illis gratulatur, quod digni habiti ſint,qui mortem propter Chriſtum oppeterent,& Herodem Pharaoni comparat,qui pari furoris conatu Moſen interficere voluerit, Chriſtumque cum ducibus componit Iſraeliticis, ut quemadmodum hi Iſraelitas è ſervitute Ægyptiaca eripuerint,& in promiſſam terram profligatis omnibus incolis introduxerint:Sic ipſe æternam ſuis liber-

libertatem ſalutemque afferat, laudandus ab omnibus omnium gentium nationibus in ſempiternum.

15. *Obire nolint* ] Non poſſint occidere, ita ut è conſpectu noſtro abeant ac diſcedant propter poli vicini elevationem. Unde Virgilius, *Arctos metuere*, ait, *tingi Oceani æquore*, & eas Ovidius *ſiccas* appellat, quod nunquam merguntur: non quod ulla mergatur ſtella, ſed quod in occaſu in Oceanum videntur delabi & demergi, quemadmodũ cum oriuntur, ex Oceanô videntur emergere.

16. *Sub nimbis latent* ] Nubibus obducuntur & occultantur, ita ut noſtris oculis ad tempus eripiantur.

17. *Hoc ſidus* ] Ἀλληγορικῶς Chriſtum ipſum notat, qui heri & hodie, & in omne ævum eſt; atque in mentibus piorum quotidiè oritur, lumenque ſuum ſpargit: Nam ſtella, quæ Magis apparuit, perfecto miniſterio ſuo eſſe deſiit.

21. *Triſtis cometa* ] Antitheſis Cometæ & caniculæ per abominationem: ſunt enim ſtellæ infauſtæ. Hinc Cometam triſtem vocat μελ-ληψῆ, quoniam οὐδεὶς κομήτης, ὅστις οὐ κακὸν φέρει. *Non eſt Cometa, triſte quid qui non ferat.*

* *

*

FINIS.

# M. AND. WILKII EXPOSITIO IN FESTO TRIUM REGUM FACTA EX APOTHEOSEOS QUIBUSDAM verſibus.

Verſ. 662. *Promite ſecretos faſtos, date, pandite librum*] Synopſis horum verſuum in eo eſt potiſſimũ ſita: Ebionæi, ab Ebione coæquali Cerintho, contra quem Joh. Evangeliſta Evangelium ſuum anno Chriſti 99. ſcripſit, qui & *Homuncionitæ* dicti, mandata legis carnalia, circũciſionem, & cætera, à quorum oneribus per N. Teſt. liberati ſumus, obſervantes, Chriſtum tantummodò hominem eſſe docebant. Auguſtin. Tom. 6. lib. de Hæreſib. fol. 15. & lib. de Eccleſiaſticis dogmatibus cap. 2. Tom. 3. D. Irenæus l. 1. adverſ. hæreſes cap. 26. & l. 3. ibid. cap. 24. Adverſus Hęreſiarchas iſtos Chriſti Deitatem propugnans Prudentius argumentis veritatem adſtruit, tum & præcipuè aſſerit illô, quod è Magorum hiſtoriâ diſertiſſimè deſcriptâ producit.

## *DISPOSITIO.*

*Idq; his ferè partibus:*

I. Procemio.
II. Propoſitione.
III. Tractatione.
IV. Epilogo.

## *PROOEMIUM*

Hoc ordine eſt à Poetâ effuſum:

I. Προτείος, per notam efficientis & impellentis cauſæ, hac ratione:

*Pro-*

*Promite mihi ſecretos faſtos & librum, quem Eſaias, ſpirante Deo, evomuit.*

I I. Αἰτία, ab effectô per inſtrumentalem, & adjuncta, ita quidem: *Libet enim mihi percenſere, & evolvere ſulcos, quos aurea illa manus ſidereis noxis duxit.*

III. Προσφωνήσις, ad prophanos, & blaſphemos Ebionitas, per effecta & adjuncta illis in verbis: *Ite vos hinc, ô Ebiones! dum ruti.os apices adoro, lacrimans veneror, & oſcula figo.* Quæ loco ἀξιώσεως, ſive invocationis eſſe poteſt προσφώνησις.

## PROPOSITIO.

Non ſimplex; ſed per notam temporis, efficientis, & effectorum, ſimul & variâ ἀνακεφαλαιώσει conjuncta eſt, hoc ſenſu: Promiſſa dies advénit, & virgo puerpera edidit Emmanuelem, quem Magi Deum & hominem adorationis, atque munerum cultu aſſeruerunt & venerati ſunt, iſtis in verſibus:

*Advenit promiſſa dies, quam dixerat iſte*
*Affore verſiculus, cum virgo puerpera teſte*
*Haud dubiè ſponſo*, &c.

## TRACTATIO.

Ἀπόδειξιν, & argumenta continet, quibus contra Homúcionitas Deitatem Chriſti aſtruit hac ſerie:

I. A teſtimonio Sponſi Mariæ, Joſephi, *cui pacti cura pudoris.*

II. A nominis notatione per effecta: Emmanuel eſt Deus & Homo: verſatur & adſtat nobiſcum: verſuum vetuſtis ſeclis obſcurum præſenti ore illuminat & certificat.

III. A teſtimoniô Magorum per effectum adorationis & cultus munerum, ibi: *Eſtne Deus, cuius cunas veneratus Eous?*

IV. A teſtimonio divino, per novam ſtellam exhibito, illis in verbis: *Quis tam pennatus nuncius?* illuſtrato 1. à contractis ſimilibus ibi:

*—— rapidoq; ſimillimus auſtro.* 2.

ab effectorum enumeratione.

*—— Auroræ populos & ultima Bactra*
*Attigit.——*

Illuxiſſe diem nativitatis Chriſti innuit: Chaldæum Aſtrologum terruit: reliqua ſidera cedere coëgit. Ubi ἐπεξήγησις per diſtributionem efficientium eſt: *cedere Anguem: fugere leonem: contrahere pedes cancrum: domitum mugire Taurum: Capricornum villis marceſcere: labi hinc pul-*

*ſum Aquarium : inde Sagittarium, & Geminos : Virginem amatores prodere : alios ignes, ſive ſtellas novum Luciferum timere : Solem hærere, & jamiam futurum ſentire excidium.*

V. Ab adjunctorum diſtributione: 1. omnipotentiæ, & virtutis vivificandæ : cujus ἀπόδειξις ab Effectorum recenſione : *cælo viſus, & humi inventus Rex, atque* DEUS *utrumq; naturæ regimen moderatur. Tumulo inferna refringit regna : reſurgere ſecum jubet ſepultos.* 2. omnipræſentiæ pariter per Effecta : *cælum habitat, terris intervenit : abdita rumpit tartara,* DEUS *eſt, qui totus ubiq; eſt.*

VI. Πρόληψις, informatum eſt hac ratione : *Fortaſſis ſua Magos mens fefellit?* ὑποφορὰ ab inficiatione per effectum: *Dona ſua neutiquã fortuitis caſibus, nec ſub cæcô honore votum dedicarunt.*

VII. Ab adjuncto abſurdo per contraria : *Si tantùm mortalis erat ; nec ſumma poteſtas ille, quem muneribus Magi ſunt & adorationis cultu venerati,* ἄτοποι *certè, nec tantum ; ſed impium eſt illorum factum. At verè* ἄλογος *ſit & impius neceſſe eſt, qui impietatis illud abſurditatisque inſimulat.* Proinde omni eſt exceptione & majus & verius, quod fuerit ab æternô, in æternum ſit & maneat DEUS CHRISTUS.

## EPILOGUS.

A μεταβάσει brevem ἀνακεφαλαίωσιν eorum infert, quæ dixit ultimis verſibus :

*Sed jam tolle Magos, thus, aurum, myrrea dona,*
*Quæ verum docuêre Deum,* &c.

# EXPOSITIO PHILOLOGICA.

661. *Promite ſecretos faſtos, date, pandite librum* ] Eſt in hoc verſu Synonymia, quâ decenter ſurgit, & creſcit oratio. *Faſtos* dictos Iſidorus putat lib. 6. Orig ca. 8 *à faſcibus*, quod eſt poteſtatibus, quod eſſent libri, in quibus Reges, vel Conſules ſcribebantur. Cornelio Vitellio in Face Crit. Jani Gruteri Tom. 1. fol. 647. *Faſti ſunt tabellæ, ubi feſti, profeſtiq; dies, in quibus ſiderum, ſignorumq; ortus & occaſus, qui fiunt, notabantur, quos nunc Calendaria dicunt.* Philippus Beroaldus in Servium ibid fol. 268. Antiqui *Faſtus* etiam pro annalibus & libris in quartà declinat. nonnunquam dicere ſolebant. Varro in ἐφημ. *Cæſar Faſtus correxit.*

*xit*. Adi Suetonium in Cæſare cap. 4. ubi Faſtos. Columella in 10. *Sequor nunc Eudoxi & Metonis faſtus Aſtrologorum* Et apud Horatium duplex ſcriptum invenitur, *faſtos* & *faſtûs*. Et ut autor eſt Priſc. lib. 6 eàdem formâ faſtûs, vel faſti, quâ ſenatus vel ſenati in quartâ, & ſecundâ declinatione dicitur. Locus Horatii l. 3. Carm od. 17.

*—— Et nepotum*
*per memores genus omne faſtos.*

Sive *faſtus* ſive *faſtos* legas, addit Lambinus nihil refert, ut rectè annotat Muretus. Hinc ad Codicem divinorum oraculorum, ut mihi quidem videtur venuſtè transferuntur. Nonnulli legunt *fatus*. Ita Paulinus Epiſcopus Nolanus ad Nicetam Stroph. 62.

*Ad tuos fatus Scytha mitigatur,*
*Et ſui diſcors fera te magiſtro*
*pectora ponit.*

663. *Evomuit*] 1. Effudit, duriuſcula, & ad quas facta eſt non ſat rebus digna, tralatio. Quæ facere aliquem ægrum ſolent, ſi poſſunt, evomuntur. Donatus ad Terent act. 3. 4 in Adelph. *Evomam; utpote quæ me ægrum faciunt, quibus me relevabo, cum languor ille egeſtus ſit. Nam evomam hoc tranſlatione ſignificat.*

663. *Eſajas*] Chriſti patruelis, Eſaiæ 5. 1. id enim eo loco poſitum nomen דוד ſignare, abſq; omni dubio eſt Neander in præfat. Apocryphorum, quanquam LXX. ἠγαπημένον reddiderint. Floruit anno mundi conditi 3190. ut Bucholcerus in Chronologiâ fol 390. vel, ut Buntingus fol. 61 habet, 3166. annis ante Chriſti nativitatem 781. vel 800. ſi Butingi computationem admittimus, ſub quatuor potiſſimum regibus, Uriâ, Jothamô. Achâ, & Ezechiâ annis 60 aut 80. amplius Adde Chronologiam Nicephori à Camerario editam fol. 26. & 87. De hoc ita D. Auguſtinus libr. 18. de Civitat Dei cap. 29 *Eſajas de Chriſto & Eccleſiâ multò plura, quàm cæteri prophetavit, ita, ut à quibuſdam Evangeliſta, quàm propheta potiùs diceretur.* Hieronymus ad Paulam, & Euſtochiū, *Eſaiam nobilem fuiſſe virum* ſcribit, *diſertum & urbanæ eloquentiæ, nec habentem quicquam in eloquio ruſticitatis admiſtum, nec eum tàm Prophetam dicendum, quàm Evangeliſtam.* Idem adverſus Rufinū Tom. 3. fol. 103. *quem magis Evangeliſtam, quàm Prophetam dixi.* Nonno in Johan. cap. 1. v. 78. eſt θεόκελλος, v. 89. πολύιδρις. *Serratum à Manaſſe rege Juda, ſocero ejus, Hebræi ferunt, ſerrâ ligneâ,* inquit L. Vives ad illud D. Auguſtini. Quod Neander in gloſſa marginali ad Protevangelium S. Jacobi fol. 389. ex Poſtello ita memorat: *Cum rex impius vellet Eſaiam apprehendere, quòd blaſphema dicere videretur, dum ait:* DEUM *ſe vidiſſe de facie ad faciem: rogavit Eſaias Dominum, ut illi proxima aperiretur cedrus, in quâ deliteſceret. Cum verò non ampliùs apparuiſſet, rex juſſit medium cedri truncum ſecari, & ſic unà deliteſcens Eſaias ſectus eſt.*

663. *Spirante Deo*] Non enim habet niſi Spiritum Sanctum S. Scriptura autorem: ὑπὸ πνεύματος ἁγίου φερόμενοι ἐλάλησαν οἱ ἅγιοι θεοῦ ἄνθρωποι, 2. Pet. 1. 21. Hoc eſt, quod toties in Prophetarum oraculis legimus דְּבַר יְהוָה *verbum Domini*, Eſai. 1. ℣. 10. Jerem 1, 4. Ezech 1, 3. alibi. Ideò Paulo S. Scriptura eſt θεόπνευστος, 2. ad Timot 3. 16. λόγος σωτηρίας, Act. 13. 26. δύναμις θεοῦ εἰς σωτηρίαν, Rom 1, 16. Petro ῥήματα τῆς ζωῆς αἰωνίου, Joh. 6, 69. Jacobo λόγος ἀληθείας, cap. 1. 18. λόγος ἔμφυτος ὁ δυνάμενος σῶσαι τὰς ψυχὰς ἡμῶν, ibid. 21.

664. *Calamiq; revolvere ſulcos*] Ab agriculturâ ad ſcripturam tralatio. Nam, ſi Varronem audis, l. 1. de re ruſt. cap. 29. *quà aratrum vomere lacunam ſtriam fecit, ſulcus vocatur.* Sin verò Nonium cap. 6. *ſulcus omne, quicquid in longitudine aculeatum eſt, dici poteſt, veterum autoritate doctorum.* Quò ſignificatu non poteſt non hoc loco eſſe proprium. Eodem ſchemate extat idem περὶ στεφ. Hymno 12. ℣. 52. *Quà parte aratis cera ſulcis ſcribitur.* Traducit & ad novam hujus Feſti ſtellam Cathemer. 12. v. 55.

*Quà ſtella ſulcum traxerat.*

Ut & Juvencus lib. 1. v. 246.

*Ecce via medio ſtellam præcurrere cernunt*
*Sulcantem flammis auras* ——

Quî, & quàm frequenter de re nauticâ cùm alia, tùm & hoc rei ruſticæ verbum uſurpetur, Weitzius obſervat in Notis ad Triſt. libr. 1. eleg. 2. v. 76.

666. *Dum rutilos apices ſummiſſus adoro*] Modificatus ſermo: Per *apices rutilos* novam ſtellam; per ſtellam verò Chriſtum ipſum intelligit. Sic Cathemer. hymn 12, 17.

*Hoc ſidus æternùm manet,*
*Hæc ſtella nunquam mergitur:*
*Nec nubis occurſu abdita*
*Obumbrat obductam facem.*

Ubi Eraſmus addit; *Sidus appellat Chriſtum, ſecum trahentem ſua membra.*

667. *Dum lacrimans veneror*] Eodem lacrimarum affectu oraverunt, *Tobias*, Tob. 3, 2. Divus Hieronymus; Marullus, lib 2. cap. 12. *Anna*, Helcanæ uxor, 1. Reg. 1. 10. *Sit enim orantibus ſermo, & precatio cum diſciplinâ, quietem continens, & pudorem. Cogitemus nos ſub conſpectu Dei ſtare. Placendum eſt divinis oculis, & habitu corporis & modô vocis*; Cyprian de orat. Dom. Serm. 6. fol. 230. *Hæ*, inquit Divus Auguſtinus Tomo 4. de curâ pro mortuis fol. 884. *magis ſeipſum excitat homo ad orandum gemendumque humilius & ferventius. Et neſcio quomodo hi motus corporis fieri, niſi motu animi præcedente non poſſunt; eiſdem rurſus exteriùs viſibiliter factis ille interior inviſibilis, qui eos fecit,*

*fecit, augetur.* De ejuſmodi adorationis diſciplinâ præclarè D. Chryſoſtomus homil. 6. in Matth. inquit: οὐδὲν οὕτως συγκολλᾷ, καὶ ἑνοῖ τῷ Θεῷ, ὡς τὰ τοιαῦτα δάκρυα, *nihil ita conglutinat atque unit DEO, ut illa lacrimæ, quas & peccati dolor, & amor virtutum effundit.* Et Divus Auguſtinus Tomo 10. de Temp. Serm. 225. *Oratio Juſti clavis eſt cæli: aſcendit precatio, & deſcendit Dei miſeratio. Licet alta ſit terra, altum cælum; audit tamen Deus hominis linguam, ſi mundam habeat conſcientiam. Cum ſenſibus loquitur, ſi ſit ſolus noſter gemitus. Sufficit auribus imber oculorum, fletus citiùs audit quàm voces.*

668 *Gaudia concipiunt lacrimas, dant gaudia fletum* ] Præ gaudio fleviſſe leguntur *Jacobus* in Meſopotamiam profectus ad conſobrinæ ſuæ Rachelis conſpectum, Geneſ. 29, 12. *Eſavus* ex Meſopotamiâ redeuntis fratris Jacobi collum complexu invadens, Geneſ. 33, 4. *Joſephus* ſeſe fratribus ſuis poſt longas ambages agnoſcendum præbens, Geneſ. 45, 14. *Raguel* Tobiam juniorem cognoſcens, Tobiæ 7. 6. *Ptolomæus Philadelphus* miſſis ad se LXX. interpretibus, & fauſtiſſimâ ab his factâ ipſi acclamatione, apud Joſeph. lib. 12. ἀρχαιολογ. cap. 2. fol. mihi 323. *Populus Judæorum*, Eſthæ. 3, 13. *Tota caſtra*, Marc. Minutio equitum magiſtro, ex hoſtium manibus virtute Qu. Fabii Maximi Dictatoris erepto, apud Plutarchũ in Fabiô. *Æſon*, reverſô ex Chironis Centauri ſcholâ Jaſone filiô, apud quem viginti annos fuerat; de quô ſic Pindarus 4. Pyth.

—— τὸν μὲν εἰσελ-
θόντ᾽ ἔγνων ὀφθαλμοὶ πατρός.
ἐκ δ᾽ ἄρ᾽ αὐτοῦ πομφόλυξαν
δάκρυα περὶ ψυχὰν ἐπεὶ
γάθησεν ἐξαίρετον
γόνον ἰδὼν κάλλιστον ἀνδρῶν.

Syrus apud comicum *de Demeâ*, Adelph. 4. ſc. 1.

—— *Homini illicò lacrymæ cadunt,*
*Quaſi puero, gaudiò.* ——

At verò ἐναντιοφανὲς videtur, *flere ſimul, & gaudere:* nam ſecundùm Nazianzenum de humanâ naturâ v. 13,

—— νόος δ᾽ οὔτε πυκασθῇ
ἄλγεσιν, οὐκ ἐθέλει τέρψιος αὖ πάσιν.

*Mens doloribus oppreſſa voluptates repudiat.* Sed videtur tantùm. Xenophontem audi lib. 7. Hiſtor. Græcæ, fol. 485. οὕτω κοινόν τι ἄρα χαρᾷ καὶ λύπῃ δάκρυά ἐστι, *lætitiæ & triſtitudini commune quid ſunt lacrymæ.* Ecquî verò fieri poſſit, Rhodiginus l. 12. antiq. Lect. cap 4. diſquirit; *Cur,* ex Alexandrô inquiens, *mœrentes, & lætiùs ridentes lacrimantur? mœrentes utique meatuum ſive pororum denſitate extrudunt, quod in ipſis eſt*

*humectatum.* ἡ γὰρ λύπη ψύχει, καὶ πύκνα συνεργάζεται τῶν πόρων. *triſtitia frigiditatem facit & pororum denſitatem. Gaudentes verò ratione diverſâ, raritate atque laxitate eorundem humida effundunt.*

669 *Quam dixerat iſte affore verſiculum*] Eſai.cap.7.decimus quartus. Veteres ſingulos libros Biblicos in τίτλυς, ſingulos τίτλυς in ſua κεφάλαια ita diſtinguebant, ut lectorem ea diviſio multùm poſſet adjuvare. Parte autem majores vocabant τίτλυς, minores κεφάλαια; contrà quàm hodiè nos facimus. Quare etiam in numerô κεφαλαίων magna diverſitas Nos hodiè Matthæi Evangelium dividimus in capita 28. illi in κεφάλαια CCCLV τίτλυς autem LXVIII. Unde apparet, id ferè κεφάλαιον fuiſſe illis, quod nobis hodiè verſiculus. Numerum τῶν τίτλων καὶ κεφαλαίων in ſingulis Evangeliſtis obſervatum ex Suidâ intelligere eſt, ſub nominibus *Matthæi, Marci, Lucæ* & *Johannis* Evangeliſtarum. Adde Caſauboni notas in cap.1. Matth. Evangeliſtæ.

671. *Sponſo. pacti: cui cura pudoris*] Quod quâ ratione fuerit factum, in Protevangeliô Sanct Jacobi videre eſt, editionis Neandrinæ fol.369. *poſtquam duodecim annorum facta eſſet in templô Maria; & vero ſacerdotum concilium, ecui potiſſimùm in cuſtodiam tradi deberet; dubitaret; juſſus ſummus ſacerdos Zacharias fuit, Deum deprecaretur, ut, cui tradi vellet, manifeſtaret. Hic deſubitò aſtitit Angelus Domini Zachariæ, inquiens: Exi, & convoca viduos populi, & adferant ſinguli virgam, & cui oſtenderit* DEUS *ſignum, hujus erit uxor in cuſtodiam. Ultimam autem virgam accepit* Joſeph, *& ecce columba exiit de virgâ, & volavit in caput* Joſeph, *& dixit ſacerdos* Joſepho: σὺ κεκλήρωσαι τὴν παρθένον παραλαβεῖν εἰς τήρησιν αὐτῷ: *tu es ſorte divinâ electus, ut accipias virginem Domini in cuſtodiam.*

674. *Verſumque vetuſtis obſcurum ſeclis*] Verè *obſcurum.* Cùm enim Simeon Lucæ 22,28. ex LXX. Collegiô unus ad illum in Bibliorum verſione perveniſſet, vertiſſetque, dubius interim, eſſétne ex ipsô ſenſu, & ſignificatione facta interpretatio, apparuiſſe ipſi Angelus ſcribitur, à quô non ſolum probata fuerit verſio; verùm etiam data promiſſio, *mortem ipſum non viſurum, priusquam Chriſtum illum Domini vidiſſet.* Vide Apophthegmata veterum Hebræorum in Hebræâ Neandri Grammat. fol. 216. D. Saccum Conc.2. Feſti Purificat. Mariæ fol.1169.

678. *Eous*] Uni voci gemina Synecdoche ineſt; generis nimirum & ſpeciei: Illâ *eous* pro Magô hac ſingulari, pro plurali, *Eous* pro *eois.* Eſt autem *Eous* origine Græcum, ab αὔω deductum, ſi Etymologo credimus, quod eſt λάμπω, fulgeo, ſive ſplendeo: quanquam Euſtath. Iliad. λ. fol.757 libr 4. velit ἠὼς Ionicæ, ἑὼς Atticæ, ἀὼς Doricæ, αὔως Æolicæ eſſe Dialecti. Et apud Græcos & Latinos ſcriptores *Orien-*

*tem*

*rem* ſignificat, ut eſt apud Homerum Iliad. *κ*. 251. Ovid. 3. Faſt. v. 877. Ex Serviô hos Cinnæ verſûs, Notis ad Horat. libr. 2. Carm. 9. Lamb adfert:

*Te matutinus flentem conſpexit Eous:*
*Et flentem vidit paulo poſt Heſperus idem.*

Quanquam pro Luciferô *Eoum* hîc accipi Forum Rom. velit. Hos Orientales vocat ſcriptura, Matth. 2, 1. *Magos*: quos Chryſoſtom Hom. 6. in Matth τοὺς Πέρσας τοὺς βαρβάρους. Homil. 7. βαρβάρους ἄνδρας appellat. Petrus Comeſtor. autor Hiſtor. ſcholaſticæ, ſine ratione, ſine veris teſtimoniis, *tres veniſſe Magos prodidit, quorum nomina fuerint, Caſpar, Melchior, Balthaſar.* vide gloſſ. marginal. Neandri ad Protevangel. Sancti Jacobi fol. 387. Magos Mantuanus ita deſcribit libr. 1. Faſt capite 5. v. 19.

*Ille penes Perſas magus eſt, qui ſidera norit,*
*Qui ſciat herbarum vires, cultumq; Deorum.*

Anonym quidam in Sapphicis:

*—— veniunt Eoi*
*Principes. —— ——*

Sedul. lib. 2. v. 24.

*Eoi venere Magi ——*

Ruſtic. Helpidius de Benef. Chriſti v. 81.

*Gens Chaldæa. ——*

Juvencus lib. 1. v 226.

*Gens eſt Eoi Phœbo orto proxima regni,*
*Aſtrorum ſollers ortûs obitûſq; notare.*
*Hujus primores nomen tenuere Magorum.*

Apulejus in Apolog.

*Perſarum linguâ Magus eſt, qui noſtrâ Sacerdos.*

Aliarum quoque Gentium hi Magi dicebantur, inquit Clariſſ. I C. Scipio Gentilis ad hunc Apuleii locum fol. 147. Lucian. in Longævis: οἱ καλούμενοι Μάγοι, γένος τὸ μαντικὸν, καὶ θεοῖς ἀνακείμενον παρά τε Πέρσαις, καὶ Πάρθοις, καὶ Βακτρίοις.

677. *Lancibus auratis* ] Id eſt, Patinis. ὑποτυπωτικῶς, ceu tabulâ pictâ, quomodo obtulerint munera, oſtendit, in guldenen Schalen. Fuerunt autem inter alia etiam *lances, vaſa, ſacrificiis dicata:* ut in illô Virgil. lib. 2. Georg. 192.

*—— Laticis, qualem pateris libamus & aurô:*
*Inflavit cum pinguis ebur Tyrrhenus ad aras,*
*Lancibus & pandis fumantia reddimus exta.*

*Pampinatæ lances, pateræ hederatæ. & diſci corymbiati*, qui ſint, obiter diſce à Turneb. l. 14. Adverſ. c. 20. Tiſch vnd Schüſſel mit laubwerck gemahlet/gezieret/geſtochē/ vnd gegoſſen/ quod ex antecedentibus colligis, cum inquit: *Cælatum poculum, hedera corymbis, & vitis pampinis inter ſe mutuo nexu implicatis.*

Ll 4

677. *Regalia fercula* ] Qualia fuerint, & quid ſignificarint, exponunt Divus Chryſoſtomus Homil. 8. in Matth. fol. 73. οἱ δὲ οὐ μόνον προσκυνοῦσιν· ἀλλὰ καὶ ἀνοίξαντες τοὺς θησαυροὺς αὐτῷ δῶρα προσφέρουσι. καὶ δῶρα οὐχ ὡς ἀνθρώπῳ, ἀλλὰ ὡς θεῷ. ὁ γὰρ λιβανωτὸς καὶ σμύρνα τούτου σύμβολον ἦν. Divus Auguſtinus Tomo 10. de Temp. Sermon. 30. in Epiphan. Serm. 1. *In eo, quòd tria offeruntur, Trinitas intelligitur: in eô verò, quòd tres ſunt & ſinguli ſingula offerunt, in Trinitate unitas declaratur: per aurum rex oſtenditur: Deus in thure dignoſcitur: per myrrhã, quæ condiendis eſt apta corporibus, ſepultura crucifigendi hominis prædicatur.* Oracula Sibyll. lib 1. fol. 121.

Τούτῳ προσκυνέουσ' ἱερεῖς χρυσὸν προφέροντες
Σμύρναν, αὐτὰρ λίβανον, καὶ γὰρ τάδε πάντα ποιήσει.
*Illi libabunt aurum, myrrhamq; ferentes,*
*Thusq; ſacerdotes: hæc omnia namq; patrabit.*

Paulinus, Natali Sexto Felicis, v. 47.

*—— Myſtica dona ferentes*
*Suppliciter videre Magi. ——*

Sedul. lib 2. v. 95.

*Aurea naſcenti fuderunt munera Regi*
*Thura dedere Deo, myrrham tribuere ſepulto.*

Ruſtic. Helpid. in Carm. de Chriſti benef. v. 85.

*—— Dat munera Regi*
*Divitias, dat thura Deo, myrrhamq; ſepulcro.*

Mant. lib. 5. Faſt. v 25.

*Corripuere viam, Regi tria dona ferentes:*
*Hæc tria ſunt aurum fulgens, regale metallum,*
*Thus redolens, quo feſta ſolet decorare ſacerdos,*
*Myrrhaq;, quâ tumulo tradenda cadavera inungant.*

Author Cathemer. hymn. 12. Stroph. 16.

*—— Magi*
*Eoa promunt munera*
*Stratiq; votis offerunt*
*Thus, myrrham, & aurum regium.*

677. *Supplex* ] D. Baſil. Seleucienſ. orat. in infant. ab Herod. occiſos: ὥστε καὶ τὸ παιδίον ἰδεῖν, καὶ βασιλεῖ πρέπουσαν τῷ τεχθέντι ἀναθεῖναι τιμήν. Nazianz. περὶ ἀρχῶν v. 104.

Δωροφόροι δ' ἄρ' ἔβαν καὶ γούνατ' ἔκαμψαν.

Juvencus, lib 1 v. 255.

*At poſtquam puerum videre ſub ubere matris*
*Dejecti pronô texerunt corpore terram,*
*Summiſſiq; ſimul. ——*

678. *Pannis puerilibus offert* ] Id eſt, puero, per Meton. ſubjecti pro adjunctô, ſive continentis pro contentô. *Panni illi* Evangeliſtæ Lucæ ſunt

ſunt τὰ σπάργανα cap. 2. 7. inquit enim: ἐσπαργάνωσεν, ad verbum ſonat *infaſciavit*, id eſt, faſciis involvit, ne quis imaginetur pannos laceros aut mendicorum. Nam ut parentibus Jeſu tenuitatem ac paupertatem libenter tribuimus: ita ſordes, ac mendicitatem procul amovemus. Habet & paupertas ſuam mundiciem nam quò minus in conclavi peperit Maria, non paupertas obſtitit: ſed diverſantium turba. Alioqui ſi Chriſto tantoperè placuiſſet mendicitas, ut quidam putant, in Ptochodochiô naſci poterat. Eraſm ad d. l. Evang. Quod nonnulli prædicatores notent, qui Linguarum imperiti, neſcio quàm ex hoc verbô ſqualidas & ſordidas, alte Hadern vnd zerriſſene Lumpen/ fingunt faſcias, quæ in publicô vix poſſunt ſine rubore nominari. Juvenc. lib. 1. Hiſtor. Evang. v. 157.

*—— —— Leni pannosô tegmine fotu*
*Texit.*

Sedul. l. 2. operum Paſch. v. 59.

*—— Exiguis habuit velamina pannis.*

Fortunatus hymno de Cruce Domini, v. 15.

*Membra pannis involuta alligat*
*Et pedes, manusq; & crura*
*Stricta cingit faſciâ.*

D. Chryſoſt. Hom in Matth. f. 66. ὥστε προσκυνῆσαι τὸν ἐν σπαργάνοις καὶ φάτνῃ κείμενον. ibidem paulò inferius: πολλὴν κατὰ τὴν ὁδοιπορίαν διατρίψαντες χρόνον οὐκ αὖ ἐν σπαργάνοις εἶδον αὐτὸν παραγενόμενοι. Adde & Auguſtini illud, Tom 10. Serm. 1. *Magi veniunt ad Deum natum: immò ducuntur, poſitum in præſepiô vident, nec apud ſenſus eorum humilitas nativitatis reverentiam divinitatis imminuit, adorant corporibus, honorant muneribus, venerantur officiis: oculis hominem vident, & Deum obſequiis confitentur.*

679. *Quis tàm pennatus nuncius*] Id eſt, ſtella radiis ſuis, ceu pinnis ſcintillans, μεταφορικῶς. De hac ſtellâ ita D. Chryſoſtom. Hom. 6. in Matth f. 53. οὐ τῶν πολλῶν εἷς ὁ ἀστὴρ οὗτος ἦν· μᾶλλον δὲ οὐδὲ ἀστὴρ, ὡς ἔμοιγε δοκεῖ· ἀλλὰ δύναμίς τις ἀόρατος εἰς ταύτην μετασχηματισθεῖσα τὴν ὄψιν: *Non erat hæc ſtella de pluribus una, imò, ut ego arbitror, nec ſtella quidem; ſed quædam inviſibilis virtus, in ſpecie ſideris figurata.* Idque demonſtrat D. Chryſoſt. primùm *ab ipsô itinere ſive motu*, quô à Septentrione in Meridiem ferebatur, cum cætera aſtra ab Oriente volvi omnia in Occidentem videamus. Deinde *à tempore*: neque enim nocte, ſed lucente prorſus die ac Sole, quem propriô quodam fulgore ſuperabat, cernebatur. Tertiò *ab interpolatione lucendi*: Nunc occultabatur, nunc totô vultu radiabat: ὅπερ οὐκ ἔστιν ἄστρου κινήσεως, ἀλλὰ δυνάμεώς τινος λογικωτάτης, *quod non eſt ſideris motus: ſed virtutis pleniſſimæ rationis.* Quartò *à locô*: non in excelſo conſtituta cæli; ſed in inferiore aëris parte apparebat, ὑψηλὸν ἐκεῖνο ἀφεὶς κάτω κατέβη, καὶ ὑπὲρ αὐτῆς ἔστη κεφαλῆς τοῦ παιδὸς: *ſublime relinquens ad inferiora venit, ſuperq; ipſum ferè caput*

*puerì conſtituit.* D August. Tom. 10 Serm 2. in hoc Feſt. Stellam hanc nuncupat *cælum loquens.* Serm. 3. *magnificam cæli linguam*, Serm. 6. ſuaviſſimè, ut omnia dicit: *Eô naſcente lux nova eſt in ſtellâ revelata, quô moriente lux antiqua eſt in Sole velata; eô naſcente, ſuperi novo honore claruerunt; quô moriente, inferi novo tremore tremuerunt.* Victor Epiſc Pictavienſis in carm de Chriſto v. 10.

> —— —— *Aſtrum inſigne movetur*
> *in cælo fulgens.*
>
> Mant. l. 1. Faſt. c. 5. v. 4.
>
> —— —— *Gentes ad ſidera verſis*
> *Attonitæ ſtabant oculis, ſolemq́; putabant*
> *Adveniſſe novum, qui non, quia nocte dieq́;*
> *Spargebat latè radios, occumberet unquam:*
> *Stella novo fulgore ardens veniebat ab ortu.*

Apparuit autem hæc ſtella in gentium converſionem, Judæorum verò everſionem. Audi rurſus Chryſoſtom. Homilia 7. in Matth. fol. 67. *Fuit utrumque mirandum, & quod Magi adorarent puerum, & quòd eos ad adorandum ſtella perduceret, quæ certè ſunt talia, ut etiam lapideas mentes ad lumen Dei omninò attrahere queant. Si Magi dixiſſent, à Prophetis ſe hoc accepiſſe, aut quòd Angeli illis peculiariter eſſent locuti, utique illis fides non fuiſſet habita. Nunc verò cum ſtella ſupremè rutilet, etiam impudentiſſimus os obturatur.* Auguſt. ibid. Serm. 2. *Hæc Magorum illuminatio magnum teſtimonium cæcitatis extitit Judæorum. In terrâ eorum iſti requirebant, quod illi in ſuâ non agnoſcebant. Apud eos infantem iſti invenerunt, quem illi apud ſe negaverunt. In his terris de longinquô iſti peregrini puerum Chriſtum nondum verba promentem adoraverunt, ubi cives illi juvenem miracula facientem crucifixerunt; iſti in parvis membris Deum adoraverunt, illi in magnis factis nec tanquam homini pepercerunt; quaſi plus fuerit videre novam ſtellam in ejus nativitate fulgentem; quàm Solem ejus in morte lugentem.*

680. *Ultima Bactra attigit*] Ex Marone l. 8. Æn. v. 687.

> —— —— *Et ultima ſecum Bactra vehit.*

Eſt autem *Bactrum* ſive *Bactra* & regionis & urbis nomen, de quô ita Strabo l. 11 f. 356. τὰ Βάκτρα ἥνπερ καὶ Ζαριάσπαν καλοῦσιν. Plin lib. 6. c. 16. *Bactri, quorum oppidum Zariaſpe, quod poſtea Bactrum à flumine appellatum eſt.* Idem l. 31. c. 7. *In Bactris duo lacus vaſti, alter ad Scythas verſus, alter ad Adrios ſale æſtuat.* Et paulò inferius: *Præterea apud Bactros amnis Ochus, & Oxus ex appoſitis montibus deferunt ſalis ramenta.* Adde Solinum Polyhiſt. c. 62. De Bactrianis memoriâ dignum illud ex Oneſicritô refert Strabo ibid. l. 13. τοὺς ἀπειρηκότας διὰ νόσον ἢ γῆρας ζῶντας παραβάλλεσθαι τρεφομένοις κυσὶν ἐπίτηδες πρὸς τοῦτο, οὓς ἐνταφιστὰς καλοῦσι τῇ πατρῴᾳ γλώττῃ, *eos, qui ſeniô confecti ſunt aut morbo, vivos,* ait, *projici canib. deditâ operâ ad hoc nutritis, quos ſua lingua Entaphiſtas, quaſi veſpilones vocant.* Quem locum in Notis ſuis clariſſ. Galliç ocellus, ſic *Haſchélius*

*lius Caſaubonum* vocat,ita illuminat;*ſcribo*,inquiens,συνταφιασας. *Ratio nominis eſt perſpicua: συνταφιάζειν eſt corpus ad ſepulturã cõponere. Perinde ergò eſt,ut ſi quis libitinarios iſtos quis dicat.* Gloſſat. συνταφιαστὴς pollinctor. Baſilius Seleucienſ. Epiſc. Orat. 2. in David. f. 133 l. 6. de Goliadi eminationibus: τὰς τῶν κυνῶν γαστέρας τάφον αὐτοῦ ποιοῦν ἐπηγγέλλετο, *fa. ctiurum iſti canum ventrem ſepulcrum*, eminabatur. Atq; ut è Latinis ſcriptorib non-neminem addam, M Tull l 1. Tuſc. narrat, *Hyrcanos ſtudioſiſſimè canes al re & pro ſuâ quenq; facultate parare, à quib. lanietur, eamq; illis optimam cenſere ſepulturam.* Ut canes illi ſepulchrales fuerint appellati, ac ſuper eadem re jocum Diogenis aliaq; non injucunda vide, ſi lubet, apud Tyraquell l. 3. Geneal. c. 2. Item Adagium τάφος ἔμψυχος apud Euſtath. in Iliad. κ. f 564 l. 41. *Ultima* autem *Bactra*, non quantum ad fines ſpectat orbis terrarum; ſed ultima imperii Antoniani. Conſtat enim Bactrianos poſt ſe habere gentes innumeras ex Servii notis ſuper d. l. Virg. lii. f. 1356 Adi & ad Mantuanum l 1. Faſt. c. 5. v. 7. ubi ejuſmodi motus illius ſtellæ deſcriptio:

*Stella novo fulgore ardens veniebat ab ortu*
*Trans Tigrim, trans Euphratem Babylona volando*
*Vidit, & Armenios dextra lævaq; relinquens*
*Thuriferos Arabes, Syria bipatentibus alis*
*Ingruit.*

681. *Lactantib. horis*] Ponitur *hora* κατ' συνεκδοχὴν pro die. Sic Maro l. 1. Georg. v. 425. ——— *Nunquam te craſtina fallet Hora.* Berſmanno *Dies poſtera* συνεκδοχικῶς; quanquam Servius eo loci f. 189. malit ὑπερβολὴν, quaſi dicat, nec hora quidem te decipiet.

685. *Diriguit*] Id eſt ſtupuit rei novitate; imitatione Maronis 3. Æn. v. 259. *At ſocius ſubitâ gelidus formidine ſanguis*
*Diriguit: cecidêre animi.*

685. *Pernox Aſtrologus*] i. Magus συνεκδοχ. Juvenc. l. 1. v. 227.
*Ille penes Perſas Magus eſt, qui ſidera norit.*

*Pernox* autem; quia nõ tàm de die eſt, quàm nocte illis philoſophandum, qui aſtra legit. Seneca Med. v 787. *Trivia pernox*. Hippolyt. v. 747.
*— Curru properante pernox*
*Exerit vultus rubicunda Phœbe.*

*Chaldæi* olim nuncupabantur & *Genethliaci* Auguſtini temporibus, ſicuti ſcribit ipſe l. 1. de Doct Chriſt. & l. 4. Confeſſ. & in libellô de Nat. Dæmon. *Mathematici & Planetarii*, nunc *Aſtrologi* paſſim vocãtur. Rhodig. l. 14. c 9. D. Chryſoſt. hom 6. in Matth. ita de Aſtrologô: ἀστρονομίας οὐκ ἔργον ἐστὶν, ἀπὸ τῶν ἀστέρων εἰδέναι τοὺς τικτομένους, ἀλλ' ἀπὸ τῆς ὥρας τῶν τικτομένων προαναφωνεῖν τὰ μέλλοντα ἔσεσθαι, ὥς φασιν: *Iſtud ad Aſtronomia artem non ſpectat, ut eos, qui naſcuntur, ex ſtellis cognoſcat: ſed ut ex horâ punctoq; naſcentium, ea, quæ illis ſunt eventura, prædicat.* Hujus ſi verum ſpectes uſum, ſecundum Platonis Epinomid. fol. 704. σοφώτατον ἤ: ſin verò ſuperſtitionem & abuſum cernas, *ridicula & inanis*,

D. Auguſt. l. 2. confeſſ. c. 6. D. Baſil. in Hexaëm. *occupatiſſima vanitas*; Ambroſ. *inutilis & impoſſibilis* l. 4. Hexaëm. c. 4. Chryſoſt. Homil. 6. in Matth. *vaniſſima officina*. Cæl. Rhod. l. 9. c. 20. *Magiæ clavis*. conjunge Agell. l. 14. c. 1. Plin. 30. c. 1. Scipion. Gentil. in Apul. Apolog. Not. num. 356 Peucer. de Divinat. f. 644.

686. *Ceſſiſſe Anguem, fugiſſe Leonem*] Fingit Poëta perquàm appoſitè, reliqua ſidera huic novæ ſtellæ ceſſiſſe omnia. *Nulla eſt enim gloria*, inquit Eraſm. ſuper Hymn. 12. καθημερ. Stroph. 8. *ſive Prophetas & Patriarchas conferas, ſive angelos, ſive quicquid eſt in terris magnificum, quod Chriſti gloriâ non obſcuretur.* conjunge ex adducto jam Hymno Stroph. 7. 8.

*Sol unde ſumit januam,*
*Cernunt periti interpretes*
*Regale vexillum Magi:*
*Quod, ut refulſit, cæteri*
*Ceſſere ſignorum globi,*
*Nec pulcer eſt auſus ſuam*
*Conferre formam lucifer.*
*Quis iſte tantus, inquiunt,*
*Regnator, aſtris imperans*
*Quem ſic tremunt cœleſtia?*

686. *Anguem*] Serpentem Ophiuchi intelligit, qui aſteriſmus in plagâ Boreali eſt, ſecundùm ſphæricos, decimusquartus. *Stellis*, ut Paling. ait lib. 11.

—— *Viginti clara duabus.*

Manil. lib. 1.

*Serpentem magnis Ophiuchus numine ſignis*
*Dividit, & toto mergentem corpore corpus*
*Explicat, & notos ſinuatq; terga per orbes*
*Expedit, effuſis per laxa volumina palmis.*
*Reſpicit ille tamen molli cervice reflexus.*

686. *Leonem*] Leo aſteriſmus in Zodiacô eſt quintus, de quô idem Poëta:

—— *Bis denas ſtellas retinet minus unâ.*

Hujus μεσόδας Sol attingit prid. Iduum Julii, vel præpropter, atque æſtum ciere aſſuevit haud mediocrem. Quò Manil. lib. 5. pertinet:

*Cum verò in vaſtos ſurgit Nemeæus hiatus*
*Exoriturq; canis, latratq; canicula flammans,*
*Et rabit igne ſuô, geminatq; incendia Solis:*
*Quô ſubdente facem terris, radioſq; movente*
*Dimicat in cineres orbis, fatumq; ſupremum*
*Sortitur, languetq; ſuis Neptunus in undis,*
*Et viridis nemori ſanguis decedit & herbis.*

Et

Et Horat l.3.carm. Od. 20.

— Jam Procyon furit,
*Et ſtella veſani leonis,*
*Sole dies referente ſiccos.*

*Nemeæus* dicitur à Nemeâ ſilva. inter Cleonas & Phlitantem Corinthi, ubi ab Hercule occiſum fabulantur, Strabo l.8.f.260. Pauſ. ἐν τούτοις τοῖς ὄρεσι τὸ σπήλαιον ἔτι δείκνυται τοῦ λέοντος, καὶ ἡ νεμέα τὸ χωρίον ἀπέχει σταδίους πέντε που, καὶ δέκα. ἐν δ' αὐτῇ Νεμείου τοῦ Διὸς ναός ἐστι. Idem interdum à Poëtis *Bembinata* vocatur, à Panyaſi Halycarnaséo, cujus mentio apud Pauſan. & Athenæum,

Δέρμα τε θήρειον βεμβινήταο λέοντος.

687. *Contraxiſſe pedes lateris* ] videtur Maronem expreſſiſſe l.1. Georg. non procul à principiô:

— *Ipſe tibi jam brachia contrahit ardens*
*Scorpius.*

Idcircò autem *manco ordine*, quòd vacuefecerit Cancer illam μερίδα, è quá pedes fingitur contraxiſſe.

687. *Cancrum* ] Cancer, aſteriſmus in eodem quartus; cujus ſtellas Palingen. inibi numerat hoc metrô:

*Bisq; novem flammis cœleſtis carcinus ardet :*
*Binæ inſunt dorſo, quæ Aſini, & Præſepe vocantur.*

Macrob l.1. Saturnal. c 17. *Cancer in æſtivo Tropico eſt, in quô meante Sole radii temperatam noſtram non eminus; ſed ſupernè demiſſi rectis fulgoribus luſtrant.* Ovid. Metamorph. 10. v. 126.

—— *Soliſq; vapore*
*Concava litoreis fervebant brachia Cancri.*

Manil. lib. 1. ita unô verſu conjungit Leonem & Virginem:

*Geminos* ——
*Quos ſequitur Cancer, Cancrum Leo, Virgo Leonem.*

688. *Domitum mugire Juvencum* ] Id eſt, Taurum, ſecundum in Solis orbitâ ſignum Unde Virgilius 1. Georg.

*Candidus auratis aperit cùm cornibus annum*
*Taurus.* — — —

Hunc locum tibi Macrobii Comment in Somn. Scipion. c. 18. aperit. Paling. d. l.

*Taurus habet ſtellas viginti unamq; ; ſed harum*
*Septem, quæ ipſius poſtremâ in parte renident*
*Vergiliæ, nec non Athlantides appellantur.*
*Sunt totidem in capite, atq; Hyades dicuntur ab imbri.*

Hujus poſitum ita depingit Manil l. 1.

*Aurato princeps Aries in vellere fulgens*
*Reſpicit admirans averſum ſurgere Taurum*
*Summiſſo vultu.* — —

Eſt enim, *inquit inclytus ille Scaliger*, ingeniculatus & tanquam bos humi

procumbens; unde & interpres Ptolomæi κυρτὸν vocat, Lucanus *curvatum*:

*——— Niſi poplite laſſo*

*Ultima curvati procederet ungula Tauri.*

Ideò πρηνὴς, Arato dicitur; & alibi Manilio *flexus*, item *nixus*.

689. *Sidus & Hircinum*] τὸ ἀειφόρον Capricornum intelligit, decimum in circulo ſolari δωδεκατημόριον. Item Paling. hujus ſtellas hoc carmine comprehendit:

*Viginti Ægoceros ſtellis nitet atq; duabus.*

Manil. ibid.

*— Venit anguſto Capricornus ſidere flexus.*

Idem infrà:

*Aſt anguſta fovet Capricorni ſidera Veſta.*

Macrob. l. eod. c. 2. *Duo Tropica Capricornus, & Cancer. Has Solis portas Phyſici vocaverunt, quia in utraq; obviante ſolſtitio ulteriùs Solis inhibetur acceſſio, & fit ei regreſſus ad zonæ viam, cujus terminos nunquam relinquit.* vide quæ inibi de animæ in terrâ è cælo meatu, & è terris in cælum remeatu ejuſdem per has portas fabulatur. conjunge Cæl. Rhodig. l. 15. c. 23.

690. *Puer Hydrius*] id eſt, Aquarius, eadem ἀειφόρῳ, Capricornum proximè ſequens. Manil. ibid.

*Poſt hunc inflexum defundit Aquarius urnam:*

Paling dictô ſæpè locô:

*Sex & viginti facibus ſpectabilis Hydra eſt.*

690. *Sagittæ*] Sagittarius; Meton. adjuncti pro ſubjecto; nonum Zodiaci ſignum, Scorpium proximè excipiens: de quô ita Paling. 22.

*Quindenis etiam facibus ſplendere videtur*

*Arcitenens.*

Manil. ibid.

*In cujus caudam contentô dirigit arcu*

*Mixtus equo, volucrem miſſurus jamq; ſagittam.*

691. *Palantes geminos*] Cùm dixerit autor, fugâ geminos tum ſeparatos rectè *palare* dixit. Gemini tertiam ſtationem tenent in Solis viâ. Paling. ibid.

*Tyndaridæ fratres denis octoq; favillis*

*Splendeſcunt: alter denas, alter tenet octo.*

Macrob l. 1 Somn. Scipion c. 18. *conſtat, Solem tribus ſignis peractis, Ariete, Tauro, & Geminis, ad medietatem hemiſphærii rediiſſe.*

691. *Improba virgo*] Sextum ſignum in Eclipticâ, ſpicam habens in manu. Paling. inibi;

*Virgo tenens ſpicam, micat aſtris octo decemq;.*

Macrob. lib. 1. Saturnal. 21. *Virgo, quæ manu ariſtam refert, quid aliud, quàm δύναμις ἡλιακὴ, quæ fructibus curat? & ideò Juſticia creditur, quæ*

*ſola*

*ſola facit naſcentes fructus ad hominum uſus pervenire. Improba* ideò, quòd prodere amatores fingitur.

692. *In fornice mundi*] Sub fornice mundi, id eſt, ſub cælô. *Fornix* autem, quodcunq; opus concameratũ eſt Rhod l 15.c.21. ſunt in fornicibus lapilli, nomine umbiliei, qui in medio collocati quodam quaſi concentu & ordine. omnem fornicis faciem ſervant immotam; his comparati mundum poſſe ſcribit Ariſtot. Eſt etiam appellatus *fornix, ubi proſtituta pudicitia mulieres erant, à locis arcuatis*, inquit Iſidorus. Unde & *fornicaria mulieres* in autoribus Eccleſiaſticis. Turneb.l.1. Adverſ.c.5.

695. *Excidium ſentit jamjamq; futurum*] Alludit Poëta ad deliquium Solis, quod paſſus eſt, Chriſto in cruce patiente, Luc 23,45. De quô apud Suidam Dionyſius in Epiſt. ad Polycarp de Apollophane Sophiſta, in Dionyſiô. Auguſt de Civitat. Dei, l.3.c.15. Lucas Gauricus in lib. eâ de Eclipſi ſcripto, quem citat Neander in Catech. f. 417.

701. *Cælo viſus*] Teſtimonio Stephani Protomartyris exclamantis ἰδὼ θεωρῶ τὺς ὀυρανὺς ἀνεῳγμένυς καὶ τὸν ὑιὸν τοῦ ἀνθρώπου ἐκ δεξιῶν τοῦ θεοῦ. Act.7.56.

701. *Humiq; inventus Rex atq; Deus*] *Unius enim natura cum Deo Patre eſt, æqualiterq; cum eô ſempiternus atque immenſus; æqualiter immortalis & incommutabilis; æqualiter inviſibilis, & inenarrabilis; æqualiter bonus & juſtus; æqualiter miſerator & miſericors; patiens & multum miſericors, & verax; æqualiter fortis & ſuavis; æqualiter ſapiens & omnipotens*, inquit Divus Auguſtinus de Fid l. ad Petrum Diacon. tom.3 f. 216.

703. *Tumuloq; inferna refringens*] *Quomodo enim aliter accipiendum ſit, quod dictum eſt: Quem Deus ſuſcitavit ex mortuis, ſolutis doloribus inferni, quia non poterat teneri ab eis, niſi ut quorundam dolores apud inferos eum ſolviſſe accipiamus*; Idem l.1. de Gen.c.34.

704. *Reſurgentes ſecum jubet ire ſepultos*] Matth.27,53. ἐξελθόντες ἐκ τῶν μνημείων μετὰ τὴν ἔγερσιν αὐτοῦ εἰσῆλθον εἰς τὴν ἁγίαν πόλιν καὶ ἐνεφανίσθησαν πολλοῖς. Id D. Chryſoſt. ait in Matth. Hom. 88. ſuper hæc verba, τῆς ἐσομένης ἀναστάσεως σημεῖον, *futura reſurrectionis ſignum fuiſſe*.

705. *Cælum habitat, terris intervenit, abdita rumpit*] Nam ſecundum D. Auguſt de Temp Serm.1. in hoc Feſtô: *Videbatur quidem in præſepiô, ſed dominabatur in cælo: intra corpuſculu erat; ſed intra ſe cõtinebat omnia. Natus quidem ex matre fuerat; ſed matrem ſuam ipſe creaverat. Et ideò ſe Magi humiliabant, quia ipſi aſtra famulari cernebant. Deum eſſe cognoverant, cui cæleſtia ſerviebant.* Idem ibidem de Natal. Dom. Serm. 8. *Manens in ſinu Patris, implevit uterum matris.* Ibi in Feſto Aſcenſ. Sermone quarto: *In carne ad nos proceſſit, & à Patre non receſſit.*

706. *Deus eſt, qui totus ubique*] *Non enim, quia dicimus Deum eſſe & in caló & in terrâ ; ipſe quippe ait per Prophetam : Cælum & terram ego impleo, aliam partem dicturi ſumus, eum in cælo habere, & in terrâ aliam: ſed totus in caló eſt, totus in terrâ, nõ alternis temporib⁹, ſed utrumq; ſimul, quod nulla natura corporalis poteſt.* Idem lib. 22. de Civitate Dei cap. 29. Gratiâ cujus certum & indubitatum eſt, ut fuit hactenus, ſic deinceps quoque ipſum nobiſcum fore contra omnium hoſtium inſultûs præſentem, & adverſa quæque ſuæ omnipotentiæ dextrâ amoliturum, qui benedictus & in hoc eſt, & in illô per omnes ſæculorum myriadas benedicendus.

FINIS.

M. JO-

Digitized by Google

Digitized by Google